



T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

**BİR SİYASETÇİ ve DEVLET ADAMI OLARAK
ŞEVKET RAŞİT HATİPOĞLU**

Şefika ÖZMEN

0940204031

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Behset KARACA

II. DANIŞMAN

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

ISPARTA- 2024

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI





T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “**BİR SİYASETÇİ ve DEVLET ADAMI OLARAK ŞEVKET RAŞİT HATİPOĞLU**” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya ’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Şefika ÖZMEN
03.06.2024



T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ



SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-SOYADI	Şefika ÖZMEN
Öğrenci Numarası	0940204031
Enstitü Ana Bilim Dalı	TARİH
Programı	
Programın Türü	() Tezli Yüksek Lisans (x) Doktora
Danışmanının Unvanı, Adı-SOYADI	Prof. Dr. Behset KARACA Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN
Tez Başlığı	Bir Siyasetçi ve Devlet Adamı Olarak Şevket Raşit Hatipoğlu
Turnitin Ödev Numarası	2415753287

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 264 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 12/07/2024 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönergesinin 14 üncü maddesinde yer alan filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

Kaynakçalar hariç, alıntılar dahil, 10 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç;

% 23'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımcı yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

16/07/2024
(İmza)
Prof. Dr. Behset KARACA

ÖZET

Şevket Raşit Hatipoğlu, resmi kayıtlara göre 1898 yılında doğmuş olarak kabul edilse de aslında 1900 yılında İzmir'in Menemen ilçesine bağlı Helvacı köyünde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini doğduğu köyde, orta eğitimini Menemen ve Kırkağaç'ta tamamlamıştır. 1913 yılında Bursa Ziraat Ameliyyat Mektebinden ardından 1923 yılında Halkalı Ziraat Mektebinden mezun olmuştur. Daha sonra girdiği yarışma sınavını kazanarak 1925 yılında iktisat ve zirai iktisat alanlarında uzmanlaşmak için Paris'e gönderilmiştir. 1926 yılında ise hükümet tarafından Almanya'ya eğitim için nakledilmiştir. 1931 yılında Türkiye'ye dönmüş ve Ankara Yüksek Ziraat Okulunda öğretim görevlisi olarak işe başlamıştır.

Tek parti döneminde önce Afyonkarahisar Milletvekili olarak siyasi hayata giriş yapmıştır. Şevket Raşit Hatipoğlu, 1941 yılında yapılan ara seçimlerde Afyonkarahisar Milletvekili seçilmiştir. 1943'de yapılan genel seçimlerde Meclis'te Manisa Milletvekili olarak yer almıştır. Bu arada I. ve II. Şükrü Saraçoğlu Hükümetleri döneminde ise Tarım Bakanlığı görevinde bulunmuştur. Bu görevde iken 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Meclis tarafından kabul edilmiştir.

Şevket Raşit Hatipoğlu, Demokrat Parti'nin zaferi ile sonuçlanan 14 Mayıs 1950 tarihindeki seçimlerde de aday olmasına karşın milletvekili seçilememiştir. 27 Mayıs askeri darbesi sonrasında tekrar aktif siyasete dönen Hatipoğlu, 1960 Kurucu Meclisinde CHP temsilcisi olarak bulunmuştur. II. İnönü Koalisyon Hükümeti'nde, 1962 ve 1963 yılları arasında, Millî Eğitim Bakanlığı görevine getirilmiştir. 1967 yılında CHP'den ayrılmıştır. 1967'de kurulan Güven Partisinin kurucuları arasında yer almıştır. 1969 seçimlerinde kazanamayınca siyasi hayatı sona ermiştir. 1973 yılında Ankara'da vefat etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Çay, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Şevket Raşit Hatipoğlu, Tarım Bakanlığı, Türkiye.

ABSTRACT

Although Şevket Raşit Hatipoğlu is considered to have been born in 1898 according to official records, he was actually born in 1900 in the Helvacı village of Menemen district of Izmir. He completed his primary education in the village where he was born and his secondary education in Menemen and Kırkağaç. He graduated from Bursa Agricultural Surgery School in 1913 and then from Halkalı Agricultural School in 1923. Later, he passed the competitive exam and was sent to Paris in 1925 to specialize in economics and agricultural economics. In 1926, he was transferred to Germany by the government for education. He returned to Turkey in 1931 and started working as a lecturer at Ankara Higher Agricultural School.

He entered political life as the Afyonkarahisar Deputy during the single-party period. Şevket Raşit Hatipoğlu was elected as Afyonkarahisar Deputy in the by-elections held in 1941. He took part in the Parliament as Manisa Deputy in the general elections held in 1943. Meanwhile, I. and II. He served as the Minister of Agriculture during the Şükrü Saraçoğlu Governments. While he was in this position, the 1945 Farmers' Landing Law was accepted by the Parliament.

Although Şevket Raşit Hatipoğlu was a candidate in the elections on May 14, 1950, which resulted in the victory of the Democratic Party, he could not be elected as a member of parliament. Hatipoğlu, who returned to active politics after the May 27 military coup, was a CHP representative in the 1960 Constituent Assembly. II. He was appointed as the Minister of National Education in the İnönü Coalition Government between 1962 and 1963. He left CHP in 1967. He was among the founders of the Güven Party, which was established in 1967. His political life ended when he failed to win in the 1969 elections. He died in Ankara in 1973.

Key Words: Republican People's Party, Tea, Farmers' Landing Law, Şevket Raşit Hatipoğlu, Ministry of Agriculture, Turkey.

ÖNSÖZ

Biyografi, bir kişinin yaşamını anlatmak şeklinde ifade edilebilir. Bir kişinin bütün yönlerini ve özelliklerini tanıtmak adına yazılır. Aynı zamanda üçüncü kişiler tarafından yazılan yazı çeşidi şeklinde de tanımlanabilir. Biyografi yazılırken yazım konusunda hassas ve titizliğin olması önemli bir durumdur. Biyografi de amaç, başka bir kişiye ait olan hayatı paylaşmaktır. Tarihsel biyografilerde araştırılan kişinin yaşadığı zaman dilimi, gerçekleşen olayların hayatlarını nasıl etkilediği hakkında bilgiler verilir.

Tezde, Şevket Raşit Hatipoğlu'nun hayatını bununla birlikte yaşadığı dönem ve o döneme ait olaylar, yaşanan olayların tezin öznesini oluşturan Şevket Raşit Hatipoğlu'nu nasıl etkilediği incelenmeye çalışılmıştır. Şevket Raşit Hatipoğlu, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde dünyaya gelmiş, Birinci Dünya Savaşı sürecinde askerlik görevinde bulunmuş ve bir dönem esir hayatı yaşamıştır. Tüm bu olaylar bize sıkıntılı bir süreçte doğup büyüdüğünü de göstermektedir.

Yurt dışında eğitimini tamamlayan Şevket Raşit Hatipoğlu, Türkiye'ye döndükten sonra akademik kariyerine devam etmiştir. Ancak ilerleyen süreç onun siyasi hayata dahil olmasını gerekli kılmıştır. İkinci Dünya Savaşı gibi olağanüstü şartlarda Tarım Bakanlığı görevinde bulunmuştur. Bu görevde önemli icraatlar gerçekleştiren Şevket Raşit Hatipoğlu, 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra Milli Eğitim Bakanı olarak görevini ifa etmiştir.

Çalışmamın gerçekleşmesi sırasında bana değerli fikirleri ile yol gösteren, desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Behset KARACA'ya teşekkürü bir borç bilirim. Tezin başlangıç aşamasından bitimine kadar kıymetli mesaisini ayıran ve engin tecrübesinden faydalandığım ikinci danışman hocam Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN'a şükranlarımı sunarım. Tez İzleme Komitelerinde yazmış olduğum metinleri okuyarak yapıcı eleştiriler sunan hocam Doç. Dr. Ayşegül ŞENTÜRK YİĞİT'e çok teşekkür ediyorum. Ayrıca doktora başlamamda ve bu süreçte karşılaştığım sıkıntıları gidermede bana her zaman yardımcı olan hocam Doç. Dr. Hatice YILDIRIM'a sonsuz teşekkürler. Doktora başladığımda tez konusu belirleme sürecinde destek olan Doç. Dr. Murat KILIÇ hocama teşekkürlerimi sunarım. Ankara'dan almam gereken kaynaklar konusunda yardımcı olan arkadaşım Prof. Dr. Gülşen DİŞLİ'ye yine Ankara'da olduğum süreçte evini bana açan ve çalışma imkânı sunan ablam Nadire HOSTA'ya ayrıca Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Bölümü çalışanlarından Banu ESEN ve Gülhan YÜCEKAYA'ya teşekkür ediyorum.

En son olarak hayatım boyunca desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen anneme ve babama sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Şefika ÖZMEN
ISPARTA-2024

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar DİZİNİ	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

ŞEVKET RAŞİT HATİPOĞLU'NUN YAŞAM ÖYKÜSÜ

1. ŞEVKET RAŞİT HATİPOĞLU'NUN ÇOCUKLUK YILLARI VE AİLESİ	11
2. EĞİTİM VE ÖĞRETİM HAYATI	12
3. MESLEKİ ÇALIŞMALARI	17
4. SON YILLARI.....	21
5. ESERLERİ.....	23

2. BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDAN DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NE KADAR ŞEVKET RAŞİT HATİPOĞLU'NUN SİYASİ FAALİYETLERİ (1939-1950)

1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA ŞEVKET RAŞİT HATİPOĞLU'NUN TARIM BAKANLIĞI DÖNEMİ (1942- 1944).....	45
1.1. Alman Saldırıları Yoğunlaşıyor, Türkiye’de Tedirginlik: Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu’nun 1942 Yılı Faaliyetleri	53
1.2. Türkiye’nin Savaş Dışı Kalma Çabaları: Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu’nun 1943 Yılı Faaliyetleri	68
1.3. Müttefikler Karşı Saldırıya Geçiyor: Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu’nun 1944 Yılı Faaliyetleri	87
1.4. Şevket Raşit Hatipoğlu’nun Tarım Bakanlığı Dönemi’nde Çay Politikası	102
2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI ŞEVKET RAŞİT HATİPOĞLU'NUN TARIM BAKANLIĞI DÖNEMİ (1945- 1946).....	114
2.1. 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu.....	115

2.1.1. Çiftçiye Topraklandırma Kanunu’nun Türkiye Büyük Millet Meclisine Yansımaları	127
2.1.2. Çiftçiye Topraklandırma Kanunu’nun Yürürlüğe Girmesi ve Uygulanması	145
2.1.3. Toprak Bayramı’nın İlan Edilmesi	152
2.1.4. 4785 Sayılı Yasa	157
2.2. Demokrat Parti’nin Kuruluşu ve Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş.....	161
2.2.1. 1946 Seçimleri ve Siyasal Sonuçları.....	167
2.2.2. Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu’nun 1946 Yılı Faaliyetleri.....	173

3. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI’NDAN 27 MAYIS ASKERİ DARBESİ’NE ŞEVKET RAŞİT HATİPOĞLU

1. DEMOKRAT PARTİ’NİN İKTİDARA GELİŞİ.....	180
1.1. 1950 Seçimleri	182
1.2. 1950 Seçimleri Sonrası Hazırlanan Cumhuriyet Halk Partisi’nde Islahat Yapılması Teklifi ve Şevket Raşit Hatipoğlu.....	188
2. DEMOKRAT PARTİ’NİN YÜKSELİŞ YILLARI.....	194
2.1. 1954 Seçimleri	194
2.2. 1954 Seçimleri Sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi İçinde Oluşan Kodaman Grubu	199
3. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI’NIN SON DÖNEMİ VE 27 MAYIS DARBESİ’NE GİDEN SÜREÇ.....	205
3.1. 1957 Seçimleri	205
3.2. İktidar- Muhalefet Çatışması ve Darbenin Ayak Sesleri	206
4. 27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ.....	208
4.1. Anayasa Hazırlıkları ve 1961 Seçimleri	211
4.2. İkinci İnönü Koalisyon Hükümeti’nin Kurulması	219
4.3. Şevket Raşit Hatipoğlu’nun Millî Eğitim Bakanlığı Dönemi (1962-1963).....	225
4.3.1. 1962 Yılı Faaliyetleri	225
4.3.2. 1963 Yılı Faaliyetleri	237
5. ORTANIN SOLU TARTIŞMALARI VE CUMHURİYET HALK PARTİSİ’NDE BÖLÜNME	245
5.1. Güven Partisi’nin Kuruluşu ve Parti Programı	253
5.2. Şevket Raşit Hatipoğlu ve Güven Partisi.....	255
SONUÇ.....	257
KAYNAKÇA	261
EKLER.....	294
ÖZGEÇMİŞ.....	311

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Ülkü Dergisi'nde yer alan yazıları.....	294
Tablo 2. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Bayrak Dergisi'ndeki yazıları.....	295
Tablo 3. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Dönüm Dergisi'ndeki yazıları.	296
Tablo 4. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Türk Yurdu Dergisi'ndeki yazıları,	302
Tablo 5. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Ziraat Gazetesi Dergisi'ne yazıları,	303
Tablo 6. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun İktisadi Yürüyüş Dergisi'ne yazıları,.....	304
Tablo 7. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Ülkemiz Dergisi'ne yazıları,.....	304
Tablo 8. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Ziraat Dünyası Dergisi'ne yazdığı yazı,.....	304
Tablo 9. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Çığır Dergisi'ne yazdığı yazı,.....	305



KISALTMALAR DİZİNİ

AAMD.	: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
ABD.	: Amerika Birleşik Devletleri
AKDTYK.	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
AKÜ.	: Afyon Kocatepe Üniversitesi
AP.	: Adalet Partisi
ARMC	: Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
BCA.	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CHP.	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP.	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP.	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
CTAD.	: Cumhuriyet Tarihi Araştırma Dergisi
DP.	: Demokrat Parti
IMF.	: Uluslararası Para Fonu
MBK.	: Milli Birlik Komitesi
MKP.	: Milli Kalkınma Partisi
MP.	: Millet Partisi
MYK.	: Merkezi Yönetim Kurulu
PAÜ.	: Pamukkale Üniversitesi
PM.	: Parti Meclisi
s.	: Sayfa sayısı
S.	: Sayı
SCF.	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SDÜ.	: Süleyman Demirel Üniversitesi
TBMM TD.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMM.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
UNRRA.	: Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi
YTP.	: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

İnsan, diğer insanlarla iletişim halinde olan bir varlıktır. Kendisini hem kendi yaşadıkları üzerinden hem de başka insanların yaşamış olduğu deneyimlerden tanımaya ve bu deneyimlerle hayata anlam atfetmeye çalışmıştır. Bu bağlamda başka insanların hikayelerini kendi hayatımızın herhangi bir noktasında da görmek mümkündür. Biyografiye bu açıdan bakıldığında hem bir insanı hem o insanın çevresini hem de yerel, ulusal, küresel bağlamda bir dönemi anlamak mümkün olabilir. Yazı türleri arasında yer alan biyografi, bir başkasına ait hayatı kaleme almakla ilgilenmiştir.¹ Biyografi, Yunanca bios ve graphein terimlerinden türemiştir. Biyografi türü yazıları tarihin çok eski dönemlerine kadar götürmek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında ölen devlet büyüklerinin ya da efsanevi kahramanların ağzından yazılmış olan mezar taşlarındaki yazılar bile biyografi olarak görülebilir.² Elbette günümüzde biyografi çalışmaları sadece ölen ve tarihe damgasını vuran kişiler üzerinden yürütülmemektedir. Zaman zaman sıradan yaşayan insanların da yaşamları ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır.

Biyografi türü yazılar bir tarihçi açısından bilerek ve sistematik olarak yazılmış olan yaşam öykülerinden ibaret değildir. Bazen biyografik bir yazı iddiasında olmayan çalışmalardan da bir insanın yaşamı ya da yaşadığı dönem hakkında bilgi edinilebilir. Öyle ki Karacaoğlu'nın *"kim var imiş biz burada yoğ iken"* sözünden hareketle içinde yaşadığımız toplumu anlamak için onun biyografik bilgisine ihtiyaç vardır. Biyografi bu anlamda önemlidir. Bu nedenle içinde yaşadığımız toplumu bilmenin aydın olmanın şartları arasında yer aldığını iddia eden araştırmacılar vardır.³

Biyografi geçmişte yaşamış olan kişileri ya da yaşayan kişilerin geçmişi ile ilgilendiği için tarihçinin ilgi alanında yer alır ve bir insan hayatının tarihidir şeklinde tanımlanmıştır.⁴ Biyografi, bir dizi farklı tarihsel dönem ve soruna yeni bir ışık tutmanın ve daha önce ihmal edilmiş olan bireyleri ve grupları tarihsel analiz

¹ Abdülhamit Kırmızı, "Biyografi", *Tarih İçin Metodoloji*, Ahmet Şimşek (edt.), Pegem Akademi, Ankara, 2018, s. 203.

² Aslıhan Ünlü, "Değişen Tarih ve Metin Anlayışı İçinde Biyografik Dram-I: Kuramsal Bir Çerçeve, *Yedi, DEÜ GSF Dergisi*, Sayı:5, 2011, s.10.

³ İlker Doğan, "Türkiye'de Biyografi Geleneği (Prof. Dr. Ali Birinci)", *Yediküta*, Kasım 2016, s. 53.

⁴ Abdülhamit Kırmızı, *"Biyografi"*, s. 203.

çerçevesine dahil etmenin yollarını sunmaktadır. Bazıları için biyografinin tarihe katkısı önemli kişilerin yaşamlarına ve düşüncelerine ait bilgilerin ortaya konmasıdır.⁵

Tarih biliminin içerisinde doğan ve yaşanmış olaylar üzerine kurulan biyografi, zaman içerisinde bağımsız bir disiplin haline gelmiştir. Yaşanan olaylar kadar o olaylarda etkin olmuş kişi ya da kişilerin hayat hikayeleri, ortaya çıkan hadisenin kendisi kadar önemlidir. Hadiseleri meydana getirenler insanlar olduğuna göre onların hayat hikayelerini tespit etmek de biyografinin konusudur. Biyografinin içerisinde kahramanların hayat hikayeleri çevresinde gelişen olaylar ve verdiği eserler söz konusu edilir. Biyografilere tüm bir çerçeveden bakıldığı zaman dönemlerin sanat, siyaset ve kültürel gelişimi bir bütün halinde görülür.⁶

Tarih ve biyografi birbirinden ayrılmaz durumdadır. Bu nedenle tarih metodu için geçerli olan bütün kurallar biyografi için de geçerlidir. Yazılan biyografiler sayısınca farklı metot vardır. Aslında bir yaşamı anlatmak bir araştırmacı için her defasında yeni bir tecrübedir. Biyografi çalışmasında incelenen kişinin konumu ve mertebesi önemlidir. Bir devlet adamının biyografisi, bir şairin, bir eşkıyanın, bir patronun, bir işçinin hayatını kaleme almaktan farklı olacaktır. Kitaplar, resmi yazışmalar, mektuplar, not defterleri, günlükler, fotoğraflar, gazeteler, dergiler gibi hayata dair bütün bu kalıntılardan, bu bilgi mezarlığından bir hikâye çıkartmaktır. Bu bir anlamda kuru bilgilerin ayağa kaldırılarak canlı hale getirilmesidir.⁷

Tarih, toplumsal gelişmeleri inceler ancak kimi zaman kişilerin de ön plana çıktığı ve bu kişilerin tarihsel olaylar üzerinde belirleyici bir rol oynadığı görülür. Devlet adamları, filozoflar, komutanlar, bilim insanları hatta sıra dışı muhalifler bazen tarihe yön vermişlerdir. Bu nedenle tarih bilimi içerisinde incelenmeye değer görülmüşlerdir. Biyografi din, devlet yönetimi, bilim, sanat, ekonomi gibi alanlarda dönemine ve daha sonrasına etki etmiş, tanınmış kişilerin yaşam öyküleri olarak tarih biliminin araştırma alanlarından ve kullanılan kaynaklarından biri haline gelmiştir. Biyografik çalışmalarda konu edinilen kişinin ailesi, yetiştiği çevre, eğitim hayatı, mücadeleleri, başarı ve başarısızlıkları dikkate alınarak incelenir. Biyografiler tarihte

⁵ Barbara Caine, *Biyografi ve Tarih*, Müge Sözen (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ocak 2019, s. 1.

⁶ Yakup Çelik, “Biyografi Yazma Geleneği ve Cumhuriyet Sonrasında Biyografi Sözlükleri”, *Bilig Journal of Social Sciences in Turkish World*, Sayı:102, Bahar 2022, s. 2-3.

⁷ Abdülhamit Kırmızı, “*Biyografi*”, s. 207- 208.

yaşanan olayların açıklanması ve bu olayların yorumlanması açısından tarih bilimine önemli katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda bir toplumun siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel geçmişini açıklamaya ve anlamaya katkı sağlar. Savaş kazanan bir komutan, insanlığa yön veren bir düşünür, önemli bir buluşu gerçekleştiren bilim adamı, bir devlet kuran ya da yıkan siyasi lider, sanatta yeni bir anlayış getiren sanatçı biyografik bir çalışma konusu olabilir.⁸

Biyografik araştırmalar kişilerin deneyimlerini merkeze koyarak tarih, sosyoloji, eğitim bilimleri, beşerî bilimler, psikoloji gibi pek çok alanda kullanılan tecrübelerin psikolojik, sosyal, kültürel, politik boyutları arasında bağlantı kuran nitel değerlendirme ve veri toplama yöntemlerini kapsar. Biyografinin bir amacı da sosyal yapının sosyal gerçekliğini öğrenmektir. Kişisel anlatılar, yaşam ve aile hikayeleri gibi kişisel tecrübelerin sosyal ve kültürel örüntülerini ortaya çıkarmaktır.⁹

Biyografinin tarih türü olarak diğer tarih türleri gibi üç özelliğinin olması gerektiği söylenebilir. Bunlardan birincisi bir gerçekliğe dayanmasıdır. Bu bağlantı, tarihsel ve yazılı belgelerle kurulabileceği gibi, sözlü tarih tespitleri ve görsel malzemeler kullanılarak da sağlanabilir. İkincisi, bir anlatı biçiminde olmasıdır. Başka bir deyişle bireyin doğumundan ölümüne kadar uzanan süreyi kapsayan zaman içinde akıp giden bir öykü halinde yazılmasıdır. Üçüncüsü ise söz konusu bireyin özgüllüğünü ve özgünlüğünü ortaya çıkarmaya dönük olmasıdır. Bu üç özelliği içererek yazılmış bir biyografıyı tarih olarak görebiliriz.¹⁰

Psikoloji ve edebiyat alanlarında yazılan biyografilerde bireysel öyküler baskın iken, tarihsel biyografilerde incelenen dönemin tarihsel ve toplumsal olayları belirtilmektedir.¹¹ Şevket Raşit Hatipoğlu'nun biyografisini ele aldığımız çalışmada yaşadığı döneme ait tarihsel ve toplumsal olaylar irdelenmiştir.

⁸ Temuçin Faik Ertan, 80 Yıllık Ömürde, 72 Yıllık Cumhuriyet Tanıklığı: “Mehmet Ali Eke, s. 209-210. https://www.academia.edu/6477316/80_YILLIK_ÖMÜRDE_72_YILLIK_CUMHURİYET_TANIKLIĞI_MEHMET_ALİ_EKE.

⁹ Gökçe Güvercin Seçkin, “Biyografik Araştırmalar ve Biyografik Anlatı Görüşmesi”, F.N. Seggie ve Y. Bayyurt (Edt.), *Niteliksel Araştırma Yöntemleri*, An Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 2.

¹⁰ İlhan Tekeli, Bireyin Yaşamı Nasıl Tarih Oluyor?, https://www.academia.edu/28692224/Bireyin_Yaşamı_Nasıl_Tarih_Oluyor_Biyografi?rhid=28022044229&swp=rr-rw-wc-90747934.

¹¹ Sefa Bulut, “Yaşam Öyküsü Araştırması”, *International Journal of Human Sciences*, Volume:1, Issue:1, Year:2014, s. 881.

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun hayatını anlatan bir eser Haziran 2021 yılında Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık tarafından basılmış ve Şevket Raşit Hatipoğlu'nun oğlu Gündüz Hatipoğlu tarafından yazılmıştır. Eserde Hatipoğlu'nun hayatı, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, emeklilik dönemi, 1961 yılından ölümüne kadar olan süreç anlatılmıştır. Şevket Raşit Hatipoğlu hem bir akademisyen hem de bir siyaset adamı olması nedeniyle eserleri ve siyasi alanda yaptığı faaliyetler geniştir ancak eserde ayrıntı verilmeden anlatılmıştır. Özellikle okul ve askerlik dönemine ait önemli bilgiler verilmiştir.¹² Söz konusu çalışmayı Şevket Raşit Hatipoğlu'nun oğlunun yapmış olması, yazının akademik bir kaygıdan ziyade bir aile büyüğünün tanıtılması amaçlanarak kaleme alındığı izlenimi yaratmıştır.

Şevket Raşit Hatipoğlu ile ilgili bir diğer eser “*Türk Siyasi Hayatında Şevket Raşit Hatipoğlu*” başlıklı Büşra Günay tarafından yazılan İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde 2021 yılında hazırlanmış yüksek lisans tezi bulunmaktadır.¹³ Söz konusu çalışma Hatipoğlu ile ilgili metodolojik bağlamda bir tarihinin yararlanabileceği üslupla yazılmıştır.

Bu eserlerden başka Şevket Raşit Hatipoğlu'nun hayatı hakkında bizlere bilgi veren gazete ve dergilerde kaleme alınmış yazılar vardır. Bu yazılarda da Şevket Raşit Hatipoğlu ile ilgili özellikle Tarım Bakanlığı dönemine ait bilgiler verilmiştir.

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun hayatına dair bilgi *İktisadi Yürüyüş* dergisinin 63. sayısında verilmiştir. Tarım Bakanı olarak göreve başladığı dönemde yayınlanan yazıda Şevket Raşit Hatipoğlu'nun hayatı hakkında kısa ve genel bilgiler verilmiştir. Bunun yanı sıra iktisat bilgileri ile donanımlı iyi bir ziraatçı olduğu yazılmıştır. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun incelemek için ele aldığı konuları iyi bir şekilde tahlil ettiğini yazıları ile ortaya koyduğu vurgusu yapılmıştır. Tarım Bakanlığı görevinde faydalı hizmetler yapacağına dair inancın olduğu da belirtilmiştir.¹⁴

Şevket Raşit Hatipoğlu Tarım Bakanlığı görevine geldiği zaman kendisine ait düşünceler *İktisadi Yürüyüş* dergisinde kısaca anlatılmıştır. Hatipoğlu'nun milli

¹² Gündüz Hatipoğlu, *Şevket Raşit Hatipoğlu Vatana Adanmış Bir Ömür*, Kitapyurdu, Ebru Aydın (edt.) Doğrudan Yayıncılık, Haziran 2021.

¹³ Büşra Günay, *Türk Siyasi Hayatında Şevket Raşit Hatipoğlu*, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2021.

¹⁴ “Ticaret ve Ziraat Vekillerimiz Dr. Behçet Uz, Şevket Raşit Hatipoğlu, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:6, Sayı:63, Yıl:3, 17 Temmuz 1942, s.4.

iktisadın düzenlenmesi için her alanda bir bütün olarak faaliyetler yapmak gerektiğini savunduğu yazıda belirtilmiştir. Hatipoğlu'nun görüşüne göre madencilik, kara ve deniz avcılığı, ormancılık, sulama işleri ve kanallar, tarla ve bahçe ziraatı, hayvancılık, endüstri, ticaret, ulaşım gibi iktisat kollarının bir bütün halinde çalışmasının gerektiği yazılmıştır. Cumhuriyetin ilan edildiği günden beri bu alanlarda dev adımların atıldığının inkâr edilemeyeceğini ancak amacın daha büyük bir sıçrayış gerçekleştirmekse bir bütün halinde çalışmak olduğu da yazı da eklenmiştir.¹⁵

Şevket Raşit Hatipoğlu, Tarım Bakanlığı görevine geldikten sonra *Vatan* gazetesi başyazarı A. Emin Yalman ile görüşmüş ve bu görüşmede Yalman, Hatipoğlu'nun kendisi hakkında verdiği bilgileri paylaşmıştır. Yazıda Hatipoğlu'nun hayatına dair bilgiler vermiştir. Bu bilgiler arasında çocukluğundan beri çiftçilikle, bağ ile meşgul olduğunu ve bunu severek yaptığını ifade etmiştir. Bursa Ziraat Mektebine gittiğini buranın eski usul bir okul olduğunu belirterek ziraat okullarının yeni şekle göre düzenlenmesine taraftar olduğunu söylemiştir.¹⁶ Şevket Raşit Hatipoğlu göreve geldikten sonra tarım okulları ile ilgili faaliyetleri bu düşüncesi doğrultusunda olmuştur.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı dergisinde Hatipoğlu'nun Tarım Bakanlığı dönemine ait faaliyetleri hakkında Tarım ve Köyişleri Bakanlığı müsteşar yardımcısı Ahmet Yavuz Civelek değerlendirmede bulunmuştur. Civelek yazısında merhum Hatipoğlu'nun Tarım Bakanlığı görevinde yer aldığı yılların üzerinden yarım asırdan fazla süre geçmiş olmasına rağmen iz bırakan faaliyetlerinin bugün de hatıralarda bulunduğunu belirtmiştir. Yazının devamında Hatipoğlu'nun Türkiye tarımının geleceğine ait düşüncelerinin canlı, çalışkan ve ülkesine gönülden bağlı büyük bir devlet adamı olarak 1942 ve 1969 yılları arasında 27 yıllık örnek bir mücadele içinde geçtiğini ifade etmiştir.¹⁷

Ziraat Mühendisi Kazım Bulutay, Hatipoğlu'nun milliyetçi olduğunu söylemiştir. Gerçek anlamda yurtsever biri olduğunu ifade ederek, anayurdun Anadolu

¹⁵ Aslan Tufan, "Ziraat Vekilimiz Hatipoğlu'nun Fikirleri, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:6, Sayı 65, Yıl:3, 16 Ağustos 1942, s. 8.

¹⁶ A. Emin Yalman, "Yeni Ziraat Vekili Dr. Şevket Raşit Hatipoğlu", *Köye Doğru*, Cilt:3, Sayı:52, 1942, s. 6.

¹⁷ Ahmet Yavuz Civelek, "Fikri ve Fiiliyle Geleceğimizi Örgüleyen Bir Önder Şevket Raşit Hatipoğlu", *Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dergisi*, Sayı:136, Kasım- Aralık 2000, s. 57.

olduğunu her yurtsever, her aydının Anadolu'nun problemlerine ağırlığını katmakla sorumlu olduğunu belirterek, Hatipoğlu yıllarca kaleme aldığı yazılarında bu sorumluluğun damgasını taşıdığını ifade etmiştir.¹⁸

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun hayatı ve özellikle Tarım Bakanlığı döneminde ortaya koyduğu faaliyetleri anlatan bir diğer yazı *Türk Yurdu* dergisinde Prof. Dr. Celal Er tarafından kaleme alınmıştır. Yazıda Hatipoğlu ile ilgili bilgiler verildikten sonra Hatipoğlu'nun iyi yetişmiş bir eğitimci, akademisyen ve siyaset adamı olarak uzun yıllar milletvekilliği ve bakanlıkta yer aldığı ve devlet adamı olarak büyük hizmetleri yerine getirdiğine vurgu yapılmıştır. Türk Ocaklarının düşüncelerini benimseyen ve onun yayın organı olan *Türk Yurdu* dergilerinde yazılar yazan bir kişi olduğunu belirtmiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu, Türk kültür, sosyal ve ekonomik hayatına damgasını vurmuş değerli fikir, düşünce ve hareket adamıdır denilmiştir.¹⁹

1. ÇALIŞMANIN KONUSU

Çalışmamızın konusu Şevket Raşit Hatipoğlu'dur. Türkiye Büyük Millet Meclisinde VI., VII., VIII., XII. ve XIII. yasama dönemlerinde görev yapmıştır. Bu çalışmada Prof. Dr. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun hayatı, siyasi icraatları, düşün ve yayın faaliyetleri değerlendirilmiştir.

Şevket Raşit Hatipoğlu, Cumhuriyet Halk Partisi'nde ilk olarak Afyonkarahisar Milletvekili daha sonra ise Manisa Milletvekili olarak Meclis'te siyasi hayatın içinde yer almıştır. Çok kısa dönem Millî Eğitim Bakanlığı görevinde bulunmuş olan Hatipoğlu'nun, aktif siyasi hayatı Tarım Bakanlığı dönemine aittir. Siyasi hayatının yanı sıra akademik çalışmalar da ortaya koymuştur. Ankara Ziraat Enstitüsünde eğitim vermiş ve tarım alanında kitaplar yazarak, bazı dergilerde makaleler kaleme almıştır.

2. ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ

Çalışmanın çerçevesini Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden alınan belgeler, VI., VII. ve VIII. Dönem Zabıt Cerideleri, Kurucu Meclis Tutanak Dergisi,

¹⁸ Remzi Saka, "Prof. Şevket Raşit Hatipoğlu", *Karınca*, Sayı: 452, Yıl:41, Ağustos 1974, s. 7.

¹⁹ Celal Er, "Büyük İdealist Abide Şahsiyet Şevket Raşit Hatipoğlu", *Türk Yurdu*, Cilt:31, Sayı:281, Ocak 2011, s. 168.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi'nin yanı sıra 1941 ve 1946, 1950 ve 1954, 1962 ve 1963, 1965 ve 1967 son olarak 1973 yılları arasında dönemin gazeteleri, Şevket Raşit Hatipoğlu'nun kaleme aldığı yazılarının yayınlandığı dergiler, resmî gazete, dönemle ilgili makale ve kitaplar oluşturmaktadır. Çalışmamızda elde edilen bilgiler tasniflenerek ve sentezlenerek değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Elde edilen verilere göre bir plan oluşturulmuştur. Bu veriler incelenmiş, karşılaştırmalar yapılarak, dönemine ait olaylar ve durumlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3. ÇALIŞMANIN AMACI

Bu tezin temel amacı Şevket Raşit Hatipoğlu'nu incelemektir. Tezde aşağıda yazılı olan sorulara cevap aranmış ve bunlar analiz edilmeye çalışılmıştır.

Şevket Raşit Hatipoğlu kimdir?

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun eserleri ve bilimsel çalışmaları nelerdir?

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Tarım Bakanlığı döneminde (1942-1946) yapmış olduğu faaliyetleri nelerdir?

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun 1950 ve 1954 seçimlerinde ortaya koyduğu tutum nedir?

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Millî Eğitim Bakanlığı döneminde (1962- 1963) yapmış olduğu faaliyetleri nelerdir?

CHP içerisinde ortaya çıkan '*Ortanın Solu*' politikasına karşı tavrı ne olmuştur?

Şevket Raşit Hatipoğlu neden CHP'den ayrılarak 1967 yılında kurulan Güven Partisi'nin kurucuları arasında yer almıştır?

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun özgün kılan etkenler nelerdir?

4. ÇALIŞMANIN İÇERİĞİ

Çalışmamız Şevket Raşit Hatipoğlu yaşamı, düşün hayatı ve siyasi faaliyetlerini kapsamaktadır. Şevket Raşit Hatipoğlu sadece bir siyaset adamı değil

aynı zamanda alanı ile ilgili bilimsel çalışmalar yapan bir akademisyendir. Yaşadığı dönem ve o döneme ait Şevket Raşit Hatipoğlu'nun da etkisinin olduğu konular irdelenmiştir.

Bu kapsamda yapılan çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Şevket Raşit Hatipoğlu'nun yaşam öyküsü, yazar ve bilim insanı olarak ortaya koyduğu eserler değerlendirilmiştir. Ayrıca Şevket Raşit Hatipoğlu Dış Ticaretimizde Ziraatın Payı, Türkiye'de Zirai Buhran, Nazari İktisat, Ziraat Aleminde Vakıalar ve Düşünceler, Çay İktisadiyatı, Ormancılıktan Vakıalar ve Düşünceler isimli yayınları ele alınmıştır. Bunun yanında, Ülkü, Dönüm, Bayrak, İktisadi Yürüyüş, Çığır, Türk Yurdu, Ülkemiz, Ziraat Dünyası, Ziraat Gazetesi gibi dergilere alanı ilgili yazılar yazmıştır. Bunlar arasında Ülkü ve Bayrak dergisine yazdığı yazılar bu bölümünde incelenmiştir.

İkinci bölümde Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Tarım Bakanlığı dönemi değerlendirilmiştir. 1942- 1946 yılları arasında Şükrü Saraçoğlu Hükümetlerinde Tarım Bakanı olarak bulunduğu dönem ve faaliyetleri araştırmaya konu edilmiştir. Tarım Bakanlığı dönemi aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı yıllarına denk geldiği için bu büyük harbin olumsuz koşullarından bahsedilmiş ve bu sıkıntılı süreç Şevket Raşit Hatipoğlu üzerinden incelenmiştir. Bu bölümde tarımsal ürünlerde çok ciddi darlık yaşayan Türkiye'de, Şevket Raşit Hatipoğlu'nun mevcut olan sıkıntıları gidermek için yapılan çalışmalardaki rolü ve etkisi ele alınmıştır. Teknik Tarım ve Teknik Bahçıvanlık Okullarının açılması Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Tarım Bakanlığı dönemine ait önemli faaliyetlerinden birdir. Teknik Tarım ve Teknik Bahçıvanlık Okullarında modern tarımsal üretim tekniğine dayalı köylü çiftçi çocuklarını teknik bahçıvan ve teknik çiftçi olarak yetiştirmek amaç edinilmiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun köye dayalı olarak kurduğu Teknik Tarım ve Teknik Bahçıvanlık Okullarının gerçek bir ihtiyacın karşılığı olarak kurulmuş oldukları görülmüştür. Bu okullar tarımda modern tekniği köye götürme ve tarımı ilkel bilgidan kurtarma davasının öncüleri olarak kurulmuşlardır. Bu bölümde irdelenen bir diğer konu Zirai Donatım Kurumudur. Çiftçinin elinde bulunan toprağını işleyebilmesi için teknik olarak üretim araçlarına ihtiyaç vardı. Şevket Raşit Hatipoğlu toprak reformu öncesi bu hususu dikkate alarak Zirai Donatım Kurumunu meydana getirmiştir. Kurumun

temel amacı ülkede gerekli teknik üretim araçları ihtiyacını karşılamaktır. Bunun yanı sıra zirai üretimi artırma, kalitesini yükseltme ve elverişli her türlü alet ve makinelerle birlikte çiftçiye tohumluk, gübre ve ilaç imkanlarını sağlamaktır.

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Tarım Bakanlığı faaliyetlerinden biri de Devlet Üretme Çiftliklerinin kurulması olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda üretimi artırmak ve bu amaçla çiftçilere yardım etmek için Ziraat Kombinalar Müdürlüğü kurulmuştur. Bu müdürlük Şevket Raşit Hatipoğlu'nun bakanlık dönemine kadar çiftçilere daha çok toprak sürmede hasat ve harmanda kullanılabilecek makineleri temin etmede yardımcı olmuştur. Şevket Raşit Hatipoğlu bu kombina gücünü uzun yıllardır mera olarak kullanılmakta olan aynı zamanda ziraata da elverişli olan hazineye ait toprakları birer işletme haline getirmede kullanmış ve Devlet Üretme Çiftliklerini kurmuştur. Tezin ikinci bölümünde bu konu da değerlendirilmiştir.

İkinci Bölümde değerlendirilen bir diğer konu Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve bu kanunun uygulanmaya çalışılmasıdır. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun günlerce ve aylarca devam eden gayret ve çabaları sayesinde 11 Haziran 1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu kabul edilmiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun kabul edilmesi Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Tarım Bakanlığı döneminde olmuştur. Bu kanunun kabulü ve bu kanunun kabulünde Şevket Raşit Hatipoğlu'nun etkisi ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Kanunun başlıca amacı arazisi olmayan ya da yetmeyen çiftlikleri ve çiftlik yapmak isteyenleri aileleri ile birlikte geçimlerini sağlayacak araziye sahip olmalarını sağlamaktır. Bu kanunun kabul edilmesinde özellikle Meclis'te çok çetin tartışmalar yaşanmıştır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu kabul edildikten sonra Toprak İşleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Amacı Tarım Bakanlığı bünyesinde Toprak Reformunu uygulayacak bir teşkilatın olmasını sağlamaktır.

Üçüncü bölümde 1950 ve 1954 seçimleri sonrasında Şevket Raşit Hatipoğlu'nun ortaya koyduğu tavır ve duruş değerlendirilmiştir. 1950 seçimleri ile birlikte Cumhuriyet Halk Partisi iktidarını kaybetmiş ve muhalefette yerini almıştır. Seçimlerden sonra muhalefet partisi olarak gerçekleştirdiği ilk kurultay 29 Haziran- 3 Temmuz 1950 yılında CHP VIII. Kurultayı olmuştur. Bu kurultayda seçim yenilgisinin sebepleri konuşulmuştur. Kurultayın toplanmasından önce büyük bir

bölümünü kurultay delegeleri ve eski milletvekillerinden oluşan 101 kişi kapsamlı reform yapılmasını öneren bir metin hazırlayıp, imzalamışlardır. Metinde imzası bulunan kişiler arasında Şevket Raşit Hatipoğlu da yer almıştır. Tezde, yaşanan bu olaylar değerlendirilmiştir. 1954 yılında CHP muhalefet partisi olarak seçimlere katılmıştır ve bu seçimlerde de seçimi kaybetmiştir. Seçim sonrası CHP içerisinde “*Kodaman Grubu*” olarak adlandırılan bir grup meydana gelmiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu 1954 seçimleri sonrası yapılan Kurultay’da CHP’nin köylüye dayanan bir parti olması gerektiğini savunmuştur.

Üçüncü bölümde değerlendirilen bir diğer konu 1961 Anayasasının kabulü ile birlikte yapılan ilk seçimler ve Türkiye’de kurulan koalisyon hükümetlerdir. Şevket Raşit Hatipoğlu bu süreçte Manisa Milletvekili olarak Meclis’te yer almıştır. 1962 yılında kurulan İkinci İnönü Koalisyon Hükümeti’nde bir yıl Millî Eğitim Bakanlığı görevinde bulunmuştur. Bu görevde iken ilkokul, ortaokul, lise kademelerinde düzenlemeler yapılırken, üniversitelerde özellikle kontenjan artırımına gidilmesi doğrultusunda kararlar alınıp uygulanmaya çalışılmıştır. 1963 yılına gelindiğinde Şevket Raşit Hatipoğlu Millî Eğitim Bakanlığı görevinden istifa etmiştir.

Tezin bu bölümünde ayrıca CHP içerisinde ortaya konan “*Ortanın Solu*” deyimini ve buna karşı Şevket Raşit Hatipoğlu’nun duruşu değerlendirilmiştir. 1965 seçimlerine CHP “*Ortanın Solu*” sloganı ile girmiş ve seçimleri kaybetmiştir. Seçim yenilgisini “*Ortanın Solu*” sloganına bağlayan kişiler arasında Şevket Raşit Hatipoğlu da yer almıştır. Ortanın soluna karşı alınan tavır Şevket Raşit Hatipoğlu’nun CHP’den istifa etmesine neden olmuştur. 1967 yılında ortanın solu sloganına karşı olanlar tarafından kurulan Güven Partisi’nde Şevket Raşit Hatipoğlu da yer almıştır. Güven Partisinin kurucu üyelerindendir.

1. BÖLÜM

ŞEVKET RAŞİT HATİPOĞLU’NUN YAŞAM ÖYKÜSÜ

1. ŞEVKET RAŞİT HATİPOĞLU’NUN ÇOCUKLUK YILLARI VE AİLESİ

Şevket Raşit Hatipoğlu, Raşit Bey ve Emine Hanım’ın üçüncü çocuğu olarak Menemen²⁰’in Helvacı²¹ köyünde 1900 yılında doğmuştur.²² Şevket Raşit Hatipoğlu’nun doğduğu yıl Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine rastlamaktadır. Bu dönemde Osmanlı Devleti hem iç hem de dış problemlerle uğraşmıştır. Diğer taraftan Osmanlı Devleti’nin bu durumundan istifade etmeye çalışan devletlere karşı mücadele vermek zorunda kaldığı bir dönemdir. 1878 yılında Batum, Kars, Ardahan Ruslar tarafından Bosna Hersek ise Avusturya tarafından ele geçirilmiştir. 1881 yılında Fransa Tunus’u ve 1882 yılında da İngiltere Mısır’ı işgal etmiştir. Osmanlı Devleti, Çar Nikola’nın 1853 yılında ifade ettiği gibi artık Avrupa’nın “Boğaz’daki hasta adamı” konumuna gelmiştir. Osmanlı devlet adamları tarafından bu yıllarda izlenen denge politikası sayesinde devlet Birinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar ayakta kalabilmeyi başarmıştır. Ayakta kalma sürecinde Avrupa Devletleri’nin Osmanlı Devleti’ni kendi aralarında paylaşma konusundaki anlaşmazlık etkili olmuştur.²³

²⁰ Menemen, İzmir ilinin ilçelerinden biridir. M.S. 1084 yılında Selçuklu Devleti’nin hakimiyetine geçmiştir. Haçlı Seferine denk gelen bu tarihlerde Menemen ve çevresi birkaç kez el değiştirmiştir. Daha sonraki dönemlerde Menemen ilçesi Aydın Beyliği’ne bağlanmıştır. Yıldırım Bayezid tarafından 1398’de Osmanlı Devleti topraklarına dahil olmuştur. 1425 yılında Padişah II. Murad, Menemen’i Osmanlı Devleti’ne bağlamıştır. 1850 yılında eyalet merkezinin Aydın’dan İzmir’e nakledilmesi üzerine Menemen, Manisa ilinden ayrılarak İzmir’e bağlanmıştır. Menemen ilçesi 479 yıl Osmanlı Devleti idaresinde kalmıştır. 17 Mayıs 1919 yılında Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Kaymakam Kemal Bey’i şehit eden Yunanlılar ilçede 3 yıl 3 ay 16 gün kalmışlardır. 9 Eylül 1922 yılında Fahrettin Paşa komutasındaki Türk Süvari Birliği Ordusu Menemen ilçesini Yunanlılardan kurtarmıştır. 9 Eylül günü Menemen’in Kurtuluş Günü olmuştur. Aslıhan Baldan, Doğuş Baldan, *İzmir İli Menemen İlçesi, Türkel ve Hatundere Mahalleleri, Sanayi Alanı Amaçlı Nazım İmar Planı Çalışması, Plan Açıklama Raporu*, s. 2-6. https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/NazimImarPlani/2576_17705.pdf.

²¹ Aliğa’ya bağlı en büyük yerleşim yeri Helvacıdır. Burası 1966 yılında belediyelik olarak bucak statüsüne kavuşmuştur. 1982 yılına kadar Menemen ilçesine bağlı olan Helvacı, Aliğa’nın ilçe olduğu bu tarihten sonra Aliğa’ya bağlanmıştır. Helvacı beldesi Aliğa’ya 13 km, Menemen’e 15 km mesafede yer almaktadır. <https://www.aliaga.bel.tr/aliaga/idari-ve-sosyal-durum>.

²² Hatipoğlu, *Şevket Raşit Hatipoğlu Vatana Adanmış Bir Ömür*, s. 14.

²³ Ö. Kürşad Karacagil, “II. Wilhelm’in Osmanlı İmparatorluğu Ziyareti ve Mihmandarı Mehmed Şakir Paşa’nın Günlüğü (1898)”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 24, Güz, 2014, s. 75- 76.

Aile, dünyaya gelen üçüncü çocuklarına Mustafa Şevket ismini vermiştir. Nüfus kaydında adı “*Mustafa Şevket*” olarak geçse de TBMM kayıtlarına “*Şevket Raşit*” olarak yazılmıştır. Kendisinden önceki kardeşleri ablası Müride Atasoy ve ağabeyi Selman Fehmi Hatipoğlu, en küçük kardeşi ise Esmâ Sevindikdir. Şevket Raşit Hatipoğlu, önce babasını kaybetmiş sonra da annesini kaybetmiştir. Hem yetim hem öksüz kalan Şevket Raşit Hatipoğlu’na ağabeyi Selman Fehmi Hatipoğlu destek olmuştur. Mustafa Şevket, ilkokula başlamadan toprakla tanışmış, tarlalarda, ekim-dikim işlerinde ve ürün hasadı işlerinde çalışmıştır. Okul başladıktan sonra ise günün kalan zamanlarında ve tatil günlerinde toprakla uğraşması ona hem toprağı hem de bitkiyi öğretmiştir. Eğitimi sırasında hocasının telkiniyle babasının adı olan Raşit ismini almıştır. Şevket Raşit Hatipoğlu, ömrü boyunca Raşit ismini kullanmıştır.²⁴

2. EĞİTİM VE ÖĞRETİM HAYATI

İlköğrenimini Helvacı köyünde tamamlamıştır. Ortaöğrenimini ise Menemen ve Kırkağaç²⁵’ta okumuştur. 1913 yılında yarışma ile girdiğı Bursa Ziraat Ameliyyat Mektebini en iyi derece ile bitirerek mezun olmuştur.²⁶ II. Abdülhamid döneminde eğitimi ülkenin geneline yaymak ve taşradaki alanlarda yaygınlaştırmak konusunda adımlar atılmıştır. Bu amaçla okullarda eğitimin kalitesi artırılmaya çalışılmış ve ziraat, ticaret, sanayi gibi alanlarda eğitim kurumlarının açılması zorunlu hale gelmiştir. Ziraat okullarının açılması ile birlikte zirai eğitim konusunda önemli adım atılmıştır. II. Abdülhamid 1877 yılına gelindiğinde ziraat okulları mevzusunu gündemine almıştır. Fakat 1877- 1878 Osmanlı- Rus Savaşı’nın başlaması bu konunun aktif hale gelmesini geciktirmiştir. II. Abdülhamid döneminde Edirne ve Selanik’ten sonra bir diğ er ziraat mektebi 1891’de Bursa’da kurulmuştur. Okulun adı II. Abdülhamid’e izafeten salnamelerde “*Hüdavendigâr Hamidiye Ziraat Ameliyat*

²⁴ Hatipoğlu, *Şevket Raşit Hatipoğlu Vatana Adanmış Bir Ömür*, s. 14.

²⁵ Kırkağaç, Manisa’nın kuzeyinde yer almaktadır. 1300’lü yılların başında Türklerin eline geçmiş ve Kırkağaç’ın çevresi Karesioğulları Beyliği’nin hakimiyeti altında kalmıştır. Osmanlı Devleti döneminin başlarında küçük bir yerleşim olan Kırkağaç zamanla gelişmiştir. 1861 yılından itibaren Saruhan Sancağına bağlı kazalardan biri olmuştur. Kurtuluş Savaşı döneminde ilçe 24 Haziran 1920 yılında işgal edilmiştir. 12 Eylül 1922 yılına kadar ilçe işgal altında kalmıştır. Bakırçay sebebiyle zengin tarım alanlarına sahiptir. Bu nedenle ilçenin geçim kaynağı tarımdır. <http://www.manisa.gov.tr/kirkagac>.

²⁶ *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VI. Dönem (3 Nisan 1939- 15 Ocak 1943)*, V. Cilt, VI. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri, Ş. Şenal Günay, Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, s. 11.

Mektebi” olarak geçmekle birlikte okuldan zaman zaman “*Ziraat Ameliyat Mektebi*” ve “*Bursa Hamidi Ziraat Ameliyat Mektebi*” olarak da bahsedilmiştir.²⁷

1916 yılında Bursa Ziraat Okulunu bitirdikten sonra Ankara’da ziraat memuru olarak görev yapmıştır. Ancak bu görevde dört ay kalabilmiştir. Çünkü devlet tarafından yaşı iki yıl büyütüldüğü için²⁸ 21 Eylül 1916 yılında talimgâha girmiş 25 Mayıs 1917 yılında zabıt vekilliğine yükselmiştir. Askerliğini yedek subay olarak yapmıştır.²⁹

1916 yılında askerlik hizmeti sonrası girdiği Halkalı Ziraat Mektebi Alisinden³⁰ Ekim 1923 yılında en iyi derece ile mezun olabilmıştır. Çünkü Birinci

²⁷ Ahmet Vurgun, “II. Abdülhamit Döneminde Zirai Eğitim Hamlesi: Hüdavendigar Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi ve Numune Çiftliği (1891- 1909)” s. 84-88.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1932524>.

²⁸ Devlet tarafından yaşı iki yıl büyütüldüğü için nüfus kaydında doğum tarihi 1898 olarak geçmektedir. Hatipoğlu, *Şevket Raşit Hatipoğlu Vatana Adanmış Bir Ömür*, s. 14.

²⁹ *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VI. Dönem (3 Nisan 1939- 15 Ocak 1943)*, V. Cilt, Ş. Şenal Günay, Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, s.11.

³⁰ Ziraat alanında eğitim veren bir okulun kurulması konusundaki ilk adımlar Tanzimat dönemine kadar gitmektedir. 1848 yılında İstanbul yakınlarında “*Ziraat Talimhanesi*” adı altında bir ziraat okulu açılmıştır. Yedikule’de açılmış olan bez dokuma fabrikasına gerekli olan pamuk ziraatını geliştirmek okulun kuruluş amaçları arasında yer almaktadır. Sevtap Kadioğlu, “Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası Üzerine Bir İnceleme”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, IV/1, (2002), s. 99- 100.

İstanbul’da yüksek derecede eğitim veren ziraat okulu açılması yolundaki ilk adım 1878- 1879 yıllarında Ahmet Cevdet Paşa’nın Ticaret ve Ziraat Bakanlığı döneminde gündeme gelmiştir. Bu teşebbüse Amasyan Efendi öncülük etmiştir. Amasyan Efendi Fransa’da ziraat alanında eğitim almış ve o sırada bakanlıkta ilk defa kurulmuş olan Ziraat Müdürlüğü’ne getirilmiştir. Halkalı ‘da okul için yer satın alınması ve okulun binasının inşası gibi sebeplerden dolayı kuruluş çalışmaları 1891 yılına kadar sürmüştür. Sevtap Kadioğlu, “Halkalı Ziraat Mekteb-i Ali’si”, s. 169.
<https://istanbultarihi.ist/assets/uploads/pdf/halkali-ziraat-mekteb-i-alisi-340.pdf>. 1883 yılında ise ziraat ve baytar mektebi inşa edilmesi gündeme gelmiştir. Bu nedenle bir çiftlik satın alınması düşünülmüştür. Bunun için İstanbul civarında bulunan çiftliklerin büyük bir çoğunluğu gözden geçirilmiştir. Halkalıda Küçükçekmece yakınlarında arazinin satın alınmasına karar verilmiştir. 1884 yılına gelindiğinde Halkalı Çiftliği’nde yatılı bir ziraat okulu açılması için nizamname kaleme alınmıştır. Özgür Yıldız, “Halkalı Ziraat Mektebi’nin Tarihçesi”, *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*, Volume 5, Issue 4, s. 296. 1892 yılında İstanbul’da kurulan Halkalı Ziraat Mektebi Ali’si Türkiye’de üst seviyede eğitim yapan ilk okuldur. Buna ilaveten uzun yıllar boyunca tek ziraat okulu olarak kalmıştır. Halkalı Ziraat Mektebi Ali’si, Birinci Dünya Savaşı yıllarında kısa bir süre kapanmak zorunda kalmıştır. Daha sonra tekrar açıldığında yeni ziraat aletlerinin kullanımının çiftçiler arasında yaygınlaştırılması için okula bağlı olarak 1914 yılında “*Çiftlik Makinisti Şubesi*” açılmıştır. Mondros Mütarekesi döneminde tekrar kapanan okul, cumhuriyet döneminde yeniden teşkilatlandırılmıştır. Sevtap Kadioğlu, “Osmanlı Döneminde Türkiye’de Ziraat Okulları Üzerine Notlar”, s.2.,<https://docplayer.biz.tr/5814487-Osmanli-doneminde-turkiye-de-ziraat-okullari-uzerine-notlar.html>.

Dünya Savaşı'na katılarak Sina Cephesi³¹'ne gönderilmiştir. Mısır'da Kuveysna³² ve İskendireye³³'de 21 Eylül 1918 yılından 6 Aralık 1920 yılına kadar esir olarak kalmıştır. 9 Aralık 1920 yılında terhis edilmiştir.³⁴

³¹ 1882 yılında Mısır, İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Mısır, İngiltere için önemli bir hale gelmiştir. Çünkü İngiltere savaş esnasında ihtiyaç duyulan asker ve yiyecek desteğini kanal vasıtasıyla gidermeyi planlamıştır. İngilizlerin Kanal'ı kullanarak elde ettiği üstünlüğünü Almanya, Osmanlı Devleti'ni Kanal'a yapacak bir saldırı konusunda telkin etmiştir. Bu saldırı sonucunda istenilen başarı elde edilirse Süveyş Kanalı tıkanacak böylece İngiltere zor durumda bırakılabilecekti. Bunun için Enver Paşa IV. Ordu Komutanı Zeki Paşa'ya olası bir saldırı için hazırlık yapılması talimatını vermiştir. Bu talimat karşısında Zeki Paşa olası bir saldırı durumunda başarısızlık elde edilebileceğine dair rapor hazırlayıp İstanbul'a göndermiştir. Bunun üzerine Zeki Paşa görevden alınmış ve yerine IV. Ordu Komutanı olarak Cemal Paşa atanmıştır. Cemal Paşa'nın denetimindeki IV. Ordu, Kanal'a yapılacak taarruz için görevlendirilmiştir. Savaş için hem İngiltere hem de Osmanlı Devleti gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra, Osmanlı Devleti 2 Şubat 1915 gecesi Timsah Gölü ile Acıgöl arasındaki bölgeden taarruza başlamıştır. Kanal'ın İngilizler tarafından kuvvetli savunulması nedeniyle sonuç Osmanlı Devleti açısından ağır olmuştur. Osmanlı Devleti bunun üzerine ikinci bir taarruz için hazırlıklara başlamıştır. Bu ikinci taarruzda da Osmanlı Devleti başarısız olmuş ve geri çekilmeye başlamıştır. Mahmut Akkor, I. Dünya Savaşı'nda Anadolu'daki İngiliz Esirleri ve Esir Kampları, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya, Haziran 2013, s. 21-25.*

I. Dünya Savaşı'nda, Türk ordularının en zor durumda kaldıkları cepheler güney cepheleri, yani Irak, Sina- Filistin Cepheleri olmuştur. Bu cephelerde Türk orduları, Alman Genel Kurmayının direktifleri doğrultusunda yönlendirilmiş bunun sonucu olarak zayıf düşmüştür. Türk ordusunun karşısında bulunan İngiliz ordusu, askerlerinin her türlü ihtiyacını rahat bir şekilde karşılamakta ve herhangi bir eksiklik durumunda yerine yenisini koyma kabiliyetine sahip olmuştur. Buna bağlı olarak İngilizler çöle döşemiş oldukları demiryolu ve dekovil hatları ile veya Akdeniz'de serbestçe dolaşan savaş ve kargo ile ihtiyaçlarını karşılamıştır. Ayrıca askerlerini istedikleri yere nakledebilmişlerdir. Türk ordusu demiryolu imkanına sahip olsa da kısıtlı kalmıştır. İsmail Özer, "Bir Taarruz, Üç Ricat: Sina- Filistin Cephesi Bozgunu ve Mustafa Kemal Paşa", s. 120.

https://www.researchgate.net/publication/342420032_Bir-Taarruz-Uc-Ricat-SinaFilistin-Cephesi-B-ozgunu-ve-Mustafa-Kemal-Pasa.

³² Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda ele geçirilen Türk askerleri İngiltere ve Fransa'nın hakimiyeti altında olan birçok bölgeye gönderilmiştir. Çoğunluğu İngiltere'nin elinde bulunan esirlerin bir bölümü Mısır'ın esir kamplarında idi. Bu kamplardan biri ise Kuveysna Kampı'dır. Kampın tam adı, "*Seydi Beşir Kuveysna Dört Numaralı Osmanlı Üseray Harbiye Kampı*" olarak geçmektedir. Mahmut Akkor, "Çanakkale Cephesi'nden Mısır'a Götürelen Türk Esirleri", *VAKANÜVIS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches, Yıl/Vol. 3, Prof. Dr. Azmi Özcan Öğrencileri Özel Sayısı/ Special Issue in Honour of Prof. Dr. Azmi Özcan By His Students, s. 18.*

Seydi Beşir esir kampının kuruluşu, Temmuz 1916 yılıdır. Kızılhaç Heyeti 6 Ocak 1917 yılında bir ziyaret gerçekleştirmiş ve sonrasında kamp hakkında bir rapor hazırlanmıştır. Arşiv belgelerinden, bağımsız devlet ve kurumlar tarafından hazırlanan raporlardan veya esirlerin hatıralarından elde edilen bilgilere göre Seydi Beşir kampı Türk esirlerin en fazla bulunduğu kamptı. Kızılhaç raporlarına göre, Seydi Beşir esir kampında Ocak 1917 itibarıyla 3,906 Türk rütbelisi ve askeri, üç sıhhiye kâtibi, iki Ermeni sıhhiye subayı bulunmaktaydı. 1917 yılı başında Seydi Beşir kampında 430 subay bulunuyordu. Kamptaki yerleşim çalışmaları 1917 yılı ortalarına kadar devam etti. Vedat Tüfekçi, Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlere Esir Düşen Türk Askerleri, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2019, s. 248-252.* Türk esirlerden fazla masraflı olması sebebiyle kurtulmayı amaçlayan İngiltere, Anadolu Hareketi'ne karşı İstanbul Hükümeti ile iş birliği yapmıştır. Türk esirleri Ankara Hükümeti'ne karşı kullanmaya çalışmıştır. İstanbul Hükümeti, aynı zamanda İngiliz esir kamplarına bir heyet göndererek Millî Mücadele aleyhine karşı kışkırtmıştır. Propaganda amacıyla değişik esir kamplarından getirilen esirler, Anadolu'da mücadele eden askerleri Millî Mücadele'ye karşı kışkırtmak için Anadolu'nun değişik yerlerine gönderilmiştir. Vedat Tüfekçi, "*Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlere Esir Düşen Türk Askerleri*", s. 1087.

1923 yılından itibaren Halkalı Ziraat Mektebinden mezun olan birçok genç ziraatçı eğitim amacıyla özellikle Almanya'ya gönderilmiştir. Giden öğrencilere yüksek eğitim verilmiş ve ileri araştırma tekniklerini incelemek ve tanımak imkânı sunulmuştur.³⁵ Şevket Raşit Hatipoğlu da bu okuldan mezun olup Almanya'ya giden öğrenciler arasında yer almıştır.

Girmiş olduğu yarışma sınavını kazanarak iktisat ve zirai iktisat alanlarında ihtisas yapmak üzere 1925 yılında Paris'e gönderilmiştir. Burada bir yıl Institut National Agronomique'e (Milli Tarım Enstitüsü) devam etmiştir. 1926 yılında hükümet eğitime Almanya'da devam etmesine karar vermiştir. Daha sonra Berlin'e gelmiş ve Berlin Yüksek Ziraat Okulunda altı yarıyıl öğrenim görmüştür. Burada aldığı eğitimden sonra Leipzig'e gelmiş ve 4 sömestrlik öğrenim görmüştür. Aldığı bu eğitimlerden sonra girdiği sınavlarda başarılı olmuş ve doktor unvanını kazanmıştır.³⁶ 1929 ve 1931 yılları arasında Leipzig Üniversitesinde Geheimrat Prof. Dr. Falke'nin başında olduğu Zirai İşletme Öğretimi ile Araştırmaları ve Genel İktisat Semineri Enstitüsünde çalışmıştır. Dört sömestr süren bu eğitim süreci içerisinde "*Genel Ekonomik Şartların Türkiye'deki Ziraat ve Onun Gelişme İmkanları Üzerindeki Etkileri*" konulu genişletilmiş doktora çalışmasını bitirmiştir. Hazırladığı bu doktora çalışmasını Leipzig Üniversitesi Felsefe Fakültesine vermiş ve 1931 yılının yaz sömestri sonunda sözlü sınavları da vererek felsefe doktoru unvanını almıştır.³⁷

6 Ocak 1917 yılında Kızılhaç heyeti tarafından ziyaret edilen bu kampta esirlerin tüm ihtiyaçlarının giderilmesi adına birçok şey bulunuyordu. Seydibeşir kampında esaret döneminde ölen 13'ü subay toplam 500 esir asker için İngilizler tarafından bir mezar inşa edilmiş, 1941 yılında burası bir şehitlik haline getirilmiş yine 1968 yılında büyük bir onarım yapılmıştır. Nesrin Dirimeşe, I. Dünya Savaşı'nda İngilizlere Esir Düşen Türkler ve İngiliz Esaretindeki Türk Esir Kampları, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Kars, 2019, s. 62-64.

³³ İskenderiye (Alexandria) Antik Çağ'da Doğu Akdeniz'in şehirlerinden biriydi. Doğu ile Batı'nın karşılaştığı yerdir. Bu özelliği ile sadece Doğu Akdeniz'in değil, dünyanın en büyük ve önemli kentiydi. Bedia Demiriş, İskenderiye ve Mouseion, <https://docplayer.biz.tr/32054265-Iskenderiye-ve-mouseion.html>.

İskenderiye, Afrika'nın da önemli şehirlerinden biridir. Nil deltasının batı kenarında yer alan İskenderiye, Asya, Afrika ve Avrupa'yı birbirine bağlayan yolların birleştiği noktada önemli ticaret ve ulaşım merkezidir. <https://islamansiklopedisi.org.tr/iskenderiye#2-osmanli-donemi>.

³⁴ *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VI. Dönem (3 Nisan 1939- 15 Ocak 1943)*, s.11.

³⁵ Arif Akman, *Türkiye'de Ziraat Yüksek Öğretim Reformunun Anatomisi*, Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları: 739, Ankara, 1978, s. 12.

³⁶ 6. Dönem Hal Tercümesi,

https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d06/ HT_1017_1_6.pdf.

³⁷ Hatipoğlu, *Şevket Raşit Hatipoğlu Vatana Adanmış Bir Ömür*, s. 19.

Şevket Raşit Hatipoğlu doktorayı bitirmesi sonrasında elde ettiği üstün başarının sonucunda Leipzig Üniversitesi Ziraat İşletmeler Öğretim Enstitüsü tarafından, Direktör Geheimrat Prof. Dr. Falke imzalı resmi onay belgesi almıştır. Onay belgesinde Prof. Dr. Falke, Şevket Raşit Hatipoğlu'nun 10 Ekim 1929 yılından 14 Ekim 1931 yılına kadar Ziraat İşletmeler Öğretimi Enstitüsünde öğrenci olarak bulunduğunu tasdik etmiştir. Hatipoğlu'nun hem ilgili derslerin hem de yeni başlayanlar ve ilerlemiş olanlar için uygulamalı işletme dersleri seminerlerinin bütün alıştırımlarına katıldığını da belirtmiştir. Onay belgesinde Şevket Raşit Hatipoğlu hakkında övgü ile bahsetmiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun ayrıca kendisine verilmiş bütün görevleri en üst düzeyde çalışkanlık ve üstün anlayışla kendini adayarak yaptığını, yüksek yetenekli, muhteşem becerikli bir ziraatçı olduğunu kanıtladığını yazısına eklemiştir.³⁸

Prof. Dr. Falke, onay belgesinin yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti İktisat Bakanlığına hitaben 15 Ekim 1931 tarihli yazısında da Şevket Raşit Hatipoğlu ile ilgili bilgiler vermiştir. Yüksek Ziraat Mühendisi Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Berlin'deki Ziraat Yüksek Okulunda beş sömestr okuduktan sonra geldiğini ve 19 Ekim 1929 yılından beri faaliyet gösterdiği Leipzig Üniversitesi Ziraat İşletme Öğretim Enstitüsünden ayrılmak üzere olduğunu yazmıştır. Prof. Dr. Falke bakanlığa yazdığı yazıda da Hatipoğlu hakkında övgülerde bulunmuştur. Hatipoğlu'nun büyük bir çalışkanlık ve muhteşem anlayış özelliğiyle bilgi ve yeteneğini derinleştirip mükemmelleştirmeye çalıştığını buna bağlı olarak derin temelli düşünce tarzı, tertemiz muhakemesi sayesinde Alman ziraat sistemine nüfuz etmiş ve çiftçi ekonomisini baştan sona tümü ile kavramayı başardığını ifade etmiştir. Şevket Raşit ile iki yıl beraber çalıştığını en yetenekli en çalışkan öğrencilerinden biri olduğunu aktarmıştır. Felsefe Fakültesine verdiği “*Genel Ekonomik Şartların Türkiye’deki Ziraat ve Onun Gelişme İmkanları Üzerindeki Etkileri*” konulu çalışmasının Türk tarımının problemlerinin çözülmesine yönelik gelecekteki görevlere şahitlik ettiğini ve Türk tarımının gelişmesi için hangi hedeflere ulaşılması gerektiğini tanımlayan dengeli, akıllıca yapılmış bir çalışma olduğunu belirtmiştir. Yazının sonunda Hatipoğlu'nun vatanına sadık bir hizmetkâr, ezber bozan bir lider olarak değerini ortaya

³⁸ Hatipoğlu, *Şevket Raşit Hatipoğlu Vatana Adanmış Bir Ömür*, s. 21.

koyacağından emin olduğunu, hayat boyu vatanına talih ve bereket getirmesini dilemiştir.³⁹

3. MESLEKİ ÇALIŞMALARI

Şevket Raşit Hatipoğlu, 1923 yılında Halkalı Ziraat Mektebinden mezun olmuştur. Diplomasını almasının ardından aynı yıl İzmir Ziraat Mektebine öğretmen olarak atanmıştır. 1923 yılından 1925 yılına kadar burada öğretmenlik yapmıştır.⁴⁰ 1931 yılının sonlarında yurda dönen Şevket Raşit Hatipoğlu, Ankara Yüksek Ziraat Okulunda⁴¹ öğretim görevlisi olarak işe başlamıştır. Bu okul, 1928 yılında Türkiye ziraatının mevcut durumunu ve nasıl geliştirilebileceğini araştırmak için Oldenburg başkanlığında Almanya'dan gelen bir heyetin verdiği rapor üzerine 1930 yılında kurulmuştur. 30 Ekim 1933 yılında Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsüne dönüştürülmüştür. Binasının temelleri de 1930 yılında atılmıştır. Dönüştürme işi, Almanya'dan teknik destek alma konusundaki hükümet kararı çerçevesinde Türkiye'ye davet edilen Alman Prof. Dr. Geheimrat Friedrich Falke öncülüğünde gerçekleşmiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu bu enstitünün kuruluşu ile ilgili çalışmalara

³⁹ Hatipoğlu, *Şevket Raşit Hatipoğlu Vatana Adanmış Bir Ömür*, s. 22-23.

⁴⁰ 6. Dönem Hal Tercümesi,

https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d06/HT_1017_1_6.pdf.

⁴¹ Türkiye'de üniversite alanında yapılacak olan reformların yapıldığı yıllarda Adolf Hitler Almanya'da iktidara gelmiştir. Bu dönemde Museviler üzerinde baskı artmıştır. Bunun sonucunda Museviler arasındaki akademik sığınmacılar Almanya'yı terk etmişlerdir. Akademik sığınmacıların ilk durağı Zürih'te kurulan "*Yurtdışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Cemiyeti*" olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün daveti ile İsviçre'deki bu bürodan birçok mülteci bilim insanı Türkiye'ye gelmiştir. İstanbul ve Ankara'da bulunan eğitim kuruluşlarında görev almışlardır. Bu göç hareketinin önemli yanı Türkiye'ye gelen Alman bilim insanların başarıları olmuştur. Bu bilim insanları Türk eğitim sisteminin modernleşmesinde yardımcı olmuşlardır. Selman Yaşar, "Atatürk'ün Üniversite Reformu Sürecinde Kütüphanelerin Kuruluş ve Gelişmesinde Alman Bilim Adamları", <http://earsiv.batman.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12402/2024>, s. 26- 27., Selman Yaşar, *1933 Üniversite Reformu Sürecinde Ankara'da Görevli Alman Uzmanlar ve Yaptıkları Çalışmalar*, İKSAD Publishing House, Ankara, 2021, s. 4.

Ayrıca Prof. Dr. Oldenburg başkanlığında on bir kişiden oluşan Alman bilim insanları kurulu 1927 yılında Türkiye'de ziraat ve veterinerlik alanında incelemeler yaparak bu konularla ilgili Türk hükümetine rapor sunmuştur. Bu bilim insanları, ziraat öğretimi için geniş bahçeleri ile enstitüleri bulunan şehir okullarının daha uygun olacağı tavsiyesinde bulunmuşlardır. Bu heyet açılması düşünülen okul için bir program hazırlamıştır ve Leipzig Üniversitesi profesörlerinden Friedrich Falke'yi Ankara'ya çağırıştır. Esaslarının Falke tarafından hazırlandığı kanuna göre dört fakülteden oluşan Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulmuştur. Enstitü'nün kuruluşunda Falke görevlendirilmiştir. Selman Yaşar, "Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Kuruluşu ve Alman Bilim Adamlarının Çalışması", s. 136. <http://earsiv.batman.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12402/3527>.

Ayrıca bkz. Turgut Yazıcıoğlu, "Memleketimizde Ziraat Öğretiminin Tarihçesi ve Bugünkü Zirai Öğretim Kurumlarımız", *Ziraat Dergisi*, Sayı: 176- 177, Yıl: XIX, Aralık- Ocak 1959.

katılmıştır. Bu amaçla 1933 Temmuz ayında Leipzig'e giderek 12 Ekim'e kadar üniversitenin Orta ve Güneydoğu Avrupa İktisadi Araştırmalar Enstitüsünde çalışmalar yapmıştır. 30 Ekim 1933 yılında resmen açılan Yüksek Ziraat Enstitüsünün Rektörü Prof. Dr. Falke idi. Falke, her birine enstitü adını verdiği yirmi dört bölüm kurmuştur. Şevket Raşit Hatipoğlu, İktisadiyat Enstitü Şefi olmuştur.⁴²

Yüksek Ziraat Enstitüsü, Tabii İlimler, Ziraat, Baytar ve Ziraat Sanatları adlı dört fakülteye ayrılmıştır. 18 Haziran 1938 yılında ve 2524 sayılı kanun ile birlikte Orman Fakültesi de buraya bağlanarak fakülte sayıları beşe çıkarılmıştır. 30 Ekim 1933 yılında açılışı yapılmış ve yönetimine Prof. Dr. Falke getirilmiştir. Okulda tarım, ormancılık, teknoloji, doğa bilimleri ve veterinerlik olmak üzere beş farklı bölüm bulunmaktadır. Alman bilim insanlarının çalışmaları olumlu sonuç vermiş ve bu okulda birçok bilim insanı yetişmiştir. 1933 yılından 1948 yılına kadar Yüksek Ziraat Enstitüsünde yetişen öğretim üyeleri arasında Şevket Raşit Hatipoğlu da bulunmaktadır. Şevket Raşit Hatipoğlu Ziraat Fakültesi öğretim üyesidir.⁴³

Şevket Raşit Hatipoğlu, İktisadiyat Enstitüsünde dört sömestre için kendi alanı ile ilgili derslere girmiştir. Girdiği derslerin adı, umumi iktisat, iktisat ilmine giriş (iktisat ilminin mahiyeti, metodüğü, sistematüğü, tarihi ve temel mefhumları), nazari iktisat I. kısım, iktisadın temelleri (iktisadın tabiat, devlet, cemiyet, nüfus, ilim ve teknik ile ilişkileri), nazari iktisat II inci kısım, istihsal faktörleri (arazi, toprak, iş ve sermaye), istihsalin prensipleri ve organizasyonu, nazari iktisat III. kısım, mübadele ve servetlerin tedavülü (pazarlar, para ve kredi), iktisadın neticesi (gelir ve servetlerin istihlakı) amel iktisat (iktisat politikası), sanayi politikası, ticaret politikası, mali bilgiler, münakale politikası ve bunların ziraatla münasebetleri ve Türkiye'deki vaziyetin bu bakımlardan hususi tetkiki, ziraat politikası, umumi iktisat ve tatbikatı şeklindedir.⁴⁴

Şevket Raşit Hatipoğlu, Yüksek Ziraat Enstitüsünün 1933 ve 1934 eğitim-öğretim yılında, 1934 ve 1935 eğitim-öğretim yılında, 1935 ve 1936 eğitim-öğretim

⁴² Hatipoğlu, *Şevket Raşit Hatipoğlu Vatana Adanmış Bir Ömür*, s. 24- 25. Ayrıca bkz. Arif Akman, *Türkiye'de Ziraat Yüksek Öğretim Reformunun Anatomisi*, s.66.

⁴³ Selman Yaşar, "Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Kuruluşu ve Alman Bilim Adamlarının Çalışması", s.140-141, <http://earsiv.batman.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12402/3527>.

⁴⁴ Cemalettin Yaşar Çiftçi, *Kuruluşunun 75. Yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü (1933- 1948)*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Yayın No: 1496, Ankara, 2008, s. 220- 225.

yılında öğretim elemanı olarak İktisat Enstitüsünün ziraat alanının şef kadrosuna 29 Ekim 1933’de atanmıştır.⁴⁵ Yüksek Ziraat Enstitüsünde 1936 ve 1937 eğitim- öğretim yılında görev yapan Şevket Raşit Hatipoğlu 28 Ekim 1933 yılında atanmıştır.⁴⁶

Şevket Raşit Hatipoğlu’nun 1934 yılında Ziraat Gazetesi’ne yazdığı yazılara bakarak o dönemde aktif olan Ziraat Mektepleri Mezunları Cemiyeti’ne⁴⁷ üye olduğunu, cemiyetin toplantılarına katıldığını ve cemiyetin Umumi İdare Heyeti’nde görev aldığını öğreniyoruz. Ziraat Mektepleri Mezunları Cemiyeti 13 Nisan 1934 yılında Ankara’da yaptığı Yıllık Genel Toplantı sonrasında cemiyetin heyetlerine 1934- 1935 yılı için üyeler seçmiştir. Buna göre Umumi İdare Heyeti’ne katılanlar arasında Dr. Şevket Raşit de yer almıştır.⁴⁸

Yine aynı toplantıda konuşulacak meseleler arasında genel idare heyetinin yıllık iş raporu görüşülmüştür. Rapor, toplantı katipleri tarafından okunmuştur. Bundan sonra rapor hakkında sorular dinlenmiştir. Sorulan sorulara Umumi kâtip olan Dr. Şevket Raşit cevap vermiştir. Anlaşılmayan noktaları açıklamıştır. Yıllık genel toplantının ardından cemiyetin yeniden işlenen ve hazırlanan nizamnamesi görüşülmüştür. Bu nizamnamenin her bir maddesi ayrı ayrı okunmuş ve oya konulmuştur. Bu maddeler üzerine katılımcılar fikirlerini sunmuşlar ve sorular sormuşlardır. Bu sorulan sorulara da umumi kâtip olan Dr. Şevket Bey cevap vermiştir. Neticede yeni nizamname cemiyet tarafından kabul edilmiştir.⁴⁹

⁴⁵ Çiftçi, *Kuruluşunun 75. Yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü (1933- 1948)*, s. 273- 275.

⁴⁶ Çiftçi, *Kuruluşunun 75. Yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü (1933- 1948)*, s. 273.

⁴⁷ Ziraat Gazetesi, 1933 yılına kadar bir şahsa aittir. Bu yıldan sonra Ziraat Mektepleri Mezunları Cemiyeti’ne mal edilmiştir. Ziraat Gazetesi bu tarihten sonra cemiyetin bir organı olarak yayınlanmaya devam etmiştir. Ziraat Gazetesi dergisi cemiyetin bir organı olduğunu yazısına eklemiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu, “Mecmuamız”, *Ziraat Gazetesi*, Sayı:1, Yıl:5, Birincikanun 1934, s. 892-894.

Şevket Raşit Hatipoğlu Ziraat Gazetesi dergisine yazdığı yazılarda Ziraat Mektepleri Mezunları Cemiyeti ile ilgili bilgiler vermiştir. Cemiyetin asıl amacının meslek ilmi olduğunu ve buna bağlı olarak Türkiye ziraatını teknik bilgilerin, iktisadi iyiliklerin yerleşmesi için çalıştığını yazmıştır. Aynı zamanda ülkede çiftçiler arasında ziraat ile ilgili faydalı bilgilerin yayılmasını özellikle ülkeye ait bilgilerin artmasını istediğini belirtmiştir. Ziraat Mektepleri Mezunları Cemiyeti bir iş mekanizmasıdır. Cemiyetin amacının ziraat bilgisini yaymak, çiftçilere iyiliklerin, yeniliklerin yerleştirilmesi için ziraatçının köylü ile yakınlaşmasını sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraat Mektepleri Mezunları Cemiyeti ve Taşra Teşkilatı”, *Ziraat Gazetesi*, Sayı:1, Yıl:5, Birincikanun 1934, s. 891-892.

⁴⁸ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Cemiyetin Yıllık Umumi Toplantısından Sonra”, *Ziraat Gazetesi*, Sayı:4, Yıl:5, Nisan 1934, s.102.

⁴⁹ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Cemiyetin Yıllık Umumi Toplantısından Sonra”, s. 100- 101.

Şevket Raşit Hatipoğlu, 1936 yılında doçentliğe yükselmiştir. Yüksek Ziraat Enstitüsünde ziraat ve ziraat iktisadiyatı derslerini vermiştir. Siyasal Bilgiler Okulu iktisadiyat alanı hocalığına yine 1936 yılında atanmıştır.⁵⁰

3460 sayılı kanun hükümlerine göre teşkil edilecek Umumi Murakabe Heyeti Azalığına getirilenler arasında Şevket Raşit Hatipoğlu da vardır. Aralık 1938 yılında Başbakanlık Umumi Murakabe Heyeti Azalığını üstlenmiştir.⁵¹

9 Kasım 1936'da ek görev olarak üstlendiği Siyasal Bilgiler Okulu Öğretim Üyeliğine, 28 Şubat 1939 yılında asil olarak atanmıştır.⁵² Siyasal Bilgiler Okulunda 1 Haziran 1941 tarihinden 1 Haziran 1942 tarihine kadar haftada en çok altı saati geçmemek üzere konferans şeklinde ders verecek olan Şevket Raşit Hatipoğlu'na 1941 mali yılı Millî Eğitim Bakanlığı bütçesinden her ders saati için 10 lira ücret verilmesine karar verilmiştir.⁵³

20 Ocak 1939 yılında Ziraat Fakültesi İktisadiyat Enstitüsündeki görevinden ayrılarak azalığa asil olarak devam etmiştir. 1940'ta başkan vekilliğine getirilmiştir. Yine aynı yıl profesör olmuştur. 1 Ocak 1941'de Afyonkarahisar'dan milletvekili seçilmiştir.⁵⁴ Şevket Raşit Hatipoğlu, Genel Başkanlık Yüce Divanı tarafından Cumhuriyet Halk Partisi Umumi İdare Heyeti Üyeliğine seçilmiş ve 19 Kasım 1941 yılından itibaren bu görevine başlamıştır.⁵⁵

Çalışma hayatı üniversitede geçen Şevket Raşit Hatipoğlu bu süreçte 31 Ekim 1935 yılında Türkiye'nin ilk jinekologlarından Tavlusunlu (Kayseri) Doktor İbrahim Civelek ile eşi Fitnat Hanım'ın çocuklarının en küçüğü olan Nusret Hanım ile evlenmiştir. 8 Kasım 1936 yılında ilk çocukları Mehmet Gündüz dünyaya gelmiştir. Daha sonra 1938 yılının ocak ayında ikinci çocuğu ve tek kızı olan Emine Meltem, 26 Kasım 1942 yılında üçüncü çocukları Mustafa Saruhan ve 26 Mayıs 1945 tarihinde dördüncü çocukları olan Ahmet Afşın doğmuştur.⁵⁶

⁵⁰ 6. Dönem Hal Tercümesi, https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d06/HT_1017_1_6.pdf.

⁵¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.1.2/ 85.102.8.

⁵² Türk Parlamento Tarihi, TBMM VI. Dönem (3 Nisan 1939- 15 Ocak 1943), s.12.

⁵³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01.02.95.56.18.

⁵⁴ Türk Parlamento Tarihi, TBMM VI. Dönem (3 Nisan 1939- 15 Ocak 1943), s. 12.

⁵⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1.0.0/384.1626.5.

⁵⁶ Hatipoğlu, Şevket Raşit Hatipoğlu Vatana Adanmış Bir Ömür, s. 26.

4. SON YILLARI

Şevket Raşit Hatipoğlu, 1 Mart 1950 yılında emekliye ayrılmıştır.⁵⁷ 1960 yılında Kurucu Meclisinde CHP temsilcisi olarak bulunmuştur. Daha sonra Manisa Milletvekili olarak seçilmiştir. 1969 seçimlerinde yeniden seçilemeyince siyasi hayatı sona ermiştir.⁵⁸

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun 1973 yılında rahatsızlanması ve bu yılda hayatını kaybetmesi dönemin haberlerinde yer almıştır. Böbreklerinden rahatsız olan Şevket Raşit Hatipoğlu Ankara Tıp Fakültesine tedavi edilmek amacıyla kaldırılmıştır. 6,7,8. Dönem Manisa milletvekilliği yapmış, 1942 ve 1946 dönemlerinde Tarım Bakanlığı, 1962 ve 1963 yıllarında Millî Eğitim Bakanlığı görevlerinde bulunmuş, bunun yanı sıra da 1960 ihtilalinden sonra Kurucu Meclis üyesi olan Şevket Raşit Hatipoğlu tedavi gördüğü Ankara Tıp Fakültesi'nde hayatını kaybetmiştir.⁵⁹

Ankara'da vefat eden Eski Tarım ve Milli Eğitim Bakanlarından Prof. Dr. Şevket Raşit Hatipoğlu evli ve dört çocuk babasıydı.⁶⁰ Eşi ve çocukları o dönemde Şevket Raşit Hatipoğlu'nun cenazesinin 14 Kasım 1973 Çarşamba günü kılınacak öğle namazından sonra Ankara Hacı Bayram Camii'nden kaldırılacağını bildirmişlerdir.⁶¹

Merhum Şevket Raşit Hatipoğlu için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tören yapılmıştır. Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel, Cumhuriyetçi Güven Partisi Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu ve Demokratik Parti Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli, TBMM yöneticileri, siyasi partilerin grup başkanları, parlamento üyeleri ve merhumun yakınları cenaze töreninde hazır bulunmuşlardır.⁶²

CHP Genel Merkezi partinin kurucularından Prof. Dr. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun vefat ettiğini bildirmiştir. Cumhuriyetçi Güven Partisi Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu, Şevket Raşit Hatipoğlu'nun vefatı dolayısıyla bir demeç vererek üzüntülerini belirtmiş ve merhumun yakınlarına başsağlığı dilemiştir.⁶³

⁵⁷ *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VI. Dönem (3 Nisan 1939- 15 Ocak 1943)*, s. 10-11.

⁵⁸ Metin Çınar, *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 121.

⁵⁹ *Hürriyet*, 13 Kasım 1973.

⁶⁰ *Milliyet*, 13 Kasım 1973.

⁶¹ *Milliyet*, 14 Kasım 1973.

⁶² *Vatan*, 15 Kasım 1973.

⁶³ *Son Havadis*, 13 Kasım 1973.

Şevket Raşit Hatipoğlu ölümü üzerine Türk Ticaret Bankası Umum Müdürlüğü, Semak İnşaat Sanayi ve Ticaret A.Ş., Meges A.Ş., Türk Ticaret Bankası İdare Meclisi Milliyet Gazetesi'ne başsağlığı ilanında bulunmuşlardır.⁶⁴

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun eşi ve çocukları ölümünün ardından Ankara Tıp Fakültesine teşekkürlerini bildirmişlerdir. Gazetede yayınlanan ilan *"Prof. Dr. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun hastalığı sırasında tedavisine gayret gösteren Ankara Tıp Fakültesi Göğüs Hastalıkları Hastanesi doktor, hemşire ve personeline, vefatından sonra cenaze törenine iştirak eden telgraf, mektup, telefon yolu ile veya bizzat gelerek acımızı paylaştan Sayın hükümet erkanı ve parlamento mensuplarına, Tarım-Orman, Milli Eğitim Bakanlık mensuplarına, mesleki kuruluşlara, sevgili öğrencilerine, bütün dost ve akrabalara yürekten teşekkür ederiz"* şeklindedir.⁶⁵

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun ölümünün ardından Prof. Dr. Ümran E. Çölaşan, Ergun Göre ve Ahmet Kabaklı, Hatipoğlu ile ilgili görüşlerini yazmışlardır.

Hatipoğlu'nun öğrencilerinden biri olan Prof. Dr. Ümran E. Çölaşan Cumhuriyet gazetesine yazdığı yazısında hocasının vefatından ötürü üzüntülerini ve anılarını dile getirmiştir. Kaleme aldığı yazıda Türkiye'nin ülke ve tarım topluluğu için büyük bir değeri kaybettiğini, bilim hayatında, politika hayatında, hizmet alanında büyük bir kayıp olduğunu ifade etmiştir. Ümran E. Çölaşan'a göre Hatipoğlu Türkiye'nin yetiştirdiği değer dolu, hazine kadar kıymetli bir bilim ve devlet insanıydı. Yazının devamında şahsiyeti, bilgisi, çalışkanlığı, milliyetçiliği, vatanseverliği, konulara el koyuşu ve benzeri her konuda memleketin yetiştirdiği özel insanların arasında olduğunu yazmıştır. Hatipoğlu'nun Tarım Bakanlığı yaptığı ve bu dönemde Türkiye'ye büyük hizmetleri olduğunu daha sonra da Millî Eğitim Bakanlığı yaptığı ve kendisini o alanda da kısa sürede kabul ettirdiğini ifade etmiştir.⁶⁶

Tercüman gazetesi yazarı Ergun Göre de Şevket Raşit Hatipoğlu'nun ölümünün ardından onunla ilgili düşüncelerini kaleme almıştır. Yazısında Şevket Raşit Hatipoğlu'nun eski bir Cumhuriyet Halk Partili olduğunu ve daha sonra Güven Partili olarak vefat ettiğini aynı zamanda eski bir milliyetçi olduğunu yazmıştır. Devamında

⁶⁴ Milliyet, 14 Kasım 1973.

⁶⁵ Tercüman, 20 Kasım 1973.

⁶⁶ Umran E. Çölaşan, "Şevket Raşit Hatipoğlu", Cumhuriyet, 50. Yıl, Sayı: 17707, 17 Kasım 1973, s. 5.

Remzi Oğuz, Reşat Şemsettin Sirer döneminden olduğunu ve Avrupa’da Anadolu için tahsil yapmış ve Türkiye meselelerine ilmin sesini getirmeyi ön plana almış bir vatanperver olarak gördüğünü eklemiştir. Göre yazısında Hatipoğlu’nun CHP içinde ilk defa olarak orman meseleleri ile ilgilenmiş kişi olduğunu ifade etmiştir. Yazının devamında Hatipoğlu’nun İsmet Paşa kabinesinde Millî Eğitim Bakanlığı da yaptığını ve milletin büyük çoğunluğuna en uygun düşen isim olduğunu savunmuştur.⁶⁷

Ahmet Kabaklı 23 Kasım 1973 yılında Tercüman gazetesine yazdığı yazıda Prof. Dr. Şevket Raşit Hatipoğlu’nun hayatını kaybettiğini Türkiye’nin tanıdığı en idealist, reformcu, köycü Tarım Bakanı olduğunu savunmuştur. Tarım Bakanlığının yanı sıra 1962- 1965 İnönü koalisyonu hükümetlerinin aynı ölçüde değerli Millî Eğitim Bakanlığı görevinde yer aldığını belirtmiştir. Okuttuğu öğrencilerine milli, çağdaş, ilmi yön veren bir hoca olduğunu ifade etmiştir. Devamında bir anıdan bahseden Kabaklı şunları yazmıştır:

“Türkiye’nin en büyük devlet çiftlikleri Ceylanpınarlar, Dalamanlar, Balalar onun bakanlığı eserleridir. Bilhassa Ceylanpınar’ı yaptırdığı zaman gammazlar İnönü’ye gitmişler;

- *Şevket Raşit hudutta çiftlik yaptırıyor, devletin parasını israf ediyor, yarın Suriyeliler orayı yağmalarsa veya sınır boyu elimizden çıkarsa...diye. Laf etmişler. 1947’lerin genç Ziraat Vekili ise İnönü’ye;*
- *Paşam! Son karış toprağa ve sınır çizgisine kadar vatan mı değil midir? Devlet kendi çiftliğini üç beş çapulcuya karşı korumaktan aciz midir? Diye sormuş ve ‘evet’ dedirtmişti.”*

Toprak, tarım, orman konusunun beyni olan Şevket Raşit Hatipoğlu kadar köklü ve idealist düşünen birkaç insanımızın daha olmasını istediğini yazısının sonuna eklemiştir.⁶⁸

5. ESERLERİ

Şevket Raşit Hatipoğlu Dış Ticaretimizde Ziraatın Payı, Türkiye’de Zirai Buhran, Nazari İktisat, Ziraat Aleminde Vakıalar ve Düşünceler, Çay İktisadiyatı,

⁶⁷ Ergun Göre, “Şevket Raşit Hatipoğlu”, Tercüman, 16 Kasım 1973.

⁶⁸ Ahmet Kabaklı, “Kaybettiğimiz Büyük İnsan”, Tercüman, 23 Kasım 1973.

Ormancılıktan Vakıalar ve Düşünceler isimli kitaplar kaleme almıştır. Bunun yanında, Ülkü, Dönüm, Bayrak, İktisadi Yürüyüş, Çığır, Türk Yurdu, Ülkemiz, Ziraat Dünyası, Ziraat Gazetesi gibi dergilere yazılar yazmıştır.

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun "*Dış Ticaretimizde Ziraatın Payı*" adlı kitabı 1936 yılında Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü tarafından basılmıştır. Hatipoğlu eserinde 1924 ve 1934 yılları arasında tarla ziraat mahsullerinin ihracat oranlarının bir değerlendirmesini yapmıştır. Tarla ziraat mahsulleri arasında tütün, pamuk ve afyon ürünlerinin ihracat değerlerini vermiş ve yorumlamıştır. Daha sonra bahçe ziraat mahsulleri hakkında bilgi vermiştir. Bahçe ziraat mahsulleri arasında üzüm, incir, fındık ürünleri hakkında değerlendirmede bulunmuştur. Son olarak hayvan mahsullerinin ihracat değerlerini vermiştir. Bu hayvan mahsulleri arasından ise yumurta, tiftik ve yünün ihracat oranlarını vererek kıyaslamalarla açıklamıştır.⁶⁹

Hatipoğlu, kitabında Türkiye'nin dış ticaretinin dikkate değer bir gelişme gösterdiğinden bahsetmiştir. Türkiye'nin 1924 ve 1934 yılları arasında dış ticaret ihracat değerlerini belirtmiştir. Verilen oranlara göre, Türkiye'nin ihracat değeri 192 milyon liraya kadar yükselmiş ilerleyen zamanlarda ise 92 milyon liraya kadar düşmüştür. Hem ihracatın en yüksek olduğu dönemde hem de en düşük olduğu dönemde ihracat payı yüksek olan alan ziraat olmuştur. 1924 yılından 1934 yılına kadar geçen zamanda Türkiye ziraatının dış ticaretteki payı bir defa 161.247.152 lirayı bulmuştur ancak daha sonra bu miktar 73.837.153 liraya kadar inmiştir. Tarla ziraat mahsulleri ihracat değerleri ile ilgili de bilgiler verilmiştir. Verilen bu bilgilere göre yine 1924 ve 1934 yılları arasında tarla ziraat mahsullerinin ihracat değerleri 1926 yılında 96.181.860 liraya kadar çıkmıştır. 1934 yılında ise 32.236.889 liraya inmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde 1930 yılından itibaren tarla ziraat mahsullerinin ihracat değerleri düşmeye başlamış ve bu düşüş 1934 yılına kadar aralıksız devam etmiştir.⁷⁰

Hatipoğlu, eserinde tarla ziraatının ihracat değerleri bakımından diğer ziraat ürünleri arasında ilk sırada yer aldığını belirtmiştir. Bu tarla ziraatları arasında ise tütün, pamuk ve afyonunun ayrı bir öneme sahip olduğunu yazmıştır. Bu ürünlerin

⁶⁹ Şevket Raşit Hatipoğlu, *Dış Ticaretimizde Ziraatın Payı*, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Rektörlüğü, Ankara, 1936.

⁷⁰ Hatipoğlu, *Dış Ticaretimizde Ziraatın Payı*, s. 7-9.

yine on yıllık süreç içerisinde ihracat oranları hakkında bilgi vermiştir. Verilen bu bilgilere göre, tütünün 1926 senesinde ihracat değeri 67.457.542 lirayı bulmuştur. Ancak 1929- 1930 yıllarından sonra düşmeye başlamış ve 1934 yılında ihracat değeri 12.787.091 liraya kadar inmiştir. Diğer taraftan pamuğun ihracat değerine bakıldığında 1925 yılında 14.905.971 ve 1930 yılında 16.653.079 liraya çıkmıştır. Pamuk da tıpkı tütünde olduğu gibi 1930 yılından sonra inmeye başlamıştır. Hatta 1933 yılında 1.701.184 liraya kadar inmiştir. Pamuğun da dış ticarete oldukça önemli bir yere sahip olduğu ancak bazı zamanlarda pamuk ihracatında da düşüşler yaşandığı görülmüştür. Afyon da ise durum pamuktan farklı olmamıştır. Bu incelenen on yıllık süreç içerisinde en yüksek 8.684.313 liraya çıkmıştır. Bu oldukça önemli bir miktardır. Ancak 1929 yılından sonra düşmeye başlamış, 1934 yılında 360.812 liraya inmiştir.⁷¹

Hatipoğlu, eserinde bahçe ziraat mahsulleri ile ilgili de sayısal verilere dayanarak değerlendirmelerde bulunmuştur. Bahçe ziraatı mahsullerinin ihracat değeri 39.348.295 liraya kadar çıkmıştır. Diğer yıllarda ise 20 milyon lira ile 30 milyon lira arasında seyretilmiştir. 1931 yılından sonra düşmeye başlamış ve 1934 yılında 19.436.053 liraya inmiştir. Eserde bahçe ziraat mahsulleri arasında üzüm, incir ve fındığın ihracat oranları verilmiştir. Üzüm ihracat değeri 1924 yılında 18.279.668 lira ile en yüksek seviyeye çıkmıştır. Bundan sonraki on yıllık süreçte ise 7 milyon ile 15 milyon lira arasında olmuştur. 1933 yılında 6.920.680 liraya düşerek en düşük seviyeye gelmiştir. İncir ihracatı 1924 yılında 10.039.512 lirayı bulmuştur. 1931 yılına kadar 4 milyon ile 6 milyon arasında olmuştur. 1933 yılında en düşük seviye ile 2.791.186 liraya inmiştir. Fındık ihracat değerine bakıldığında en yüksek seviyeye 1925 yılında 14.188.679 lira ile çıkmıştır. 1929 yılı hariç 1930 yılına kadar 10 milyon lira civarında kalmıştır. Ancak 1930 yılından sonra 1934 yılına kadar düşüş yaşamıştır.⁷²

Hayvancılığın çıkardığı mahsuller hakkında da değerlendirmeler yapmıştır. Bu mahsuller arasında yumurta, tiftik ve yünün ihracat değerleri ele alınmıştır. Ancak daha öncesinde genel olarak hayvan mahsulleri ihracat oranları hakkında bilgi vermiştir. Hayvan mahsullerinin ihracat değerleri 1924 yılı ile 1934 yılları içerisinde 16 milyon ile 28 milyon arasında olmuştur. Hayvan mahsullerinden yumurta ihracat

⁷¹ Hatipoğlu, *Dış Ticaretimizde Ziraatın Payı*, s. 10-12.

⁷² Hatipoğlu, *Dış Ticaretimizde Ziraatın Payı*, s. 13-15.

değeri 1931 yılında 10.345.880 lirayı bulmuştur. 1930 yılında 8.326.015, 1932 yılında 8.026.093 lira olduğu halde bu yıldan sonra düşmeye başlamıştır. 1934 yılına gelindiğinde 2.628.164 liraya inmiştir. Tiftik ihracat değerleri 1927 ve 1928 yıllarında 7 milyon lirayı aşmıştır. 1928 yılından sonra düşmeye başlamış ve bu düşüş 1932 yılına kadar devam etmiştir. Bu yıldan sonra tiftik ihracat değerlerinde bir yükselme olmuştur. Son olarak yünün ihracat değerleri ile ilgili bilgiler vermiştir. 1924 ve 1929 yılları arasında yünün ihracat değeri 2 milyon ile 5 milyon arasında olmuştur. 1929 yılından sonra düşüş yaşanmış, 1932 yılına kadar devam etmiştir. Bu düşüş yine 1932 yılından sonra artışa geçmiştir.⁷³

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun bir diğer eseri olan “*Türkiye’de Zirai Buhran*” 1936 yılında Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü tarafından basılmıştır.⁷⁴ Şevket Raşit Hatipoğlu bu eserini Anadolu köylüsüne ithafen yazdığını belirtmiştir. Altı bölümden oluşan bir kitaptır. Önsöz ve girişten sonraki bölümde buhran hakkında bilgiler sunan Şevket Raşit Hatipoğlu, buhranın akıbetleri ve buhrana karşı alınan tedbirler hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Yaptığı değerlendirmeler şu şekildedir; “*Birçok memleketler gibi Türkiye de yıllardır iktisadi buhran içindedir. Türkiye’nin içinde bulunduğu iktisadi buhran ise tesirlerini her memlekette olduğundan daha fazla iktisadın ziraat alanında hissedilmiştir.*” Hatipoğlu eserinde Türkiye iktisadiyatının kendine göre özel bir varlık olduğunu yazmıştır. Devamında; Türkiye iktisadiyatının bugünkü şekli harpten sonra doğan bir millet iktisadıdır. Harpten önce Osmanlı Devleti döneminde Türkiye’de bir bütün millet iktisadi bulunmamaktaydı. O zamanlarda Batı devletlerinin gözünde Türkiye yarı koloni durumundaydı. İlerleyen zamanlarda ise büsbütün paylaşılacak ve tam bir koloni haline getirilecek devlet idi. O devrin Türkiye’sini Avrupalılar, endüstri mamulleri için bir satış sahası ve endüstrileri için bir hammadde kaynağı saymışlardır. Birinci Dünya Savaşı’nın hemen sonunda başlayan ve 1923 yılında biten Kurtuluş Savaşı, Türkiye’yi milli bir devlete dönüştürdükten sonra ilk defa Türkiye’de millet iktisadının kuruluşu başlamıştır. Ancak bu kuruluş çok ağır şartlar altında ve elverişsiz şartlar içinde başlamıştır. Yeni Türkiye, Osmanlı Devleti’nin yığınlar teşkil eden borçlarının büyük bir kısmını üzerine almıştır. Türk ekonomi politikası ilk olarak kendi kendine yetmeyi hedefleyen

⁷³ Hatipoğlu, *Dış Ticaretimizde Ziraatın Payı*, s. 16- 18.

⁷⁴ Şevket Raşit Hatipoğlu, *Türkiye’de Zirai Buhran*, Yüksek Ziraat Enstitüsü, Ankara, 1936.

bir politika belirlemiştir. Kendi kendine yeten bir millet iktisadı kurabilmek için her şeyden önce Türkiye’de eskiden kurulamayan endüstriyi kurmak temel iş sayılmıştır. 1923 yılından sonra millet ekonomisinin kurulması ana konu haline gelmiştir. Yeni Türk Devleti bağımsız bir ekonomi politikasını benimsemeye başladığında hem devletin hem de milletin bütün dikkati ziraata çevrilmiştir. Devletin ziraata olan ciddi alakası ekonomi politikası içinde ziraatın belli başlı bir yer alışı 1928 yılına kadar devam etmiştir. 1928’den sonra ikincil bir iş haline dönüşmüştür.⁷⁵

Eserde Türkiye’de ziraatın diğer ekonomi kollarına oranla başta bulunduğunu, bütün ekonominin temelini teşkil ettiğini ve bunun da ziraata ait nüfus kalabalığından anlaşılabileceğini belirtmiştir. Buna göre, 1927 sayımına göre Türkiye’nin genel nüfusu, 13.648.270 kişidir. Bu nüfusun 9.145.008 kişisi ziraat ile uğraşmaktadır. Ülkede ziraata ait olan nüfusun bütün nüfusa oranı yüzde 67’dir. Ziraatın dışında kalan nüfus ise 4.503.262 kişidir. Bu da bütün nüfusun ancak yüzde 33’ünü oluşturmaktadır. 1935 yılına gelindiğinde de durum yine aynıdır. Bu yılda yapılan nüfus sayımına göre ise Türkiye’nin genel nüfusu 16.200.694 kişidir. Bunun 12.400.952’si ziraata aittir. Ziraata ait bulunan nüfus genel nüfusun yüzde 76,6 ‘sını oluşturur. Türkiye’de köylü nüfusu 1927 yılından beri artmış ve bu artış da binde 44,5’i bulmuştur.⁷⁶

Türkiye’de ziraat mahsullerinin fiyatlarının aşağı doğru inme eğilimi 1928, 1929 yıllarında başlamış 1930 yılında buhranlı bir durum almış, 1932 ve 1933 yıllarında bir felaket halinde seyrine devam etmiştir. Ziraat mahsullerindeki inme eğilimi önce ihraç edilen ziraat mahsullerinde kendini göstermiştir. Hatipoğlu eserinde ticaret ve endüstri nebatları, bakliye nebatları, hububat, bahçe ziraatı mahsulleri, hayvan ve hayvan mahsulleri olmak üzere beş grup şeklinde incelemiş bunların sayısal verilerini ve tablolarını paylaşmıştır. Bu veriler üzerinden durum değerlendirmesinde bulunmuştur.⁷⁷

Şevket Raşit Hatipoğlu’nun bir diğer eseri “*Nazari İktisat*” adlı kitaptır.⁷⁸ Bu kitap Ankara Üniversitesi Yüksek Ziraat Enstitüsü tarafından 1938 yılında basılmıştır. Öğrenci ders kılavuzu şeklinde yazılmış bir eserdir. Şevket Raşit Hatipoğlu eserinde

⁷⁵ Hatipoğlu, *Türkiye’de Zirai Buhran*, s.1-15.

⁷⁶ Hatipoğlu, *Türkiye’de Zirai Buhran*, s. 19.

⁷⁷ Hatipoğlu, *Türkiye’de Zirai Buhran*, s. 31.

⁷⁸ Şevket Raşit Hatipoğlu, *Nazari İktisat*, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, Ankara, 1938.

iktisat ilmine ait bilgiler sunmuştur. İlk olarak, iktisadın mahiyetini seçmek ve onu iyice anlamak zorunluluğundan bahsetmiştir. Hatipoğlu, Türkiye’de iktisadın tek taraflı olarak kavrandığını bütün içeriğiyle henüz aydınlatılamadığını savunmuştur. Çoğu zaman iktisadın tasarruf etme manasında anlaşıldığını bu nedenle Türkiye’de iktisat yapmanın tasarruf yapma manası ile aynı anlamı taşıdığını belirtmiştir.⁷⁹ Ancak Hatipoğlu’na göre iktisat sadece tasarruf yapmak anlamına gelmemektedir. Eserde iktisadi faaliyetler ve iktisadi hayatın ne demek olduğu açıklanmıştır. Buna göre, insanın tabiat içinde yemek yemek, dinlenmek, uyumak, korunmak ve barınmak gibi ihtiyaçlarının olduğundan bahsetmiştir. İnsanın bu isteklerini karşılayabilmek için tabiattan bazı maddeler aldığını kısacası tabiatın kuvvetlerinden faydalandığını belirtmiştir. İnsanın aldığı bu madde ve kuvvetler bulundukları halleri ile insana yaramaz o yüzden bunların elde edilmesinden sonra işlenmesi, şekillenmesi ve yararlı hale getirilmesi gerekmektedir. İnsanın bu madde ve kuvvetleri yararlı hale getirmek için de birtakım faaliyetlerde bulunması şarttır. İşte insanın bu faaliyetlerine “*iktisadi faaliyetler*” adı verilmiştir. İnsan hayatının bu faaliyetlerini ihtiva eden yanına ise “*iktisadi hayat*” denilmiştir. İktisat sadece tasarruf anlamına gelmemektedir.⁸⁰

Eserde Şevket Raşit Hatipoğlu iktisadın tarihi oluşu hakkında konuya hâkim olan iktisatçıların görüşlerini de karşılaştırmalı olarak açıklamıştır. Buna göre, iktisat alimleri arasında iktisadın tarihi oluşunu ilk izah etmeye çalışan Alman iktisatçılarından Friedrich List’dir. Friedrich List iktisadı, tarih bakımından kavrayan ve bu sebeple klasik iktisada karşı cephe alan iktisatçılardandır. Friedrich List’e göre, iktisadi şekli avcılık devridir ve bu devirde insanlar ihtiyaçlarını karada ve suda avcılık yapmakla temin etmişlerdir. İktisadın tarihi oluşunu izah etmeye çalışanlardan Bruno Hildebrand da önemli isimler arasındadır. Bruno Hildebrand iktisadın tarihi oluşu içinde mübadelenin şekillerine ve şartlarına göre ayniyat iktisadiyatı devri, para iktisadiyatı devri ve kredi iktisadiyatı devri olmak üzere üç devir seçmiş ve bunlar hakkında değerlendirmeler yapmıştır. Bir diğer uzman Karl Bücher idi. Ona göre iktisat, kapalı ev iktisadiyatı devri, şehir iktisadiyatı devri ve millet iktisadiyatı devri olarak üç bölümden oluşmuştur. Karl Bücher’in iktisadın tarihi oluşu nazariyesi de

⁷⁹ Hatipoğlu, *Nazari İktisat*, s. 1.

⁸⁰ Hatipoğlu, *Nazari İktisat*, s. 2-5.

birçok yanlardan itiraza uğramıştır. Hatta bazı alimler tarafından tamamıyla reddedilmiştir. Gustov Schmoller de iktisadın tarihi oluşunu başka bir şekilde izah etmeye çalışmıştır. Gustov Schmoller iktisad tarih oluş seyri içinde başlıca köy iktisadiyatı devri, şehir iktisadiyatı devri, eyalet (beylik) iktisadiyatı devri ve devlet iktisadiyatı devri olmak üzere dört devir olarak belirlemiştir. Verner Sombart iktisadın tarihi oluş seyri içinde yeni bir bakış açısına göre, muhtelif iktisat devirleri seçmiştir. Sombart kapitalizmden evvel başlıca iki ayrı devir belirlemiştir. Bunlardan ilki ziraat kültürü devri ikincisi ise zanaat kültürü devridir.⁸¹

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun bir diğer eseri “*Ziraat Aleminden Vakıalar ve Düşünceler*” dir.⁸² Eser, 1939 yılında Zerbamat tarafından basılmıştır. Kitapta birbirinden farklı konular ele alınmıştır. 1932 yılından 1935 yılına kadar olan süreçte *Dönüm* dergisinde çıkan yazılar derlenip kitap haline getirilmiştir.

Şevket Raşit Hatipoğlu kitabındaki konuların aslında ziraatın bütün konularını kapsamadığını ancak muhtelif sebeplerle güncel olan ve ilk bakışta göze batan konuların ele alındığını ifade etmiştir. Kitabın üzerinde durduğu konuları etraflı bir şekilde araştırma gayesi gütmeyi yazmıştır. Hatipoğlu eserinin ilmi bir nitelik taşımadığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra eserde zaman içinde birer mesele halinde beliren bazı mevzular ortaya konmuştur.⁸³

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun *Ziraat Aleminden Vakıalar ve Düşünceler* adlı eserinde ziraat memuru, amatör ziraatçı, köklü ziraatçı, ziraatçılar ve ziraat işleri, ziraat odaları, ziraatımızda kıymet ölçüleri bunun yanı sıra köylümüzde veresiye alışveriş adeti, köylü ve kumar, köylü ve içki gibi meseleler ele alınmıştır. Örneğin “*Ziraat Memuru*” isimli yazısında konuyu şu şekilde açıklamıştır; ziraat memuru semboldür. Ziraat memuru bir değil birçok fonksiyonların unsurudur ve onun iş sahası sınırlanmamıştır. Hatipoğlu'na göre ziraat memurunun sayılamayacak derecede çok işi vardır. Ziraat memuru şehirden uzakta tabiatla boğuşur, cansızlar alemini bilir, bulunduğu bölgenin dağı, taşı, deresi, tepesi, toprağı, suyu, havası ondan sorulur. Ziraat memuru aynı zamanda hayvan aleminin sırlarına vakıftır. Toprakta, suda,

⁸¹ Hatipoğlu, *Nazari İktisat*, s. 21-39.

⁸² Şevket Raşit Hatipoğlu, *Ziraat Aleminden Vakıalar ve Düşünceler*, Zerbamat, Ankara, 1939.

⁸³ Hatipoğlu, *Ziraat Aleminden Vakıalar ve Düşünceler*, s. 1-2.

havada ne kadar hayvan varsa birbirinden ayırır. Bunlardan bazılarını öldürür, bazılarını yaşatır. Ziraat memuru kusursuz bir idare adamıdır.⁸⁴

Aynı eserinde ziraat memurunu tanımlayan Şevket Raşit Hatipoğlu bir başka yazısında amatör ziraatçı tanımını yapmıştır. Amatör ziraatçı hayatını ziraatla veya ziraattan kazanmayan fakat arzu ve heves sebebiyle ziraat yapan kimsedir. Bu tip insan aslen başka bir iş adamıdır, ziraatçı değildir, ziraata mensup da değildir. Hatipoğlu yazısında üç tip amatör ziraatçı tanımlaması yapmıştır. Birinci tip ziraatçı, ziraat eğitimi almamış ve ziraatı ömürlerinin asli uğraşı saymamıştır. O nedenle bu tip ziraatçılar hayatlarını ziraattan kazanmazlar. İkinci tip amatör ziraatçı, ziraat eğitimi almıştır. Bunların ziraata katılımı kaza kader eseridir. Çünkü bu tip ziraatçılar ziraatın içine girdikten sonra pişmanlık duymuşlar ve ziraatı tam anlamıyla benimseyememişlerdir. Bu tür amatör ziraatçının gözü ziraatın dışındadır. Üçüncü tip amatör ziraatçı ziraat tahsili görmüştür ve ziraata dahil olmasından da pişman değildir. Ziraata kendi arzusu ile başlamıştır ve ziraat tahsilini yine bu arzu ile yapmıştır. Bu üç tanımlamadan sonra Şevket Raşit Hatipoğlu bir de öz ziraatçı tanımını yapmıştır. Bu tip ziraatçı ziraatı sanat olarak benimsemiş, tahsil etmiş ve hakkıyla öğrenmiştir. Öz ziraatçı ziraatı kendisine iş edinen kişidir. Hayatını ziraattan kazandığı gibi onun hayatı da ziraatın davalarıyla meşguldür.⁸⁵

Şevket Raşit Hatipoğlu bu eserinde köylülerin durumlarını da değerlendirmiştir. “*Köylü ve Murabaha*”, “*Köylü İçki*”, “*Köylü Kumar*” adlandırdığı konularda da yazılar yazmıştır. “*Köylü ve Murabaha*” adlı yazısında köylünün kalkınması davasında köylünün iktisat bakımından kalkınmasının bu davanın temelini oluşturduğunu kaleme almıştır. Köylünün iktisat bakımından kalkınmasını engelleyen parazitlerin olduğunu bu parazitlerin başında ise murabahaların geldiğini belirtmiştir. Bazı yerlerde tefecilik bazı yerlerde faizcilik olarak adlandırılan murabaha köylünün emeğini sömüren bir etken olmuştur. Hatipoğlu murabahanın köyden sökülüp atılması gerektiğini savunmuş ancak bunun çok da kolay olmadığını yazısına eklemiştir. Murabahaya karşı koymak gerekir ve bu karşı koyuşta bütün devlet, toplum kuvvetlerinin harekete geçmesi zorunludur. “*Köylü ve Kumar*” başlıklı yazısında ise, köylünün rezaletleri arasında kumar düşkünlüğü olduğunu yazmıştır. Burada bahsi

⁸⁴ Hatipoğlu, *Ziraat Aleminden Vakıalar ve Düşünceler*, s. 4- 5.

⁸⁵ Hatipoğlu, *Ziraat Aleminden Vakıalar ve Düşünceler*, s. 7-10.

geçen kumar, küçük bir şey karşılığı olarak ve vakit öldürmek için oynanan oyunlar değildir. Kumar köylüler arasında modernlik alameti olarak görülmeye başlanmıştır. Bu durum kumarın köylüler arasında nüfuz etmesine sebebiyet vermiştir. Kendini köylüye yakın bulanların, yüreklerde köylü dostluğuna geniş yer verenlerin köylülerimizin bazıları arasında yaygınlaşan kumar ile mücadele etmelerinin bir borç olduğunu yazısında savunmuştur. “*Köylü ve İçki*” adlı yazısında da tıpkı kumar gibi içkinin de köylüler arasında ilerlediğini yazmıştır. Köylü arasında içki kullananların sayısı giderek artmıştır. Eskiden köylerde içki kullanmak köylü cemiyeti içinde suç ile bir tutulmuştur. Böyleleri iç düzeni alt üst edebilen insan olarak görülmüş ancak ilerleyen zamanlarda durum değişmiştir. İçki kullanmamak kusur olarak görülmeye başlanmıştır. Köylümüzün, şiddeti kolayca ölçülemeyecek ancak zamanla dehşeti bütün korkunçluğu ile patlak verecek içki tehlikesi karşısında bulunduğunu ve bu gidişin sonunun ne olacağını sormuştur.⁸⁶

Şevket Raşit Hatipoğlu’nun bir diğer eseri *Türkiye’de Çay İktisadiyatı* ‘dır. Eser 1939 yılında Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Vekaleti yayını olarak basılmıştır. Eserde Hatipoğlu Rize köylüsüne ithafen yazdığını da belirtmiştir. Toplam sekiz bölümden oluşmaktadır. Türkiye’de çayın tarihçesi, Türkiye’de çay tüketimi, Türkiye’de çay ithalatı, Türkiye’de çay ticareti, Türkiye’de çay üretimi, Türkiye’de çay politikası konuları hakkında bilgi vermiştir. Hatipoğlu eserinde çayın güncel hale gelmesinde dönemin Tarım Bakanı Muhlis Erkmén’in 1935 yılında Karadeniz kıyılarına yaptığı teknik gezinin etkili olduğunu yazmıştır. Çay işinin bu teknik gezi ile birlikte ekonomik bir mesele olarak benimsenmeye başladığını belirtmiştir.⁸⁷

Şevket Raşit Hatipoğlu’nun diğer bir eseri *Ormancılıktan Vakıalar ve Düşünceler*’ dir. Eser 1965 yılında basılmıştır. Kitapta değerli ormancı rahmetli Prof. Dr. Ali Kemal Yiğitoğlu⁸⁸ adına armağan edildiği belirtilmiştir. Bu kitabın nasıl ortaya

⁸⁶ Hatipoğlu, *Ziraat Aleminden Vakıalar ve Düşünceler*, s. 107-115.

⁸⁷ Şevket Raşit Hatipoğlu, *Türkiye’de Çay İktisadiyatı*, T.C. Ziraat Vekaleti Yayını, Ankara, 1939, s. 5-6.

⁸⁸ Ali Kemal Yiğitoğlu, 1 Mayıs 1902 yılında Amasya’da doğmuştur. Orman Ameliyat Mektebi’ni bitirmiştir. Yüksek Orman Mektebi’ne gitmiştir. 1923 yılında mezun olmuştur. Alanya fen memurluğunda çalışırken girdiği sınavı kazanarak 1928 yılında Almanya’ya gönderilmiştir. Eğitimini Dresten Tharand Yüksek Orman Mektebi’nde tamamladıktan sonra Türkiye’ye dönmüştür. Ormancılığın ana problemlerini belirten “*Türkiye’de Ormancılığın Temelleri Şartları ve Kuruluşu*” adlı eserini vererek ormancılık bilimleri alanında doktor unvanını almıştır. 1933 yılında yurda dönüşünde İstanbul Bahçeköy’de bulunan Orman Ameliyat Mektebi’nde öğretmen olarak görev almıştır. Daha sonra Yüksek Ziraat Enstitüsü ormancılık enstitü şefliğine getirilmiştir. 1942 yılında ise profesörlüğe

çıkıldığı önsöz bölümünde yer alır. Orman konuları üzerine eskiden beri yazarın yazılar yazdığını ve bu yazıların kitabın basıldığı dönemde de hala güncelliğini koruduğunu, yazıların hepsi bir araya gelince de büyük bir toplam tuttuğunu böyle olunca da kendisinin bunları bir kitap haline getirilme arzusu olduğundan bahsetmiştir. Kitap bu şekilde ortaya çıkmıştır. Eserde Orman Bakımından Türkiye'nin Panoraması, Eski Ormancılığımız gibi konular hakkında bilgi vermiştir. Eski ormancılığımız yazısında ise, imparatorluk devri ile Cumhuriyet devrinin bir karşılaştırmasını yapmıştır. İmparatorluk devri ormancılığı derli toplu bir statüden mahrum durumda ve bütün ormancılık hizmetleri bir nizamnameye dayanılarak yapılmıştır. Ormancılık teşkilatında teknik ve ekonomik bir karakter bulunmamaktaydı. Devlet ormanlarının önemli bir kısmı ortak mal olarak kullanılmakta veya köylülerin tasarrufunda idi. Devletin orman işletmeciliği ile hiçbir alakası yoktu. Ormancılık yapılmıyor, tabiatın yarattığı hazır orman varlığı sömürülüyor, yağma ediliyordu. Cumhuriyet hükümeti bir ormancılık statüsü hazırlanması işini enerjik olarak ele almıştır. Birkaç yıllık çalışmadan sonra ormancılık için bir ana kanun tasarısı Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuştur. Meclis'te tartışmalardan sonra bu tasarı 3116 sayılı Orman Kanunu olarak çıkmıştır.⁸⁹

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun kaleme aldığı kendisine ait eserlerinin yanı sıra tercüme ettiği eserler de vardır. Bu eserler hocası Prof. Dr. Friedrich Falke'ye aittir. Eserlerin Almancadan Türkçe 'ye çevirisini Şevket Raşit Hatipoğlu yapmıştır. Bu eserlerden biri "*Köylünün Mahiyeti*" adlı eserdir. Eser, Yüksek Ziraat Enstitüsü tarafından 1935 yılında basılmıştır. Bir diğer eser "*Umumi Halk İktisadiyatı*" dır. Bu eserin I ve II. kısmı 1935 yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü tarafından basılmıştır. Bu eserin üçüncü kısmı ise 1936 yılında basılmıştır. Yine aynı yıl "*İktisat İlmine Methal*" adlı eser Yüksek Ziraat Enstitüsü tarafından basılmıştır. Son olarak 1938 yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü tarafından basılan "*Umumi İktisat*" adlı eseri tercüme etmiştir. Bu eser üç cilt halindedir.⁹⁰

atanmıştır. Amasya milletvekili olarak seçilmiş ve yedinci, sekizinci dönemlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yer almıştır. Sezgin Özden, "Ormancılık Tarihinde Ali Kemal Yiğitoğlu", *Orman ve Av*, Sayı:6, Kasım- Aralık 2013, s. 10.

⁸⁹ Şevket Raşit Hatipoğlu, *Ormancılıktan Vakıalar ve Düşünceler*, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, Ankara, 1965, s. 7-13.

⁹⁰ Cemalettin Yaşar Çiftçi, *Kuruluşunun 75. Yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü (1933- 1948)*, s.369. Ayrıca bkz. Selman Yaşar, *Prof. Dr. Friedrich Falke'nin Türk Ziraat ve Bilim Hayatına Katkıları*, s. 163.

Şevket Raşit Hatipoğlu Ülkü, Dönüm, Bayrak, İktisadi Yürüyüş, Çığır, Türk Yurdu, Ülkemiz, Ziraat Dünyası, Ziraat Gazetesi gibi dergilere yazılar yazmıştır ve bu dergilere yazdığı yazılar tablolar şeklinde gösterilmiştir (Ekler 1/Tablo 1-9). Eserleri içerisinde Ülkü ve Bayrak dergisine yazdığı yazılar incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Diğer yazıları ise konu başlıklarına göre incelenen alanlarda değerlendirilmiştir.

Şevket Raşit Hatipoğlu, *Ülkü*⁹¹ dergisine yazılar yazmıştır. Yazılarında genel olarak ziraatın hangi alanlarla ilgisinin olduğu ve Türkiye’de iktisadın temelini ziraatın oluşturduğu yönünde değerlendirmelerde bulunmuştur.

Şevket Raşit Hatipoğlu “*Türkiye’de Ziraat ve Endüstri Münasebetleri*” adlı yazısında, ziraat ve endüstrinin ayrılmaz bir bütün olduğunu belirtmiştir. Hatipoğlu’na göre, milli iktisat bir bütündür ve bu bütünün birçok kolları mevcuttur. Bu kollar, karada ve suda avcılık, ormancılık, suçuluk, ziraat, madencilik, endüstri, ticaret ve ulaşım gibi farklı farklı çalışma bölümlerinden oluşur. Milli iktisat bünyesindeki ayrı ayrı çalışma bölümleri arasında birbiriyle ilişkileri bakımından en dikkat çekenler endüstri ve ziraat bölümleridir. Nedeni ise bu çalışma bölümlerinin milli iktisadın temelini oluşturmalarıdır. Hatipoğlu yazısının devamına Türkiye’nin milli iktisadının büyük ölçüde bir ziraat iktisadı olduğunu bu nedenle ziraatın endüstri için bir kuvvet kaynağını teşkil ettiğini belirtmiştir.⁹²

“*Endüstrinin Kuruluşunda Ziraat*” adlı yazısında iptidai iktisadi alanlar, milli iktisadın oluşu aşaması hakkında bilgi vermiş ve Osmanlı Devleti iktisadı ile daha

<https://docplayer.biz.tr/106668314-Prof-dr-friedrih-falke-nin-turk-ziraat-ve-bilim-hayatına-katkilari.html>.

⁹¹ 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde eğitim, hukuk, sosyal gibi her alanda değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikleri önemli oranda ve hızla hayata geçirmeye başlamıştır. İdare tarafından yapılan inkılapların halka kabul ettirilmesi, halkın yeni sistemin ön gördüğü şekilde yönlendirilmesi ve eğitilmesi gereksinimiyle bazı illerde halkevleri kurulmuştur. Halkevlerinin faaliyetlerinden biri de yayınlardır. Ankara’da yayınlanmaya başlayan *Ülkü Mecmuası* halkevlerinin merkezi yayın organıdır. 1933 yılının şubat ayında yayınlanmaya başlayan *Ülkü Mecmuası* 17 yıl süreyle üç seri halinde yayınlanmıştır. *Ülkü Mecmuası*’nın esas yayın amacı Cumhuriyet inkılaplarını yaymaktır. Bu amacına ulaşmak için ilk sayısından itibaren yayınlayacağı yazıların konusu belirlenmiştir. “*Ülkünün Yazı Bölümleri*” başlığı altında mecmuada yayınlanacak olan konular okuyucuya bildirilmiştir. Bu konular; “*Edebiyat ve Dil*”, “*Güzel Sanatlar*”, “*Tarih*”, “*İçtimaiyat ve Felsefe*”, “*İktisat ve Ziraat*”, “*Halk Terbiyesi*”, “*Yurt Koruma*”, “*Kadınlık*”, “*Fen*”, “*Halk Sıhhati ve Nüfus*”, “*Spor, Oyun ve Eğlence*”, “*Köycülük*”, “*Bibliyografi*”, “*Halkevleri Haberleri*”, “*Haberler, Teklifler*” şeklindedir. Çilem Tercüman, “*Ülkü Mecmuası*”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 7, 2006, s. 563- 564.

⁹² Şevket Raşit Hatipoğlu, “*Türkiye’de Ziraat ve Endüstri Münasebetleri*”, *Ülkü*, Cilt:1, Sayı:2, 16 Ekim 1941, s. 6-7.

sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin iktisadi oluşumlarını karşılaştırmıştır. Buna göre iptidai iktisatlarda çalışma alanları birbirinden ayrılmamıştır. İptidai iktisatlarda servet kazanmak için çalışmaların toplandığı alan genellikle ziraat olmuştur. Hatipoğlu, yazısının devamında milli iktisadın oluş aşamasından bahsetmiştir. Milli iktisadın oluşu, tabii şartlar içinde ve uzun zaman süresince gerçekleştiğinden her iktisat bölümü kendi varlığını yapan ilk servetleri ziraattan almıştır. Türkiye iktisadı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi normal oluş yolunu takip edememiştir. Çünkü Osmanlı Devleti döneminde her yıl üretilen servet, harpler ve isyanlarda harcanmıştır. Osmanlı Devleti'nden milli devlete miras kalan iktisat, ziraat alanında toplanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulduğu dönemlerde ülkenin iktisadı incelendiğinde onun içinde gelişen iktisat bölümü ziraattır. Türkiye'de ziraatın iki büyük görevi vardır. Bunlardan birisi öncelikli olarak ziraatın milli tüketime yeter oranda olmasıdır; ikincisi ise Türkiye'ye yetecek güçte bir endüstrinin inşa edilmesinde kullanılacak değerleri vermesidir.⁹³

Şevket Raşit Hatipoğlu, “*Yerli Malı ve Tasarruf Haftası*” isimli yazısında yerli malı haftasının öneminden bahsetmiştir. On iki yıldan beri aralık ayının on ikisinden on sekizine kadar geçen süre *Yerli Malı ve Tasarruf Haftası* olarak benimsenmiştir. Hatipoğlu, yılın bir haftasının yerli malı ve tasarruf haftası olarak kabul edilmesinin ve onun millet tarafından yaşanmasının Türk inkılabının faydalı geleneklerden biri olduğunu yazmıştır. Hatipoğlu'na göre Türk Milleti için tasarruf davası Türkiye'nin ana davalardan biri olmalıdır. Buna bağlı olarak tasarruf davası milli sermayenin yaratılmasını gözetten bir davadır. Milli iktisadın oluşabilmesi ve ilerleyebilmesi için çok sermayeye ihtiyaç duyulur. Yerli malı davasının değişmez hedeflerinden biri her çeşit yerli malının millete yetecek oranda yapılması ve üretilmesidir. Şevket Raşit Hatipoğlu yazdığı dönemde Anadolu'da yetiştirilebilen ve yapılabilen malların ülkenin bütününe yetecek miktarda olmadığını bu nedenle asıl yerli malı davasının üreticilere bunun yükümlülüğünü yüklediğini belirtmiştir. Yerli malı davasının milli iktisadın mümkün olduğu kadar kendi kendine yetmesini ve bütünleşmesini gözetten bir dava olduğu inancındadır.⁹⁴

⁹³ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Endüstrinin Kuruluşunda Ziraat”, *Ülkü*, Cilt:1, Sayı:1, 1 Kasım 1941, s. 5-6.

⁹⁴ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Yerli Malı ve Tasarruf Haftası”, *Ülkü*, Cilt: 1, Sayı:7, 1 İkincikanun 1942, s. 1-2.

Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraat: Kuvvet Kaynağı” adlı yazısında ziraat endüstrinin bir kuvvet kaynağıdır iddiasını benimsemiştir. Buna ilaveten endüstriye dahil olan nüfusun az olduğunu da belirtmiştir. Hatipoğlu yazısının devamında milli iktisadın bütünleşmekte olduğu ve onun içinde endüstrinin gelişme başlangıcında bulunduğu dönemde Türkiye’deki durumu verilerle açıklamıştır. 1935 sayımına göre Türkiye’de köylü nüfusunun şehirli nüfusuna oranla daha fazla olduğunu ve asıl kalabalığı oluşturan köylü nüfusunun ziraata mensup olduğunu belirtmiştir. Hatipoğlu, Türkiye’de köylü nüfusu bütün nüfusun asıl kalabalığını teşkil ettiği için ziraattan sanayiye nüfus akışının sağlanabileceğini savunmuştur. Bu yerli köylü kalabalığı yerli endüstri için bir hazinedir. 1935 sayımına göre Türkiye’de bir işle meşgul olanların yüzde 81, 8 ziraat alanında çalışmaktadır. Buna karşılık endüstride çalışanların oranı yüzde 8,3’dür. Ziraattan endüstriye katılan nüfusun o dönem için az olduğunu düşünmektedir.⁹⁵

Şevket Raşit Hatipoğlu, “İstihsal Davamız” adlı yazısında İkinci Dünya Savaşı devam ederken milletlerin üretimi konusunda bir değerlendirme yapmıştır. Bu değerlendirmeye göre, milletlerin bir ölüm kalım savaşında olduğunu, ulaşım yollarının kesildiğini bu yüzden Türkiye’nin dışarı ile olan alışveriş ilişkilerinin de daraldığını yazmıştır. İçinde bulunulan şartlardan dolayı milletler dışarıya mal vermekten çok mal alma kaygısına düşmüşlerdir. Daha sonra Türkiye iktisadını bu dönemde değerlendiren Şevket Raşit Hatipoğlu, Türkiye’nin başka yerlerden mal getirmesi imkanlarının sınırlı olduğunu belirtmiş ve bu dönemde yapılması gerekenin kendi kendine yeten bir politikanın gerekliliği üzerinde durmuştur.⁹⁶

Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraat: Yiyecek Maddeler Kaynağı” adlı yazısında, ziraatın, milli iktisadın yiyecek maddeleri kaynağı olduğunu ve gelişmemiş iktisatlarda ziraatın yiyecek maddeler kaynağı olarak oynadığı rolün belirsizliğinden bahsetmiştir. Aynı zamanda gelişmemiş iktisad ve iş bölümünü, gelişmiş iktisat ile karşılaştırmıştır. Gelişmemiş iktisatlarda halkın büyük oranı ziraat alanında çalıştığı için kendi rızkını kendisi çıkarır ve diğer iktisat bölümleri gelişemediğinden diğer zümreler o kadar kalabalık değildir. Yiyecek maddeleri bakımından milli iktisadın kendi kendine yetmesi o ülkenin tabii imkanlarına ve toprağın zenginliğine bağlı

⁹⁵ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraat: Kuvvet Kaynağı”, *Ülkü*, Cilt:1, Sayı:8, 16 Ocak 1942, s.4- 5.

⁹⁶ Şevket Raşit Hatipoğlu, “İstihsal Davamız”, *Ülkü*, Cilt:1, Sayı:12, 16 Mart 1942, s. 1.

olduğunu belirtmiştir. Hatipoğlu yazısında Türkiye'nin yiyecek maddeleri bakımından milli iktisadın durumunu değerlendirmiştir. Türkiye, tabiat şartlarının ziraatın her çeşit yiyecek maddeleri yetiştirme imkânını verdiğini, nüfusa göre ise Türkiye'nin yetecek bir genişlikte olduğunu belirtmiştir. Yiyecek maddeleri üretimini artırmak için daha çok yer olduğunu, ziraatın yiyecek maddeleri bakımından milli iktisadın ihtiyaçlarına yetemediğini eklemiştir.⁹⁷

Şevket Raşit Hatipoğlu, “*Nüfus Davamızın Gerçekleri ve Meseleleri*” adlı yazısında, nüfus kalabalığının öneminden bahsetmiştir. Hatipoğlu'na göre, bir milletin tükenmeden var olup gitmesi nüfus kadrosunun boşalmadan dolmasına bağlıdır. Bu durum milletlerin devamını sağlamaktadır. Yazısının devamında Türk Milleti hakkında durum değerlendirmesinde bulunmuştur. Türkiye yüzyıllardır çektiği sıkıntılara rağmen tükenmeden devam edebilmiştir. Nüfus davası milli davanın en başında gelir. Bu dava aynı zamanda birçok davanın düğümünü teşkil eder. Bundan sonra daha zengin, güçlü bir Türkiye'nin gelişmesi bu davanın gerçekleşmesi ile mümkündür. O yüzden nüfusun artması için sadece doğumların çoğaltılmasına çalışmak yetmez bunun yanında nüfus davasının ikinci ana meselesi ölüm oranlarının azaltılması gelir.⁹⁸

Şevket Raşit Hatipoğlu, “*Milli İktisadımızda Bütünlük ve Denklik*” isimli yazısında ilk olarak Osmanlı Devleti dönemi iktisadı ile Yeni Türkiye'nin iktisadını karşılaştırmıştır. Buna göre, Osmanlı Devleti döneminde yeni ihtiyaçları karşılayacak ve bütün devleti kapsayacak iktisadi düzenlemeler konmamıştır. Türkiye içerisinde var olan iktisadi teşkilatlar birbirlerine benzemedikleri gibi birbirleri ile de bir bağlantıları bulunmuyordu. Buna karşılık Türkiye'de milli iktisat yeni devletin doğuşundan sonra kurulmuştur. Türkiye eski Osmanlı Devleti'nin bir parçasıdır. Bu parça koca devlete asırlarca vatan olmuştur. Yeni Türk Devleti ise bu parçayı parçalanmaz bir bütün olarak almış ve benimsemiştir. Böylece milli iktisadın kurulması için temel şart ortaya çıkmıştır. Ancak Türkiye'de milli iktisat bünyesindeki iktisadi faaliyet alanları iyi bir

⁹⁷ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraat: Yiyecek Maddeler Kaynağı”, *Ülkü*, Cilt:2, Sayı:14, 16 Nisan 1942, s. 2- 3.

⁹⁸ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Nüfus Davamızın Gerçekleri ve Meseleleri”, *Ülkü*, Cilt: 2, Sayı: 15, 1 Mayıs 1942, s. 2.

şekilde gelişmemiştir. Milli iktisat bünyesi bütünleşmemiştir. Hatipoğlu, bu alanların gelişmemesinin nedenlerini de ortaya koymuştur.⁹⁹

Şevket Raşit Hatipoğlu, “*Bu Harbin Gerçeklerinden*” adlı yazısında İkinci Dünya Savaşı’nın kazanılmasında etkili olan unsurlar hakkında bir değerlendirme yapmıştır. Bu değerlendirme doğrultusunda savaşın başarı göstergeleri teknik kudret, iman kuvveti ve organizasyon kudretidir. Hatipoğlu’na göre, bu savaşın başarı göstergelerinden biri teknik kudrettir. Burada teknik kudret sadece teknik araçların çok olmasında ve mükemmelliğinde görülmemelidir. Savaşan insanın teknik düzeyinde de aranmalıdır. Bu savaşın belirttiği başarı göstergeleri arasında iman kuvveti yer alır. Hatipoğlu için kupkuru teknik araçlar, iman dolu yüreklerin eline geçmedikçe sadece bir yükür. Bu harbin üç yılı içinde bir başarı göstergesi kendini belli etmiştir. O da organizasyon kudretidir. Bugünkü savaş organizasyonu yerinde ve eksiksiz olan milletlerin daha çabuk, daha yüksek başarılar elde ettiğini ispat etmiştir. Bunlardan sonra güçsüz ve yetersiz organizasyonun daha kötü felaketler doğurabileceğini savunmuştur.¹⁰⁰

Şevket Raşit Hatipoğlu, “*Milli İktisatlarda Bütünlük ve Denklik*” isimli yazısında milli iktisadın tanımını yapmıştır. Buna göre milli iktisadın tanımı “*bir devletin sınırları içinde kurulu bulunan bir millete ait olan bundan ötürü aynı devletin kurduğu teşkilat ve koyduğu düzenler içinde işleyen ve bir örnek iktisat politikasının tesirleri altında kalan bir memleket iktisatlarının bütünüdür.*” Hatipoğlu’na göre, XIX. asrın sonlarından XX. asrın yarısı içinde birçok milletlerin yürüttükleri iktisat davası, iktisadi bütünlük davasıdır. İktisadi bütünlüğe erememiş milletlerin sıkıntı yaşadığını yazısında belirtmiştir. Bu nedenle iktisadi bütünlük davası milletler için önem arz etmektedir.¹⁰¹

Şevket Raşit Hatipoğlu, 1972 yılında “*Bayrak*”¹⁰² dergisine yazılar yazmıştır. Yazılarında çoğunlukla eski dönem ve yeni dönem karşılaştırması yaparak yazıldığı

⁹⁹ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Milli İktisadımızda Bütünlük”, *Ülkü*, Cilt:2, Sayı:18, 16 Haziran 1942, s. 2-3.

¹⁰⁰ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Bu Harbin Gerçeklerinden”, *Ülkü*, Cilt: 2, Sayı: 19, 1 Temmuz 1942, s. 2-3.

¹⁰¹ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Milli İktisatlarda Bütünlük ve Denklik”, *Ülkü*, Cilt:2, Sayı: 17, 1 Haziran 1942, s. 2-3.

¹⁰² Bayrak Dergisi, kendisini milliyetçilik ve demokrasi mücadelesine girişenlerin yayın organı olarak tanımlamıştır. 1980 öncesi yayın hayatına katılan bir dergidir. Derginin yazı işleri müdürü ve sahibi

döneme kadar ortaya konan icraatların yeterli olmadığı yönünde düşüncelerini ifade etmiştir.

Kaleme aldığı bu yazılarından biri olan “*Zirai Üretimden Yana*” başlıklı yazısında ziraatın milli ekonominin temelini oluşturduğunu belirtmiştir. Hatipoğlu yazısının devamında ziraatın milli ekonomi içindeki rollerinden bahsetmiştir. Ona göre ziraatın birinci rolü ülke nüfusunu yeter düzeyde besleyebilmesidir. İkinci rolü, ülke endüstrisinin muhtaç olduğu çeşitli ham maddeleri yine ülke içinde yetiştirmektir. Üçüncü rolü ise, çeşitli ziraat ürünlerini bol miktarda yetiştirerek dış pazarlara sürerek milli ekonomiye dışardan servet kazandırmaktır. Bu rollerden bahsettikten sonra Hatipoğlu, Türkiye’nin o dönemdeki durumunu değerlendirmiştir. Milli iâşe açısından Türkiye’de zirai üretimin yetersiz olduğunu, Birleşmiş Milletlerin Dünya Gıda ve Ziraat Teşkilatı, Türkiye’yi açlık tehlikesi karşısında bulunan ülkeler arasında gördüğünü yazmıştır. Bu nedenle Türkiye’de zirai üretim davasının ciddi bir şekilde ele alınmadığını ve planlı bir şekilde zirai üretim davası yürütülmedikçe, bu doğrultuda tedbirler alınmadıkça zirai üretimin durumunun değişmeyeceğini savunmuştur. Hatipoğlu’na göre, Türkiye sürekli ve enerjik bir zirai üretim politikası yürütmek zorundadır.¹⁰³

Şevket Raşit Hatipoğlu, “*Türkiye’de Zirai Üretim Meseleleri*” adlı yazısında, zirai üretim meselelerinin neler olduğunu ve bu meselelerin çok kısa sürede çözülebilen bir mesele olarak görünmediğini ifade etmiştir. Bu meselelerin çoğunun ilmi, teknik çalışmalar, sürekli emek ve gayret gerektirdiğini buna bağlı olarak ilmi ve teknik usuller işlenerek çözülebileceğini savunmuştur. Yine Hatipoğlu’nun yazısına göre; Türkiye’de zirai üretim meseleleri arasında “*zirai üretimin çeşitlendirilmesi*” meselesi en başta geliyor. Önemli görülen meselelerden biri, her çeşit üretimin hızlandırılması ve artırılması meselesidir. Şimdiye kadar zirai üretimin hızla artırılmadığı ve Türkiye’nin tabiatın verdiği ile yetindiği şeklinde eleştiride

Hami Kartaydır ve dergi Ankara’da basılmıştır. Türkiye’nin meselelerini milliyetçi, gerçekçi ve Atatürkçü bir açıdan ortaya koyma amacını taşımıştır. Derginin bir diğer amacı milli kültürün ilerletilmesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin temel direği olarak kabul edilmesini sağlamaktır. Dergi, milli eğitim, ekonomi, tarih, tarım, ahlak, ilim, medeniyet ve milliyetçilik alanlarında yazılara sahiptir. Erdi Aksakal, “1980 Öncesi Milliyetçilik Müzaheretleri Örneği; Bayrak Dergisi”, *Belgi Dergisi*, C. 2, S.19, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış, 2020/I, s. 1927.

¹⁰³ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Zirai Üretimden Yana”, *Bayrak*, Sayı: 7, Yıl:19, Ocak 1972, s. 5-7.

bulunmuştur. Türkiye’de zirai üretimin diğer önemli meselesi, yetiştirilen ürünlerin kalitelerinin yükseltilmesi meselesidir. Hatipoğlu’na göre, zirai ürünlerin çoğunun kalitesi düşüktür. Bu meselenin çözümlenmesi için yıllardır çalışılmaktadır ancak çalışmalar dağınık halde olduğu için sonuç alınamamıştır. Yine aynı şekilde Türkiye’de zirai ürünlerin değerlendirilmesi meselesi bütün zirai üretim davasının merkezini teşkil etmektedir. Zirai ürünlere pazar bulunması, ürünlerin iyi fiyatlarla pazarlara sürülmesi, ambalaj meselesi, standartlaştırma meselesi bunları bir bütün olarak ele almak gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰⁴

Şevket Raşit Hatipoğlu, Türkiye’de zirai üretim meseleleri arasında yer alan “*Zirai Üretimin Çeşitlendirilmesi*” ile ilgili yazı kaleme almıştır. Yazısında kültür bitkilerinin aynı ekolojik şartlar altında yetiştirilemediğini ayrı ayrı ekolojik şartlarda yetiştigi için her bölgenin zirai üretim planına alınan kültür bitkilerinin birbirinden farklı olduğunu ifade etmiştir. Zirai üretimin çeşitlendirilmesi bir seri ilmi ve teknik çalışmaları gerektirir ve zirai üretimin çeşitlendirilmesinde temel tabiattır. Bu nedenle tabiatın iyi bilinmesi buna bağlı olarak da tabiat şartlarının ve varlıklarının iyice tanınması gerekmektedir. Tabii şartlara uygun kültür bitkilerini araştırmak, denemek ve bu denemelerin, araştırmaların sonucunda seçilen yeni kültür bitkilerinin pazarlara sürülüp sürülemeyeceğini tespit etmek gerektiğini yazmıştır. Çiftçilere yeni kültür bitkisinin üretim hususiyetlerinin öğretilmesi de başarılması gereken işlerdendir. Hatipoğlu Cumhuriyetten sonra zirai üretimin çeşitlendirilmesi yönünde bazı adımlar atılarak Türkiye’ye yeni bitkilerin kazandırıldığını ve bu bitkiler arasında şeker pancarı, hayvan pancarı, çay, yonca, korunga, soya gibi ürünlerin olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁵

Şevket Raşit Hatipoğlu, “*Türkiye’de Zirai Öğretimin Durumu*” adlı kaleme aldığı yazıda Türkiye’de zirai öğretimin durumu hakkında genel bir değerlendirme yapmıştır. Buna göre, Türkiye’de Ankara, Ege, Atatürk Üniversitelerinde ve Adana’da toplam dört Ziraat Fakültesi bulunmaktadır. Fakülteler arasında Ankara Üniversitesine bağlı Ziraat Fakültesi kırk yaşındadır. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi on altı yıllık bir fakültedir. Erzurum Üniversitesi Ziraat Fakültesi ise on üç yıllık bir kurumdur.

¹⁰⁴ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Türkiye’de Zirai Üretim Meseleleri”, *Bayrak*, Sayı:8, Yıl:19, Şubat 1972, s. 26-28.

¹⁰⁵ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Zirai Üretimin Çeşitlendirilmesi”, *Bayrak*, Sayı:9, Yıl:19, Mart 1972, s. 9-13.

Adana'daki Ziraat Fakültesi ise 1972 yılında kurulmaya başlanmıştır. Fakülteler aslında kuruluşunun başlangıcında bulunmaktadır. Bu kurumların hiç birisi asırlık kurumlar değildir ve hepsi Cumhuriyet döneminde kurulmuşlardır. Bunun yanı sıra Türkiye'de Ziraat Meslek Okullarının sayısı otuz yedi tanedir. Bu okullar hakkında eleştiride bulunan Hatipoğlu, okulların açılmaları için önceden hiçbir hazırlık yapılmadığından çoğu geçici binalarda, elverişsiz şartlar içinde öğretim yaptığından söz etmektedir.¹⁰⁶

Şevket Raşit Hatipoğlu yazılarında Türkiye'de uygulanan ziraat sistemi hakkında bilgilerini paylaşmıştır. Yine Bayrak dergisine yazdığı “*Türkiye’de Uygulanan Ziraat Sistemi*” başlıklı yazısında, ekstansif (ilkel) tarım ve intensif (modern) tarım sistemlerinin karşılaştırmasını yapmıştır. Ekstansif ziraat sisteminin başlıca özelliği üretimin artırılması için daima ekim sahalarının genişletilmesine başvurulmasında kendisini belli ettiğini söyler. Bu sistem üretimde aynı ekim alanından randımanları artırarak verimi yükseltmek yolu ile üretimin artırılmasına gidilmez. Bu biçim ziraatta mevcut olan ekim alanlarına yeni kültür arazisi katarak üretimin artırılması yoluna gidilir. Ekstansif üretim sisteminde ziraat büyük oranda tabiata bağlıdır ve üretimin kaderini genellikle yılın hava gidişi belirler. Ancak zaman içerisinde nüfusun artmasına bağlı olarak ihtiyaçların genişlemesi, kültüre alınan boş arazinin azalması hatta giderek tükenmesi kültüre alınan arazinin artırılması durumunu ortadan kaldırabilir. Böyle bir durumda ekstansif üretim sisteminden intensif üretim sistemine geçilmesi zorunlu hale gelir. İntensif ziraat sisteminde ise üretim tabiata bağlı değildir. Teknik üretim vasıtaları ve teknik üretim malzemesi büyük rol oynar. Hatipoğlu yazısında Cumhuriyet dönemini değerlendirmiştir. Cumhuriyet idaresi ekstansif üretim sistemini değiştirememiş, olurla bırakmıştır. Cumhuriyetten sonra şartlar, genel ekonomik ve sosyal durum ekstantif üretim sisteminin uygulanmasına elverişli durumdaydı. Yatırım için hazır sermaye yoktu ve ülkede bol arazi vardı. Ancak zaman ilerledikçe Türkiye’de bazı şartlar değişmiştir. Nüfus hızla üremeye başlamıştır. Buna bağlı olarak Türkiye’de toprağı yetmeyenlerin ve topraksızların

¹⁰⁶ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Türkiye’de Zirai Öğretimin Durumu”, *Bayrak*, Sayı: 10, Yıl:19, Nisan 1972, s.17-18.

sayısı giderek artmıştır. Değişen şartlar Türkiye’yi ekstansif ziraat sistemini bırakarak intensif üretim sistemini benimsemeye zorlamaktadır.¹⁰⁷

Şevket Raşit Hatipoğlu, “*Zirai Üretimin Artırılması Meselesi*” hakkında Bayrak dergisine yazdığı yazıda bilgiler vermiştir. Türkiye nüfusu hızlı bir şekilde arttığı için mevcut olan nüfusun beslenmesinin bir mesele haline geldiğini ifade etmiştir. Yurt içinde üretilen yiyecek maddeleri nüfusumuza yetmemektedir. Bu durumun bazı dönemlerde ekmeklik hububat ve yağ ithal etmemize sebebiyet verdiğini yazmıştır. Türkiye genişliğinde bir vatan üstünde yaşayan milletin beslenmesi için başka ülkelerden yiyecek maddeleri ithal etmesi kolay izah edilemediğini savunmuştur. Hatipoğlu yazısında endüstrileşme yolunda hızlı gelişmelerin olduğunu ancak ziraatın olurlarına bırakıldığından bahsetmektedir. Endüstri alanındaki gelişmeler iyi yöndedir ama ziraatın büyük ölçüde kendi haline bırakılmasının ilerleyen zamanlarda ağır sonuçlar doğuracağını ifade etmiştir. Milli ekonominin çabuk kalkınabilmesi için büyük yatırımların yapılması zaruridir. Türkiye sanayisini geliştirmek için muhtaç olduğu sermayelerin bir kısmını yabancı kaynaklardan sağlasa bile önemli bir kısmını ülkenin öz kaynaklarından temin edilmesinin akıllıca olduğunu savunmuştur. Hatipoğlu’na göre Türkiye’de zirai üretim davasının en önemli meselesi zirai üretimin artırılması meselesidir.¹⁰⁸

Şevket Raşit Hatipoğlu’nun Bayrak dergisine yazdığı yazılar birbirini tamamlar niteliktedir. Zirai üretimin artırılması meselesinden sonra “*Zirai Üretimin Artırılması İmkânları*” hakkında değerlendirmede bulunmuştur. Hatipoğlu’na göre, zirai üretimin artırılması için iki yol vardır. Bunlardan birincisi, ekim alanlarını genişleterek toplam ürünleri artırmaktır; ikinci yol ise ekim alanlarını genişletmeden randımanları yükselterek toplam ürünleri artırmaktır. Türkiye, her iki yolu kullanarak zirai üretimin artırılması imkanlarına sahiptir. Hatipoğlu, Türkiye’de kültüre alınacak hiçbir toprak kalmamıştır kanaatini paylaşmadığını belirtmiştir. Yazının devamında zirai üretim üzerinde fiyatlarında etkili olduğu kanaatini paylaşmıştır. Fiyatlar üreticiyi sevindirecek bir seviyede olursa zirai üretimin canlanacağını ancak fiyatlar düşük olduğunda da zirai üretimin gerileyebileceğini eklemiştir. Hatipoğlu Türkiye’de

¹⁰⁷ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Türkiye’de Uygulanan Ziraat Sistemi”, *Bayrak*, Sayı: 11, Yıl:19, Mayıs 1972, s. 14-17.

¹⁰⁸ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Zirai Üretimin Artırılması Meselesi”, *Bayrak*, Sayı:12, Yıl:19, Haziran 1972, s. 10- 12.

fiyatların istikrarsız olduğunu buna bağlı olarak da zirai üretimde istikrarın olmadığını belirtmiştir. Böyle durumlarda zirai üretimin istikrarsız bir şekilde ilerleyeceğini yazmıştır.¹⁰⁹

Şevket Raşit Hatipoğlu, “*Zirai Ürünlerimizin Kalitesi*” adlı yazısında ise zirai ürünlerin vasıflarının iyileştirilmesinin yalnız bugünün meselesi olmadığını Osmanlı Devleti zamanında bazı ziraat mahsullerinin kalitelerinin yükseltilmesi için üretimde bazı tedbirler uygulandığını belirtmiştir. Cumhuriyet devrinde zirai ürünlerin vasıflarının iyileştirilmesi ciddiyle ele alındığını ve bu yönde bazı tedbirlerin hemen uygulanmasına bile geçildiğini eklemiştir. Bu dönemde çeşitli ürünlerin kalitelerinin yükseltilmesi konusunda çalışmak üzere bazı müesseseler kurulmuştur. Hatipoğlu’na göre, zirai ürünlerin kalitelerinin yükseltilmesi basit ve idari bir mesele değildir. Bu mesele teknik ve ilmi bir meseledir. Bu meselenin çözülmesi yönündeki çalışmalar için teknik tesislere ihtiyaç vardır. Türkiye’de zirai ürünleri kalitelerinin yükseltilmesi meselesinin önemi son yıllarda daha da artmıştır. Çünkü Türkiye Ortak Pazar’a girmiştir. Ortak Pazar da ise Türkiye ürünlerinin rakipleri vardır. Türkiye ürünleri, bugünkü ürünleri ile rakiplerini yenemez durumdadır. Zirai ürünlerin kalitelerinin yükseltilmesi biyolojik bir prosedürdür. Bu iş bir zaman işidir.¹¹⁰

Şevket Raşit Hatipoğlu, “*Zirai Üretim Politikası*” yazısında Türkiye’de zirai üretimin artırılması imkanları olduğunu ve bu imkanların ise nadas alanlarının verimli hale getirilmesi, verimsiz sanılan arazinin ıslah edilerek kültür arazisine çevrilmesi ve asıl önemlisi her çeşit zirai üretimin randımanlarının yükseltilmesi ile gerçekleştirilebilir şeklinde ifade etmiştir. Yazının devamında, Türkiye’de zirai üretimin artırılması için çeşitli tedbirlere başvurulduğunu ve bunun için sun’i gübre tedariki, imali, dağıtımı tedbir halini alınması gerektiğini vurgulamıştır. Hatipoğlu’na göre Türkiye’de zirai üretimin artırılması davası uğruna alınan tedbirler sürekli olamamıştır. Halbuki ziraat işlerinde tedbirler sürekli olmadığı takdirde hiçbir davanın gerçekleştirilemeyeceğini, zirai üretimin artırılması için alınacak tedbirlerin devamlı olmasının şartını ve zirai üretimin artırılması için tek bir tedbire değil seri halinde tedbirlere başvurulması gerektiğini savunmuştur. Türkiye’de zirai üretimi artırma

¹⁰⁹ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Zirai Üretimin Artırılması İmkânları”, *Bayrak*, Sayı: 13, Yıl: 19, Temmuz 1972, s. 8-11.

¹¹⁰ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Zirai Ürünlerimizin Kalitesi”, *Bayrak*, Sayı: 14, Yıl: 19, Ağustos 1972, s. 13- 14.

yönünde alınan tedbirlerin uygulanması üzerinde ciddi olarak durulmadığı yönünde eleştirisini ortaya koymuştur.¹¹¹

Şevket Raşit Hatipoğlu “*Zirai Ürünlerimizin Islahı*” adlı yazısında, bir ülkenin zirai ürünlerinin ıslahı için çeşitli yollar tutulabilir ve türlü usuller uygulanabilir demiştir. Hatipoğlu’na göre bitkilerin ıslahı yolu uzun zaman gerektiren aynı zamanda teknik çalışmaları da gerektiren uzun bir yoldur. Zirai ürünlerin ıslahında uygulanacak yollardan biri teknik tesislerin oluşturulması bir diğer yol ise vasıfları iyi bitkilerin tohumlarının kullanılmasıdır. Hatipoğlu yazısında Cumhuriyet döneminde bu konu ile ilgili nelerin yapıldığına da değinmiştir. Cumhuriyet idaresi bu konunun yapıcı bir şekilde üzerinde durmuş ve bu doğrultuda ilk tohum istasyonları kurduğunu belirtmiştir. Bu istasyonlar öncelikli olarak hububatın ıslahını iş edinmişlerdir. İlk tohum ıslahı istasyonları Türkiye’nin kültür bitkileri planında bulunan kültür bitkilerinden önemli olanlarının hepsini çalışma konusu olarak benimseyememişlerdir. Türkiye’de zirai ürünlerimizin ıslahı işleri ile “*Ziraat Araştırma Enstitüleri*”, “*Tohum Islah ve Deneme İstasyonları*”, “*Tohum Kontrol ve Sertifikasyon Enstitüsü ve İstasyonları*” uğraşmaktadır. Bunlardan ayrı olarak “*Çayır Mera ve Yem Bitkileri Islah ve Üretme Enstitüsü ve İstasyonları*” da bu yönde çalışmaktadır.¹¹²

Şevket Raşit Hatipoğlu, “*Zirai Ürünlerimizin Islahı Politikası*” adlı yazıda, ürünlerin ıslahı politikasına eleştirel gözle bakmıştır. Türkiye’de zirai ürünlerimizin ıslahı için kurulan teşkilatın ve buralarda harcanan çalışmaların, elde edilen ürünlerin kalitelerini yükseltmek adına sevindirici sonuçlar vermesini beklerken sonucun tam tersi olduğunu ifade etmiştir. Yazının devamında, Türkiye’de zirai ürünlerin ıslahı işlerinin plan ve programlı bir şekilde yapılmadığını halbuki bu işlerin ilmi ve teknik araştırmalardan sonra planlı ve sistemli bir şekilde yapılması gerektiğini savunmuştur. Türkiye’nin zirai ürünlerin ıslahı işlerinde gücünün fazlasını hububat ıslahına verdiğini diğer kültür bitkilerin arka plana attığını belirtmiştir.¹¹³

Şevket Raşit Hatipoğlu’nun kaleme aldığı yazılardan anlaşıldığı üzere fikirlerindeki ortak nokta ziraat ve ziraatın ekonomi üzerindeki etkisinin yüksek

¹¹¹ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Zirai Üretim Politikası”, *Bayrak*, Sayı: 15, Yıl: 19, Eylül 1972, s. 7-9.

¹¹² Şevket Raşit Hatipoğlu, “Zirai Ürünlerimizin Islahı”, *Bayrak*, Sayı: 16, Yıl: 19, Ekim 1972, s. 5-6.

¹¹³ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Zirai Ürünlerimizin Islahı Politikası”, *Bayrak*, Sayı:17, Yıl:19, Kasım 1972, s. 9-11.

olduğudur. Hatipoğlu, Türkiye’de nüfusun büyük bir çoğunluğunun ziraat alanında yer aldığı için ekonominin temelini ziraatın oluşturduğunu birçok yazısında belirtmiştir. Buna ilaveten yeni kurulan bir devlet olan Türkiye’nin hedefinin kendine yeten bir ziraat politikası belirlemesi gerektiğine de birçok yazısında vurgu yapmıştır. Buna göre ziraat bakımından gerekli olan ürünlerin dışarıdan satın alınmasını değil ülke içerisinde yetiştirilmesini savunmuştur. Şevket Raşit Hatipoğlu, 1942 ve 1946 yıllarında Tarım Bakanlığı görevine gelmesi ile birlikte bu düşünceleri doğrultusunda bir tarım politikası takip etmeye çalışmıştır.

1972 yılında Bayrak dergisine yazmış olduğu yazılarında ise özellikle ziraat alanında yapılan faaliyetlere eleştirel bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. Hatipoğlu, bu dönemde yapılan ziraat üretiminin ciddi bir şekilde ele alınmadığını ifade etmiştir. Türkiye’de üretimin hızlandırılması ve artırılması gerektiğini belirten Hatipoğlu, ortaya konulan politikalarla bunun sağlanamadığını yazmıştır. Ziraat üretiminin çeşitlendirilmesinin de Türkiye için önemli olduğunu belirtmiştir.

2. BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDAN DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NE KADAR ŞEVKET RAŞİT HATİPOĞLU'NUN SİYASİ FAALİYETLERİ (1939-1950)

1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA ŞEVKET RAŞİT HATİPOĞLU'NUN TARIM BAKANLIĞI DÖNEMİ (1942- 1944)

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar sanayi ve ticarete üretim gücünü artırmıştır. Üretim kabiliyetini artırarak millî ekonomisini eskiye nazaran güçlendirmeye çalışmıştır. 17 Şubat 1923 yılında ekonomide izlenecek yolu belirlemek amacıyla İzmir'de İktisat Kongresi¹¹⁴ düzenlemiştir. Yönetim 1930 yılına kadar reformlar gerçekleştirmiştir. Lozan Antlaşması'nda¹¹⁵ belirlenen dış borçların düzenli bir şekilde ödenmesine dair bir takvim oluşturulamamıştır. 1929 yılında ortaya

¹¹⁴ 17 Şubat 1923 yılında İzmir'de "Türkiye İktisat Kongresi" düzenlenmiştir. Kongrenin toplanma amacı, enkaza dönmüş olan Anadolu topraklarını imar etmek, halkı yoksulluktan kurtarmak ve üretimi arttırmak için kararların alınmasıdır. Konferans, Türkiye'nin ekonomik politikasının belirlenmesi ve dış dünyaya bağımsızlık konusunda kararlılığın gösterilmesi gayesiyle toplanmıştır. Kongre, Mustafa Kemal Paşa'nın desteği ve dönemin İktisat Bakanı Mahmut Esat Bey'in girişimiyle 17 Şubat- 4 Mart tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Kongreye işçi, çiftçi, tüccar ve sanayici temsilcilerinden 1135 kişi katılmıştır. Ekonomik sorunların tartışıldığı kongrede Misak- ı İktisadi adı verilen ekonomik ant kabul edilmiştir. Buna göre Türk Milleti, kan dökerek elde ettiği bağımsızlık ilkesinden hiçbir biçimde fedakârlık yapmayacaktır. Bu bağımsızlık ilkesi içerisinde ekonomik kalkınma sağlanacak ve ekonomik bağımsızlıktan taviz verilmeyecektir. Necdet Aysal, "Atatürk Dönemi Türk Devrimi", *Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Temuçin Faik Ertan (edt.), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2018, s.194. Kongre öncesinde İktisat Bakanlığı tarafından "Çalışma Heyeti Raporu" başlıklı bir metin hazırlanmıştır. Hazırlanan bu metinde kredi sorunu, üretimin düzenlenmesi ve arttırılması, gümrük sorunu, vergiler ve ulaşım araçları gibi konuların kongrede incelenmesi öngörülmüştür. Mehmet Kayıran, Selami Saygın, "İzmir İktisat Kongresi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, Cilt:2, Sayı:5, 2019, s. 34.

¹¹⁵ Lozan Antlaşması, Birinci Dünya Savaşı'na son veren antlaşmalar içinde bugün de yürürlükte olan tek antlaşmadır. Günümüz Türkiye'sinin "Misak- ı Milli sınırları", Birinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden çizilen sınırlar arasında hala geçerliliğini koruyan sınırlardır. Toktamış Ateş, "Lozan Beklentileri", Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (edt.), *Türkler*, C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 319. Türk Kurtuluş Savaşı sonrası Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasıyla birlikte kalıcı bir barışın yapılabilmesi için İsviçre'nin Lozan şehrinde konferans toplanması kararlaştırılmıştır. TBMM Hükümeti Lozan'a gidecek heyete başkanlık etmek üzere İsmet Paşa'yı seçmiştir. Konferans 20 Kasım 1922 yılında başlamıştır. Osman Akandere, Yaşar Semiz, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Eğitim Kitabevi, Eylül 2016, s. 168- 169. Ayrıca bkz. Veysi Akın, "Lozan Barış Antlaşması", Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (edt.), *Türkler*, C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 306- 308.

çıkan Dünya Ekonomik Bunalımı¹¹⁶ Türkiye'nin dış satımına engel olurken cılız olan ekonomisini bazı zorluklara sürüklemiştir.¹¹⁷ Ancak yaşanan krizin Türk dış ticaretine etkisi diğer çevre ülkelere oranla daha az düzeyde olmuştur. Türkiye ihracatı yüzde 30- 45 oranında azalan ülkeler arasında yer almıştır. Türkiye ihracatındaki düşmenin az oluşu Türkiye'nin ihraç ürünlerinin sanayi hammaddelerinden çok gıdaya dayanması şeklinde açıklanmıştır.¹¹⁸

İkinci Dünya Savaşı 1 Eylül 1939 yılında Almanya'nın Polonya'yı işgali ile fiili olarak başlamıştır. Daha sonra Fransa, Rusya, İtalya, Japonya gibi devletlerin katılması ile birlikte savaşın seyri daha da genişlemiş ve hemen hemen dünyanın dörtte üçüne yayılmıştır. Stratejik konumundan dolayı ve Birinci Dünya Savaşı'nda yaşadığı acıları unutmadığı için tekrar bir felaket ile karşılaşmak istemeyen Türkiye, toprak bütünlüğü tehdit edilmediği sürece savaş dışında kalmaya çalışmıştır. Türkiye özellikle müttefik devletler tarafından baskılara maruz kalmıştır. Ancak bu baskılara karşı koyarak fiilen savaşa katılmamakta direnmiştir. Savaşın devam eden sürecinde Almanya tarafından hem Bulgaristan ve hem de Yunanistan işgal edilmiştir. Böylece savaş, Türkiye'nin sınırına dayanmış olmasına karşın Türkiye savaş dışında kalabilmiştir.¹¹⁹

Savaş ilk olarak Avrupa merkezli başlamış daha sonra Rusya'dan Japonya'ya doğru geniş bir alana yayılmıştır. Türkiye savaş yıllarını kapsayan bu süreçte, İsmet

¹¹⁶ 1929 yılında bütün dünyayı etkisine almış ekonomik kriz Türkiye'nin iktisadi ve sosyal gelişmesinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Ekonomik problemin oluşturduğu baskı Türk Devleti'nin daha sonraki süreçlerde katı önlemler almasına yol açmıştır. Birinci beş yıllık kalkınma planı 1934 yılında yürürlüğe girmiştir. İktisadi dengenin korunmasına önem verilen bu dönemde dış ticaret açığı olmadan ve enflasyona başvurmadan istikrarlı bir kalkınma planı aktif hale getirilmeye çalışılmıştır. Mustafa Turan vd., *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Gazi Kitabevi, Ankara, Eylül 2006, s. 400.

Aynı zamanda bu bunalım, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde tarımsal anlamda izlenmesi gereken ekonomik politikalar üç ayrı işlevi yerine getirmesini beklemiştir. Bunlar milli işeyi sağlamak, milli sanayiye o dönemde ve gelecek yıllarda ihtiyaçları doğrultusunda gerekli olan ham maddelerle beslemek, ihracatı artırarak sanayi kalkınmasının gerektirdiği dış parayı sağlamak olmuştur. Hüseyin Topuz, "Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari İlimler Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 3, Isparta, 2007, s. 383.

¹¹⁷ Şinasi Sönmez, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Hükümetlerinin Temel Gıda Maddelerinin Temini Konusunda Aldığı Tedbirler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S:47, Bahar 2011, s. 606.

¹¹⁸ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Cilt:1, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Ocak 2009, s. 31.

¹¹⁹ İbrahim İnci, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Varlık Vergisi Uygulaması", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2, 2012, s. 273.

İnönü'nün önderliğinde olağanüstü önlemler almış, savaş ekonomisi uygulamış buna bağlı olarak büyük yokluklar ve kıtlıklarla karşı karşıya kalmıştır.¹²⁰

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte dünyanın mevcut durumu tamamen değişmiştir. İkinci Dünya Savaşı hem siyasi hem askeri dengeleri değiştirmiş ve ekonomik dengeleri alt üst etmiştir. Sadece savaşın içerisinde bulunan devletler değil, Türkiye gibi savaşa girme tehlikesi olan devletler de olağanüstü hâl ilan edilmiştir. Savaşa dahil olan devletler ellerinde bulunan kaynakları savaş ekonomisi şartlarına göre devletin tasarrufuna açmıştır. Savaştan önce ekonomik bakımdan problemlili olan Türkiye, savaş sırasında hem ekonomik hem de askeri bakımdan zorlanmıştır. Dışarıdan satın alınan desteklere bağlı kalmıştır. Türkiye için bu durum sıkıntılı günlerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir.¹²¹

Savaş başladığı sırada Cumhurbaşkanlığı görevinde İsmet İnönü, Hükümet Başkanlığı görevinde ise Doktor Refik Saydam vardı. İkinci Dünya Savaşı sürecinde taraf ülkelerin Türkiye'yi kendilerinin tarafında savaşa dahil etme gayretleri karşısında Türk devlet adamları İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalma amacında olmuşlardır. Savaşa girmemiş olmasına rağmen Türkiye savaş için hazırlık yapmıştır. Ayrıca Türkiye olası bir saldırı tehlikesi ile karşılaşma ihtimalini göz önünde bulundurmuş ve seferberlik ilan etmiştir. Sayıları milyonları bulan asker silah altına alınmıştır. Silah altına alınan bu insanlar, Türkiye'de üretim gücünü elinde bulunduran kesimi oluşturmuştur. Savaş birçok ürünün bulunamaması ve hizmetlerin aksamasına neden olmuştur. Buna ilaveten tarım üretiminde de azalmalar meydana gelmiştir.¹²²

Türkiye fiili anlamda savaşa girmemiş olsa da savaşa hazırlıksız yakalanmış ve büyük ekonomik sıkıntılarla uğraşmak durumunda kalmıştır. Savaş ekonomisinin çerçevesini çizen Milli Korunma Kanunu¹²³ savaş başladıktan altı ay sonra 19 Şubat

¹²⁰ Kemal Arı, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye'nin PTT Alanında Yatırımları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Journal of Modern Turkish History Studies*, XIII/27, 2013/Güz, s. 173.

¹²¹ Hüsnü Özlü, "Arşiv Belgelerine Göre İkinci Dünya Savaşı'nda İzmir ve Trakya'nın Savunmasına Yönelik Türk- İngiliz Heyetlerinin Görüşmeleri ve Alınan Önlemler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, X/23, Güz/2011, s.74,

¹²² Vahdettin Ergin, "II. Dünya Savaşı ve Türkiye", *İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası*, Yayıncı: Nesrin Sarıahmetoğlu, İlyas Kemaloğlu, Türk Dünya Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, No: 17, İstanbul, 2016, s. 249- 250.

¹²³ İsmet İnönü'nün direktifleri ile hükümet, savaşın yaşandığı döneme uygun bir ekonomi politikası için ilk adımını atmıştır. Dönemin İktisat Bakanı Hüsnü Çakır "İktisadi Müdafaa Kanunu" tasarısını hazırlamıştır. Başbakan Refik Saydam hazırlanan bu tasarıyı 26 Aralık 1939 yılında CHP Grup

1940 yılında Bakanlar Kurulu tarafından uygulanması kararı alınmıştır. Elde bulunan mevcut kaynaklar ve tüm üretim savunma hizmetlerine yöneltilmiştir. Özellikle tarım kesiminde çalışan iş gücünün önemli bir kısmının silah altına alınması üretimin düşmesine ve ithalatın azalmasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak kıtlıklar, suiistimaller ve yolsuzluklar artmıştır.¹²⁴

Türkiye, Almanya'ya savaş ilan ettiği yıl olan 1945'e kadar savaş dışı halini korumuştur. Harp uzadıkça, Türkiye'nin dış ticareti ve özellikle ithalat imkanları daralmıştır. Buna bağlı olarak sanayide kullanılan ham madde, makine, yedek parça ihtiyacı gittikçe artan bir derecede kendini hissettirmeye başlamıştır. İktisat, para politikası alanında üst düzey tedbirlere başvurmak zorunda kalınmıştır. Bu tedbirlerden biri de sık sık Merkez Bankasına başvurmak olmuştur.¹²⁵ Orduda asker sayısının artması ve bu ordunun beslenmesi, donatılması Türkiye'ye ekonomik anlamda bir yük getirmiştir. Milli Müdafaa Bakanlığına ayrılan bütçedeki pay oranı yüzde 30'dan yüzde 50'ye çıkarılmıştır. Hükümetin ise bu harcamalara gerekli olan kaynağı bulmak için vergileri artırmak ve Merkez Bankasına para bastırmaktan başka seçeneği kalmamıştır. Bu durum enflasyonun artmasına sebep olmuştur. Savaş

Başkanlığı'na Milli İktisadi Korunma Kanun projesi olarak sunmuştur. Partililer, bu kanunu eksik görmüşlerdir. Bunun üzerine Recep Peker başkanlığında yeni bir komisyon kurulmuştur. Komisyon hazırladığı 70 maddelik tasarımı "*Milli Korunma Kanunu*" adıyla Meclis'e sunmuştur. 16 Ocak 1940 yılında Geçici Encümen'de tartışılan ve hızla görüşülmek üzere TBMM'ye sevk edilen Milli Korunma Kanunu tasarısının genel gerekçesi ortaya konduktan sonra kanun maddeleri tek tek görüşülmüştür. Kısmen değişikliğe uğrayan kanun tasarısı milletvekilleri tarafından oylanarak kabul edilmiştir. 26 Ocak 1940 yılında ise Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Mehmet Korkud Aydın, "*Milli Korunma Kanunu'nun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları*", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:29, Sayı: 1, Ocak 2019, s. 414, 415. Ayrıca bkz. *TBMM, Zabıt Ceridesi*, Devre:6, Cilt:5, İctimai:1, 15 Ocak 1940, s. 62-63.

Milli Korunma Kanunu, İkinci Dünya Savaşı döneminde oluşan aşırı fiyat artışları, piyasalardaki mal kıtlığı ve karaborsa olayları ile mücadele etmek, halk arasında sosyal adaleti sağlamak, ekonomiyi düzenlemek ve savunma harcamalarına kaynak bulmak amacıyla çıkarılan bir kanundur. 18 Ocak 1940 yılında TBMM'de görüşülerek 3780 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir. Kanunun 1. maddesine bakıldığında Milli Korunma Kanunu ile hükümete olağanüstü şartlarda, genel ya da kısmi bir seferberlik, ülkenin savaşa girme olasılığı ya da devletlerarasında Türkiye'yi de ilgilendiren bir savaş halinde yasanın gösterdiği biçim ve koşullarda olağanüstü nitelikte yeni görev ve yetkiler verilmiştir. Bunun yanı sıra yasa hükümete fiyatları belirleme, ürünlere el koyma ve hatta zorunlu çalışma sorumluluğu gibi sınırsız haklar tanımıştır. 16 Eylül 1960 yılında ise kanunun ek ve değişiklikleri uygulamadan kaldırılmıştır. Erdem Yavuz, "*Milli Korunma Kanunu ve Toprak Mahsulleri Kanunu Tartışmaları: Erzincan Uygulamaları*", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 12, Yıl:3, Haziran 2005, s. 165- 170. Ayrıca bkz. Özlem Özgür, *100 Soruda Sanayileşme ve Türkiye*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, Mart 1986, s. 183.

¹²⁴ Nevin Coşar, *Kriz, Savaş ve Bütçe Politikası (1926- 1950)*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 97.

¹²⁵ Fritz Neumark, "*Türkiye'de Harp Sonrası Maliye Meseleleri*", Beynelmillel Maliye Enstitüsü'nün La Haye Kongresi'ne (Eylül 1947) Sunulan Tebliğ, Turgut İhsan Tükel (çev.), s. 72-74, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifm/issue/816/8887>.

sırasında resmi tüketici indeksi 100'den 459'a ulaşmıştır. Savaş, ekonominin tüm alanlarında yeni bir devlet müdahalesine sebep olmuştur. Devlet müdahaleleri Ocak 1940 yılında çıkarılan Milli Korunma Kanunu ile yasallık kazanmıştır.¹²⁶

Türkiye savaşa katılmamış olmasına rağmen savaşa katılmış ülkelerin ekonomisi kadar zarar görmüş ve bu zarardan en çok etkilenen kesim ise emekçiler ve çalışan halk olmuştur. Bu yıllarda karaborsa ve tefecilik yaygınlaşmıştır. Kent ve kır emekçileri, küçük üreticiler ve bütün çalışan kesim temel gündelik ihtiyaçlarını karşılayamayacak düzeye gelmiştir. Buna karşılık bazı tüccar ve tefeciler bu dönemde soygun yapmıştır. Üretim ve yatırım oranı düşük seviyelerde olmasına rağmen büyük sermayeler belli ellerde toplanmıştır.¹²⁷

1929 ekonomik krizi ile birlikte Türk ekonomisinde başlayan olumsuz süreç 1942 yılına gelindiğinde iktisadi korunma tedbirlerinin aktif hale getirilmesini güçleştirmiştir. Türkiye iaşesinin temin edilmemesi ülkeyi sıkıntıya sokmuştur. 11 Kasım 1942 tarihinden itibaren hükümetin maliye siyasetinde yeni bir yön tuttuğu görülmüştür. Memurlar ve orta halliler için himaye tedbirleri alınmıştır. Hükümetin,

¹²⁶ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 289.

¹²⁷ Özlem Özgür, *100 Soruda Sanayileşme ve Türkiye*, s. 181.

iktisadi hayatta var olan aşırılıkları ortadan kaldırmak amacıyla olduğu vurgulanmıştır. Bu amaçla Varlık Vergisi¹²⁸ kabul edilmiştir.¹²⁹

İkinci Dünya Savaşı sürecinde ziraat olumsuz etkilenen alanlardan biri olmuştur. Ziraat alanında üreticilerin azalması buna bağlı olarak zirai ürünlerin fiyatlarının çok yükselmesi olumsuz etkiler arasındadır. İstatistiklere göre başlıca hububat maddelerinin toplamı olan mahsul 1941 yılında 6,8 milyon ton idi. Bu rakam 1934- 1938 yıllarının mahsullerinin ortalaması olan 7,3 milyon tona yakındır. 1942 yılında mahsul fazlalaşarak 8.400.000 tona kadar çıkmıştır. Ancak bu yıldan itibaren 1945 yılına kadar olan süreçte azalan bir seyir takip etmiştir. 1945 yılında 4.013.000 tondur. Böylece savaşın son yıllarına ait mahsullerinin harp öncesi ortalaması olan 7 milyon tonun altına düştüğü gözlemlenmiştir. Bu zaman zarfında mahsulün ortalama seviyesinde azalma olmuştur. Fiyat yükselişi mahsulü artıramamıştır.¹³⁰

Savaş yıllarında uygulanan ekonomi politikası özel teşebbüslere sınırlamalar getirmiştir. Çünkü bu yıllarda özel sektörde sermaye birikimi başlamıştır. Sabit ücretli

¹²⁸ 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte yaklaşık bir milyon askerin silah altına alınması buna bağlı olarak savunma masraflarının artması hükümeti 1942 yılının ilkbahar ve yaz aylarından itibaren olağanüstü elde edilen kazançları vergilendirme arayışı içerisine itmiştir. Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 141. 11 Kasım 1942 günü TBMM'de görüşülerek kabul edilen 4305 sayılı "*Varlık Vergisi Kanunu*", sadece iktisadi değil aynı zamanda siyasi ve kültürel açılardan da önemli bir uygulama olarak tarihte yerini almıştır. Kerem Karabulut, "11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisine Bir Bakış", *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:27, Erzurum, 2005, s. 326. 11 Kasım 1942 yılında Genel Kurul'da bulunan 350 milletvekilinin oy birliği ile kabul edilen yasa, 12 Kasım 1942 yılında Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Varlık Vergisi'nin kimlerden alınacağı kanunun 2. maddesinde açıklanmıştır. Buna göre vergi mükellefi olarak belirlenen kişiler, tüccarlar, büyük çiftçiler ve 2500 lira iratlı ve 5000 lira kıymetli emlak sahipleridir. Yasanın yedinci maddesine göre, komisyonlar mükelleflerin vergisini belirlemek amacıyla her il ve kaza merkezinde veya kaymakam başkanlığında toplanılacağı belirtilmiştir. İbrahim İnci, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Varlık Vergisi Uygulaması", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2, 2012, s. 280.

Varlık Vergisi, İkinci Dünya Savaşı'nın en ağır olarak sürdüğü bir zamanda Türkiye'nin problemlerini erteleyebilmek, giderek artan enflasyonu dengelemek, ülke bütçesinin iki katından fazla olan piyasadaki paranın 500 milyon lirasını geri çekerek, mali dengeleri düzenlemek amacı taşımaktadır. Tüccarlar, emlak ve akar sahipleri ile büyük çiftçilerden bir kereye mahsus olmak üzere alınmasına karar verilmiş bir ek vergidir. Uygulanmaya çalışılan Varlık Vergisi ile sermayesi olanlardan destek istenmiştir. Aniden gelişen ve yüklü bir vergi vermeyi gerektiren bu durum nakde sahip olan varlıklı kesimleri rahatsız etmiştir. Savaş yıllarında paranın değeri düşmüş ve halkın paraya olan güveni azalmıştır. Varlıklı azınlıkların ilgi gösterdiği karaborsa, stokçuluk, şüpheli milyonerler artmıştır. Bu durum ise toplum düzenini alt- üst etmiştir. Özellikle azınlık statüsünde bulunan bazı insanlar dönemin şartlarını kullanarak ticari alanda büyük kazançlar sağlamayı başarmıştır. Osman Yalçın, "Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması", *Avrasya İncelemeler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 2012, s. 315- 328.

¹²⁹ Feridun Ergin, "Türkiye Harp Meselesi (1939- 1942)", s. 153-154.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifm/issue/858/9532>.

¹³⁰ Osman Okyar, "Bir İktisadi Siyaset Peşinde", s. 93-94,

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifm/issue/816/8888>.

vatandaşlara göre hayatı daha rahat bir şekilde yaşayan özel sektör kesimi, birçok kişi tarafından hatta Meclis'te de eleştiri konusu olmuştur. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1942 yılında TBMM'nin açılış konuşmasında konuyu gündeme taşımıştır. Cumhurbaşkanı, ticaret ve ekonomik hayatın serbest oluşunu sebep göstererek milleti soyma hakkını kimseye, hiçbir gruba tanımayacaklarını ifade etmiştir.¹³¹

İkinci Dünya Savaşı esnasında Türkiye'de yaşanan ani başbakan ve kabine değişiklikleri Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Tarım Bakanlığı¹³² görevine gelmesinde etkili olmuştur. Başbakan Dr. Refik Saydam, İstanbul'un iase durumu, iase teşkilatı ve şehrin kışlık yakıtını incelemek için gittiği şehirde ani bir kalp krizi sonucu hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine Başbakanlık görevini vekâleten İçişleri Bakanı Dr. Fikri Tüzer yerine getirmiştir.¹³³ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, hükümeti kurmak için Dışişleri Bakanı İzmir Vekili Şükrü Saraçoğlu'nu görevlendirmiştir. Başbakan Şükrü Saraçoğlu yeni hükümetini oluşturmuştur. Bu hükümette Tarım Bakanlığı görevi

¹³¹ *İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları (1920- 1973)*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, İkinci Cilt (1939- 1960), Ankara, 1993, s.33.

¹³² Osmanlı Devleti'nde yenilik hareketleri başladığında özellikle Tanzimat Fermanı'nın okunmasını izleyen yıllarda Nezaret (Bakanlıklar) kurulmuştur. Bu dönemde kurulan ve Fransa örnek alınarak oluşturulan bakanlıklardan biri Ziraat Bakanlığı'dır. Ziraat Bakanlığı Takvim-i Vakayî Gazetesi'nin 15 Şubat 1846 nüshasında belirtildiği gibi Babıali binasının bir bölümünde çalışmaya başlamıştır. Bu dönemde kurulan Ziraat Bakanlığı bazı dönemlerde diğer bakanlıklarla birleştirilmiştir. İkinci Meşrutiyet döneminde tarımla ilgili hizmetler Orman, Maadin ve Ziraat Bakanlığı tarafından yürütülmüştür. 23 Nisan 1920 yılına gelindiğinde Ankara'da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisinde kurulan hükümetler "*Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti*" adını taşımıştır. Meclis başkanı ve hükümet başkanı aynı kişidir. Hükümet üyeleri Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından ve Meclis içinden seçilmiştir. Bu amaçla 2 Mayıs 1920 tarihli ve 3 sayılı "*Türkiye Büyük Millet Meclisi ve İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun*" çıkartılmıştır. Kanunda açılan parantezle ticaret, sanayi, ziraat, orman ve madenlerle ilgili işlerin İktisat Bakanlığı tarafından yürütüleceği belirtilmiştir. 25 Mart 1924 tarihinde ise yürürlüğe giren 432 Sayılı Kanun'un 1. maddesi ile daha önce tarımla ilgili hizmetleri yürütmekle görevli İktisat Bakanlığı kaldırılarak yerine Ziraat Bakanlığı ile Ticaret Bakanlığı kurulmuştur. Öncel Zincirci, *Türkiye'de Tarım Teşkilatının Tarihçesi*, Ankara, 1994, s. 3-8.

1923 ve 1993 yılları arasında Tarım Bakanlığının teşkilat yapısında kurumsal ve teşkilatlanma yönünde gelişmeler olmuştur. 1923 yılından itibaren özellikle 1937 tarihinde kabul edilen 3203 Sayılı *Ziraat Vekaleti ve Teşkilat Kanunu*'nun yürürlüğe konulmasından sonra bazı değişiklikler yaşanmıştır. 1923-1936 döneminde devlet teşkilatında bir Ziraat Bakanlığı'nın kurulmuş olması önemli bir gelişmedir. 25 Mart 1924 tarihinde yürürlüğe giren 432 Sayılı Kanun ile Cumhuriyet döneminde ilk defa bağımsız bir Ziraat Bakanlığı kurulmuştur. Bu bakanlığa ilk dönemde iktisat ve ziraat bakanlığının yönetiminde olan Ziraat, Baytar ve Orman Genel Müdürlükleri bağlanmıştır. Ziraat Bakanlığının bağımsız olarak çalışması uzun sürmemiş, 21 Ocak 1928 tarihinde yürürlüğe giren 1200 Sayılı Kanun ile Ziraat ve Ticaret Bakanlıkları birleştirilerek tekrar kurulan İktisat Bakanlığı'nın bünyesinde toplanmıştır. Bu suretle tarımsal hizmetler 1931 yılına kadar İktisat Bakanlığı tarafından yürütülmüştür. 29 Aralık 1931 tarihinde 1910 Sayılı Kanun ile yeniden Ziraat Bakanlığı kurulmuş ve İktisat Bakanlığına bağlı olan Ziraat, Baytar ve Orman Genel Müdürlükleri bu yeni bakanlığa bağlanmıştır. Zincirci, *Türkiye'de Tarım Teşkilatının Tarihçesi*, s. 57.

¹³³ *Tasvir-i Efkâr*, 8 Temmuz 1942.

Kütahya Milletvekili Muhlis Erkmen'den¹³⁴, Afyon Milletvekili Şevket Raşit Hatipoğlu'na verilmiştir.¹³⁵ Şevket Raşit Hatipoğlu, 1941 yılında Meclis'e milletvekili olarak girmiştir. Afyonkarahisar Milletvekili Cemal Akçin'in vefat etmesi üzerine yapılan ara seçimlerde, Afyonkarahisar merkezden 259, Emirdağ kazasından 106, Sandıklı kazasından 94, Bolvadin kazasından 93, Dinar kazasından ise 98 oy almış ve toplamda 650 oy ile Afyonkarahisar Milletvekili olmuştur.¹³⁶ 6 Ocak 1941 yılında Meclis'te yapılan yemin töreni ile Afyonkarahisar Milletvekili olarak görevine başlamıştır.¹³⁷ Şevket Raşit Hatipoğlu, 6. Dönem, 7. Dönem ve 8. Dönem Meclis'te bulunmuştur. 6. Dönem Afyonkarahisar Milletvekili olarak diğer dönemlerde ise Manisa Milletvekili olarak görevini yapmıştır. 7. ve 8. Dönem yani Birinci ve İkinci Şükrü Saraçoğlu Hükümetleri döneminde Tarım Bakanlığı görevinde bulunmuştur. Şükrü Saraçoğlu tarafından kurulan yeni hükümet Ticaret ve Tarım Bakanlarının dışında Refik Saydam Kabinesi ile aynıdır. Şevket Raşit Hatipoğlu, 11 Temmuz günü eski bakan ile Bakanlığa gelerek tebrikleri kabul etmiştir.¹³⁸

1939 yılından beri Başbakan Refik Saydam Hükümeti fiyatları kontrol altına almak için uğraşmıştır. Hükümet, devletin zorunlu ihtiyaçlarını güvence altına almıştır. Ayrıca halkın tüketim maddelerini sağlayabilmesinin yanı sıra fahiş fiyatla ürün satma, stokçuluk ve karaborsa ile mücadele için çaba harcamıştır. 1942 yılında göreve gelen Şükrü Saraçoğlu Hükümeti fiyat politikaları üzerinde değişiklik yapmıştır. Tarım ürünlerine ait fiyatların hükümet tarafından tespit edilmesi usulüne son verilmiştir. Buğday başta olmak üzere birçok ürünün fiyatı serbest bırakılmıştır. Hükümet aynı zamanda İstanbul, Ankara, İzmir illerinden başka bütün il ve ilçelerin yiyecek temin etme görevini belediyelere bırakmıştır. Böylece belediyelerin halkı aç

¹³⁴ Tarım alanı, bir süre İktisat Bakanlığı'na bağlı kalmış, kısa bir süre ayrılmış daha sonra İktisat Bakanlığı'na bağlanmıştır. 31 Aralık 1931 yılında Muhlis Erkmen'in atanması ile devamlı hale gelmiştir. Atatürk döneminde İktisat Bakanlığı birleşik olan yıllar hariç Ziraat Bakanı olarak görev alarak en uzun süre görevinde kalanı Muhlis Erkmen olmuştur. Muhlis Erkmen 5,5 yıl kadar devamlı olarak Tarım Bakanlığı görevini yerine getirmiştir. Atatürk'ün Muhlis Erkmen'i özellikle 1934 ve 1935 yıllarında çok fazla huzuruna kabul etmesi tarım ve ormancılık reformlarına gösterdiği ilgi ile alakalıdır. Kamuran Ardiç, "Atatürk'ün Tarım ve Orman Sevgisi ve Tarım Alanındaki Gelişmeler", s. 372- 373. <https://belleten.gov.tr/tam-metin-pdf/1953/tur>.

¹³⁵ *Tasvir- Efkâr*, 10 Temmuz 1942, *Ulus*, 10 Temmuz 1942.

¹³⁶ 6. Dönem Seçim Mazbatası,

https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d06/HT_1017_1_6.pdf.

¹³⁷ *TBMM, Zabıt Ceridesi*, Dönem: 6, Cilt:15, 6 Ocak 1941, s. 306; Ayrıca bkz. *Akşam*, 7 Kânunusani 1941.

¹³⁸ *Ulus*, 11 Temmuz 1942.

bırakmamak adına buğday üretildiği alanlara akın etmesi, buğday fiyatlarını üç kat yükselttiği gibi diğer tüm gıda maddelerinin fiyatlarının artmasına sebep olmuştur. Toplumun birçok kesimi için hayat pahalılığı katlanılmaz bir düzeye çıkmıştır.¹³⁹

Araştırmanın bu bölümünde Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Tarım Bakanlığını sürdürdüğü 1942 ve 1946 yılları arasındaki faaliyetleri değerlendirilmiştir.

1.1. Alman Saldırıları Yoğunlaşıyor, Türkiye’de Tedirginlik: Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu’nun 1942 Yılı Faaliyetleri

ABD’nin fiili anlamda savaşa dahil olması 1941 yılının sonunda Japonya’nın Pearl Harbour’a saldırması ile olmuştur. Aynı günlerde Alman kuvvetleri de Ruslara saldırmış, savaş bütün dünyayı sarmıştır.¹⁴⁰ İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasından bir süre sonra Müttefikler, Türkiye’yi insan gücü kaynağı olarak görmüşlerdir. Güçlerini artırmak için de Türkiye’yi savaşa sokma gayreti içerisinde olmuşlardır. Almanya, Stalingrad yenilgisinden sonra Müttefiklerin bu baskılarına karşı Türkiye’nin savaş dışı kalması için uğraşmıştır. Müttefikler Türkiye’yi artık müttefik askerleri ve uçakları için bir ileri üs olarak görmüşlerdir.¹⁴¹

İkinci Dünya Savaşı cephesinde bu olaylar yaşanırken başbakanlık görevine gelen Şükrü Saraçoğlu Hükümetlerinin takip ettiği ekonomik politikanın temeli iç ve dış piyasalarda savaş kıtlıklarından ortaya çıkan talep artışlarının etkisinden yararlanmak gayesi ile fiyatlar ve piyasa şartları üzerindeki kontrollerden kaçınmak olmuştur. Aynı zamanda üretimi sağlayacak açık enflasyonist gelişimi devam ettirme yolunu seçmiştir. Saraçoğlu Hükümetlerinin takip ettiği bu politikalar bir önceki hükümetlerce uygulanan ekonomi politikalarıyla tamamen zıt bir yapıya sahiptir. Ekonomi üzerindeki devletin kontrolü azaltılmıştır. Yine bu dönemde üretimin artırılması teşvik edilmek istenmiştir. Tüm bu çabalara rağmen Saraçoğlu Hükümetlerinin uyguladıkları ekonomi politikası beklenen sonucu verememiştir. Uygulanan bu politika sonunda fiyatlar yükselmiş hatta karaborsa fiyatlarının da

¹³⁹ İrfan Bülbül, “İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye’de Sosyal Hayata Olumsuz Etkileri”, s. 8 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuydta/issue/947/10679>.

¹⁴⁰ Selim Deringil, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Temmuz 1994, s. 167.

¹⁴¹ Süleyman Tüzün, “İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı Dönemi Türk Dış Politikası (1938- 1950)”, *Yakın Dönem Politik Tarihi*, Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu (Edt.), Anı Yayıncılık, Ankara 2007, s. 251.

üzerine çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum toplumun belli kesimlerini servet sahibi yaparken geniş halk kitlelerinin ağırlaşan hayat şartlarının altında ezilmelerine yol açmıştır.¹⁴²

1942 yılı ekonomik sıkıntıların yaşandığı bir yıl olmuştur. Özellikle sabit gelirli vatandaşların ekonomik hayatlarında bir kriz yaşanmıştır. Maaşlara yapılan zamlar ve hükümetin bu doğrultuda aldığı önlemler krizi ortadan kaldıracak hatta engel olacak düzeyde olmamıştır. Hiçbir ticaret kuralına dayanmayan, servet yapmış savaş zenginleri ülkenin her yerinde ortaya çıkmıştır. 1941 ve 1942 yıllarında buğday üretiminin az olması Türk Milleti'nin temel gıda maddesi olan ekmekte kısıtlamaların getirilmesine neden olmuştur. Aynı zamanda büyük bir orduyu beslemenin mecburiyeti dikkate alınırsa 1942 yılında toplumun ekonomik ve sosyal bunalım içinde olduğu anlaşılmıştır.¹⁴³

Böylesine buhranlı bir dönemde Şevket Raşit Hatipoğlu Tarım Bakanlığı görevine 10 Temmuz 1942 tarihinde atanmıştır. Bu dönemdeki faaliyetleri beş ay ile sınırlıdır ve bu kısa süre içerisinde Şevket Raşit Hatipoğlu, çoğunlukla Anadolu'nun çeşitli bölgelerine ziyaretler gerçekleştirmiştir. Yapılan bu ziyaretlerle tarımsal faaliyetlere dair yerinde incelemeler yapmıştır.

Yeni bakanın atanmasıyla birlikte Eski Bakan Muhlis Erkmen, bakanlıktan ayrılmaları dolayısıyla bakanlık mensuplarına bir tamim ile veda etmiştir. Bakan tamimde, görevinde bulunduğu süre içerisinde bakanlıkta çalışanların kendisine büyük yardımlar yaptığını söyleyerek herkese teşekkür etmiş ve yeni atanan Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu ile ilgili de *“ilmi ve mesleki anlamda kendini tanıtmış bir kişidir”*, ifadelerini kullanmıştır.¹⁴⁴

Şevket Raşit Hatipoğlu, Tarım Bakanlığına atanması üzerine bakanlığa bir tamim göndermiştir. Bakan tamimde; 10 Temmuz 1942 tarihinde göreve atandığını belirterek, kendinden önce Tarım Bakanlığı görevinde bulunmuş olan Muhlis Erkmen'in ziraat, ormancılık ve veteriner mesleklerinin gelişmesi için gayrette

¹⁴² Osman Akandere, *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938- 1945)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 125.

¹⁴³ Ceren Utkugün, Şaban Ortak, “Ekim Seferberliği Kapsamında 1942 Yılında İstanbul ve Ankara’da Bahçe Ziraatı Uygulamaları”, *Cumhuriyet Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 29, Yıl:15, Bahar 2019, s.384.

¹⁴⁴ *Ziraat Dergisi*, Sayı:30, Yıl:3, Temmuz 1942, s. 44.

bulunduğunu ve bu üç sahada yapılan hizmetleri överek anacağını söylemiştir. Vekil ayrıca orman, ziraat ve veteriner alanlarının milli iktisadın temelini oluşturduğunu ve milli iktisadın gelişmesi için her üç iktisat şubesinin birbirini tamamlar bir şekilde ilerlemesi gerektiğini belirterek, bu üç iktisat şubesinin geliştirilmesinin bakanlığın ana davalarından biri olacağını da sözlerine eklemiştir. Buna ilaveten, milletin dünya savaşının doğurduğu sıkıntıları çekmekte olduğunu, dışardaki sebeplerden dolayı karşılaşılan sıkıntıları gidermede ve hafifletmede ziraatçılara, veterinerlere ve ormancılara ağır vazifeler düşmekte olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁵

Yayınlanan tamimde bunlara ek olarak bazı hususlara dikkat edilmesi doğrultusunda direktifler de verilmiştir. Verilen bu direktiflere göre, bakanlık organlarının ve bu organlar içerisinde çalışanların hiyerarşik sıraya göre düzene uymaları gerektiği, herkesin üzerine aldığı sorumluluğu bizzat kendisinin taşıması ve yetkileri kullanması beyan edilmiştir. İşlerin yürütülmesinde bürokrasi değil, sonuç almanın etkin olacağı buna bağlı olarak bakanlık mensuplarının kendi tayin, nakil ve terfileri gibi konularda isteklerini yapmak için dışarıdan aracı bulmalarının hoş karşılanmadığı gibi herkesin hakkının yaptığı işe göre verileceği ve herkesin kendi hakkını doğrudan doğruya kendisinin araması gerektiğine dair vurgu yapılmıştır. Bakanlıkla ilgili yazışmalarda yazıların açık ve net bir şekilde yazılmasına özen gösterilmesi gerektiği de belirtilmiştir. Bu tamim merkez ve taşra teşkilatında ve bütün müesseselerde bulunan en küçük memurlara kadar bütün bakanlık mensuplarına bildirilmiştir.¹⁴⁶

Yeni kurulan Saraçoğlu Hükümeti, iâşe ve üretim konularını ilgilendiren kararlar almıştır. Alınan yeni kararların temel amacı, Türk köylüsünü gayretiyle çalıştırabilmek için o günkü şartlara göre toprak mahsullerine değer fiyatını vermek, büyük şehirler ile ordu ve diğer tesislerin beslenme ihtiyacından artan köylü mahsulünün satışını serbest bırakmak olmuştur.¹⁴⁷

Tarım, Türkiye’de yetişebilen ürünlerin Türkiye’nin kendi iç pazarına yetebilecek miktarda üretim yapabilecek seviyeye ulaşamamıştır. Daha öncesinde geniş bir ölçüde yetiştirmekte olduğu gıda maddelerinden bazıları ihtiyaca yetemeyen

¹⁴⁵ *Ziraat Dergisi*, Sayı:30, Yıl:3, Temmuz 1942, s. 45.

¹⁴⁶ *Ziraat Dergisi*, Sayı:31- 32, Yıl:3, Ağustos- Eylül 1942, s. 48-50.

¹⁴⁷ Hüseyin Sami Coşar, “Hükümetimizin Yeni Kararları”, *Ulus*, 21 Temmuz 1942.

düzeye gelmiştir. Türkiye esas itibariyle hububat yetiştiren bir ülke olmasına rağmen bu ihtiyacını iç üretimden kapatamadığı yıllar olmuştur. Bu gibi durumlarda ise dışarıdan hububat ithal etme ihtiyacı duyulmuştur.¹⁴⁸ 1942, 1943 yıllarında görüldüğü üzere bir yandan hububatın pazardan çekilip kara borsanın doğması ve fiyatların yükselmesi öte yandan hububat üretiminin daralma eğilimi göstermesi sonucunu doğurmuştur.¹⁴⁹

Başbakan Şükrü Saraçoğlu, 5 Ağustos 1942 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisinde Türkiye'nin iç ve dış siyaseti hakkında açıklamalarda bulunmuştur.¹⁵⁰ Yeni hükümetin tarım politikaları konusunda Saraçoğlu, savaşın başında 250 bin ton buğday stokunun devletin elinde olduğunu ve halkın elindeki miktarın da devletin elindeki miktardan az olmadığını söylemiştir. Bu stokun ülkeyi iki yıl rahat yaşattığını ancak üçüncü seneye sıkışık olarak girildiğini ve buna bağlı olarak yüz bin ton kadar İngiltere'den yardım alındığını belirtmiştir. Alınan önlemler arasında ekmeği çok küçülttüklerini buna rağmen hala sorunun ortadan kaldırılamadığını söylemiştir. Bu hesaplara bağlı olarak ortada 250 bin ton açık olduğunu, bu açığı üç şekilde ortadan kaldırılabileceklerini beyan etmiştir. Buna göre birincisi çiftçiye memnun ederek üretimi artırmak, ikincisi tüketimi düşürmek ve üçüncüsünün ise dışarıdan buğday getirmek olduğunu ifade etmiştir.¹⁵¹ Ayrıca bu tedbirlerin üçünün birden alındığını, çiftçiye memnun etmek için fiyatların artırıldığını söylemiştir. Başbakan tek yoldan tek hedefe doğru yürüneceğini sözlerine ekledikten sonra Meclis'ten güvenoyu istemiştir. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Meclis'ten 381 oyla güvenoyu almıştır.¹⁵²

Peyami Safa da 6 Ağustos 1942 tarihli yazısında buğday sıkıntısına dair konuyu ele almıştır. Safa yazısında alınabilecek tedbirleri üç başlık altında toplamıştır. İlk olarak üretimin artırılması, ikinci olarak tüketimi azaltma ve üçüncü olarak da dışarıdan buğday getirme şeklinde özetlemiştir. Bu üç tedbirden ikisinin prensip olarak doğru olduğunu ancak ilk tedbir yani çiftçiye üretime artırmaya teşvik için fiyatların yükseltilmesinin düşündürücü olduğunu belirtmiştir. Safa bazı tecrübelerle dayanarak

¹⁴⁸ Cemil Çalgüner, *Milli Ekonomide Ziraatın Yeri ve Roller*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1960, s. 23.

¹⁴⁹ Cemil Çalgüner, *Türkiye'de Hububat Ekonomisi*, Yeni Matbaa, Ankara, 1954, s. 219.

¹⁵⁰ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 4, Cilt:27, 5 Ağustos 1942, s. 22.

¹⁵¹ C.H.P. Genel Başkan Vekili Şükrü Saraçoğlu'nun Hükümetin İç ve Dış Politikasını İzah Eden Nutukları, Ulusal Matbaa, Ankara 1942, s. 6., *Tasvir-i Efkâr*, 6 Ağustos 1942.

¹⁵² *Bugün*, 6 Ağustos 1942.

üretici alıştığı hayat standardından mahrum kalmamak hatta bu hayat standardının üzerine çıkmak için fiyatlar yükseldiği zaman değil, alçaldığı zaman telafi etmek amacı ile üretim gücünü artıracaklarını savunmuştur.¹⁵³

Saraçoğlu Hükümeti işe başladığında üretimi serbest bırakmıştır. Ancak ordu ve büyük şehirlerin ihtiyacı olan üretimin bir miktarını devlet hissesi olarak almıştır. Alınan bu miktar ile hem orduyu beslemiş hem de şehirlere un vermiştir.¹⁵⁴

Saraçoğlu Hükümeti, programında köylüyü topraksız, toprağı da köylüsüz bırakmamak ifadesi ile işaret edilen toprak davasına ilişkin çalışmalar doğrultusunda toprak kanunu projesini gözden geçirmiştir. Bu kanun ile toprağı olmayan veya yetmeyenlere kendilerini ve ailelerini geçindirebilmeleri, üretim araçları eksik olan çiftçilerden muhtaç olanlara toprakları üzerinde verimli bir işletme kurabilmeleri için yapı sermayesi, canlı ve cansız demirbaş temin etme, işletmelerde toprağın parçalanması, üretim vasıtalarının dağıtılması gibi hedefler belirlenmiştir. Aynı zamanda devletin tasarrufu altında olan ve kamu hizmetinde kullanılmayan hazinenin hukuki hizmetinde olup işletilmeyen topraklar, tapulu olmayan fakat mera çayır gibi kullanılan topraklardan köyün müşterek ihtiyacından artan kısımları ve istimlak edilecek topraklar kanunda gösterilen şartları taşıyanlara dağıtılması amaçlanmıştır.¹⁵⁵

Tarım Bakanı görevine gelen Şevket Raşit Hatipoğlu da *Dönüm*¹⁵⁶ dergisine yazdığı yazılarda ziraat üretimine dair görüşlerini dile getirmiştir. Yakın savaş ihtimallerinin her çeşit üretimi ve özellikle zirai üretimi artırmak gibi bir vazife

¹⁵³ Peyami Safa, “Yeni Hükümetin Programı”, *Tasvir-i Efkâr*, 6 Ağustos 1942.

¹⁵⁴ Aslan Tufan, “Hükümetimizin Buğday Politikası”, *İktisadi Yürüyüş*, Sayı:106, Yıl:5, 16 Mayıs 1944, s. 1. Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun Türkiye’nin mali işleri ve alınacak tedbirler hakkında 11 Kasım 1942 yılında TBMM’de bir konuşma yapmıştır. Başbakan, Türkiye’de o dönem mevcut olan hububat sıkıntısını giderebilmek için bazı tedbirler alındığını bu tedbirler arasında İngiliz ve Amerikalılardan hububat istendiğini, dışarıdan temin edilecek hububat için nakil vasıtalarını aradıklarını ve yüzde 25 kararı aldıklarını açıklamıştır. İngiliz ve Amerika elçileri tarafından vaat edilen 15’er bin tonluk buğdaylar getirilip teslim edildiğini İngilizlerin ise ayrıca 7800 ton buğday vaat ettiklerini bunun yarısının da teslim alındığını sözlerine eklemiştir. *TBMM, Zabıt Ceridesi*, Dönem: 4, Cilt:28, 11 Kasım 1942, s. 18.

¹⁵⁵ *Cumhuriyet, Akşam*, 9 Ağustos 1942.

¹⁵⁶ *Dönüm Dergisi*, 1923 ve 1940 yılları arasında tarım ile ilgili haftalık, on beş günlük ve aylık yaklaşık 25 dergi ve gazete yayınlanmıştır. *Dönüm* dergisi tarımsal politikayı yönlendirmek amacıyla çıkmıştır. Çıktığı dönem, sanayileşmede yeni ekonomik politikaların uygulanmaya başlandığı bir dönemdir. Ankara’da Haziran 1932’de çıkan 44. Sayıdan sonra dergi maddi problemler nedeniyle Kasım 1939’a kadar yayına ara vermiştir. Son sayı Ekim 1940’da çıkmıştır. Derginin sahibi Dr. Suat Tahsin Tekeli, Umum Neşriyat Müdürü Dr. Şevket Raşit Hatipoğlu’dur.

H. Cevahir Kayam, “Bir ‘Dönüm’ Politika”, s. 61.

https://www.academia.edu/84601987/Bir_Dönüm_Politika?uc-g-sw=41170255.

yüklediğini belirtmiştir. Hatipoğlu'na göre, Türkiye'nin bu olağanüstü zamanların zorunlu tüketimi ve israfı karşılamak için sınırsız maddi kuvvetlere ve kıymetlere ihtiyaç duymakta olduğunu söylemiştir. Bu yüzden Türkiye için zirai üretimin artırılmasının birinci planda ve önemli davalarından biri olması gerektiğini vurgulamıştır. Hatipoğlu, Türkiye'nin tabiat şartları ve tabiat varlıkları bakımından bu davayı yürütmek için elverişli durumda olduğunu ve iklim çeşitliliği, arazi genişliği, toprak elverişliliği Türkiye ziraatı açısından üretimin artırılmasında olumlu sonuçlar doğuracağını ifade etmiştir.¹⁵⁷

Şevket Raşit Hatipoğlu'ndan önce Tarım Bakanlığı görevinde bulunan Muhlis Erkmen yazlık ekim konusunda tedbirlerin alınması yönünde valilik ve kaymakamlıklara tamim göndermiştir. Bu tamimde tohumlukların dağıtılması, tedariki, çiftçiye avans, üretim kredisi ve prim verilmesi doğrultusunda açıklamalarda bulunulmuş ve avans olarak verilen tohumlukların geri alınması şekli konusunda bilgiler verilmiştir. Buna göre, tohumluk hasat zamanı aynen geri alınmak şartıyla çiftçiye avans şeklinde verilecek ve tohum istek cetvelleri illerde valilere, kazalarda ise kaymakamlıklara sunulacaktır. Vali ve kaymakamlar ise kendilerine sunulan cetvelleri kontrol ederek Ziraat Bankasına vereceklerdir.¹⁵⁸

Tarım Bakanlığı, Şevket Raşit Hatipoğlu döneminde bu iâşe meselesi üzerinde durarak, yaklaşmakta olan ekim mevsimi için hazırlıklara başladığını beyan etmiştir. Bakanlık, ekim mevsiminde devlet tarafından yapılmakta olan ziraatın genişletilmesine karar vermiştir. Bu amaçla yurdun bazı bölgelerinde devlet çiftlikleri ve tarla kurulması amacıyla incelemelerini ilerletmiştir. Yine Bakanlık, bu amacını gerçekleştirebilmek için elde bulunan ziraat aletlerini dağıtmaya devam ederek, pulluk yapımı ve dağıtımını işini de hızlandırmıştır.¹⁵⁹

Tarım Bakanlığı, zirai üretimi artırmak için çiftçinin ihtiyacı olan kredinin teminini temel şart olarak görmüştür. Diğer taraftan Ziraat Bankası da bu şartı yerinde görerek donatma kredisini bir misli artırma yoluna gitmiştir. Alınan bu kararın üreticiye geniş bir üretim imkânı vereceği düşünülmüştür. Hem Tarım Bakanlığı hem

¹⁵⁷ Şevket Raşit Hatipoğlu, "Zirai İstihsalimizde Kemiyyet Meselesi", *Dönüm*, Sayı:5, Yıl:5, Mart 1940, s. 190-192.

¹⁵⁸ *Akşam*, 14 Şubat 1942.

¹⁵⁹ *Ulus*, 19 Temmuz 1942.

de Ziraat Bankası çiftçi lehinde verilen bu kararları birer tamim ile bütün teşkilata bildirmiş ve bu tamimin bütün çiftçilere duyurulmasını istemiştir.¹⁶⁰

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun göreve gelmesi ve bu dönemde tarım konusunda aldığı kararlar dönemin gazete yazarlarınca da ele alınmıştır. Bunlar arasında Feridun Osman "*Ekim Vaziyetimiz ve Mahsul Fiyatları*" yazısında Şevket Raşit Hatipoğlu'nun bozuk düzendeki bir mekanizmayı cesaretle ele aldığını ve ziraatın kâğıt üzerinde değil toprağın üzerinde yapıp orada idare edileceği düşüncesinin en temel prensip olarak bu dönemki bakanlık tarafından kabul edileceğinin ümidini taşıdığını ifade etmiştir. Ekim seferberliği üzerine ise bazı kanaatlerini belirterek, bunlar arasında köylü zümresini kalkındırmanın ve köylüye kredi ile ziraat malzemesini temin etmenin gerekliliğini vurgulamıştır.¹⁶¹

Yunus Nadi "*İkinci Mesele İstihali Artırmak*" başlıklı yazısında Şevket Raşit Hatipoğlu'ndan övgü ile bahsetmiştir. Nadi yazısında, Tarım Bakanlığı'nın elinde bulunan makine araçları ile gerekli yerlerde harman ve hasat işlerine yardım etmekte olacağından şüphesinin olmadığını söylemiştir. Türkiye'de tarım alanında alınan kararlardan herkesin memnun olduğunu en çok memnun olanın ise Tarım Bakanının olduğunu yazısında ifade etmiştir. Tarım Bakanının diğer yıllarda da büyük oranda gayret edeceğini ve Türk köylüsüne bir baba elinin uzandığını belirtmiştir.¹⁶² Ayrıca Nadir Nadi "*Hükümet Programının Önemli Maddesi*" yazısında Saraçoğlu Hükümeti'nin Türk köyünün ve köylüsünün geleceği ile ilgili kararları almada göreve ilk geldiği andan itibaren büyük önem gösterdiğini ifade etmiştir. Daha öncesinde köylünün bütün mahsulü ucuz fiyatlarla alınacakken yeni hükümetin bu konuda düzenlemeye gittiğini belirtmiştir. Hükümet köylüden satın alınacak hububat oranını yüzde 25 oranında indirmiş ve bu yüzde 25 oranında alınacak buğdayın fiyatını da yüzde 50 oranında artırmıştır. Nadir Nadi'ye göre bu durum Saraçoğlu Hükümeti'nin köy ve köylü konusuna şefkatle baktığının göstergesi olmuştur.¹⁶³

¹⁶⁰ *Ulus*, 3 Eylül 1942.

¹⁶¹ Feridun Osman, "Ekim Vaziyetimiz ve Mahsul Fiyatları", *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1942.

¹⁶² Yunus Nadi, "İkinci Meselemiz İstihali Artırmak", *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1942.

¹⁶³ *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1942. Halk arasında "*yüzde 25 kararı*" olarak da bilinen karar 15.07.1942 tarih ve 2/ 18365 numaralı Kararname ile yürürlük kazanmış, 366 sayılı karar olarak tarihte yerini almıştır. Yapılan düzenleme ile birlikte hububat mahsulünden bedeli karşılığında belli miktar alındıktan sonra geri kalanın serbest bırakılması kararlaştırılmıştır. Refik Saydam Hükümeti döneminde uygulanan hububatın tamamının hükümete satılması zorunluluğunu öngören düzenlemelere göre çiftçilere belli bir

Yunus Nadi Cumhuriyet gazetesinde yazdığı yazıda üretimi artırmak için şimdiye kadar alınan tedbirlere ilave olarak bazı eklemeler yapmıştır. Yunus Nadi'ye göre Türkiye'de köylü ve ziraat konularını ciddiyle ele alabilecek bir hareketin başlaması gerektiğini savunmuştur. Bunun için de bazı önerilerde bulunmuştur. Çiftçinin ziraat, alet ve araçlarının ihtiyaçlarını imkân dâhilinde gidermek, topraksız köylüyü her yerde topraklandırmaya başlamak, köylünün eksik tohum ihtiyaçlarını vaktinde ona ulaştırmaya çalışmak, tohum istasyonlarında üretilen iyi tohumların bütün ülkeye mal olmasını hedeflemek, ziraatta pulluğun kullanılmasını genel hale getirmek gibi öneriler ortaya koymuştur.¹⁶⁴

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu göreve başladıktan sonra Anadolu'nun çeşitli yerlerine tetkik geziler yapmıştır. Bakanın eylül ayı çoğunlukla bu tetkik gezilerle geçmiştir.

Bakan, Yabanova'daki pirinç tarlalarını incelemiş ve köylülerle harmanlarda konuşarak daha sonra Gerede, Bolu, Düzce, Akçakoca'ya gitmiştir. Burada idare amirleri, belediye, parti reisleri ve halka ihtiyaçları hakkında konuşmalarda bulunmuşlardır. Akçakoca'daki fındık bahçelerini, fabrikaları, tarım satış ve tarım kredi kooperatiflerinin çalışmalarını gözden geçirmiştir. Bundan sonra Bolu ve Abant ormanlarıyla kereste fabrikalarını inceledikten sonra Ankara'ya dönmüştür.¹⁶⁵

Şevket Raşit Hatipoğlu, Polatlı'da incelemelerde bulunmuştur. Oradan Eskişehir'e gitmiştir. Çifteler harasında teknik gözlemler yapmıştır. Daha sonra Adapazarı'na geçerek buradaki pulluk fabrikalarının çalışmalarını inceledikten sonra Kocaeli bölgesinin zirai durumu üzerinde incelemeler yapmıştır.¹⁶⁶

Tarım Bakanı, Adapazarı'na gelerek demir ve tahta fabrikalarını gezmiştir. Gökçeören gölünün kurutulmasından sonra meydana çıkan araziye ve burada köylü

ölçüde serbestlik tanındığı da görülmüştür. 366 sayılı Karar'a göre elli tona kadar üretim yapan üreticiler yüzde 25, elli tondan yüz tona kadar üretim yapan üreticiler ilk elli ton için yüzde 25, elli tondan yüz tona kadar olan kısım için yüzde 35, yüz tondan fazla üretim yapan üreticiler ise elli tona kadar kısım için yüzde 25, elli tondan yüz tona kadar olan kısım için yüzde 35 ve yüz tondan fazla kısım için ise yüzde 50 oranındaki ürünlerini devlete satmak zorunda olup kalan miktarlar üzerinde serbest hareket edebileceklerdir. Şefik Taylan Akman, İnci Solak Akman, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Hububat Üretiminin Vergilendirilmesi", *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, 2011, s. 79.

¹⁶⁴ Yunus Nadi, "Ziraatı Teşvik, Biz Çok Güzel Neticelere Varmak İçin", *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1942.

¹⁶⁵ *Ulus, Cumhuriyet*, 1 Eylül 1942.

¹⁶⁶ *Ulus*, 4 Eylül 1942.

tarafından kısmen ekilmiş bulunan topraklardaki mahsulün durumunu yerinde inceledikten sonra Hendek'e geçmiştir. Hatipoğlu, demir ve tahta fabrikalarını incelemelerinden sonra kuruluşundan beri kendilerinden beklenen verimi vermeyen bu iki müessesenin daha iyi duruma getirilmesi işini göz önünde bulunduracaklarını söylemiştir. Hendek'teki incelemelerden sonra Adapazarı'na dönmüş ve Parti ve Halkevlerini ziyaret ederek zirai işler hakkında görüşmelerde bulunmuştur.¹⁶⁷

Adana ve havalisi pamuk tüccarlarından bir heyet, Tarım Bakanı ile görüşme yapmıştır. Heyet, pamuk maliyet fiyatlarının fazla olduğunu ileri sürerek o günkü pamuk fiyatlarının bir miktar daha artırılması hakkında teşebbüslerde bulunmuştur.¹⁶⁸

1941 ve 1942 yıllarında patlak veren iâşe darlığı sebebiyle gerek ordunun gerekse halkın beslenmesi gibi çetin bir davayı çözmek üzere devlet eli ile hali arazide ziraat yapmak prensibi kabul edilmiştir. Bu amaçla büyük teknik vasıta ile bozkırların ortasında devlet çiftlikleri kurulmuştur.¹⁶⁹ Kurulan devlet çiftlikleri bulundukları bölgeye göre ziraatın tüm üretim şubelerini bünyesinde toplamıştır. Bu çiftliklerde tarla kültürleri, bağ- bahçe kültürleri, çayır kültürleri, hayvancılık, ziraat gibi bütün faaliyet alanları çeşitli üretimleri ile birlikte bulunmuştur. Devlet çiftlikleri kurulurken amaç edilen etkenler, uygun donanım, elverişli araçlarla donatılmış olmak ve bunların sonucunda iyi bir işletme tekniklerini uygulamak olmuştur. Devlet çiftliklerinin, çiftçilerin teknik seviyelerinin artırılmasında rol oynayacağı düşünülmüştür. Devlet çiftliklerinde kuvvetli motorlu araçlar, traktörler olduğu için çiftlikler bu traktörlerle halkın bizzat açamadığı ham araziye tarımsal alana dönüştürme hedeflenmiştir. Bu gibi arazi köylü elinde zorlu araçlar bulunmadığı için tarıma açılamamıştır. Bu nedenle ham arazinin açılmasında ve işletmeye alınmasında büyük bir yardımı olacağı düşünülmüştür. Devlet çiftlikleri tarafından elde edilen ziraat mahsulleri ordu birliklerinin ihtiyaçlarını karşılamakta kullanabileceği gibi devlet tarafından iâşe edilen kurumlara da verilmesi planlanmıştır. Devlet çiftlikleri esas olarak işlenmeyen boş devlet arazisi üzerinde kurulmuştur. Devlet çiftliklerinin kurulmasıyla mera halinde kullanılan arazi açılmış, imar edilip kültür arazisi haline dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bu arazi açıldıktan sonra ve kültür arazisi haline getirildikten sonra

¹⁶⁷ *Ulus*, 8 Eylül 1942.

¹⁶⁸ *Ulus*, 16 Eylül 1942.

¹⁶⁹ Ragıp Ziya Mağden, *Zirai Kombinalar*, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara, 1949, s. 110.

kıymeti artmış olacaktır. Bu hazine için olumlu bir kazanç olacağı için milli iktisadın üretim hacminin de yükselmesi hedeflenmiştir.¹⁷⁰

Devlet çiftlikleri, Zirai Kombinaların mekanik kuvvetin sayesinde sürülüp işlenecek toprakların yine makinelerle biçilip toplanmasından ibaret makineli ziraat sistemi olarak adlandırılabilir. İlk devrede dağınık ve ümit vermeyen çalışmalarından sonra Zirai Kombinalara bambaşka şekil verilmiştir. Bu devre 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu ile başlamış, kanun hükümleri uyarınca ve çeşitli koordinasyon kararlarına göre Zirai Kombinalar idaresine yeni görevler verilmiştir.¹⁷¹

3130 sayılı kanunla 12 Şubat 1937 yılında Zirai Kombinalar İdaresi kurulmuştur. Zirai Kombinaların kuruluş amaçları şu şekilde özetlenebilir; ülkedeki makineli iş araçlarını çoğaltmak, çiftçilere yeni ve teknik ziraat yollarını göstermek, çiftçilerin ihtiyaçları olan ziraat aletlerini temin etmek, makineli araçlarla çiftçiye yardımda bulunmaktadır.¹⁷² Muhlis Erkmén'in Tarım Bakanlığı döneminde başlayan bu girişim, İkinci Dünya Savaşı şartlarında Şevket Raşit Hatipoğlu'nun bakanlığa gelmesi ile yapısal olarak değişmiştir. 1940 yılında Milli Korunma Kanunu çıkarıldıktan sonra 477 sayılı Koordinasyon kararı ile Tarım Bakanlığına boş devlet arazileri üzerinde ve devlet adına tarımsal üretim yapma yetkisi verilmiştir. Genellikle kurak olduğu için boş kalan alanlarda 1.674.150 dönümlük 13 işletme kurulmuştur. Bu işletmeler, Ankara'da: Polatlı ve Bala, Konya'da: Altınova, Başkuyu, Gözlü ve Özden, Kırşehir'de Malya ve Çicekdağı, Sivas'ta Ulaş, Amasya'da Gökhöyük, Samsun'da Gelemen, Niğde'de Koçaş, Urfa'da Ceylanpınar çiftlikleridir. Önce açık işletmeler halinde başlayan bu kuruluşlar, savaş döneminde binaları yapmışlar ve karlı üretimleriyle sermayelerini 60.000.000 TL'ye çıkarmışlardır.¹⁷³

Tarım Bakanlığı devlet vasıtalarıyla yaptığı zirai üretimi, Zirai Kombinalar Çiftlikleri, Devlet Ziraat İşletmeleri Çiftlikleri, Tohum Islah Üretme ve Deneme İstasyonları Çiftlikleri, Ziraat Mektepleri Çiftlikleri ve Hara Çiftliklerine vermiştir. Bu teşkilatların içerisinde Zirai Kombinalar Kurumunun merkez bölgesi Ankara,

¹⁷⁰ "Devlet Çiftlikleri", *Ziraat Dergisi*, Sayı:46, Yıl:4, İkinciteşrin 1943, s. 12- 16.

¹⁷¹ Mağden, *Zirai Kombinalar*, s. 111.

¹⁷² "Zirai Kombinalar Çalışmaları", *Ziraat Dergisi*, Sayı: 61- 62, Yıl: VI, Şubat- Mart 1945, s. 43.

¹⁷³ İlhan Tekeli, Selim İlkin, "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)", *Türkiye'de Tarımsal Yapılar*, Derleyenler: Şevket Pamuk, Zafer Toprak, Yurt Yayınları, Ankara, 1988, s. 49. Ayrıca bkz. "Devlet Çiftlikleri", *Ziraat Dergisi*, Sayı:43, Yıl:4, Ağustos 1943, s. 1- 3.

Polatlı, Niğde ve Yerköy'dür. Eskişehir, Konya, Afyon ve Trakya gruplarını kapsayan alan batı bölgesidir. Devlet Ziraat İşletmeleri Çiftlikleri 1942 yılı için 100 bin dekar arazi hazırlamış ve bu arazinin ekimi işine başlamıştır. Köylüye rehberlik edecek olan ziraat mektepleri çiftçiye örnek olmak ve devlet eliyle yapılan üretimi artırmak için çalışmalarını hızlandırmıştır. Türkiye hayvancılığını iyileştirmeye çalışan haraların çiftlikleri de ekim sahalarını genişletmiştir.¹⁷⁴

Tarım Bakanlığı, savaş dışında kalmamıza rağmen buhrandan Türkiye'nin etkilendiğini göz önünde tutarak bir yandan halk üretimini canlandırırken, diğer taraftan devlet eliyle yapılan üretimi de artırmaya çalışmıştır. Bir taraftan yurdun bazı bölgelerine dağılmış olan tohum ıslah, öğretme ve deneme istasyonları çiftçiye yüksek vasıflı tohumluk sağlarken, diğer taraftan devlet eliyle yapılmakta olan zirai üretim konusunda payına düşeni başarmıştır. Haralara ait çiftliklerde 50 bin dekar nadas yapılarak ekime başlanmıştır.¹⁷⁵

Şevket Raşit Hatipoğlu Zirai Kombinalar ile ilgili düşüncelerini TBMM kürsüsünden dile getirmiştir. Bu idarenin Türkiye'de büyük teknik üretim araçlarını tanıtmak, benimsetmek, çiftçiye bunlara alıştırabilmek için meydana getirilmiş ve bu araçlarla halka yardımı bir vazife olarak üzerine almış teşkilat olduğunu söylemiştir. Bu nedenle bazı büyük ziraat makineleri getirtilerek çalışmaya başlatıldığını ifade etmiştir. Bakan daha sonra İkinci Dünya Savaşı'nın başladığını bu nedenle Türkiye'de beslenme problemlerinin ortaya çıkmasına bağlı olarak devletin elinde bulunan bütün araçlarla ziraat yapılmasına karar verdiğini sözlerine eklemiştir. Bununla zirai üretimin artırılması amaçlanmış ve devlet elinde bulunan bütün araçlarla ziraat yapma kararı alınca bu görevi zirai kombinalara vermiştir. Zirai Kombinaların ilk kurulduğu dönemde üç farklı koldan sermaye kullandığını belirtmiştir. Bu kollardan ilki, milli korunma fonundan alınan sermaye, ikincisi, kanuna istinaden bu birime verilen sermaye ve son olarak ise Tarım Bakanlığı bütçesine eklenen ödemedir. Şevket Raşit Hatipoğlu göreve geldikten sonra bu şekilde olan sermaye, zorluklar meydana getirdiği için tek bir elde toplama işine giriştiğini söylemiştir. Bu amaçla sadece milli korunma fonundan alınan 10.600.000 lira sermayesinin olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁶

¹⁷⁴ *Ulus*, 24 Eylül 1942.

¹⁷⁵ *Tasvir- i Efkar*, 24 Eylül 1942.

¹⁷⁶ *TBMM, Zabıt Ceridesi*, Dönem: 7, Cilt:10, 29 Mayıs 1944, s. 405.

Şevket Raşit Hatipoğlu, zirai kombina faaliyetlerini ve yeni kurulacak olan işletmelerin yerlerini görmek için 21 Ekim 1942 Ankara'dan Kırşehir'e gitmiştir. Malya ovasındaki işletmenin faaliyetini inceledikten sonra yeni işletmeye açılması düşünülen Hasanlar ve Topaklı ovalarını gezmiştir. 23 Ekim 1942 tarihinde ise Bala kazasındaki Çavuşlu kombina çalışmalarını incelemiştir.¹⁷⁷

Türkiye'yi açlıktan kurtaran hareketin kurucusu sayılan dönemin Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu Malya Devlet Çiftliğinin kurulması ile ilgili düşüncelerini ifade etmiştir. Hatipoğlu o döneme ait durum değerlendirmesinde bulunmuştur. 1942 yılında Türkiye'de hem hububat hem de buğday probleminin ortaya çıktığını ve yeterli miktarda yağış alırsa, seller olmaz, böcekler zarar vermez ise Türkiye'nin bütününe yetecek yiyeceği ancak temin edebileceğini ifade etmiştir. Buna karşılık kuraklık meydana gelir, ülke bir afet ile karşı karşıya kalırsa kıtlık felaketi ile karşılaşılabilceğini iddia etmiştir. İçinde bulunulan durumdan dolayı halkın ve büyük bir ordunun iâşesi dönemin en çetin sorunları arasında yer almıştır. O dönemde böyle bir durum karşısında üretimi artırma kampanyaları aktif hale getirilmeye çalışılmış ve devletin arazisi üzerinde ziraat yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Hatipoğlu düşüncelerinin devamında *"Bu vaziyet karşısında bir taraftan bir istihsal kampanyası tertip edildi ve birçok kimseler yurdun muhtelif yerlerine giderek istihsalin büyük kıymet ve ehemmiyetini nazarlarda canlandırdılar. Diğer taraftan devletin hali arazisi üzerinde bilfiil ziraat yapılması lüzumu hasıl oldu. O sıralarda elimizde çiftçinin işlerini görmek veyahut kendilerine satmak üzere ithal edilmiş bazı makine ve aletler mevcuttu. Bu alet ve makineleri kullanma şekli o zamana kadar pek de ümit verici olmamıştı. Bunlarla yurdun hangi tarafına, ne zamanda yetişileceği ve gidileceği ve kimin tarlasında çalışılacağı bir türlü kestirilemiyordu. İlk evvela kurduğumuz işletmelerden birisi olan Malya'nın halk dilindeki adı sadece Çöl'dü. Buralarını ilk defa işlemeyi düşünüp, mahallinde incelemelere giriştiğim zaman herkes şevk ve heyecanımı kırarak sözler söylemekte birbiriyle adeta yarışmıştı. Kırşehir'de kendileri ile görüştüğüm birkaç zat:*

- Malya'da ekin olmaz!... Buraya sabanla giren çarıksız kaçır" demişlerdi.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Ziraat Dergisi, Sayı: 33, Yıl:3, Birinci Teşrin 1942, s. 149.

¹⁷⁸ Mağden, Zirai Kombinalar, s. 11- 12.

Bunun üzerine Şevket Raşit Hatipoğlu araziye hububat ziraatı bakımından inceleme yapmak amacıyla uzmanlar yollamıştır. Gönderilen uzmanlar da arazinin verimliliği hakkında orada yaşayan halk ile aynı düşüncede olduklarını beyan etmişlerdir. Hatipoğlu, bu bölge için tam tersi bir düşüncede olduğunu ifade etmiştir. Hatipoğlu, ikinci kez bölgeyi incelemek amacıyla uzman ekip gönderdiğini bunun sonucunda ufak bir denemeye taraf olduklarını söylemiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu, Malya ve Konya- Aksaray'da teknik eleman ve araçlarından faydalanmak suretiyle ziraat yapmak kararını almış ve Devlet İşletmeciliğini kurmaya başlamıştır. Zirai Kombinalar ülkeyi büyük sıkıntılardan kurtarmış ve en şiddetli gıda krizleri bu sayede atlatılabilmektedir. Toprak Mahsulleri Ofisine teslimat 300.000.000 kilo iken çiftliklerin tek başlarına teslimatı 100- 150.000.000 kiloya yaklaşmıştır. Zirai Kombinalar tek başlarına ülkenin tüketiminin üçte birini temin etmeyi başarmıştır.¹⁷⁹

Zirai Kombinalar İdaresine bağlı devlet çiftliklerinden Malya Devlet Çiftliği ve Gözlü Devlet Çiftliği 1942 yılında kurulmuştur. Malya Devlet Çiftliği, Kırşehir iline bağlı olup, 1942 yılında Yerköyü Grubu adı altında kurulmuş olan bir kuruluştur. En büyük işletmeler arasında yer almaktadır. Malya Devlet Çiftliğinin emrinde 50 makinist, 50 şoför olmak üzere 500 kişiye yakın insan çalışmaktadır. 1946 senesinde Toprak Mahsulleri Ofisine yapılan buğday teslimatı; 22.597.607 kiloyu, arpa teslimatı; 2.433.763 kiloyu, çavdar teslimatı; 1.383.415 olmak üzere toplam 26.414.789 kiloyu bulmuştur. Gözlü Devlet Çiftliği, 1942 yılında “*Sarayönü Grubu*” adı altında kurulmuştur. Kadınhanı ilçesine bağlı bulunan Gözlü işletmesinde topraklar kıraç vaziyette idi. Burada üretilen ürünlerin başında buğday ve arpa gelmektedir. Altınova (Başkuyu) Grubu, Zirai Kombinaların en büyük işletmelerinden biridir. 300.000 dönüm üzerinde çalışmaktadır. İdari olarak Kadınhanı ilçesine bağlı olup, Polatlı ve Sarayönü arasındaki bozkırların tam ortasına düşmektedir. İlk önce Aksaray Grubu altında kurulmuş ve 1945 senesinde Sarayönü- Başkuyu işletmesi haline getirilmiştir. Altınova (Başkuyu) İşletmesinin üretim ve Toprak Mahsulleri Ofisine teslimatı bir rekor teşkil etmiştir. 1946 senesi bu işletmenin 35.647.812 kilo buğday, 2.221.141 kilo arpa, toplam olarak 37.868.953 kilo hububat elde etmiştir. Bala Grubu Bala ilçesine bağlı olup 1942 senesinde kurulmuştur. 45.000 dönüm arazi üzerinde çalışmıştır.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Mağden, *Zirai Kombinalar*, s. 13.

¹⁸⁰ Mağden, *Zirai Kombinalar*, s. 49- 55.

Zirai Kombinaların 1942- 1943 ekim-biçim yılında aldığı 50 bin tonluk mahsulün aynı şartlar ve vasıtalarla 100 bin tona çıkarılmış böylece savaş üretimini artırmayı hedef tutan bir seri tedbirler arasında başta gelmiştir. Bu tedbirlerin alınmasına bağlı olarak yılın elverişli gitmesi, bütün işlerin tekniğe uygun olarak yapılması, elemanların çalışması, maliyetin normalin altında olması başarının başlıca sebepleri arasında yer almıştır.¹⁸¹

Bu dönemde Tarım Bakanlığı savaş dönemi içerisinde çiftçiye tohumluk dağıtma işlerine önem vermiştir. Bunun için illere gönderdiği tamimde şu hususlar üzerinde durmuştur;

İllerin tohumluk ihtiyaçları olarak bakanlığa gönderilen miktarın tamamıyla karşılanmasının mümkün olmadığı belirtilmiştir. Bundan dolayı illerde dondan, kuraktan genel olarak tabii afetlerden zarar gören çiftçilere imkân ölçüsünde tohumluk verileceği söylenmiştir. Çiftçilerin fazla ekim yapmasını sağlamak amacıyla serbest piyasadan tohumluk alabilmeleri şartları da hazırlanmıştır. Ayrılan tohumlukların kazalara ve kazalar içinde muhtaç çiftçilere dağıtılması illere bırakılmıştır. Daha önceki yıllarda Türkiye'nin bazı yerlerinde hükümet tarafından verilen tohumlukların ekilmeyip beslenmede kullanıldığı veya başkalarına satıldığı tespit edilmiştir. Bunun önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınacağı da belirtilmiştir. Ayrıca illere ayrılan tohumlukların nerelere ve ne miktarda dağıtılacağına işlemi tamamlandıktan sonra son durumun bakanlığa gönderilmesi istenmiştir. Bir sonraki yılın üretiminin artırılması, son baharda yapılacak ekim işlerine bağlı olduğu için tohumluk ve ekim işlerine önem verilmesi ve bu işin hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi bizzat Tarım Bakanı tarafından rica edilmiştir.¹⁸²

Kışlık olarak yapılan hububat ziraatı için Tarım Bakanlığı sonbahar ekimi hazırlıklarına başlamış ve ilgililere gereken emri vermiştir. Ayrıca ziraat üretiminin artırılması için gerekli tedbirlerin alınması ve ihtiyaçların bildirilmesini istemiştir. Tarım Bakanlığı tarafından don, kuraklık, dolu gibi tabii afetlerden zarar görenlere ve arazisi hazır olduğu halde tohumluk alamayacak kadar fakir olan çiftçilere tohumluk yardımının yapılmasına karar verilmiştir. Dağıtılacak olan tohumlukların ise ekim

¹⁸¹ Ekrem Üzümeri, "Cumhuriyetin 21. Yılı Ziraatımızın Hamle Yılı Olmuştur", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:5, Sayı:117, Yıl:5, 1 İkciteşrin 1944, s. 12.

¹⁸² *Ziraat Dergisi*, Sayı: 31-32, Yıl:3, Ağustos- Eylül 1942, s. 52.

mevsimi geçmeden çiftçinin eline ulaşması için sıkı tedbirler alınmıştır. Tohumluk dağıtım işlerinin kontrolünü yapmak için meydana gelebilecek zorlukları yerinde halletmek üzere bölgelere müfettişler görevlendirilmiştir.¹⁸³

Bu dönemde hayvancılık konusunda da faaliyetler yapılmıştır.¹⁸⁴ Tarım Bakanlığı, Türkiye'deki hayvan yemi yetiştirme işlerinin gelişmemiş olduğunu ve bu nedenle ülkede hayvanların beslenme ve bakımlarında güçlükler çekildiğini dikkate alarak ziraat teşkilatına iki tamim göndermiştir. Tamimde; ziraatta yem nebatları yetiştirmesine pek o kadar önem verilmediği, bu yüzden ülkede bulunan ziraat işletmelerinde yem olarak yetiştirilen nebatların sayıları sınırlı ve bunların alanları ise dardır denilmiştir. Türkiye'de hayvancılığın gelişmesi her şeyden önce bakım işlerinin düzenlenmesine bağlı olmuştur. Türkiye'de yem maddelerinin azlığı ve bunların kalite bakımından yetersizliği özellikle sert ve uzun süren kışların hüküm sürdüğü yıllarda daha belirgin bir şekilde gözlemlenmiştir. Hem normal zamanlarda hayvancılığın geliştirilmesi hem de harp ve buhran yıllarında Türkiye'de yem maddelerinden sıkıntı çekilmemesi için ülkenin her yanında yem bitkileri ziraatının artırılması Bakanlığın ana davalarından biri haline getirilmeye çalışılmıştır. Arpa, yulaf, burçak ve fiğ gibi dane yemlerinden başka yonca, korunga, hayvan pancarı, havuç ve yeşil mısır gibi bitkilerin asıl kültürler arasına girmesine ve üretimin genişletilmesine önem verilmiştir. Bu tür bitkilerin tohumluklarının temin edilmesine yardımcı olunması gerekli görülmüştür. İl Ziraat Müdürleri, bulundukları illerde yem bitkileri kültürünün genişletilmesi yönünde her yıl aldıkları tedbirleri yıllık rapor haline getirilmesini kararlaştırmıştır. Bakan bu iş için bütün meslektaşlarından faaliyet beklediğini söyleyerek başarılar dilemiştir.¹⁸⁵

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, 31 Aralık 1942 tarihli tamimle Orta Ziraat Mekteplerinin yetiştirme sistemlerine ait hükümleri İstanbul, İzmir, Adana,

¹⁸³ *Ulus, Cumhuriyet*, 30 Eylül 1942.

¹⁸⁴ Atatürk Dönemi hükümetleri Millî Mücadelenin ilk yıllarından beri ülke hayvancılığında büyük can kaybına sebep olan bulaşıcı hayvan hastalıklarıyla uğraşmıştır. Aynı zamanda hayvancılığın gelişmesi için ıslah ve çoğaltma çalışmalarını devam ettirmiştir. Ekonomisi büyük oranda tarım ve hayvancılığa bağlı bir ülkede alınması gereken tedbirlerin başında hayvancılığın geliştirilmesine yönelik teşvik uygulamaları gelmiştir. Savaş devam ederken uygulanmaya başlanan teşvik politikaları İzmir İktisat Kongresi'nde kabul edilmiştir. Hayvancılığın korunması ve geliştirilmesine dair kararların alınmasının ardından hızlanarak ve kapsamı genişletilerek sürdürülmüştür. Mehmet Temel, "Atatürk Dönemi Hayvancılık Politikası", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 24, Bahar 2010, s. 222.

¹⁸⁵ *Ziraat Dergisi*, Sayı:34, Yıl:3, İkinci Teşrin 1942, s. 36- 37.

Bursa Orta Ziraat Mektebine bildirmiştir. Tamimde Bakan, orta ziraat okullarının amacının mesleğe pratik girişimci ve bu işte başarı sağlayacak enerjik insan yetiştirmek olduğunu söylemiştir. Bunun için orta mekteplere önem verilmesi gerektiğini vurgulayarak, bu hedefe varmak için yapılması gerekenleri belirtmiştir. Buna göre; müfredat programı içerisinde okutulan derslerin kitap sayfalarında kalacak bilgiye göre değil hayatta kullanabileceği bilgiye göre öğretileceği vurgulanmıştır. Okulda aynı zamanda eğitim dönemi boyunca bütün işler öğrenciye öğretilecek ve bu işlerin hangi yıl, hangi mevsimde ne zaman ve ne şekilde yapıldığına dair not defterlerine yazdırılacağı da belirtilmiştir. Öğrenci sadece kendi okulunun sınırları içerisinde kalmayacak yaşadığı ziraat alanını öğrenebilmesi için öğretmenleri tarafından müsait günlerde toplu olarak bulunduğu bölgenin köylerine götürülerek eğitimine devam edeceklerini ifade etmiştir. Bakan ayrıca bu konuda okul müdürleri ve öğretmenlere çok işler düştüğünü bu fedakarlığı göstermelerini rica ettiğini de eklemiştir.¹⁸⁶

1.2. Türkiye'nin Savaş Dışı Kalma Çabaları: Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu'nun 1943 Yılı Faaliyetleri

İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye için en tehlikeli yılı 1943 yılıdır. Savaşta üstünlük Müttefiklere geçmiştir. Müttefikler ise Türkiye'ye sorumluluklarını yerine getirmesi için baskıyı artırmıştır. Türkiye kendisine karşı artan baskı sonucu savaşa girmeyi ilke olarak kabul etmiştir ancak yetersiz askeri hazırlıkların üzerinde durmuştur.¹⁸⁷ Türkiye'ye karşı baskının artmasının nedeni Türkiye'nin savaşa dahil olması halinde hem Alman moraline darbe olması hem de Türkiye Müttefiklere insan gücü kaynağı sunmuş olmasıdır.¹⁸⁸

İkinci Dünya Savaşı bu şekilde devam ederken Türkiye, iç politikada seçimlerin yenilenmesi kararını almıştır. CHP Parti Divanı'nın önerisi ile 12 Ocak 1943 yılında toplanan CHP Meclis Grubu'nda kabul edilerek TBMM seçiminin yeniden yapılması kararlaştırılmıştır. TBMM toplantısında Meclis seçiminin yenilenmesine ilişkin yasa önerisi 301 oyla ve ittifakla kabul edilmiştir. Böylece altıncı dönem TBMM sona

¹⁸⁶ *Ziraat Dergisi*, Sayı: 35, Yıl:3, I. Kanun 1942, s. 35- 36-37.

¹⁸⁷ Selim Deringil, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, s. 187.

¹⁸⁸ Süleyman Tüzün, "İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Dönemi Türk Dış Politikası (1938- 1950), s. 252.

ermiştir. TBMM 1943 genel seçimi, 1942 yılı sonunda kabul edilen yeni Mebus Seçimi Kanunu'na göre yapılan ilk genel seçim olmuştur. Yeni seçim yasasına göre ikinci seçmenleri belirlemek amacıyla seçim 15 Şubat günü başlamış ve 20 Şubat'a kadar devam etmiştir.¹⁸⁹ Meclis, Mustafa Abdülhalik Renda'nın başkanlığında toplanarak 15 Ocak 1943'te altıncı dönem son oturumunu gerçekleştirmiş, Meclisin altıncı devresinin sona erdiğini belirterek, teşekkürlerini sunmuş ve 8 Mart 1943 Pazartesi günü açılacağını sözlerine eklemiştir.¹⁹⁰

1943 seçimlerinde Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı olan İsmet İnönü seçimlerden önce ikinci seçmenlerle müzakere etmiştir. Görüşmelerden sonra milletvekili aday listesi ilk defa milletvekili sayısından fazla olmuştur. Bu seçimler 14 Aralık 1942 tarih ve 4320 sayılı Mebus Seçim Kanununa göre yapılmıştır. Bu seçim kanunu 1908 yılında yürürlüğe giren seçim kanununun bazı hükümlerini ortadan kaldırmıştır. Kanun iki dereceli çoğunluk sistemini öngörmüştür ve 1943 yılında yapılan seçimlerde uygulanmıştır. 63 ilde yapılan 28 Şubat 1943 seçimleri ile 455 milletvekili TBMM'de yerini almıştır. 28 Şubat 1943 tarihli seçim sonucunda oluşan TBMM, 8 Mart 1943- 14 Haziran 1946 tarihleri arasında görevini yerine getirmiştir. Erken seçim yapılması bu dönemin sonunda kararlaştırılmıştır. 1947 yılında yapılacak olan seçimler 1946 yılına alınmıştır.¹⁹¹

Şevket Raşit Hatipoğlu, 1943 yılında yapılan seçimlerde Manisa Milletvekili aday olarak seçimlere katılmıştır. Bu seçimlerin sonucunda Manisa merkezden 241, Manisa'nın kazaları olan Turgutlu'dan 91, Salihli'den 78, Alaşehir'den 116, Eşme'den 36, Kule'den 70, Gördes'ten 66, Demirci'den 64, Akhisar'dan 161, Kırkağaç'tan 44, Soma'dan 56 oy alarak toplamda 1.023 oy almıştır.¹⁹²

Şevket Raşit Hatipoğlu Şubat 1943 yılında gerçekleşen milletvekilleri seçimlerinde Manisa Milletvekili olmuştur.¹⁹³ Şevket Raşit Hatipoğlu'nun 1943 yılı

¹⁸⁹ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938- 1945)*, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 288.

¹⁹⁰ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 6, Cilt:30, 15 Ocak 1943, s. 280.

¹⁹¹ Kenan Olgun, *Türkiye'de Cumhuriyet'in İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları*, s. 20, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/676405>.

¹⁹² 7. Dönem Seçim Mazbatası, https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d07/SM_1017_1_7.pdf

¹⁹³ *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1943.

faaliyetleri toplam dokuz ay sürmüştür. Bu süreçte tarım arazilerinin ve faaliyetlerinin artırılmasına önem vermiş, ayrıca teknik tarım okulları ve bahçivanlık okullarının açılmasına öncülük etmesiyle tarım eğitimi alanında önemli katkılar sunmuştur.

8 Mart 1943 yılında açılan yeni Meclis döneminde, seçilen milletvekilleri and içerek görevlerine başlamışlardır. Bu dönemde Şevket Raşit Hatipoğlu, CHP Afyonkarahisar Milletvekili değil Manisa Milletvekili olarak Meclis'te and içmiştir.¹⁹⁴ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, başbakanlığa yeniden İzmir Milletvekili Şükrü Saraçoğlu'nu tayin etmiştir. Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından kurulan yeni hükümette Tarım Bakanlığı görevi yine Şevket Raşit Hatipoğlu'na verilmiştir.¹⁹⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisinin genel seçim ile yenilenmesi üzerine istifa ederek yeni hükümeti kurmakla görevlendirilen Şükrü Saraçoğlu, yenileştirilmiş bir kabine ortaya çıkarmıştır.¹⁹⁶

Yeni kurulan Şükrü Saraçoğlu Hükümeti'nin hem iç hem de dış politikada takip edeceği esasları Başbakan Şükrü Saraçoğlu Meclis'te açıklamıştır. Kürsüye gelen Başbakan, Cumhuriyetin kurulduğu günden bu yana iktidara gelen hükümetlerin birbirinin devamı niteliğinde olduğuna vurgu yapmıştır. Bu nedenle İkinci Saraçoğlu Hükümeti'nin de Birinci Saraçoğlu Hükümeti'nin devamı olacağını söylemiştir. Başbakan dünya harbinin dördüncü yılında olduğunu ve bu süreye kadar Türkiye'de iâşe ve para sıkıntısı ile karşı karşıya gelindiğini belirtmiştir. Tarım Bakanlığının kendi imkânlarıyla yarım milyon dönümden fazla üretim yaptığını ve miktarın her yıl artırılması kararında olduklarını sözlerine eklemiştir. Başbakan ziraat alanında hedeflerinin neler olduğundan bahsetmiştir. Buna göre, ziraat alanında dört gözle beklenen kanunun köylüyü toprak sahibi yapacak olan kanun olduğunu ve bunu Meclis'in birkaç yıl içinde halledeceğini belirtmiştir. Saraçoğlu 1943 yılının da bir bolluk yılı olma ihtimalinin yüksek olduğunu da ifade etmiştir.¹⁹⁷

Eğitimden sonra kaynağın en büyüğünü ziraata ayırdıklarını ifade eden Başbakan devamında koordinasyon emrindeki paralardan 4,5 milyon lirayı Ziraat Donatım Kurumuna verdiklerini söyleyerek bu kurumun doğrudan doğruya çiftçilerin her çeşit

¹⁹⁴ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 7, Cilt:1, 8 Mart 1943, s. 6.

¹⁹⁵ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem:7, Cilt:1, 15 Mart 1943, s. 10- 11.

¹⁹⁶ Yunus Nadi Abaloğlu, "Yeni Saraçoğlu Hükümeti", *Cumhuriyet*, 11 Mart 1943.

¹⁹⁷ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem:7, Cilt:1, 17 Mart 1943, s. 22-25.

dertlerinin üstesinden gelmek için kurulduğunu belirtmiştir. Bu 4,5 milyon liraya daha sonra 5,5 milyon daha eklediklerini söylemiştir. Direkt olarak Tarım Bakanlığının bütçesine 4 milyon 800 bin lira eklediklerini ve bu para ile altı teknik okul inşa edileceğini, bunlardan üçünün ziraat için diğer üçünün ise bahçeler ve meyveler için olacağını eklemiştir. Tarım Bakanlığının kendi vasıtaları ile o dönem için yarım milyon dönümden fazla üretim yaptığını ve bunu hükümet kararı olarak her yıl tekrar edeceklerini beyan etmiştir.¹⁹⁸

Yazlık arpa, mısır ve ak arpa mahsullerinin Türkiye’de verimini artırmak, çiftçinin elinde bulunan bozuk nitelikli tohumlukları değiştirmek üzere hükümet tarafından Tarım Bakanlığı emrine tohumluk mahiyetinde 5.000 ton arpa, 5.000 ton mısır ve 600 ton ak arpa verilmiştir. Tarım Bakanlığı yazlık ekimi artırmak için illere tamim göndermiştir. Gönderilen tamimde ziraat üretimini artırmanın Tarım Bakanlığının en temel işi olduğu belirtilmiştir. Bu hedefe ulaşabilmek için kışlık ekim için yapılan hamlelerin yazlık ekim için de yapılması gerekliliği vurgulanmıştır. Bakanlığın bu hususta kendine düşen görevi yerine getirdiğini ve yazlık tohumluk elde edemeyecek olan çiftçilere yazlık tohumları bedeli ile verileceği ifade edilmiştir. Tohumluğa muhtaç olan çiftçinin ihtiyacı 12.1.1943 tarih ve 82/381 sayılı tamimle sorulmuştur. Bu doğrultuda yazlık tohumlar arasında yonca, hayvan pancarı tohumlarının çiftçiye verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun yanı sıra çiftçiye pulluk temini için iki tip pulluk yaptırmış ve pulluklardan isteyen illere gönderilmiştir. Bakanlık aynı zamanda idare amirlerinden yazlık ekimin çok miktarda ve geniş ölçüde yaptırılmasına özen gösterilmesini rica etmiştir.¹⁹⁹

Devlet eli ile ekim yapılarak yeni arazi işletme planları hazırlanmıştır. Muş ovasında devlet tarafından ziraat yapılmak üzere tedbirler alınmış ve yarım milyon dekara yakın alan hazırlanmıştır. Hazırlanan plan çerçevesinde zirai alanda üretimi artırmak ve teknik bakımdan kalkınmak amaç edinmiştir. Tarım Bakanlığı tarafından savaş yılları içerisinde üretimi artırmak endişesi ile girişilen bu teşebbüs Urfa bölgesinin zirai kalkınmasında önemli rol oynamıştır. Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, bu alanı görmek ve tetkik amacıyla Urfa’ya gitmiştir. Bakan bu konu ile ilgili kendisine sorulan sorulara yanıtlar vermiştir. Hatipoğlu yaptığı açıklamalarda,

¹⁹⁸ *TBMM, Zabıt Ceridesi*, Dönem: 7, Cilt:1, 17 Mart 1943, s. 25.

¹⁹⁹ *Ziraat Dergisi*, Sayı: 36, Yıl:3, II. Kanun 1943, s. 39-40.

Orta Anadolu’da 360 bin dekarlık alanda kombinalar vasıtasıyla devlet adına hububat ekimi yapıldığı, bu sahanın ilerleyen dönemlerde daha artırılması istendiğini söylemiştir. Harran ve Viranşehir ovalarını incelediğini bu toprakların hububat ekimine elverişli olduğunu da sözlerine eklemiştir.²⁰⁰

Bu dönemde kurulan devlet çiftliklerinden biri Ceylanpınarı Devlet Çiftliğidir. Ceylanpınarı Devlet Çiftliği Urfa iline bağlı olup, 1943 yılında “*Urfa Grubu*” adı altında bir açık işletme şeklinde kurulmuştur. 1946 yılına gelindiğinde Devlet Çiftliği haline getirilmiştir. En büyük işletmelerden biridir. 364.000 dönüm arazi üzerinde ziraat yapmaktadır. 1946 yılında 5.116.148 kilo buğday, 9.020.523 kilo arpa ile toplam 14.136.671 kilo hububat elde etmiştir.²⁰¹

Boş ülke topraklarını işletmek, üretimi artırmak ve köylüye geniş refah imkânları hazırlamak hükümetin belli başlı hedefleri arasında yer almıştır. 1941 yılında çıkarılan Toprak Dağıtım Talimatnamesi ile topraksız köylüye toprak dağıtımına başlanmıştır. Kurulan 40 toprak dağıtım komisyonu ile bu işi gerçekleştirmiştir.²⁰²

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, hükümetin çiftçiye elinden gelen yardımı yaptığını ve yapacağını bildirmiştir. Hükümet, ziraatı teşvik için her türlü yardımdan başka çiftçiye yeniden traktör temini için “*Macaristan ve İsviçre ile görüşmeler yaparak, İsviçre’den 250 traktör almak için devam eden görüşmeler iyi bir aşamadadır*” ifadelerini kullanmıştır.²⁰³

1943 yılında Orman Genel Müdürlüğünün bütçe görüşmeleri yapılmıştır. Meclis’teki görüşmelerde Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu’na sorular sorulmuş ve Bakan bununla ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Konuyla ilgili ilk söz alan kişi Denizli Milletvekili Emin Aslan Tokad Orman Genel Müdürlüğünün üç dört yıldan beri beklenen verimi vermediğini söyleyerek eleştirel bir tutum sergilemiştir. Müdürlüğe üç milyondan fazla tahsisat verildiği halde sonuç bu olduğu için Tarım Bakanından bu kurumun yeniden revize edilmesini talep etmiştir. Milletvekilinin

²⁰⁰ *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1943.

²⁰¹ Mağden, *Zirai Kombinalar*, s. 51- 52. Ayrıca bkz. “Devlet Çiftlikleri”, *Çiftçi*, Sayı:8, Yıl:1, Mayıs 1946, s. 27.

²⁰² *Vatan*, 7 Mart 1943.

²⁰³ *Vatan*, 27 Mart 1943.

değindiği bir diğer konu ise tahdit, sınırlama ve amenajmandır. Bu konuda Orman Genel Müdürlüğünün bu işleri yapabilecek eleman sayısında sıkıntı olduğunu aynı zamanda bu alanda çalışan kişilerin askere gitmesi ve ordudan bu konuda yetiştirilmiş harita mühendisleri ve zabıtların istenmemesi bu alandaki gelişmeleri engellediğini sözlerine eklemiştir. Bunun içinde bir çözüm önerisi sunan Tokad gerek ziraat gerek sanayi ve gerekse ticari bakımdan büyük bir öneme sahip olan bu alanda Orman Genel Müdürlüğünün askeriyeiden istifade etmek ve kendi elemanlarını korumak ve kullanmak amacıyla kullanmasını rica etmiştir.²⁰⁴

Bu açıklamalar ve sorulardan sonra söz alan Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu öncelikli olarak tahdit işleri hakkında bilgiler vermiştir. Hatipoğlu konuşmasında, devlet ormanlarının işletilmesi politikasını tahdit işlerinin asıl meselesi olarak gördüğünü bu nedenle bu işlerin önemli bir şekilde ele alındığını belirtmiştir. Bakan mevcut durum hakkında da değerlendirmelerde bulunmuş ve ellerinde bulunan tahdit heyetlerinin yeterli düzeyde olmadığını, on tahdit heyeti çalıştırdıklarını ve bunun 18'e çıkarılmasını kararlaştırdıklarını sözlerine eklemiştir. Ancak bu konuda bazı problemlerin varlığından söz etmiştir. Bakan problemin başında tahdit heyetleri oluşturacak elemanın yokluğundan ve mevcut olan teknik uzmanların ise içinde bulunulan durumdan dolayı silah altında olduğunu söylemiştir. Tarım Bakanı Devlet Orman İşletmeleri hakkında da bilgiler sunmuştur. Faaliyette olan 16 Devlet Orman İşletmeleri olduğunu ve altı tane daha yeni işletme açıldığını ve toplamda 22 adet Devlet Orman İşletmeleri olduğunu ifade etmiştir. Tarım Bakanı'ndan sonra söz alan Emin Aslan Tokad'ın *"tahdit ve amenajman işinde uçaklardan yararlanılması mümkün değil midir ya da böyle bir girişim var mıdır"* sorusu üzerine Bakan, tahdit işinde uçaklardan istifade yoktur ama haritaların alınması işi bu şekilde halledilebilir demiştir. Daha sonra Kırklareli Milletvekili Fuat Umay söz almış ve zeytinliklerle ilgili sorular sormuştur. Bakan söz alarak Türkiye'nin yabani zeytinlerinin çok olduğundan ve Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgelerine yaptığı gezilerde bu meselelerle ilgilendiğinden bahsetmiştir. Bakanlığa ait bir zeytin bakım teşkilatı olduğunu ve bu teşkilatın birçok yerde yabani zeytinlikleri aşıladığının bilgisini vermiştir.²⁰⁵

²⁰⁴ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 7, Cilt:2, 17 Mayıs 1943, s. 101.

²⁰⁵ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 7, Cilt:2, 17 Mayıs 1943, s. 102- 103.

Daha sonra Kocaeli Milletvekili Refik Fenmen söz alarak, Tarım Bakanı'nın ormanları tahdit işinin mühendislerin eksikliğinden ileri geldiğini söylediğini ifade etmiş, eğer sorun mühendis eksikliği ise bu durumda orman okullarının sayısının artırılmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu açıklamanın üzerine yine söz alan Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, Orman Fakültesinin kadrosunun artırıldığını ve öğrenci yetiştirilmesi için Orman Fakültesine emir verildiğini açıklamıştır. Gelecek zaman içerisinde de Bakanlığın bu doğrultuda hem ormanların işletilmesi hem de gerekli olan elemanın yetiştirilmesi için okul sayısını artırmayı hedeflediğini söylemiştir.²⁰⁶

Tarım Bakanlığı bütçe görüşmeleri 27 Mayıs 1943 yılında da devam etmiştir. Bu görüşmelerde dönemin milletvekilleri ziraat ile ilgili sorular sormuş ve Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu açıklamalarda bulunmuştur.

İlk söz alan Kocaeli Milletvekili Refik Fenmen kauçuk sanayinin bir ülke için hem barış hem de savaş zamanında önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Kauçuk fidanları üzerinde başka ülkelerde yapılan denemelerde olduğu gibi, Türkiye'nin iklim ve toprağına uygun denemeler yapılmasını istemiştir. Ayrıca Veteriner Fakültesi'nde öğrenci sayısının azalmakta olduğunu, bu konuya Tarım Bakanının açıklık getirmesini talep etmiştir.²⁰⁷

Daha sonra söz alan İstanbul Milletvekili Ziya Karamürsel ise, köylülerin Toprak Kanununu dört gözle bekledikleri vurgusunu yapmıştır. Ardından söz alan Denizli Milletvekili Emin Aslan Tokad ise, Veteriner Fakültesinden beklenen verimin alınamadığını belirtmiştir.²⁰⁸

Kendisine yöneltilen sorulara cevap vermek amacıyla kürsüye gelen Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu öncelikli olarak Tarım Bakanlığı bütçesinin 1942 yılındaki bütçesinden dört milyon altı yüz altmış beş bin lira daha fazla olduğunu belirterek bundan memnun olduğunu dile getirmiştir. Hatipoğlu, Tarım Bakanlığının faaliyet sahalarının, tarla ziraatı, bahçe kültürleri, hayvancılık ve ziraat sanatlarından oluştuğunu söylemiştir. Hatipoğlu, Tarım Bakanlığı olarak faaliyetleri içerisine

²⁰⁶ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 7, Cilt:2, 17 Mayıs 1943, s. 104.

²⁰⁷ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem:7, Cilt:2, 27 Mayıs 1943, s. 283.

²⁰⁸ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem:7, Cilt:2, 27 Mayıs 1943 s. 284- 285.

değişmez hedefler belirlediklerini ve bu belirlenen hedeflerini ise Türkiye içinde zirai üretimi çeşitlendirmek, üretimi artırmak, üretimi nitelik bakımından yükseltmek, üretimin maliyetini düşürmek ve bütün ziraat ürünlerinin korunmasını emniyet altına almak olarak beş madde şeklinde toplamıştır. Bakan Hatipoğlu yürüttükleri ziraat politikasını da iki başlık altında vermiştir. Bunlardan birincisi mevcut olan şartların ortaya çıkardığı hadiseleri başarmak; ikincisi ise Türkiye ziraatında ekonomik, teknik inkılabı tamamlamak için temel konuları içerecek planın esaslarını hazırlamak ve uygulamaya koymak olarak belirtmiştir.²⁰⁹

Kocaeli Milletvekili Refik Fenmen'in kauçuk sorusuna istinaden Bakan, kauçuğun tropikal iklime sahip ülkelerde yetiştiğini söylemiştir. Ancak bu konuda araştırma yapan görevli bir kimyager kök sakızı denilen bitkiden kauçuk üretiminde başarı sağladığını belirtmiştir. Bu konunun Bakanlığa ulaşmasının ardından, bahse konu olan kimyager ürettiği kauçuk ile beraber gelmiş ve bunun ardından kauçuk kurumunun kurulmasına karar verilmiştir. Bu kurum bir taraftan Türkiye'de yetişen ve kauçuk üretiminde kullanılacak araştırmalar yapacak bir taraftan da biraz da olsa üretimi gerçekleştirecektir.²¹⁰ Veteriner Fakültesi ile ilgili gelen soruya Bakan, fakülteden mezuniyetin beş yıla çıkarılması ve bu nedenle bu fakülteye olan talebin azalması yönünde düşüncelerin olduğunu belirtmiştir. Bakan, bu kararın fakülte divanının kararı ile yapıldığını, bütün profesörlerin veteriner hekimliği için gerekli olan bilginin dört yılda verilemeyeceği konusunda karara vardıklarını, bu nedenle eğitimin beş yıla çıkarıldığını söylemiştir. Kendisinin fakülte divanı ve hocaları ile görüşerek bu sürenin azaltılmasını değil bu azalışın nedeninin ne olduğunun araştırılmasını talep edeceğini sözlerine eklemiştir.²¹¹

Bakan sözlerinin devamında Tarım Bakanlığının takip edeceği davalar hakkında bilgi vererek bu davaları altı başlık olarak toplamıştır. Bu davalardan ilki teknik meslek bilgisinin yayımıdır ki bu dava Milli Şef'in Tarım Bakanlığına telkin ettiği ana davadır. İkinci dava toprak davasıdır. Üçüncü dava Türkiye'deki bütün çiftçinin ve bütün köylünün teknik üretim vasıtalarıyla donatılması davasıdır. Dördüncü dava, zirai kredi işini köylü lehine daha iyi işler haline getirmektir. Beşinci

²⁰⁹ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem:7, Cilt:2, 27 Mayıs 1943, s.292.

²¹⁰ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem:7, Cilt:2, 27 Mayıs 1943, s.293.

²¹¹ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem:7, Cilt:2, 27 Mayıs 1943, s.294.

dava, Türkiye’de ilkel esaslar üzerine kurulmuş olan ve iktisadi bakımdan verimsiz olan işletmecilik usul ve düzenlerini değiştirerek yeni esaslar üzerine işletmecilik kurmak, altıncı dava köy içine gidebilen ve köylü içine yayılan ameli teknik ziraat teşkilatını kurmak ve işletmek olarak açıklamıştır.²¹²

Tarım Bakanına göre, ziraat politikası iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm ticaret ve iktisattır. İkinci bölüm ise ziraat meselesinin ana davalarıdır. Tarım Bakanlığı ziraat işlerini programlamak ve bu işleri tek mesele olarak değil de geniş araziye sahip Türkiye Cumhuriyeti’nin meselesi olarak görmek gerektiğini anlatmış ayrıca Türkiye’deki köylüyü kalkındırmak için meslek bilgisini köye getirmek gerektiğini ifade etmiştir.²¹³

Şevket Raşit Hatipoğlu 1943 yılının mahsulünü yerinde görmek ve yakından incelemek için 10 günlük Orta Anadolu gezisine çıkmış ve Ankara’ya döndüğünde açıklamalarda bulunmuştur. Bakan açıklamalarında bu yılın mahsul durumunun sevindirici düzeyde olduğunu, ekimin geçen yıldan fazla yapıldığını hava şartlarının da iyi gitmesine bağlı olarak mahsulün bol olduğunu belirtmiştir. Buna ilaveten seyahati sahasında ekinlerin birçoğunun biçildiğini, mahsulün çokluğu hasat işlerini önemli bir hale getirmiş halk bir an önce hasadını toplayıp ambarlamak istemektedir. Bakan gezisi sırasında vasıta eksikliğini gözlemlediğini Tarım Bakanlığının bundan sonraki yıllarda çiftçilerin hasat işlerini kolaylaştırmak için gerekli aletleri temin etmeye çalışacağını belirtmiştir. Zirai üretimin artması en temel davalardan birini oluşturmaktadır.²¹⁴

Tarım Bakanı 28 Eylül 1943 tarihinde verdiği demeçte Tarım Bakanlığının amacının kendi bakanlığından önce başlayan teşebbüslerin daha da geliştirilmesi ve girişilen bu teşebbüsleri olgunlaştırarak devam ettirmek olduğunu söylemiştir. Bunun yanında kurulu bulunan teknik müesseselerin sayılarını bütün ülke ihtiyaçlarına yetecek orana çıkarmayı düşündüklerini ve ayrıca Tarım Bakanlığı olarak ana davalarının üretimi artırmak, ziraat mahsullerini çeşitlendirmek, kalitelerini iyileştirmek olduğunu belirtmiştir. Bakanlık, muhtaç çiftçilere tohumluk dağıtmakta,

²¹² TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem:7, Cilt:2, 27 Mayıs 1943, s. 297.

²¹³ *Tasvir-i Efkar*, 28 Mayıs 1943.

²¹⁴ *Vatan*, 22 Ağustos 1943, *Tasvir-i Efkar* 22 Ağustos 1943.

üretim vasıtaları bulup vermekte, hayvan hastalıkları ile mücadele işlerini başarmaktadır.²¹⁵

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun 1943 yılında yaptığı en önemli faaliyetlerden biri teknik tarım ve teknik bahçıvanlık okullarını açması olmuştur. Bakan, bu okulların açılmasına öncülük ederek tarımın ilkel yollarla değil daha modern ve eğitimli bir şekilde yapılmasına imkân sağlamaya çalışmıştır.

1940'lı yıllarda köy enstitülerine seçenek olarak teknik ziraat ve teknik bahçıvanlık okulları hizmet vermiştir.²¹⁶

Şevket Raşit Hatipoğlu, ilmi bir şahsiyet olmasından dolayı tarımda bilginin önemini bazı dönemlerde ele aldığı yazılarında dile getirmiştir. Hatipoğlu “*Ziraatımızda Bilgi Meselesi*” adlı makalesinde, ampirik zanaat bilgisi ve ilmi meslek bilgisinin karşılaştırmasını yapmıştır. Hatipoğlu, ampirik zanaat bilgisinin yaşayarak öğrenildiğini ve sebeplerinin araştırılmadığını, aynı zamanda da neden- sonuç ilişkisinin kurulmadığını yazmıştır. Hatipoğlu ampirik zanaatı ustadan çırağa geçen bir bilgi olarak tanımlamış ve ilmi meslek bilgisini ise kökleri ilimde olan bilgi olarak ifade etmiştir. İlmi meslek bilgisi, doğa bilimlerinden, teknik bilimlerden ve ekonomiden faydalanmıştır. İlmi meslek bilgisinde karşılaştırma, tecrübe ve düşünce ile bir bütün olduğu için dinamik olduğunu belirtmiştir. Türkiye’de her iki bilginin de kullanıldığını ancak Türkiye’deki ziraatta asıl olan bilginin ampirik bilgi olduğunu da eklemiştir. Hatipoğlu’na göre, ampirik ziraat bilgisinin temsilcisi köylüdür ve bu nüfusun ise büyük bir çoğunluğu okuma- yazma bilmemektedir. Bu durum Türkiye’de ampirik ziraat bilgisinin yaygın olmasında etkili olmuştur. İlmi ziraat bilgisine bakıldığında, bu bilginin yerli bir bilgi olmadığı ve Türkiye’nin şartlarından doğmadığı, yabancı ülkelere ithal edildiğini açıklamıştır. İthal edilen bu bilgi ülkenin şartlarına uygun olup olmadığının araştırılması yapılmadığı için yaygın bir şekilde kullanılamamıştır. Hatipoğlu’na göre ithal edilen bu bilgi Türkiye’nin şartlarına uygun hale getirilememiştir. Türkiye’de ampirik ziraat bilgisi yerine ilmi ziraat bilgisini yaygın hale getirmek için Ziraat Mektepleri açılmıştır. Ancak pratik meslek eğitimi ihmal edilmiştir. Orta Ziraat Mektebi ve Yüksek Ziraat Enstitüsü

²¹⁵ *Tasvir-i Efkâr*, 28 İlkteşrin 1943.

²¹⁶ Abdullah Aysu, *Türkiye’de Tarım Politikaları*, Özgün Yayınları, İstanbul, 2001, s. 78.

şeklinde ziraat eğitimi verilmiştir. Orta Ziraat Mektebine orta mektep mezunları kayıt yaptırabilirken Yüksek Ziraat Mektebine lise mezunları kayıt yaptırabilmektedir. Bu şartlar dâhilinde hem Orta Ziraat Mekteplerine hem de Yüksek Ziraat Enstitüsüne köylü çocukların devam etme imkânları olmamıştır. Bu bakımdan köylü çocukları ziraat eğitiminden faydalanamamışlar ve ilmi meslek bilgisine sahip olamamışlardır. Bu bakımdan Türkiye’de zirai eğitim politikası tam olarak hedefine ulaşamamıştır.²¹⁷ Hatipoğlu’nun bu düşünceleri onu Tarım Bakanlığı görevine geldiğinde Teknik Ziraat ve Bahçıvanlık Okullarının açılmasında öncü bir konuma getirmiştir.

Tarım, ilkçağlarda geleneksel yöntemlerle yapılmıştır. Buna bağlı olarak ziraat eğitimi de yine geleneksel şekilde bir nesilden diğerine aktarılarak devam etmiştir. Avrupa’da ilk olarak İngiltere’de zirai anlamda modernleşme başlamıştır. İlerleyen dönemlerde ise Avrupa’da yeni yöntem, teknik, gübreleme geliştirilmiştir. Böylece geleneksel tarım eğitiminin yerini modern tarım okulları almıştır. Avrupa’da bu şekilde başlayan modern ziraat eğitimi Osmanlı Devleti tarafından da görülmeye başlanmıştır.²¹⁸

Osmanlı Devleti’nin son devresinde ziraat okullarının sayıları artmıştır. Bu okulların hemen hepsinde Fransız eğitimi hâkim olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti’nden dört okul devralmıştır. Bunlardan ikisi ziraat biri orman ve biri veteriner okuludur. Cumhuriyetin ilk yıllarında bu okullara dokuz ameli ziraat okulu, iki ziraat makinist okulu eklenmiştir. Bilginin yanı sıra okullarda uygulamaya da önem verilmiştir. Öğrenciler devlet çiftliklerine ve diğer büyük çiftliklere staj yapmak için gönderilmişlerdir. Cumhuriyet ziraat mektepleri ise hem Fransız hem de Alman sistemlerinden etkilenmiştir. Fransa ve Almanya’da yetişmiş öğretmenler bu okulları kurmuşlardır. Bu karma sisteme 1928 yılında son verilmiştir. Bütün okullar kapatılarak öğretmenleri ihtisas için Almanya’ya gönderilmiştir.²¹⁹

1950’li yıllara kadar Türk tarımı, hayvan ve insan gücüne dayalı olan ilkel tarım teknolojisini sürdürmüştür. İlkel tarım teknolojisini sürdürmesinin somut

²¹⁷ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraatımızda Bilgi Meselesi”, *Dönüm*, Sayı:4, Yıl:5, Şubat 1940, s. 139-144.

²¹⁸ Muammer Demirel, Fatma Kaya Doğanay, “Osmanlı’da Ziraat Eğitimi: Halkalı Ziraat Mektebi”, *Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:21, Yıl: 12, Şubat 2011, s. 184.

²¹⁹ Zafer Toprak, “Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler (1900- 1950)”, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*, Derleyenler: Şevket Pamuk, Zafer Toprak, Yurt Yayınları, Ankara, 1988, s. 25.

göstergesi ise traktör sayısının 9-11 bin kadar, kimyasal gübre kullanımının yılda 1,5-2,5 bin ton arasında olmasıdır. Bu dönemde aktif nüfusun yüzde 80'inin kırdan yaşaması, 1929 ve 1935 yılları arasında yaşanan Büyük Dünya Krizi, tarım ürünleri fiyatlarının düşmesi ve İkinci Dünya Savaşı'nda seferberlikten dolayı insan ve hayvan kuvvetinden faydalanılamaması tarımsal anlamda bir teknolojik gelişmenin yaşanmasına fırsat vermemiştir.²²⁰

Ziraat eğitimi Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde de ele alınan bir konu olmuştur. Atatürk 1926 yılı Meclis açış nutkunda şu ifadeleri kullanmıştır:

“Türkiye'nin bir ziraat memleketi olduğu göz önüne alınırsa, bizim başlıca kuvvet ve servet mesnedimizin toprak olduğu anlaşılır. Cesaretle söylemeliyiz ki, yurdumuzun tarım alanındaki gelişmesini sağlayacak, ilmi ve uygulayıcı yeterlikte uzmanlar azdır. Şu hâlde, tarım teşkilatımızı, tarım okullarımızı, fenni usullere uygun olarak, temelden düzenleyecek tedbirleri, ehil uzmanlar vasıtasıyla almakta, tereddüde yer yoktur.” Atatürk'ün bu direktifi üzerine, 1928 yılında “İslah-ı Tedrisat Kanunu” çıkarılmıştır. Bu kanuna göre ziraat okulları geçici bir süre kapatılmış ve seçilen öğretmenler eğitim almak amacıyla Almanya'ya gönderilmiştir.²²¹

İkinci Dünya Savaşı dünya ekonomik ve tarım alanında birçok yeniliklerin uygulamaya geçmesine sebep olmuştur. Bu harp birçok ülkeye ihraç malları konusunda yeni deneyimler kazandırmıştır. Türkiye'nin de üretim mallarının hem kalitesini hem de verimini artırarak kendine geniş pazarlar bulması ve bu pazarlarda ürünlerini uygun fiyatlarla satması birçok unsura bağlı olmuştur. Bu unsurlar arasında Türk tarım ilminin geliştirilmesi başta yer almıştır ve bunun gerçekleşmesi için de rol tarım eğitime düşmüştür. Türkiye'de köylü tabakasının kalkınması için üniversitelerde ilim adamı yetiştirmekle birlikte köylü tabakasının yeni tarım usullerini öğrenerek bulundukları bölgelerde faydalı birer çiftçi olabilmesinin inceliklerini gösterecek okullar da olmalıdır. Bu bakımdan Tarım Bakanlığı, Yüksek Tarım Öğretimine ve Orta Tarım Öğretimine önem vermiştir.²²²

²²⁰ Gülten Kazgan, *Tarım ve Gelişme*, İstanbul Bilgi Yayınları, İstanbul, Mayıs 2013, s. 315.

²²¹ Cemalettin Şenocak, “Türkiye’de Zirai Yayım ve Öğretim”, *Ziraat Dergisi*, Sayı:28, Ocak 1965, s. 14.

²²² Vecdet Erkun, “Tarım Öğretimi”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:7, Sayı:147, Yıl:7, 7 Şubat 1946, s. 9.

Başbakan Şükrü Saraçoğlu, 1943 yılı seçimi sonrası Meclis'te hükümetin esasları hakkında konuşma yapmıştır. Bu konuşmada Başbakan, Tarım Bakanlığının bütçesine 4 milyon 800 bin lira daha eklediklerini söylemiştir. Bu para ile altı teknik okul açılacağını bunlardan üçünün genel ziraat için, diğer üçünün ise bahçeler ve meyveler için olacağını ifade etmiştir. Okullardaki öğrencilere teknik bilgiler öğretileceği ve böylelikle burada yetişen çocukların hem kendilerine hem de ülkelerine faydalı olacağını sözlerine eklemiştir.²²³

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, 27 Mayıs 1943 yılında Meclis'te yaptığı konuşmada bu okullar hakkında düşüncelerini dile getirmiştir. Hatipoğlu, köylü çocuklarını teknik bilgi ile donatmak ve yetiştirmek için Tarım Bakanlığı'na verilen bütçe ile zirai teknik öğrenimin ilk kurumlarını açmaya başladıklarını belirtmiştir. Bunların teknik ziraat ve teknik bahçıvanlık okulları şeklinde açılacağını ve her iki okulun da amacının aynı olacağını sözlerine eklemiştir. Karadeniz, Marmara Denizi, Ege Denizi ve Akdeniz sahillerinin bahçe kültürlerinin en iyi yetiştirileceği yerler olduğunu söylemiştir. Bu nedenle de burada yaşayan köylü çocuklarının sebzeçilik ve meyvecilik konusunda yetiştirileceğini buna karşılık olarak Orta Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde ise tarla ziraatı, hayvancılık ve ziraat sanatlarını kapsayan ziraat okullarının kurulacağını söylemiştir.²²⁴

Teknik Ziraat ve Teknik Bahçıvanlık Okullarının açılmasındaki amaç ziraatın kuvvetlendirilmesi için zirai üretim yapan ve milli gelirin en büyük parçasını ortaya koyan köylüleri geri iş tekniğinden ve elverişsiz metotlardan kurtarmaktır. Buna ilaveten teknik meslek bilgilerini köylüye aktarmak ve ileri üretim tekniğini öğretmek de amaçlar arasında yer almıştır.²²⁵

Teknik Ziraat Okulları ziraatın çeşitli üretim bölümlerinde çalışabilecek kimseler yetiştirmek için açılmıştır. Bu okullarda eğitim tarla kültürleri, bahçe kültürleri, hayvancılık, ziraat sanatları alanlarını kapsamaktadır. Teknik bahçıvanlık okulları ise sadece bahçe kültürlerini kapsayan bir alan olarak düşünülmüştür. Bu kurumda bağ kültürleri, meyve ve kültürleri, sebze kültürleri, süs nebatlar kültürleri alanlarını kapsamıştır. Teknik Ziraat ve Teknik Bahçıvan Okullarını başarı ile

²²³ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem:7, Cilt:1, 17 Mart 1943, s. 25.

²²⁴ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem:7, Cilt:2, 27 Mayıs 1943, s. 298.

²²⁵ *Türk Ekonomisi*, Sayı:2, Yıl:1, 15 Ağustos 1943, s. 66.

bitirenler arasından toprağa sahip olmayan ya da yeteri kadar toprağı bulunmayanlara devlete ait boş arazilerden toprak verilmesi kararı alınmıştır. Bunun yanı sıra damızlık hayvan, ziraat makineleri, gübreler ve ilaçlar da verilecektir, denilmiştir.²²⁶

Teknik Tarım ve Teknik Bahçivanlık Okullarının amacı ise çiftçi çocuklarının eğitimini sağlamaktır. 24 Temmuz 1943 tarihinde kabul edilen 4486 sayılı Teknik Ziraat ve Teknik Bahçivanlık Okulları kanununun birinci maddesi “*Ziraat Vekâleti, çeşitli ziraat işlerinin teknik, yapıcı ve başarıcısı olarak köylü çiftçi çocuklarını yetiştirip köye vermek maksadıyla, uygun göreceği yerlerde ve sayıda ‘Teknik Tarım Okulları’ ile bu okullara bağlı küçük, orta, büyük köylü öğretim işletmeleri kurar*” şeklindedir.²²⁷

1943 yılında devletin mali gücü ve Tarım Bakanlığının elinde yetişmiş teknik öğretmen elemanın yeterliği göz önünde tutularak Konya- Sarayönü Bucağında Konuklar, eski adı ile Özden, Aksaray’da Koçaş, Manisa’da Beydere Teknik Ziraat Okulları ile Gebze’de Çayırova, Mersin’de Alata Bahçivanlık okullarının kuruluşuna başlanmıştır. Bu okulların birinci sınıflarına 1944 yılında 200’er öğrenci alınmıştır. 1944 yılında Amasya’da Gökhöyük Teknik Ziraat Okulu’nun kuruluşuna başlanmıştır. Bu okula da 1945’te 200 öğrenci alınmıştır. 1946’da da Hatay’da Reyhanlı Teknik Ziraat Okulunun kuruluşuna başlanarak ertesi yıl bu okula da öğrenci alınmıştır. Böylece ilk dört ve beş yıl içinde beşi Teknik Ziraat, ikisi Teknik Bahçivanlık Okulu olmak üzere yedi ziraat okulu kurulmuş ve öğretime başlamıştır.²²⁸ Bu okulların müdürleri, öğretmenleri ve idare memurları tayin edilmiştir. Bornova Ziraat Okulu öğretmenlerinden Hüseyin Aykut Manisa Beydere, Merkez Mücadele Enstitüsü asistanı Abdi Özkök Konya- Sarayönü Özden, Niğde Ziraat Müdürü Mehmet Çelik Koçaş, Teknik Ziraat Okulu ve Büyükdere Fidanlığı müdürü Şecaat Eken Çayırova okullarına atanmışlardır.²²⁹

Bu okullardan Beydere Teknik Ziraat Okulu Manisa ovasında 1943 yılında kurulmuştur. Okulun kuruluş amaçları bölgenin özelliklerine göre inceleme yapmak,

²²⁶ Bülent Osman, “Teknik Ziraat ve Teknik Bahçivanlık Okulları”, *Türk Ekonomisi*, Sayı:2, Yıl:1, 15 Ağustos 1943, s. 66.

²²⁷ Abdi Özkök, “Teknik Tarım ve Bahçivanlık Okulları”, *Ziraat Dergisi*, Sayı:253, Temmuz 1965, s. 16.

²²⁸ Abdi Özkök, “Teknik Tarım ve Bahçivanlık Okulları”, s. 13.

²²⁹ “Teknik Ziraat Bahçivanlık Okulları”, *Ziraat Dergisi*, Sayı:43, Yıl:4, Ağustos 1943, s. 36.

kurslar açmak, bölgeye örnek olabilecek zirai faaliyette ve üretimde bulunmak, bölge çiftçilerine damızlık temin etmektir. İlk çiftlik okulu olarak ve 7.780 dönüm arazi üzerine kurulmuştur. Okula giriş şartları arasında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak, hastalıksız olmak, herhangi bir arızası bulunmamak, ziraat işlerine elverişli bünyeye sahip olmak, giriş sınavını kazanmış olmak yer almıştır. Okul ikinci derecede ortaokul statüsünde olup, bu derecede okul mezunlarına ait haklara sahiptir. Okuldan mezun olanlara teknik çiftçi diploması verileceğini belirtmiştir.²³⁰

Konuklar Teknik Ziraat Okulu Konya ilinin Sarayönü kazasına beş km mesafede Devlet Üretme Çiftliği arazisi üzerine kurulmuştur. Okul her türlü aile işletmelerini idare edebilecek ve çevredeki çiftçilere örnek olabilecek teknik çiftçi yetiştirmek amacıyla 1943 yılında açılmıştır. Okul boş arazi üzerine kurulmaya başlanmış ve birçok gelişmeler kaydederek elektrik, su, yol, dershaneler, yatakhaneler, sulama havuzları, park ve okulun icap ettiği öğretim şubeleri eklenerek ağaçlama işleri her yıl yeni ilavelerle genişletilmiştir. Okul, Konuklar Devlet Üretme Çiftliği arazisi üzerinde inşa edilmiştir. Okula giriş şartları arasında parasız yatılı kız ve erkek öğrenci alınır ibaresi yer almıştır. Okulu bitiren teknik çiftçiler, orta okul statüsü mezunlarının sahip olduğu haklara sahip olacağı belirtilmiştir.²³¹

Orta Anadolu bölgesi içinde önder çiftçi yetiştirmek gayesi ile bir Teknik Ziraat Okulu kurulması kararlaştırılmıştır. Böylece Tarım Bakanlığı tarafından kurulan bir heyet, o dönem Niğde vilayetine bağlı Aksaray kazasına 25 km mesafedeki Koçaş arazisinde Teknik Ziraat Okulunun temelini atmıştır. Arazi varlığı 24.074 dekar olup Koçaş Devlet Üretme Çiftliğine aittir. 62 adet bina bulunmaktadır ve bunun 37 adedi okulun 25 adedi de çiftliğindir.²³²

Çayırova Teknik Bahçıvanlık Okulu Gebze'ye dokuz km. Kocaeli'ne 53 km. mesafededir. Okul 1943 yılında Teknik Çiftçi ve Teknik Bahçıvan yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Kurum ilk kuruluşunda sazlık ve bataklık durumunda idi. Okula her yıl Kocaeli, Bursa, İstanbul, Bilecek, Edirne, Tekirdağ, Kırklareli, Kastamonu, Sinop, Zonguldak, Bolu, Çankırı vilayetlerine bağlı köylerden ilkokulu

²³⁰ *Öğretim Müesseseleri*, Ziraat Vekaleti Tanıtıcı Neşriyat Serisi, Güven Matbaası, Ankara, 1960, s. 24-25.

²³¹ *Öğretim Müesseseleri*, s. 28- 32.

²³² *Öğretim Müesseseleri*, s. 34- 35.

bitirmiş 12- 16 yaşları arasında hem kız hem de erkek çiftçi çocukları alınmıştır. Okula giriş şartları ziraat işlerinde elverişli bünyeye sahip olmak, iyi halli olmak, giriş imtihanını kazanmış olmak şeklindedir.²³³

Açılan bu okullar arasında Gökhöyük Teknik Ziraat Okulu ve Alata Teknik Bahçıvanlık Okulu'nun açılışı 1944 yılında gerçekleştirilebilmiştir. O döneme ait koşullar göz önünde bulundurulduğunda olağanüstü şartlardan kaynaklanmıştır.

Gökhöyük Teknik Ziraat Okulu ve Devlet Üretme Çiftliği, Amasya'ya 22 km mesafede Çorum'a 66 kilometre uzaklıktadır. Kurum, Teknik Ziraat Okulu ve Devlet Üretme Çiftliği olarak iki ayrı ünite şeklindedir. Teknik Ziraat Okulu, 4486 sayılı kanun hükümleri dahilinde 1944 yılında kurulmuştur. Okuldan mezun olanlar "*Teknik Çiftçi*" unvanını almışlardır. Devlet üretme çiftliği ise 1944 yılında açılmıştır. Çalışmalarıyla çiftçiye örnek olmak damızlık, hayvan, tohum, fidan yetiştirmek ve dağıtmak amacını taşımıştır. 26.914 dekar araziye sahiptir. Okul her yıl 100 öğrenci almaktadır. Çocuklar bir yılı staj olmak üzere üç yıllık bir eğitimden sonra teknik çiftçi olarak hayata atılmaktadır. Öğrenciler Amasya, Çorum, Samsun, Tokat, Sivas, Erzurum, Erzincan, Rize, Giresun, Ordu, Kars, Trabzon, Gümüşhane ve Çoruh illerinden alınmaktadır. Giriş şartları tutan çocuklar bulundukları İl Ziraat Müdürlükleri'ne başvurularını yapmaktadır.²³⁴

Alata Teknik Bahçıvanlık Okulu, Erdemli kazasına üç km Mersin'e 33 km mesafededir. 1944 yılında kurulmaya başlanmıştır. Okulun amacı ziraat işlerinin teknik yapıcısı ve başarıcısı olarak ziraatın farklı kollarında bilhassa uygulama sahada bilgi ve marifet sahibi ve kendi işletmelerinde, resmi ve özel müesseselerin işletmelerinde hayatlarını kazanacak teknik bahçıvan yetiştirmektir. Okul kurulduğunda arazisinden çoğu ziraata elverişli olmayıp bataklık, fundalık ve kumluktan oluşmaktaydı. Fundalıklar temizlenmiş, bataklıklar kurutulmuş ve ön planda tasfiyesi icap eden sahalar tamamen düzeltilmiştir. Sulanamayan alanların sulanabilmesi için su kanalları açılmıştır.²³⁵

²³³ *Öğretim Müesseseleri*, s. 48- 52.

²³⁴ *Öğretim Müesseseleri*, s. 42- 47.

²³⁵ *Öğretim Müesseseleri*, s. 53- 56.

Açılan okullara her yıl 200 erkek ve 50 kız olmak üzere toplamda 250 öğrenci alınmıştır. Her köyden de en az beş öğrenci alınmasına dikkat edilmiş ve genişleme bu sistem üzerine devam etmiştir. Okulda görevli olan öğretmenler ise ziraatçılardan seçilmiştir. Seçilen öğretmenler, ilk yıllarda öğretmen okullarında, köy enstitülerinde pedagoji stajı aldıktan sonra gönderilmiştir. Yine bu okullar için seçilen öğretmenler, köyü ve çiftçiye bilenlerden oluşmuştur. Öğrenciler meslek derslerini 25'şer kişilik gruplar halinde öğretmen ustalarla birlikte, kültür derslerini ise 40'ar kişilik sınıflarda yapmışlardır. Okullarda meslek dersleri, teknik ziraat okullarında daha çok tarla bitkileri ve hayvancılık, ziraat sanatları, genel bahçecilik, küçük evcil hayvanlar konusunda bilgi verilerek işlenmiştir. Teknik Bahçıvanlık Okullarında ise meyvecilik, fidancılık, süs bitkileri, sebzecilik ve bağcılık dersleri verilmiştir. Kültür dersleri Türkçe, Matematik, Tabiat Bilgisi, Tarih, Coğrafya, Beden Eğitimi ve Müzikten oluşuyordu. Okulların ilk iki yılı kültür dersleri ile birlikte pratik zirai öğretim, son yılı ise işletmelerde daha küçük gruplar halinde işletmenin işlerini görerek staj yapmakla geçmiştir. Mezunlara ilk olarak 1943 yılında karşılıksız 300 lira yardım yapılacağı belirtilmiştir. Teknik çiftçilere ise ayrıca onarma ve işletme kredileri verilecek, tohumluk, damızlık, fide, fidan yardımı yapılarak işletecekleri veya kuracakları işletmenin örnek halde işletilmesi ve verimli olması sağlanacaktı.²³⁶

Teknik Ziraat Okullarının açılması iki bakımdan önemlidir. Birincisi; teknik ziraat bilgisini köylerde ocaklaştırmaktır. O dönemde çiftçilerin teknik bilgisi eksikti ve köylünün ziraata dair bilgisi göreneğe dayalı bir bilgi idi. Teknik Ziraat Okulları ile çiftçilerin eski olan iş bilgisinin tazelenmesi, artırılması ve köylünün iş kudretinin yükseltilmesi hedeflenmiştir. Köyünde ve tarlasında çalışacak olan çiftçi böylece bilgiyi iş içinde öğrenebilecektir. Teknik Ziraat Okulları'nın açılmasındaki ikinci önem ise ziraat eğitiminin bütünleşmesidir. 1847 yılında İstanbul'da açılan Ziraat Mektebi, iş bilgisine yer vermekle birlikte yükseköğretim kurumu idi. Bundan sonra açılan Halkalı ve Selanik Yüksek Ziraat Okulları da²³⁷ köy ile iş bilgisini

²³⁶ Abdi Özkök, "Teknik Tarım ve Bahçıvanlık Okulları", s. 14-16.

²³⁷ Selanik, XIX. yüzyılın sonlarında Makedonya'nın kapısı olarak isimlendirilmiştir. Bu bölge verimli arazileri ve stratejik konumuyla dünyaya açılmak isteyen Balkan ve Avrupa Devletleri'nin merakını çekmiştir. Özellikle Rusya'nın XIX. yüzyılın sonlarında Balkanlar'da Slav Ortodokslar üzerinde arzuları devam etmiş ve bu bölge Rusya için ayrıca önemli hale gelmiştir. Rusya bu emelini gerçekleştirmek için Balkanların Osmanlı hakimiyetinden çıkması düşüncesini savunmuştur. Osmanlı hakimiyeti altındaki Ortodoks Hristiyan tebaanın savunuculuğuna soyunan Rusya, 1877 yılında Osmanlı Devleti'ne harp açmıştır. Savaş 1877- 1878 yılında gerçekleşmiştir. Savaşı Osmanlı Devleti

kuramadıkları için tam olarak görevlerini yerine getirememişlerdir. Ziraat eğitimi, bilgiyi köye ulaştıracak mekanizmadan eksikti. Teknik Ziraat Okulları ziraat eğitiminin bu noksanını tamamlamak için de önemli bir araç olmuştur. Devlet Çiftlikleri içerisinde kurulan bu okullar köy çocuklarını sadece iş içinde yetiştirmekle kalmıyor aynı zamanda onlara büyük ve ileri bir ziraatın bilgisini de verme amacını taşımıştır.²³⁸

Teknik Tarım Okulları ile ilgili Tarım Bakanı verdiği demeçte, bu okullarda eğitim görmüş olan çocukların yirmi yıl müddetle memur olmalarının yasaklandığını söylemiştir. Bunları yeni bir iş kolunda kullanmanın suç olduğunu belirterek, böyle radikal hareket etmenin hürriyet bakımından uygun olmadığını ancak teknik bilgi ile donatılan bir köylü nesli yetişinceye kadar bunun zorunlu olduğunu sözlerine eklemiştir.²³⁹

Şevket Raşit Hatipoğlu 29 Mayıs 1944 yılında TBMM’de yaptığı konuşmada yine bu okullarla ilgili düşüncelerini dile getirmiştir. Bakan, Teknik Ziraat ve Teknik Bahçıvanlık Okullarının Cumhuriyetin teknik çiftçilerini Türk köyüne yerleştirme meselesi olduğunu söylemiştir. O günkü şartlar içerisinde üretim yapan Türk köylüsünün ilkel yollarla ziraat yapmakta olduğunu ancak Cumhuriyet Hükümeti’nin amacının teknik bilgilerle çiftçi yetiştirmeyi zaruret olarak gördüğünü ve bunun için köylü nesillerine teknik bilgiler vermek üzere bu davayı ele aldığını sözlerine eklemiştir. Tarım Bakanlığının sadece Teknik Ziraat Okulları ile köylü çocuklarını

kaybetmiştir. Savaş sonunda önce iki devlet arasında Ayastefanos Antlaşması daha sonra Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması’nı imzalamadan önce Rumeli’nin ekonomik ve sosyal kalkınması için çeşitli önlemler almıştır. Bu önlemlerden birisi Selanik Ziraat Mektebi’nin kurulması olmuştur. 4 Ocak 1878 tarihinde Osmanlı idarecileri tarafından Selanik şehrinde bir ziraat mektebinin kurulması düşüncesi tartışılmıştır. Rumeli topraklarında zenginliğin artırılmasının tek çaresi olarak görülen ziraat ve çiftçilikten beklenen fayda sağlanamamıştır. Bu yüzden ortaya çıkan zararlar çiftçileri ve halkı rahatsız etmiştir. Bu gelişme üzerine Selanik Vilayeti tarafından merkeze bir yazı gönderilmiştir. Yazıda ziraat işlerinin genişletilmesi, halka yeni ziraat makinelerinin fiilen gösterilerek kullanımının öğretilmesi için bir ziraat mektebi ile numune çiftliği kurulması talep edilmiştir. Vilayetin talebi üzerine tezkere Ticaret ve Nafia Bakanlığı tarafından Meclis’e getirilmiştir. Meclis tezkereye olumlu karar vermiştir. Bunun kanunlaşması için II. Abdülhamit’e sunulmuştur. Padişahın onayından sonra 25 Haziran 1888 yılında kanunlaşmıştır. Ziraat Mektebi’ne ise II. Abdülhamit’e izafeten “*Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi*” adı verilmiştir. Kemalettin Koç, “Rumeli Müfettişliğinin Selanik Kazasında Ziraat Gelirini Artırma Faaliyetleri (R. 1321/ M. 1905- 1906)”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:12, Sayı:2, Haziran 2022, s. 970- 971. Ayrıca bkz. Ahmet Özçelik, *Tarımın Türk Kültürüne Etkisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 46, Ankara, 1990, s. 319.

²³⁸ *Ziraat Dergisi*, Sayı:39, Yıl:4, Nisan 1943, s. 1-2.

²³⁹ “Tarım İşlerimiz ve Gazeteciler Toplantısı”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:7, Sayı:149, Yıl: 7, 8 Mart 1946, s. 11.

yetiştirmeyi düşünmediklerini zirai üretim yapan yaşlı kimseleri de yetiştirmek istediklerini ifade etmiştir. Bu amaçla da bu insanlar için kurslar açılacağını bu kurslarda alınacak eğitimin üç aylık, altı aylık, yıllık olarak hedeflediğini belirtmiştir.²⁴⁰ Ancak Şevket Raşit Hatipoğlu, Tarım Bakanlığı görevini devam ettiremediği için bu hedefe ulaşamamıştır.

Şevket Raşit Hatipoğlu ilerleyen dönemlerde ziraat eğitimi ile ilgili eleştirel bir tutum sergilemiştir. Hatipoğlu “*Türkiye’de Zirai Öğretimin Durumu*” adlı yazısında Ziraat Meslek Okullarının kendinin Tarım Bakanlığı döneminde açılan “*Teknik Ziraat Okulları*” ile “*Teknik Bahçıvanlık Okulları*” kapatılarak açıldığını belirtmiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu, Türkiye’de zirai öğretimin bir türlü istikrara ve normal gelişmeye kavuşamadığı yönünde eleştirel bir yaklaşım sunmuştur. Yazısında eleştirisine devam eden Hatipoğlu, Türkiye nüfusunun yüzde 61’inin ziraat alanına mensup olduğunu ve Türkiye’de fiilen çalışanların yüzde 64’ünün ziraatta çalıştığını ifade etmiştir. Ziraat alanında çalışan büyük kitlenin zirai eğitim görmediğini söylemiştir. Daha da kötüsü olduğunu savunan Hatipoğlu, ziraat ile uğraşan nüfusun arkasından gelen nesillerin de mesleki eğitim görme imkanına sahip olmadıklarını belirtmiştir. Köylü nesiller için zamanında kurulmuş olan Teknik Ziraat ve Teknik Bahçıvanlık Okullarının anlayışsızlıkla 1967- 1968 yılları arasında kapatılmasını da eleştirmiştir.²⁴¹

1943 yılının sonlarında Orta Anadolu’dan bir gezi yaparak dönen Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, döneme ait elde edilen ürünler hakkında yaptığı konuşmasında genel durumun sevinç verici olduğunu ve meyvenin bol olduğunu söylemiştir. Ürünlerin çok kısa bir sürede kaldırılması için çaba harcadıklarını da sözlerine eklemiştir. Hatipoğlu sözlerinin devamında bu yıl üretim miktarının iyi bir seviyede olmasının herhangi bir gevşemeye sebebiyet vermemesi gerektiğini ifade etmiştir. Dünyanın savaş şartları içinde olduğunu, Türkiye’de de ortaya çıkan sıkıntıların durmadan üretimi artırmanın yolunu takip etmeyi zorunlu hale getirdiğini açıklamıştır. Hatipoğlu savaş bitse de ziraat ürünlerinin öneminin devam edeceğini savunmuştur. Bu yüzden Türkiye olarak zirai üretimin artırılmasının en temel

²⁴⁰ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem:7, Cilt:10, 29 Mayıs 1944, s. 397.

²⁴¹ Şevket Raşit Hatipoğlu, “*Türkiye’de Zirai Öğretimin Durumu*”, s. 19.

davalarından biri olduğunu söyleyerek bundan sonraki hedefler hakkında bilgi vermiştir.²⁴²

1.3. Müttefikler Karşı Saldırıya Geçiyor: Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu'nun 1944 Yılı Faaliyetleri

1944 yılında İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan gelişmelerden biri Müttefiklerin Romanya'yı ele geçirmesi olmuştur. Ayrıca 6 Haziran 1944 yılında Müttefikler tarafından Fransa'ya ait Normandiya kıyılarına geniş çaplı bir çıkarma harekâtı başlatılmıştır. Normandiya Çıkarması'nda hem havadan hem de karadan eş zamanlı hareketler yapılmıştır. Bunun sonucunda Almanya cephesi çökmüştür. Müttefikler batıdan Sovyetler ise doğudan Berlin yönüne ilerlemeye başlamıştır. Savaşın sonucunun belirlendiği bu dönemde Türkiye denge politikasından vazgeçerek Almanya ve Japonya ile diplomatik ve ticari ilişkilerini kesmiştir.²⁴³ İkinci Dünya Savaşı bu şekilde devam ederken Türkiye'deki tarım alanında yapılan faaliyetler de devam etmiştir. Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu'nun 1944 yılı yine diğer dönemlerde olduğu gibi Anadolu gezilerine çıkarak ve ziraat işlerini yerinde inceleyerek geçmiştir. Bu dönemin tarım alanında gerçekleşen en önemli faaliyeti Zirai Donatım Kurumu'nun iktisadi devlet teşekkülü haline getirilmesi olmuştur.

Şevket Raşit Hatipoğlu, 1944 yılı başlarında Hatay, Adana ve Mersin'e inceleme gezileri yapmıştır. Bakan, ilk olarak Hatay'a daha sonra Reyhanlı ve Kırıkhan kazalarına gitmiş ve incelemelerde bulunmuştur. Oradan Suvadiye kazasına gitmiştir.²⁴⁴ Daha sonra Adana'ya giden Hatipoğlu, Çiftçi Birliği Kongresi'ne katılmıştır.²⁴⁵ Tarım Bakanı beraberinde Ziraat Genel Müdürü ile Mersin'e gelmiş ve burada da incelemeler yaparak gerekli direktifleri vermiştir.²⁴⁶

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, ağaçlandırma işi hakkında gazetelere bilgi vermiştir. Bakan, asıl davanın ağaç dikmek değil, kurulan ağaçlıkları korumak ve bunlara bakmak olduğunu ifade etmiştir. Bakan aynı zamanda Tarım Bakanlığına

²⁴² “Ziraat Vekili Diyor Ki”, *Ülkü*, Cilt:4, Sayı:47, 1 Eylül 1943.

²⁴³ *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Temuçin Faik Ertan (edt.), Siyasal Kitabevi, Ankara, Ağustos 2018, s. 259- 260.

²⁴⁴ *Ulus*, 25 Ocak 1944.

²⁴⁵ *Ulus*, 29 Ocak 1944.

²⁴⁶ *Tasvir- i Efkar*, 31 Ocak 1944, *Ulus*, 31 Ocak 1944.

bağlı 1943 ve 1944 yılları içerisinde 27 bağcılık ve meyvecilik kurumlarından 625.288 meyveli, 2.983.700 aşısız köklü Amerikan asma çubuğu ile 250.000 yaprak dut fidanı halkımıza dağıtılmıştır demiştir.²⁴⁷ Kocaeli’nde incelemelerde bulunmuş olan Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, Çayırova Teknik Bahçıvanlık Okulunu gördükten sonra Adapazarı’na gitmiştir. Burada Zirai Donatım Kurumu’na ait ziraat alet ve makineleri fabrikasını, tohum ıslah istasyonunu, elma fidanlığını, devlet orman işletmesi revir amirliğini gezerek yapılması gereken işler hakkında direktifler vermiştir.²⁴⁸ Düzc’e gelen Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, vali ile birlikte zirai teşkilatları ve orman işletmelerini teftiş etmiştir.²⁴⁹ Daha sonra Bolu’ya geçmiş, buradaki incelemelerinden sonra Mudurnu’ya gitmiştir.²⁵⁰

Güney bölgelerinde inceleme gezilerinde bulunan Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, Malatya’ya gelmiş ve burada ziraat kurumlarını inceledikten sonra vali ile birlikte Sultansuyu harasını ve Yeniköy ve Ören bölgesini gezmiştir.²⁵¹ Tarım Bakanı Bafra’ya gelerek burada çiftçilerle görüşmüş ve buradaki kereste fabrikasında incelemelerde bulunmuştur.²⁵² Tarım Bakanı Kırkağaç’a gelmiş ve kazada halkla temaslarda bulunarak Manisa’ya dönmüştür.²⁵³ Manisa’da Beydere Teknik Ziraat Okulunda incelemelerde bulunmuştur.²⁵⁴ Tarım Bakanı, İstanbul’da da incelemelerde bulunmuştur. Halkalı Ziraat Mektebinin laboratuvar kısımlarını gezmiş, noksanları tetkik etmiş ve bu hususta gerekli direktifleri vermiştir.²⁵⁵

Şevket Raşit Hatipoğlu bu dönemde TBMM’de hem Orman Genel Müdürlüğü hem de Toprak Mahsulleri Vergisi görüşmelerinde kendisine sunulan sorulara cevaplar vermiştir. 1944 yılının ocak ayında Orman Genel Müdürlüğü 1943 mali yılı bütçesi hakkında TBMM’de görüşmeler yapılmıştır. Yapılan bu görüşmelerde Eskişehir Milletvekili İzzet Arukan okalıptüs ile ağaçlandırılan alanların kamulaştırılacağı hususunda Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu’ndan açıklama istemiştir. Bunun üzerine Hatipoğlu bu konu ile ilgili bilgiler vermiştir. Bakan

²⁴⁷ Ulus, 15 Mart 1944.

²⁴⁸ Ulus, 28 Temmuz 1944.

²⁴⁹ Ulus, 29 Temmuz 1944.

²⁵⁰ Ulus, 1 Ağustos 1944.

²⁵¹ Ulus, 3 Eylül 1944.

²⁵² Ulus, 27 Eylül 1944.

²⁵³ Ulus, 25 Ekim 1944.

²⁵⁴ Ulus, 26 Ekim 1944.

²⁵⁵ Ulus, 2 Aralık 1944.

açıklamasında bazı yerlerin ağaçlamalarla koruluklar kurmak ve okaliptüs ormanı tesisi için sarf edileceğini beyan etmiştir. Bakan devamında bataklık alanlarını ağaçlandırmaya çalıştıklarını ve bu ağaçların da maden ocaklarındaki sütunlarda kullanılacağını sözlerine eklemiştir. 1944 yılı maden ocaklarının direk ihtiyacını karşılamak için hazırlanan planda okaliptüs ağaçlarından faydalandığını böylece hem bataklıkların kurutulduğunu hem de yetişen ağaçların maden ocaklarında kullanılarak istifade edildiğini belirtmiştir.²⁵⁶

8 Mayıs 1944 tarihli Orman Genel Müdürlüğünün 1944 bütçe kanunu görüşmelerinde Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu kendisine yönlendirilen soruları cevaplandırmıştır. Tarım Bakanlığı Orman Kanunu'nun bakanlığa vermiş olduğu devlet ormanlarının işletmeye açılması görevi ile 1943 yılından itibaren büyük oranda gerçekleştirmeye giriştiğini ve 1938 yılından itibaren ele alınan Devlet İşletmeciliği 1942 yılından sonra hızlandığını ifade etmiştir. Bakan konuşmasının devamında Türkiye'nin haritası yapılıp ve ormancılık için gerekli olan 10.000 ölçekli haritalar ellerinde bulunursa amanejman planlarının yapılması hızlanacaktır demiştir. Bu hususta Harita Genel Müdürlüğü ile temas halinde olduklarını belirtmiştir. Hatipoğlu, ormanların durumları bakımından üç kısımda toplanabileceğini sözlerine eklemiştir. Birinci kısım ormanlar, orman olmaktan çıkmış çalılık haline gelmiştir, ikinci kısımdakiler o güne kadar çok ciddi şekilde istismar edilmiş ve harap vaziyete gelmiştir, üçüncü kısımdaki ormanlar ise verim getirecek ormanlardır ancak bu grupta bulunan ormanlar hem nakil araçlarından hem de iskân yerlerinden çok uzak alanlarda bulunmaktadır. Hatipoğlu'na göre ormanlar sadece servet kaynağı değildir, aksine her türlü faydalar ortaya çıkaran varlıklardır. Türkiye ormanlarının o günkü durumunu değerlendiren Bakan, Türkiye'nin orman miktarı bakımından on milyon beş yüz küsur bin hektar olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin genişliğine oranının ise yüzde 13 olduğunu ve ormanı yüzde yirmiden aşağı düşen ülkelerin orman bakımından fakir ülkeler kategorisinde yer aldığını bu nedenle de Türkiye'nin fakir bir ülke olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁷

Şevket Raşit Hatipoğlu yine aynı konuşmasında Tarım Bakanlığı olarak orman davalarını üç başlık altında toplamıştır. Buna göre birincisi Türkiye'nin en önemli

²⁵⁶ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem:7, Cilt:7, 3 Ocak 1944, s.3.

²⁵⁷ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 7, Cilt:10, 8 Mayıs 1944, s. 34- 36.

ormancılık işi ormanların alanını mümkün olduğu kadar genişletmek, yeni ormanlar yetiştirmek ve ağaçlandırma yapmak; ikincisi, elde bulunan ormanları en insafli ve en idareli şekilde kullanmak, orman tahrip ettirmemek; üçüncüsü, ormanları yangından, her türlü tecavüzden ve afetten korumak şeklindedir. Ormanlarımızın o günkü durumuna bakarak ve orman davalarını göz önünde tutarak ormanlarımız gelir kaynağı olmaktan ve ekonomik kaynak olmaktan ziyade Türkiye'nin genel hayatı için fayda ortaya koyan varlıklar olarak görünmesi gerektiğini savunmuştur. Bakan bunun için de Tarım Bakanlığı'nın ormancılığı devlet elinde toplaması, kontrol altına alması ve idareli işletilmesi gerektiğini de sözlerine eklemiştir.²⁵⁸

Türkiye Büyük Millet Meclisinde Toprak Mahsulleri Vergisi²⁵⁹ görüşmelerinde verginin ikinci maddesi ile ilgili Şevket Raşit Hatipoğlu açıklamalarda bulunmuştur.

Verginin ikinci maddesi tartışılırken Eskişehir Milletvekili İzzet Arukan söz almıştır. Vekil, Toprak Mahsulleri Vergisinden istisna edilenler arasında devlet çiftlikleri ve kombinaların dahil olduğunu ancak çiftliklerin ve kombinaların yetiştirdiği ürünlerin hükümete ait olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle verginin ikinci maddesinden devlet çiftlikleri ve kombinaları çıkarmak gerektiğini savunmuştur. Bunun üzerine söz alan Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, konunun İzzet Arukan'ın ifade ettiği şekilde olmadığını vergiden muaf tutulan Devlet İşletmeleri, doğrudan doğruya kamu hizmeti için çalışan kurumlar olduğunu söylemiştir. Burada belirtilen kurumların ziraat mahsullerini yetiştirip piyasaya süren ve gelir temini

²⁵⁸ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 7, Cilt:10, 8 Mayıs 1944, s. 39.

²⁵⁹ Toprak Mahsulleri Vergisi, 14 Mayıs 1943 yılında Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanmış ve İcra Vekilleri Heyeti tarafından kabul edilmiştir. Toprak Mahsulleri Kanun tasarısı Şükrü Saraçoğlu imzası ile 15 Mayıs 1943 yılında TBMM'ne sunulmuştur. TBMM'de oluşturulan geçici komisyon tarafından hazırlanan rapor ve mazbata 1 Haziran 1943 yılında Meclis başkanlığına iletilerek 4 Haziran 1943 yılında Meclis toplantısında görüşülmeye başlanmıştır. Bu vergi ile toplumun her kesimi devam eden savaş ve yaşanan olağanüstü süreçte milli bir mükellefiyet olarak çıkartılmış olan vergilerle vergilendirilerek “*taşın altına elini koymuş*” olacaktı. Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu dokuz bölümden oluşmuştur. Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu hububat ve bakliyat başta olmak üzere bazı tarımsal ürünlerden elde edilen kazançlar üzerinden alınan olağanüstü, aynı bir vergiyi beraberinde getirdiği için daha önceki uygulamalarla benzerlik göstermiştir. Yeni kanun ile verginin tarımsal ürünlerin belirli bir oranına aynı vergi olarak devlet tarafından el konulması ve sınırlı sayıdaki üründen de nakdi olarak vergi tahsili öngörülmüştür. Mehmet Korkud Aydın, “Savaş Yıllarının Olağanüstü Bir Uygulaması: Toprak Mahsulleri Vergisinin Hayata Geçirilmesi”, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 12/26, s. 5-8. Ayrıca bkz. İbrahim İnci, “1923- 1960 Döneminde Türkiye’de Tarım Faaliyetleri Üzerinden Alınan Vergiler”, *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, 2009- 1, s. 116-118.

amacını güden işletmeler olmadığını ifade etmiştir. Bakan konuşmasının devamında bu istisnalar içerisinde ziraat okullarının tecrübe ve ıslah, deneme işletmeleri ve çiftliklerin dahil olduğunu eklemiştir. İzzet Arukan'ın söyledikleri piyasaya mal çıkaran devlet çiftlikleri diye tanınan Devlet Zirai İşletmeleri Kurumu vergiden istisna edilmemiştir diyerek, halk gibi, zirai mahsul üreten diğer kurumlar gibi vergiye tabiidir ve hükümetçe kamu hizmeti gören kurumların vergiden müstesna olmasının kabul edildiğini belirtmiştir.²⁶⁰

Zirai Donatım Kurumunun bir iktisadi devlet teşekkülü haline gelmesi 1944 yılının faaliyetlerindedir. Zirai Donatım Kurumu ilk olarak 18 Ocak 1940 yılında yürürlüğe giren Milli Korunma Kanunu kapsamında oluşturulan ve Tarım Bakanlığına bağlı bir müdürlüktür. 1 Temmuz 1944 yılında iktisadi devlet teşekkülü haline gelmiştir.²⁶¹

Tarımda makineleşme ve teknik girdilerin kullanılmasındaki gelişmelerin kurumlaşmaya yansımada son aşama 28 Ocak 1943 tarih ve 2/19373 nolu “*Türkiye Zirai Donatım Kurumunun Teşkiline Dair Kararname*” ile yeni bir kurumun oluşturulması olmuştur. Bu kurum Milli Korunma Kanunu’na dayanarak kurulmuştur. Bu dönemde 3460 sayılı kanuna göre kurulan İktisadi Devlet Kuruluşlarına benzememektedir. Direktiflerini doğrudan Tarım Bakanlığı’ndan almaktadır. “*Her türlü ziraat alet, makine, vasıta ve malzemesini, suni gübreleri, zirai ilaç maddelerini, tohumlukları iç ve dış piyasadan sağlamak ve bunları imal ve istihsal ederek peşin ve taksitle satmak ve işler için lüzumlu olan her çeşit zirai, sınai ve ticari teşekkülleri doğrudan ya da dolaylı olarak kurmak, işletmek veya bunlara katılmakla*” görevlendirilmiştir.²⁶² Zirai Donatım Kurumu’nun merkezi Ankara’dır. Ayrıca yurtiçi ve yurtdışı şubeler kurabilme yetkisi de verilmiştir. Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilecek donatım vasıta ve malzemesine ait maddelerin vergisinden muaf tutulması öngörülmüştür.²⁶³

²⁶⁰ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem:7, Cilt:9, 19 Nisan 1944, s.89.

²⁶¹ Okan Ceylan, “Türkiye Zirai Donatım Kurumu (1943- 1998)”, s. 1.

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-zirai-donatim-kurumu-1943-1998/?pdf=5507>.

²⁶² İlhan Tekeli- Selim İlkin, “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları: (Modernleşme Çabaları)”, s. 88. Ayrıca bkz. Hazım Atıf Kuyucak, “Türkiye Zirai Donatım Kurumu”, *Ziraat Dergisi*, Sayı:37, Yıl: 4, Şubat 1943, s. 7.

²⁶³ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye*, C.2, İletişim Yayınları, Ankara, s. 247.

Tarım Bakanlığına bağlı olmak ve çiftçinin pulluktan, gübre ve ilaca kadar her türlü ihtiyaçlarını en elverişli şartlarla, onun arzusuna hazır bulundurmak amacıyla kurulmuş ve hayata geçirilmiştir. Kurumun kuruluşuna dair kanuna göre bir reis ve üç azadan oluşan İdare Meclis reisliğine Tefvik Tarman, azalıklarına Eski Ziraat Umum Müdürü Nesip Karacay ile Ziraat Bakanlığı eski müfettişi Salim Ekim ve Kadri Mesut Evren görevlendirilmiştir.²⁶⁴

Zirai Kombinalar, yurdun birçok yerlerinde boş alanları ekmiştir. 1944 yılında 100 bin ton buğday elde edilmiştir. Kullandığı modern usullerle çiftçiye örnek olarak teşkilatını kuvvetlendirmiştir. Zirai Donatım Kurumu, çiftçilere modern zirai aletleri temin etmekle, yurdun üretim kapasitesini artırmıştır.²⁶⁵

Türkiye’de tarım aletleri konusunu önemli hale getiren etken tarım ürünlerinin miktarının artmasında tarım aletlerinin payının etkin olmasıdır. Zirai Donatım Kurumu ile tarım aletleri fabrikası, tarım aletleri tamir atölyeleri kurmak, tarım aletleri seyyar tamir atölyeleri oluşturmak ve dışarıdan tarım aletleri ithal etmek mümkün olabilmıştır.²⁶⁶ Vecdet Erkun²⁶⁷ tarım aletlerinin ithali ile ilgili şu görüşü dile getirmiştir: “Dışarıdan tarım aletleri ithal işi de üzerinde durulması gereken bir konu olmuştur. Çünkü başka memleketlerde istenilen şekilde tarım makineleri mevcuttur. Bunların bizde üretimini beklemek yerine memleket tarımında verim bakımından büyük faydalar sağlayacak bu tip makinelerin ithaline gitmek gerekir. Elde bulunan makinelerin tamirini yapmak ve onları kullanmaya hazır hale getirmek yedek parçaların bulunmasına bağlıdır. Böyle tamir edilip kullanılacak olan tarım makinelerinin miktarı da ülke ihtiyacını karşılayacak seviyede değildir.”²⁶⁸

²⁶⁴ Ulus, 8 Ağustos 1944.

²⁶⁵ Aslan Tufan Yazman, “Cumhuriyetin 21 inci Yılı”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:5, Sayı:117, Yıl: 5, 1 İkcinciteşrin 1944, s. 1.

²⁶⁶ Vecdet Erkun, “Türkiye’de Tarım Aletleri ve Tamir Meseleleri”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:7, Sayı:164, Yıl:7, 19 Ekim 1946, s. 8.

²⁶⁷ Vecdet Erkun, 16 Ekim 1918 yılında dünyaya gelmiştir. İstanbul Tıp Fakültesi’nde eğitimine başlamıştır. Daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yurt dışı öğrenim burs sınavına katılmıştır. Bu sınavı kazanan Vecdet Erkun, eğitim görmek için Macaristan’a gitmiştir. 1937 ve 1943 tarihleri arasında Budapeşte Macar Kraliyeti Jozsef Nador Teknik Üniversitesi Tarım Fakültesi’nde eğitim görmüştür. Profesörlük unvanını Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi’nde kazanmıştır. Tarım Bakanlığı’nda üst düzey vazifelerde yer almıştır. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO)’nın Roma’da bulunan merkezinde uluslararası uzman olarak çalışmıştır.

<http://www.turkmacar.org.tr/prof-dr-fethi-vecdet-erkun/>.

²⁶⁸ Vecdet Erkun, “Tarım Aletlerinin Tamiri İçin”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:7, Sayı: 164, Yıl:7, 19 Ekim 1946, s. 12.

Pek çok alanlarda toprağı işlemek ve tohumu gömmek için kullanılan alet karasabandır. Diğer alanlarda makine az kullanılmıştır. Orta Anadolu, Eskişehir ve Polatlı gibi bölgelerde pulluk, mibzerli pulluk, orak makinesi yaygındır. Fakat genel olarak üretim için gerekli olan modern makine ve aletler az temin edilebilmiştir.²⁶⁹

Milletler tarım endüstrilerini kendi iklim ve toprak şartlarına göre ayarlamışlardır. Tarım alet ve vasıtaları kullanımında toprağın fiziki ve kimyevi yapısı önemlidir. Tarım makineleri üreten fabrikalar aynı alet ve makineden birkaç farklı tipten üretmiş olabilirler. Çünkü fabrikalar ürünlerini üretirken ülkelere göre değişik şartları göz önünde bulundurmamak durumundadır. Çiftçiler ise bu farklı tipler arasında kendisine uygun olanı seçme konusunda tecrübeli olmaları gerekir. Tecrübeli değiller ise çiftçiler dikkatsizlik ve bilgisizlikten dolayı seçmiş oldukları alet ya da makinenin işe yaramadığını iddia edebilirler. Bu nedenle Türkiye'ye gelecek olan tarım alet ve makinelerinin ülkenin şartlarına uygun olanı tercih etmek ülke adına fayda sağlar. Dışarıdan gelecek tarım alet ve makinelerini ülkede satacak olanlar hangi makine ve aletin hangi toprak ve bölge için uygun olduğunu bilmeli, çiftçi için uygun olanını satmalıdır.²⁷⁰

Ziraatın gelişmesinde üç faktör büyük oranda etkili görülmüştür. Bunlardan birincisi ziraatın teknik üretim araçları ile donatılması, ikincisi teknik bilgi ile geliştirilmesi, üçüncüsü ise teknik araçları bilgi ile kullanabilmede gerekli maddi olanakların sağlanmasıdır. Türkiye'de teknik üretim araçları fikir ve iş alanında istenildiği düzeyde yerleşmemiştir. Bu yerleşmemenin birçok nedeni vardır. Bunların başında teknik üretim araçlarını çiftçiye sağlamadaki usul gelmektedir. Hükümet kendi teşkilatı ve bankası ile çiftçinin teknik araçlarla donatma işini üzerine almıştır. Ancak ne tekniğin ne de metodun üzerinde durabilmiştir. Çiftçinin teknik üretim araçları ile donatılması sürekli bir iş olarak takip edilememiştir. Bu konu zaman zaman ele alınmış olsa da sürekli hale gelememiştir. İkinci neden Türkiye'de yerleşmesi istenilen teknik üretim araçlarının ülkenin her yerinde kullanılabilir olduğuna dair yanlış düşüncedir. Çünkü ziraat aletlerinin maddesi, şekli ve işleme tarzı toprağa, insana, hayvana ve işe göre değişmektedir. Bu yüzden tabiat şartlarının birbirinden

²⁶⁹ Christiansen Weniger, *Türkiye Ziraat Siyasetinin Esas Meseleleri Hakkında Düşünceler*, Çev. Vamık Tayş, T.C. Ziraat Vekâleti Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Ankara 1938, s. 19- 20.

²⁷⁰ Vecdet Erkun, "İstihsal Vasıtaları", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı 157, Yıl:7, 3 Temmuz 1946, s. 7.

farklı olduğu Türkiye’de aynı çeşit aletlerin kullanılması mümkün değildir. Bir diğer neden ise kullanılan aletlerin yedek parçalarının bulunamaması durumudur. Ayrıca teknik üretim vasıtalarının yayılmasında fiyatın da büyük rolü olmuştur. Devlet bu aletlerin satışı ile meşgulken fiyat meselesi bu kadar etkili olmamış ancak iş özel sektöre geçtiğinde fazla kazanç arzusu aletlerin daha fazla miktara satılmasına neden olmuştur.²⁷¹

Tarım için gerekli olan alet, malzeme ve makineyi, ilaç ve gübreyi imal, üretim ve damızlık hayvanları iç ve dış piyasalarda taksitle veya peşin olarak Donatım Kurumu’nun sağlaması düşünülmüştür. Tamirhaneler açacak, üretimden arta kalan maddeleri işleyip satacak ve çiftçiye peşin veya taksitle modern ziraat aletleri satacak şekilde planlanmıştır.²⁷²

Kurum faaliyetini özellikle, ziraat aletlerini satın almak ve yapmak, ziraat aletlerini korumak için tamir etmek noktasında gerçekleştirmiştir. Ziraat aletlerini yapmak için kurumun elinde Orman Çiftliği Ziraat Aletleri Fabrikası ve Adapazarı’ndaki Ziraat Aletleri Fabrikası olmak üzere iki fabrikası bulunmaktadır. Eskiden adına araba fabrikası denilen Adapazarı Ziraat Aletleri Fabrikası, Tarım Bakanlığı tarafından satın alınmış ve Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu’nun ilgisini toplayarak tekrar kurulmuştur.²⁷³

Şevket Raşit Hatipoğlu, 27 Mayıs 1943 yılında TBMM’de yaptığı konuşmasında çiftçileri teknik üretim vasıtaları ile donatmak için Tarım Bakanlığı Adapazarı fabrikasını almak üzere olduğunu ve bu fabrikayı o günkü şartlar içerisinde hızlı bir şekilde restore etmek yolunda olduklarını ifade etmiştir. Fabrikada mevcut şartlar altında elde bulunan vasıtalarla pulluk yapmaya çalışacaklarını sözlerine eklemiştir.²⁷⁴ Adapazarı Tahta ve Demir Fabrikası, Tarım Bakanlığı tarafından satın alınarak Türkiye Zirai Donatım Kurumuna verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı’nda İsmail Hakkı Paşa tarafından kurulan fabrika araba yapmak için tesis edilmiştir. Bundan sonra birçok kez el değiştirmiştir. En son Adapazarı Türk Ticaret Bankasına geçmiştir. Her yaptığı işte zarar etmiş olan fabrika sermayesi ve kredisi de kalmadığı

²⁷¹ *Ziraat Dergisi*, Sayı: 37, Yıl:4, Şubat 1943, s. 1-5.

²⁷² Selim Cavid, “Türkiye: Zirai Donatım Kurumu”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:5, Sayı:109, Yıl:5, 3 Temmuz 1944, s. 1.

²⁷³ “Zirai Donatım Kurumu”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:7, Sayı: 158, 18 Temmuz 1946, s. 4.

²⁷⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem:7, Cilt:2, 27 Mayıs 1943, s. 299.

için fabrikayı kurtarmak adına Eti Bank, Ziraat Bankası ve Türk Ticaret Bankası ortak bir şekilde 700 bin lira sermayesi olan Adapazarı Demir ve Tahta Fabrikaları Türk Anonim şirketini oluşturmuştur. Ancak fabrika yine zarar etmiştir. 1943 yılında depremde tamamen yıkılmıştır. İsmet İnönü'nün direktifi ile Fabrika, ziraat yapmak üzere Tarım Bakanlığı tarafından satın alınmıştır ve Zirai Donatım Kurumu Müdürlüğünün emrine verilmiştir. Fabrikanın yapacağı iş köylüye gerekli olan her türlü zirai aletlerin üretilmesidir. Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, üretilecek aletlerin en iyi malzemeden olmasını emretmiştir. Bu nedenle gerek ahşap gerek madeni kısımlara dikkat edilmiş, en iyi malzeme kullanılmıştır. Tarım Bakanının emri ile fabrikada bir çırak kursu açılmıştır. Bu kursta birinci sınıf teknisyen yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Kurs süresi 13 ay olarak belirlenmiş, gerekli görüldüğü takdirde 24 aya çıkarılması kararlaştırılmıştır.²⁷⁵

Köylüyü toprak sahibi yapma siyasetinin yanında onları üretim araçları ile donatmak ziraat politikasının o dönemde en önemli tedbirlerinden birini oluşturmuştur. Türkiye'ye bu döneme kadar özel teşebbüsler aracılığı ile ithal edilmiş olan üretim araçları çeşitli tiplerden oluşmuştur. Ancak bu araçlar çoğu zaman zirai yapıya uygun olmamıştır. Yüksek fiyatlarla elde edilen bu makineler çeşitli bölgelerde âtil bir hale gelmiştir. Yeni kurumun kararlaştırılan şartlara uygun olarak getireceği zirai üretim araçları ve gübreleri Türkiye'nin önemli ihtiyacını karşılaması planlanmıştır. Bunu gerçekleştirebilmek için Türkiye Zirai Donatım Kurumu, Ziraat Bankası taşra teşkilatından faydalanmıştır.²⁷⁶

Ziraat Bankasının görevi zirai kredi sağlamaktır, bir başka deyişle çiftçiye para temin etmektir. Çiftçinin elinde parası varsa doğrudan veya Ziraat Bankasından kredi olarak ihtiyacı olan ziraat aletlerini ve vasıtalarını satın alabilmektedir. Yeni bir kuruma neden gerek duyulduğu sorusu gündeme gelmiştir. Bu sorunun cevabını çiftçinin içinde bulunduğu durumda aramak gereklidir. Çünkü çiftçinin ziraat aletleri ve vasıtaları temin etmesinde üç mesele vardır: İlki, aletleri ve vasıtaları ucuz temin etmek istemesi gelmektedir. Çünkü Türkiye'nin savaş sonrasında ileri bir ziraat ülkesi olması ürünleri ucuza mal etmesine bağlıdır. İkinci mesele, çiftçinin ihtiyacı olan

²⁷⁵ "Türkiye Zirai Donatım Kurumunun: Adapazarı Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikası", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:5, Sayı: 114, Yıl:5, 16 Eylül 1944, s. 12-13.

²⁷⁶ *Türk Ekonomisi*, Sayı:1, Yıl:1, Ankara, 1 Temmuz 1943, s. 31.

ziraat aletlerinin ve vasıtalarının işini görecektür türden olmasıdır. “*Hangi marka ziraat aleti daha iyidir ya da herhangi bir hastalığa hangi ilaç iyi gelir?*” gibi sorular her çiftçinin doğru bir şekilde cevaplayabileceği türden sorular değildir. Bu gibi ürünleri pazarlayan kişiler ise işe kar bakımından baktıkları için kendi mallarının daha iyi olduğundan bahsedebilirler. Üçüncü mesele ise çiftçinin para bulma meselesidir. Çiftçi bu noktada ya bankadan borç alma yolunu seçmekte ya da bunları satanlardan taksitle veya çok yüksek fiyatlarla alabilmektedir. İşte Zirai Donatım Kurumu çiftçinin bu üç önemli meselesini çözme gayreti içinde olmuştur.²⁷⁷

Türkiye Zirai Donatım Kurumu ile ilgili Meclis’te 19 Haziran 1944 tarihinde özellikle kurumun 15. maddesi üzerinde tartışmalar yaşanmıştır. 15. madde “*Kurumun iştiğal mevzuuna giren maddelerden lüzum ve zaruret görenlerin memlekete ithal hakkı Ziraat Vekilliğinin teklifi ve İcra Vekilleri Heyetinin kararıyla kuruma verilebilir*” demektedir. Madde ile ilgili söz alan Seyhan Milletvekili Damar Arıkoğlu, bu maddenin inhisar maddesi olduğunu belirtmiş ve Türkiye’ye girecek olan ziraat aletlerinin tamamen kurumun inhisarına girecek olduğunu söylemiştir. Bunun da faydadan çok zarar getireceğini öngörmüştür.²⁷⁸ Söz alan Sivas Milletvekili Abdurrahman Naci Demirağ, Arıkoğlu gibi benzer bir düşünceye sahip olduğunu belirtmiştir. Demirağ, Türkiye’de zirai donatım işinin çok daha fazla para gerektiren iş olduğunu 50 ya da 100 milyon sermaye ile oluşturulan kurumun ülkenin bütün zirai ihtiyaçlarını karşılayabilmesine imkân olmadığını da sözlerine eklemiştir.²⁷⁹

Daha sonra konuşan Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel, Gümüşhane Milletvekili Recai Güreli konu ile ilgili düşüncelerini dile getirmişlerdir. Düşüncelerini dile getiren milletvekillerinin eleştirel tutumlarına cevap vermek ve konuya açıklık getirmek amacıyla Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu açıklamalarda bulunmuştur. Hatipoğlu, 15. madde üzerinde duran milletvekili arkadaşların hassasiyetlerini memnuniyetle karşıladığını belirterek Türkiye Büyük Millet Meclisine iletilen Zirai Donatım Kurumu Kanunu’nun sadece Tarım Bakanlığının bir kanunu olmadığını Cumhuriyet Hükümeti’nin ele aldığı büyük davalardan biri olduğunu sözlerine eklemiştir. 15. maddenin, Ziraat Kurulunda, Maliye Kurulunda,

²⁷⁷ Hazım Atıf Kuyucak, “Zirai Donatım Kurumu”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:5, Sayı:111, Yıl:5, 1 Ağustos 1944, s. 4.

²⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:7, Cilt:11, 19 Haziran 1944, s. 82.

²⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:7, Cilt:11, 19 Haziran 1944, s. 83.

Bütçe Kurulunda ve Meclis'in kararıyla Ticaret Kurulunda incelendiğini belirtmiştir. Ayrıca 15. maddede bahsedilen hükmün teknik üretim vasıtası ve malzemelerinin elde edilmesinde tam bir tekel olarak ifade etmediğini de sözlerine eklemiştir. Meclis'te söz alan milletvekillerinden Türkiye Zirai Donatım Kurumu teknik üretim vasıtalarının elde edilmesinde genel bir tekel tesis edecek şekilde anladığını aslında böyle bir amaçla konulmadığını açıklamıştır.²⁸⁰

Şevket Raşit Hatipoğlu bunlara ilaveten Zirai Donatım Kurumunun üretim vasıtalarının ve üretim malzemelerinin alımı, satımı ve ticaretinin kendi unsurlarının elinde olmadığını, bunun yabancı firmalar tarafından satışa sunulduğunu belirterek, birçok maddenin alım ve satımında yıllardır Türkiye'de fiili inhisarlar olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Bakan, bütün donatım maddelerinde bir fiyat artışı olacağı ve buna bağlı olarak serbest rekabetin ortadan kalkacağı yönünde gelen eleştirilere cevaben böyle bir şey olmadığını, kanunda hususi teşebbüslerle iş birliği ve Türkiye içinde alım- satımın serbest olacağını söylemiştir. Çiftçinin ihtiyacı olan vasıtaların ve malzemenin sadece tek kurum tarafından temin edilebilmesinin mümkün olmadığını da sözlerine eklemiştir. Tüm bu nedenlerden dolayı Türkiye Zirai Donatım Kurumunu kamu hizmeti gören bir kurum olarak gördüğünü bu kurumun takip ettiği hedeflere ulaşması bakımından bu maddenin işleyiş şeklini İcra Vekilleri Heyetinin suiistimal etmeyerek Türkiye'nin menfaatlerine uygun olarak hareket edeceğini söylemiştir.²⁸¹

Kurumun yapacağı işler belirli maddeler halinde sıralanmıştır. Buna göre;

1. Kurumun vazifeleri, her türlü ziraat, alet, makine, vasıta ve malzemesini, sun'i gübreleri, zirai ilaç maddelerini, tohumlukları iç ve dış piyasalardan tedarik, temin etmek ve bunları imal ve istihsal edip peşin veya taksitle satmak ve bu işler için lüzumlu olan her çeşit zirai, sınai ve ticari teşekkülleri doğrudan doğruya veya bilvasıta tesis etmek ve işletmek veya bunlarla iştirak etmektir.

2. Kurum işleri icabı olarak gayrimenkul mallara tasarruf edebileceği gibi alacaklarının temini maksadıyla kendi namına gayrimenkul mallar üzerinde ipotek tesis edilebilir.

²⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:7, Cilt:11, 19 Haziran 1944, s. 86.

²⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:7, Cilt:11, 19 Haziran 1944, s. 87.

3. Kurum kanuni merasimine uygun olarak kendisine bağı ve hükmi şahsiyeti haiz müesseseler vücuda getirebilir.

4. Kurum memleket içinde ve dışında lüzum gördüğü yerlerde şubeler, ajanslıklar, bürolar, depolar ve tamirhaneler kurabilir.

5. Kurum bu işlere girişebilmek için Ziraat bakanlığının müsaadesini alır ve bu suretle Bakanlığın müsaadesini istihsal ettiği işleri aksine emir alıncaya kadar müstakilen yürütür.²⁸²

Zirai Donatım Kurumunun mali hükümleri ise; Kurumun sermayesi 10 bin lira olarak belirlenmiştir. Bu sermaye Bakanlar Kurulu kararı ile artırılabilir ibaresi konmuştur. Kurum aynı zamanda Milli Korunma Kanunu'nun 47. maddesinin birinci fıkrasına dayanarak T.C. Ziraat Bankasına aylık ölçülerle yıl sonlarına ait bilançolarını göndermektedir. Kurumun banka ve kredi işleri ise Tarım Bakanlığı'nın göstereceği bankalar tarafından yapılmaktadır. Kurum, Tarım Bakanlığı'nın onayı ile beş milyon liraya kadar borçlanma sözleşmesine yükümlüdür. Kurumun kadrosu Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmaktadır.²⁸³

Tarım Bakanlığı, Zirai Donatım Kurumu aracılığıyla ülkenin zirai kalkınmasını amaç edinen çalışma programını hazırlamıştır. Bu programa göre ülke, Ankara, Adana, Edirne, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya, Samsun, Sivas ve Doğu Anadolu olmak üzere on bölgeye ayrılmıştır. Bu on bölge dâhilindeki bütün kaza merkezlerinde Zirai Donatım Kurumu temsilcilikleri kurulmuştur. Her çeşit ziraat aletlerinin köylüye hem kolay hem de uygun bir şekilde sağlanması göz önünde tutulmuştur. Yüz kadar kazaya, 100- 500 'er pulluk, köylüye kredi ile satılmak üzere gönderilmiştir. Türkiye içinde üretilecek ya da dış ülkelerden getirilecek olan alet ve vasıtalar ya peşin ya da taksit yolu ile dağıtılmıştır.²⁸⁴

Bakan Türkiye'de ziraatın gelişmesi ve üretimin artması için uygulanması gereken metodun üç şartı olduğunu bunlardan birincisinin üretim araçları ikincisi üretim araçları üçüncüsünün ise yine üretim araçları olduğunu söyleyerek üretim araçlarının önemine vurgu yapmıştır. Bakan, elde bulunan istatistiklere göre 3.200.000

²⁸² BCA, 030.18.01.02.101.6.19.

²⁸³ Ziraat Dergisi, Sayı:37, Yıl:4, Şubat 1943, s. 44.

²⁸⁴ Ziya Tataç, "Olaylara Bakış", Türk Ekonomisi, Sayı:1, Yıl:1, Ankara, 1 Temmuz 1943, s. 211.

çiftçinin ancak 500.000 pulluğu olduğunu söylemiş gerisinin ise hep karasaban ile üretim yaptığını belirtmiştir. Bakan'a göre en iyi karasaban, en kötü pulluktan fenadır. Karasaban, orak ve döğenle ziraatın gelişemeyeceğini söylemiştir. Bakan savaş içinde birçok alet getirdiklerini bunların yalnız ziraat vasıtaları olmadığını Donatım Kurumu'nun birçok ilaç ve aletler de getirttiğini ifade ederek üretim araçlarının önemine değinmiştir.²⁸⁵

Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraatımızın Üç Eski Meselesi” isimli yazısında bu üç meselelerden birinin “*tesisat ve vesait*” meselesi olduğunu vurgulamıştır. Hatipoğlu'na göre Türkiye ziraatının ilerlemeyişinin sebebi tesisat ve vasıtaların yokluğudur. Türkiye ziraatında yapılacak işlerin çok olduğunu ancak bu işlerin yapılabilmesinin bol vasıtaların ve yeni tesisatın oluşturulmasına bağlı olduğunu da eklemiştir. Türkiye ziraatının dirilmesi için yapılacak ilk ve biricik iş yeni tesisat kurmak ve modern vasıtalarla donatmaktır düşüncesini savunmuştur.²⁸⁶

Şevket Raşit Hatipoğlu'na göre, Türk çiftçisi eski usullerle üretim yaptığı için hem verim az hem de mahsullerin kalitesi düşüktür. Türk köylüsünün elindeki teknik üretim vasıtaları yetersizdir. Bu vasıtalar çok eski oldukları gibi aynı zamanda bol üretime yetecek miktarda da değildir. Bu yüzden teknik üretim vasıtalarını iyileştirmek ve yenileştirmek Türk ziraatının temel davalarından biri olmalıdır. Hatipoğlu, ziraatın elinde düzgün aletler olmadığı için makineleşme açısından zorlandığını ifade etmiştir.²⁸⁷

Şevket Raşit Hatipoğlu, Türkiye'de ziraat usullerinde eksiklikler olduğunu vurgulayarak bu eksiklikleri şu şekilde sıralamıştır; toprak işleme, toprağın gübrelenmesi, tohumun hazırlanması, ekilmesi, bakılması, hasat ve harman konusunda usul bozukluğu olduğunu belirtmiştir. Yine aynı şekilde bahçe kültürleri alanında fide yetiştirilmesi, sökülmesi, yerine dikilmesi, bakılması, korunması gibi konularda da gerilik olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte hayvancılıkta da durumun böyle olduğunu belirterek, hayvan üretimi ve bakımının elverişli usullerle yapılmadığını

²⁸⁵ “Tarım İşlerimiz ve Gazeteciler Toplantısı”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:7, Sayı 149, Yıl:7, 8 Mart 1946, s. 10.

²⁸⁶ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraatımızın Üç Eski Meselesi”, *Ziraat Aleminde Vakıalar ve Düşünceler*, Zerbamat, Ankara, 1939, s. 19-20.

²⁸⁷ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraatımızda Teknik Vasıtalar Meselesi”, *Dönüm*, Sayı:1, Yıl:5, I. Teşrin 1939, s. 5-7.

savunmuştur. Türkiye ziraatını dedelerden kalan ziraat usullerinden kurtarmak için Türkiye’de bütün çiftçi nüfusunun ziraat öğrenimi görmesinin mümkün olmadığını savunmuştur. Ülkede yapılması gerekenin bir taraftan bu konu üzerinde ilim yolunda ilerlerken diğer taraftan köylü kalabalığına iyi ziraat usullerinin mal etmek gerektiğine vurgu yapmıştır.²⁸⁸

Şevket Raşit Hatipoğlu, Ülkü dergisine yazdığı “Ziraat: Yiyecek Maddeler Kaynağı” adlı yazısında çiftçilerin üretim araçları ile donatılması hususuna değinmiştir. Hatipoğlu’na göre, yurdun tabii şartlarına ve tabii imkanlarına rağmen ziraatın yiyecek maddeleri yetiştirmede milli iktisada yetememesinin sebeplerinin zaman içerisinde daha iyi anlaşıldığını savunmaktadır. Bu sebeplerin başında çiftçilerimizin bol ve iyi üretim vasıtaları ile donatılmamış olması gelmiştir. Adı geçen tabii imkanların gerçekleştirilebilmesi için ziraatta üretim vasıtaları davasının çözülmesi gerektiğini savunmuş ve bakan olduktan sonra bu düşüncesini aktif hale getirmek için çalışmıştır.²⁸⁹

1944 yılında devlet çiftliklerinin sayıları artırılmıştır. Bu dönemde kurulan devlet çiftliklerinden biri olan Özden Devlet Çiftliği, Kadınhamı ilçesine bağlıdır. Özden Teknik Ziraat Okulunun yanı başında tesis edilmiştir. 48.249 dönümlük bir alan içerisinde yer almıştır. Bu çiftliklerden ikincisi olan Çiçekdağı Devlet Çiftliği, Kırşehir iline bağlı olup Yerköy istasyonunun yanı başında yer almıştır. Arazi varlığı, 25.000 dönümü bulmaktadır. 1946 yılındaki üretimi ve Ofise teslimatı buğday olarak 1.857.554 kiloya; arpa olarak 9.065 kilo, toplam olarak 1.866.619 kiloya varmıştır. Üçüncü kurulan devlet çiftliği ise Koçaş Devlet Çiftliği’dir ve Aksaray’da kurulmuştur. Kapladığı alan 24.710 dönümü geçmektedir. Koçaş Devlet Çiftliğinin üretimi 1946 yılında buğday olarak; 201.276 kiloyu; arpa olarak 161.827 kiloyu, 2.313 kilo çavdar toplam itibariyle 365.416 kiloyu geçmiştir. Dördüncü kurulan devlet çiftliği Gelemen Devlet Çiftliği, Samsun ilinde kurulmuş bir çiftliktir. Gelemen Devlet Çiftliği’nin kapladığı alan 24.170 dönümü bulmaktadır. 1944 yılında 45.291 kilo, 1945 senesinde 63.500 kilo ve 1946 yılında 255.100 kilo hububat elde edilmiştir. Bu dönemde kurulan bir diğer devlet çiftliği Gökhöyük Devlet Çiftliği’dir. 1946 yılında

²⁸⁸ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Memleketimizde Ziraat Usulleri Meselesi”, *Dönüm*, Sayı:2, Yıl:5, Birincikanun 1939, s.52-54.

²⁸⁹ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraat: Yiyecek Maddeler Kaynağı”, *Ülkü*, Cilt:1, Sayı:14, 16 Nisan 1942, s. 3.

Toprak Mahsulleri Ofisine teslimatı; 589.212 kilo buğday ile 316.364 kilo arpadan ibaret olmak üzere toplam 905.576 kiloyu bulmuştur. Son olarak Keykubat Devlet Çiftliği, Kayseri iline bağlıdır. 12.000 dönümlük bir alanı kaplamıştır. 1945 yılındaki üretimi 83.691 kiloyu ve 1946 yılındaki üretimi ise 51.000 kiloyu bulmuştur.²⁹⁰

Başbakan Saraçoğlu 1944 yılında İkinci Dünya Savaşı sonrası için bir kalkınma planının hazırlanmasına karar vermiştir. Bunun için Maliye Bakanı Nurullah Esat Sümer, İktisat Bakanı Fuat Sirmen ve Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu'ndan oluşan bakanlıklar arası bir komisyon kurulmuştur. Çalışmalar İktisat Bakanlığı'nda yoğunlaşmıştır. Planın teknik idaresi kadro hareketinin önde gelen isimlerinden Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Hüsrev Tökin tarafından üstlenilmiştir. Böylece “*Kadrocu Planlama*” yaklaşımı hazırlanan bu planda geniş ölçüde uygulama alanı bulmuştur. Plan 7 Mayıs 1945 yılında “*Ön Rapor*” şeklinde bitirilmiştir. Plan dört bölümden meydana geliyordu:

- *Türk sanayinin, harp zamanından sulh zamanına intikal ve sulh zamanının muhtemel yeni şartlarına intibak devresinde korunması ve gelişmesi ile ilgili genel problemler hakkında rapor.*
- *Bu raporun teknik bölümlerinin özeti ile jeopolitik mahiyetteki genel görüşleri içeren “Ön Rapor”.*
- *Ele alınan konuların önemli bir bölümünü oluşturan Sümerbank ve Etibank'a ait projeler ve ön projeler.*
- *Uygulamayı temin amacıyla planlamayla ilgili kuruluşlar arasında imzalanan protokoller.*

Hazırlanan bu plan 1930'lu yılların bağımsız ulusalcı yapısını yansıtmıştır. Planın finansmanı bakımından yapılan çalışmalar Sümerbank ve Etibank'ın gereksiniminin 300 milyon TL olduğunu göstermiştir. Gerekli olan finansmanı sağlamak için 3 Haziran 1946 yılında çıkan yasayla hükümete üç seferde 150 milyon TL kadar iç borçlanma yetkisi verilmiştir. Değişen şartlar hazırlanan planın uygulanmasını engellemiştir.²⁹¹

²⁹⁰ Ragıp Ziya Mağden, *Zirai Kombinalar*, s. 49- 55.

²⁹¹ Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900- 1960)*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, Eylül 2003, s. 335- 336.

1.4. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Tarım Bakanlığı Dönemi'nde Çay Politikası

Çay bitkisi çalıya benzeyen küçük bir ağaçtır. Büyümesi ağır ağır gerçekleştiği için insan boyuna ulaşabilir ancak bu durum zaman alır. Kökü düzensiz, ağacımsı ve siyah rengi vardır. Ağaççığın kökünden bir sürü de dal çıkar. Filizleri ve sürgünleri düzensiz bir biçimde her yöne uzanır. Çay bitkisi bir kamelya türüdür.²⁹² Çayın büyümesi yavaş gerçekleştiği için üretiminin iklim bakımından uygun olan Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yapılması ve yaygın hale getirilmesinde uzun uğraşlar verilmesinin nedenlerden biridir. Bu uğraşı verenler arasında Şevket Raşit Hatipoğlu da vardır.

Anadolu topraklarına çayın ne zaman geldiği sorusunun cevabı araştırmacılar arasında tartışma konusudur. Ancak tartışılan tarihler çok da farklı değildir. Bu konuda elimize ulaşan en açık ipucu Evliya Çelebi tarafından 1631 yılında İstanbul izlenimlerine dair anlattığı bilgi olmuştur. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgi doğrultusunda kendisinin o tarihe kadar çay içmediğini ifade etmesi olmuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere çay, XVII. yüzyılın başlarında bilinen bir üründür. XIX.'uncu yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da çayhanelerin bulunduğu bilinmektedir. Bu dönemde tüketilen çay ithalat yolu ile karşılanmıştır.²⁹³

Türkiye'de çay üretilmesine ait ilk girişimler 1888 senesinde gerçekleşmiştir. Bu dönemi içeren bilgiler 1892 yılında "*Coğrafya Sınai ve Ticari*" adlı kitap olarak yayınlanmıştır. Yazılan eserde verilen bilgiye göre dönemin Ticaret ve Tarım Bakanı tarafından Çin'den çay fidanları ve tohumları getirtilmiştir. Çin'den gelen fidan ve tohumlar üretim için Bursa ilinde denenmiştir. Ancak başarı elde edilmemiştir. 1892 yılında da buna benzer bir çaba tekrarlanmıştır. 1888 ve 1892 yıllarında çay üretimi denemeleri çevresel şartların elverişli olmaması nedeniyle başarı vermemiştir.²⁹⁴

XX. yüzyılın başlarında Doğu Karadeniz bölgesinde insanlar, Sohum ve Batum bölgelerine çalışmak için gitmişler ve kaldıkları süre boyunca çayın nasıl

²⁹² Stephan Reimertz, *Çayın Kültür Tarihi*, Mustafa Tüzel (çev.), Ankara, Temmuz 1999, s. 42.

²⁹³ Muhammet Öncirak, Çay Sektörü ve Türkiye Ekonomisi, *Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2019, s. 35.

²⁹⁴ Kemal Çimen, Türkiye'de Çay Yetiştiriciliği ve Çay Sanayi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s. 17.

yetiştirildiği hakkında bilgi sahibi olmuşlardır. O bölgeden getirdikleri çay fidanlarını Rize ve çevresinin belirli alanlarına ekmişlerdir. Ekimin sonucu başarılı olmuştur. Daha sonraki dönemlerde çay yetiştirilmesi konusunda Türkiye’de özel girişimler olmuştur. Bunun bir örneği Rize Ziraat Odası Başkanı Hulusi Bey’dir. Hulusi Bey Batum’dan getirdiği çay tohumlarını bahçesine ekmiş ve fidanların büyüdüğünü gözlemlemiştir. Ancak 1916 yılında bölge Ruslar tarafından işgal edilmesi sonucunda Hulusi Bey bölgeden göç etmiştir. Birinci Dünya Savaşı’nın bitmesi ve Rusların bu bölgeden geri çekilmesi ile Hulusi Bey 1919 yılında Rize’ye dönerek çalışmalarını kaldığı yerden sürdürmüştür. Bu durum Rize’de çayın yetiştirilebilir bir ürün olduğunu göstermiştir.²⁹⁵

Doğu Karadeniz Bölgesi’nin kıyı alanlarında çayın yetiştirilebileceği teklifi Ali Rıza Erten²⁹⁶ tarafından 1918’de ortaya konmuştur.²⁹⁷ Ali Rıza Erten, Halkalı Ziraat Okulu hocalarından biridir. Kendisi 1918 yılında Tarım Bakanlığı tarafından Rize, Ardahan, Kars ve çevresine inceleme yapmak amacıyla gönderilmiştir. Ardından Batum’a da giden Ali Rıza Erten burada çalışmalar yapmıştır.²⁹⁸ Ali Rıza Bey çay, narenciye ve bambu gibi ürünlerin Batum ve çevresinde yetiştirilmekte olduğunu görmüştür. Yaptığı inceleme sonucunda batıya doğru gidilmesi neticesinde Rize ve çevresinin coğrafi şartlar bakımından Batum’a benzediği için çayın Anadolu’nun bu bölgesinde yetişebileceği kanaatine varmıştır. Yapmış olduğu bu incelmeyi “*Şimali Şarki Anadolu ve Kafkasya Tetkikatı Ziraiye*” adlı kitap haline getirmiştir. Rize ve çevresinde yetiştirilmesinin uygun olduğu sebepleri ile açıklanmıştır.²⁹⁹

Cumhuriyet döneminde Türkiye’de çay yetiştirilmesi konusunda araştırmalar devlet destekli olmuştur. Bu dönemde çay yetiştiriciliği konusunda karşımıza çıkan

²⁹⁵ Mustafa Duman, *Çay Kitabı*, Bayrak Matbaası, İstanbul, Mayıs 2005, s. 23- 25.

²⁹⁶ Ali Rıza Erten, 1887 yılında Mersin’de doğmuştur. Halkalı Ziraat Okulunu bitirdikten sonra Fransa’da yüksek öğrenimini bitirmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde ikinci ara seçim dönemi ile birlikte III., IV., V., VI., VII., VIII., ve IX. dönem Mardin Milletvekilliği yapmıştır. <https://www.caykur.gov.tr/Pages/Kurumsal/KurumHakkinda.aspx?ItemId=20&ItemId2=26&ItemType=Detail>.

²⁹⁷ Mustafa Erden, *Çay*, Maya Matbaacılık, Ankara, 1984, s. 5.

²⁹⁸ Asım Zihnioğlu, *Bir Yeşilin Peşinde*, Başak Matbaacılık, Ankara, Haziran 2003, s. 15.

²⁹⁹ Mevlüt Kinez, *Çay Ziraatı*, Tarım Bakanlığı Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü Yayınları: D-110, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1967, s. 3.

isim Zihni Derin'dir.³⁰⁰ Zihni Derin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bilhassa Rize'de çay yetiştirilmesi konusunda incelemeler yapmıştır.³⁰¹

1923 yılında Zihni Derin Rize'ye gitmiştir. Dönemin Rize Valisi Hurşit Bey Rize'de hazineye ait on beş dekarlık bir araziye fidanlık işi için ayırmıştır. Bölgeyi inceleme gezileri esnasında bölge halkının Batum'dan getirdikleri ve bahçelerine diktikleri çayın yetiştiğini gözlemlemiştir. Rize Fen Memuru olan İbrahim Bey'i Batum'a göndermiş ve oradan bir miktar çay tohumu getirterek fidanlığa dikmiştir. Daha sonra Zihni Bey kendisi de Batum'a giderek incelemeler yapmış ve bir Rus bahçıvanı ile Rize'ye dönmüştür. Batum'a sipariş edilmiş olan tohumlar fidanlığa ekilmiştir. Bunlardan elde edilen yarım milyon kadar çay fidanı bölge halkına dağıtılmıştır. Ancak yapılan bu girişimler o dönem için sonuçsuz kalmıştır.³⁰²

Çay yetiştirme işine Rize'nin merkez kazasından başlanmıştır.³⁰³ Daha sonra Rusya sınırından başlayarak Trabzon ilinin Araklı deresine kadar uzanan ve 15- 16 km kadar genişlikte olan sahil şeridi içerisinde yer almıştır. Bazı noktalarda çaylık tesisi sahilden 20- 30 km kadar içlere uzandığı görülmüştür. Çay tesislerinin temelde sahil boyunca takip etmesinin nedeni sahilden iç kesimlere doğru gidildikçe rakımın yükselmesidir.³⁰⁴

³⁰⁰ Zihni Derin, 1880 yılında Muğla'da doğmuştur. 1900 yılında Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi'nden, 1904 yılında ise Halkalı Ziraat Mektebi'ni Alisinden mezun olmuştur. 1909 yılından 1912 yılına kadar Selanik Ziraat Mektebi'nde öğretmenlik yapmıştır. 1914 yılından 1920 yılına kadar da Bursa'da Sultani Mektebi'nde çalışmıştır. Yunanlıların Bursa'yı işgalinden hemen önce 1920 yılında Bursa'dan ayrılmıştır. Daha sonra Ankara'ya gelmiştir. Milli Mücadele Hükümeti'nin kurduğu İktisat Bakanlığı'nda ilk Tarım Genel Müdürü olmuş ve 1924 yılına kadar bu görevi sürdürmüştür. <https://www.caykur.gov.tr/Pages/Kurumsal/KurumHakkinda.aspx?ItemId=20&ItemId2=26&ItemType=Detail>.

³⁰¹ Mustafa Duman, *Çay Kitabı*, Bayrak Matbaası, İstanbul, Mayıs 2005, s. 26. Zihni Derin'in yaptığı Rize çay toprağının tahlil sonucunda yüzde 18 çakıl, yüzde 21 kum, yüzde 2,6 ince kum, yüzde 7,6 kil, yüzde 11 ümüs, yüzde 0,068 kalker, yüzde 0,0038 kireç ve yüzde 14,6 uçucu maddeler, yüzde 4,3 serbest alüminyum, yüzde 0,1736 N, 5 PH çıkmıştır. Bu bakımdan çayın yetişmesi için uygun olan koşullar Rize'de mevcuttur. Enver Çakmur, "Rize Çaycılığı Üzerindeki Tetkiklerim", *Ziraat Dergisi*, Sayı:43, Yıl: IV, Ağustos 1943, s. 16. Ayrıca bkz. Sait Tahsin Tekeli, Kemal Gökçe, "Rize Çayları Üzerine Tetkik Araştırmalar II", *Ziraat Dergisi*, Sayı: 35, Yıl:3, Birincikanun 1942, s. 8- 9.

³⁰² Asım Zihnioğlu, *Bir Yeşilin Peşinde*, s.16.

³⁰³ Reşat Aktan, "Rize Çayı", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:5, Sayı:115, Yıl:5, Birinciteşrin 1944, s. 11. Rize'nin tarımsal anlamda sıkıntılarından biri arazi darlığıdır. Ayrıca nadas usulünün uygulanması ürün kalitesini artırmayı engellemiştir. Bu bölgede yoğun bir şekilde yağın yağmur toprak erozyonuna sebebiyet verse de sulama açısından çiftçiye olumlu anlamda katkı sağlamıştır. Songül Alşan, "Rize'de Ziraat, Balıkçılık ve Hayvancılık", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı:27, Güz 2019, s. 195.

³⁰⁴ Fethi Açıl, *Türkiye Çay İşletmeleri*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları:129, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1957, s. 5.

Çay ziraatının Rize ve çevresinde geliştirilmeye çalışılmasının iki önemli manası vardır. Birincisi daha öncesinde üretimi denenmiş ancak başarısız olunan çay bitkisinin elde edilen bilimsel çalışmalar doğrultusunda bu bölgede yetiştirebileceği bilgisinin ortaya çıkmasıdır. Diğeri ise 1917 yılında Rusya’da yaşanan ihtilal sonrası sınır kapısının kapatılması ile birlikte daha öncesinde çalışmak için bu ülkeye giden erkek emek gücünün bölgede kalmış olmasıdır. Toprak ve iklimin uygun olması ve erkek gücünün bölgede kalabalık bir şekilde bulunması sermaye birikiminin sağlanması için uygun koşulları karşılamıştır. Ancak bunların yanında problemlerden biri bu işi kimin üstleneceğidir. Burada işi üstlenen devlet olmuştur.³⁰⁵

Mevcut olan ekonomik ve sosyal sorunların çözülmesi için devlet çay tarımını ele almak durumunda kalmıştır. Bu yüzden 2 Şubat 1924 yılında çıkarılan 407 sayılı yasa ile Rize ili ve Borçka ilçesinde fındık, portakal, limon ve mandalınanın yanında çay tarımının yapılması konusunda hükümete yetki verilmiştir.³⁰⁶ 6 Ekim 1923 yılında Rize Milletvekili Esat Bey 1924 yılında Rize olacak olan “*Lazistan Livasında fındık, portakal limon, mandalina, çay, dut yetiştirilmesi*” hakkında bir kanun teklifi vermiştir. Kanun teklifi İktisat ve Bütçe Komisyonları tarafından görüşülmüştür. Değişiklik planları ile kabul edilmiş ve TBMM Genel Kuruluna gelmiştir.³⁰⁷ Esad Bey’in kanun teklifinde Rize’nin nüfusuna oranla arazisinin az olduğu, çoğu alanlarının dağlık ve çalılık olduğundan arazinin üçte veya dörtte birinin kullanılabilir durumda bulunduğu ve seçeneklerinin diğer yerlere göre daha sınırlı olduğu anlatılmıştır.³⁰⁸

Kanunun özü şu şekildedir; ziraat fen memurları tarafından hazırlanan rapor doğrultusunda Rize ilinde ve Borçka kazasında çalılık ve kızılağaçlık alanlardan oluşan arazi sahipleri bu bölgeyi kesecek, düzenleyecektir. Düzenlenen bu arazilere de toprağın yapısına göre çay, fındık, portakal gibi gelir sağlayıcı fidanlar dikmeye

³⁰⁵ Fatma Genç, Türkiye’de Çay Üretimi ve Değişen Sosyal İlişkiler, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 58.

³⁰⁶ Cemil Altın, “Türkiye’de Çay Üretimi ve Tüketimi”, *Dünyada ve Türkiye’de Çay Üretim ve Tüketimi (Seminer)*, Bayrak Matbaacılık, İstanbul, 1986, s. 141.

³⁰⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, 2. Devre, Cilt: I, s. 515.

³⁰⁸ Ali Rıza Saklı, “Türk Çayı Sektöründe Yasal Gelişim ve 1984 Serbestleştirilmesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 2, Ağustos 2019, s. 515.

mecbur bırakılmıştır. Tarıma açılan araziden devle on yıl vergi almadığı gibi bölgeye ekilecek fidanlar da devlet tarafından ücretsiz verilecektir.³⁰⁹

1927 yılına gelindiğinde 407 sayılı kanunun süresi sona ermiştir. Bu kanunla çay tarımı denemeleri istenilen genişliğe ulaşamamıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri çayın üreticiler için yeni bir ürün olmasıdır. Bu nedenle ilerleyen zamanlarda ne getireceği bilinmemektedir. Üreticiler bu sebeplerle çayı ekmek istememişlerdir. Bir diğer neden ise yaş çayı işleyebilecek fabrikanın olmayışıdır. İlk beş yıl gelir getirmeyen çay bitkisine Rize’de köylüler arazilerini ayırma noktasında isteksiz davranmışlardır. Yaş çay yaprağının değerlendirilebilmesi için ilk olarak alıcının olması ve yaş çay yaprağını işleyecek fabrikaların kurulması gerekli hale gelmiştir.³¹⁰

Türkiye’de çay üretiminin artması ve çayın dışarıdan alımının azaltılması doğrultusunda Şevket Raşit Hatipoğlu’nun etkisi vardır. Şevket Raşit Hatipoğlu Tarım Bakanı öncesinde yazmış olduğu yazılarda da dönem dönem düşüncesini ifade etmiştir. 1930’ların devletçilik döneminin söylemi içinde tarım adına “*kendimize yeten ziraat*” şeklinde formüle edilmiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu, Türkiye ziraatının ülkede yetişmesinin olanaklı olduğu ürünleri yetiştirerek başarı sağlayabileceğini savunmuştur.³¹¹ Ayrıca Şevket Raşit Hatipoğlu “*Çeşitli Ziraat*” adlı yazısında Türkiye’de tarımın çeşitlendirilmesi için iklim ve toprak imkanlarının mevcut olmasına rağmen tek yönlü geliştiği için eleştiride bulunmuştur. Türkiye’de tarla tarımının hemen hemen tamamını hububatın oluşturduğunu, bakliyatın ve endüstri bitkilerinin payının çok küçük kaldığını da belirtmiştir. Ziraatın çeşitlendirilmesinin şart olduğunu savunmuştur.³¹²

1935 yılında İsmet İnönü Trabzon’dan Rize’ye gitmiştir. Kendisine dönemin Ziraat Odası Başkanı Muharrem Şad ve Ticaret Odası Başkanı Hulusi Karadeniz çay yetiştirme konusunda bilgiler aktarmıştır. İsmet İnönü, Ankara’ya döndükten sonra

³⁰⁹ Rahmi Arer, *Türkiye’de Çaycılık ve Turistik, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Rize*, Çoker Matbaası, İstanbul, 1969, s. 61- 62. Ayrıca bkz. Celal Tarıman, “Çaycılığımız”, *Çiftçi*, Cilt:2, Sayı:16, Ocak 1947, s. 4.

³¹⁰ Fatma Genç, “Türkiye’de Çay Üretimi ve Değişen Sosyal İlişkiler”, s. 66.

³¹¹ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Kendimize Yeten Ziraat”, *Ziraat Gazetesi*, Sayı:9, Yıl:5, Eylül 1934, s. 265.

³¹² Şevket Raşit Hatipoğlu, “Çeşitli Ziraat”, *Ziraat Dergisi*, Sayı: 8, Yıl:5, Ağustos 1934, s. 231- 232.

Rize’de çay yetiştirilmesi konusunu Tarım Bakanlığına ileterek ilgilenilmesi doğrultusunda talimat vermiştir.³¹³

O dönemin Tarım Bakanı Muhlis Erkmen 1935 yılında Samsun- Rize arasındaki Karadeniz kıyı şeridinde bölgenin doğal, ekonomik ve sosyal şartlarını incelemek üzere geziye çıkmış ve bölgenin durumu hakkında bilgiler almıştır. Ayrıca yanında bulunan teknik ekibe bu işle ilgilenmelerini istemiştir. Muhlis Erkmen daha sonra çay konusunu yerinde incelemek ve ayrıntılı çalışmalar yapmak için Bakanlık uzmanları, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi hocalarının olduğu bir ekibi Rize’ye göndermiştir. Bu heyet içerisinde daha sonra Tarım Bakanı olacak Şevket Raşit Hatipoğlu da vardır. Hatipoğlu, bu gezide elde ettiği bilgileri 1939 yılında bir rapor haline getirmiştir. Bu rapor “*Türkiye’de Çay İktisadiyatı*” ismiyle kitap olarak yayınlanmıştır.³¹⁴

Şevket Raşit Hatipoğlu bu eserinde çay ile ilgili önemli konulara açıklık getirmiştir. Bunlardan biri Türkiye’de çay ihtiyacıdır. Hatipoğlu, insanların çay kullanma ihtiyacının doğuştan gelen bir ihtiyaç olmadığını bunun zamanla ortaya çıktığını belirtmiştir. Böyle bir ihtiyaç ortaya çıktıktan sonra bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de çaya olan ihtiyaç başlamıştır. Türkiye’de nüfusun bir kısmı için ihtiyaç maddesi olduğu halde bir kısmı için lüks ihtiyaç maddesi arasında yer aldığını belirtmiştir. Hatipoğlu eserinde şehirler ve köyler arasında tüketim miktarı bakımından farklılıklar olduğunu yazmıştır. Köylerde çay içme şehirlere oranla azdır ve çaya hiç ihtiyaç duymadan yaşayan köylülerinde var olduğunu ifade etmiştir. Buna ilaveten Türkiye’de servet ve yaşam seviyesi yükseldikçe çayın lüks bir madde olmaktan çıkarak günlük yaşamda tüketilen bir ürün haline gelebileceğine de vurgu yapmıştır.³¹⁵

Türkiye’de çay sarfiyatı başlıklı yazısında çay harcaması konusuna değinmiştir. Köylerdeki ev iktisatlarında ve şehirlerdeki ev iktisatları arasında bir karşılaştırma yapmıştır. Bu karşılaştırmaya göre köylerdeki çay harcaması şehirlerdeki çay harcamasına göre daha azdır. Köylerde çay daha çok eve gelen misafirlere ikram

³¹³ Asım Zihnioğlu, *Bir Yeşilin Peşinde*, s. 18.

³¹⁴ Kubilay Türkyılmaz, *Türkiye’de Çaylık Alanların ve Üretici Sayılarının İstatistiksel Analizi*, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü Atatürk Çay ve Bahçe Kùltürleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Rize, 2015, s. 21- 22.

https://www.caykur.gov.tr/CMS/Design/Sources/UnitePCKYSDokumanlari/76_75.pdf.

³¹⁵ Şevket Raşit Hatipoğlu, *Türkiye’de Çay İktisadiyatı*, T.C. Ziraat Vekaleti Yayını, Ankara, 1939, s. 21- 23.

edilmek için satın alınmıştır. Türkiye’de en fazla çay harcaması yapan bölge Doğu Anadolu Bölgesi’dir. Özellikle Erzurum, Kars, Erzincan gibi şehirlerde yemek zamanlarında ve yemeklerden sonra da çay içildiği gözlemlenmiştir. Hatipoğlu bu bölgelerde çay harcamalarının fazla olmasının nedenini iklim koşullarına bağlamıştır. Doğu Anadolu Bölgesi’nde kış şiddetli ve uzun geçtiği için ısıtıcı bir içecek olarak kullanıldığını yazmıştır.³¹⁶

Çay ithalatı bölümünde Türkiye’nin 1923 yılından 1934 yılına kadar olan süreçteki çay ithalatı rakamlarını vermiştir. Neden 1923 yılından başladığının açıklaması ise Osmanlı Devleti döneminde ithal edilen çay miktarlarına ait rakamların doğru olmadığı şeklindedir. Buna göre Türkiye’ye 12 yıl içerisinde 10.537.379 kilo çay ithal edilmiştir. Bu 12 yılın ithalat ortalaması ise 878.115 kilodur.³¹⁷ Türkiye’ye çay ithal eden ülkeler hakkında da bilgi veren Hatipoğlu bu ülkeleri üç gruba ayırmıştır. Birinci grupta yer alan ülkeler çayı kendi topraklarında yetiştiren ülkelerdir. Bunlar Hindistan, Çin ve Japonya’dır. İkinci grupta yer alan ülkeler çayı sömürgelerinde yetiştirip satan ülkelerdir. Bunlar İngiltere, Fransa ve Hollanda’dır. Üçüncü grupta yer alanlar ise çayı üreten ülkelere alıp transit yolu ile satan ülkelerdir. Bunlar da İtalya, Yunanistan ve Romanya’dır.³¹⁸

Türkiye’de çay satışları ile ilgili bilgiler veren Hatipoğlu, toptan ve perakende olarak çay satışlarını ikiye ayırmıştır. Toptan satışları ithalat tüccarlarının yaptığını, perakende çay ticaretinin ise ülkenin her şehrinde ve kasabasında bulunduğunu açıklamıştır. 1923 ve 1934 yılları arasında çay fiyatları hakkında da değerlendirme yapan Hatipoğlu, çay fiyatlarının bu zaman aralığında ilk yıllarda çok yüksek olduğunu son yıllara doğru düştüğünü ifade etmiştir. Mevcut olan fiyatların iç pazarda vergiler nedeniyle yükselmekte olduğunu iç piyasada çayın pahalıya satıldığına vurgu yapmıştır. Türkiye ihtiyacı olan çayı kendi sınırları içerisinde ürettiği takdirde çay fiyatları üzerindeki gümrük vergisi kalkacağı için fiyatların düşeceğini de belirtmiştir.³¹⁹

³¹⁶ Şevket Raşit Hatipoğlu, *Türkiye’de Çay İktisadiyatı*, s. 24- 28.

³¹⁷ Şevket Raşit Hatipoğlu, *Türkiye’de Çay İktisadiyatı*, s. 31- 34.

³¹⁸ Şevket Raşit Hatipoğlu, *Türkiye’de Çay İktisadiyatı*, s. 38.

³¹⁹ Şevket Raşit Hatipoğlu, *Türkiye’de Çay İktisadiyatı*, s. 45- 50.

Şevket Raşit Hatipoğlu Türkiye’de çay üretimi ile ilgili bölümde çay üretiminin olmamasının nedenini çayın Türkiye’de yetişmemesinden değil yetiştirilememesinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Çayın dünyanın her yerinde yetişmediğini ve çayın yetişeceği alanın bulunması gerektiğini belirtmiştir. Bir alanda çay yetiştirilmeye karar verildiğinde o alanın doğal şartlarının ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerektiğini açıklamıştır. Rize iline ait değerlendirmelerde bulunmuştur. Rize ve çevresinin coğrafi konumu açısından çay üretmeye uygun olduğunu yazmıştır. Ancak o dönem için çayın denizden ne kadar yükseklikte yetişen bir bitki olduğunun anlaşılmadığını da belirtmiştir. Çayın düz bir araziden hoşlanmadığı, meyilli arazi, tepe ve yamaçlarda daha iyi yapıldığına dair incemeler olduğunu ve ovalarda çay yetiştirilmesini tavsiye etmemiştir. Rize ve çevresi çay yetiştiriciliği bakımından uygun olduğunu ancak bölgenin ne kadar alanında üretim yapılabileceğinin o dönem için belirlenmediğini de eklemiştir.³²⁰

Şevket Raşit Hatipoğlu çay politikası bölümünde Türkiye’de çaycılığın ilerleyebilmesinin devletin desteği ile başarılabilirliğini savunmuştur. Bu nedenle devletinde çay politikası takip etmesinin zorunlu olduğunu belirtmiştir. Çay politikasında devlet tarafından takip edilmesi ve çözülmesi gereken sorunların olduğunu, bunlardan birinin teknik diğerinin ise ekonomik olduğunu ifade etmiştir. Teknik sorunlar arasında çaycılığa ait bilgilerin ülkede yayılması ve teknik çay uzmanlarının yetiştirilmesi vardır. Ekonomik sorunlar ise yerli çayın satışının koruma altına alınması ve yerli çayın yabancı çaylar karşısında korunmasının yer aldığını açıklamıştır. Hatipoğlu’na göre bu sorunlardan birinin çözüme kavuşturulması hedefe ulaşmada yeterli olamayacağı için bu iki sorunun bütün halinde çözülmesi gerektiğini savunmuştur. Buna ilaveten çay politikasının devam edebilmesi için devlet bütçesinden gerekli fedakarlığın yapılması gerektiğini de eklemiştir.³²¹

Türkiye’de çay ile ilgili Tarım Bakanlığının geniş kapsamlı ilk çalışması 1938’de Ziraat Kongresi’ne sunulan ve Ziraat Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan “*Meyvecilik- Bağcılık- Sebzeçilik- Çay Genel Raporu ve Beş Senelik Program*” dır. Raporda Türkiye’nin çay ihtiyacı yılda 900 ton olarak belirlenmiştir.³²² Raporda çaylık

³²⁰ Şevket Raşit Hatipoğlu, *Türkiye’de Çay İktisadiyatı*, s. 54- 77.

³²¹ Şevket Raşit Hatipoğlu, *Türkiye’de Çay İktisadiyatı*, s. 132.

³²² Ali Rıza Saklı, “Türk Çayı Sektöründe Yasal Gelişim ve 1984 Serbestleştirilmesi”, s.518.

tesisi ve fabrika için gerekli olan sermaye hesaplanmıştır. Rize’de bulunan çay istasyonunun dışında Pazar ve Fındıklı’da birer çay istasyonu kurulması öngörülmüştür. Hazırlanan bu beş yıllık programda Şevket Raşit Hatipoğlu’nun 1936 yılında hazırlanarak Tarım Bakanlığına verilmiş olan kitabından ve eski çaycılık faaliyetleri ile ilgili saptamalarından, ayrıntılı önerilerinden faydalanıldığı da görülmüştür.³²³

Türkiye’de çay tarımı ve çay sanayi icraatları 1938- 1948 yılları arasında Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu³²⁴ tarafından sürdürülmüştür.³²⁵

Çayın Rize’ye sokulması konusunda Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan girişimler yetiştirilen yaprağın nasıl işleneceği sorunu çözülemediği için etkili olmamıştır. Bu nedenle çay üretimi yaygınlaşmamıştır.³²⁶

1937 yılında çay üreticisini kredi ile desteklemek gayesiyle bir yasa önerisi hazırlanmıştır. Hazırlanan bu yasa 7 Temmuz 1939 yılında TBMM’ye sunulmuştur. Rize’deki uygulama ekibinin görüş ve katkıları ile 27 Mart 1940 yılında TBMM’de kabul edilmiştir. Kanun tasarısı TBMM Ziraat, Adalet, Maliye ve Bütçe Komisyonları tarafından görüşülmüştür. Görüşmenin sonrasında söz konusu komisyonların değişiklik önerileri ile birlikte Genel Kurul’a gelmiştir. Hükümet gerekçesinde Türkiye’nin yılda ortalama 973.950 kg çay ithal ettiğini ve 870.638 lira paranın dışarıya ödendiği belirtmiştir. Bu durumun önüne geçmek adına halka 30.000 dekar çay bahçesi yaptırırsa Türkiye’nin çay ihtiyacının bütünüyle karşılanabileceği görüşüne yer verilmiştir. 3788 sayılı *Çay Kanunu* Türkiye’de çay için özel olarak çıkarılan ilk kanun olmasının yanında ilk defa çay bahçelerinin ruhsatlandırılmasını hüküm altına almıştır. 10 Mayıs 1940 tarih ve 2/13450 sayılı Bakanlar Kurulu

³²³ Ali Rıza Saklı, “Cumhuriyetle Yaşıt Bir Ürün: Rize Çayının Tarihçesi”, *Cumhuriyet Döneminde Rize – I (1923- 1950)*, Zehra Aslan, Mustafa Arıkan (Editör), Ofset Basım Matbaacılık, Ankara, 2018, s. 277- 279.

³²⁴ Atatürk’ün kurmuş olduğu Ankara’da Gazi Orman Çiftliği, Silifke’de Tekir, Yalova’da Baltacı, Tarsus’ta Piloğlu, Dörtöl’de Karabasamak çiftlikleri ve Ankara’da Bira Fabrikası teknik ziraat sistemleriyle modern çiftlik, ziraat sanatlarını uygulamaya çalışmıştır. 1937 yılında Atatürk’ün Karadeniz’de seyahatte iken verdiği kararla tamamını millete hediye etmiştir. Bu karardan Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu meydana gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından çıkartılan 3308 sayılı kanunla ve I/1/1938 yılında kurulan bir kurumdur. *Devlet Üretme Çiftlikleri Umum Müdürlüğü*, Hamdi Tuncer (Hazırlayan), Ziraat Vekaleti, Ankara, 1957, s. 4-5.

³²⁵ Ahmet Ulusoy, Hikmet Yılmaz, “Özelleştirme ve Türkiye’de Çay Sektörü ve Çaykur Üzerine Bir Değerlendirme”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:17, Sayı: 3, 2017, s. 11.

³²⁶ İlhan Tekeli- Selim İlkin, “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)”, s. 71

Kararnamesi ile 3788 sayılı Kanun'un uygulanacağı alan şu şekilde belirlenmiştir: *"3788 sayılı Çay Kanunu'nun memleketimizin iklim ve diğer vasıfları itibariyle çay ziraatına uygun mıntıkası olan Çoruh vilayetinin Hopa kazasında, Trabzon vilayetinin Sürmene ve Of kazalarında ve Rize vilayetinin tamamında tatbik edilmesi (...) kabul olunmuştur."*³²⁷

Bu kanun ile Tarım Bakanlığının belirleyeceği teknik esaslar çerçevesinde çaylık kurulması ve bakılması gibi esaslar getirilmiştir.³²⁸ 1940 yılında çıkarılan 3788 Sayılı Çay Kanunu ile Türkiye çaycılığı güvence altına alınmıştır. Yasal düzenlemenin ardından çay tarımı alanları genişlemiş ve üretim miktarı da artmaya başlamıştır.³²⁹

1940 yılında kabul edilen 3788 sayılı yasa çay tarımını bir bütün olarak ele alması açısından önemlidir. Bu yasa ile çay tarımı belirli bir plan dahilinde ele alınmıştır. Çay üretilen alanlar Bakanlar Kurulu tarafından belirlenerek devletin denetimi altına alınmıştır. Çay bahçeleri kurulduktan sonra miras, satım veya isteğe bağlı olarak sökülmesinin önüne geçilmiştir. Bu konuda da birtakım yaptırımlar getirilmiştir. Çay bahçelerinin kurulacağı arazinin toprak özellikleri, çay bahçesi kurulurken yapılması gereken teknik işlemler, bakım işleri yasanın uygulanmasına ilişkin yönetmelikte ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.³³⁰

1940 yıllarında Zihni Derin tarafından Doğu Karadeniz Bölgesi'ne yerleştirilmiş olan çay tarımının darboğazı yüksek maliyetidir. Bunun yanı sıra fabrika yetersizliği, yetiştirmede ve toplama usulünde bilgisizlik gelmiştir.³³¹ Rize'de kurulmaya başlanılan çay bahçeleri yerleşme sürecini tamamlamadan İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Savaş dönemi

³²⁷ Ali Rıza Saklı, "Türk Çayı Sektöründe Yasal Gelişim ve 1984 Serbestleştirilmesi", s. 519- 521. Ayrıca bkz. *Ziraat Kanunları*, Ziraat Vekaleti Neşriyatı, Ankara, 1940, s. 460- 462.

³²⁸ Halil İbrahim Kayıkcıoğlu, Türkiye'nin Çay Politikası ve Çay Tekelinin Kaldırılmasından Sonraki Gelişmeler, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 1991, s. 4.

³²⁹ "Çay Değerlendirme Raporu", s. 6,

<https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/Belgeler/MILLI%20TARIM/Ürün%20Masaları%20Ürün%20Değerlendirme%20Raporları%20yayımlandı/Çay%20Değerlendirme%20Raporu.pdf>.

³³⁰ Arife Sema Keskin, Türkiye'de Çay Politikası, *Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1989, s. 29. Ayrıca bkz. Ece Tufanoğlu, Türkiye'de Çay Üretimi, Tüketimi ve Sorunları, *Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun, 2017, s. 45- 46.

³³¹ Mustafa Işıkan, Ahmet Eraç, "Cumhuriyet Dönemi'ndeki Tarımsal Gelişimde Endüstri ve Yem Bitkileri ile Çayır ve Mer'anın Yeri", *Ata'nın Anısına Doğumunun 100. Yılında Tarım Semineri*, Atatürk ve Tarım Haftası, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi 12- 16 Ekim 1981, s. 167.

şartlarının gereği olarak 20 Mayıs 1942 tarih ve 4223 sayılı Kahve ve Çay İnhisarı Kanunu kabul edilmiştir. 4223 sayılı bu kanun ile her türlü kahve ve çayın Türkiye'ye sokulması ve yurt içinde satılması Devlet inhisarı altına alınmıştır. Bu inhisar ise İnhisarlar Umum Müdürlüğü'ne verilmiştir.³³²

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Tarım Bakanlığı döneminde çay dikim alanı, çay üretici sayısı buna bağlı olarak elde edilen yaş çay ve kuru çay miktarları giderek artmıştır.

1942 yılında çaylık alan 9.884 dekar, 1943 yılında 12.718 dekar, 1944 yılında 15.542 dekar, 1945 yılında 17.837 dekar ve 1946 yılında ise 20.563 dekadır.³³³ Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Tarım Bakanlığı döneminde bu çaylık alanlardan elde edilen yaş çay ve kuru çay miktarında da her yıl artış gözlemlenmiştir. 1942 yılında yetiştirilen yaş çay miktarı 32.916.830 kg, bu yaş çay miktarından elde edilen kuru çay miktarı 7.001.000 kg'dır. 1943 yılında üretilen yaş çay miktarı 68.346.220 kg, kuru çay miktarı 16.796.850 kg'dır. 1944 yılında üretilen yaş çay miktarı 160.244.000 kg, kuru çay miktarı ise 38.849.000 kg'dır. 1945 yılında elde edilen yaş çay miktarı 225.088.144 kg, kuru çay miktarı ise 53.945.000 kg'dır. 1946 yılına gelindiğinde üretilen yaş çay miktarı 382.315.700 kg, kuru çay miktarı ise 93.067.000 kg'dır.³³⁴

1942 yılında üretici sayısı 5.853'dür. 1943 yılında üretici sayısı 7.588'dir. 1944 yılında üretici sayısı ise 8.776'dır. 1945 yılında üretici sayısı 9.736'dır. 1946 yılında üretici sayısı 11.092'dir.³³⁵

1942 ve 1946 yılları arasında her ne kadar üretim alanı, üretici sayısı ve elde edilen ürün miktarı artmış olsa da yaş çayın kilogram fiyatı çok da artış göstermemiştir. Bu durum İkinci Dünya Savaşı koşullarına bağlanabilir. 1942 yılında yaş çayın kilogram fiyatı ortalama 150 kuruştur. Bu durum 1943 yılında da değişmemiştir. 1944 yılına gelindiğinde fiyat 180 kuruş olarak artış göstermiş ve bu fiyat 1946 yılına kadar bu şekilde devam etmiştir.³³⁶

³³² Nadir Yurtoğlu, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Çay Yetiştiriciliği ve Çay Politikaları (1923- 1960)", *History Studies, International Journal of History*, Volume 10, Issue 8, November 2018, s. 214.

³³³ Mevlüt Kinez, *Çay Ziraatı*, s. 112- 116. Çaylık alanların sayısal verilerinin virgülden sonraki kısmı bazı kaynaklarda değişiklik göstermektedir. Ayıca bkz. <http://biriz.biz/cay/turkcay.htm>.

³³⁴ Fethi Açıl, *Türkiye Çay İşletmeleri*, s. 13.

³³⁵ <http://biriz.biz/cay/turkcay.htm>.

³³⁶ Fethi Açıl, *Türkiye Çay İşletmeleri*, s. 18.

Üretim bu dönemde atölyeler vasıtasıyla yapılmıştır. Çay endüstrisinin temelleri de atılmıştır. 1940 yılında ise bu atölye geliştirilerek genişletilmiş ve kapasitesi artırılmıştır. Buna ilaveten yeni atölyeler de kurularak elde edilen mahsul bu atölyelerde işlenerek kuru çay elde edilmiştir. Çayın işlenmesi, dağıtımı, satışı yasal olarak düzenlenmiştir. Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu 1941 yılında merkezdeki atölyede bir miktar kuru çay üretmiştir. 1942 ve 1943 yıllarında Gündoğdu ve Uzunkaya atölyelerini, 1944 yılında ise Çayeli atölyesini kurmuştur.³³⁷ Türkiye’de ilk çay üretimine 1938 yılında bir atölyede başlanmış olsa da ilk çay fabrikasının kuruluşuna 1943 yılında başlanmıştır. 1947 yılında ise işletmeye alınmıştır.³³⁸ Asım Zihnioğlu³³⁹ Aralık 1943 yılında Hindistan’a araştırma yapmak amacıyla gönderilmiştir. Rize’de ilk çay fabrikası 1947 yılında kurulmuştur. Rize Fener Mahallesi’nde kurulmuş olan fabrikanın başına Asım Zihnioğlu getirilmiştir.³⁴⁰

Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu Genel Müdürlüğünün Rize’de yaptırmayı kararlaştırdığı çay fabrikasının planları ve diğer hazırlıkları sona ermiştir. Esas fabrika binasına 655.000 lira harcanacak ve inşaatla hemen başlanacaktır. Bu bölgeden eskiden beri yapılmakta olan çay ziraatından başarılı sonuçlar elde edilmektedir. Fabrikanın İngiltere’ye ismarlanan makinelerinin bir kısmı gelmiştir. İnşaat iki yılda sona erecek ve 1947 mahsulü bu fabrikada işlenecektir. Yılda 500.000 kilo kuru çay işleyecek olan bu fabrikan başka yakında yine burada ikinci bir fabrika kurulacaktır.³⁴¹

Şevket Raşit Hatipoğlu’na göre Türkiye’de çay konusu bütünüyle ele alınamamıştır. İşin daha çok bir bölümü üzerinde durulmuş ve bütün çaba bir müddet bu bölüm üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Tohum temin etmek ve fidan yetiştirip halka dağıtmak işi ile ilgilenilmiştir. Çay işi sadece bu söz edilen işlerin yerine getirilmesi

³³⁷ Fatma Genç, Türkiye’de Çay Üretimi ve Değişen Sosyal İlişkiler, s. 91- 93.

³³⁸ Recai Ercan, Aziz Ekşi, Türkiye’de Gıda Sanayinin Gelişimi ve Başlıca Sorunları, *Ata’nın Anısına Doğumunun 100. Yılında Tarım Semineri*, Atatürk ve Tarım Haftası, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi 12- 16 Ekim 1988, s. 214.

³³⁹ Asım Zihnioğlu, 1909 Uşak doğumludur. 1927 yılında İzmir Ziraat Okulu’ndan mezun olmuştur. Ağustos 1938 yılında Rize Çay ve Fidanlıkları Teşkilatına tayin edilen Zihnioğlu burada çay ekim alanları ve fidanlıklar tesisinde görev almıştır. 1946 yılında temeli atılan ilk çay fabrikasının kuruluşunda görev almıştır. Temmuz 1953 yılında İstanbul’da Tekel Genel Müdürlüğü’nde Teknik Şef kadrosuna atanmıştır. Mayıs 1956 yılında çay ambalajı ve pazarlaması konusunda bilgisi artırmak amacıyla İngiltere’ye staja gönderilmiştir. 1960 yılında Tekel Genel Müdürlüğü Çay Şubesi Müdürlüğüne atanmıştır. Muharrem Öksüz, “Çaya Gönül Verenler”, *Çaykur Dergisi*, Sayı:8, 1987.

³⁴⁰ Ali Rıza Saklı, “Cumhuriyetle Yaşıt Bir Ürün: Rize Çayının Tarihçesi”, s. 293.

https://www.academia.edu/37717311/Cumhuriyet_le_Yaşıt_Bir_Ürün_Rize_Çayının_Tarihçesi.

³⁴¹ *Ulus*, 27 Şubat 1946.

ile tamamlanacak bir uğraş değildir. Bütün ayrıntıları ile bir plan hazırlanıp ve bu hazırlanan plan kapsamlı bir şekilde uygulanmadığı için girişimler sonuçsuz kalmıştır. Hatipoğlu, çay işinin yarım kalmasının nedenlerinden birinin de başlanılan işin yarım bırakılması olduğunu söylemiştir. Önce büyük bir şevkle işe başlanıldığı daha sonra ise ihmale uğrayarak unutulduğunu savunmuştur. Bu işin başarıya ulaşabilmesi için durmadan çalışmak gerektiğini belirtmiştir.³⁴²

Şevket Raşit Hatipoğlu Meclis'te 26 Şubat 1961 tarihli oturumda çay ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Hatipoğlu'na göre bir devletin en önemli görevlerinden biri ülkenin tabii imkanlarını ilmi yollardan yoklamak, araştırmaktır. Türkiye'de bazı yeni kültürlerin başlangıçta şüphe ile karşılandığını belirtmiştir. Bunun en somut örneğinin çay olduğuna vurgu yapmıştır. Türkiye'de çay yetiştirilmesinin hücumu uğradığını, alim olarak geçinenler bile Türkiye'de çay yetiştiremeyeceğini ileri sürdüklerini söylemiştir. Bu konu ile ilgili de alay edip, mecliste eleştirildiklerini belirtmiştir. Eğer bu davayı yürütenler bu eleştirilere kulak verip, yüz üstü bıraksalardı Türkiye'de çayın yetiştirilemeyeceğine vurgu yapmıştır. Türkiye'de çayın yetiştirilememesi çayın dışarıdan alınmasını zorunlu hale getireceğini söyleyerek artık ülkenin kendi çayını yetiştirecek konumda olduğunu ve çay yetiştiren illere de yılda 40- 50 milyon liraya para girdiğini belirtmiştir.³⁴³

2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI ŞEVKET RAŞİT HATİPOĞLU'NUN TARIM BAKANLIĞI DÖNEMİ (1945- 1946)

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun bu dönemde tarım alanındaki en önemli faaliyeti 1945 yılında kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu olmuştur. Bu kanunun dolaylı sonucu olarak Türkiye'de çok partili döneme geçişin ilk oluşumları gerçekleşmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte 1945 yılının başında Tarım Bakanlığı "*Çiftçiyi Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması*" hakkındaki kanun tasarısını Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunmuştur. Tasarı TBMM tarafından 11 Haziran 1945 yılında "*Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*" olarak kabul

³⁴² *Çayın 90. Yılı*, Kesişim Yayıncılık ve Tasarım Hizmetleri, İstanbul, 2014, s. 53.

³⁴³ *Kurucu Meclis, Tutanak Dergisi*, Yedinci Birleşim, 26 Şubat 1961, s. 454.

edilmiştir. 15 Haziran 1945 yılında da Resmî Gazetede yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu sekiz bölüm, 66 esas ve bir geçici maddeden oluşmuştur. 1945 yılından başlayarak 1973 yılına kadar 28 yıl yürürlükte kalan bir kanundur.³⁴⁴

Tezin bu bölümünde bahse konu olan kanun ve bu kanunun çok partili döneme geçişi etkisi üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

2.1. 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

Toprak, üretim faktörleri arasında eskiden beri mevcut olan ve miktar bakımından artırılamayan taşınmaz bir ögedir. Yeraltı ve yerüstü kaynakları, bitki örtüsü, hayvanlar ve meteorolojik etkenler toprak kavramı içerisinde yer almıştır. Toprak üretilemez ve çoğaltılamaz bir unsurdur. Yararlanılmayan toprakların yararlanılabilir hale dönüştürülmesi toprağın miktar olarak artırılması anlamını taşımamaktadır. Bir ülkede emek miktarı, nüfus artış hızı ile veya başka ülkelerden işçi getirilerek artırılabilmiştir. Yine bir ülkenin sermayesi yurt içinde belirli bir ekonomi politikası uygulanarak veya gerektiğinde dış yardım kredileri ile ayarlanabilmiştir. Buna karşılık toprağın en uygun şekilde kullanılması kaynak dağılımının etkinliğine bağlı olmuştur.³⁴⁵

İnsanlık tarihi çobanlık devrinden ziraat devrine geçerek medeni seviyede bir mesafe aldıktan sonra toprak davası başlamıştır. İlk yerleşimlerle birlikte kullanılan toprak, daha sonraları cemaat arasında bölünmüş, zaman geçtikçe bu bölünmenin ortaya çıkardığı denge çeşitli nedenlere bağlı olarak bozulmuştur. Cemiyet, toprakların çoğunluğunu ellerinde bulunduran bir azınlık sınıfı ile topraktan mahrum bir çoğunluk sınıfına bölünmüştür. İnsanların bu şekilde iki sınıfa ayrılması cemiyet yapısının içten parçalanmasına sebep olmuştur. İnsanlar başlangıçta tek vücut halinde ve tek menfaat birliği içinde birbirine bağlanmıştır. Ancak tarih akışı, nüfus hareketleri, cemiyet dinamizmi, insan ihtirası, çalışma ve zekâ farkları gibi birçok tabii ve insani etkiler sonucunda birbirlerine her bakımdan düşman hale gelmişlerdir. Cemiyetlerin bu

³⁴⁴ *Toprak Reformu ve Türkiye*, Sevgi Korkut (Hazırlayan), TBMM Kütüphane- Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Yayını No: 8, TBMM Basımevi, Ankara, 1984, s. 47.

³⁴⁵ Gülcan Eraktan, *Tarım Politikası I*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: 1163, Ankara, 1989, s. 82-85.

devreleri parçalanma, ihtilal, buhran ve harp devreleri olup sefalet, asayişsizlik temel sebebi teşkil etmiştir.³⁴⁶

Toprak reformu, arazinin yeniden dağıtılmasını ifade eder. Yani toprağın mülkiyet hakkında değişiklik yapılarak daha ileri üretim tekniklerine geçebilmeyi sağlamaktadır. Ülkelerin en başta gelen sorunlarından bir tanesi toprağın belli bir kesimin elinde toplanmasını önlemek ve mülkiyetini geniş bir tabana yaymak olmuştur. Az gelişmiş ülkelerde nüfusun yaklaşık yüzde 75 ile yüzde 80'i arası tarımla meşgul olduğu için eşitsiz toprak dağılımı beraberinde sosyal ve ekonomik problemleri de getirmiştir. Ekonomi ve siyasi alanda meydana gelen gelişmelerle irtibatını kesen toprak rejimi dengesizlik ve kararsızlığın ortaya çıkmasına neden olmuştur.³⁴⁷

Toprak reformları topraksız veya toprağı az olan çiftçileri topraklandırmaya çalışırken aynı zamanda çiftçilere verilen toprakları işleyebilmeleri için gerekli tarım reformuyla desteklenmeleri gerekir. Gerçekten mülkiyet hakkına kavuşturulan çiftçinin, bundan faydalanması ve işletmesini geliştirebilmesi için donatım ve işletme sermayesi yardımı görmesi, kredi imkanlarından faydalanması, pazarlama tedbirleriyle destek sağlanması gerekmektedir. Toprak üzerine yapılacak reform devlete ağır sorumluluklar yüklemiştir.³⁴⁸

Osmanlı Devleti'nde toprak devletin kendisine ait olduğu gibi aynı zamanda toprakla ilgili ilişkilerin kaynağını İslam Hukuku düzenlemiştir. Osmanlı toplumunda toprak iki ana kısma ayrılmıştır. Devlete ve kamuya ait olan arazi *Miri Arazi* olarak adlandırılırken, özel mülkiyete ait olan araziye de *Mülk Arazisi* denilmiştir. Devlete ait olan topraklar yine bizzat devlet tarafından köylüye kira ile toprağın işletmesi verilmiştir. Bu yüzden de XVI. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nde toprak reformu yapılması ihtiyacı görülmemiştir. Çünkü verim yüksek oranlarda olduğu için bu şekilde gerekli ürünler elde edilmiştir. Ancak XVI. ve XVII. yüzyıllarda ortaya çıkan “*Celali İsyanları*”³⁴⁹ ile özel mülkiyete doğru gidilmiş olsa da sonraları devlet bütün

³⁴⁶ Ahmet Hamdi Başar, *Davalarımız*, Arkadaş Basımevi, İstanbul, 1943, s. 260.

³⁴⁷ Kadir Başer, “1923- 1950 Yılları Arasındaki Türkiye’de Toprak Dağılımı ve Toprak Reformu Politikasının Sonuçları”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 38, Ekim 2013, s. 208.

³⁴⁸ Suat Aksoy, *Toprak Reformunun Hukuki Esasları*, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1964, s. 149.

³⁴⁹ Celali isyanlarının sebepleri nüfus artışı, ekonomik darlık, devletin artan savaş ve diğer giderlerini karşılamak amacıyla avarız türündeki vergilerin sıkça toplanmaya başlanması ve mutad hale gelmesi olarak değerlendirilebilir. Bunun sonucu olarak da köylünün büyük bir yoksulluk içine düşmesi, artan

toprakların kendisine ait olduğunu ilan etmiştir. Tanzimat'tan sonra 1858 yılında "*Arazi Kanunnamesi*"³⁵⁰ çıkarılmıştır. Böylece devlete ait olan mülkiyet hakkı sınırlandırılmıştır. Özel mülkiyet ve tapu rejimine geçilmiştir. Fertlere ayrı ayrı arazi verilerek tapuda adlarına tescil işlemi yapılmıştır. Bununla beraber verimliliği sağlayıcı koşullara uyma zorunluluğu konulmuştur.³⁵¹ Kuruluşunun ilk yıllarından itibaren Osmanlı Devleti, toprakların yeniden sınıflandırılmasına yer veren birtakım değişiklikler yapmıştır. Devletin kurulmasından sonra fethedilen toprakların sahibi devlet olmuştur. Tapu adı verilen bir ödeme karşılığında yetki ve sorumluluk kişilere devredilmiştir.³⁵²

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında devletin ekonomik yapısı tarıma dayanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında nüfusun yüzde 82'si tarım

tefecilik, ardından yaşanan köylünün toprağını terk etmesi süreci, Amerika'dan gelen altın ve gümüşün Osmanlı ekonomisine etkileri şeklinde sıralanabilir. Yunus Koç, "Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlarına Giden Yol Ya Da İki Belgeye Tek Yorum", *Bilig*, Güz/2005, Sayı:35, s. 229. Osmanlı tımar sistemi iktisadi ve askeri işlevini XVI. yüzyıla kadar fazla sorun yaşamadan yerine getirmiştir. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren ise tımar sisteminin özünü teşkil eden çift- hane sisteminde bazı iktisadi sorunlar ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu sorunlardan etkilenen bir kısım reaya ile tımar sahipleri ve kapıkulu unsurları merkezi otoriteye karşı Celali isyanları adı altında kitlesel bir tepki hareketine girişmişlerdir. Özgür Teoman, Cumali Bozpınar, Osmanlı İmparatorluğu'nda Celali İsyanları: Chayanovyan Bakış Açısıyla Bir Değerlendirme, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1537550>. Celali isyanları sonrasında reaya ve sipahilerin tımarlarını terk etmesi ve şehir nüfusunda yaşanan artış tarımsal üretimi sekteye uğratmıştır. Bu durum devletin mali gelirlerini azaltmış ve şehirlerin iase sorunlarını ağırlaştırmıştır. Celali isyanlarının aniden bir felaket haline dönüştüğü 1603 yılında artık köylerde ziraat ile uğraşan insanların sayıları azalmış dolayısıyla ortaya çıkan buğday darlığı tehlikeli bir hale dönüşmüştür. Durmuş Volkan Karaboğa, "Klasik Dönemde Osmanlı Devleti'nde Tarıma Etki Eden Faktörler ve Bu Faktörlerin Ortaya Çıkardığı Sonuçlar", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 5, Issue 6, December 2012, s.321. Ayrıca bkz. Mustafa Akdağ, Celali İsyanlarının Başlaması, <http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/2692>., Orhan Türkdoğan, "Sosyal Hareketler Olarak Celali Ayaklanmaları", *Belleten*, Cilt:60, Sayı:228, Ağustos 1996, s. 421.

³⁵⁰ Osmanlı Devleti, büyük bir nüfusun dış düşmanlara karşı güçlü bir savunma için şart olduğunu düşünerek ekonomik durgunluğa bir çözüm üretmeye ve tarımı canlandırıp gelirleri artırmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti, 1856 yılından sonra nüfus politikalarını bu ihtiyacı karşılamak üzere geliştirmiştir. Devlet yüzyıllar boyunca çeşitli sebeplerle devlet denetiminden çıkmış ancak devlet mülkiyetinde olan toprağın sahipliğini yeniden ortaya koymak amacıyla 1858 Arazi Kanunnamesini yürürlüğe koymuştur. Buna bağlı olarak toprakla ilgili bütün vergiler kaldırılmış, yerine nerede ve kimin yetiştirdiğine bakılmaksızın yüzde 10 oranında tarım vergisi konmuştur. Toprak ise mülk, devlet mülkü, vakıf, metruk ve boş ya da verimsiz arazi olmak üzere sınıflandırılmıştır. Necla Günay, "XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti'nin Göçmenlerin Tarım Sektörüne Kazandırılması İçin Yaptığı Çalışmalar", *Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri 12- 14 Nisan 20018*, Şanlıurfa, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Yayına Hazırlayan: Arzu Güvenç Saygın, Murat Saygın, Ankara, 2019, s. 397. Ayrıca bkz. Ahmet Özçelik, "Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Düzeni", *Kooperatifçilik*, Sayı: 99, Ocak- Şubat- Mart 1993, s. 52- 56.

³⁵¹ İlhan Uludağ, Erişah Arıcan, *Türkiye Ekonomisi*, Der Yayınları, İstanbul, 2003, s. 141-142.

³⁵² Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Yenigün Matbaası, Ankara, 1978, s. 11- 12.

sektöründe idi. Bu dönemde tarımsal alandaki üretimi artırmak için çaba gösterilemediği gibi tarım ilkel araçlarla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. XIX. yüzyılın sonunda Avrupa standartlarında eğitim vermek gayesiyle Halkalı Ziraat Mektebi açılmasına rağmen bu standartlarda tarımsal araştırma ve eğitim çalışmaları yapılamamıştır. Üretilen tarım ürünleri, ulaşım imkânlarının yetersizliği yüzünden üretilen alanlarda tüketilmiştir. Büyük kentlerin ihtiyacı olan tarım ürünleri ise ithalatla karşılanmıştır. Ekonomik olarak Balkan toprakları Anadolu toprakları ile karşılaştırıldığında Balkan toprakları daha iyi durumda idi. Bu bölge Osmanlı Devleti'nden ayrılınca geriye büyük bir çoğunluğu köylerde yaşayan nüfus kalmıştır. Uzun yıllar süren savaşlar sebebiyle tarımsal üretim azaldığı için yeni Türk Devleti kurulduğu zaman köylünün durumu çok iç açıcı durumda değildi. Diğer yandan nüfusa yetecek kadar toprak mevcuttu yani ülkede toprak azlığı gibi bir sorun bulunmuyordu.³⁵³

Osmanlı Devleti'nden devralınan tarımsal yapı mirası birbirinden farklı özelliğe sahip bölgelerin varlığını göstermiştir. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Akdeniz ve Batı Anadolu bölgelerinden Avrupa ülkeleri pazarlarına yönelik üretim gelişmiştir. Aynı zamanda ileri tarım teknikleri kullanılmaya başlanmıştır. Buna karşılık İç ve Doğu Anadolu bölgelerinde tarımsal yapı çok fazla gelişme gösterememiştir. Osmanlı tarımı, Marmara, Akdeniz ve Ege bölgelerinde tarımda makine kullanımının sınırlı sayıda olduğu bir yapıya sahiptir. Makineleşmenin yoğun olduğu bölgelerde büyük işletme sahipleri, Cumhuriyet yıllarının ilk başlarında tarımda makineleşme politikasının teşvikini güçlü şekilde savunanlardan olmuştur.³⁵⁴

Osmanlı Devleti'nin 1913 ve 1914 yılları arasında dış ticaret istatistiğine göre, 980 küsur bin kental tahıl ithal etmiş buna karşın 100 bin kental ihraç etmiştir. Barış zamanında Osmanlı Devleti 880 bine kadar tahıl ithal etmeden nüfusunu besleyebilmiştir. Verimin düşüklüğü buna bağlı olarak ulaşım imkanlarının yetersizliği nedeniyle Osmanlı Devleti liman kentleri büyük ölçüde ithal tahıl tüketmiştir. Hem Akdeniz hem de Karadeniz havzasından Osmanlı Devleti topraklarına tahıl gelmiştir. Bu yıllardan önce gerçekleşen Balkan Savaşları'nın

³⁵³ Güliden Çamuroğlu, “Türkiye'nin Toprak Reformu ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabası”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.XIII, S.1-2, 2009, s. 163-164.

³⁵⁴ Oya Silier, *Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923- 1938)*, Gözlem Matbaacılık, İstanbul, Mayıs 1981, s. 11.

sonucunda ise Avrupa kıtasındaki verimli topraklar kaybedilmiştir. Osmanlı Devleti denizden abluka altına alınmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti’ni besleyecek tek coğrafya Anadolu olmuştur.³⁵⁵

Osmanlı Devleti’nin gerileme sürecine girmesiyle birlikte toplumda, ağır vergi yükü altında zorlanan, ürününü satma serbestisi kısıtlanan, alım gücü düşen, yokluk ve kıtlıkla karşı karşıya kalan bir tarım kesimi ortaya çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti ekonomisi tarıma dayalı, ürün pazarı gelişmemiş, üretimi hububat ağırlıklı, tarım ürünü talebi üretimi yönlendirecek nitelikte olmayan, tarıma dayalı cılız sanayi, pazarlama alt yapısı bulunmayan, teknolojisi ilkel bir yapı devralmıştır. Cumhuriyetin kurulması ile birlikte tarıma ait problemlerin çözümü doğrultusunda Atatürk’ün önderliğinde çalışmalar başlamıştır.³⁵⁶

Klasik demokrasilerde topraksız veya toprağı az olan köylü ile çiftçinin toprak sahibi olabilmesi için iki yol izlenmiştir. Bunlardan birincisi, büyük toprak sahiplerine ait tapusuz arazilerin bir bölümünün kamulaştırılmasıdır. İkincisi ise hazineye ait arazilerin çiftçiye dağıtılmasıdır. Kamulaştırma yolu ile toprak dağıtılması masraf gerektiren bir yol olduğu için yeni Türk Devleti ilk başta kamulaştırma yolunu tercih etmemiştir. Osmanlı Devleti’nden miras olarak kalan topraklarla ilgili 1926 yılında Türk Medeni Kanunu’nun onayladığı mülkiyet hakkını muhafaza edecek kanunlar çıkarılmıştır. Böylece büyük arazi sahiplerinin topraklarına dokunulmamıştır.³⁵⁷

Cumhuriyetten sonra tarımsal ekonominin büyük çapta kapalı bir ekonomi olduğu ve pazarla ilişkilerin az olduğu görülmüştür. 1927 yıllarında Türkiye’de bütün toprakların yüzde 5- 6,5 kadarı işlenmekte idi. Bu yüzden Türkiye’de özellikle Orta Anadolu’da vaha tipi tarım vardır. Yine bu dönemde küçük köylü işletmelerle, özel kişilerin sahip olduğu büyük işletmeler geri durumda idi.³⁵⁸

Tarım Bakanlığı tarafından 1938 yılında 35 ilde yapılan anket sonucuna göre toprak mülkiyetinin dağılışına dair elde veriler bulunmaktadır. Bu verilere bakarak

³⁵⁵ Zafer Toprak, *Türkiye’de Milli İktisat (1908- 1918)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 382.

³⁵⁶ Ahmet Özçelik, *Tarım Tarihi ve Deontolojisi*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Yayın No: 458, Ankara, 2015, s. 100.

³⁵⁷ Mehmed Korkut Aydın, “CHP’de Parti İçi Muhalefetin İlk Örneği: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve TBMM’de Yaşanan Tartışmalar”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 41, 2018, s. 361.

³⁵⁸ Suat Aksoy, *100 Soruda Türkiye’de Toprak Meselesi*, Gerçek Yayınevi, Ocak 1969, s. 54- 55.

Türkiye'nin toprak rejimi durumunun bazı noktalarını belirlemek mümkün olmuştur. 500 dönümden yukarı orta ve büyük mülk sahibi 6.182 kişi 23.600.000 dönüm toprağa sahiptirler. Mülk sahiplerinin yüzde 0,25'ini teşkil eden bu kimselerin kapladıkları alan mülk topraklarının yüzde 14'üdür. Buna karşılık yüzde 99,75 mülk sahibi mevcut toprakların yüzde 86,34'ünü kapsamaktadır. İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'de büyük bir toprağın belli bir yerde toplandığı görülmüştür. Bir tarafta geniş mülkler varken bunun karşısında dar bir toprak üzerinde fakir köylü işletmeleri yer almıştır. Ancak her iki mülk üzerinde de gözlenen şey üretim tekniğinin dönemine göre geri durumda olmasıdır.³⁵⁹

1945 yılı öncesinde toprak dağıtımına yönelik uygulamalar yapılmıştır. Uygulamalar savaşın sebep olduğu nüfus hareketlerinden ve savaş yıkıntılarından ortaya çıkan ihtiyacı gidermeye yönelik olmuştur. Toprak sıkıntısı çeken yerli halk ile ilgili ilk hüküm 1925 yılında Bütçe Kanunu'nun 25. maddesinde yer almıştır. "*Şark Mantıki Dâhilinde Muhtaç Zürraa Tевziye Edilecek Araziye Dair Kanun*"³⁶⁰, "*Şark Vilayetleri ile Beyazıt, Erzurum ve Çoruh Vilayetlerinin Bazı Parçalarında Muhacir ve Sığıntıların Yerleştirilmesi ve Yerli Çiftçilerin Topraklandırılması Hakkında Kanun*"³⁶¹, "*İskân Kanunu*"³⁶² gibi tedbirlerle toprak hukuku alanında bazı

³⁵⁹ Suat Aksoy, *100 Soruda Türkiye'de Toprak Meselesi*, s. 58-59.

³⁶⁰ 8 Haziran 1929 tarih ve 1505 sayılı Şark Mantıki Dahilinde Muhtaç Zürraa Tевziye Edilecek Araziye Dair Kanunu'na göre, doğu illerinden batı bölgesine nakledilen kimselerin arazisini "*köylü, aşiret efradı, göçebe ve muhacirlere*" vermeye hükümet yetkili kılınmıştır. Hükümet, ayrıca dağıtılmamış araziye topraksız köylüye vermek üzere kamulaştırma hakkına sahiptir. Bu gibi arazilere, 1914 yılında kaybedilmiş vergi kıymetinin 8 ile 10 katı arasında olmak üzere bir miktar ödenecekti. Süleyman İnan, "Toprak Reformunun Çok Tartışılan Maddesi: 17. Madde", *Journal of Historical Studies*, 3(2005), s. 45.

³⁶¹ Bu yasada Iğdır, Tuzluca, Erzurum ilinin Oltu ve Çoruh, Artvin ilinin Şavşat ve Borçka ilçelerinde ve Kemalpaşa nahiyesinde seçim haklarını başka ülke lehine kullananlardan kalıp da hazineye geçen toprak ve binaların, bunlara yerleştirilecek mülteci ve göçmenlere İskân Yasası kuralları içinde parasız olarak verileceği ile ilgili kurallar yer almaktadır. Zeki Çevik, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Toprak Reformu ve Uygulamaları", *Türkler*, Cilt:17, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (edt.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 680.

³⁶² Türkiye Cumhuriyeti'nin iskân siyaseti, güvenlik endişeleriyle şekillenmiştir. Bu doğrultuda siyasi, ekonomik ve askeri bir güç olarak nüfusun niteliksel biçimde artırılması, niceliksel biçimde de benzeştirilmesi prensibine bağlı olan nüfus politikaları iskân siyasetinin önemli bir bileşeni olarak belirmiştir. Canan Emek İnan, "Türkiye'de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme", *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, Ocak- Haziran 2016, s. 12. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yürürlüğe konulan üç iskân kanununun her biri, göç hareketlerinin kontrolünde ve uygulanan göçmen politikalarında referans alınan temel hukuki düzenlemeler olmuştur. Bunlar, 1926 tarihli 885 sayılı İskân Kanunu, 1934 tarihli 2510 sayılı İskân Kanunu ve 2006 tarihli 5543 sayılı İskân Kanunu'dur. 2510 sayılı İskân Kanunu'nun gerekçesinde; Osmanlı Devleti'nin iskân politikaları değerlendirilmiştir. Buna göre, XVII. yüzyılın başlarından itibaren askeri ve siyasi başarısızlıklar sonucu sınırlar küçüldükçe yabancı egemenliğinde yaşayamayan ve hükümetlerin politikalarından dolayı yurtlarını terk ederek ana vatana sığınan muhacir kabilelerinin üç yüz yıldan beri devam ettiği

düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemeler ile 11- 12 milyon dönüm arazi dağıtılmıştır.³⁶³

Mübadillere yaklaşık 50 dekar, muhacir ve mültecilere 30 dekar toprak ve 1934-1938 döneminde İskân Kanunu'na göre yaklaşık 30 dekardan 2,9 milyon dekar arazi dağıtılmıştır. Daha sonraki yıllarda Tarım Bakanı olacak olan Dr. Şevket Raşit aynı yıllar için Türkiye'de topraksızlığa mahalli bir şekilde rastlandığını ve bunun bütün Türkiye'ye yayılabileceğine imkân olmadığını savunmuştur. Hatipoğlu Türkiye'de topraksız çiftçi nüfusu bulunan alanların bazılarının açılıp işlenebilecek boş araziye sahip olduğunu ancak toprak isteyenlerin bu boş araziyi kendilerine mal etmekten, işlemekten ve benimsemekten ziyade benimsenmiş, işlenmiş topraklara göz diktiğini ifade etmiştir. Yine o dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Bey toprak reformu ile ilgili Meclis'te yaptığı konuşmasında Türkiye'de birçok insanın başkalarının topraklarında çalıştığını, başkalarının topraklarında çalışanların ancak kara ekmek yiyecek halde olduğunu söylemiştir. Bu durumda da “*Türk köylüsü Türkün efendisidir*” sözünün süsten başka bir şey ifade etmediğini sözlerine eklemiştir.³⁶⁴

Mustafa Kemal Atatürk, 1 Kasım 1929 yılında TBMM'nin açılış konuşmasında toprak reformu konusunda kararlılığını dile getirmiştir. Atatürk, zirai enstitülerinin kurulmasına önem verdiklerini, çiftçiye toprak verilmesinin hükümetin kesintisiz takip etmesi gereken bir politika olduğunu sözlerine eklemiştir. Çalışan Türk köylüsüne işleyebileceği oranda toprak vermek ülkenin üretimini de artırmada en başta gelen çare olduğunu belirtmiştir.³⁶⁵

açıklanmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu muhacirleri sistemli bir iskân politikasına tabii tutmadığı iddia edilmiştir. İskân ederken, Türk kültürü içinde muhacirlerin kaynaşmasından ve anadil olarak Türkçe'nin benimsemesini sağlamaya uğraşmamasından dolayı hoşnutsuzluk dile getirilmiştir. 2510 sayılı Kanun'un hazırlanma gerekçesinde dış göçlerin etkisi bulunmaktadır. Ayrıca devlet tarafından da göçler desteklenmiştir. Bilge Kağan Şakacı, “Türkiye'nin Göç ve İskân Politikaları: 1934 Tarihli 2510 sayılı İskân Kanunu İncelemesi”, *Kamu Yönetimi Politikaları Dergisi*, Sayı:3, Cilt:1, 2020, s. 44-46.

1934 tarihli iskân kanununun koyduğu hükümlerin, ekonomik, politik, sosyal ve kültürel bakımdan büyük önemi vardır. Gezgin kabileleri, göçebeleri, kendilerine uygun yerlere yerleştirmekle, ülkedeki huzur ve refahın artırılması hedeflenmiştir. Bu kanundan çıkan sonuç, artık gelişigüzel ve plansız bir yerleştirme yapılamayacağıdır. Muhammed Sarı, “Atatürk Dönemi'nin İskân Politikasında İç İskana Yönelik Çalışmalar”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:14, Yıl:7, Güz 2011, s. 94.

³⁶³ B. Ali Eşiyok, “Türkiye'de Başarısız Kalmış Bir Reform Girişimi: 1945 Tarihli Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ve Günümüze Uzanan Süreç”, *Memleket Siyaset Yönetim*, C. 8, S. 19-20, 2013, s. 182- 183.

³⁶⁴ Oya Silier, *Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923- 1938)*, s.75-76.

³⁶⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre:3, İctimai:3, Cilt:13, 1 Kasım 1929, s. 3.

Toprak konusu, Kasım 1936 yılında Atatürk'ün Meclis açılış konuşmasında yine gündeme gelmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, toprak kanunun sonuca varmasını ve Türk çiftçi ailesinin çalışabileceği, geçinebileceği toprağa sahip olmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir.³⁶⁶

Toprak konusu yeniden Atatürk tarafından 1 Kasım 1937 yılında gündeme getirilmiştir. Milli ekonominin temelini ziraat olduğunu ve ziraatta kalkınmaya önem verdiğini açıklamıştır. Konuşmasının devamında yine topraksız çiftçi bırakılmaması gerektiğinin vurgusunu yapmıştır.³⁶⁷

Toprak problemini çözmek isteyen Türkiye, ilk adımını 1937 yılında Anayasa değişikliği ile atmıştır. İsmet İnönü ve 153 arkadaşının teklifiyle Anayasa'nın 74. maddesine bir fıkra eklenmiştir. İsmet İnönü ve arkadaşlarının gerekçesinde *“Yurttaşların, mülkiyet haklarını masun bulundurmamak ve bütün kanunların bu hakkın korunmasını sağlamlaştırmak Türkiye Devleti'nin önemle takip ettiği bir esas olmakla beraber özel bir menfaatin korunması düşüncesiyle halkımızın çoğunluğunu teşkil eden ve genlikleri ulusun ilerlemesi bakımından en lüzumlu olan çiftçilerimizin geçmiş devirlerde olduğu gibi hizmetkar durumunda kalması inkılapçı Türkiye'nin ana siyasasına uyamayacağından bu büyük menfaatin elde edilmesi emrinde hususi hakları da göze alarak belediyelerin ve hükümetin tatbik ettikleri istimlak kanunlarındaki şartlardan başka hükümlerle hususi istimlak kanunları yapılmasının Ana Kanunumuzda yer tutması lüzumlu olduğu düşünülmüştür”* denilmiştir.³⁶⁸ Bu teklifin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmesi sırasında söz alan Recep Peker, değişiklik teklifine karşı olan itirazlarını cevaplandırırken çiftçiye toprak dağıtmak amacıyla yapılan kamulaştırmalarda değer pahanın ödenemeyeceğini açıklamıştır. *“Topraklanma işinde tediye usul ve şekillerini Teşkilatı Esasiye'nin alelülak istimlaklere ait umumi kaidesinden ayırıyoruz. Aksi halde bu işe normal yoldan para vermek yalnız Türkiye'nin değil, devlet mahiyetindeki hiçbir bünyenin tahammül edemeyeceği bir külfet teşkil eder”* sonunda Anayasanın 74. maddesine *“Çiftçiyi toprak sahibi yapmak ve ormanları devlet tarafından idare etmek için*

³⁶⁶ TBMM Zabut Ceridesi, Devre:5, İctimai:2, Cilt: 13, 1 Kasım 1936, s. 5.

³⁶⁷ TBMM Zabut Ceridesi, Devre:5, İctimai:3, Cilt:20, 1 Kasım 1937, s. 4.

³⁶⁸ İlhan Tekeli, “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunun Çıkarılması”, https://www.academia.edu/28278010/ÇİFTÇİYİ_TOPRAKLANDIRMA_KANUNUNUN_ÇIKARILMASI.

*istimlak olunacak arazi ve ormanların istimlak bedelleri ve bu bedellerin tediyesi sureti, mahsus kanunlarla tayin olunur” eklenmiştir.*³⁶⁹

1937 yılı Kasım ayında Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan Celal Bayar Hükümeti’nin programında her Türk çiftçi ailesinin geçimini sağlayabilecek toprağa sahip olması gerektiğinin vurgusu yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda çiftçilere toprak sağlanması konusu yetkili devlet adamları tarafından birçok defa dile getirilmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1941 yılında Yasama Meclisi’ni açarken yaptığı konuşmada toprağı olmayıp kendisine ait ocak kurmak isteyenlere toprağın sağlanmasının Cumhuriyetin en temel konusunu teşkil ettiğini söylemiştir. 1943 yılında ise Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu Türkiye’de bir toprak sorununun var olduğunu ve bu sorunu çözecek kanunun bir an önce çıkarılması gerektiğini ifade etmiştir.³⁷⁰

Toprak reformu bazı dönemlerde dillendirilip, hükümet programına alınmasına rağmen Haziran 1945 yılında yasalaşmıştır. Bunun nedeni İkinci Dünya Savaşı’nın çıkması ve toprak reformuna karşı ortaya konan birçoğu siyasi nüfusa sahip büyük toprak sahiplerinin bu konudaki isteksiz tutumlarıdır. Temmuz 1942 yılında Tarım Bakanlığı görevine getirilecek olan Şevket Raşit Hatipoğlu, 1924 ve 1936 yılları arasında CHP’nin hedeflerinde çiftçiyi topraklandırma sözlerinin yer aldığını, bu topraklandırmada kullanılacak arazinin hazine arazisinden sağlanacağını belirtmiştir. Toprak reformu sözlerinin yer almadığını ifade etmiştir. Parti programında ise 1926 yılından itibaren bu meselenin yer almaya başladığını ve 1950 yılından sonra partinin toprak ve reform işini tamamen terk ettiğini ifade etmiştir. Toprak reformu sözlerini partide ilk defa ortaya atan kişinin kendisi olduğunu söylemiştir. Hatipoğlu açıklamasının devamında; *“Toprak hareketi üzerinde evvela Şükrü Kaya Nüfus Umum Müdürü Galip Peker’e bir tasarı hazırlattı (1933- 1934). Bu tasarıya göre toprakların tapusuz kısmı Devlete mal oluyordu. Fakat tasarı hem Ziraat Vekâleti hem de Devlet Şurası tarafından reddedildi. İkinci Tasarıyı Halk Partisi Grubu Mardin Mebusu Ali Rıza Erten’e hazırlattı (1933- 1934). Fakat o tasarı da grupta uyudu. Dr. Refik Saydam da Sağlık Bakanı iken bir İskân Kanunu Tasarısı hazırlatmak istemiş, o da*

³⁶⁹ Adnan Güriz, “Modern Mülkiyet Kavramı ve Toprak Reformu”, s. 110, 111.

³⁷⁰ Gürkan Çelebicin, “İktisadi Açidan Toprak Reformu”, *Türkiye’de Toprak Reformu Semineri (6- 8 Haziran 1968)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968, s. 9.

yarım kalmıştı. Nihayet Ziraat Vekili Muhlis Erkmen 1941- 1942 sıralarında bir Toprak Kanunu üzerinde çalışmalara girişmişti. O da netice alamadı. Benim 1942 Temmuz’unda vekil olduğum zaman durum buydu. Hepsi de iyi niyete dayanan bu çalışmalar, maalesef neticelere ulaşamamışlardı” diyerek toprak reformunun önemine vurgu yapmıştır.³⁷¹

Ziya Gökalp “*Toprak Davamız*” adlı yazısında toprak meselesi hakkında bilgiler vererek Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu’ndan da beklentilerini dile getirmiştir. Gökalp’e göre toprak meselesi sadece bir ekonomi meselesi olmayıp, toplumsal ve sosyal bir mesele olmuştur. Bu mesele bir devlet meselesi olarak da görülmüştür. Türkiye’de toprak meselesi bir dönem halledilebilecek bir mesele olmaya devam etmiştir. Cumhuriyet hükümeti bu işe önem vermiş ve 1934 yılında hükümetçe uygun görülen yerlerde büyük toprakların kamulaştırılmasına müsaade eden kanunu Türkiye’nin her bölgesine göndermesi bu önemi ortaya koymuştur. Türk köylüsünü ve ziraatçısını inceleyen Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, toprak meselesi hakkında fikirleri vardır. Bakan olmadan önce de Türkiye’de ziraat ve köylüdeki sıkıntının sebeplerini tespit ederek, yazılar kaleme almıştır.³⁷²

Şevket Raşit Hatipoğlu, *Dönüm* dergisinde kaleme aldığı yazılar içinde arazi meselesi ve tarım ile ilgili düşüncelerini belirtmiştir. Dönüm dergisinde yazdığı yazıları arasında yer alan “*Türkiye’de Arazi Meselesi*” başlıklı yazısında arazi ile ilgili düşüncelerini yazmıştır. Burada yeni kurulan devletlerde atılan ilk temelin araziye ait düzenleme olması gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye’nin harpten sonra kurulan bir devlet olduğunu bu yüzden Türk Devleti’nin diğer millet ve devlet işlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti’nden kalan arazi hukukunu düzenlemesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Devamında, Türkiye’nin harpten sonra nüfusunu çoğaltması için muhacir getirme ve muhacirleri ülke içinde iskân ettirme yolunu tuttuğu için ülkede mahalli ve nisbi arazi ihtiyacı olduğundan bahsetmiştir. Hatipoğlu aslında Türkiye’de bir arazi meselesinin çıkmaması gerektiğini çünkü Türkiye’de benimsenecek ve işlenecek arazinin çok olduğunu ifade etmiştir. Buna rağmen Türkiye’de muhacir iskanından dolayı arazi ihtiyacının ortaya çıkış nedenini ise iskanlarda nüfusun boş araziye değil önceden benimsenmiş, işlenmiş araziye yerleştirilmek istenmesinden kaynaklandığına

³⁷¹ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, Cilt:2, Remzi Kitabevi, Aralık 2018, s.337-338.

³⁷² *Ulus*, 9 Mart 1944.

bağlamıştır. Türkiye’de arazi meselesini doğuran sebeplerin muhacirlerin ve göçebelerin iskanı işlerinden çıkmış olmadığını bunun yanı sıra bir yerde yerleşik olup hiç toprağı olmayanlara arazi dağıtılmasının meselelerden bir diğeri olduğunu da ifade etmiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu aynı yazısında vatandaşların kendilerine ait arazi isteklerinin olduğunu ve boş arazilerin bu kişilere dağıtılması gerektiğini savunmuştur. Türkiye’de topraksız olup da toprak edinmek isteyenler veya kendisine ve ailesine yetmeyen arazisini genişletme arzusunda olanlar vardır bunlar için elverişli boş arazinin dağıtılacak arazi olarak alınması durumu düzeltebilir düşüncesindedir.³⁷³

Şevket Raşit Hatipoğlu’na göre arazi, bir millet için hem üretim hem tüketim temelidir ve arazi üretime temel olduğu kadar tüketime de vasıttadır. Hatipoğlu yazısında iktisat bakımından arazinin önemli olduğunu savunmuştur. Hatipoğlu’na göre milletler kendi arazi düzenini sağlamadıkça devletler ya da cemiyetler sağlamlaşamaz. Yazı da ayrıca Osmanlı Devleti dönemi arazi mülkiyeti ile Türkiye Cumhuriyeti döneminde arazi mülkiyetinin karşılaştırmasını yapmış ve ikisi arasında tezatlık olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre, Osmanlı Devleti’nde bir arazi kanunnamesi vardır ve bu kanunnameye göre devlet mülkiyeti asıl sayılmıştır, özel mülkiyete dar bir yer verilmiştir. Devlet, mülkiyetinde bulunan arazinin tasarrufunu fertlere bırakmıştır. Cumhuriyet devrinde ise Türkiye, İsviçre’nin Medeni Kanunu’nu kabul etmiş ve buna göre arazide özel mülkiyet esas hale gelmiştir. Bu durumda Osmanlı Devleti’nin arazi hukuku ile Medeni Kanunu’nun getirdiği arazi hukuku arasında tezatlık ortaya çıkmıştır. Hatipoğlu, Türkiye’nin kabul ettiği medeni kanunun arazi hukukuna da yerleşmesi için yeni bir arazi kanunu hazırlaması zorunluluğu doğduğunu savunmuştur.³⁷⁴

Şevket Raşit Hatipoğlu “*Türkiye’de Arazi İşletmesi Meselesi*” adlı yazısında arazinin milletin fertleri arasında özel surette benimsenişinin yanı sıra bu benimsenen arazinin kullanılışı ve işletilişi meselesine de dikkat çekmektedir. Hatipoğlu’na göre arazi bir bütün halinde milletin ortak mülküdür. Milletin kurduğu devlet de bu arazi üzerindedir. Milletin tarihi ve kültürü milletin benimsediği arazinin üstündedir. Arazide mutlak surette özel mülkiyetin önemine vurgu yapan Hatipoğlu, “*özel mülkiyet ile toprakların işlenmesi, yarayırlı hale gelmesi bakımından önemlidir*”

³⁷³ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Türkiye’de Arazi Meselesi”, *Dönüm*, Sayı:38, Şubat 1936, s. 53-54.

³⁷⁴ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Türkiye’de Arazi Mülkiyeti”, *Dönüm*, Sayı: 39, Mart 1936, s. 99-101.

demıştır. Böylece arazinin onu kullanacakların, faydalı bir hale koyacakların eline geçeceğini aynı zamanda araziye türlü entrikalar için bir kuvvet olmaktan kurtaracağını ve bu durumun devleti kuvvetlendirerek bir bütünlük sağlayacağını savunmuştur.³⁷⁵

Türkiye’de toprak reformunun siyasal elitin gündemine gelmesi diğer ülkelere kıyasla daha geç bir döneme denk gelmiştir. Toprak mevzuları çoğunlukla Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında dönemin aydın kesimi ve devlet politikaları bağlamında gündeme alınmıştır. Türkiye’de konu biraz farklı olmuştur. 1930’lu yılların ortalarına kadar toprak reformu konusu gerçek anlamda gündeme gelmemiştir. 1920’li yılların başlarında toprak dağıtımı yapılmıştır. Bu durum 1930’lu yıllarda da devam etmiş ancak hükümetin bu konuyu geciktirmesi ve İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması konunun bir tarafa bırakılmasına neden olmuştur.³⁷⁶

Hükümet, toprak reformu kanununu İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna doğru yeniden gündemine almıştır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu geçim sıkıntısı içinde olan küçük toprak sahiplerinin durumlarını iyileştirme amacıyla olmuştur. Aynı zamanda savaş sırasında fedakarlıklar yapmak zorunda kalan kesimin rejime olan tepkisini azaltabilmek ve Atatürk’ün arzusunu yerine getirmek hedefi taşımıştır. Kanun ihtiyacı olanlara tarım vasıtalarının verilmesi ve çiftçiye kredi sağlanmasını kabul etmiştir. Ulaşılmak istenen hedeflerle amaç üretimin artırılmasını sağlamak olmuştur. Tarım Bakanlığı tarafından hazırlanan ve Bakanlar Kurulu’nun 17 Ocak 1945 tarihli tezkeresiyle birlikte “*Topraksız Köylüye Toprak Dağıtılmasına ve Çiftçi Ocaklarının Kurulmasına Dair Kanun Tasarısı*” Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne gönderilmiştir. Tasarıyı incelemek için Bütçe, Ekonomi, Tarım, Adalet, Anayasa İçişleri komisyonlarından dörder üye seçilerek bir Karma Komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyon üç aya yakın çalışma yapmıştır. Komisyon bu süre zarfında 45 defa toplanmıştır.³⁷⁷ Komisyon başkanlığını İzmir Milletvekili Rahmi Köken yapmıştır ve Komisyon tasarımı iki kez müzakere etmiştir. Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu’na “*makul bulduğun ve memleket hayrına olduğunda*

³⁷⁵ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Türkiye’de Arazi İşletmesi Meselesi”, *Dönüm*, Sayı:40, Nisan 1936, s. 147-148.

³⁷⁶ M. Asım Karaömerlioğlu, Bir Tepeden Reform Denemesi: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Hikâyesi, S. 107, Mart 1998. www.birikimdergisi.com.

³⁷⁷ Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946- 1960), *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Doktora Tezi, Ankara, 1992, s. 48-49.

*ittifak bulunan teklifleri kabul edeceksin. Hükümet namına salahiyyet veriyorum. Şayet şahsi olarak, kanaatine göre tatbiki vaziyetlerle karşı karşıya gelirsen, bunları da kaydı ihtirazı ile kabul eder, geçersin” talimatını vermiştir. Verilen talimattan da anlaşıldığı üzere hükümet bu konuda müzakereleri gerginleştirmek istememiştir.*³⁷⁸

2.1.1. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun Türkiye Büyük Millet Meclisine Yansımaları

Toprak kanunu ülkenin siyasi, iktisadi ve toplumsal bünyesi ile ilgili olduğu için Mecliste ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.³⁷⁹ Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu İçişleri Eski Bakanı Şükrü Kaya tarafından kanun olarak kabul edilmeden on iki, on üç yıl önce hazırlanmış olan ilk tasarı ile başlamıştır.³⁸⁰ Yeni kanun tasarısı halkçılık ilkesinin zorunlu bir sonucu olarak 5 Şubat 1937 yılında Anayasa’daki değişikliklerle millete verilen sözü yerine getirme amacını taşımıştır. Bu değişiklik sırasında 3115 sayılı kanunla parti prensipleri Anayasa metnine alınmış ve bu arada çiftçiyi toprak sahibi yapmak amacıyla kamulaştırılacak toprak, karşılığının ödenme şekli özel kanunlarla belirleneceği 74. madde olarak eklenmiştir.³⁸¹ Anayasamızın 74. maddesinin ikinci fıkrası, topraksız olan veya yeteri kadar toprağı olmayan Türk köylüsüne kendi toprağı üzerinde çalışma imkânını vermiştir. Bu amaçla, “*çiftçiyi toprak sahibi kılmak ve ormanları devletleştirmek için alınacak toprak ve ormanların kamulaştırılma karşılığı ve bu karşılıkların ödenmesi özel kanunlarla gösterilir*” denmektedir.³⁸²

Toprak Kanunu tasarısı, Meclis’in gündemine gelmeden önce uzun ve yıllar süren incelemeler sonucunda hazırlanmıştır. 1937 yılından beri Tarım Bakanlığı, Ziraat Enstitüsü öğrenci ve hocalarıyla birlikte 37 vilayet, 201 kaza, 16.839 köy üzerinde incelemeler yapılmıştır. İlk olarak Ankara, Eskişehir ve Çankırı incelenmiştir. Aradan üç yıl geçtikten sonra Niğde, Konya, Kırşehir, Kayseri, Yozgat ve Afyon illerinde incelemeler yapılmıştır. 1941, 1942 ve 1943 yıllarında da

³⁷⁸ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Savaşın İçinden Geleceğine Yönelen İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, Tanıl Bora (edt.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 157.

³⁷⁹ Cihad Baban, “Toprak Davamıza Hâkim Fikirlerin Esasları”, *Cumhuriyet*, 9 Mart 1945.

³⁸⁰ Cevat Nizami, “Toprak Kanunu”, *Akşam*, 1 Şubat 1945.

³⁸¹ Yavuz Abadan, “Toprak Anayasası”, *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1945.

³⁸² *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1945.

Türkiye'nin bazı illerinde incelemeler yapılmıştır. Buna göre 1941 yılında Malatya, Diyarbakır, Tokat, Sivas, Elâzığ, Seyhan, Hatay ve Gaziantep illeri incelenmiştir. 1942 yılına gelindiğinde Bursa, Bolu, Bilecik Ordu, Samsun, Giresun ve Trabzon illerinde tetkikler yapılmıştır 1943 yılına gelindiğinde ise Manisa ili araştırılmış ve bu iller hakkında bilgiler elde edilmiştir. Bu incelemeye dâhil olan illerde elde edilen bilgi doğrultusunda 37 vilayette 64.840.855 dekar tarım arazisi olarak kullanılabilecek alan mevcuttur. Bu arazinin 4.910.831 dekarı boştur. Yine bu incelemenin sonucunda elde edilen bilgiye göre, 37 vilayette 1.073.078 çiftçi ailesi bulunmaktadır. Bu çiftçi aileleri arasında 61.008'inin toprağı yoktur.³⁸³

Üzerinde incelemeler yapıldıktan sonra toprak kanun tasarısı son biçimini alarak Ocak 1945 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmuştur.³⁸⁴ Tasarı, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun teklifi ile geçici komisyona verilmiştir. Komisyon, Meclisin 5 Mart'a kadar devam edecek olan tatil devresinde de çalışmalarına devam etmiştir.³⁸⁵ Mazhar Germen'in başkanlığında yapılan toplantıda çiftçiye toprak dağıtılması ve çiftçi ocakları kurulması hakkındaki kanun tasarısının incelenmesi kabul edilmiştir.³⁸⁶ Diğer ülkelerde toprak kanunu ile ilgili neler yapıldığı Milletler Cemiyeti etüt bürosuna sorulmuştur. Oradan gelen rapor doğrultusunda tasarıda bazı değişiklikler yapılmıştır.³⁸⁷

Geçici komisyon tarafından tasarı görüşölmek üzere 5 Şubat 1945 yılında toplanmıştır.³⁸⁸ 6 Şubat'ta ise komisyon, tasarının incelemelerini bitirmiş ve kanunun maddeleri üzerinde görüşmelere başlamıştır. Hükümet sadece çiftçiye topraklandırmakla kalmayıp bunun yanında farklı proje hazırlıklarıyla da uğraşmıştır. Bunlar arasında, çiftçi bilgisinin geliştirilmesi, çalışma araçlarının artırılması, ucuz ve kolay kredi sağlanması, köylerde sıhhi evler kurulması ve sağlığın korunması gibi meseleler vardır.³⁸⁹

³⁸³ Cihad Baban, "Toprak Davamız", *Cumhuriyet*, 1 Mart 1945.

³⁸⁴ "Toprak Kanun Tasarısı", *Ziraat Dergisi*, Sayı: 60, Yıl:5, Ocak 1945, s. 1.

³⁸⁵ *Akşam*, 20 Ocak 1945.

³⁸⁶ *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1945.

³⁸⁷ *Akşam*, 8 Mayıs 1945.

³⁸⁸ *Akşam*, 5 Şubat 1945.

³⁸⁹ *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1945. Ayrıca bkz. Esat Tekeli, "Zirai Reforma Doğru Toprak Kanunu Tasarısı Dolayısıyla", *Ziraat Dergisi*, Sayı:60, Yıl:5, Ocak 1945, s. 22- 23.

Çiftçiye Topraklandırma Kanun tasarısını o zamanki bilimsel çalışmalarla “Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı” hazırlatarak Meclis’e sunan Manisa Milletvekili Şevket Raşit Hatipoğlu, bu kanunun çıkarılışında ekonomik, politik ve sosyal birbirine bağlı nedenlerin etkisinin olduğunu savunmuştur. Hatipoğlu Çiftçiye Topraklandırma Kanunu’nun felsefesinin toprağı benimseyenlerin gerçekten onu işlemesi temeline dayandığını belirtmiştir. Hatipoğlu’na göre bu kanunun içinden çıkan ruh ‘*toprak vatandır*’ diyen ruhtur. Türk Milleti’nin gelişimini toprağı sarılan, toprağı çaba veren vatan evlatlarının alın teri ile gerçekleştireceğini savunmuştur.³⁹⁰

Komisyon raporunu Meclis’e göndermesinden sonra görüşmelerin bütçe kanunu öncesinde tamamlanması amacıyla gündeme alınmıştır. 14 Mayıs 1945 yılında görüşmeler başlamıştır. Taslak üzerinde genel görüşmeler ancak üç günde tamamlanmıştır. 18 Mayıs’ta ise maddelerin görüşülmesine geçilmiştir. İlk sekiz madde Mecliste görüşölüp kabul edildikten sonra bütçeyi ay başına yetiştirebilmek için Çiftçiye Topraklandırma Kanunu’nun görüşmelerine ara verilmiştir. 1 Haziran 1945 yılında görüşmelere yeniden başlanmış ve dokuzuncu maddeden itibaren devam edilmiştir. Savaş döneminin en önemli kanunlarından olan ve 14 Mayıs 1945’te Meclis’te görüşölmeye başlanan “Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması” na dair tasarı, görüşmeler sonucunda 11 Haziran 1945 yılında “Çiftçiye Topraklandırma Kanunu” olarak onaylanmıştır.³⁹¹

Toplamda sekiz bölümden oluşan tasarının birinci bölümde “Genel Hükümler” toplanmıştır. Genel hükümler içerisinde kanunun amacı ve bu amaçla hedeflenenler sıralanmıştır. İkinci bölüm, “Dağıtılacak Arazi” hakkında kararları kapsamıştır. Dağıtılacak araziye elde etmeden önce işletme ölçüsü daha sonra genişlik derecesi dikkate alınmıştır. Üçüncü bölümde “Arazi Kamulaştırılmasını” düzenleyen kararlar yer almıştır. Dördüncü bölümde “Arazi Verilecekler” tespit edilmiş ve belli bir sıraya konulmuştur. Beşinci Bölümde “Arazi Dağıtılması” ile ilgili kararlar vardır. Altıncı bölümde “Kuruluş ve Donanım” a ait kararlar yer almıştır. Alınan bu kararlar ile hedeflenen, toprak verilen çiftçinin o toprağı işleyebilmesi ve üzerinde işletmeler

³⁹⁰ Mehmet Kayıran, Türk Tarımında Modernleşme Çabaları (1923- 1950), Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 1995, s. 176.

³⁹¹ Tevfik Çavdar, Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839- 1950), İmge Kitapevi, Ankara, Mart 2004, s. 436- 437.

kurabilmesi amaçlanmıştır. Yedinci bölümde “Çiftçi Ocaklarına” ait kararlara yer verilmiştir.³⁹²

Toprak Kanunu ile ilgili Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu ve Alaeddin Tiritioğlu’ndan anlatıldığına göre durum şu şekilde gerçekleşmiştir:

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu toprak kanununun yapılması konusunda ısrar etmişlerdir. Bu nedenle köylü çocuğu olan Şevket Raşit Hatipoğlu’nu toprak reformunu gerçekleştirmesi için Tarım Bakanlığı görevine getirmek istemişlerdir. “Şartlarım var” diyen Şevket Raşit Hatipoğlu’na, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, “*Seni cepheye çağırıyorum. Çankaya’ya gel. Şartlar şimdiden kabul*” diyerek cevap vermiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu’nun görüşleri hem İsmet İnönü hem de Şükrü Saraçoğlu’nun görüşlerine göre daha ılımlıdır. Şevket Raşit Hatipoğlu, arazi sahiplerine bırakılacak olan alanın geniş tutulmasını istemiştir. İsmet İnönü ise bu görüşe karşılık olarak “*sonra toprak bulamazsın diyerek*” uyarmıştır.³⁹³

Şevket Süreyya Aydemir’e göre, Şevket Raşit Hatipoğlu içine kapalı, sessiz, az konuşan fakat çevresinde insan toplayabilme kabiliyeti olan bir aydıdı. Şevket Raşit Hatipoğlu kendi hikâyesini anlatırken Almanya’dan Türkiye’ye döndüğü zaman toprak reformu ile ilgili gözlemlerini paylaşmıştır. Hatipoğlu, Türkiye’ye döndüğü zaman ülkede toprak reformuna dair düşünce bulamadığını, Mecliste yer alan politikacıların ve ziraatçıların toprak reformu konusu açılınca konuyu kapatma gayreti içinde olduklarını belirtmiştir. Aynı zamanda ziraat işlerinin bir bakanlığının dahi olmadığını, o dönemde ziraat bakanlığının iktisat bakanlığı bünyesinde olduğunu da sözlerine eklemiştir. Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın bu konuda bazı duygularının olduğunu ve Hatipoğlu’na;

- *Delikanlı Muğla’ya git, Muğla’ya! Orada göreceksin ki insanların mezarları bile ağaların mülkiyetinde... diye konuştu. Refik Saydam’da da nispeten belirmiş bir toprak işleri anlayışı vardı. İsmet Paşa davayı eline alınca, o da şefinin ardında, araziye dayanan aşırı mülkiyeti yıkmak hedefleri güder göründü.*³⁹⁴

³⁹² Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi III Milli Şef Dönemi (1939- 1945)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 346- 347.

³⁹³ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni Dün Bugün Yarın*, Kırmızıkeçi Yayınevi, İstanbul, Aralık 2017, s. 342.

³⁹⁴ Aydemir, *İkinci Adam*, s. 334-335.

1936 yılına gelindiğinde İsmet Paşa Anayasaya topraklandırma kaydını koydurduğunu ancak İsmet Paşa da bütünü kapsayan bir ekonomi anlayışının olmadığını savunmuştur. Buna rağmen İsmet Paşa'yı bütünü kapsayan reformlara doğru giden ekonomik bir görüşün başlangıcı olarak gördüğünü ifade etmiştir.³⁹⁵

Tasarı, Türkiye Büyük Millet Meclisine verilince çalışmalar üç ay sürmüştür. Komisyon sözcüsü Aydın Milletvekili Adnan Menderes idi.³⁹⁶ Tasarıda yalnızca toprak dağıtımı işleri olmayıp aynı zamanda çiftçi ocağı kuracakların işletme yapılarını ve onarmayı oluşturmak üzere Ziraat Bankası tarafından kuruluş kredisi alabileceği de vardır. Aynı zamanda donatım kurumu tarafından ocak kuracaklara yetecek kadar canlı ve cansız üretim vasıtasını taksitle alabilme imkânı sağlanacaktır. Tasarı çiftçiyi sadece toprak işi ile geçimini sağlayan ve kazancını bu şekilde kazanan bir insan olarak düşünmüştür.³⁹⁷ Kanun tasarısına göre çiftçiler, ziraat teşkilatı tarafından tutulacak defterlere kendilerini yazdırmak zorundadır. Eğer çiftçilikten vazgeçerlerse mevcut olan kaydını sildirmek durumundalardır. Kanunda adı geçen arazi ise orman arazisinden başka kültür arazisi olarak belirlenmiştir. Mera, çayır, tarla, ağaçlık, bağ ve bahçe şeklinde çeşitlere ayrılan arazi, kültür arazisi olarak çiftçilikte kullanılması öngörülmüştür. Kanunun uygulanmasında ölçü olarak kabul edilen dönüm ise bin metre karelik olan alandır.³⁹⁸ Kamulaştırılacak ve dağıtılacak olan topraklar belirlenmiştir. Köy idaresi üzerinde de incelemeler yapılmıştır. Bu incelemeler sırasında Amerika köy idare ve teşkilatları ile ilgili yasa da gözden geçirilmiştir.³⁹⁹

Dört bölüme ayrılan arazi mülkleri içerisinde yer alan “Çiftçi Ocakları” tasarısı, toprağın bölünmesini önlemek, bu statüde bulunan toprakların ipotek edilmesini, alınıp satılarak sık sık el değiştirmesine engel olmak amacını taşımıştır. Bunun yanı sıra ziraatta emeği ile rahat bir şekilde geçinen çiftçi ailelerinin iktisadi bir varlık olarak devam etmesini sağlamak gibi amaçları da vardır.⁴⁰⁰

³⁹⁵ Aydemir, *İkinci Adam*, s. 366.

³⁹⁶ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1939- 1950)*, s. 437.

³⁹⁷ Cihad Baban, “Toprak Kanunu Üzerinde Düşünceler”, *Cumhuriyet*, 7 Mart 1945.

³⁹⁸ *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1945.

³⁹⁹ *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1945.

⁴⁰⁰ Asım Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 123.

Tasarıda çiftlik ve çiftçi şu şekilde tarif edilmektedir;

“Arazide ekim, dikim, bakım ve yetiştirme yollarıyla nebat ve hayvan mahsulleri istihsalinde bulunmaya ve bu mahsullerin yetiştiricileri tarafından işlenip değerlendirilmesine çiftçilik denir.”

“Çiftliği asıl kendine iş edinip geçim ve kazancını bu yoldan sağlayanlara çiftçi denir.”

Tasarı metninde arazi mülkleri genişlik bakımından dört bölüme ayrılmıştır:

1. *“Küçük Arazi: Mülkü çiftçilikten başka geçinmelerine yardımcı olan ve dönümü 30’u geçmeyen arazidir. “*
2. *“Çiftçi Ocağı: 30 ile 500 dönüm arasındaki arazidir.”*
3. *“Orta Arazi: Mülkü 5000 dönüm araziden büyük olmayan arazidir.”*
4. *“Büyük Arazi: 5000 dönüm mülkleri geçen arazidir.”⁴⁰¹*

Döneme ait tahmini rakam, işlenen arazinin 13.465.000 hektarı tarla, 1.225.315 hektarı ise bağ- bahçe arazisi olarak verilmiştir.⁴⁰²

Yapılan toplantıların hepsine Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu katılmıştır. Toplantıların bazılarında ise Maliye ve Adalet Bakanları dahil olmuştur. Başbakan Şükrü Saraçoğlu da son iki toplantıya iştirak etmiştir. Komisyon, 3 Mayıs 1945 tarih ve 1/386 esas nolu raporunda hükümetin önerdiği tasarıda birtakım farklılık ve eklemeler yapmıştır. Hükümet tarafından hazırlanan tasarıda toplam 50 madde varken geçici komisyonca madde sayısı 66’ya çıkarılmıştır. Komisyon toprak reformunda takip edilecek yöntemin, Türkiye’nin realitelerinin göz önünde bulundurularak yapılması gerektiğini savunmuştur. Geçici komisyonun raporuna göre pazar amaçlı üretim yapan, ziraat tekniğine uyma kabiliyeti olan ve orta düzeydeki tarım işletmelerinin sayısının artırılması amaçlar arasında yer almıştır. Raporda nüfusu az olan illerde verimli toprakların boş olduğunu ve bu sorunun çözümü için iç iskân politikası önerilmiştir. Bu politikanın uygulanması mali anlamda külfet getirmesinin yanı sıra nakil edilecek olanları tepkisi ile karşılaşılabilirdi. Ama burada yaşayan

⁴⁰¹ Erdal İnce, “Köylüyü Topraklandırma Kanunun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, V/13, Güz/2006, s. 49.

⁴⁰² *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1945.

insanların dertlerine çare olması adına zorlukların göze alınması gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁰³

Kanun, Meclis'te ilk olarak görüşülmeye başlandığında Türkiye Büyük Millet Meclisinde kürsüye ilk olarak çıkan kişi Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu'dur. Bakan, kanunun öz prensibinin topraksız olan ve toprağı yetmeyen köylülere yetecek oranda toprak dağıtmak olduğunu söylemiştir. Buna ilaveten, Türkiye'de topraksız çiftçiler ve toprağı az olan çiftçilerin Cumhuriyet döneminde ortaya çıkmadığını Osmanlı Devleti döneminden beri bu durumun var olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁴ Sözlerinin devamında Türkiye Büyük Millet Meclisinin beklediğı kanun tasarısı olduğunu söyledikten sonra Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Türkiye'deki gerçeklere dayandığını belirten Bakan bu gerçekleri dört başlık altında toplamıştır. Buna göre, kanunu ile ulaşılmak istenen ilk gerçek, ülkede topraksız olan çiftçilerin varlığı ve toprağı yetmeyen çiftçilerin varlığıdır. Türkiye'de çiftçiliğı sanat edinmiş, hayatını bu alandan kazanma yolunu nesiller boyunca devam ettirmiş olan kişileri kendilerine ait arazide kazanç elde eder hale getirmenin temel görevleri olduğunu sözlerine eklemiştir. İkinci gerçek, Türkiye'de topraksız çiftçilere yeter derecede geniş toprakların bulunmasıdır. Hatipoğlu, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin elinde tapulu mülk olarak devletin ve diğer kamu kuruluşlarında, özel şahısların ellerinde büyük araziler bulunduğunu bu nedenle topraksız çiftçilere verilebilecek arazinin varlığının yeter derece olduğundan bahsetmiştir. Üçüncü gerçek, Türkiye'de toprakların birçoğunun işlenememesidir. Bakan, Türkiye'de bir taraftan toprak üzerinde çalışmak arzusunda olan ancak toprağı bulamayan insanların varlığından diğer taraftan işlenmemiş toprakların bulunduğundan söz ederek böyle bir gerçeğe de dikkat çekmiştir. Dördüncü gerçek, Türkiye'de toprağı sahip olmak isteyip elinde toprak bulunmayan bu nedenle başkalarına ait insanların toprakları üzerinde çalışanların varlığıdır. Sözlerinin devamında Hatipoğlu, Türkiye'de ortakçılık, murabahacılık gibi isimlerle adlandırılan bir işletme sisteminin geçmişten devralınan şekilde devam ettiğini de belirtmiştir.⁴⁰⁵

⁴⁰³ B. Ali Eşiyok, "Türkiye'de Başarısız Kalmış Bir Reform Girişimi: 1945 Tarihli Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Günümüze Uzanan Süreç", s. 182-183.

⁴⁰⁴ TBMM TD, Dönem:7, Cilt:17, 14 Mayıs 1945, s. 59- 61.

⁴⁰⁵ TBMM TD, Dönem:7, Cilt:17, 14 Mayıs 1945, s.61-62.

Şevket Raşit Hatipoğlu, *Dönüm* dergisine yazdığı yazılarında ortakçılıkla ilgili düşüncelerini Tarım Bakanlığı görevine gelmeden önce de kaleme almıştır. “Ziraatımızda Ortakçılıkla İşletme” isimli yazısında, ortakçılıkla işletmenin tanımını yapmıştır. Buna göre, ortakçılıkla işletme, arazi sahiplerinin arazilerini bizzat veya kendi adına işletmeyip elde edilen ürüne ortak olmak şartıyla başkalarına verilen işletme şeklidir. Bu şekil işletmelerde arazi sahibi çiftçi değildir, çiftçiliği yapan kişi ise araziye sahip kişi değildir. Bu işletme şekillerinde elde edilen ürüne ortak olma şartları bölgeye ve şahıslara göre değiştiğini ifade etmiştir. Bazen elde edilen ürün ortaklar arasında yarı yarıya bölüşülmüş bazen de sermayeye katılma şartlarına göre ortağın birisi elde edilen ürünün 1/4 ‘ü ya da 1/3’ü oranında pay almıştır. Hatipoğlu yazısında ortakçılıkla işletme şeklinin zararlarından bahsetmiştir. Buna göre, araziyi işleyen çiftçinin kendisine ait arazisi olmadığı için çiftçi tarafından arazi iyi bir şekilde kullanılamamıştır. Yine bu arazi üzerinde sulama tesisatı, taş ayıklama ya da ağaçlama gibi yenilikler yapamamıştır. Hatipoğlu bu dönemde de ülke topraklarının hem arazi sahibi tarafından hem de araziyi işleten tarafından tam olarak benimsenerek servet kaynağı haline getirilebileceğini savunmuştur.⁴⁰⁶

Hatipoğlu bir diğer yazısında arazi işletmeleri hakkında değerlendirmeler yapmıştır. Buna göre arazi, doğrudan doğruya mülk sahibi tarafından işletme, mülk sahibi adına müdür tarafından işletme, ortakçılıkla işletme ve icarla işletme olmak üzere dört işletme şeklindedir ve bu dört modelin de Türkiye’de bulunduğunu ifade etmiştir. Ancak bu dört işletme şeklinde hukuki bir düzenleme bulunmadığını da eklemiştir. Yazısında doğrudan işletme şekli hakkında bilgiler veren Hatipoğlu, doğrudan işletme şeklinde araziye sahip olanın araziyi bizzat işletmesi anlamına geldiğini belirtmiştir. Devamında, bir ülkede arazinin doğrudan işletme şekli ne kadar yaygın ise o ülkede çiftçiliğin o kadar köklü olduğunu savunmuştur. Arazi sahibi tarafından değil yabancı kişiler tarafından arazi işletilirse arazinin daimî bir servet kaynağı olarak kalmasının tehlike oluşturacağını bu nedenle bir ülkede arazinin sahipleri tarafından işletilmesinin önemli olduğunu ifade etmiştir. Türkiye’de doğrudan işletme şekli köylü ziraata yetecek kadar kuvvetli olmadığını belirten Hatipoğlu, Türkiye ziraatının büyük çiftçilerden mahrum kaldığını bunun nedenini ise

⁴⁰⁶ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraatımızda Ortakçılıkla İşletme”, *Dönüm*, Sayı:43, Temmuz 1936, s. 275-279.

büyük arazi sahiplerinin arazilerini doğrudan işletmemelerine ve bizzat çiftçilik yapmamalarına bağlamıştır.⁴⁰⁷

Buna ilaveten Hatipoğlu, ortakçılıkla işletmenin bir sonucu olarak çiftlik köylerinin meydana geldiğini yazmıştır. Çiftlik köyleri hakkında genel bilgiler vererek çiftlik köylerinin bir bütünlük oluşturmadığını çünkü bu köylerin içinde tek bir işletme olmadığını ifade etmiştir. Hatipoğlu yazısında buralarda küçük köylü işletmelerinin olduğunu ve bunların şahıslara ait olduğunu belirtmiştir. Hatipoğlu'na göre bu işletmeler ne çiftliktir ne birer ziraat işletmesidir ne de köydür. Çiftlik köylerini Türkiye'de ortakçılıkla işletmenin ortaya çıkardığı kuruluş olduğunu iddia etmiştir. Yalnız ortakçılıkla işletmeden farklılık gösterdiğini, köylerin büyük araziler üzerine kurulduğunu yazmıştır. Türkiye'de büyük arazi sahipleri kendi toprakları üzerinde işletme kurup toprağı işletmezler, çoğu arazi sahipleri topraklarını parçalar halinde ortakçılıkla işletmek üzere topraksız köylülere verdiklerini belirtmiştir.⁴⁰⁸

Almanya'daki eğitimini 1931 yılının sonlarında tamamlayan ve Türkiye'ye dönen Şevket Raşit Hatipoğlu, ülkede büyük toprağı sahip olan kişilerin çıkarları göz önünde bulundurulduğu için toprak reformu konusunda herhangi bir çalışma yapılmadığını görmüştür. 1924 ve 1936 yılları arasında büyük toprak sahiplerinin toprak reformu yapılmaması için her türlü yolu denediklerini ve CHP içerisindeki baskın düşünce de toprağı olmayan çiftçiye, kamu arazilerinin dağıtılması şeklinde olmuştur iddiasında bulunmuştur.⁴⁰⁹

Bakan, 14 Mayıs 1945 yılında Meclis'te devam eden konuşmasında kanunun hedeflerinin çiftçiliğı kendisine meslek edinenlerden topraksız olanlara toprak vermek ve toprağı yetmeyenlere kendi geçimlerini sağlayacak kadar toprak vermek olarak belirtmiştir.⁴¹⁰ Tarım Bakanından sonra Parti Müstakil Grup Başkan Vekili Ali Rana Tarhan kürsüye çıkmış, bağımsız ve sınıfsız bir Türkiye için önemli sayılacak olan bu kanun yapıcıları arasında olmaktan memnun olduğunu belirtmiştir.⁴¹¹

⁴⁰⁷ Şevket Raşit Hatipoğlu, "Ziraatımızda İşletme Şekilleri", *Dönüm*, Sayı:41, Mayıs 1936, s. 195-199.

⁴⁰⁸ Şevket Raşit Hatipoğlu, "Çiftlik Köyleri", *Dönüm*, Sayı: 44, Ağustos 1936, s. 317- 321.

⁴⁰⁹ Erdal İnce, "Köylüyü Topraklandırma Kanunun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri", s.59.

⁴¹⁰ TBMM TD, Dönem:7, Cilt:17, 14 Mayıs 1945, s.61.

⁴¹¹ *Akşam*, 15 Mayıs 1945.

Kanuna göre dağıtılacak olan araziler; hazine, vakıf, belediyeye ait topraklar ve 5000 dönümden büyük çiftliklerden kamulaştırma yolu ile elde edilecek olan arazilerdi. Eğer bu topraklar ihtiyacı karşılamaz ise 2.000 dönüm olan çiftliklerden de kamulaştırma yapılabilecekti. Kanunun 17. maddesi nüfus yoğunluğunun çok olduğu bölgelere dair hükümler içeriyordu. Böyle bölgelerde devlete, vâkıfa ve belediyelere ait toprak ihtiyacı karşılamıyorsa kiracılar ve tarım işçileri tarafından işlenmekte olan 2.000 veya daha az dönümlük topraklar kamulaştırılacaktı. Malın asıl sahibi bu toprak içerisinde istediği 50 dönümü kendisi için ayırabilirdi. Toprakların bedeli ise sahiplerine ödenecekti. Buna göre 17. maddenin uygulanması orta büyüklükteki mülklerin ortadan kalkmasına sebebiyet verebilirdi. Kanun tasarısı görüşmeye başlayınca bu konu Meclis'te bulunan milletvekillerinin iki gruba ayrılmasına sebep olmuştur. Gruplardan biri kanunu desteklerken diğeri özellikle 17. maddenin hükümlerine itiraz etmiştir. Çoğu toprak mülkiyeti ile ilgili çıkarları olan ikinci grup milletvekilleri meseleyi teknik olarak görmüşlerdir. Bu grupta yer alan milletvekilleri toprağın bölünmesinden ziyade mevcut tarım sisteminin devam etmesini ve tarım yöntemlerinin geliştirilmesini iddia etmişlerdir.⁴¹²

Geçici Komisyon 17. Maddeyi şöyle belirlemiştir:

“Topraksız veya az topraklı çiftçiler tarafından ortakçılık ve kiracılıkla işlenmekte olan veya hiç arazisi olmayıp öteden beri tarım işçiliği ile geçinenlerin üzerlerinde yerleşmiş bulundukları arazi o bölgede (39) ncü madde gereğince dağıtmaya esas tutulan miktarın kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakılmak şartıyla yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir. Sahibine bırakılacak olan arazi 50 dönümden aşağı olamaz. Şu kadar ki bu hükmün uygulanmasında daha yakınında dağıtılabilecek ve kamulaştırılabilecek araziden bunlara verilmesi mümkün olan miktarın bu çiftçilere yetmemesi şarttır. Cıvardaki çiftçiler tarafından ortakçılık veya kiracılıkla işlenmekte olan arazi dahi bu çiftçilere dağıtılmak üzere yukarıdaki şartlar ve esaslara göre kamulaştırılabilir. Bu gibi yerlerde köy varsa köy öğretmeni için köy tüzel kişiliği adına da bir yer verilir.” Daha

⁴¹² Kemal Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s. 208. Ayrıca bkz. *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1945.

komisyondayken tam bir anlaşmaya varılamamış olan 17. madde Meclis görüşmelerinde de çok tartışılmıştır.⁴¹³

Kanunun en şiddetli tartışmaları da bu 17. madde görüşülürken yaşanmıştır ve konuyu ilk gündeme getiren Seyhan Milletvekili Cavit Oral olmuştur. Oral'a göre, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Medeni Kanun'u kabul ederek arazi mülkiyet rejiminde bir değişiklik yaptığını ifade etmiştir. Ziraat sistemini uyumlu bir hale getirmek için arazi mülkiyeti rejimi değişikliğine ihtiyaç duyulduğunu iddia etmiştir. Devamında ise, geniş toprakların daraltılmasının ekonomiyi geçmiş zamana götürdüğünü belirtmiştir. Büyük işletmeyi bütünüyle yok eden, büyük işletmeyi sadece devlete mal eden tasarı, 17. maddesi ile orta işletmeyi ortadan kaldırdığını ve bunun ülke için uygun olmadığını da ifade etmiştir.⁴¹⁴

Eskişehir Milletvekili Yavuz Abadan, Tarım Bakanı'nın sözlerinden çıkardığı anlamları iki başlık altında toplamıştır. Abadan bunlardan biri sosyal adaleti gerçekleştirmek, ikincisi ise sosyal adaleti sağladıktan sonra iktisadi refahı sağlamaktır şeklinde yorumda bulunmuştur. Sosyal adaleti gerçekleştirmek için daha başka tamamlayıcı kanun ve tedbirlere ihtiyaç olduğunu da söylemiştir.⁴¹⁵

Söz alan Refik Koraltan, anayasanın 74. maddesine değinerek kamulaştırmanın kamu faydasına gerekli olması ve değer pahasının peşin olarak verilmesi gerektiğini söylemiştir.⁴¹⁶ 1924 Anayasası özel mülkiyeti kuvvetlendirici bir yapıya sahiptir. Anayasa özel mülkleri kamusal hale dönüştürmeyi zorlayıcı hükümler içermektedir.⁴¹⁷

Halil Menteş, Türkiye'de toprak sahibi olmayan köylünün yüzde 5 oranında ve arazi mülkünde hâkim durumda olduğunu dile getirerek zayıf sebeplerle mülkiyet rejimine zarar vermenin tehlikeli bir hale gelebileceğini sözlerine eklemiştir.⁴¹⁸

Söz alan milletvekilleri arasında bulunan Emin Sazak ise, komisyonda üye olarak bulunduğunu, hükümet teklifinin zararlı olduğunu ve zararı aza indirmek için

⁴¹³ Süleyman İnan, "Toprak Reformunun En Çok Tartışılan Maddesi: 17. Maddesi", s. 49. Ayrıca bkz. Nadir Nadi, "17. Maddenin Kopardığı Fırtına", *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1945.

⁴¹⁴ TBMM TD, Dönem:7, Cilt:17, 14 Mayıs 1945, s.65- 66.

⁴¹⁵ TBMM TD, Dönem:7, Cilt:17, 14 Mayıs 1945, s. 69.

⁴¹⁶ TBMM TD, Dönem:7, Cilt:17, 14 Mayıs 1945, s. 70-71.

⁴¹⁷ İbrahim İnci, "Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Toprak Mülkiyet Dağılımı ile İlgili Bazı Düzenlemeler", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:44, Erzurum, 2010, s. 350.

⁴¹⁸ *Akşam*, 15 Mayıs 1945.

çaba sarf ettiklerini söylemiştir. Sazak, “*insanların çamurunu değiştiremeyiz ki. Birisi kumandan olur, mareşal olur, öbürü de nefer olur. Hepsini mareşal yapamayız*” diyerek tasarıya muhalif olduğunu dile getirmiştir. Daha sonra söz alan Seyhan Milletvekili Damar Arıkoğlu, kendisinin toprak sahibi ve makineli teknik ziraat yapmakta olduğunu söylemiştir. Arıkoğlu konuşmasının devamında böyle bir toprak kanununun Türkiye için faydalı olacağını düşündüğünü bu nedenle toprak kanununun aleyhinde olmadığını belirtmiştir. Fakat, bazı maddelerin Türkiye’nin menfaatine uygun olmadığını da savunmuştur. Kanununun sert kısımlarının bulunduğunu ve bunların yumuşatılması gerektiğini eğer yumuşatılmaz ise Türkiye’nin iktisadi yapısını zarara uğratacağını da sözlerine eklemiştir. Kanununun 16. ve 17. maddesinde zıtlıkların mevcut olduğunu 16. madde ile ortak çalışan bir araziye izin verdiği halde 17. maddenin bunu tamamen ortadan kaldırdığını söyleyerek 17. maddenin uygun olmadığı yönünde görüşünü dile getirmiştir.⁴¹⁹

Görüşmeler 16 Mayıs 1945 günü yeniden başlamıştır. Bu oturumda ilk söz alan Manisa Milletvekili Feyzullah Uslu olmuştur. Tasarıdan çok şeyler umduğunu söyleyen Uslu, küçük mülkiyetin lehinde olduğunu sözlerine eklemiştir. Neden küçük mülkiyet sorusuna ise toprak, sahibi tarafından işletilirse daha faydalı olur ve küçük arazi sahiplerinin oluşabilecek buhrana karşı büyük çiftçiden daha iyi bir direnç gösterir cevabını vermiştir.⁴²⁰

16 Mayıs günü yapılan oturumda en dikkat çeken isim Adnan Menderes olmuştur. Aydın Milletvekili ve komisyon sözcüsü olan Adnan Menderes, tasarının komisyonda iki defa görüşülmesinden sonra Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun yeni teklifler yaptığını bundan dolayı bazı maddelerin tüzüğe aykırı olarak üçüncü bir müzakereye tabii tutulmasına katılmadığını ve eklenen maddeler ile hükümler arasında bazı zıtlıkların meydana geldiğini anlatmıştır. Menderes daha sonra Tarım Bakanı’nın bundan sekiz yıl önce Tarım Bakanlığı adına bu konuda hazırlamış olduğu raporu göstererek, Tarım Bakanı’nın şu an ki düşünceleri ile sekiz yıl önceki düşüncelerinin taban tabana zıt olduğunu söylemiştir.⁴²¹

⁴¹⁹ TBMM TD, Dönem:7, Cilt:17, 14 Mayıs 1945, s. 79- 83.

⁴²⁰ TBMM TD, Dönem:7, Cilt:17, 16 Mayıs 1945, s. 99.

⁴²¹ *Akşam*, 17 Mayıs 1945.

Adnan Menderes bu tartışmalarda büyük toprak sahiplerinin ve muhalif milletvekillerinin temsilcisi konumuna gelmiştir. Adnan Menderes, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun görüşmelerine kadar parti içerisinde muhalif bir tavır sergilememiştir. Ancak kanun görüşmelerinde toprak ağalarından da aldığı destek ile bu yasaya karşı sert eleştiriler yapmıştır. Menderes'in bu muhalif tavırlarında milletvekili arkadaşları ve geniş topraklara sahip olan Emin Sazak ve Cavit Oral gibi isimler Menderes'i yalnız bırakmamışlar ve desteklemişlerdir. Adnan Menderes'in eleştirilerinden bir tanesi yasanın Almanya'daki Nasyonal rejimin iskân kanunu olan "*Erbhoff*" a çok benzemesi yönünde olmuştur. Menderes'e göre bu kanunun temel amacı, kırsal kesimde yaşayanların kentlere gelmesini engellemektir. Köylü kesimde yaşayanlar şehirlere gelmediği takdirde elit sınıfın rahatı bozulmayacaktır. Bu fikri öne süren kişi ise Celal Sarç'tır. Sarç'a göre bu yasa Hitler döneminde ortaya konan *Erbhoff* ile aynıdır.⁴²²

16 Mayıs 1945 yılındaki Meclis oturumunda Aydın Milletvekili Adnan Menderes, Şevket Raşit Hatipoğlu'nun düşüncelerinde daha önceki döneme kıyasla farklılık olduğunu bunu da Hatipoğlu'nun imzasını taşıyan bir rapora dayandırarak ifade etmiştir. Menderes konuşmasında, Hatipoğlu'nun imzasını taşıyan rapora göre Türkiye'de arazi mülkiyetinin 2.000 dönümü geçmemesini ve çiftlik halindeki işletmeleri dağıtmaya çalışıyor düşüncesinde olduğunu belirtmiştir. Daha sonra Hatipoğlu'nun 5.000 dönüm işletmelere taraftar olduğunu ve sahip olunan arazilerde küçük, orta ve büyük mülkiyetlerin dünyada daima yan yana bulunduğunu ancak bazı ülkelerde küçük arazinin üstün konumda yer aldığını ve bunu da savunduğunu belirtmiştir. Halbuki Tarım Bakanının komisyona verdiği açıklamalarda orta ve büyük işletmeler aleyhinde deliller öne sürdüğünü söylemiştir. Hatipoğlu'nun yine müdürle çiftlik işletmesine, orta ve büyük arazinin kiracılıkla işletmesine taraftar olduğunu savunmuştur.⁴²³

Meclis'in 18 Mayıs oturumunda ise kanunun uygulamasında yüz ölçümü olarak dönümün kullanılması bazı eleştirilerin gelmesine sebebiyet vermiştir. Bu eleştirilere cevaben Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, halkın dönüm yüz ölçüsünü

⁴²² Erdal İnce, "*Köylüyü Topraklandırma Kanunun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri*", s. 70.

⁴²³ TBMM TD, Dönem:7, Cilt:17, 16 Mayıs 1945, s. 115- 116.

farklı farklı algıladıkları ileri sürülüyor ancak halkın, attığı tohuma göre bir yüz ölçüsü söylediğini belirtmiştir. Türk Milleti'nin uzun zamandır kullandığı ve çiftçiliğin yükselmesinde bir dayanak olarak köklü ve yerli bir kelimeyi bu kanunda kullanmanın, yine modern devlet esasları çerçevesinde halka güzel bir kelimenin katılmasının bir mahzurunun olmadığını da sözlerine eklemiştir. Maddenin aynen kabul edilmesini istemiştir.⁴²⁴

Adnan Menderes'in Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu ile ilgili sözlerine Hatipoğlu, Meclis'in 4 Haziran tarihli oturumunda uzunca bir cevap vermiştir. Hatipoğlu bu konuşmasında Adnan Menderes'in bir rapordan bahsettiğini ancak bu raporun ne zaman ne şekilde ve ne maksatla kimler tarafından kaleme alındığı hususunda bir bilgi vermediğini belirtmiştir. Bir zamanlar Tarım Bakanlığı'nda memur olarak görev yaptığı dönemde iki raporda emeği geçtiğini bu raporlardan birincisinin İçişleri Bakanlığınca 1935 yılında hazırlanan olan Toprak ve İskân Kanunu'nu kapsayan bir rapor; diğeri ise Tarım Bakanlığı'nın hazırladığı Zirai Islahat Kanunu üzerinde düzenlenmiş bir rapor olduğunu söylemiştir. Adnan Menderes'in bahsettiği raporun Toprak ve İskân Kanunu raporu olduğunu sözlerine eklemiştir. Hatipoğlu konuşmasının devamında bu raporun üzerinden 10 yıl geçtiğini ve hazırlanan bu raporun sadece kendisine ait olmadığını beş kişilik bir komisyon raporu olduğunu ifade etmiştir.⁴²⁵

Hatipoğlu konuşmasının devamında eskiye ait raporda iki madde olduğunu ve bu maddelerin bugün hazırlanan kanunda yer almadığını söylemiştir. Bu iki madde;

“Türkiye’de arazi mülklerinde tapuda kayıtlı olan miktar tapu sahiplerine bırakılır ve diğer tapu artıkları bedelsiz olarak devlete kalır”

⁴²⁴ TBMM TD, Dönem:7, Cilt:17, 18 Mayıs 1945, s. 184- 185.

⁴²⁵ TBMM TD, Dönem:7, Cilt: 28, 4 Haziran 1945, s. 96. Tarım Bakanlığı'nın elinde 1937 yılından itibaren oluşturulmuş bir birikim mevcuttu. Yine aynı yıl hükümet, Milletler Cemiyetindeki yetkili kurul aracılığı ile Milletlerarası İş Bürosu Teşkilatına başvuru yaparak bu Teşkilattan Avrupa'da yapılan toprak ıslahatı ve neticeleri hakkında bir rapor hazırlamasını istemiştir. Teşkilatın Toprak Islahatı Dairesi Başkanı Olindo Gosni tarafından hazırlanan rapor, toprak kanunu tasarısında reform yapan 13 ülkenin tecrübelerinden faydalanılmasını sağlamıştır. 10 Kasım 1937 yılında Tarım Bakanlığı, Kastamonu Milletvekili Tahsin Çoşkan başkanlığında bir Zirai Islah Komisyonu oluşturarak “Zirai Islahat Kanun Layihası” nı hazırlamıştır. 8 Nisan 1938 yılında çalışmalarını tamamlayan bu komisyonun raportörlüğünü Şevket Raşit Hatipoğlu yapmıştır. İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Savaşın İçinden Geleceğine Yönelen İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, s. 154.

“Türkiye’de arazi sahipleri ancak tapu senetleriyle mülkiyet haklarını ispat edebilirler.”

“1945 yılı Toprak Kanunu’nda tapuda kayıtlı miktar tanınır ondan ötesi devlete mal edilir veya mülkiyet hakkı ülkede sadece tapu senedine bağlıdır gibi bir hüküm var mıdır?” sorusunu sormuştur. Bunun devamında Toprak Kanunu’nu yalnız başına kendisinin hazırlamadığını ve TBMM’ne hükümetin kanunu olarak geldiğini kendisinin ise hükümette bir vazife adamı olarak yer aldığını açıklamalarına eklemiştir. Aynı zamanda fikirlerin değişebileceğini söyleyen Hatipoğlu, Adnan Menderes’in bir zamanlar Serbest Cumhuriyet Fırkasına mensup olduğunu, SCF prensipleri ile CHP prensipleri arasında farkların bulunduğunu belirtmiştir. Ancak Adnan Menderes’in CHP mensubu olarak aralarında yer aldığını bu nedenle kendisini ayıplamadığını bu durumun Adnan Menderes’in fikirlerinin geliştiğinin bir göstergesi olduğunu da sözlerine eklemiştir.⁴²⁶

Sözlerinin devamında Adnan Menderes’in de söz ettiği arazi işletme büyüklükleri ile ilgili de açıklamalar yapan Hatipoğlu, ziraatta büyük işletme, orta işletme ve küçük işletme taraftarlarının olduğunu söylemiş ve ülkelerde bu işletmelerden birinin daha da baskın olabileceğini savunmuştur. Hatipoğlu’na göre ülkelerin zirai bünyesi ve şartlarına göre bu işletme şekillerinden biri daha baskın olabilir. Mecliste ülke üretimine orta işletmelerin büyük katkı sağladığını eğer bu orta işletmeler parçalanırsa ülke üretiminin olumsuz etkileneceğini savunanlar olmuştur. Hatipoğlu’nun bu düşünceye karşılık olarak Türkiye’nin zirai üretiminin büyük çoğunluğunu köylü ziraatından karşıladığını bunu da istatistiklerle kanıtlayabileceğini söylemiştir. Ayrıca orta ve büyük işletmelerin ülke üretimine kazandırdıkları miktarın henüz yüksek derecede olmadığını da sözlerine eklemiştir.⁴²⁷

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu kanuna ve özellikle 17. maddeye gelen eleştirilere verdiği cevapta, bazı yerlerde yıllardır hem yerleşen hem de çalışan kişilerle dolu 50.100 hanelik köyler olduğunu söylemiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu kanunu gerçek inkılap yapacak maddesinin 17. madde olduğunu savunmuştur. Sözlerinin devamında Türk Milleti demokrasiyi benimsemek istiyorsa köylü

⁴²⁶ TBMM TD, Dönem:7, Cilt: 28, 4 Haziran 1945, s. 97- 98.

⁴²⁷ TBMM TD, Dönem:7, Cilt: 28, 4 Haziran 1945, s. 99- 100.

tabakasını geniş tutmak zorunda olduğunu ifade etmiştir. Kanunun hükümetten eksik geldiğine dair eleştirilere verdiği yanıtta Hatipoğlu, teşkilat kanunu hazırlanıyor, birkaç güne kadar geleceğini de ifade etmiştir.⁴²⁸

17. maddenin Meclis'te kabul edilen son metni şu şekildedir: ⁴²⁹

“Topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazi ve bölgede 39. Madde gereğince dağıtım esas tutulan miktarın kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakılmak şartıyla yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir. Sahibine bırakılacak arazi 50 dönümden aşağı olamaz. Bu madde hükmünün uygulanmasında 15. ve 16. Madde hükümleri işlemez. Geçici mevsim işçileri hakkında da bu hüküm uygulanmaz. İşçilerin geçici mevsim işçisi olup olmadığını Tarım Bakanlığı belli eder.”

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 11 Haziran 1945 tarihli oturumunda 345 milletvekilinin oylarıyla kabul edilmiştir. Bu sonuç üzerine Tarım Bakanı kürsüye gelip Meclis'e şükranlarını sunarak Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun ekonomik, sosyal ve teknik açıdan ilerleyen zamanlarda uygulandıkça hayırlı sonuçlar vereceğine inandığını belirtmiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu'na göre Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu o zamana kadar çıkartılmış olan en önemli inkılap kanunlarından biridir. Kanunun faydalarının gerçekleşmesi kanunun isabetli bir şekilde uygulanmasına bağlı olduğunu da sözlerine eklemiştir. Bu kanunun Türkiye'de vatandaşlara zarar vermeden iyi bir şekilde uygulanmasının zor olduğunu Başbakan'ın ifade ettiğini ve hükümetin bütün güçlükleri yenerek kanunun Türk Milleti'ne en yüksek derecede fayda sağlayacak şekilde uygulanması için ellerinde geleni yapacağını ifade etmiştir.⁴³⁰

Şevket Raşit Hatipoğlu Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu sonrası yaptığı açıklamada, kanunun Türk Milleti'nin kendi zorunluluklarından doğan bir kanun olduğunu TBMM'nin o zamana kadar çıkardığı inkılap kanunları gibi Türk Milleti'nin kendi yaşayışını kendi gerçeklerine ve kendi gelişim aşamalarına göre düzenleme iradesinin en güçlü eserlerinden biri olduğunu ifade etmiştir. Hatipoğlu'na göre

⁴²⁸ *Akşam*, 5 Haziran 1945.

⁴²⁹ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944- 1973, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, Eylül 1990, s. 62-63.

⁴³⁰ *Vatan*, 12 Haziran 1945.

Çiftçiye Topraklandırma Kanunu gerçek bir inkılap kanunudur ve kanunun dayandığı gerçek Türk vatani üzerinde çiftçiliği sanat ve ömür işi sayıp *'bu da benimdir'* diyerek toprağı olmayan vatandaşların varlığıdır.⁴³¹

Şevket Raşit Hatipoğlu, kanunun kabul edilmesinden çok kısa bir süre sonra Tarım Bakanlığı görevinden ayrılmıştır. Yerine Tarım Bakanlığı görevine ise kanuna en sert tepki gösterenlerden olan Cavit Oral gelmiştir. 17. maddeye rağmen bu kanunla ancak küçük oranda şahsi mülkiyet arazisi dağıtılmıştır. CHP Kurultay'ındaki Kasım Gülek, Şadı Eliyeşil, Kasım Ener, Cavit Oral, Şeref Uluğ gibi büyük çiftçiler 17. maddeye karşı kampanya açmışlardır. Bu kampanyanın sonucunda ise başarı sağlanmıştır. Kurultay'da 17. maddenin kaldırılmasına ve Toprak Kanunu'nun değiştirilmesine karar verilmiştir. Tadil tasarısına Şevket Raşit Hatipoğlu, Falih Rıfkı Atay, Mümtaz Ökmen, Emin Soysal gibi isimler karşı çıkmışlardır. Tadil tasarısının niteliğini Şevket Raşit Hatipoğlu Meclis'te yaptığı konuşma ile değerlendirmiştir. Hatipoğlu, bu tasarının kabul edilmesi halinde büyük araziden dağıtılacak arazi elde etmenin zor olacağını, bunun nedenini ise beş bin dönümden yukarı olan arazi, tek elde bulunmakla beraber tapuda hisselerle ayrılabileceğini savunmuştur. Çiftçiye Topraklandırma Kanunu tartışılmaya başlandığı dönemde büyük arazi bu suretle parçalanmaya tabii tutulduğunu ve bunun Türkiye'de göz önünde meydana gelen bir hadise olduğunu ifade etmiştir. Hatipoğlu toprak dağıtımında sadece hazine arazisi kullanılacak ise toprak davası diye bir davayı ele alıp da Toprak Kanunu çıkarmanın gerekli olmadığını çünkü Türkiye'de hazine arazisi yetmediği için Toprak Kanunu çıkarıldığını söylemiştir.⁴³²

Çiftçiye Topraklandırma Kanunu tamamlanamayan asıl hedefini yerine getiremeyen bir atılım olarak kalmıştır.⁴³³ Çiftçiye Topraklandırma Kanunu büyük toprak sahiplerinin tepkisine sebep olmuştur. Aynı zamanda toprak ağalarının ve toprak burjuvazisinin savaş sonrasında CHP iktidarına muhalif olmasına yol açmıştır.⁴³⁴ Ayrıca Toprak Kanunu üzerinde yapılan tartışmalar Cumhuriyet Halk Partisi içerisindeki potansiyel muhalefete belli bir kimlik kazandırmıştır.⁴³⁵

⁴³¹ *Ulus*, 17 Haziran 1945.

⁴³² Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni Dün Bugün Yarın*, s. 346.

⁴³³ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908- 2015)*, İmge Kitabevi, Ankara, Haziran 2018, s. 100.

⁴³⁴ Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, İmge Kitabevi, Ankara, Şubat 2006, s. 346.

⁴³⁵ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946- 1960)*, s. 53.

Büyük ve orta sınıf toprak sahipleri kanuna itiraz etmişlerdir. İtirazlarının somut göstergesi ise kanunun kabul edilmesinden sonra kurulan DP'yi desteklemeleri olmuştur. CHP ortaya çıkan rahatsızlığı bertaraf etmek için 1947 Parti Kurultayında Toprak Kanunu'nu değiştirmeye karar vermiştir. Kanunda yapılan değişikliği yeni Tarım Bakanı Cavit Oral desteklemiştir. Ayrıca konunun teknik olarak ele alınması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca devlet topraklarının topraksız köylünün ihtiyaçlarını karşılamaya yeter oranda olduğunu da dile getirmiştir. 1945 yılında Tarım Bakanlığı yapan Şevket Raşit Hatipoğlu, 1950 yılına gelindiğinde kendini savunmuştur.⁴³⁶

Şevket Raşit Hatipoğlu 10 Mart 1950 yılında Çiftçiyi Topraklandırma hakkındaki 4753 sayılı kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bazı hükümlerin eklenmesine dair kanun tasarısı görüşmelerinde düşüncelerini dile getirmiştir. Konuşmasının başlangıcında 1945 yılında çıkarılmış olan kanunun amacı ve hedefi hakkında bilgiler veren Hatipoğlu, konuşmasının devamında ortaya konulan tasarıya eleştirel bir tutum sergilemiştir. Yaptığı eleştirilerden birisi 2.000 dönüm arazinin Türkiye'de önemli bir üretim mekânı olduğu bunun düzenli işletme ilkelerinden ayrı bırakılarak ortakçılık yolu ile işletilmesine imkân verilmesinin eksiklik olacağı yönünde olmuştur. Bu işin içinde yetişmiş bir kişi olduğuna vurgu yapan Hatipoğlu, tasarının kabul edilmesi halinde büyük araziden dağıtılacak arazinin elde edilmesinin imkânsız hale geleceğini de belirtmiştir. Bu tasarı kabul edildiği takdirde Türkiye'de özel mülkiyette olan topraklardan arazi kamulaştırılıp vatandaşa dağıtmak imkânının ortadan kaldırılmış olacağını ve hazine arazisinin çok olduğu alanlarda nüfusa arazi temin etme yolu tercih edilecek ise topraklandırma işinin bir çıkmaza gireceğini iddia etmiştir. Hatipoğlu, 4753 sayılı kanunla amaçlanan Çiftçiyi Topraklandırma gayesine ulaşamadığını, ülke topraklarının sürekli işlenmesi amacı taşımadığını ve ülke ziraatının teknik, ekonomik, sosyal kalkınma hedefleri de bu tasarı ile ortadan kalktığını söyleyerek tasarının geri alınmasını istemiştir.⁴³⁷

Şevket Raşit Hatipoğlu, Meclisin 13 Mart 1950 tarihinde gerçekleşen oturumunda yine kendisine yapılan eleştirilere cevap vermiştir. Hatipoğlu, bu tarihli konuşmasında 25 yılın sonunda programına bağlı, ülkenin derdini kendi ölçüsüne göre anlayan bir insan olarak, kendi çabasını ekleyerek ve gözünde hiçbir şey gözetmeyerek

⁴³⁶ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 213- 214.

⁴³⁷ TBMM TD, Dönem:8, Cilt: 25, 10 Mart 1950, s. 288- 293.

bu kanun üzerinde çalıştığını ifade etmiştir. Çalışmalar sonucunda kanunun Meclis'in huzuruna geldiğini söylemiş ve *“kanunu beğenmiyorsanız kaldırınız”*, demiştir. Bu ülkede bir toprak derdinin olduğunu ve bu ne kadar örtbas edilirse edilsin hayatın bunu yüzlerine haykıracağını belirtmiştir. Hatipoğlu konuşmasının devamında ülkede mezarının dahi mülkiyetini elinde tutmayan köylülerin olduğuna vurgu yaparak, toprak derdine çare bulunmasını ve başka bir isteğinin olmadığını da eklemiştir.⁴³⁸

2.1.2. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Yürürlüğe Girmesi ve Uygulanması

Türkiye Cumhuriyeti Devleti hükümetleri mevcut olan yasaların verdiği ölçüde belli dönemlerde toprak dağıtımı yapma çabasında olmuştur. Maliye Bakanlığından Milli Emlak, 1941- 1944 yılları arasında 801.361 dekar toprağı 51.269 topraksız çiftçi ailesini 10.847.192 lira borçlandırarak toprak dağıtmıştır. Bu toprakların krokileri yapılarak tapuya tescil edilmiş ve vakıf elindeki topraklardan 218.500 dönümü 300 aileye dağıtılmıştır. Ziraat Bankası toprak alıp halkı borçlandırarak toprak dağıtma sistemini uygulamıştır. Sağlık Bakanlığına bağlı İskân Genel Müdürlüğü 1933- 1944 yılları arasında 159.589 muhacir ve yerli aileye 5.691.799 dönüm toprak dağıtmıştır.⁴³⁹

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu kabul edildikten sonra kanunun uygulanması çalışmalarına 7 Temmuz 1945'te Tarım Bakanlığı Toprak İşleri Genel Müdürlüğü Görev ve Kuruluş Kanunu'nun TBMM'de kabul edilmesiyle başlanmıştır. 4784 sayılı bu kanunun birinci maddesi şöyledir:

*“4753 sayılı kanunun gerektirdiği işler ile çiftçiyi topraklandırmaya ilişkin başka bütün işleri yapmak üzere Tarım Bakanlığı kuruluşu içinde bir ‘Toprak İşleri Genel Müdürlüğü’ kurulmuştur.”*⁴⁴⁰ Böylece 1945 yılından önce iskân kanunlarına dayalı olarak 1938 yılında çıkarılmış olan Toprak Tevzi Talimatnamesi gereğince Maliye Bakanlığı Milli Emlak Genel Müdürlüğü'ne bağlı Toprak Tevzi Komisyonları tarafından yerine getirilen toprak dağıtımı işlemleri Toprak İşleri Genel Müdürlüğü

⁴³⁸ TBMM TD, Dönem:8, Cilt: 25, 13 Mart 1950, s. 332- 333.

⁴³⁹ İlhan Tekeli, “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunun Çıkarılması”, https://www.academia.edu/28278010/ÇİFTÇİYİ_TOPRAKLANDIRMA_KANUNUNUN_ÇIKARILMASI.

⁴⁴⁰ TBMM TD, Dönem:7, Cilt:19, 6 Temmuz 1945, s. 45.

tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır.⁴⁴¹ Toprak komisyonları ile birlikte çalışacak gezici mahkemeler kurulmuştur. Ayrıca Yargıtay’a bu işleri takip etmek üzere Beşinci Hukuk Dairesi ilave edilmiştir. Kurulan bu toprak komisyonlarında çalışacak hukukçu, idareci, ormancı, ziraatçı gibi görevliler dâhil edilmiştir.⁴⁴²

Toprak İşleri Genel Müdürlüğü “*Hazırlama ve Kamulaştırma*”, “*Verme ve Kurma*”, “*Denetleme*” ile “*İşlem ve Arşiv*” şubelerinden oluşmuştur. Toprak dağıtımı işlemleri bir başkan iki üye ve yeterince teknik personelden oluşan Toprak Komisyonlarınca gerçekleştirilmiştir. Toprak İşleri Genel Müdürlüğüne kadastro mühendisi olan Tapu Kadastro Genel Müdür Yardımcısı Ahmet Salih Korur getirilmiştir. İlk altı ayda örgütlenme geliştirilmeye başlanmış, ölçme ve haritalamada çalıştırılacak kişiler eğitilmiş, tüzük, hukuki ve teknik yönetmelikler ve norm cetvelleri hazırlanmaya başlanmıştır. Daha sonra Toprak Komisyonlarında Başkan ve üyeler özel bir kursa tabii tutulmuştur.⁴⁴³

Tarım Bakanlığı, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun uygulanması için hazırlıklarına devam etmiş ve bakanlık tarafından hazırlanan tüzük tasarısı bakanlıklar arasında kurulan bir komisyon tarafından incelenmeye başlanmıştır.⁴⁴⁴

Bakanlık, Antalya, Samsun, Urfa, Adana, Mersin’deki devlet çiftliklerinin sahalarını ölçmek, toprak kanununa göre durumlarını incelemek üzere bu illere ekipler göndermiştir.⁴⁴⁵ Toprak Kanunu’nun ilk olarak gerçekleştirileceği yerlere ait Tarım

⁴⁴¹ Canan Emek İnan, “Türkiye’de İskân Siyaseti: İskâna Yönelik Örgütsel Yapı Üzerinden Bir İnceleme”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:22, 2014, s.91.

⁴⁴² “*Toprak Kanunun Adaletle Tatbiki Meselesi*”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:7, Sayı:157, Yıl: 7, 3 Temmuz 1946, s. 1.

⁴⁴³ İlhan Tekeli, “Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun Çıkartılması”, https://www.academia.edu/28278010/ÇİFTÇİYİ_TOPRAKLANDIRMA_KANUNUNUN_ÇIKARILMASI.

Ahmet Salih Korur bu görevde bir yıl çalıştıktan sonra Recep Peker Hükümeti’nin Tarım Bakanı Faik Kurtoglu için bir rapor hazırlamıştır. Hazırladığı raporda 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nu hakkında düşüncelerini ifade etmiştir. Kanunun çok biçimsel olduğunu, pratik uygulamaya elverişli olmadığını, 4784 sayılı Teşkilat Kanunu’nun ise reformu gerçekleştirmeye müsait olmadığını, tam anlamıyla bürokratik ve eski rutinlere bağlı bir teşkilat kanunu olduğunu eklemiştir. Bu kanunla süratli ve az masraflı iş yapmaya imkân olmadığını da belirtmiştir. Bu rapora göre reformun etkin olarak gerçekleştirilebilmesi için arazi kadastroyuyla birleştirilebilecek ek bir bütçe ile genel müdürlük kurulmasına ihtiyaç olduğunu savunmuştur. Bu raporda uygulamanın değişik boyutlarını ortaya koyan bir model oluşturulmuştur. Bu modele göre; Toprak İşleri Genel Müdürlüğü, ilk aşama için kurulacak 25 Komisyon’la yılda 12.500 ailenin topraklandırılması için 20 yıllık bir program hazırlamıştır. İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Savaşın İçinden Geleceğine Yönelen İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, s. 178- 180.

⁴⁴⁴ *Ulus*, 6 Mart 1946.

⁴⁴⁵ *Ulus*, 12 Şubat 1946.

Bakanlığı tarafından hazırlanan tasarı Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Bu tasarıya göre, 1946 yılında dört ildeki yedi kazada uygulanacak olan bu kanunun ilgili hükümleri Eskişehir'in merkez, İzmir'in Tire, Denizli'nin merkez ve Sarayköy, Antalya'nın merkez ve Serik ilçesinde uygulanacaktır. Tarım Bakanlığı bu karara göre adı geçen yerlerde kanunun uygulanması ile ilgili gerekli bütün tedbirleri almıştır.⁴⁴⁶

Tarım Bakanı, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun uygulanacağı bölgeler ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Hatipoğlu, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve arkasından Toprak İşleri Genel Müdürlüğü Teşkilat Kanunu'nun kabul edilmesiyle ülkenin toprak davasının gerçekleştirilmesi yönünde çalışmaların başladığına vurgu yapmıştır. Her iki kanun yürürlüğe girdikten sonra toprak davasının gerçekleştirilmesi yönünde çalışmaların başladığını buna bağlı olarak kanun hükümlerinin iş alanında adaletle, şaşmadan kolay bir şekilde uygulanması için hazırlıkların başarılmasına odaklandıklarını belirtmiştir. Bu çalışmalar arasında yeni baştan bir teşkilatın kurulması, bu teşkilata gerekli personelin bulunması ve yetiştirilmesi, gerekli araçların temin edilmesi ülke içinde etütlerin yapılması en temel görevleri olduğunu ifade etmiştir. Daha sonraki görevin ise Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun hemen uygulanacağı bölgeler tespit edilmiş ve bu doğrultuda Bakanlar Kurulu kararının çıkartıldığını sözlerine eklemiştir. Bakan aynı zamanda Türkiye'nin her yanından Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun uygulanmasını isteyen müracaatlar yapıldığını, bu müracaatların ise gün geçtikçe arttığını bu nedenle Toprak İşleri Genel Müdürlüğünün gayretlerini daha çok hızlandıracaklarını topraksız olan veya toprağı yetmeyen köylülerin bu derdine kısa zamanda çare olacaklarını belirtmiştir.⁴⁴⁷

Dört ilin altı ilçesinde Toprak Kanunu'nun uygulanması Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Tarım Bakanlığı Toprak Kanunu'nun uygulanmasında çalışacak komisyonları teşkil etmiş, bunların başkan ve üyeleri ile ziraat ölçme ekiplerinin ve teknisyenlerinin tayinlerini tamamlamıştır. Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu başkan üyeleri ve komisyonla görüşme yapmıştır. Tarım Bakanı, başlanılan işin önemini anlatmış, kısa bir zamanda işin iyi sonuçlarla bitirilmesi konusunda direktifler vermiştir. Komisyonlar hazırlıklarına başlamıştır. Tarım Bakanlığı ayrıca

⁴⁴⁶ *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1946.

⁴⁴⁷ *Ulus*, 19 Mayıs 1946, *Akşam*, 20 Mayıs 1946.

bu uygulama sahalarının bulunduğu il valiliklerine önemli bir tamim göndermiştir. Bakanlık bu tamiminde bütün devlet teşkilatına ve halka düşen görev ve sorumluluklarını hatırlatmış, uygulanmanın başarılması için gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir.⁴⁴⁸

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun 34. maddesi dağıtılacak arazinin öncelikli olarak verilecek olan kişilerle ilgili olarak şunları belirtmektedir. Buna göre toprak dağıtımında şu sıranın takip edilmesi göz önünde tutulmuştur:

- a. Hiç arazisi olmayıp başkalarının arazisinde ortakçılık ya da kiracılık yapanlar,
- b. Arazisi yetmeyen çiftçiler,
- c. Hiç arazisi olmayıp, yerleşmiş bulundukları yerde uzun süreden beri tarım işçiliği ile geçinenler,
- d. Göçebeler, göçmenler ve göçürülenlerden çiftçi olanlar,
- e. Miras ortaklığından ayrılanlar
- f. Tarım, veteriner okullarını ve Tarım Bakanlığı'na tanınmış tarım kurslarını bitirenlerden arazisi olmayanlar,
- g. Önceleri çiftçi olmayıp da arazi aldığı takdirde çiftçilik yapacaklarına Tarım Bakanlığı'na kanaat getirilenler.

*Bu madde şümulüne giren kimselerden bağımsız bir işletme kuracak durumda bulunanlara, aile sahibi olmasalar dahi arazi verilir.*⁴⁴⁹

Dağıtılacak topraklar öncelikle devlet arazileri, köylerde bulunan kamu arazileri ve göl, bataklık gibi yerlerin kurutulmasından elde edilecek topraklardı. Bu toprakların yeterli olmadığı alanlarda özel toprakların kamulaştırılıp dağıtılacağı ön görülmüştür. Genel olarak 5000 dönüm fakat toprağın az olduğu yerlerde ise 2000 dönümden fazla topraklar yasaya göre özel kişilerin ellerinden alınabilecekti. “Çiftçi Ocakları” Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun öncesinde taslakta temel bir konu olmuştur. Çiftçi ocakları köylerde oluşturulmak istenen yeni bir mülkiyet yapısı olarak değerlendirilebilir. Çiftçi ocaklarının kurulması ile amaçlanan 30- 500 dönüm arasında müstakil çiftçi ailelerinin oluşturulmasıdır. Çiftçi ocakları adı altındaki topraklar için

⁴⁴⁸ Ulus, 27 Mayıs 1946.

⁴⁴⁹ Resmi Gazete, 15 Haziran 1945, s. 8895.

bölünemezlik ve 25 yıldan önce satılamazlık kaydı bulunmaktadır. Bu topraklar sadece bir kişiye ait olacak, aile reisi öldüğü takdirde ise aileden yalnızca bir kişiye bırakılabilecekti. Bu topraklar hiçbir şekilde hacz olunmayacak ve ipotek de edilemeyecekti. Bu tür topraklarda işlenmeyen alanlar ocak reisinin elinden alınabileceği gibi ortakçı kullanılmayacaktı.⁴⁵⁰

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun uygulamaya geçilebilmesi için 63. madde gereğince öncelikle Çiftçiyi Topraklandırma Tüzüğü'nün hazırlanması gerekmiştir. Bu tüzük yasanın kabul edilmesinden iki yıl sonra hazırlanabilmiştir. 20 Mayıs 1947 yılında Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiş ve 5 Haziran 1947 yılında da yürürlüğe girmiştir. Yasanın uygulanmasına 20 Mayıs 1947 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra başlanmıştır.⁴⁵¹

Küçük köylüye ve ailesine ne miktarda toprak verileceği toprak dağıtımında önemli bir konudur ve genel olarak tek bir ölçüt kabul edilememiştir. Çünkü dağıtılacak toprağın niteliği bölgelere göre farklılık göstermektedir. Köylünün toprak isteği buna etki etmiştir. Köylüye toprak dağıtımında, toprağın çiftçiye asgari bir geçim sınırı sağlaması zorunlu tutulmuştur. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu bu konuyu 39. maddesinde şu şekilde çözümlemektedir: *“Hiç arazisi olmayanlara, bölgelere ve tarım çeşitlerine göre bir çiftçi ailesinin geçimine ve aile fertlerinin iş kuvvetlerinin değerlendirilmesine yetecek genişlik, kuvvet ve çeşitte olmak üzere küçük arazi haddi içinde arazi verilir. Toprağı yetmeyenlerin arazileri yukarı ki fıkra hükümleri dairesinde yeter miktara çıkarılır. Verilecek arazinin imkân nispetinde bir yerde ve toplu olması gözetilir.”* Kanun belirli ve kesin bir ölçü vermekten kaçınmıştır. Toprak dağıtımı çiftçi ailesinin geçimine ve iş kuvvetinin değerlendirilmesine göre değişebilecektir.⁴⁵²

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na ve uygulanmasına büyük toprak sahibi milletvekilleri karşı koymuştur. Bu nedenle de uygulamada gecikmeler olmuştur. Bazı bölgelerde geniş tarım arazisinin boş durmasına karşılık bazı bölgelerde toprak darlığı

⁴⁵⁰ Nuh Toklu, Türkiye’de Toprak Reformu Politikalarının Değerlendirilmesi, *Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010, s. 28- 29. Ayrıca bkz. *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1945.

⁴⁵¹ Cemil Koçak, *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945- 1950)*, C. 6, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 243- 244.

⁴⁵² Suat Aksoy, *Toprak Reformunun Hukuki Esasları*, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1964, s. 137.

mevcuttur. Karadeniz Bölgesi halkı orman alanlarını açarak elde ettikleri topraklarda tarımsal faaliyetler yapmışlardır. Bunlara ilaveten köylerin büyük bir kısmında tarlaların sınırları tam olarak çizilmemiştir. Bu sorun köylüler arasında toprak kavgalarının yaşanmasına sebep olmuştur. Ülkenin birçok yerinde kadastro çalışmaları tamamlanmamıştır.⁴⁵³

Yasa hükümlerine göre 31 Aralık 1948 yılına kadar 1.427 çiftçi ailesine 50.199 dönüm devlet arazisi dağıtılmış ve 2.388 dönümü mazbut ve mülhak vakıflara ait olmak üzere toplam 32.299 dönüm arazi kamulaştırılmıştır. Kamulaştırılan vakıf arazileri için 4.585 TL, şahıs arazileri için 278.711 TL olmak üzere toplamda 319.296 TL kamulaştırma değeri tespit edilmiştir.⁴⁵⁴

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gereğince 1947 yılından itibaren 1950 yılı sonuna kadar dört yıllık süre içinde toplam 1.463.833 dönüm toprak dağıtılmıştır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gereğince kurulan toprak komisyonunun bir yılda toprak dağıtımını yaptığı ortalama köy sayısı 1947- 1950 yıllarında 9.18; 1951- 1960 döneminde 5.27'dir. Bir yılda toprak komisyonları tarafından yerli halka dağıtılan arazi genişliği ise 1947- 1950 yılları arasında ortalama 21.969 dönümdür.⁴⁵⁵ Dağıtılan arazi için toplam olarak 300 milyon TL civarında borçlandırma bedeli tahsil edilmiştir. Buna karşılık kuruluş, onarma ve yıllık işletme kredisi olarak toplam 44 milyon civarında kredi verilmiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu boş arazilerin dağıtılmasından öteye pek gidilememiştir. Kanun toprak ve insan ilişkilerini düzenleme de yeterli olamamıştır.⁴⁵⁶

Toprak Komisyonları 1951- 1960 yılları arasındaki 10 yıllık süre içinde 18.737.565 dönüm toprak dağıtılmıştır. Dağıtılan bu topraklardan 18.151.433 dönümü devlet topraklarıdır. Geriye kalan 586.132 dönüm toprak da Vakıflardan, Özel İdarelerden, Ziraat Bankasından ve özel kişilerden kamulaştırılan topraklardır. Bunlardan özel kişilerden kamulaştırılan topraklar ise sadece 86.477 dönümdür. Bu toprakların değeri ise yalnız bir milyon lira civarındadır. 18,5 milyon dönüm civarında

⁴⁵³ Mehmet Evsile, "Cumhuriyet Döneminde Ziraat ve Hayvancılık Alanında Meydana Gelen Gelişmeler", *Kesit Akademi Dergisi*, Sayı:14, Yıl:4, Haziran 2018, s. 12.

⁴⁵⁴ Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945- 1950)*, s. 245.

⁴⁵⁵ Mehmet Kayıran, "Türk Tarımında Modernleşme Çabaları (1923- 1950)", 183- 184.

⁴⁵⁶ *Toprak Reformu ve Türkiye*, Sevgi Korkut (Hazırlayan), TBMM Kütüphane- Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü, Yayın No: 8, TBMM Basımevi, Ankara, 1984, s. 53.

dağıtılan topraklardan özel kişilerden kamulaştırılanlar ancak 86 bin dönüm kadardır. İstatistik Genel Müdürlüğü'nün verdiği rakamlara göre 1947 yılından 1965 yılına kadar Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa göre 369.445 aileye 18.185.489 dönüm toprak dağıtılmıştır. İstatistiklerden toprak dağıtımının 1949 yılından sonra hızla arttığı buna karşılık 1960 yılından sonra ise durduğu görülmüştür. Bu süreçte dağıtılan topraklar kıraç ve meralardır. Devletin bu toprak dağıtımında temel amacı, tarım kesiminde makineleşme sonucu ortaya çıkan işsizliği kıraç ve verimsiz toprakları dağıtarak çözmeye çalışması olduğu anlaşılmıştır. Toprak verilen köylülere aile başına 50 dönüm kadar toprak düşmüştür. İlk bakıldığında verilen alanın ailenin yıllık geçimini ve üretimin devamını sağlayacak genişlikte olduğudur ancak dağıtılan toprakların kıraç ve susuz mera toprakları olması 50 dönümün yetersiz olduğunu göstermiştir.⁴⁵⁷

Uygulamada Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na göre dağıtılan topraklar, kanunun öngördüğü amaçtan ayrılmış ve yetersiz kalmıştır. İstatistik Genel Müdürlüğü'nün verdiği rakamlara göre 1947 yılından 1967 yılına kadar bu kanuna göre 398.891 aileye 19.883.179 dönüm toprak dağıtılmıştır. Dağıtılan toprak miktarına bakarak devletin yoksul köylülerin yararına yoğun bir topraklandırma faaliyetine giriştiğini sanmak hatalı olur. Yine 1948 yılından 1967 yılına kadar sürülerek ekime açılan mera toprağı 120 milyon dönümü geçmiştir. Bu durumda mera topraklarının ancak altıda biri kadarının bu kanun gereğince topraksız ve az topraklı köylülere dağıtıldığı anlaşılmaktadır ki bu ciddi bir dağıtım olarak düşünülmemiştir.⁴⁵⁸

Bu yasanın uygulanması 1947- 1972 yılları arasında sürmüştür. 25 yıllık sürede 5.236 köyde 432.117 yerli aileye toprak verilmiştir. Dağıtılan toprağın aile başına ortalama büyüklüğü 51,64 dönüm olmuştur. DP'nin iktidara gelmesinden sonra uygulama devam etmiştir. Bu iktidar döneminde 1950 yılında çıkartılan 5618 sayılı yasayla ve 1955 yılında çıkartılan 6603 sayılı yasayla iki değişiklik yapılmıştır. Yapılan bu değişikliklerle pratikte karşılaşılan bazı sorunlara çözüm getirilirken, özel topraklar üzerindeki kamulaştırma yetkileri sınırlandırılmıştır. Dağıtılan toprak miktarı 22.314.000 dönümdür ve bu topraklardan sadece 158.000 dönümü kamulaştırılma yoluyla sağlanmıştır. Bu kamulaştırmanın 54.252 dönümü şahıslardan,

⁴⁵⁷ Suat Aksoy, *100 Soruda Türkiye'de Toprak Meselesi*, Gerçek Yayınevi, Ocak 1969, s. 65- 67.

⁴⁵⁸ Suat Aksoy, *Tarım Hukuku*, Ankara Basımevi ve Ciltevi, Ankara, 1970, s. 243- 244.

80.861 dönümü vakıflardan, 18.475 dönümü ise özel idare ve belediyelerden yapılmıştır.⁴⁵⁹

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu maddeleri geniş toprakların belirli bir tavan sınırından yukarısının kamulaştırılarak topraksız ve az topraklı çiftçilere dağıtımının sağlanmasını ele alan kanundur. Başarılı bir toprak reformu için uygulama süresinin kısa olması sonucu değiştiren bir etkidir. Süre, toprak reformunun siyasi yönü bakımından önemlidir. Ülkedeki siyasi yapı değişikliklerinden yasanın içeriği ve uygulama biçimi etkilenmiştir.⁴⁶⁰

Şevket Raşit Hatipoğlu 1964 yılında yapılan ve kendisinin de katıldığı bir toprak reformu kongresinde tasarı sürecine ilişkin açıklamalar yapmıştır. Yaptığı bu açıklamalara göre, Toprak Kanunu serbest tartışmaların yaşandığı parti grubu kararı alınmaksızın 3,5 ay süren komisyon görüşmeleri sonunda ortaya çıkmıştır. Zamanında devrim kanunlarının tümü özel şartlar dikkate alınarak çıkarılmışken bu kanun sert tartışmalara konu olarak kabul edilmiştir diyerek diğer kabul edilen kanunlarla Toprak Kanunu'nun bir karşılaştırmasını yapmıştır. O günkü kamuoyunun bunun üzerinde hiçbir zaman dikkatli bir şekilde durmadığını da sözlerine ekleyerek eleştirmiştir. Komisyonda yapılan değişikliklerle kanun orijinalinden yüzde 30'a yakın bir kısmını kaybetmiştir. Hatipoğlu'na göre kanun "*Zirai Reform Kanunu*" olmayıp toprak reformuna yönelik bir düzenlemeydi. Buna karşılık Tarım Bakanlığı'nın o günkü amacı bir reform ortaya koymaktı ve bunun için de bir dizi adım atılmıştı. Başta Toprak Kanunu hazırlanmış daha sonra da tarım reformuna yönelik çeşitli tasarılar meydana getirilmişti. Bunların seri halinde çıkarılıp uygulanması mümkün olsaydı ülke tarımı bütüncül bir reforma kavuşabilecekti.⁴⁶¹

2.1.3. Toprak Bayramı'nın İlan Edilmesi

Erzincan Milletvekili Şükrü Sökmensüer ve beş arkadaşı tarafından hazırlanan toprak bayramı hakkındaki kanun teklifi işleri komisyonunca tetkik edilmiş ve teklif

⁴⁵⁹ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Savaşın İçinden Geleceğine Yönelen İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, s.181.

⁴⁶⁰ Sema Gün, "Türkiye'de Toprak Reformu", https://www.researchgate.net/publication/280386138_TURKIYEDE_TOPRAK_REFORMU.

⁴⁶¹ Serkan Tuna, *Tek Parti İktidarında Toprak Bayramı Kutlamaları ve Toprak Reformu (1945- 1949)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s. 46.

TBMM'nin 15 Haziran günlü toplantısında ele alınmıştır.⁴⁶² Hazırladıkları gerekçede topraksız ve toprağı az olan çiftçileri topraklandırma yolu ile rahata kavuşturacak toprak kanunun kabul edildiğı gün Türkiye'de bayram havasının olacağını bu nedenle her yıl belirlenen günde kutlanmasını sunmuşlardır. Şükrü Sökmensüer ve beş arkadaşı Türkiye'de bu kanunun ayrı bir tatile sebep olmasını engellemek için kabul tarihini takip eden ilk pazar günü bayram günü olarak ele almayı düşünmüşlerdir.⁴⁶³ Toprak Kanunu'nun kabul edilmesinden sonraki ilk Pazar gününün toprak bayramı olarak kutlanmasına dair yasa teklifi İçişleri Komisyonu'nda görüşülmüştür.⁴⁶⁴

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun kabul edildiğı gün Türkiye Büyük Millet Meclisine “*Çiftçiyi toprak sahibi kılacak kanunun kabul ve tasdiki tarihinden sonraki ilk Pazar gününün her yıl bütün yurttta toprak bayramı*” olarak kutlanmasına dair bir önerge Meclis'te kabul edilmiştir.⁴⁶⁵

Toprak Bayramı için yapılan kutlamalar o dönemin gazetelerinde yer almıştır. İstanbul tarım müesseselerinde ve Halkalı Tarım Okulu ile Büyükdere, Beykoz fidanlıklarında bayram için tören yapılmıştır. Eminönü Halkevinde de bu münasebetle bir kutlama programı hazırlanmış ve programa, konferans, milli oyunlar konulmuştur.⁴⁶⁶

İstanbul Ziraat Odasının olağanüstü toplantısında Toprak Kanunu'nun kabulü dolayısıyla yapılacak olan Toprak Bayramı için geniş bir kutlama programı hazırlanmıştır. Pazar günü Yeşilköy Ziraat Okulu ile Tohum Islah İstasyonunda, Büyükdere Fidanlığının yakın köylerinde katılımları ile şenlik yapılması planlanmıştır.⁴⁶⁷

Toprak Kanunu'nun kabul edilmesi ile bütün Türkiye'de toprak bayramı törenle kutlanmıştır. İstanbul'da düzenlenen törenlerin programı belirlenmiştir. Bu programa göre bütün ilçelerde törenler yapılacağı gibi İstanbul'da bayram saat 16:00'da Şişli Halkevi'nde yapılan toplantı ile başlamıştır. Daha sonra Taksim'e kadar

⁴⁶² *Son Posta*, 14 Haziran 1945.

⁴⁶³ *TBMM TD*, Dönem:7, Cilt:18, 15 Haziran 1945, s.297., *Ulus*, 15 Haziran 1945.

⁴⁶⁴ *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1945, *Akşam* 12 Haziran 1945.

⁴⁶⁵ Mehmet Kayıran, Mustafa Yahya Metintaş, “1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulaması”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 19, Sonbahar 2018, 658. Ayrıca bkz. “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu”, *Ziraat Dergisi*, Sayı: 65- 66, Yıl: 6, Haziran- Temmuz 1945, s. 1.

⁴⁶⁶ *Son Posta*, 16 Haziran 1945.

⁴⁶⁷ *Ulus*, 13 Haziran 1945.

bir yürüyüş yapılmıştır. Halkalı Ziraat Okulunda, Bahçeköy Orman Fakültesinde, Yeşilköy Tohum Islah İstasyonunda, Göztepe Amerikan Asma Fidanlığında ve köylülerinde katılımıyla törenler yapılmıştır.⁴⁶⁸ Çayırova'daki Teknik Bahçıvanlık Okulunda toprak bayramı yapılmış ve köprüden vapura bağlanan trenle İstanbul'da törene katılmışlardır.⁴⁶⁹

Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Toprak Bayramı'nın kanunlaşmasıyla günü kutlamak üzere köy enstitülerine telgraf göndermiştir. Bu telgrafa göre Bakan, köylü kardeşlerine en yakın temasta bulunan köy enstitülerinin bayrama her imkân ve araçtan istifade ederek geniş ölçüde katılımını istemiştir.⁴⁷⁰

Toprak Bayramı Ankara'da da kutlanmıştır. Bayram, Ankara Halkevi önünde yapılan bir törenle başlamıştır. Saat 09.00'da başta köylüler olmak üzere Ankaralıların oluşturduğu kalabalık Atatürk'ün kabrini ziyaret etmiş ve *“topraksız köylülerin minnetleri”* yazılı çelengi kabrin üzerine koymuşlardır. Törenin bundan sonra devam eden kısmı İstiklal Marşı ve Ziraat Enstitüsü öğrencileri tarafından söylenen ziraat marşı ile başlamış daha sonra söz alan konuşmacılar kanunun Türkiye ölçüsündeki öneminden ve bunun köylüye sağlayacağı faydalarından bahsetmiştir. İstanbul'da kutlanan törende ise İstanbul İl Ziraat Müdürü, ziraat odası reisi, parti mensupları, gazeteciler, civar köylerden gelen yüzlerce köylüler, okulun 150 öğrencisi törene katılmışlardır. İlk olarak söz alan okul müdürü Rıfat Ekin toprak kanununun faydalarını anlatmıştır. Daha sonra söz alan okulun ekonomi öğretmeni Fazıl Keyder bir konferans vermiştir. Keyder, toprak için Osmanlı Devleti zamanında uygulanan usullerle Cumhuriyet yönetiminin ziraat usullerini 1937 yılından itibaren 37 vilayet, 201 kaza, 17.000 köyde yaptığı araştırma sonucunda bir karşılaştırma yapmış ve araştırmanın toprak kanunu doğrulduğunu sözlerine eklemiştir. Fazıl Keyder'den sonra söz alan bahçeler mimarı Mevlüt Baysal, Cumhuriyet ağacının en iri, en güzel meyvesinin Toprak Kanunu olduğunu söylemiştir. Halkalı köylülerinden Abdi Süren *“çiftçinin zenginliği hükümetin varlığındadır”* demiştir. Bakırköy, Kartal, Beykoz, Üsküdar, Sarıyer, Eyüp, Kağıthane, Mecidiyeköy'den at, eşek ve arabalarla gelen köylüler Halkevinin bahçesinde toplanmışlardır. Halkevi Başkanı Meliha Avni yaptığı

⁴⁶⁸ *Akşam*, 17 Haziran 1945.

⁴⁶⁹ *Son Posta*, 17 Haziran 1945.

⁴⁷⁰ *Ulus*, 17 Haziran 1945.

konuşmada, üzerinde yıllardır çalıştığı, alın teri döktüğü toprağa köylünün ancak Toprak Kanunu'nun çıkmasından sonra sahip olduğunu belirtmiştir.⁴⁷¹

TBMM tarafından kabul edilen Toprak Kanunu Eskişehir'de kutlanmıştır. Toprak Bayramı'nın kutlanacağı gün halkevi ve odalarında büyük törenler yapılmış ve merkezdeki stadyumda civarda bulunan köylerin katılımı ile büyük bayram kutlanmıştır.⁴⁷² Civar köylerden gelen ve halkevinin önünde toplanan binlerce köylü ellerinde bayraklarla stadyuma gelmiştir. Stadyuma Vali Danış Yurdakul, Komutan ve Parti Başkanı geldikten sonra İstiklal Marşı ile törene başlanmıştır. Aralarında renkli elbiseleri, kucaklarında çocukları çiftçi kadınlar bütün köylüler bir geçit resmi yapmışlardır. Geçit resmi bittikten sonra şehirli bir hatip, toprak bayramının ülkeye vaat ettiklerini anlatan konuşma yapmıştır. Topraklı, az topraklı ve hiç topraksız olanlardan birer kişi duygularını anlatmıştır. Eğlenceler başlamış, güreşler yapılmıştır ve cirit oyunları, milli oyunlar oynanmıştır. Çifteler Köyü Enstitü öğrencileri ziraat marşını okumuştur. Adana'da bayram merkeze bağlı köylülerin ve binlerce şehir halkının katılımıyla sabah 07.30 da başlamıştır. Öğleden önce ellerinde davullar, bayraklarla süslenmiş caddelerde milli havalar oynayarak kutlamışlardır. Öğleden sonra Atatürk anıtına çelenkler koymuşlardır. 16.30'da halkevi önünde ve şehrin merkezi yerlerinde toplanan binlerce halka toprakla ilgili şiirler okunmuştur. Toprak Bayramı Yozgat'ta da kutlanmıştır. Toprak bayramı münasebetiyle halkevinde bir tören yapılmıştır. Tören valinin bir konuşması ile açılmış, bunu kanunun esaslarını anlatan hatiplerin sözleri takip etmiştir. Törenden sonra köylüler davul zurna akşama kadar meydanlarda eğlenmişlerdir. Zonguldak'ta da bayram ilin her yerinde, kasaba ve köylerde coşku ile kutlanmıştır.⁴⁷³

Balıkesir'de toprak bayramı civar köyler ve şehirdeki çiftçilerin, binlerce halkın katılımıyla kutlanmıştır. Saat 11.00'de Ahmet Vefik Paşa meydanında Vali, Parti ve Belediye Başkanlarının olduğu törenle başlamıştır. Köylüler buğday başaklarıyla süslenmiş arabaları ile ve pulluklarıyla ve köylü kızları da orakları ile

⁴⁷¹ *Akşam*, 18 Haziran 1945.

⁴⁷² *Ulus*, 14 Haziran 1945.

⁴⁷³ *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1945.

meydanda yer almıştır. Balıklı köyünden çiftçi Ömer söz almış ve bütün çiftçilerin toprak bayramını kutlamıştır. Milli Şefe ve hükümete teşekkürlerini dile getirmiştir.⁴⁷⁴

CHP Partisi İdare Kurulu üyesi Isparta Milletvekili Kemal Turan Toprak Bayramı ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Açıklamalarında toprak bayramının bütün ülkede şehirlerden kasabalara kadar her köşede kutlandığını, toprağa kavuşacak çiftçiler olduğunu ve herkesin bu bayramı kutladığını söylemiştir. Bunun nedenini ise kendi malı olan bir toprağın üstünde çalışan köylülerin, çiftçilerin yüzü gülecek olmasına ve karnının doyacağına dayandırmıştır. Kendi malı bir toprağın üstünde çalışan köylülerin, çiftçilerin güzel evleri, bağları, bahçeleri olacağını bu şekilde köylerin de gelişeceğini ifade etmiştir. Kemal Turan'dan sonra söz alan Yüksek Ziraat Enstitüsü Ziraat Fakültesi Dekanı Profesör Kadri Bilgemre Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu tahlil eden bir konuşma yapmıştır. Bilgemre'ye göre milletin en büyük serveti, devletin en büyük geliri çiftçiliğe dayanmaktadır ve varlığın temeli çiftçi, milli davaların hası çiftçiliktir. Toprak Kanunu ve bununla ilgili diğer kanunlar yürürlüğe girdikçe yani çiftçiye yeter derecede toprak donatım ile beraber işletmede düzenlenince topraktan fazla mahsul almaya başlanılacak ve çiftçilikte şimdiye kadar lüzumlu bela denilen hayvanlar için de her türlü yemlerin yetiştirilmesinin mümkün olacağını ifade etmiştir. Toprak Kanunu'nu gerçekleştiren Saraçoğlu Hükümeti'ne hizmetlerinden dolayı teşekkürlerini bildirmiş ve Toprak Kanunu'nun ülke için hayırlı olmasını dilemiştir. Kadri Bilgemre'den sonra söz alan Ankara Halkevi Köycülük Şubesi Başkanı Halil Sezai Erkut, köylünün uzun yıllardan beri çektiği sıkıntıları anlatmıştır.⁴⁷⁵

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu Toprak Bayramı dolayısıyla radyoya bir demeç vermiş ve Toprak Bayramı'nın önemini, genişliğini anlatmıştır. Şevket Raşit Hatipoğlu kutlanan bu bayramın dedelerden miras kalan bir bayram olmadığını bu bayramın yeni bir bayram olduğunu ve Cumhuriyet rejimi tarafından verildiğini ifade etmiştir. Toprak Bayramı'nın önce ülkenin çocuklarına daha sonra ise nesillere miras bırakılacağını bu bakımdan kalbinde hem bugünün hem de uzak saadetin sevincini duyduğunu ve bayramın Türk köylüsüne, Türk Milleti'ne hayırlı olması temennisinde bulunmuştur. Hatipoğlu'na göre Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Türkiye'nin toprak

⁴⁷⁴ *Son Posta*, 18 Haziran 1945.

⁴⁷⁵ *Ulus*, 18 Haziran 1945.

derdini ortadan kaldıran bir kanundur. Bu kanun uzun zamandır Türk köylüsünün teknik, ekonomik ve sosyal gelişimini engelleyen bütün bağları ortadan kaldıran bir kanundur. Hatipoğlu konuşmasının devamında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun çiftçiyi topraklandırmakla kalmayıp aynı zamanda onun donatılmasını da göz önünde bulundurduğunu ve yine bu kanunla daha yerleşik bir toplum olmanın yoluna girildiğini sözlerine eklemiştir. Kendi mülkü üzerinde kendi vasıtaları, kendi emeği ve kendi bilgisi ile müstakil varlıklar olan milyonlar ve milyonları içinde toplayan köylü kitlesi üzerinde yıkılmaz Türk vatanını bu yoldan giderek kuracaklarını belirtmiştir.⁴⁷⁶

Toprak Bayramı münasebetiyle voleybol toprak kupası maçları tertip edilmiştir. Bu düzenlenen voleybol toprak kupası maçlarına katılan takımlardan Adapazarı Gençlik Kulübü, Halkevi takımına Askerigücü Ziraî Donatım takımına galip gelmişlerdir. Arifiye takımı da Köy Enstitüsüne yenilmiştir. Adapazarı Gençlik Kulübü ile Köy Enstitüsü arasındaki final maçı ise Köy Enstitüsü lehine sonuçlanmış ve toprak kupası törenle Köy Enstitüsüne verilmiştir. Ayvalık'ta toprak bayramı kalabalık halk kitlesinin heyecanı ile kutlanmıştır. Parti adına Milli Usmanbaş bir konuşma yapmış ve toprak kanununun ruhunu açıklamıştır. Toprak Bayramı Ceyhan'da da coşku ile kutlanmıştır. Halk kürsüsünde günün onuruna konuşmalar yapılmış, şiirler okunmuştur.⁴⁷⁷

2.1.4. 4785 Sayılı Yasa

4785 sayılı yasa, 3116 sayılı yasanın bütünleyicisidir. Bu yasa savunulurken özellikle ormanlara verilen zarara değinilmiştir. Aynı zamanda devletçilik prensibi doğrultusunda ormanların tek elde toplanmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Şevket Raşit Hatipoğlu, bakanlığı döneminde Devlet Orman İşletmeciliği rejimini kurmuştur. Eski orman teşkilatını değiştirmiş ve yerine işletmecilik teşkilatını yerleştirmiştir. Ormancılık alanında eskiyi ortadan kaldırmış ve yeniye kurmuştur. Bu yüzden orman işletmeciliğinde bir reformu gerçekleştirmiştir.

Şevket Raşit Hatipoğlu bakanlık görevine gelmeden önce ormancılıkla ilgili değerlendirmelerde bulunduğu yazılar yazmıştır. Bu yazılarından biri olan “*Orman*

⁴⁷⁶ *Ulus*, 19 Haziran 1945, *Vakit* 19 Haziran 1945.

⁴⁷⁷ *Son Posta*, 19 Haziran 1945.

Davamızın Karakteristikleri” başlıklı yazısında Türkiye’nin coğrafi yüzölçümüne göre muhtaç olduğu orman genişliğine sahip olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle Türkiye’de ormanların kapladığı alanın artırılması ve bunun için de yeni orman kurulmasının gerektiğini savunmuştur. Türkiye’de ormanların kaliteleri bakımında da yetersiz olduğuna vurgu yapan Hatipoğlu, ormanların genişlik bakımında az ve kalite bakımında da düşük olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷⁸

Şevket Raşit Hatipoğlu, Türkiye’de orman davasında rastlanan problemin başında ormandan faydalanma işlerinden doğan sıkıntılar olduğunu savunmuştur. Savunduğu diğer konu kanunlara göre ormandan rastgele faydalanılması yasak olduğu halde bunun çiğnenmesidir. Çünkü bu tür kullanımlar ormanları tahrip etmiştir. Hatipoğlu, orman varlığını korumak için ormandan fayda sağlamanın yerini, şeklini ve miktarını bilim ve teknik ilkelere uygun bir şekilde uygulanması gerektiğini de ifade etmiştir.⁴⁷⁹

Orman ile ilgili kanunlardan biri olan 3116 sayılı Orman Kanunu 8 Şubat 1937 tarihinde çıkarılmıştır. Bu kanun ile devlet orman işletmeciliğinin yasal temelleri atılmıştır. 136 madde ve sekiz geçici maddeden oluşmuştur. Kanun ile birlikte “orman” sayılan yerlerin tümüne yakınının devletin mülkiyetinde veya kullanımında olması, işletmeciliğinde devletçe üstlenilecek olması, nerelerin hukuksal olarak “orman” sayılabileceği ya da sayılamayacağı gibi kararlar alınmıştır. 3116 sayılı yasa bu düzenlemeler için “*yol açıcılık*” işlevini görmüştür.⁴⁸⁰

3116 sayılı yasanın yürürlüğe konulmasını izleyen yıllarda hızla devlet orman işletmeciliğinin kurumsal yapısının oluşturulmasına başlanmıştır. Bu bağlamda ülkenin orman bakımından zengin alanlarında devlet orman işletmeleri açılmış, bina ve yol yapım inşaatlarına başlanmıştır. Bu doğrultuda 1942 yılına kadar 18 devlet orman işletmesi kurulmuş bu sayı 1943 ve 1946 döneminde 88’e çıkmıştır. 1945 yılı sonunda yayınlanan genelge ile devlet orman işletmelerine yakınlarındaki kasaba halkına ihtiyaçlarını karşılamaları için perakende olarak kereste ve tomurcuk satabilmesine izin verilmiştir.⁴⁸¹

⁴⁷⁸ Hatipoğlu, *Ormancılıkta Vakıalar ve Düşünceler*, s. 40.

⁴⁷⁹ Hatipoğlu, *Ormancılıkta Vakıalar ve Düşünceler*, s. 82.

⁴⁸⁰ Yücel Çağlar, *TürkiyeOrmancılık Tarihi*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, Şubat 2012, s. 60- 61.

⁴⁸¹ Çağlar, *TürkiyeOrmancılık Tarihi*, s.74.

Ormanların korunması için yeni önlemlere ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için 9 Temmuz 1945 yılında kabul edilen 4785 sayılı Orman Kanunu'na Bazı Hükümler Eklenmesine ve Bu Kanunun Birinci Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kabul edilmiştir. Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte kişi, köy, vakıf, özel idare, belediye ve kamu tüzel kişiliklerine ait ormanlar devlete geçmiştir.⁴⁸²

Yasada adı geçen devletleştirmenin sözlük anlamı kamulaştırmadır.⁴⁸³ Anlam bakımından birbiri ile aynı olsa da uygulamada devletleştirme ve kamulaştırma birbirinden farklı kavramları ifade eder. Devletleştirme, özel sektörün ekonomik kuruluşlarının kamu mülkiyetine geçirilmesi iken kamulaştırma ise bedelleri peşin ödenmek şartıyla özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamının ya da bir kısmının kamu mülkiyetine alınmasıdır. Gerekçede ormanların toplumun bütününe fayda sağladığı, devletin bu faydaları tüm topluma eşit bir şekilde dağıtmakla yükümlü olduğu belirtilmiştir. Mevcut olan yükümlülüğü ile beraber ormanların işletilmesinin uzun zaman aralıklarını, büyük sermaye ve emeği de zorunlu kıldığı vurgulanmıştır. Gerekçede var olan 543.000 ha. özel ormanın sahipleri tarafından iyi kullanılmayarak devlet ormanlarında kaçak açmalarda kullanıldığı iddia edilmiştir. Yasanın bunları bir seferde halletmek üzere çıkarıldığı ifade edilmiş ve yapılan devletleştirmenin devlete idari, teknik ve ekonomik olarak kolaylık sağlayacağı vurgulanmıştır. Tasarıya ilişkin Tarım Komisyonu ve Adalet Komisyonu raporlarında ikinci madde üzerinde durulmuş ve esas değişikliğin bu madde olduğu ifade edilmiştir.⁴⁸⁴

Gerekçede ana hatları verilen yasa tasarısı TBMM'nin 9 Temmuz 1945 tarihli oturumunda görüşülmüştür. Gerçekleştirilen tek bileşimde üzerinde fazla görüşme olmadan yasalaşmıştır.

Kanunun üçüncü maddesinden on ikinci maddesine kadar hükümler, devletleştirilen ormanların bedellerinin ödenme şekli, hak sahiplerinin tespiti, bu ormanlar üzerindeki taşınmaz mal sınırlandırmaları ve ipoteklerin kalkışı, bu yerler üzerindeki bina ve tesislerin ne olacağı, ödemenin nasıl yapılacağı konularına

⁴⁸² Nadir Yurtoğlu, "Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Türkiye'de Orman ve Ormancılık Politikası (1946- 1950)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 42, 2022, s. 237.

⁴⁸³ <https://sozluk.gov.tr>.

⁴⁸⁴ Üstüner Birben, Türkiye'de 1937 Yılından Sonra Ormancılık Mevzuatında Yaşanan Gelişmeler ve Toplumsal Yaşamla Etkileşimler, *Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2006, s.33- 34.

açıklama getiren kuralları içermektedir. 12. madde de 3116 Orman Kanunu'nun birinci maddesi değişikliği yer almıştır.⁴⁸⁵

Şevket Raşit Hatipoğlu görüşmelerde hem açıklama yapmış hem de kendisine sorulan sorulara cevap vermiştir. Bu bağlamda Şevket Raşit Hatipoğlu Meclis'in 9 Temmuz 1945 tarihli oturumunda söz alarak orman kanunun bir maddesinin değişikliğine ve bu kanuna bazı maddelerin eklenmesine dair kanun tasarısının Tarım, İçişleri, Adalet, Maliye ve Bütçe Komisyonları tarafından incelendiğini ve bu konunun hızlı bir şekilde görüşülmesi talebinde bulunmuştur.⁴⁸⁶

Bakan yasa ile ilgili görüşmelerde konuşmasına bu mevzuda neyin üzerinde durulduğunu belirtmiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu, Türkiye ormanlarında devlet işletmesinin bir ilke olarak benimsendiğini ve orman mülkiyetinde de devlet mülkiyeti temel olarak alındığını söylemiştir. Sözlerinin devamında işletilecek, bakılacak, korunacak ormanların hem ekonomik çıkar bakımından servet kaynağı olduğu hem de genel faydalar sağlayan milli bir varlık olan ormanların devlet elinde toplanması gerektiğini açıklamıştır.⁴⁸⁷

Ormanı orman olarak bıraktıklarını söyleyen Bakan, orman mahvolma tehlikesi ile karşılaşırda hiçbir tesisata izin verilmeyeceğini çünkü kasabanın ve şehrin güzelliğini ve sağlığını korumaya da çalıştıklarını belirtmiştir. Bu nedenle ormanın varlığı tehlikeye girmediği sürece izin almak şartıyla herhangi bir tesisata izin verilebileceğini ifade etmiştir.⁴⁸⁸

1945 yılında kabul edilmiş olan 4785 sayılı yasa ile çok sınırlı istisnalar bırakılarak ülke ormanlarının tamamına yakını “hiçbir işlem ve bildirime” gerek duyulmadan devletleştirilmiştir. Devletleştirme kadastro işlemlerini kolaylaştırmıştır. Ancak halkın tanınan kısa sürede haberdar olmaması nedeni ile birçok orman alanı için bedel talep edebilmesi mümkün olmamış, haberdar olunsa dahi nerelerin orman sayıldığının bilinmesi özel ihtisas gerektirdiğinden halkın böyle bir değerlendirme

⁴⁸⁵ Hüseyin Ayaz, Türkiye Ormancılığında 4785 Sayılı Yasanın Uygulanması ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma (Doğu Karadeniz Bölgesi Örneği), *Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü*, Trabzon, 2004, s. 54.

⁴⁸⁶ TBMM, TD, Dönem:7, Cilt:19, 9 Temmuz 1945, s. 62.

⁴⁸⁷ TBMM, TD, Dönem:7, Cilt:19, 9 Temmuz 1945, s. 76.

⁴⁸⁸ TBMM, TD, Dönem:7, Cilt:19, 9 Temmuz 1945, s.78

yapabilmesini olanaksızlaştırmıştır. Yasa orman alanlarında genişlemeyi sağlayan yasalardan biri olmuştur.⁴⁸⁹

Şevket Raşit Hatipoğlu “*Gerçeklere Aykırı İddialar*” başlıklı yazısında birçok ormanın özel girişimciler tarafından işletildiğini ve bu ormanların hep perişan bir hale düştüğünü belirtmiştir. Yazının devamında ormanlardan izinsiz kesim yapıldığı ve fazla servet çıkarıldığına belirlendiğini açıklamıştır. Hatipoğlu yeni ormancılık rejimi kuruluncaya kadar ormanların devlet tarafından işletilemediğini ve eskiden devlete ait olan ormanlarda özel şahısların faydalandığına da vurgu yapmıştır. Yaşanan bu olayların orman varlığının azalmasına sebebiyet verdiğini devlet ormana el sürmediğine göre bunun sorumlusunun devlet olamayacağını da belirtmiştir.⁴⁹⁰

2.2. Demokrat Parti’nin Kuruluşu ve Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş

Türkiye, birçok çaba ve dış politika teknikleriyle savaş dışında kalabilmeyi başarmıştır. Ancak savaşın bütün olumsuzluklarından etkilenmiştir. Bu durum sosyal, ekonomik ve siyasal huzursuzluklara yol açmış ve iktidara karşı hoşnutsuzluk duyan kitlelerin oluşumunu ortaya çıkarmıştır. Böylece ülkede iktidarın politikalarından rahatsızlık duyan, kendiliğinden gelişen bir muhalefet hareketi doğmuştur. Siyasal iktidar da dünyadaki olayların akışı ve ülke içinde daha çok demokrasi bekleyen kesimlerin istekleri karşısında, siyasal sistemin çağdaşlaşması açısından bir dizi liberal kararlar almıştır. Demokrat Parti bu gelişmelerin ışığında kurulmuştur.⁴⁹¹

Türkiye’de iç ve dış dinamiklerin etkisiyle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra muhalefetin doğduğu gözlemlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın demokrasi cephesi tarafından kazanılması dünyada diktatörlük yönetimlerin değerini yitirmesine sebep olmuş, buna bağlı olarak serbest seçimlere dayanan demokrasilerin canlanması sonucunu doğurmuştur. Ayrıca Batılı müttefiklerle yan yana olmak isteyen devletler kendi siyasal düzenlerini yeniden incelemek mecburiyetinde kalmışlardır. Türkiye’de siyasal muhalefet 1945 yılında kendisine toplumsal taban bulma fırsatı bulmuştur. Buna neden olan etkenlerden biri İkinci Dünya Savaşı yıllarında uygulanan ekonomik

⁴⁸⁹ Üstüner Birben, “Türkiye’de 1937 Yılından Sonra Ormancılık” s. 39.

⁴⁹⁰ Hatipoğlu, *Ormancılıkta Vakıalar ve Düşünceler*, s. 64.

⁴⁹¹ Cemil Kılıç, *Demokrat Parti’nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri*, *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995, s. 2- 3

politikaların ortaya çıkardığı ağır sorunlardır. İktidar Partisi CHP'nin desteğini aldığı gruplar yavaş yavaş partiden uzaklaşmaya başlamışlardır.⁴⁹²

Çiftçiye Topraklandırma Kanunu da DP'nin kuruluşunda etkili olmuştur. Ancak tek neden arasında yer almaz. Meclis tarafından toprak kanunu kabul edilmeseydi çok partili hayata geçilemezdi veya DP kurulamazdı düşüncesi Türkiye'nin çok partili sisteme geçmesinde diğer nedenleri göz ardı etmek anlamına gelirdi.⁴⁹³

Türkiye Büyük Millet Meclisinde Mayıs 1945'te hem Toprak Kanunu hem de yedi aylık bütçe görüşmeleri yapılmıştır. Bu kanun teklifinde ve bütçe konusunda şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. Yedi aylık bütçenin görüşülmesinin sonunda dönemin Başbakan'ı olan Şükrü Saraçoğlu'nun Meclis'ten güvenoyu istemesiyle muhalif kanat kendisini göstermiştir. Oylama sonucunda mevcut olan hükümete 359 milletvekili güvenoyu vermiştir. Yedi milletvekili ise ret oyu kullanmıştır. Bu durum bir muhalefetin doğmasında etkili olmuştur. Ret oyu verenler Manisa Milletvekili Hikmet Bayur, Kütahya Milletvekili Recep Peker, İzmir Milletvekili Celal Bayar, Eskişehir Milletvekili Emin Sazak, İçel Milletvekili Refik Koraltan, Aydın Milletvekili Adnan Menderes ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü idi. Bu durum tek parti döneminin yavaş yavaş sonuna yaklaşıldığının bir göstergesi olmuştur.⁴⁹⁴

19 Ocak 1945 tarihinde Toprak Kanunu tasarısı hükümet tarafından Meclis'e verilmiştir. Meclis'te geçici bir komisyon kurulmuş ve Meclis bir ay içinde tatile girmiştir. Komisyon bu tatil sürecinde de çalışmıştır. Toprak Kanunu, Meclis'teki muhalefetin ilk defa açıkça örgütlenmesine neden olmuştur.⁴⁹⁵

Kanun tasarısı Türkiye Büyük Millet Meclisine gelmeden önce Geçici Komisyonunda ele alınmış ve komisyonun sözcülüğünü Adnan Menderes yapmıştır. Üç ay süre ile incelenmiş ve ismi “Çiftçiye Topraklandırma Kanunu” olarak değiştirilmiştir. Bazı maddelerinde değişiklik yapılarak tasarı kabul edilmiştir. Geçici

⁴⁹² Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938- 1945)*, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 560- 562.

⁴⁹³ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946- 1960)*, Phoenix Yayınları, 2004, s. 54.

⁴⁹⁴ Ercan Haytoğlu, “İnönü Döneminde Türkiye'de Siyasal Yaşam (1938- 1950)”, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu (ed.), Anı Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 84.

⁴⁹⁵ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944- 1973*, s. 39-40.

Komisyon'un son toplantısında Başbakan Şükrü Saraçoğlu tasarıda bazı değişiklikler istemiştir. Yapılan değişiklik Adnan Menderes'in itiraz etmesine neden olmuş ancak tasarı kabul edilmiştir. Tasarıda yapılan değişikliğe sadece Adnan Menderes muhalif kalmamıştır.⁴⁹⁶

Parti içerisindeki muhalefet varlığını özellikle 17. madde görüşülürken göstermiştir. Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, müzakereler boyunca hedef olarak alındığı için İsmet İnönü'den yardım istemiştir. Komisyon tarafından maddenin değiştirilmesi kimi milletvekillerince kabul edilemeyen bir durum haline gelmiştir. İsmet İnönü'nün Meclis'e gönderdiği "*Toprak Reformunu istemeyen parti benim partim olamaz*" mesajının iletilmesiyle madde üzerinde değişiklik yapılmadan onaylanmıştır.⁴⁹⁷

Haftalar süren münakaşalardan sonra parti içi disiplin sağlanmış ve tasarı 11 Haziran'da Meclisin onayından geçmiştir. Tasarıyı hem ekonomik hem de anayasal nedenlerle eleştiren milletvekilleri olmuştur. Onlara göre Toprak Reformu, üretimde azalmaya sebebiyet vereceği gibi aynı zamanda anayasa tarafından garanti altına alınan özel mülkiyet ilkesini de ihlal etmiştir.⁴⁹⁸ Hükümetin getirdiği toprak reformu tasarısının 17. maddesine göre "*5,000 dönümlük oldukça geniş bir üst mülkiyet sınırı*" tanınmıştır. Ancak toprağın yetmediği yerlerde topraksızlara ve az toprak sahiplerine dağıtılmak üzere 50 dönüme kadar arazinin kamulaştırılabileceği öngörülmüştür. Kamulaştırmalar ise 21. maddeye göre yapılacaktır. 21. madde de kamulaştırılacak olan alanın bedeli gerçek bedel üzerinden değil arazi vergisi için gösterilen bedel üzerinden ödeneceği şeklindedir. Adnan Menderes ve onun düşüncesine benzer bir tavır ortaya koyan arkadaşları bu iki maddenin değiştirilmesi için çaba sarf etmişlerdir. Fakat Adnan Menderes ve arkadaşlarının istekleri kabul edilmemiştir. Bunun üzerine 9 Haziran'da Adnan Menderes komisyon raportörlüğünden istifa etmiştir. Kanunun istenilen değişiklik yapılmadan çıkarılacağı anlaşılınca Bayar, Menderes, Köprülü, Koraltan 7 Haziran 1945 yılında CHP Meclis Grubu Başkanlığı'na Dörtlü Takrir'i⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ Osman Akandere, *Milli Şef Dönemi (1938- 1945)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 343-344.

⁴⁹⁷ İnce, "*Köylüyü Topraklandırma Kanununun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri*" s. 70.

⁴⁹⁸ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Yavuz Alagon(çev.), Kaynak Yayınları, Ankara, Ekim 2017, s. 126.

⁴⁹⁹ Bu dört milletvekilinin CHP Meclis Grubu Başkanlığı'na verdikleri belgeye "*Dörtlü Takrir*" adının verilmesinin nedeni bu belgenin dört milletvekili tarafından sunulması ve imzalanmış olmasından

vermişlerdir.⁵⁰⁰ Verilen taktir reddedilmiştir.⁵⁰¹ Gereğesi ise taktirde söz konusu edilen şikâyetlerin ve önerilerin yeri CHP Meclis Grubu değil, Türkiye Büyük Millet Meclisidir, biçiminde ifade edilmiştir.⁵⁰²

TBMM’de Adnan Menderes ve arkadaşlarınınca verilen taktir uzunca bir süre tartışılmıştır. Tartışmanın sonucunda taktiri veren dört kişi haricinde Meclisin tamamı önerenin aleyhine oy kullanmıştır.⁵⁰³

Cumhuriyet Halk Partisi parti divanını toplamıştır. Şükrü Saraçoğlu’nun başkanlığında toplanan divan Aydın Milletvekili Adnan Menderes ile Kars Milletvekili Fuat Köprülü’nün faaliyetlerinin CHP’nin faaliyetleri ile örtüşmediği için bu iki milletvekilinin CHP ile olan ilişkilerinin sonlandırılmasına oy birliği ile karar vermişlerdir.⁵⁰⁴ Celal Bayar da 28 Eylül 1945 yılında milletvekilliğinden istifa etmiştir.⁵⁰⁵ Refik Koraltan da Vatan Gazetesi’ndeki yazıları sebebiyle parti tüzüğüne aykırı davrandığı gerekçesi ile 27 Kasım 1945 yılında CHP’den ihraç edilmiştir.⁵⁰⁶ Celal Bayar önce milletvekilliğinden daha sonra 3 Aralık 1945 yılında CHP üyeliğinden istifa etmiştir.⁵⁰⁷ Böylece Dörtlü Taktiri verenler bütünüyle CHP’den kopmuşlardır. İsmet İnönü’nün iktidar partisi karşısında denetim görevini yerine getirecek muhalefet partisinin gerekliliğine dair söylemleri muhalefet partisi kurma yolunda adım atanlara cesaret vermiştir.⁵⁰⁸

kaynaklanmaktadır. Dörtlü Taktir’i veren milletvekillerinin önderliğini İzmir Milletvekili ve eski Başbakanlardan olan Celal Bayar yapmıştır. Dörtlü Taktir’in verilmesi fikrinin kimden geldiği tartışma konusudur. Gazeteci- yazar İsmet Bozdağ CHP Meclis Grubuna önerge vererek CHP’ye uyarı verme düşüncesinin Refik Koraltan tarafından Adnan Menderes’e ve Fuat Köprülü’ye önerildiği iddiasında bulunmuştur. Ancak Menderes böyle bir hareketin isim yapmış bir politikacının aralarına katılarak yapılmasının daha etkili olacağını düşünmüştür. Bu nedenle Celal Bayar ismi üzerinde durulmuştur. Osman Akandere, Dörtlü Taktir, s. 2.

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/dortlu-taktir/?pdf=6106>.

⁵⁰⁰ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Matbaacılık, İstanbul, 2012, s. 335.

⁵⁰¹ *Ulus*, 13 Haziran 1945.

⁵⁰² Adem Çaylak, Şükrü Nişancı, “Türkiye’de Çok Partili Siyasal Sürece Giriş: Demokrasiye Geçiş mi Siyasal Rejimin Restorasyonu mu?”, *Türkiye’nin Politik Tarihi*, Savaş Yayınevi, Nisan 2009, s. 308.

⁵⁰³ Enis Şahin, Bilal Tunç, “Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP- CHP Siyasal Mücadelesi (1945-1947)”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, 2015, s. 40.

⁵⁰⁴ *Akşam*, 22 Eylül 1945.

⁵⁰⁵ *Akşam*, 29 Eylül 1945.

⁵⁰⁶ *Akşam*, 28 Kasım 1945.

⁵⁰⁷ *Akşam*, 4 Aralık 1945.

⁵⁰⁸ Leyla Kırkpınar, *Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi*, s. 89- 90.

https://ataturkilkeleri.deu.edu.tr/pdf/dergi9-10sayi/c3_s9_leyla_kirkpinar.pdf.

26 Haziran 1945 yılında ise Birleşmiş Milletler Anayasası son anda savaşa katılmış olan Türkiye tarafından da onaylanmıştır. Barışı garantilemek gayesiyle hazırlanan bu anayasanın görüşmeleri San Francisco Konferansı'nda yapılmıştır. Konferansta Türkiye'yi başkanlığını Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın yaptığı yaklaşık 40 kişiden oluşan bir heyet temsil etmiştir.⁵⁰⁹

Toprak Kanunu görüşmelerinde olduğu gibi Birleşmiş Milletler Anayasası'nın TBMM görüşmelerinde muhalifler yine dikkatleri üzerine çekmiştir. Adnan Menderes yaptığı konuşmada, Birleşmiş Milletler Anayasası'nın her üye milletten hem dış ilişkilerde ve siyasette barışın temele alınmasını istemekle birlikte hem de her milletin iç yönetiminde hak ve hürriyetleri kabul etmeyi karşılıklı taahhüde bağlıyor demiştir.⁵¹⁰ Birleşmiş Milletler Anayasası Meclis'te onaylanmış ancak CHP içindeki demokratik anlayış bakımından fikir farklılıklarını bir kere daha açığa çıkarmıştır. Meclis'te ortaya çıkan bu olaylar İstanbul basını tarafından izlenmiştir. Muhalefet ve iktidar yanlısı gazeteler yaşananları farklı açılardan değerlendirdiği için kamuoyunun konuya olan merakı artmıştır.⁵¹¹

Celal Bayar ilk olarak parti kurma hazırlıklarını söylemekten çekinmiş olsa da parti kurma faaliyetlerinin olduğunu aralık ayında kamuoyuna açıklamıştır.⁵¹² Daha sonra İsmet İnönü Celal Bayar'ı yemeğe davet etmiştir. Konuya dair görüşmüşlerdir. İlk başlarda DP'nin SCF gibi güdümlü bir parti olduğu ithamlarına yol açabilirdi. İnönü'nün aynı zamanda damadı olan Metin Toker'in yazdıklarına göre Bayar, DP programını resmi makamlara vermeden önce Çankaya'ya gitmiş, programı İsmet İnönü'ye sunmuş ve onun onayını almıştır. İnönü'nün desteğini aldıktan sonra DP'nin resmi alt yapısı tamamlanmıştır.⁵¹³

DP, 7 Ocak 1946'da Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes tarafından kurulmuştur. Kuruluş özellikleri açısından DP'nin kuruluşu diğer partilerden farklı olmuştur. Bu farklılık, dönemin toplumsal yapısı ve düşüncesiyle,

⁵⁰⁹ *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1945.

⁵¹⁰ *TBMM TD*, Dönem:7, Cilt:19, 15 Ağustos 1945, s. 170.

⁵¹¹ Yaşar Özüçetin, *Demokrasiye Geçiş*, Demokrat Parti'nin Kuruluşu, https://www.academia.edu/31070520/Demokrasiye_Geçiş_Demokrat_Partinin_Kuruluşu.

⁵¹² *Akşam*, 2 Aralık 1945.

⁵¹³ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, *Türkiye'nin Siyasal Hayatında Demokrat Parti*, Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, İstanbul, Kasım 2020, s. 43- 44.

dünyada ikinci büyük savaştan sonra ortaya çıkan değişikliklere dayanmıştır.⁵¹⁴ Parti programında, tek dereceli seçim sistemi ve üniversitelerin özerkliğe kavuşturulması gibi reform vaatleri öngörülmüştür. Ayrıca ülke kalkınmasında tarım sektörünün baskın niteliğinin altı çizilmiştir.⁵¹⁵ Parti programında tarım işleri ile ilgili hedeflerde belirtilmiştir. DP parti programına göre ziraat milli gelirin en büyük alanını oluşturduğu ve nüfusun yüzde 80' i tarımla geçindiği için zirai kalkınma ülkenin kalkınmasının temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle devletin amacının topraktan bol, iyi ucuz ürün alma gayesinde olması gerektiğine vurgu yapılmıştır.⁵¹⁶

Çok partili hayata geçişin üçüncü denemesi DP'nin kuruluşu ile olmuştur. Aslında bu dönemde ortaya çıkan ilk muhalefet partisi sanayici Nuri Demirağ tarafından 1945 yılında kurulan Milli Kalkınma Partisi'dir.⁵¹⁷ Ancak Meclis dışında kurulduğu için hem siyasal yaşamda beklenen desteği görememiş hem de siyasette etkili bir rol oynayamamıştır. DP kurulması ile ikinci planda kalmıştır.⁵¹⁸

⁵¹⁴ Cemil Kılıç, Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri, s. 1.

⁵¹⁵ *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1946. Celal Bayar liderliğinde kurulan Demokrat Parti'nin tüzük ve programı 7 Ocak 1946 yılında Refik Koraltan tarafından hükümete sunulmuştur. Aynı gün hükümet tarafından onaylanmıştır. Parti'nin tüzüğü 47, programı 85 maddeden oluşmuştur. Hazırlanan tüzüğün 43. maddesine göre, Büyük Kongre'ye kadar, kurucular, Genel İdare Kurulu'nu oluşturacaklardı. Tüzüğün öngördüğü merkez örgütü Parti Başkanı, Genel İdare Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanı olmak üzere üç organdan meydana geliyordu. 85 maddelik program ise Genel Hükümler ve Hükümet İşleri olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktaydı. Filiz Çolak, "Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti", *Türkler*, C.16, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek Salim Koca (edt.), Yeni Türkiye Yayınları Ankara, 2002, s. 776.

⁵¹⁶ *Akşam*, 9 Ocak 1946.

⁵¹⁷ Milli Kalkınma Partisi, Mehmet Nuri Demirağ tarafından 1945 yılında kurulmuştur. Parti kurucusu Nuri Demirağ aynı zamanda çok partili siyasal yaşama geçişi başlatan kişi olmuştur. Ercan Haytoğlu, "Milli Kalkınma Partisi Kurucusu Nuri Demirağ'ın Hayatı ve Projeleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, 1992, s. 257.

Partinin kuruluş amacı, geleneklere bağlı kalarak zamanın gerektirdiği ilerlemelere ulaşmak ve böylece halkın layık olduğu mevki ve refahı sağlamak olarak belirtilmiştir. MKP nizamnamesindeki maddelerde göze çarpan bir nokta ahlaki yeterlilik aranmasıdır. Buna göre, sözü ile işi arasında zıtlık olanlara, ülke çıkarına aykırı yabancılara hizmet edenlere, halk arasında kötü bir üne sahip olanlara ve memuriyet görevini suiistimal etmiş kişilere parti kapısı kapatılmıştır. B. Zakir Avşar, Elif Emre Kaya, "Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, 2012, s. 118- 119. Ayrıca bkz. Orhan Özacun, *Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi*, s. 217.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuydta/issue/954/10751>.

⁵¹⁸ Tekin İdem, "Seçim Kanunları Uygulamaları Üzerinden 1946 ve 1950 Seçimlerine Bakış", *Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:12, Sayı:3, Eylül 2022, s. 1376.

2.2.1. 1946 Seçimleri ve Siyasal Sonuçları

Çok partili döneme geçiş öncesinde Türkiye’de mevcut yönetime karşı açık eleştiriler 1943 yılına kadar uzanır. 1943’te Varlık Vergisi Kanunu’nun tasfiyesine az bir zaman kala CHP Milletvekili Celal Bayar, yasa hakkında eleştirel nitelikte bir önerge vermiş ve verilen önerge parti gurubunda tartışılmıştır. Yine 1943 yılında basında, doğrudan siyasal sisteme karşı olmasa bile ekonomik ve sosyal sıkıntılara işaret edilen yazılar çıkmıştır. Eleştirel nitelikli yayınlar yapan Vakıf ve Tan gazeteleri üstü örtülü biçimde de olsa yürütülen dış politikalara eleştiriler yöneltmişlerdir.⁵¹⁹

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yalnızlaşan Türkiye, hem Sovyetler Birliği tarafından tehdit edilmiş hem de komünizm tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle Türkiye kurulacak olan dünya düzeninde kendisine yer arama çabasına başlamıştır. Çabanın bir sonucu olarak da demokratik- kapitalist sistemi savunan batılı devletlerin yanında yer almaya çalışmıştır. Batılı devletlerin yanında yer alabilmesi için de sistemin tüm standartlarını sağlama zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu standartlardan birisi de çok partili siyasal yaşama geçiş olmuştur.⁵²⁰

Türkiye Cumhuriyeti’nin çok partili sisteme geçmesinde ilk resmi işaret Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından 19 Mayıs konuşmasında verilmiştir. İnönü konuşmasında tedbirli bir dil kullanarak demokrasi yolunda ilerleneceğini belirtmiştir. Aynı zamanda demokrasi yönünde gösterilen çabalara olumlu baktığını ifade etmiştir.⁵²¹ Yine İsmet İnönü 1 Kasım 1945 yılında yaptığı konuşmasında siyasi partilerin kurulması, basın ve cemiyetler kanununda bazı düzenlemelerin yapılması ve 1947’de yapılacak olan seçimlerin tek dereceli yapılması dileğinde bulunmuştur.⁵²²

CHP’nin, DP kurulduktan sonra ilk girişimi belediye seçimlerini daha erken bir tarihe almasıdır.⁵²³ CHP Meclis Grubu Genel Kurulu 26 Nisan’da Konya Milletvekili Saffet Arıkan başkanlığında toplanmıştır. İlk söz alan Başbakan Şükrü

⁵¹⁹ Cemil Kılıç, “Demokrat Parti’nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri”, s. 25

⁵²⁰ Kadri Unat, *Durmayalım Düşeriz! İktidardan Muhalefete CHP’nin Seçim Propagandaları*, Siyasal Kitabevi, Ankara, Aralık 2016, s. 190.

⁵²¹ Cem Eroğlu, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, Ağustos 2019, s. 7.

⁵²² *Akşam*, 2 Kasım 1945.

⁵²³ *Vatan*, 27 Nisan 1946.

Saraçoğlu belediye seçimlerinin bir defaya özgü olmak üzere bu yıl 1 Mayıs tarihine alınmasını teklif etmiştir.⁵²⁴

Eylül ayında yapılması gereken belediye seçimleri mayıs ayına alındığı için DP, yayınladığı bir bildiri ile belediye seçimlerine katılmama kararını aldıklarını açıklamıştır. Milletvekilleri seçimlerine katılmak için ise seçimlerin 1947 yılında yapılmasını şart koşturmuştur.⁵²⁵ Cumhurbaşkanı İnönü, CHP 2. Olağanüstü Kurultayında yaptığı konuşmada, partilerin veya bağımsız olanların bir mazeret göstererek seçime katılmamalarını düşünmek istemediğini söylemiştir. Ayrıca seçime katılmamanın yabancı devletlere karşı ülkenin iç idaresini suçlamak ve yabancı devletlere karşı kötülemek anlamına gelebileceğini ifade etmiştir. Ortaya konan bu davranışın Türkiye'deki vatandaşlar tarafından hoş karşılanmayacağını sözlerine eklemiştir.⁵²⁶

Belediye seçimi kanunu 450 kabul oyu ile onaylanmıştır. DP seçimin zamanından önce yapılmasına itiraz etmiştir. Belediye kanununda bazı maddelerin değiştirilmesi hakkında kanun tasarısı Meclis'te konuşulmuştur. İlk söz alan İçişleri Bakanı olmuştur. Hilmi Uran belediye seçimlerine Eylül yerine Mayıs'ta başlayacağını belirtmiştir. Bunun üzerine Demokrat Parti'ye mensup milletvekillerinden Adnan Menderes söz almış, CHP Meclis grubunun seçimler hakkında verdiği karardan bahsederek seçimleri acele ve ani olarak öne alınması için gösterilen sebebin geçerli olmadığını eğer seçim zamanında bir değişiklik yapılacaksa seçim zamanının sonrasına alınması gerektiğine vurgu yapmıştır.⁵²⁷

DP seçimlere katılmama kararını iki sebebe dayandırmıştır. Milli iradenin ortaya çıkışına engel olan kanuni hükümleri kaldırmadan seçimlere gidiliyor olması birinci sebebi oluşturmuştur. İkinci sebep partilere teşkilatlanma için kısa bir zaman dilimi bırakılmak istenmesidir. DP yazı, söz, cemiyet kurma, toplanma gibi hürriyetler halkın siyasi haklarını garanti altına almadan seçim serbestisinden söz etmenin

⁵²⁴ *Akşam*, 27 Nisan 1946.

⁵²⁵ *Akşam*, 9 Mayıs 1946.

⁵²⁶ *Akşam*, 11 Mayıs 1946.

⁵²⁷ *Akşam*, 30 Nisan 1946.

mümkün olamayacağını ve 1945 yılında Meclis açılış nutkunda bu görüşteki gerçek, Cumhurbaşkanı tarafından söylendiğini belirtmiştir.⁵²⁸

10 Mayıs 1946 yılına gelindiğinde CHP'nin olağanüstü kurultayı toplanmıştır. Kurultayda İnönü'nün değişmez genel başkanlık sıfatına son verilerek başkanlık için seçim usulünün benimsenmesi, tek dereceli seçim sisteminin kabul edilmesi ve yeni seçimlere gitme kararı alınmıştır.⁵²⁹ CHP yeni Seçim Kanunu'nu 31 Mayıs'ta TBMM'ne sunmuştur. 5 Haziran 1946 yılında seçim kanunu değiştirilmiş ve tek dereceli seçime geçilmiştir. 10 Haziran 1946 yılında ise TBMM'de 385 kabul oyu ile seçimlerin öne alınması kabul edilmiştir.⁵³⁰

Türkiye I. Meşrutiyet'ten beri çoğunluk temeline dayanan iki dereceli seçim sistemini uygulamıştır. Kabul edilen yeni Seçim Kanunu ile artık Türkiye tek dereceli seçim sistemine geçmiştir. Buna göre, seçmenler adaylarını aracısız olarak seçebilecekler, adaylar istedikleri partiden aday olabilecekler ya da bağımsız olarak da aday olabilecekler. Seçim Kanunu, alınan bu kararlarla demokratik bir özellik içermiştir. Seçim sonuçlarının değerlendirilmesi işi “açık-oy gizli- tasnif” yöntemi ile yapılması kararlaştırılmıştır.⁵³¹

1946 seçimlerinde seçimlere birden fazla partinin katılması ve tek dereceli seçim sisteminin uygulanması siyaset ve toplum münasebeti bakımından Türkiye'de bazı dönüşümlerin yaşanmasına sebep olmuştur.⁵³² Türkiye'nin demokratikleşmesinde bir dönüm noktası olan 1946 seçimleri, Cumhuriyet döneminde

⁵²⁸ Akşam, 14 Mayıs 1946.

⁵²⁹ Akşam, 11 Mayıs 1946. 5 Haziran 1946 tarihli ve 4918 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun 1942 yılında çıkarılan 4320 sayılı Kanun'dan en önemli farkı çift dereceli seçim sistemi yerine tek dereceli seçim sistemini benimsemesidir. 1946 Milletvekili Seçim Kanunu'nun dayanağı olan tasarı 14 Mayıs 1946 yılında Meclis Başkanlığı'na sunulmuştur. Tasarı (1/594) bir milletvekili tarafından verilen bir kanun teklifi (4/72) ile birleştirilerek görüşülmeye başlanmıştır. 27 Mayıs tarihinde Adalet Komisyonu ile İçişleri Komisyonu tarafından, 28 Mayıs tarihinde ise Anayasa Komisyonu tarafından görüşülmüştür. Hazırlanan tasarı 48 madde olarak sunulmuştur. Anayasa Komisyonu tarafından tasarıya yeni bir madde eklenmiş ve madde sayısı 49'a çıkarılmıştır. Genel Kurulda 31 Mayıs 1946'da birinci görüşmeler, 5 Haziran 1946 yılında ise ikinci görüşmeler yapılmıştır. İkinci görüşmede kabul edilen kanun 6 Haziran 1946 tarihli Resmî Gazete 'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Fahri Bakırcı, 1946 Seçim Kanunu, s. 4. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/1946-secim-kanunu/?pdf=6065>.

⁵³⁰ Filiz Çolak, “Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti”, s. 777.

⁵³¹ Necdet Ekinci, “İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları”, *Türkler*, C.16, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek Salim Koca (edt.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 728.

⁵³² Ensar Yılmaz, “1946 Seçimlerinde Öne Çıkan Bazı Hususlar”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 1, Yıl: 2010, s. 177.

ilk çok partili seçim olma özelliğini taşımıştır.⁵³³ İki dereceli seçimle kurulmuş olan son Meclis 5 Ağustos'ta tekrar açılmak üzere kendisini 14 Haziran'da feshetmiştir.⁵³⁴

CHP'nin parti divanınca belirlenen adaylar, genel başkan İsmet İnönü tarafından ilan edilmiştir. CHP'nin aday listesinde toplam 464 kişi vardır. Bu isimler içerisinde İsmet İnönü ile birlikte 292'si 7. Dönem milletvekilleridir. Adayların mesleki durumlarına bakıldığında en kalabalık grubun sivil ve asker bürokratlardan oluştuğu, 63 vilayette yalnızca 1 işçi ve 8 çiftçi adaya yer verildiği görülmüştür.⁵³⁵

Milletvekili seçimi için hazırlanan kayıt defterlerine göre Manisa ilinin nüfusunun 442.080 olduğu tespit edilmiştir ve bu duruma göre 40 bin nüfusta bir vekil seçileceği için Manisa ilinden 11 millet vekili çıkarılacaktır.⁵³⁶ Adaylar arasında Şevket Raşit Hatipoğlu ile birlikte Dr. Lütfi Kırdar gibi siyasi hayatın içinde olan isimler vardır. Genel seçim kararının alındığı anda DP sadece 34 ilde ve 160 ilçede örgütlenmesini tamamlamıştı.⁵³⁷

1946 seçimleri öncesinde, CHP'nin Türkiye genelinde propaganda faaliyetlerinde çiftçiye toprak dağıtılması, köy okulları ve köy enstitüleri gibi konular gündemde olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sebebiyle ekonomik sıkıntıların ve uzun süren askerlik sürecinin olduğundan söz edilmiştir. Düşmanın hakimiyeti altına girmemek için bu sıkıntılara katlanıldığının vurgusu yapılmıştır.⁵³⁸

Propaganda faaliyetleri sürecinde Şevket Raşit Hatipoğlu CHP Milletvekili adayları içinde adı ön planda olan adaylardan olmuştur. Propaganda faaliyetleri kapsamında Manisa'nın Turgutlu ilçesine giden Hatipoğlu, ilçenin halkevi salonunda kalabalığa hitap etmiştir. Tarım Bakanı konuşmasında devletin iktisadi ve zirai politikalarının ana hatları üzerinde durmuştur. Özellikle toprak kanununun ülkeye katacağı faydalardan bahsetmiştir. Bakan konuşmasının devamında Zirai Donatım Kurumu üzerine bazı kimselerin devletin zirai maddeleri pahalıya sattığını, kar

⁵³³ Berke Özenç, "Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Bir Dönüm Noktası Olarak 1946 Seçimleri", *Türk- Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 2019, s. 71.

⁵³⁴ *Ulus*, 15 Haziran 1946.

⁵³⁵ Osman Akandere, 1946 Seçimleri ve Sonuçları Üzerine İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar II, s. 4. <https://atamdergi.gov.tr/tam-metin-pdf/109/tur>.

⁵³⁶ *Anadolu*, 1 Temmuz 1946.

⁵³⁷ Ömer Karakaş, "1946 Milletvekili Genel Seçimleri: Manisa Örneği", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:29, Sayı: 86, s.103- 106.

⁵³⁸ Osman Akandere, "1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerine İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar I", *A.A.M.D, C. XXV, S.75*, Kasım 2009, s. 458.

etmediğini söylemelerinin altında yatan amacın devletin üzerinde durduğu bu ana davayı çürütmek olduğunu sözlerine eklemiştir. Hükümet tarafından alınan kararların halkın menfaatini ve yurdun tarım bakımından donatılmasını düşündüğünü hiçbir surette kar düşünülmediğini de belirtmiştir. Ayrıca Bakan, mevcut olan ekonomik sıkıntıların sebebini sınırları bekleyen askerlerin ayakta durmasından ileri geldiğini ve bu zorluklara da her Türk'ün seve seve katlanacağını ifade etmiştir. Turgutlu'dan sonra Manisa'ya geçen Şevket Raşit Hatipoğlu burada bulunan Beydere Teknik Tarım Okuluna giderek işleri incelemiş ve gerekli olan direktifleri vermiştir.⁵³⁹

CHP'nin seçim propagandası faaliyetleri çerçevesinde dönemin Manisa Milletvekili adayı ve Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu Parti Müfettişi Hulki Curi ve Manisa Milletvekili Yaşar Özey ile birlikte Kırkağaç'a gitmiştir. Hatipoğlu, hükümetin iç ve dış siyaseti ve Türkiye'nin sanayi, tarım, ekonomi gibi konularını anlatmıştır. CHP'nin politikasının günü gününe yaşamak olmadığını böyle bir politika takip etmenin kolay ve geçici rahatlık verebileceğinden söz etmiştir. Günü gününe yaşama politikasını takip eden devletlerin sonraki kuşaklara kötü miras bıraktığını ifade etmiştir. CHP olarak izledikleri siyasetin istikrarı sağlamak olduğunu, DP'li adayların devlet yönetimi meselesinden anlamadıklarını sözlerine eklemiştir. Hatipoğlu konuşmasının devamında Kırkağaç halkından DP'nin bolluk ve ferahlık sunan propaganda faaliyetlerine inanmamalarını söylemiştir. Ayrıca halkın geçim sıkıntısı yaşa da istikrarı seçerek CHP'ye oy vermelerini istemiştir.⁵⁴⁰

1946 yılında yapılan seçimlerde Şevket Raşit Hatipoğlu yine Manisa Milletvekili adayı olarak seçimlere katılmıştır. Bu yılda yapılan seçim sonuçlarına göre, Manisa merkezden 12.558, Akhisar kazasından 13.598, Kırkağaç kazasından 3.446, Soma kazasından 3.665, Turgutlu kazasından 6.387, Salihli kazasından 6.183, Alaşehir kazasından 11.187, Eşme kazasından 14.134, Kule kazasından 7.339, Gördes kazasından 1.407, Demirci kazasından 2.136 oy almış ve toplamda 82.040 oy alarak seçimleri kazanmıştır.⁵⁴¹ Manisa'da milletvekili seçim sonuçlarına göre CHP adaylarından üçü (Ali Rıza Artunkal, Şevket Raşit Hatipoğlu ve Faik Kurdoğlu)

⁵³⁹ *Anadolu*, 16 Temmuz 1946.

⁵⁴⁰ Ömer Karakaş, "1946 Milletvekili Genel Seçimleri: Manisa Örneği", s.112.

⁵⁴¹ 8. Dönem Seçim Mazbatası,

https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d08/SM_1017_1_8.pdf.

82'sinin üstünde oy almışlardır. CHP adaylarından en az oy alanla DP adayları arasında en çok oy alan arasında 22 binden fazla oy farkı vardır. CHP'nin Manisa adaylarının tamamı üstün bir çoğunlukla seçimi kazanmıştır.⁵⁴²

1946 seçimleri sonrasında CHP ilk kez kendisine ciddi anlamda muhalif olabilecek bir parti ile karşılaşmıştır. DP ile rekabet edebilmek için demokrasi ve özgürlük söylemlerini artıran CHP sonrasında sosyal alanda anti demokratik içerikli yasaları kaldırmıştır. Buna bağlı olarak, işçilere sendikalaşma hakkı tanınmış ve cemiyet, dernek kurulmasına izin verilmiştir. Basın Yayın Kanunu'nda değişiklik yapılarak sansürü kaldırmış, sıkıyönetime son vermiştir. Polis Salahiyet Kanunu'nda da değişikliklere gidilmiştir. Bu doğrultuda halkın herhangi bir gerekçe gösterilmeden karakola götürülmesi uygulamasına son verilmiştir. Ekonomik anlamda Toprak Mahsulleri Vergisi, İhracat Vergisi ve Varlık Vergisi'ni kaldırmıştır. Toprak Reformu Kanunu'nda bazı değişimler yapılmıştır.⁵⁴³

Türkiye, siyasi tarihinde ilk defa çok partili ve tek dereceli seçime giderek yeni bir döneme geçmiştir. Yeni kurulan DP hızla teşkilatlanmış ve bu teşkilatlarını illere, ilçelere yaymaya çalışmıştır. Bu yeni siyasi oluşum içerisine dahil olanların sayısı giderek artmıştır. Parti kırsal kesimde, vatandaşların kendi girişimleri sonucunda örgüt ağını genişletmiştir. DP kurucuları partinin geleceğini demokrasinin sağlıklı bir şekilde işletilmesinde görmüşlerdir. Bu nedenle hem parti programı hem de parti sözcüleri demokratik düzen üzerinde söylemlerde bulunmuşlardır.⁵⁴⁴

1946 seçim sonucu verilerine göre CHP 397 vekil, DP 61 vekil, bağımsız olarak 7 vekil mecliste bulunmaya hak kazanmıştır. 1946 seçimlerinden sonra DP muhalefetini devam ettirmiştir. Seçimlerde açık oy gizli sayım yöntemi uygulandığı için hile yapıldığı iddiasında bulunulmuştur. 5 Ağustos 1946 yılında TBMM açılmıştır. Cumhurbaşkanlığı için yapılan oylamada İsmet İnönü Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanlığı için yapılan oylamada Kazım Karabekir Meclis Başkanı olmuştur.

⁵⁴² *Anadolu*, 25 Temmuz 1946.

⁵⁴³ Yüksel Kaştan, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP'nin Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler (1938- 1950)", *A.K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol 8, Issue 1, 2006, s. 138.

⁵⁴⁴ Halit Olgaç, Türkiye'de 1946 Seçimlerinde İzlenen Stratejiler ve Seçim Sonuçları, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.42

1946 yılı seçiminden sonra İsmet İnönü, Başbakan olarak Recep Peker'i atamış ve kendisinden hükümetini oluşturarak göreve başlamasını istemiştir.⁵⁴⁵

1942 ve 1946 yılları arasında başbakanlık görevinde bulunan Şükrü Saraçoğlu'nun yerine seçimlerden sonra başbakanlık görevine Recep Peker gelmiştir. Recep Peker'in başbakanlık görevine gelmesi ile birlikte DP ile ilişkiler gerilmiştir. İsmet İnönü, her iki partinin de üstünde uzlaştığı bir isim olarak Başbakan Recep Peker ve DP başkanı Celal Bayar'ı bir araya getirmiş ve ilişkilerin yumuşamasında etkili olmuştur. Ancak bu durum mevcut olan hükümetin zayıflamasına sebebiyet vermiştir. Hükümetin zayıflamasında etkili olan sebepler arasında ayrıca ekonomi politikası ve baskıcı yöntemler de vardır. Peker Hükümeti'ne karşı ortaya çıkan tepkiler sadece DP'den gelmemiş aynı zamanda CHP içerisinde milletvekillerinden de gelmiştir.⁵⁴⁶

26 Ağustos 1947 tarihinde CHP Meclis Grubu toplantısı yapmıştır. Bu toplantıda Recep Peker Hükümeti eleştirilmiştir. Recep Peker'e Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile kendisi arasında bir anlaşmazlığın olup olmadığı sorulmuştur. Recep Peker sorulan bu soruya aralarında bir anlaşmazlık olmadığını ancak bazı konularda tartıştıklarını bunun da normal olduğunu ifade etmiştir. Sert geçen tartışmalar sonunda Başbakan Recep Peker'in isteği üzerine güven oylaması yapılmıştır. Oylamada 35 CHP'li milletvekilinin kırmızı oy verdiği anlaşılmıştır. 35'ler olarak bilinen milletvekilleri arasında Şevket Raşit Hatipoğlu da yer almıştır.⁵⁴⁷

2.2.2. Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu'nun 1946 Yılı Faaliyetleri

1946 yılının başlangıcında Şevket Raşit Hatipoğlu, Tarım Bakanlığı'nda toplantı yapmıştır. Yapılan bu toplantıya Bakanlığa bağlı daire ve kurumların genel müdürleri katılmıştır. Tarım Bakanı Hatipoğlu, 1946 yılının çalışma programı üzerinde konuşma yaparak ülkenin ziraat, hayvancılık ve ormancılığının daha büyük bir hızla gelişimi yolunda gerekli olan bazı kanunların hazırlanması gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁴⁸

⁵⁴⁵ Yeşim Karadeniz, "Çok Partili Siyasal Hayatın Dönüm Noktası: 1950 Seçimleri", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:8, Sayı:16, Yıl:8, Güz 2018, s. 641.

⁵⁴⁶ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, s. 341.

⁵⁴⁷ Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946- 1950)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Kasım 1982, s. 175.

⁵⁴⁸ *Akşam*, 3 Ocak 1946.

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, Orman Genel Müdürü, Veteriner İşleri Genel Müdürü ve Ziraat İşleri Genel Müdür Yardımcısı ile Gebze Çayırova Bahçıvanlık Okuluna gitmiş ve okulun işletme, tesis ve öğrenci işlerini incelemiştir.⁵⁴⁹

Tarım Bakanı gazetecilere verdiği demeçte 1945 ve 1946 ekim durumu hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Bakan, zirai kombinaların savaş ziraatı mahiyetinde kurulduğunu savaş bittikten sonra ise bunların devlet çiftliği haline getirildiğini ifade etmiştir. 1945 ve 1946 yılında yaz ve sonbaharın kurak geçtiğini bu nedenle hububat ekili olan alanların tereddütle yapıldığını da eklemiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu tarımın gelişmesinin üretim araçlarına bağlı olduğunu belirterek 3 milyon 200 bin köylü ailesinin elinde ancak 500 bin pulluk olduğunu diğer köylülerin kara saban ile tarım yaptıklarını sözlerine eklemiştir. Hükümetin bu konuda ziraat aletlerinin geliştirilmesi ve üretim araçlarının artırılması için önem verdiğini Adapazarı'ndaki fabrikanın ziraat aletleri ve pulluk üretimini karşılayacağını açıklamıştır. Hayvancılık ile ilgili açıklamalar yapan Bakan, o gün için sığır sayısının sekiz milyon baş olduğu halde iyi damızlığın 800 olduğunu belirterek bu sayının artırılması için çalıştıklarını bunun için kanun tasarısı hazırlandığını eklemiştir.⁵⁵⁰

Yine aynı dönem ile ilgili durum değerlendirmesinde bulunan Hatipoğlu, ekimlerin başlaması gereken güz aylarında yağmurların geciktiğini ve şimdiye kadar geçen kış ayları içinde bol yağış olmadığını ancak ısı bakımından hava şartlarının elverişli olduğu yönünde görüşlerini ifade etmiştir. Yağışların artacağı bahar aylarında yeterli yağışlar olduğu takdirde kış bilançosundaki açığın kapatılabileceğini sözlerine eklemiştir. Güz aylarının başında yağmurun az yağmasına bağlı olarak çiftçilerin ekim işine girişmekte tereddüt ettiklerini fakat daha sonra geniş hububat alanlarında tohum atılmaya başlandığını da belirtmiştir. Bakan ayrıca Türkiye'de zirai üretimi artırmak amacıyla Devlet İşletmelerinde güzlük ekimlere önem verildiğini de söylemiştir.⁵⁵¹

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, İzmir CHP İl İdare Kurulu Merkezi'nde çiftçileri ve şarapçıları dinlemiştir. Bundan sonra gazetecileri kabul ederek bir görüşme yapmıştır. Bakan, bu konuşmasında 10 yıldan beri görmediği İzmir'i çok gelişmiş bulduğunu, durumu inceleyerek ihtiyaçları tespit etmek ve çiftçilerle

⁵⁴⁹ *Ulus*, 19 Şubat 1946.

⁵⁵⁰ *Akşam*, 24 Şubat 1946.

⁵⁵¹ *Ulus*, 27 Şubat 1946.

konusmaya geldiğini, süs nebatları fidanlığının gelecek yıllarda görevini tamamen başaracak hale getirilmesi için tedbirler alınacağını söylemiştir. Bakan, zeytin istasyonu çalışmalarını beğendiğini, eksiklerinin önümüzdeki yıllarda tamamlanacağını orta ziraat okulu ile bağcılık ve mücadele enstitülerinden ve Karşıyaka orman fidanlığından iyi izlenimlerle ayrıldığını Toprak Kanunu'nun bir an önce uygulama aşamasına geçmesi için hazırlıklar yapıldığını, tatbikat bölgelerinin bakanlıkça değil hükümetçe tespit olunacağını bu bakımdan ülkenin birçok illerinin tetkik edilmekte olduğunu ayrıca elemanlar yetiştirildiğini, toprak dağıtımından faydalanacak vatandaşların kooperatif şeklinde teşkilatlanmalarının mümkün olabileceğini, bunların bazen müşterek vasıtalarından faydalanabileceklerini ileride şüphesiz bu yola girileceğini bugün her şeyden önce toprak dağıtımı ve çiftçinin müstahsil hale getirilmesi keyfiyetinin önemli olduğunu önce devlet arazisinden faydalanılacağını sonra kamulaştırma yolunda bir sıra takip edileceğini anlatmıştır.⁵⁵²

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, Vali Şefik Soyer ile birlikte Menemen'e giderek incelemelerde bulunmuş, oradan Bergama, Soma'ya geçerek tarım kurumlarında incelemeler yapmış, çiftçilerle konuşmuştur.⁵⁵³ Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, Soma ve Kırkağaç'taki teknik ziraat teşkilatını inceledikten sonra Akhisar'a gelmiştir.⁵⁵⁴

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, Manisa halkevinde milletvekillerinin bulunduğu toplantıda üreticilerin üzüm, pamuk ve tütün gibi konular üzerinde dileklerini dinlemiştir. Daha sonra bu konular hakkında Anadolu Ajansı'na açıklamalarda bulunmuştur. Hatipoğlu, Ege Bölgesi'ne yaptığı gezilerden memnunluk duyduğunu, güzlük ekimin bu bölgede oldukça geniş olduğunu, yaza kadar bir problem olmadığı takdirde bol ürün alınabileceğini söylemiştir. Sözlerinin devamında ilkbahar ekinleri için çiftçilerin hevesli olduğunu, üretimde maliyetleri düşürmek ve verimi artırmak için gerekli olan tedbirlerin alınmasına dikkat ettiklerini belirtmiştir. Bakan tütünde, pamukta ve üzümde verim yükseldiği zaman fiyatlar bakımından çiftçinin de faydalanacağını sözlerine eklemiştir. Tarım Bakanlığı olarak mevcut olan

⁵⁵² *Ulus*, 5 Mart 1946.

⁵⁵³ *Akşam*, 6 Mart 1946.

⁵⁵⁴ *Akşam*, 8 Mart 1946.

imkanları artırmak ve bu imkanlardan en üst düzeyde faydalanmaya çalıştıklarını da ifade etmiştir.⁵⁵⁵

Muhtaç Avrupa ülkelerine yapılacak yardım işleri için Londra'da 3 Nisan'da toplanması kararlaştırılan Birleşmiş Milletler Tarım ve İaşe Bakanları Konferansı'na Türkiye Hükümeti adına katılmak üzere Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu İngiltere'ye gideceği kararlaştırılmıştır. Tarım Bakanının refakatinde Ticaret Bakanlığı müsteşarı Cahit Zamangil, Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Umum Müdürü Dr. İhsan Akhun, Tarım Bakanlığı uzmanı Atıf Güray ve danışman Mübin Halit Onaran bulunmuştur.⁵⁵⁶ 3 Nisan 1946 tarihinde Londra'da toplanacak olan Birleşmiş Milletler Tarım ve İaşe Bakanları Kongresi'ne katılacak olan Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu uçak ile İngiltere'ye hareket etmiştir.⁵⁵⁷ Londra'ya giden Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu'na Çalışma Bakanı Dr. Sadi Irmak da eşlik etmiştir.⁵⁵⁸

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu'nun başkanlığındaki heyet Londra'ya varmıştır. İaşe Konferansı Londra'da toplanmıştır. Uzmanlar bütün Avrupa ülkelerinin 1946 ürünü için şimdiden plan hazırlamaları lazım geldiğini söylemişlerdir. İngiliz Tarım Bakanlığı gelecek yıl İngiltere'nin yiyecek üretim durumu hakkındaki planını bildirmiştir. O yılki mahsul toplanıncaya kadar Avrupa'da özellikle Almanya'da milyonlarca insanın açlık çekeceği kesin ise de bunun pek vahim bir hal alarak ölüme kadar götürmeyeceği ümit edilmiştir. Bu nedenle konferansın asıl konusu elde edilecek ürünü çoğaltmak yolunda tedbirlerin alınması olmuştur. Bu dönem için Asya'da baş gösteren açlık Avrupa'ninkinden daha kötü durumda olduğu, Amerika'nın da birçok bölgelerinde kıtlık hüküm sürdüğü değerlendirilmesi yapılmıştır.⁵⁵⁹

Avrupa'nın hububat bakımından iaşesi hakkındaki olağanüstü konferans Westminster'de Church House binasında 18 millet temsilcilerinin katılımı ile toplanmıştır. Batı Avrupa ülkelerinin hepsi Almanya da dahil olmak üzere konferansta temsil edilmiştir.⁵⁶⁰ Konferansı İngiliz Dış İşleri Bakanı M. Bevin açmıştır. M. Bevin

⁵⁵⁵ *Ulus*, 12 Mart 1946.

⁵⁵⁶ *Ulus*, 24 Mart 1946.

⁵⁵⁷ *Ulus*, 27 Mart 1946.

⁵⁵⁸ *Akşam*, 2 Nisan 1946.

⁵⁵⁹ *Ulus*, 3 Nisan 1946.

⁵⁶⁰ *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1946.

bu münasebetle konuşmasında toplanan konferansın savaştan beri en önemli Avrupa Konferansı olduğunu belirtmiştir. Konferansa savaşta tarafsız kalmış ya da karşı tarafta bulunmuş devlet temsilcilerinin katılımının siyasi bir anlam ifade etmediğini, konferansın tam anlamıyla pratik anlamda sorunların çözümü için toplanıldığını sözlerine eklemiştir. M. Bevin konuşmasında iki hedef üzerinde durmuştur. Bu hedeflerden biri gelecek hasada kadar olan tehlikeli aşamada Avrupa devletlerinin ne gibi tedbirler alınabileceğini anlamaktır ve yardımların ihtiyacı karşılayabilmeleri için alınacak tedbirlerin incelenmesidir. M. Bevin'e göre gelecek yıl dünya için yiyecek durumu üzerinde yapılan tahminler birbirinden farklı olmakla birlikte hepsi ortak bir noktada buluşmaktadır ki o da gelecek hasat, güçlükleri ortadan kaldırmaya yetmeyecektir. Tahminlerin birbirinden farklı olmasının sebebini de açıklayan M. Bevin, gelecek hasat zamanına kadar Avrupa ziraatının ne dereceye kadar kalkınacak olduğunun net bir şekilde kestirilememesine bağlamıştır. Konferansın o dönem için hasat imkanları net bir tablo ile belirtilirse yararlı olacağını da sözlerine eklemiştir.⁵⁶¹

İaşe Konferansı'nda Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu da bir demeç vermiştir. Türkiye'nin de hububat krizi dışında kalmamış olduğunu belirterek, *"Türkiye'nin geçen yıl ki buğday rekoltesi o derece zayıf olmuştur ki mevcut stoklar iki rekoltenin birbirine bağlanmasına ancak yetişmektedir. Bununla beraber Avrupa buhranının halledilmesine yardım için Türkiye ufak makyaslarda hububat ihraç edecek ve bundan başka hayvan ihracatını fazlaştıracaktır. Harpten beri men edilmiş olan yumurta ihracatı da yakında başlayacaktır. Eğer Türkiye çok daha bol tarım aletlerine malik bulunsaydı çok daha fazla yardım yapacak bir durumda olurdu"* değerlendirmesinde bulunmuştur.⁵⁶²

Londra radyosu, Avrupa hububat konferansına katılmak üzere Londra'ya gitmiş bulunan Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Türkiye'ye hitap eden demecinin özetini vermiştir. Bakan konuşmasında Avrupa'daki iaşe darlığının ülkelerin tek tek kendi başlarına yenebilecekleri bir zorluğa benzemediğini ve konferansın bu zorluğu el birliği ile yenmek amacıyla toplandığını ifade etmiştir. Milletlerarası dayanışmanın bu konferansta daha da belirgin hale geldiğini bu sebeple

⁵⁶¹ *Ulus*, 4 Nisan 1946.

⁵⁶² *Cumhuriyet*, *Ulus*, 5 Nisan 1946.

güçlüklerin daha kolay bir şekilde yenilebileceğinin ümidini taşıdığını ve bu ümitle geleceğini belirtmiştir.⁵⁶³

Avrupa İaşe Konferansı'na katılan Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu dönmüştür. Yeni mahsulün bereketli olacağını müjdelemek üzere Tarım Bakanı'na buğday başaklarından derlenmiş bir demet takdim edilmiştir.⁵⁶⁴

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, Bakanlık binasında yerli ve yabancı gazete muhabirlerini kabul ederek Londra'da toplanan İaşe Konferansında alınan kararlar hakkında bilgi vermiştir. Konferansta toplanan 18 milletin tamamıyla insani amaçlarla iş birliği yaptığını belirten Tarım Bakanı, gıda bakımından küçükleri korumanın konferansın en başta gelen konularından biri olduğunu söylemiştir. Bakan açıklamasının devamında Avrupa'daki başlıca ihtiyaçlardan birinin ekmeklik hububat olduğunu ve yemeklik hububatın mümkün olduğu kadar idareli kullanılması üzerinde bir karara varıldığını ifade etmiştir. Bu kararın Amerika tarafından da kabul edildiğini aynı zamanda üretimin artırılması için de kararların alındığını belirtmiştir.⁵⁶⁵ Konferansta ayrıca stok durumunun önemli olduğuna vurgu yapılmış ve her ülkenin kendi ihtiyacını karşıladıktan sonra artan hububatı muhtaç ve aç olan ülkelere satılması kararlaştırılmıştır. Görüşülen bir diğer konu üretim vasıtaları olmuştur. Üretim vasıtaları yapan ülkeler bu vasıtaları ihtiyacı bulunan diğer ülkelere vasıta temininde bulunacaklar ve yardıma katılmış olacaklardı. Konferansa katılan milletler aldıkları tedbirleri ve yapabilecekleri yardımları Avrupa Ekonomik Komitesine bildirmiştir. Bakan, Türkiye'nin bu konuda hükümetçe alınan tedbirleri bildirerek yapılabilecek yardımlar arasında arpa, çavdar, yulaf, nohut, fasulye, bakla ve canlı hayvan olarak ise keçi, koyun ve sığır verilebileceğini söylemiştir.⁵⁶⁶

Türkiye UNRRA'ya⁵⁶⁷ altı milyon liralık bir kredi açmış ve 650 baş canlı hayvanın aç milletler için ihracına hazır olduğunu bildirmiştir. Tarım Bakanı Şevket

⁵⁶³ *Ulus*, 14 Nisan 1946.

⁵⁶⁴ *Ulus*, 23 Nisan 1946.

⁵⁶⁵ *Akşam*, 10 Mayıs 1946.

⁵⁶⁶ *Ulus*, 10 Mayıs 1946.

⁵⁶⁷ UNRRA, Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresidir. İkinci Dünya Savaşı sırasında kurulmuş uluslararası bir yardım kuruluşudur. Kasım 1943 yılında Çin, Sovyetler Birliği, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nin de aralarında bulunduğu 44 ülke UNRRA'yı kurmayı kabul etmiştir. Öncelikle bir Anglo- Amerikan savaş sonrası projesi olan bu organizasyon savaştan etkilenen ülkelere ve insanlara yardım amacıyla oluşturulmuştur. 1943 yılından 1947 yılına kadar UNRRA'nın yardım çabalarına en büyük katkıyı 2,7 milyar dolarla Amerika Birleşik Devletleri ve 625 milyon

Raşit Hatipoğlu kredinin büyük bir kısmının gıda maddeleriyle temin edileceği ümidinde olduğunu söylemiştir. Bakan, Türkiye'deki fazla gıdanın iki şekilde dağıtılacağını bunlardan birisinin satın alma arzusunda bulunan aç ülkelere göndermek, ikincisinin de kredi olarak UNRRA'ya verilmesi olduğunu ifade etmiştir. Fazla gıda maddeleri arasında sığır, koyun, keçi, çavdar, arpa, fasulye ve nohut bulunmaktadır.⁵⁶⁸

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, gazeteye çeşitli işler hakkında durum değerlendirmesinde bulunmuştur. Buna göre, zirai üretim bakımından 1946 yılının genel itibariyle iyi olduğunu ancak güz mevsiminin kurak geçmesine bağlı olarak ekinlerin biraz geç başladığını belirtmiştir. Fakat buna rağmen kış hem geç başlamış hem de yumuşak geçmesine bağlı olarak kış başlarına kadar ekimin yapıldığını ifade etmiştir. Kış sonlarına doğru yağışların artması ve bu yağışların bahar boyunca da sürmesi ülkede kıtlık ekinlerin durumunun iyileştiğini belirtmiştir. Bakan, o dönem için hasat ve harman sonuna kadar herhangi bir problem ile karşılaşmadığı takdirde zirai üretimin yüzü güldürecek duruma geleceğini ümit ettiklerini ve bu durumun gevşekliğe de sebebiyet vermemesi gerektiğinin de vurgusunu yapmıştır. Üretim ne kadar çok olursa olsun ziraat mahsullerine duyulan ihtiyacın fazla olduğunu söyleyen Hatipoğlu özellikle dünyada birçok ülkelerin iase sıkıntısı içinde olduklarını da unutmamak gerektiğini söylemiştir. Zirai üretim bakımından da üzerinde durulması gereken konulardan birisinin de bütün ürünlerin her türlü zararlılardan ve hastalıklardan korunması ve bunlarla savaş edilmesi işi olduğuna açıklık getirmiştir. Türkiye'de çeşit çeşit böcekler, türlü türlü hastalıklar her yıl ziraat ürünlerine zarar verdiğini ve bunlarla savaşmak zorunda olunduğunu da sözlerine eklemiştir.⁵⁶⁹

dolarla İngiltere yapmıştır. UNRRA'nın yiyecek, giyecek, tıbbi yardım gibi temel ihtiyaçlarını kapsayan yardım faaliyetlerinden yararlananlar tüm dünyada yaygındı. Yardım alan ülkelerin içinde Polonya, Yugoslavya, Yunanistan, İtalya, Çin de vardı. UNRRA kapatılmış ve yerini 1947 yılında Uluslararası Mülteci Örgütü (IRO) almıştır.

Widy Novantyo Susanto, Unaccompanied Childeren: UNRRA And Displaced Childeren In The United States' Zone Of Occupied Germany (1945- 1947), The Department of History İhsan Doğramacı Bilkent University, Ankara, August 2018, s. 1.

⁵⁶⁸ *Akşam*, 11 Mayıs 1946.

⁵⁶⁹ *Ulus*, 28 Mayıs 1946.

3. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI'NDAN 27 MAYIS ASKERİ DARBESİ'NE ŞEVKET RAŞİT HATİPOĞLU

1. DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARA GELİŞİ

Cumhuriyet ilan edildiğinden beri kesintisiz olarak devam eden CHP'nin iktidarı, 1950 seçimleri ile birlikte son bulmuştur. Demokrat Parti seçimlerden zafer ile çıkmış ve iktidarı devralmıştır. 1950 seçimleri “*Beyaz İhtilal*” olarak adlandırılan isimle tarih sahnesinde yerini almıştır.

CHP, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi partisidir. Ülkeyi aralıksız olarak 27 sene yönetmiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası tecrübelerinin haricinde bu sürenin 23 yılında karşısında hiçbir muhalefet partisi olmamıştır. Bu nedenle iktidarda kaldığı süre içerisinde hem ülkenin hem de toplumun yeniden inşası noktasında tek başına belirleyici olmuştur.⁵⁷⁰

Türk siyasi hayatına 1919- 1950 yılları arasında damgasını vuran CHP, İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı sıkıntıları savaşın sonunda yoğun bir şekilde yaşamaya başlamıştır. CHP'nin yaptığı uygulamalar hem hükümete hem de partiye karşı artarak devam eden bir muhalefetin oluşmasına sebep olmuştur.⁵⁷¹

1948 yılında yapılan ara seçimlerden sonra yeni hükümet Şemsettin Günaltay tarafından kurulmuştur. Hükümet, önce yeni bir Seçim Kanunu çıkartacağını duyurmuş ve ardından üzerinde çalıştığı seçim kanunu çalışmalarını tamamlamıştır. Yeni bir seçim kanunu ortaya çıkarmak çabasında olan Günaltay Hükümeti bu amaç doğrultusunda 25 kişiden oluşan bir komisyon kurmuştur. Kurulan komisyon, 1877'den itibaren Türkiye'de çıkartılan tüm seçime ilişkin yasaları gözden geçirmiştir.

⁵⁷⁰ Hakan Uzun, “Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946 Olağanüstü Kurultayı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIII/26, 2013 Bahar, s. 140.

⁵⁷¹ Ercan Haytoğlu, “Türkiye’de Demokratikleşme Süreci ve 1945’te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908- 1945)”, *PAÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:3, 1997, s. 50.

Buna ilaveten Belçika, İtalya, gibi Avrupa Devletleri'nin seçim kanunları ve mevzuatları tercüme edilerek incelenmiştir.⁵⁷²

Şemsettin Günaltay, Büyük Millet Meclisi önünde okunan programda seçim kanunu ile ilgili 1950 seçimlerinin vatandaşların kalbinde şüphe bırakmayacak şekilde bir seçim kanununun hazırlanacağını söylemiştir. Bu amaçla hükümet tarafından görevlendirilen komisyonca hazırlanan metni incelemek için bir ilim heyeti oluşturulmuştur. Heyet, üniversite profesörleri, Yargıtay, Danıştay ve üç baro olan İstanbul, Ankara ve İzmir barolarına üye olan 11 hukukçudan oluşmuştur. 14 Kasım 1949 yılında çalışmalarına başlamıştır.⁵⁷³

Hazırlanan tasarı 2 Şubat 1949 yılında Meclis Başkanlığına gönderilmiştir. Tasarı 7 Şubat'ta Meclis'e taşınmıştır. 7,8,9 ve 10 Şubat'ta karara bağlanmıştır. DP hazırlanan tasarıya muhalif olmamıştır.⁵⁷⁴ Anayasa, İçişleri ve Adalet komisyonlarından 10'ar üye ile bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonun başkanı ise Dr. Behçet Uz'dur. Komisyonunda Millet Partili⁵⁷⁵ üyeler nispi seçim sisteminden yana olduklarını belirtmiştir. DP milletvekillerinin nispi seçim konusunda fazla ısrarları olmamıştır. Onların ısrarı dürüst bir seçimin gerçekleşmesini sağlayacak seçim kanununun yapılması doğrultusunda olmuştur.⁵⁷⁶

⁵⁷² İbrahim Gazioğlu, 1946- 1954 Yılları Arasında Türkiye'de Demokratikleşme Adımları ve CHP'nin Tavrı, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, Temmuz 2021, s. 68.

⁵⁷³ A. Haluk Ülman, 21 Şubat 1950 Tarih ve 5545 Sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun Geçirdiği Hazırlık Safhaları, s. 62- 64. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/37747>.

⁵⁷⁴ Cem Karakılıç, Türk Siyasal Hayatında Muhalefet (1945- 1950), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Doktora Tezi, Ankara, 2015, s. 347- 348.

⁵⁷⁵ Millet Partisi, 20 Temmuz 1948 yılında kurulmuştur. İllerin büyük bir çoğunluğunda çok erken sürede örgütlenmiştir. Türkiye'de üçüncü parti haline gelmiştir. İlk olarak iddiası muhalefet partisi DP'ye ve iktidar partisi CHP'ye karşı siyasi bir cephe oluşturmaktır. Partinin Fahri Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Genel Başkanı Hikmet Bayur idi. Bunların yanında Enis Akaygen, Kenan Öner, Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı, Osman Nuri Kõnũ ve General Sadık Aldoğan partinin diğerkurucuları arasında yer almıştır. Partiyi kuranlar gerek insanlarda partinin halkın isteklerinden doğduğudüşüncesini oluşturmak gerekse daha mütevazı buldukları için kendilerine "sunucu" sıfatını layık görmüşlerdir. Erol Yüksel, Millet Partisi, s. 1. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/millet-partisi-1948-1981/?pdf=5186>. Partinin Osman Nuri Kõnũ ilk genel başkan vekili ve Mustafa Kentli ise ilk genel sekreteri olmuştur. Alihan Limoncuoğlu, "Türkiye'de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948)", *Akademik Hassasiyetler*, Cilt:5, Sayı:10, s. 146. Millet Partisi, siyasi çizgi açısından CHP ve DP'nin benzer olduğunusavunmuştur. MP kurucuları uzun süren tek parti dönemi uygulamalarına DP'nin yeterince muhalefet etmediğini iddia etmiştir. Partilerinin bu durumdan rahatsız olan toplum kesimleriyle kolay ilişkiler kuracağını varsaymışlardır. Abidin Çevik, "Türkiye'de Siyasi Partiler Arası Rekabette Din ve Devlet İlişkilerine Dair Tartışmalar: Millet Partisi Örneği", *İnsan&İnsan*, Sayı: 34, Yıl: 9, Güz 2022, s. 30.

⁵⁷⁶ Hakkı Uyar, "Türk Demokrasi Tarihinin En Önemli Seçimi: 1950 Seçimleri", *Demokrasi Platformu Dergisi*, 12/38, 2023, s. 55.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçimlerin yapılması kararı 24 Mart 1950 yılında belirlenmiştir. Buna göre 22 ret, 299 kabul oyu ile karara bağlanmıştır.⁵⁷⁷ Meclis'in tatil edileceği ve seçimlerin yapılacağı tarihini belirten önerge okunmuş ve oya sunulan önerge çoğunluk tarafından kabul edilmiştir. Önergeye göre, Türkiye Büyük Millet Meclisinde konuşulacak önemli bir madde kalmadığını bu nedenle toplantıya son verilmesi kararlaştırılmıştır. Aynı zamanda yeni meclisin 22 Mayıs 1950 Pazartesi günü saat 15.00'de olağanüstü toplanmasına karar verilmiştir.⁵⁷⁸

Süreç böyle işlerken CHP bir yandan da yerel kurultaylarını toplamaya başlamıştır. Bunlardan birisi de 28 Ocak 1950 tarihinde Manisa'da toplanacak il kongresi idi. Bu kongreye Manisa Milletvekili olarak Şevket Raşit Hatipoğlu da katılmıştır. Şevket Raşit Hatipoğlu, CHP Genel Başkan vekili Hilmi Uran ve Tekel Bakanı Şerafettin Bürge birlikte Manisa'ya gelmiştir.⁵⁷⁹ Bundan da anlaşıldığı gibi 1950 genel seçimlerine giderken Şevket Raşit Hatipoğlu'nun CHP içinde hala belli bir gücü vardı. Siyasetteki yerini koruyacak gibi görünüyordu.

1.1. 1950 Seçimleri

14 Mayıs 1950 seçimleri hem sonucu hem de hazırlanışı itibarıyla özgün bir seçim olmuştur. Çok partili siyasi hayatın başlaması ile birlikte seçim kanunu eleştirilmiştir. CHP ve DP'nin orta noktada buluşmasıyla 16 Şubat 1950 yılında seçim kanunu tekrar düzenlenmiştir. Kabul edilen seçim kanunu ile birlikte tek dereceli, gizli oy açık tasnif ve her ilin bir seçim çevresi olarak kabul edildiği, çok oyu alanın seçilmesi prensiplerine dayanmıştır. Seçim süreci yargının ve seçmenin denetimine açılmıştır. Seçim, halkın ve partilerin ortak yürüteceği bir etkinlik olarak isimlendirilmiştir. Yani seçim, hükümet işi olmaktan çıkarılmıştır. Hükümet görevlilerinin seçim anında yapacakları kötü eylemler seçim suçu arasında yer almıştır. Kanunun kabul edilmesinden bir ay sonra seçimlerin yenilenme kararı TBMM tarafından alınmıştır.⁵⁸⁰

⁵⁷⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 7, Cilt:25, 24 Mart 1950, s. 1107.

⁵⁷⁸ Resmî Gazete, Sayı: 7469, 29 Mart 1950, s. 18207.

⁵⁷⁹ Anadolu, 27 Ocak 1950.

⁵⁸⁰ Süleyman Güngör, "14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP'de Bunalım", *SDÜ Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 21, Mayıs 2010, s. 194.

1950 yılında yapılan seçimlerde uygulanan sistem, liste usulü çoğunluk sistemidir ve bu seçimde önemli olan nokta seçmenlerin partiler için değil adaylar için oy kullanmaları olmuştur. Yasa gereğince siyasi partiler illerden oluşan her bir seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısını geçmeyecek sayıda aday göstermişlerdir. Partiler, seçim çevrelerinde seçilecek milletvekili sayısından fazla aday göstermemiştir. Fakat daha az sayıda aday gösterebilmişlerdir. Bir kişi en fazla iki seçim çevresinde birden aday olabilmıştır. Bu adaylar iki seçim çevresinde seçimi kazanırsa bunların birisini seçmek durumundadır. Böyle bir sonuç çıkarsa tercih edilmeyen ildeki milletvekilliği boş kalacaktır.⁵⁸¹

Seçimden önce 27 Nisan 1950’de CHP ve daha sonra 8 Mayıs 1950 günü DP seçim beyannamelerini bildirmiştir.⁵⁸²

CHP’ye ait 27 Nisan’da yayınlanan seçim beyannamesi 32 maddeden oluşmuştur. Beyannamede Halk Partisi’nin seçim konusunda bütün şüphelerin ortadan kaldırılmasına önem verdiğini ve milletin güveninin yeniden sağlanması durumunda 1950- 1954 Meclis döneminde gerçekleştirmeye çalışacağı davalar sıralanmıştır. Beyannamede en önemli kaygılarının vatandaşın haklarından, can, mal ve mülkünden emin bir şekilde birlikte yaşatmak olduğu belirtilmiştir. Bu amaçla anayasanın değiştirilmesi konusu gündeme getirilmiştir. Buna ilaveten köy kalkınmasına önem verilerek köy yolları, su, toprak dağıtımı, köylüye elverişli ziraat aletleri, tohumluk dağıtma işine hız verilmesi ayrıca Ziraat Bankası sermayesinin 500 milyon liraya çıkartılmasının hedefleri arasında yer aldığı ifade edilmiştir. Eğitim ile ilgili vaatlerin de eklendiği beyannamede kasabaların ortaokullara kavuşması konusunda ve yine teknik okullar programının uygulanmasına önemle devam edileceği vurgusu da yapılmıştır. Ayrıca Batı ile olan ilişkilerin geliştirileceği de eklenmiştir.⁵⁸³

8 Mayıs 1950 yılında DP seçim beyannamesini yayınlanmıştır. Beyannamede DP, CHP’nin seçim beyannamesinin realist ve akılcı olmadığı düşüncesindedir. O güne kadar CHP’nin yapmış olduğu faaliyetlere değinilmiş ve özellikle ekonomi politikası üzerinde durularak eleştirilmiştir. Köylünün problemler yaşadığı, vergi sisteminin eksikliği, özel sektörün iş alanının küçültüldüğünden söz edilmiştir. Eğer

⁵⁸¹ Ahmet Demirel, *Tek Partinin Yükselişi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, s. 340- 341.

⁵⁸² Yeşim Karadeniz, “Çok Partili Siyasal Hayatın Dönüm Noktası: 1950 Seçimleri”, s. 643.

⁵⁸³ *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1950.

DP iktidara gelirse bunların hepsinin çözüleceği mesajı verilmiştir. Beyannamede genel hatları ile bütçede var olan problemin giderileceği, vergilerin düşürüleceği, iş hayatının ilerlemesini engelleyen bürokratik sınırlamaların kaldırılacağı, işçi ve köylüye ait sorunların batı demokrasilerine benzer şekilde çözüleceği belirtilmiştir. Ayrıca Anayasa’da demokrasi adına birtakım değişiklikler yapılacağı ve Amerika, İngiltere, Fransa gibi devletlerle dostluk içinde kalınacağı, barışın devam ettirilmesi için çalışılacağına dair söylemler de mevcuttur. Beyanname aynı zamanda DP’nin sloganı olarak da bilinen “*Söz Milletindir*” cümlesi ile bitmiştir.⁵⁸⁴

14 Mayıs 1950 seçimleri yaklaşırken CHP adaylarını da açıklanmıştır. Şevket Raşit Hatipoğlu, Manisa Milletvekili adayı olarak listede yer almıştır.⁵⁸⁵ Seçim kampanyası döneminde Şevket Raşit Hatipoğlu, aday olduğu Manisa’nın Gördes, Salihli ve Alaşehir ilçelerine gitmiş ve propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu seçim çalışmalarına Şevket Raşit Hatipoğlu ile birlikte Süreyya Örgüevren ve Faik Kurtoğlu da katılmıştır. Manisa’da ve ilçelerinde yapılan toplantılarda CHP’nin başardığı işler hakkında halkı bilgilendirme ihtiyacı duymuşlar ve destek istemişlerdir.⁵⁸⁶

Bu arada CHP Akhisar’daki toplantıya İzmir Milletvekili Haydar Rüştü Öktem ile birlikte katılan Şevket Raşit Hatipoğlu bir konuşma yapmıştır. Hatipoğlu bu konuşmasında seçimin milli bir görev olduğuna, bütün vatandaşların haklarını ezdirmeden ve üşenmeden seçim günü oylarını kullanmalarının önemine işaret etmiştir. Hatipoğlu, konuşmasında muhalefetin görevine de değinme ihtiyacı duymuştur. Konuşmasının devamında Türkiye’de halk yönetiminin sağlam bir şekilde ilerleyebilmesi için muhalefetin iyi olan şeylere iyi demesi ve eksikleri söylemesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Ancak muhalefetteki DP’nin bunu başaramadığını, iyi yapılan işleri mütemadiyen kötülediğini ifade etmiştir. Türkiye’deki muhalefetin yapıcı olmadığına dikkat çeken Hatipoğlu, Türkiye’nin bazı sorunlarına rağmen ilerlemekte olduğunu belirtmiş ve konuşmasını Cumhuriyet hükümetinin

⁵⁸⁴ Çağatay Benhür, “14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP’nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları”, *Selçuk Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Sayı:17, 2017, s. 67.

⁵⁸⁵ *Anadolu*, 23 Nisan 1950.

⁵⁸⁶ *Anadolu*, 26 Nisan 1950.

kurulduğundan itibaren yapmış olduğu hizmetlerle ilgili rakamlar vererek açıklamıştır.⁵⁸⁷

Seçim günü yaklaşmaya başladıkça CHP ve DP, seçimde galip gelmek için bazı faaliyetlerde bulunmuştur. CHP, af kanunu çıkarmış ve Toprak Kanunu'nda birtakım değişiklikler yapmıştır. Amerika'dan getirilen traktörlerin büyük çiftçilere verilmesine ait çalışmalar yapılmıştır. Dönemin Ankara Valisi Avni Doğan, Ankara Valiliği tarafından 50 köyde kurulan Tarım Makineleri işletmelerine ait hazırlıkların tamamlandığını köylere ayrılan makine gruplarının yerlerine sevkine başladığını belirtmiştir.⁵⁸⁸

Seçim sürecinde DP Başkanı Celal Bayar, seçimlerde milli birliği bozacak girişimlere karşı olunacağını söylemiştir. Bayar konuşmasında 1950 seçimlerinin ülkenin siyasi hayatında önemli bir yere sahip olduğunu, bu seçimlerin ya ülkede millet iradesini temel alan tam manası ile iradenin oluşturulmasına temel olacağını ya da ülkeyi yeniden yeni bir siyasi kaosa sürükleyeceğini ifade etmiştir.⁵⁸⁹

DP'nin 1950 seçimlerinde üzerinde durduğu konular vardır. Bu konulardan birincisi İnönü'nün hem Cumhurbaşkanı hem de CHP Genel Başkanı olması durumunun değişmesidir. İkinci konu, seçim kanunun değiştirilmesi ve seçimlerin güvenli bir şekilde yapılmasının sağlanmasıdır. Üçüncü konu, muhalefeti tedirgin etmeyecek şekilde çalışması için bazı demokratik olmayan yasaların kaldırılmasıdır. DP, bu üç ana meseleyi siyasi gündeme taşımıştır ve siyasi gündemde kalmasını

⁵⁸⁷ *Anadolu*, 4 Mayıs 1950.

⁵⁸⁸ *Ulus*, 14 Nisan 1950.

⁵⁸⁹ *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1950.

sağlamıştır. Ayrıca Parti'nin 1947 tarihinde toplanan I. Kongresi'nde "*Hürriyet Misakı*"⁵⁹⁰ diye anılan kararında bu üç meseleye değinmiştir.⁵⁹¹

14 Mayıs 1950 yılında yapılan seçimlere CHP ve DP bütün illerde, MP ise 22 ilde katılmıştır. Seçime katılma oranının yüzde 89,3'ü bulduğu seçimlerde DP adayları oyların ortalama yüzde 53,3'ünü, CHP adayları oyların yüzde 39,9'unu almıştır. MP ise oyların yüzde 3,1'ini almıştır. Ortalama yüzde 4,8 oy alan bağımsız adaylardan bir kişi Meclis'e girebilmiştir.⁵⁹²

Seçimlere katılım oranı yalnızca seçimler sırasında üst düzeyde olmamıştır. Aynı zamanda milletvekili olabilmek için partilerin ön seçimlerine katılımında yüksek oranlarda olduğu gözlemlenmiştir. Bunun nedeni olarak da seçimlerin güvenli bir şekilde geçeceğine dair olan inancın var olması ve çok partili siyasal yaşamın beklenebilir bir durum olduğunun halk tarafından benimsenmesi olarak değerlendirilmiştir.⁵⁹³

1950 seçiminde seçmenler ve adaylar, partilere oy kullanmamış, adaylara oy kullanmışlardır. Seçmenler, aynı anda farklı partilerin adaylarından veya farklı partilerin adaylarıyla bağımsızlardan oluşan karma liste yaparak oy kullanabilmişlerdir. Bu durumda aynı anda seçime katılan üç partinin adaylarıyla bağımsız adaylara oy vermek mümkün olabilmiştir. Seçim sistemi bu şekilde olunca

⁵⁹⁰ Demokrat Parti tarafından 7 Ocak 1947 yılında toplanan Birinci Büyük Kongresi'nde "*Hürriyet Misakı*" kabul edilmiştir. Yasalardaki antidemokratik kararlar kaldırılmazsa, tam güvenceli bir seçim yasası kabul edilmezse, Parti Başkanlığı ile Devlet Başkanlığı birbirinden ayrılmazsa yönetim yansızlığı sağlanmazsa DP Genel Merkezi, meclisi terk edip mücadeleyi "*sine-i millete*" götürmeye karar verebilecekti. Gül Tuba Taşpınar, Türk Siyasal Tarihinde Hürriyet Partisi'nin Yeri, s. 17. <http://cdn.istanbul.edu.tr/statics/ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2013/03/ydta-08-dagci.pdf>.

DP Birinci Büyük Kongresi'nin siyasal hayata etki eden sonuç, kongre sonunda Ana Davalar Komisyonu tarafından hazırlanmış ve üyeler tarafından onaylanmış "*Hürriyet Misakı*" bildirisiidir. Bildiride iktidar partisinin yapmış ve yapmamış olduğu konular üzerine durulmuştur. İktidar tarafından 1946 yılında yapılan seçimlerin yapısal biçimi ve halkın bu yapısal biçiminden kaynaklı oylarını serbest bir şekilde kullanmadığı üzerinde durulmuştur. DP bu bildiri ile bir anlamda kendi hayatının devam etmesini garanti altına almıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırka örneklerinde olduğu gibi siyasal hayatta kısa süre içinde silinme olasılığını Hürriyet Misakı ile ortadan kaldırmıştır. Oğuz Kağan, "İktidar Muhalefet İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti'nin Birinci Kongresi", *Akademik Hassasiyetler*, Cilt: 8, Sayı: 15, 2021, s. 174- 175.

⁵⁹¹ Çağfer Güler, "Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte (1945- 1960) Serbest Fırka Deneyiminin İzleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 34, S.57, 2015, s. 307- 308.

⁵⁹² *Seçim Sistemi ve Siyasal Partiler Araştırması*, TÜSİAD, Kasım 2001, s. 210- 211.

⁵⁹³ Sinan Yıldırım, 1950 Seçimleri ve Propaganda, s. 148.

<http://cdn.istanbul.edu.tr/statics/ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2013/03/ydta-06-yildirim.pdf>.

sayım esnasında sadece adayların almış oldukları oylar sayılmıştır. Buna karşılık partiler için herhangi bir kayıt tutulmamıştır. Partilere ait alınan tek kayıt seçimden ve sayımdan önce bilinen hangi adayın hangi partinin adayı olduğudur. 1950 seçimlerinde dönemin idari yapısına uygun olarak toplam 63 ilde 487 milletvekilliğinin seçilmesi öngörülmüştür. 63 ilde aday gösteren DP, illerin 44'ü tam liste halinde kazanmıştır. CHP sekiz ilde tam liste halinde seçimi kazanmıştır ve kazandığı illerin toplam milletvekili sayısı 42'dir. 11 ilde ise birden fazla partinin adayı çoğunluğu sağlamış ve milletvekilliğine hak kazanmıştır. Bu illerdeki toplam milletvekilinin 58 DP'li, 27'si CHP'li, 1'i MP'li, 1'i de bağımsız adaydır. Sonuç olarak 487 milletvekilliğinden 416'sını DP, 69'unu CHP, 1'ini MP kazanırken 1 bağımsız aday da milletvekili seçilmiştir. Bununla birlikte TBMM'deki partilerin fiili olarak milletvekili dağılımı bu şekilde değildir. Çünkü iki ilden birden aday gösterilerek her iki yerde de seçimi kazanan milletvekillerinin olmasıdır. CHP ve MP 'nde iki ilde birden seçim kazanan bir aday bulunmamaktadır. Ancak DP'nin iki ayrı seçim çevresinde aday gösterdiği kişilerden 13 kişi her iki ilde de milletvekili seçilmiştir. Seçim kanunu gereği seçimlerin tamamlanmasının ardından bu 13 kişi seçildikleri illerden birini tercih etmiştir. Tercih edilmeyen seçim çevresinin milletvekilliği boş kalmıştır. Böylece aslında 416 milletvekilliği kazanan DP, meclise fiilen 403 milletvekili göndermiştir.⁵⁹⁴

15 Mayıs günü seçimi kaybettiği kesinleşen CHP, 15 ve 16 Mayıs tarihlerinde parti teşkilatlarına bir bildiri göndermiştir. Gönderilen bildiride CHP'nin Millet Meclisi seçimlerini ve iktidarı kaybettiği belirtilmiştir. Partinin bundan sonra Türkiye'ye ve Türk Milleti'ne büyük işler yaparak halkı bilgilendirmeye devam edeceklerini, muhalefette yer alarak ülkeye bu alanda hizmet vermenin güzel örneği olunacağı ifade edilmiştir. Bu nedenle hiç kimseye husumet beslenmemesini ve parti çalışmalarının İsmet İnönü etrafında devam edileceği eklenmiştir.⁵⁹⁵

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, 16 Mayıs 1950'de Celal Bayar'ı Çankaya Köşkü'ne çağırmıştır. Kendisini tebrik ettikten sonra Başbakan ve kabine üyelerinin hükümeti teslim etmek istediklerini bildirmiştir. Celal Bayar, İsmet İnönü ile aynı gün ikinci bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede hükümeti kurmak için zamanın sınırlı

⁵⁹⁴ Ahmet Demirel, *Tek Partinin Yükselişi*, s. 342- 346.

⁵⁹⁵ Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1980- 1950)*, s. 463.

olduğunu söyleyerek kabinenin TBMM açılıncaya kadar görevde kalmasını istemiştir.⁵⁹⁶

20 Mayıs 1950’ de Demokrat Parti Meclis Grubu toplantısında Celal Bayar oturumu açmıştır. Bayar, iktidar partisi olarak DP’ye düşen görev ve sorumlulukları belirttikten sonra Cumhurbaşkanlığı seçimine geçileceğini söylemiştir. Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar’ın aday gösterilmesini isteyen ve bazı milletvekillerinin imzalarını taşıyan önerge okunmuştur. Gizli oy ile yapılan seçime 376 milletvekili katılmıştır. Celal Bayar 345 oyla Cumhurbaşkanı için aday seçilmiştir. Meclis başkanlığı adaylığı için yapılan seçimde İçel ve Balıkesir Milletvekili Refik Koraltan 274 oy almıştır.⁵⁹⁷

22 Mayıs’ta Celal Bayar Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, ilk DP Kabinesini kurmaya İstanbul Milletvekili Adnan Menderes’i görevlendirmiştir.⁵⁹⁸

1.2. 1950 Seçimleri Sonrası Hazırlanan Cumhuriyet Halk Partisi’nde Islahat Yapılması Teklifi ve Şevket Raşit Hatipoğlu

Kurultaylar, siyasi partilerin yapılanmalarını yeniden analiz ettiği bir süreç olarak değerlendirilebilir. 29 Haziran- 3 Temmuz 1950 tarihleri arasında gerçekleştirilen VIII. CHP Kurultayı partinin muhalefet partisi olarak gerçekleştirdiği ilk kurultay olmuştur. Seçimi kaybetmenin nedenleri bu kurultayın görüşülen konuları arasında yer almıştır.⁵⁹⁹

Şevket Süreyya Aydemir, CHP’nin ilk muhalefet kurultayı öncesi içinde bulunulan durumu değerlendirmiştir. CHP’nin bir devlet partisi olduğunu halkın oyları ile yeni bir parlamento mücadelesi yaparak gelen bir parti olmadığını ifade etmiştir. Sonuç olarak dünyanın değiştiğini ve İnönü ile CHP için çetin bir dönem başladığını

⁵⁹⁶ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946- 1960)*, s. 181.

⁵⁹⁷ *TBMM, Tutanak Dergisi*, Dönem:9, Cilt:1, 22 Mayıs 1950, s. 5-7.

⁵⁹⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem:9, Cilt:1, 22 Mayıs 1950, s. 8. Ayrıca bkz. *Ulus*, 23 Mayıs 1950.

⁵⁹⁹ İbrahim Gazioğlu, “1946- 1954 Yılları Arasında Türkiye’de Demokratikleşme Adımları ve CHP’nin Tavrı”, s.107- 108.

da sözlerine eklemiştir. Aydemir, “*To be or not to be!- var olmak veya olmamak!*” diyerek İnönü ve CHP’nin kaderi üzerine sorulan sorunun bu olduğunu belirtmiştir.⁶⁰⁰

Türkiye’de 1945 yılından sonra gelişmeye başlayan çok partili hayat ve iktidarın karşısında bir muhalefetin yaşamasına imkân verme süreci açısından CHP’nin VIII. Kurultayı önemli bir yerdedir. Tek parti disiplini ve rakipsizlik içinde geçen bir dönemden sonra CHP’nin muhalefette yer alması Türkiye’de iltir. CHP kendi hazırladığı seçim kanunu ile bu sonucun çıkmasına olanak sağlamıştır. CHP iktidarda olduğu yıllarda CHP’nin kendi isteği ile koltuğundan inmeyeceği iddialarında bulunulmuştur. İnönü’nün muhalefet lideri olarak söylediği kurultay nutku bu türlü iddiaları çürütmüştür. İnönü, CHP’ye yıllardır haksız yere atılan iftiraların aslında çürük olduğunu bütün dünyaya ispat ettiğini söylemiştir.⁶⁰¹

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, partinin yapılan VIII. Kurultayında değerlendirmelerde bulunmuştur. Yaptığı değerlendirmeler arasında 1950 seçimlerini kaybettiklerini belirtmiştir. Muhalefet görevini üzerlerine aldıklarını söylemiştir. İnönü konuşmasının devamında partinin çalışmasının uzun vadeli bir çalışma olacağını ve ülkede siyasi önemi korumak şartıyla iktidardan bütün gücüyle iş yapmaya başlamasını bekleyeceklerini ifade etmiştir. Kendi parti teşkilatında ilke ve fikirlerin her gün daha iyi anlatılacağına vurgu yapan İnönü, bunların ülkenin gözü önünde olacağını da eklemiştir.⁶⁰²

CHP Yüksek Kurulu tarafından seçilen Komisyon, 29 Haziran 1950 gününde Başkanlığa Cevdet Kerim İncedayı’yı, sözcülüğe Prof. Dr. Yavuz Abadan’ı ve katipliğe Zihni Betil’i seçmiştir. Daha sonra Başkanlık tarafından gönderilen konular ve öneriler üzerinde kararlara varılmıştır.⁶⁰³

CHP’nin 1950 yılındaki VIII. Kurultayında seçim yenilgisinin sebepleri gündeme geldiği için partide yenilik hareketleri başlamıştır. Bunun örneği ilk defa genel sekreterlik görevine delege çokluğu ile Kasım Gülek seçilmiştir. CHP’nin tek

⁶⁰⁰ Aynur Bakoğlu, Türk Basınında 1950- 1954 Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi’nin Demokrasi Konusundaki Muhalefeti, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000, s. 58.

⁶⁰¹ Nihat Erim, “Başkan İnönü’nün Nutku”, *Ulus*, 1 Temmuz 1950.

⁶⁰² *Ulus*, 30 Haziran 1950.

⁶⁰³ *Ulus*, 3 Temmuz 1950.

parti döneminde içerisinde barındırdığı çeşitli gruplar DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte artık hem CHP içinde hem de CHP dışında kendini göstermeye başlamıştır.⁶⁰⁴

Dönemin gazete haberine göre, ilk gün ortaya çıkan konu, partide ıslahat yapılması teklifine dair broşürdeki 15 imza gün yüzüne çıkmıştır. Teklifte partinin milliyetçilik ve devletçilik görüşünde yeni esaslar ortaya konmuştur. Bu Kurultayda parti programında değişikliğe taraftar olmayanlar ıslahat teklifindeki devletçilik tanımını reddetmişlerdir. Sosyalist ekonomik sisteme göre çok geri olduğunu ifade etmişlerdir. Islahat teklifi yapanlar eski milletvekilleridir.⁶⁰⁵

CHP, yeni iktidar karşısında küçük bir grup ile temsil edilmek durumunda kalmıştır. Seçimlerin sonrasında yapılan VIII. Kurultayın öncesinde büyük bir çoğunluğunu eski milletvekilleri ve kurultay üyelerinin oluşturduğu toplam 101 CHP'li parti içerisinde kapsamlı reform yapılmasını öneren bir metne imza atmıştır. Metinde 1950 seçimlerinde CHP listelerinde Meclis'te yer alan milletvekillerinden yalnızca Ordu Milletvekili Yusuf Ziya Ortaç'ın imzası vardır. Bununla birlikte 2'si 7. Yasama döneminde, 26'sı 8. Yasama döneminde milletvekilliği yapmış 28 eski milletvekili metne imzalarını koymuşlardır. Bunlardan 16'sı ya 1946 seçimlerinde ya da aynı yasama dönemi içinde yapılan ara seçimlerinde ilk kez milletvekili seçilmiş kişilerdir. Metinde imzası bulunan eski milletvekilleri arasında eski Tarım Bakanlarından Şevket Raşit Hatipoğlu da bulunmaktadır.⁶⁰⁶

Hazırlanan metin önsöz ile birlikte toplam on bölümden oluşmuştur. Önsöz bölümünde CHP'nin 1950 yılında yapılan seçimlerden sonra iktidarı başka bir partiye devrettiğini ve bu nedenle muhalefet durumuna geçtiğini yazmıştır. Partinin o gün için ve daha sonra gelecek zamanlarda üzerine aldığı görevleri başarabilmesi bazı şartların yerine getirilmesine bağlanmıştır. CHP'nin VIII. Kurultayı bir dönüm noktası olarak nitelendirilmiştir.⁶⁰⁷

⁶⁰⁴ Yüksel Kaştan, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP'nin Yönetim Anlayışında Gelişmeler (1938- 1950)", s. 127.

⁶⁰⁵ *Akşam*, 1 Temmuz 1950.

⁶⁰⁶ Çağdaş Görücü, *Demokrat Parti İktidarında CHP: İdeolojik ve Örgütsel Arayışlar (1950- 1960)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ağustos 2019, s. 144.

⁶⁰⁷ *CHP'de Islahat Yapılması İçin Teklif*, Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.O.- Yeni Matbaa, Ankara, 1950, s.4.

Sunulan metnin “*Başlangıç*” adı verilen bölümünde CHP’nin nasıl kurulduğu ve neleri başardığı anlatılmıştır. CHP’nin “*Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*” nin bir devamı olarak Atatürk tarafından kurulduğu 1945 yılına kadar da tek parti olarak ülkenin idaresini elinde tuttuğundan ve bu süreç içerisinde CHP iktidarı yeni kurulan devleti temelleştirmek ile uğraşırken bir yandan da birçok alanda inkılapların yapılması için çaba harcadığına vurgu yapılmıştır.⁶⁰⁸

Zihniyet bölümünde “*otorite zihniyeti*” olarak adlandırılan bir kavramdan söz edilmiştir. Bu zihniyet ile ilk dönemlerde birçok zorluğun aşıldığı ancak zaman içerisinde bu zihniyetin partinin içine derinlemesine sindiğinden ve partinin hem kendi içindeki fonksiyonlarını hem de millet karşısındaki çalışmalarını otorite zihniyetiyle yürüttüğünden bahsedilmiştir. Metinde bu tutuma karşı eleştirel bir tavır ortaya konmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi millet karşısında programı, ilkeleri ve heyecanları ile millete kendini beğendirmekten daha çok temsil ettiği iktidarı kullanarak varlığını devam ettirme yolunu tuttuğu ifade edilmiştir. Bunun bir hata olduğu da belirtilerek, partinin zihniyetinde mevcut olan böyle bir hatanın düzeltilmeden demokrasi şartları içerisinde mücadeleye atıldığı da eleştirilmiştir. CHP’nin yeni şartlar içinde var olabilmesi için otorite zihniyetini bırakarak program zihniyetini yerleştirmesi gerektiğine dair vurgu yapılmıştır.⁶⁰⁹

Metnin “*Prensipler*” bölümünde ilkeler ayrı ayrı ele alınmıştır. Partinin ilkelerinin tarihin gerçeklerinden ve milletin zaruretlerinden doğduğu ifade edilmiştir. Milliyetçilik ilkesi metin içerisinde karşılaştırma yapılarak açıklanmıştır. Buna göre, Millî Mücadele sonrası temsil edilen milliyetçilik ile daha sonraki dönem arasında büyük bir fark olduğu, CHP’nin yeniden milli heyecanlar yaşatan bir parti olarak toparlanabilmesi için milliyetçilik ilkesinin hem dikkatli hem de özenli bir şekilde ifade edilmesi gerektiğinin vurgusu yapılmıştır. Devletçilik ilkesinde ise, Parti’nin Türk Milleti’nin zorunluluklarından doğan ve tamamıyla Türkiye’ye özgü devletçilik ilkesinin iyi bir şekilde açıklamasını yapamamış olması eleştirilmiştir. Eleştirilen bir diğer mesele ise devletçilik ilkesinin herkes tarafından bir türlü anlaşılamaması, istenildiği gibi sağa sola, ileriye geriye çekilmesine sebebiyet vermesi olmuştur. Partinin ülkedeki devletçiliği sosyalist devletçilik olarak sayan hatta onu materyalist

⁶⁰⁸ CHP’de Islahat Yapılması İçin Teklif, s. 5.

⁶⁰⁹ CHP’de Islahat Yapılması İçin Teklif, s. 8- 9.

ve Marksist olarak kabul edenlere karşı bir tepki vermediği iddiasında bulunulmuştur. Sadece fikri anlamda değil uygulama alanında da hataların yapıldığı ancak yapılması gerekenin “devlet için devletçilik” değil “halk için devletçilik” olduğu yönünde bir öneri sunulmuştur. Metne imza atan kişiler sağlam bir ekonominin ülkedeki çiftçilik temeli üzerine kurulacağına ve sağlıklı bir toplumun da geniş ve refah bir köylü tabakasına dayanabileceğine inandıklarını belirtmiştir.⁶¹⁰ Bu bakış açısı Şevket Raşit Hatipoğlu’nun eserlerinde, yazılarında ve Tarım Bakanlığı döneminde yaptığı faaliyetlerde de dikkat çeken bir unsur olmuştur. Şevket Raşit Hatipoğlu’nun çiftçilerin ve köylülerin durumunu öne çıkarıp kalkınmanın merkezine kırsalı koyması şaşırtıcı bir durum değildir. Devletçiliğe yaklaşımından tarımsal kalkınmaya uzanan çözüm önerilerinde eğitim öğretim süreci ile bürokrasideki ve siyasetteki görevleri doğrudan etkili olmuştur. Kısacası Hatipoğlu’nun önerileri kendi birikimlerinin ve formasyonunun bir parçasıdır.

Halkçılık ilkesine de değinilerek “*Hakimiyet Milletindir*” fikrini ilk defa benimseyen CHP olduğu ve halk idaresini ilk önce benimsemesine rağmen bütünü ile hayata geçirilmesi yönünde çaba harcamaması eleştirilmiştir. Metinde devlet otoritesinin şahıs menfaatleri doğrultusunda kullanılmasına dair ve devlet kuvvetlerinin halk üzerinde vasıta haline getirilmesine karşı mücadele edilmesinin ilkeler arasına alınması gerektiği yönünde öneri sunulmuştur. İmzacılara göre bütün vatandaşlar farksız olarak serbest ve eşittir.⁶¹¹

İmzacılara göre CHP, laiklik ilkesini ülkedeki gerçeklere göre ortaya koymaya çalışmıştır fakat yapılan çalışmalar eksik kaldığı için beklenen sonuç alınamamıştır. Parti kendisi dışındaki kuvvetlerin laikliği bir bakıma din düşmanlığı olarak görme ve gösterme gayretlerine seyirci kalmıştır. İnkılapçılık ilkesi için ise CHP’nin inkılapçılık ilkesine sarılması zorunluluğu bulunduğu inandıklarını, partinin o güne kadar başardığı inkılapların bekçiliğini yapmak zorunda olduklarını belirtmiştir. Cumhuriyet ilkesi için insan aklının ve tecrübesinin bulabildiği en iyi idare şeklinin cumhuriyet olduğu ifade edilmiştir. Ancak cumhuriyet ideali gerçek anlamıyla halka anlatılamamış ve benimsetilememiştir. Ülkede devlet şekli cumhuriyet olmasına

⁶¹⁰ *CHP’de Islahat Yapılması İçin Teklif*, s. 11- 15.

⁶¹¹ *CHP’de Islahat Yapılması İçin Teklif*, s. 16-17.

rağmen diktatörlük tehlikesinin uzaklaştığının iddia edilmeyeceğinden bahsedilmiştir.⁶¹²

Metnin “*Program*” bölümünde imzacılar parti programının ikiye bölünmesini savunmuşlardır. Asıl program içine görüşler, ilkeler ve ana davalar konmalıdır. Diğer kısım yani günlük politikaya ait konular, istenirse ayrıca tatbikat programı olarak hazırlanabilir. Bu doğrultuda programa alınacak ana prensipler o günkü şartlara ve geçmişteki tecrübelerden alınan derslere göre işlenmelidir. Bunun yanı sıra parti ana kadrosu ele alınmalı, üye kayıtlarının düzenlenmesi ve ülkenin her yerinde gerçek partililerin tespit edilmesi gerekliliğinden söz edilmiştir.⁶¹³

İmzacılar sundukları tekliflerin hepsi birden revizyon ve reorganizasyon teklifi adı ile anılabileceğini ve CHP’de köklü bir değişime ihtiyaç olduğunu bunun da geciktirilmeden yapılmasını istemiştir. 1950 seçimleri açık bir şekilde göstermiştir ki, yapılacak olan değişim, şekli ve kısmi olamamalıdır. Partinin zihniyetine, prensiplerine, programına, tüzüğüne, kadrolarına, fonksiyonlarına varana kadar bütün varlığını kapsayan türden olması gerektiğinin vurgusu yapılmıştır.⁶¹⁴

Cumhuriyet gazetesinin kurultayı izleyen muhabiri Doğan Nadi, Halk Partisi’nin asıl düşmanlarını yıllarca kendi içinde beslediğini ve bunun farkında olmadığını ifade etmiştir. Doğan Nadi’ye göre herkes 15 Mayıs demokrati kesilmiştir. Yine kurultay günlerinde Nadir Nadi, Halk Partisi’nin madde ve sayı üstünlüğünü bir kuvvet kaynağı olarak gördüğünü belirtmiştir. Ayrıca kendi bünyesini oluşturan kalabalığın uyumunu dikkate almadığı yönünde eleştirel bir tavır da sergilemiştir. Nadir Nadi’ye göre softa ile sosyalist, ırkçı ile milliyetçi, liberal ve devletçi olanlar yıllarca CHP’nin kucağında barınmıştır. Partililer arasında fikir ve tartışma hürriyetinin ortadan kalktığını savunmuştur. Bu nedenle Halk Partisi’nin görünürdeki kalabalığının gerçekte bir zayıflık göstergesi olduğunu belirterek partinin zayıflığını meydana getiren nedeni ortadan kaldırması gerektiğini ve kendi içinde fikri bir temizleme hareketine girişmesine vurgu yapmıştır.⁶¹⁵

⁶¹² CHP’de Islahat Yapılması İçin Teklif, s. 18- 20.

⁶¹³ CHP’de Islahat Yapılması İçin Teklif, s. 21- 28.

⁶¹⁴ CHP’de Islahat Yapılması İçin Teklif, s. 33.

⁶¹⁵ Hikmet Bila, CHP Tarihi (1919- 1999), Doğan Kitapçılık, İstanbul, Temmuz 1999, s. 140- 141.

Kurultayda yapılan Genel Başkanlık seçimine İsmet İnönü de dahil olmak üzere 488 üye katılmıştır. Sonuç olarak 487 oy ile İsmet İnönü Genel Başkanlığa seçilmiştir.⁶¹⁶

2. DEMOKRAT PARTİ'NİN YÜKSELİŞ YILLARI

DP'nin bu dönemde başarı elde etmesindeki temel sebep ekonomi alanında yapmış olduğu faaliyetlerdir. Mevcut durum değerlendirildiğinde milli gelir oranı bu dönem yüzde 15 oranında artmış ve bu oran ilerleyen zamanlarda artarak devam etmiş, yüzde 38,9'a ulaşmıştır. Demokrat Parti iktidarının ekonomik alanda elde ettiği başarısının ana kaynağı tarım sahası olmuştur. Demokrat Parti bu başarıyı elde etmek için tarım alanlarını artırmış, devletin elindeki arazilerin bir bölümü köylülere dağıtılmış ve boş topraklar işletmeye açılmıştır. Gizli işsizlik olarak adlandırılan nüfusun bu bölümünde yer alanlar yeni çalışma alanlarında değerlendirilmiştir. Bunlara ilaveten tarım alanında makineleşmeye gidilmiştir. Tarımda elde edilen ürünlerin nakil işlemleri ve korunması için yeni imkanlar geliştirilmiştir. Tarım kesiminde çalışanların kredi ihtiyaçları Ziraat Bankası yardımıyla giderilmiştir. Tarımsal fiyatlar artırılmış böylece köye daha fazla miktarda para akışı sağlanmıştır. Tarımda yapılan faaliyetlerin yanı sıra bu dönemde yol ve köprü inşaatına da ağırlık verilmiştir. Demir, bakır cevheri üretimi artmış ve şeker, çimento, dokuma alanlarında ilerlemeler yaşanmıştır. DP'nin yükseliş yıllarında elde etmiş olduğu başarıda rol oynayan bir diğer etmen ise partinin kazandığı aydın desteği olmuştur. Aydın kesim DP'nin ilk iktidar yıllarında DP'yi desteklemeye devam etmiştir.⁶¹⁷

2.1. 1954 Seçimleri

Türkiye'de 2 Mayıs 1954 yılında yapılan genel seçimler ile TBMM'de görev alacak olan 10. Dönem milletvekilleri belirlenmiştir. Bu seçimler Türkiye'de çok partili demokratik hayatın yeni filizlendiği bir dönemde DP'nin ilk iktidarda olduğu ve buna karşılık CHP'nin ilk muhalefet döneminin ardından gerçekleşen bir genel seçim olma özelliğine sahiptir.

⁶¹⁶ *Ulus*, 4 Temmuz 1950.

⁶¹⁷ Cem Eroğlu, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s. 131- 134.

1954 seçimlerinin yaklaştığı günlerde CHP’de gündem yerel kurultaylar olmuştur. Bu bağlamda 1954 yılının Ocak ayında Manisa’da köy- ilçe kongresi toplanmıştır. Bu kongreye Şevket Raşit Hatipoğlu, CHP eski milletvekillerinden Hilmi Öztarhan ve Feyzullah Uslu ile birlikte katılmıştır. Halkevinde yapılan kongrede çok sayıda köy delegesi, il ve ilçe başkanları, üyeler yer almıştır. Eski Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, Kongre başkanlığına seçilmiştir. Hatipoğlu başkan seçildikten sonra kürsüye çıkmış ve delegeleri selamladıktan sonra vatanın korunması için canını feda eden şehitler ve Atatürk’ü anmak adına saygı duruşuna davet etmiştir. Bu arada konuşmalar başlamadan önce idare heyeti faaliyet raporu okunmuştur. Kongrenin sonunda ilçe başkanları belirlenmiş ve Şevket Raşit Hatipoğlu seçim sonuçlarını açıklamıştır. Bu açıklamadan sonra Hatipoğlu kongrenin kapandığını bildirmiştir.⁶¹⁸

Şevket Raşit Hatipoğlu’nun kurultay çalışmaları bununla sınırlı kalmamıştır. Daha sonra Salihli’de yapılan CHP İlçe Kongresi’ne eski Manisa Milletvekili Feyzullah Uslu, Mustafa Akman ve Kemal Gökkaya ile birlikte katılmıştır.⁶¹⁹

Yeni seçim dönemine gidilirken partiler arası ilişkiler gergin bir döneme girmiştir. İktidar- muhalefet arasındaki gergin ilişki 1952 yılının sonlarına kadar devam etmiştir. Daha sonra Başbakan Adnan Menderes’in önderlik etmesi ile birlikte iyileşme süreci yaşanmıştır. Bahar Havası⁶²⁰ olarak isimlendirilen süreç 1953 yılının temmuz ayına kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra iki parti arasında ilişkiler bozulmuş ve 1954 seçimlerine kadar bu şekilde devam etmiştir. İktidar- muhalefet arasındaki ilişkilerin gergin olmasının sebepleri arasında muhalefetin, iktidarı demokrasiye sırtını dönmesi ve ülkede diktatoryal bir idare kurmak ile suçlaması yer almıştır. Aynı zamanda muhalefet, demokratik hak ve hürriyetlerin garanti altına alınmasını istemiştir. İktidar ise, demokratik hak ve hürriyetlere saygılı olduğu görüşünü savunmuştur.⁶²¹

⁶¹⁸ *Sabah Postası*, 15 Ocak 1954.

⁶¹⁹ *Sabah Postası*, 18 Ocak 1954.

⁶²⁰ Bahar havası olarak isimlendirilen dönem, 28 Aralık 1952 yılından 1953 yılının temmuz ayına kadar devam etmiştir. Partiler arası bahar havasını memnuniyetle karşılayan CHP, iktidardan bazı taleplerini yerine getirmesini istemiştir. Bunlar arasında, anayasada mevcut olan noksanların giderilmesi, çift meclisin kurulması, anti demokratik yasaların kaldırılması, toplantı, yürüyüş ve basın hürriyetinin getirilmesi, seçim kanunun düzenlenmesi gibi talepler vardı. İsrail Karataş, “Nihat Erim’in Demokrat Parti İktidarının Bazı Faaliyetlerine Yönelik Muhalefeti (1950- 1954)”, *History Studies*, 13/3, s. 916.

⁶²¹ Rıfık Salim Burçak, *On Yılın Anıları (1950- 1960)*, Nurel Matbaacılık, Ankara, Ocak 1998, s. 190.

Mart 1954 yılının sonu ile Türkiye seçim sürecine girmiştir. 28 Mart'ta DP ve CHP'nin yoklamaları yapılmıştır. 14 bin kişi iki partiye aday olmak için başvuru yapmıştır. 12 Nisan'da ise kesin listeler ilan edilmiştir. DP'nin 256 milletvekili bir kez daha aday olmuştur. Hükümet, seçimler öncesi faaliyetlerini hızlandırmıştır. Bu faaliyetler arasında haftalık paralı tatil hakkının yasalaşması, toprak dağıtımına hız verilmesi, tarım araç ve makinelerinde artışlar yer almıştır. Özellikle traktör başta olmak üzere tarım makinelerindeki artış ve toprak dağıtımı önceki yıllara göre bu dönemde üretiminde artmasını sağlamıştır.⁶²²

1954 seçimlerine doğru İnönü ilk seçim konuşmasını 9 Nisan'da Malatya'da, Adnan Menderes ise 19 Nisan'da Erzurum'da yapmıştır. İnönü, miting meydanlarında DP ve liderlerini ölçsüz ve programsız olmakla suçlamıştır. İktidar Partisi ise CHP'nin tek parti dönemindeki faaliyetlerinden bahsederek partinin özgürlük düşmanı olduğunu savunmuştur. Buna ilaveten CHP, DP'yi Yabancı Sermayeyi Teşvik

⁶²² Zeliha Yılmaz, Siyasi Açından I. ve II. Menderes Hükümetleri (1950- 1954), *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 69.

Kanunu⁶²³ ve Petrol Kanunu⁶²⁴ üzerinden eleştirerek ülkeyi milli olmaktan çıkarıp dış güçlerin rahatlıkla hareket ettiği bir alana dönüştürmekle suçlamıştır.⁶²⁵

2 Mayıs'ta seçimler çoğunluk sistemi ile yapılmıştır. Seçim Kanunu'na göre, iki ilden birden aday olabilmek mümkün olmuştur. DP, dört kurucusunu iki yerden aday gösterirken CHP ise 18 kişiyi iki yerden aday göstermiştir. Yaşanan bu durum 1950 seçimlerinin tam tersi bir tablo çizmiştir. 1950 seçimlerinde CHP daha az, DP daha çok yerde iki yerden birden aday göstermiştir.⁶²⁶

2 Mayıs 1954 yılında yapılan genel seçimlere dört parti katılmıştır. DP ve CHP altmış dört ilin hepsinde, Cumhuriyetçi Millet Partisi⁶²⁷ kırk ilde, Türkiye Köylü

⁶²³ Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, 23 Ocak 1954 tarihli Resmî gazetede yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Kanunun birinci maddesinde yatırım yapılacak teşebbüsle ilgili koşullara işaret edilmiştir. Ülkenin ekonomik gelişimine faydalı olması, Türk özel teşebbüslerine açık bulunan bir faaliyet alanında çalışması ve inhisar (tekel) veya özel imtiyaz elde etmemesi gibi koşullar belirlenmiştir. Yabancı Sermaye Teşvik Komitesi kurulmuştur. *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 8615, 23 Ocak 1954, s. 8029- 8030. Yabancı Sermaye Kanunu, Demokrat Parti'nin Türk ekonomisinin dışa açılması ve rekabetçi bir dış ticaret gücü oluşturma amacını taşımaktadır. Toplam 14 maddeden oluşan kanun, 2003 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Dönemin koşulları dikkate alındığında liberal ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin uluslararası ekonomik iş birliği ağı içerisinde Türkiye'nin kendisine yer bulmasını destekleyecek bir kanun olarak görülmüştür. Ancak kanunun yetersiz kalan birtakım özellikleri vardır. Kanunun bazı maddelerinin sermaye girişini sınırlayıcı olduğu şeklinde eleştiriler yapılmıştır. Her türlü yatırımı değil, teşebbüs niteliğindeki yatırımları değerlendirmeye tabi tuttuğu dile getirilmiştir. Umut Karabulut, "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu (18 Ocak 1954)", s. 1- 3.

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/yabanci-sermayeyi-tesvik-kanunu-18-ocak-1954/?pdf=6221>.

⁶²⁴ 7 Mart 1954 yılında kabul edilen Petrol Kanunu, 16 Mart 1954 yılında Resmî Gazete 'de yayınlanmıştır. Toplam 135 maddeden oluşmuştur. Türkiye'de bulunan petrol kaynaklarının devletin hüküm ve tasarrufunda olduğu kanunun ilk maddesinde belirtilmiştir. İkinci maddesi ile kanunun amacının Türkiye Cumhuriyeti petrol kaynaklarının özel teşebbüs eli ve yatırımları ile hızlı ve verimli bir şekilde geliştirilip değerlendirilmesini sağlamak olduğu vurgulanmıştır. "Petrol Kanunu", s. 879. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc036/kanuntbmmc036/kanuntbmmc03606326.pdf. Ayrıca bkz. Mehmet Selik, "Petrol Kanunu ve Alınan Netice", s. 49. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/37510>.

Kanun, Türkiye'deki petrolün çıkarılıp değerlendirilmesinde özel sektörün önünü açan bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır. Burada bahsedilen büyük oranda yabancı özel sektördür. Türkiye'nin 1950'li yıllardaki teknolojik durumu dikkate alındığında tek başına petrol araması ve üretimini yapması mümkün olmamıştır. Hükümet sorumlularının bildirileri ve geliştirdikleri politikalara uygun düşecek şekilde yabancı ortaklarla (özellikler Amerikan ve İngiliz), Türkiye'de varlığına inandıkları petrolü değerlendirme işine koyulmak istedikleri anlaşılmaktadır. Umut Karabulut, "Petrol Kanunu (7 Mart 1954)", s.4. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/petrol-kanunu-7-mart-1954/?pdf=6549>.

⁶²⁵ Mehmet Suiçmez, "1954 Seçimlerinde Siyasi Partilerin Söylemlerinin Gazeteler Üzerinden İncelenmesi", *Erciyes İletişim Dergisi*, Cilt:10, Sayı:1, Ocak 2023, s. 232.

⁶²⁶ Hakkı Uyar, *Demokrat Parti İktidarında CHP (1950- 1960)*, Doğan Kitap, Eylül 2017, s. 126.

⁶²⁷ 1953 yılında DP'nin hem ana muhalefet partisi CHP hem de MP ile ilişkileri oldukça gerginleşmiştir. Özellikle DP'nin MP'ye olan gerginliğinin sebebi kendilerini muhalefette iken terk etmelerinde yatmaktadır. Yine 1953 yılında MP'nin yaptığı büyük kongrede ikilik oluşmuştur. Bunun sonucunda aralarında Hikmet Bayur'un da olduğu kırk kadar üye partiden çekilmiştir. Partiden ayrılanlar kongrede partinin kontrolünü mutaassıpların ele geçirdiğini ve MP'nin artık Atatürk ve devrimlerine karşı tehdit oluşturan bir parti konumuna geldiğini iddia etmişlerdir. Bunun üzerine Hükümet, partiden ayrılanların yaptıkları açıklamaları ihbar sayarak partinin din anlayışının anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle soruşturma başlatmıştır. 8 Temmuz 1953 yılında hızlı bir kararla Ankara 5. Sulh Ceza Mahkemesi

Partisi⁶²⁸ on dokuz ilde adaylarını göstermiştir. DP oyların yüzde 56,6'sını almış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde milletvekili sayısını beş yüz dörde çıkarmıştır. CHP yüzde 34,8 oy oranı ile Meclis'te otuz bir sandalyeye sahip olmuştur. Bir önceki seçim ile karşılaştırma yapıldığında CHP oylarını yüzde beş oranında düşürmüştür. Cumhuriyetçi Millet Partisi ise yüzde 4,7 oy oranı ile beş milletvekili çıkarmıştır. Meclise bir bağımsız aday seçilmiştir.⁶²⁹

1954 seçim sonuçlarında iktidar partisi olan DP 1950 seçimlerine göre ileri bir aşamaya ulaşmıştır. 1954 seçimlerinde seçmen sayısının arttığı görülmüştür. Bu artan seçmenin oyları iktidar partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne gitmiştir. CMP, 1950 seçimlerinde elde ettiği oy oranını bu seçimlerde iki katına yakın çıkarmıştır. CHP'nin oyları ise bu seçimlerde azalmıştır.⁶³⁰

Genel seçimlerin sonuçlarına göre Meclisin çoğunluğu DP'lilerden oluşmuştur. Onuncu Büyük Millet Meclisi ilk toplantısını 14 Mayıs 1954 yılında yapmıştır. Toplantıda Celal Bayar Cumhurbaşkanlığı'na, Refik Koraltan Meclis

soruşturmanın sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için partinin bütün faaliyetlerini durdurmuştur. Partiyi kapatma davası 26 Eylül'de açılmış ve kapatılma kararı 27 Ocak 1954 yılında verilmiştir. MP'liler partilerinin kapatılması durumuna karşı hazırlıklı idiler. Parti kapatılmasından 15 gün geçmeden 9 Şubat 1954 günü Ahmet Tahtakılıç'ın genel başkanlığında Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)'ni kurmuşlardır. Haziran 1955 yılında yapılan Birinci Kongresi'nde ise Osman Bölükbaşı Genel Başkan olmuştur. CMP, 1958 yılında Türkiye Köylü Partisi ile birleşmesi sonucunda "Köylü" kelimesini eklemiştir. Erol Yüksel, "Millet Partisi (1948- 1981)", <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/millet-partisi-1948-1981/>.

⁶²⁸ Demokrat Parti içerisinde siyaset yapan Remzi Oğuz Arık, Cezmi Türk gibi kişiler bağlı bulundukları partinin otoriter yapıya dönüştüğünü iddia ederek partiden ayrılmışlardır. Partiden ayrılan kişiler Türkiye Köylü Partisi çatısı altında köy siyasetine yeni bir ufuk açma adına harekete geçmişlerdir. Partinin kurucu kadrosu köy/ köycülüğü merkeze alan anlayışla birlikte taşradan olaya bakan bir yol geliştirmek için de partiyi kurduklarını söylemişlerdir. Mehmet Pınar, Özlem Karapınar, "Türkiye Köylü Partisi'nin Ağrı Teşkilatlanması (1952- 1958)", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:10, Sayı:26, Nisan 2021, s. 349.

Türkiye Köylü Partisi'nin kuruluş amacında Türkiye'nin ana kitlesini oluşturan köylünün çok geri ve refahtan mahrum seviyede olduğuna ve bu geriliğin şehirli, aydın kesimin gelişmesine engel olduğuna vurgu yapılmıştır. Buna ilaveten Türkiye Köylü Partisi, köylüler başta olmak üzere çalışan vatandaşları ve ailelerini költürde, refahta ileri yeni bir hayata kavuşturup söz ve mevkii sahibi yapmayı da amaç edindiğini belirtmiştir. Milleti dışarıdan, içeriden gelecek her türlü tehlike ve taarruzlara karşı koyabilen, sağlam yapılı bir millet birliği haline getirmeyi bunun gerçekleşmesi halinde refahı sağlamak amacıyla kurulduğu ifade edilmiştir. Remzi Oğuz Arık, *Siyasi Yazışmalar ve Türkiye Köylü Partisi*, Ezel Erverdi, M. İhsan Kara (Hazırlayan), Dergâh Yayınları, İstanbul, Ekim 2017, s. 107.

⁶²⁹ Yakup Kaya, "Türk Siyasal Yaşamında 1954 Genel Seçimleri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt:7, Sayı:3, 2018, s. 2286.

⁶³⁰ Cemal Aygen, "Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri", s. 209. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/37476>.

Başkanlığı'na seçilmiştir. Menderes kabinesi istifa etmiş ve Adnan Menderes yine hükümete kurmakla görevlendirilmiştir. Kabine üç gün içinde oluşturulmuştur.⁶³¹

2.2. 1954 Seçimleri Sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi İçinde Oluşan Kodaman Grubu

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun 1954 yılı seçimlerinde adı kodamana çıkan isimler arasında yer almıştır. 1954 yılı seçimleri CHP'nin ilk kez muhalefet olarak katıldığı bir seçimdir.

Muhalefette yer alan partiler DP'nin Meclis'te kazanmış olduğu çoğunluğun seçim sisteminde var olan problemlerden kaynaklandığını savunmuştur. Bu sistemin ülke şartlarına uygun olmadığını düşünmüşlerdir. Çoğunluk sistemi bütün muhalif partilerin Meclis'te çok fazla sayıda sandalye kaybetmesine neden olmuştur.⁶³²

3 Mayıs günü İnönü, CHP'nin ileri gelenleri ile görüşmeler yapmıştır. Yapılan görüşmelerin sonunda CHP Genel Merkezi seçim sonuçlarının değerlendirmesini içeren bir bildiri yayınlamıştır. Bu yayınlanan bildiriye göre halk CHP'ye muhalefet partide kalma görevini vermiştir. O yüzden CHP üzerine aldığı bu muhalefet görevini hem Meclis içinde hem de Meclis dışında sorumluluk duygusu ile yerine getireceğini belirtmiştir. Aynı zamanda muhalefet görevinin zor olduğuna ve seçim sisteminin düzeltilmesi gerekliliğine de vurgu yapılmıştır.⁶³³

CHP teşkilatlarına 4 Mayıs'ta seçim sonunda bozulan morallerin düzeltilmesi için Genel Sekreter Kasım Gülek imzalı bir genelge gönderilmiştir. Bu genelgede asıl konu CHP'nin muhalefet görevini üzerine aldığı olmuştur. Teşkilatlarda seçim neticelerinin ortaya çıkardığı tembelliğin ortadan kaldırılması ve muhalefet görevindeki kararlılık ifade edilmiştir.⁶³⁴

Parti içerisinde seçim sonucunda alınan yenilginin sorumluları aranmaya başlanmıştır. Demokrat Parti iktidarına karşı takip edilen seçim kampanyasının mimarı

⁶³¹ Cem Eroğlu, *Demokrat Parti Tarihi ve ideolojisi*, s. 149- 150.

⁶³² Fatma Alev Atayakul, *Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950- 1954- 1957)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 303.

⁶³³ Murat Kılıç, "CHP'de Akamete Uğramış Bir Reform Teşebbüsü: 1954 Islahat Komisyonu", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:22, Sayı:4, Yıl:2021, s. 1376.

⁶³⁴ *Akşam*, 5 Mayıs 1954.

Nihat Erim aynı zamanda CHP'nin aldığı yenilginin baş sorumlusu olarak öne çıkmıştır. CHP içerisinde 1950 seçimlerinden beri iki zıt zihniyetin belirdiği gözlemlenmiştir. Bunlardan biri Meclis Grubu; diğeri ise Nihat Erim'in de içinde bulunduğu Genel İdare Kuruludur. Genel İdare Kurulu İnönü'nün de desteğini almış ve partiye hâkim olmuştur. Buna karşılık Faik Ahmet Barutçu'nun başını çektiği Avni Doğan, Cemal Reşat Eyüpoğlu gibi isimlerin dahil olduğu ıslahatçı bir grup ortaya çıkmıştır. Parti içerisinde oluşan bu uyuşmazlığa karşı İnönü, verdiği bir demeç ile bu uyuşmazlık haberlerini yalanlamıştır.⁶³⁵

İnönü, mevcut olan krizi ve kurultay konusunu partililerle görüşerek parti içerisinde düzeltmeye çalışmıştır. Bunun için seçim sonrasında Genel İdare Kurulunu ardı ardına toplamıştır. Bu toplantılarda ise Kurultay toplansın mı toplanmasın mı sorusu üzerinde durulmuştur.⁶³⁶ CHP Meclis Grubu üyeleri ile Genel İdare Kurulunun ortaklaşa yaptıkları toplantıda Parti Meclisinin 10 Haziran'da toplantıya çağırılmasına karar vermişler ve bir bildiri yayınlamışlardır.⁶³⁷ Ayrıca partinin muhalefet görevini verimli bir şekilde yerine getirmesi için de fikir alış- verişinde bulunulmuştur.⁶³⁸

CHP Meclisi, 10 Haziran 1954 günü toplanarak çalışmalarına başlamıştır. Toplantıda seçimlerin sonuçları üzerinde durulmuştur. Partinin idaresinden kaynaklı şikayetler dile getirilmiştir. Ayrıca partinin uyumlu çalışamamasının sebepleri tartışılmıştır. Söz alan üyeler seçimlerin yenilgisi ile ilgili düşüncelerini dile getirmiştir. Halkın iktidardan soğumamış olması sebebiyle yeniden iktidar partisinin seçimi kazandığına da vurgu yapılmıştır. Genel Başkan İsmet İnönü söz almış ve seçimlerin kaybedilmesinin sebepleri üzerinde durmuştur. İnönü, seçimin kaybedilmesine fazla üzülmemek gerektiğini, CHP'nin iktidarda olduğu kadar muhalefette de yaptığı hizmetlerden memnurluk duyulması gerektiğini ifade etmiştir.⁶³⁹

Kurulda 40'dan fazla üye söz almıştır. Katılan üyeler 1954 seçimlerinin kaybedilmesindeki sebepleri kendi illerindeki şartlara göre açıklamışlardır. Seçim kanununun çoğunluk sistemine dayalı olması eleştirilmiştir. Bazı üyeler de partinin

⁶³⁵ Murat Kılıç, "CHP'de Akamete Uğramış Bir Reform Teşebbüsü: 1954 Islahat Komisyonu", s. 1377.

⁶³⁶ *Akşam*, 10 Mayıs 1954.

⁶³⁷ *Akşam*, 16 Mayıs 1954.

⁶³⁸ *Vatan*, 16 Mayıs 1954.

⁶³⁹ *Akşam*, 13 Haziran 1954.

sevk ve idaresi konusuna değinerek Genel İdare Kurulunu eleştirmişlerdir. Bu konuda söz alanların hepsi partide ıslahat ve kalkınmaya imkân verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. CHP'nin şef sisteminden kurtarılmasını istemişlerdir.⁶⁴⁰ CHP Meclis Grubu üyeleri partinin Meclis'teki durumu hakkında görüşlerini dile getirmişlerdir. Delejelere göre CHP'nin seçimleri kaybetme sebebinin iktidar ile köylü arasındaki ilişkilerde aranması gerektiğini, iktidarın köylünün hayat seviyesini yükselttiğini bu durum karşısında köylünün CHP'ye sempati beslemesinin mümkün olmadığını söylemişlerdir.⁶⁴¹ Buna ilaveten iktidarın seçim sürecinde ve ondan sonra tutumu ve partinin çalışma tarzının görüşüldüğü parti meclisinde bazı hususlar tespit edilmiştir. Buna göre, seçim mücadelesinin eşit olmayan şartlarda yapıldığı, Seçim Kanunu'nun uygun görmediği bazı şekiller içinde meydana geldiği ileri sürülmüştür. CHP'nin aldığı oy oranlarına da değinilmiş ve seçim kanununun yetersizliği nedeniyle muhalefette bulunan partilerin Meclis'te aldığı oylara oranla çok az sayıda milletvekili kazanıldığından şikayetçi olunmuştur.⁶⁴²

Kurultay öncesinde CHP Parti Meclisi kararı ile Islahat Komisyonu kurulmuştur. Islahat Komisyonu İsmet İnönü'nün kısa bir konuşması ile başlamıştır. Komisyon başkanlığına Faik Ahmet Barutçu, sözcülüğüne de Şemsettin Günaltay seçilmiştir. Yapılan görüşmeler iki nokta üzerinde toplanmıştır. Bunlardan ilki, partide ıslahatın, tüzük değişikliği ile mümkün olacağını ifade ederken ikinci nokta ise tüzük değişikliğinin hiçbir şey sağlamayacağını, parti programında temel değişiklik yapmanın partinin geleceği için daha uygun olacağı yönünde olmuştur. Avni Doğan, Şevket Raşit Hatipoğlu gibi isimler programda değişiklik yapmanın partinin geleceği bakımından daha iyi olacağı fikrini savunanlar arasında yer almıştır. Özellikle köylü kitlesi ile parti arasındaki ilişkileri düzenleyebilmek için programda köklü bir değişiklik yapılmasının zorunlu olduğunu açıklamışlardır. Kars Milletvekili Turgut Göle, Halk Partisi'nin yeni bir kimlik ile ortaya çıkması gerektiğini bunun için ise tüzükten önce programda esaslı bir değişiklikle mümkün olacağını savunmuştur. Şevket Raşit Hatipoğlu ise halk partisinin köylüye dayanan bir parti olması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁴³

⁶⁴⁰ *Milliyet*, 11 Haziran 1954.

⁶⁴¹ *Vatan*, 11 Haziran 1954.

⁶⁴² *Vatan*, 14 Haziran 1954.

⁶⁴³ *Akşam*, 4 Temmuz 1954.

CHP Islahat Komisyonunda, partide esaslı bir şekilde ıslahat yapılması, tüzük ve programın değiştirilmesi talep edilmiştir. Bu fikirleri ileri süren Şevket Raşit Hatipoğlu'na karşılık Cemal Reşit Eyüpoğlu programla tüzüğün değiştirilmesi ile sorunun halledilemeyeceğini, CHP'de düşünce değişikliğinin gerekli olduğunu savunmuştur.⁶⁴⁴

Islahat Komisyonunda tartışılan konulardan biri devletçilik ve laiklik ilkeleri olmuştur. Bu ilkeler ilk kez 1954 seçim sonucunda tartışılan ilkelerden değildir. CHP'nin 1950 seçimlerini kaybetmesinin ardından yaşanan süreçte de bu iki ilke tartışılmıştır. Bazı komisyon üyeleri CHP'nin devletçilik ve laiklik ilkelerinin yanlış anlaşılmalara sebep olduğunu, seçimi kaybetme nedenleri arasında bu iki ilkenin halk tarafından anlaşılmadığı ya da yanlış anlaşıldığı doğrultusunda açıklamalar yapmıştır. Bu iki ilkede yumuşama ve değişim önerilmiştir. Buna karşılık bir kısım üyeler Halk Partisi'nin laiklik ve devletçilik ilkesinde kendisini bulan bir parti olduğunu bunun için de laiklik ilkesinde hiç değişiklik yapılmaması gerektiğini söylemişlerdir. Devletçilik ilkesi ile ilgili de tartışmalar yaşanmıştır. Bazı üyeler özel girişime yer veren maddelerin programa konması üzerinde durmuştur. Buna karşılık bazı üyeler ise devletçilik ilkesine bu tür maddelerin konulmasının sakıncalarından bahsetmişlerdir.⁶⁴⁵

Islahat Komisyonu görüşmelerini 15 Temmuz'da tamamlamıştır. Çalışmalarının sonucu olarak bir rapor hazırlamıştır. Rapor ise beş kısımdan oluşmuştur. Buna göre, *"içinde bulunduğumuz şartlar ve partimize düşen vazifeler"*, *"kabul olunacak prensipler"*, *"program meselesi"*, *"tüzük ve teşkilat meseleleri"* ve *"parti organı ve son düşünceler"* şeklindedir. Raporda kabul edilecek ilkeler belirtilmiştir. Ayrıca nisbi temsil usulü istenmiştir. Bu seçim sisteminin sadece milletvekili seçimleri için değil, mahalli idare seçimleri için de uygulanması istenmiştir.⁶⁴⁶

Kabul olunacak ilkeler kısmında CHP'nin güdümlü cumhuriyetin bütün yöntemlerini reddettiği, demokratik Cumhuriyet'ten yana olduğu, devletin keyfi yönetimini engelleyecek ve birdenbire çıkarılan kanunları önleyecek ikinci bir meclis

⁶⁴⁴ *Milliyet*, 4 Temmuz 1954.

⁶⁴⁵ *Akşam*, 7 Temmuz 1954.

⁶⁴⁶ *Akşam*, 24 Temmuz 1954.

kurulması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bunların dışında anayasa hükümlerinin yargı güvencesi altına alınması için bir anayasa mahkemesi kurulması zorunlu görülmüştür.⁶⁴⁷

2 Mayıs 1954 seçimlerinden sonra CHP’de milletvekili sayısının düşmesi partinin giderek zayıflayacağı gibi söylemlerin halk arasında konuşulmaya başlanmasına sebep olmuştur. Seçimlerden sonra partiye hâkim oldukları bilinen ve isimleri CHP’ye yeni gelen milletvekilleri tarafından “*kodaman*” olarak adlandırılan ve bunlar arasında Şevket Raşit Hatipoğlu’nun bulunduğu beş kişi İsmet İnönü’ye bir yazı göndermiştir. Gönderilen yazıda Genel Yönetim Kurulunun, Genel Başkan kimliğinin değişmesi gerektiğine vurgu yapılmış ve seçimlerin ardından alınan sonuçlardan sonra parti ilkelerinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Ayrıca CHP’nin laiklik ilkesinin halk tarafından yanlış anlaşıldığını ve seçimlerinde bunun bir göstergesi olduğu söylenmiştir. Buna ilaveten Genel Başkana geniş yetkiler verilmesinin halkın gözünde tek partiden kalma bir uygulama imajını çizdiği de ifade edilmiştir.⁶⁴⁸

İsmet İnönü beşlerin yazısını okumuştur. Partide Genel Sekreter Yardımcılığı görevinde bulunan Turgut Göle’ye Faik Ahmet Barutçu’nun başkanlığında toplanarak beşlerin görüşlerini tespit etmelerini istemiştir. Bunun üzerine Göle ile Barutçu ‘beş’ler ile bir araya gelmiştir. Ancak ‘beş’ler konuyu Barutçu ile görüşmeyeceklerini, Genel Başkanı muhatap olarak alacaklarını söylemişlerdir.⁶⁴⁹

İnönü ile yapılan görüşmede ‘Beş’lerden ilk olarak sözü Hıfzı Oğuz Bekata almıştır. Bekata konuşmasında ülkenin acı çektiğini anlattıktan sonra parti önderinin partiye hâkim olması gerektiğini söylemiştir. Bekata konuşmasının devamında “*Genel Başkan sağlam sistemi kurup aşağılara inelim*” şeklinde bir cümle söyleyince İnönü “*Siz Devlet yönetiminden bahsediyorsunuz*” demiştir. Daha sonra söze karışan Şevket Raşit Hatipoğlu bir başıbozukluktan bahsetmiştir. Örgütün çalışma biçimini eleştirerek, parti meclisinin kaldırılıp yerine genel merkez yönetimine daha etkin

⁶⁴⁷ Hakkı Uyar, *Demokrat Parti İktidarında CHP (1950- 1960)*, s. 136. Ayrıca bkz. *Akşam*, 24 Temmuz 1954.

⁶⁴⁸ Cüneyt Arcayürek, *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor- 2 Yeni İktidar Yeni Dönem 1951- 1954*, Bilgi Yayınevi, Ankara, Ekim 1985, s. 224. Ayrıca bkz. Ensar Yılmaz, “1954 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri, Siyasi Sonuçları”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, Volume:5, Number:4, 2010, s. 548.

⁶⁴⁹ Cüneyt Arcayürek, *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor- 2 Yeni İktidar Yeni Dönem 1951- 1954*, s.225.

yetkiler verilmesini savunmuştur. İnönü, Hatipoğlu'nun bu söylemine karşılık olarak her kurultayda aynı konunun açıldığını ifade etmiştir. İnönü, sonrasında yapılan eleştirilere cevap olarak, din derslerinin koyulmasını vaat edelim dediklerini ancak kime koyacağız, Alevilerle, Sünnilere ayırım yaparak mı koyacağız, demiştir. Buna karşılık Hatipoğlu, kendisine konuşma hakkının tanınmadığını ve cesaretlerini kırdığını söylemiştir. İnönü ise, *“Hatipoğlu her konuda benim karşıma geçer”* diyerek cevap vermiştir. Hatipoğlu ise suçlamaları yumuşatalım ve halka yakın bir politika sergileyelim düşüncesinde olduğunu belirtmiştir. İnönü, Hatipoğlu ile tartışmaya girmek istemediğini, Hatipoğlu'nun bu konuları bildiğini ve ne demek istediğini anladığını ifade etmiştir.⁶⁵⁰

Hatipoğlu: Din derslerini koymayacağız diyoruz, pekâlâ halk da soruyor, bunlar iktidara gelince ne olacak? İnönü bu soruya karşılık olarak; *“Raporunuzda da bu fikir işlenmiş, bizim politikamız din ile devlet işlerini birbirinden ayırmaktır”* demiştir. Hatipoğlu ise direnmeyi sürdürmüştür. *“Laikliği savunacağız diyerek din sorununu cemaate mi bırakacağız? demiştir. İnönü; “Dünya liberalizmden sıyrıldı, ayrıldı. Bir başka rejime doğru gidiyor. Bunun adı da sosyalizmdir. Biz partiye bu adı koyamayız. Koyamıyoruz, bu bakımdan partimizi devletçi olarak tanıtıyoruz, devletçiyiz diyoruz. Bizim devletçiliğimiz devletin müdahalesini istilzam eden bir rejimdir. Nasıl ki sosyalizm liberal partiyi kendine mal edip eritti, biz de bunu devletçilik adı ile millete hazmettiriyoruz.”* demiştir. Sonuç olarak Bekata, İsmet İnönü'nün elini öpmüş ve önerilerini geri almışlardır. Parti içindeki karışıklığın ilk aşaması bu şekilde kapanmıştır.⁶⁵¹

Şevket Raşit Hatipoğlu 5 Nisan 1956 yılında partisinden istifa etmiştir. İstifa gerekçesinde partinin sevk ve idaresinde hakim olan anlayışa ve uygulanan usullere uymasının artık mümkün olmadığını belirtmiştir. Bunların düzeltileceği ya da değiştirileceğine dair ümidinin de kalmadığını ifade etmiştir. Laiklik ve devletçilik ilkelerinin millete açıklanması gerektiğini savunmuştur. Bu şartlar altında fikir emniyeti ve vicdan huzuruyla birlikte çalışmanın mümkün olamayacağı kanaatine vardığı için partiden istifa etmiştir. Ancak ilerleyen zamanlarda yüzde 320'lik devalüasyon yaşanmıştır. Bunun sonucunda hem halkın içinde bulunduğu güç durumu

⁶⁵⁰ Cüneyt Arcayürek, *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor- 2 Yeni İktidar Yeni Dönem 1951- 1954*, s.227.

⁶⁵¹ Cüneyt Arcayürek, *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor- 2 Yeni İktidar Yeni Dönem 1951- 1954*, s.228.

düzeltebilmek hem de CHP'deki arkadaşlarının, toplu mücadelenin daha etkili olacağı düşüncesi ile kendisini bu gidişe karşı birlikte çaba harcamaya çağırmışlardır. Hatipoğlu 12 Ocak 1959 yılında Parti Meclisi'ne seçilerek yeniden CHP'de siyasete dönmüştür.⁶⁵²

3. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI'NIN SON DÖNEMİ VE 27 MAYIS DARBESİ'NE GİDEN SÜREÇ

1954 seçimlerinden DP zaferle çıkmıştır. Fakat 1955 yılına gelindiğinde ekonomide kötüleşme başlamıştır. Buna bağlı olarak enflasyonda artış meydana gelmiş ve hayat pahalılığı yaşanmıştır. Sermaye ve döviz yetersizliği sebebiyle yaşam kalitesi düşmüş bu yüzden DP iktidarına karşı memnuniyetsizlik oluşmuştur. Muhalefet, hükümetin izlediği politikaları eleştirmiştir. Tüm bunlara rağmen Hükümet, kendi politikasını yürütmeye çalışmıştır.⁶⁵³

Muhalefetin iktidara karşı hiddetli söylem içerisinde olması, Türkiye'nin sınır bölgelerinde giderek artış gösteren güvenlik problemleri, Kıbrıs sorunundaki tırmanış gibi mevcut olan etkenler seçimin daha erken döneme alınmasına sebep olmuştur. DP Meclis Grubu'nda 1957 seçimlerinin yedi ay erkene çekilmesine ve sonbaharda bir tarihte gerçekleştirilmesine yönelik karar almıştır.⁶⁵⁴

3.1. 1957 Seçimleri

1957 seçimleri DP iktidar olarak katıldığı ikinci seçimi olmuştur. Yapılan seçim DP için bir uyarı niteliğindedir. Özellikle 1955'deki ekonomik sıkıntıların ortadan kaldırılamaması hem seçime katılımı hem de seçim sonuçlarına yansımıştır. İlk iki seçime katılım oranı yüzde 89,3 ve yüzde 88,6 iken 1957 seçimlerinde katılım oranı yüzde 76,6'ya düşmüştür. Bu seçimlerde muhalefette bulunan partilerin aldığı oy oranı DP'nin aldığı oy oranından daha fazladır.⁶⁵⁵

⁶⁵² Gündüz Hatipoğlu, *Şevket Raşit Hatipoğlu Vatana Adanmış Bir Ömür*, s. 70- 81.

⁶⁵³ Yunus Özduygün, Türk Siyasi Hayatında 1957 Seçimleri: Beyanatlar ve Tartışmalar, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 51, Yıl: 2021, s. 466- 467.

⁶⁵⁴ Yakup Kaya, "1957 Seçimlerinin Türk Siyasi Yaşamına Yansımaları", *Tarihin Peşinde*, Sayı:20, Yıl:2010, s. 591.

⁶⁵⁵ Ali Çakırbaş, "Demokrat Parti'nin Milletvekili Seçimlerinde Kullandığı Propaganda Çalışmaları ve Propaganda Araçları", s. 36. <https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2022/04/02-AliCakirbas.pdf>.

CHP, 1957 yılında çoğunluk sistemi ile yapılan seçimlerde yüzde 40,6 oranında bir oy almıştır. Meclis'te 173 milletvekiliyle güçlü bir muhalefet durumuna gelmiştir. 1957 seçimlerinde iktidarda olan DP'nin oy oranı yüzde 47,3 ile yüzde 50'nin altına düşmüştür. CMP' nin aynı seçimlerde aldığı oy oranı yüzde 7, Hürriyet Partisi'nin⁶⁵⁶ oy oranı ise yüzde 3,8'dir.⁶⁵⁷

DP'nin son döneminde demokrasiden uzaklaştığı iddia edilmiştir. Yine bu dönemde iç politikada yaşanan birçok konuda milli güvenliğin tehdit altında olduğu söylemi ortaya çıkmıştır. DP iktidarı hakimiyetinin zayıfladığı bu süreçte daha tedbirli siyaset yürütmek yerine uyguladığı sert politikaları artırarak devam ettirmiştir. İç güvenliği tehdit edici birçok toplumsal ve siyasal olaylar yaşanmıştır.⁶⁵⁸

3.2. İktidar- Muhalefet Çatışması ve Darbenin Ayak Sesleri

DP üçüncü dönemindeki en büyük problemi olan ekonomik problemleri kendi olanaklarıyla çözüme kavuşturamayınca IMF ve Dünya Bankası'nın ısrarlarını kabul etmiştir. 4 Ağustos 1958 yılında ekonomik dengeyi sağlayacak önlemler almıştır. Enflasyonu önleyebilmek adına kamu kuruluşlarının ürünlerine zam yapılmıştır. DP daha öncesinde devlet işletmelerini özel sektöre devretmeyi düşünmüştür. Ancak özel sektör devlet işletmelerini almakta kararsız kalmıştır. O nedenle DP yeniden kamu yatırımları yapmaya yönelmiştir. Bu dönem sadece ekonomik olarak değil dış politikada da çetin bir döneme girilmiştir ve bu durum iç politikaya da yansımıştır.⁶⁵⁹ Yaşanan olumsuzluklar darbeye giden süreci hızlandırmıştır.

⁶⁵⁶ Hürriyet Partisi, Demokrat Parti'nin Ekim 1955 yılında yapılan dördüncü kongresi sırasında partiden çıkarılan veya istifa eden milletvekilleri tarafından kurulmuştur. Partinin otuz üç kurucusu vardır. Bu otuz üç kişinin otuz kişisi milletvekilidir. Hürriyet Partisi'ne göre demokrasinin temelleri bireyde ve ona tanınmış olan hürriyetlerdedir. Birey demokrasi yoluyla refah ve saadeti sağlayabilirdi. Bu hedeflere ulaşmak ve kişilerin hakimiyeti altına girmiş bulunan Demokrat Parti'nin hatasını tekrarlamamak amacıyla Hürriyet Partisi, bazı tedbirler ileri sürmüştür. Tarafsız idare, bağımsız mahkemeler, partiler üstü radyo ve zabıta, hükümet ve meclis arasında kontrol ve denge sağlayacak bir mekanizma tedbirler arasında yer almıştır. Parti, bir zamanlar Demokrat Parti'nin kalesi olan Ege Bölgesi'nde teşkilatlanmaya başlamıştır. Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 511-512.

⁶⁵⁷ Suna Kili, *1960- 1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları Çağlayan Basımevi, İstanbul, 1976, s. 136.

⁶⁵⁸ Çağrı Pişkin, Neslihan Altuncuoğlu, "Demokrat Parti'nin Son Döneminde Türkiye'nin İç Güvenliğine Etki Eden Olaylar ve Türk Polis Teşkilatı (1957- 1960)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XXIII/46, Bahar 2023, s. 434.

⁶⁵⁹ Yaşar Semiz, Güngör Toplu, *Atatürk İlkeleri, Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Palet Yayınları, Konya, Eylül 2021, s. 348.

1957 seçimleri öncesinde DP ile muhalefet partiler arasında anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Muhalefet partilerin iktidara karşı bir birlik oluşturmaları ve buna karşılık DP'nin Vatan Cephesi'ni⁶⁶⁰ oluşturması her iki taraf için de sorunların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Vatan Cephesi'nin oluşturulmasından sonra ülke genelinde iktidar- muhalefet ilişkileri gerginleşmeye başlamıştır.⁶⁶¹

DP Meclis Grubu, muhalefeti, halkı ve askeri ayaklanma için kışkırtmakla suçlamıştır. Bu faaliyetleri soruşturmak için bir komisyonun kurulması kararı almıştır. Komisyon, iki parti arasındaki gerginliğin artmasına sebep olmuştur. Anayasa hukuk profesörleri de muhalefet ile aynı düşüncede olmuşlar ve bu komisyonu, anayasaya aykırı olarak nitelendirmiştir. Komisyona dair eleştiride bulunanların Meclis çalışmalarının yasaklanması ile muhalefet susturulmaya çalışılmıştır.⁶⁶² Türkiye'de her türlü siyasi hareket ve faaliyetleri durdurma kararı da dahil, gerekli göreceği bütün tedbir ve kararları almak gibi yetkileri olan önergeyi Büyük Millet Meclisi 18 Nisan 1960 tarihinde görüşmüş ve kabul etmiştir. "*Tahkikat Komisyonu*" ilk iş olarak Türkiye'deki bütün siyasi partilerin faaliyetini yasaklamıştır. 18 Nisan 1960'da kurulan Tahkikat Komisyonu, 27 Nisan 1960 tarihinde kanunlaşmıştır. Bu durum ülkede büyük bir tepkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁶⁶³

Mayıs 1960 yılında Tahkikat Komisyonunun yaptığı incelemeler orduya yöneldiği zaman ordu içerisinde ihtilalci örgütler harekete geçme kararı almıştır. Geleceğin subaylarını yetiştiren Harp Okulu öğrencileri 21 Mayıs'ta sessiz yürüyüş gerçekleştirmiş ve bu yürüyüş hükümeti olumsuz yönde etkilemiştir. Gösteriler olası bir soruşturmada kendi kimliklerini ortaya çıkarabilecek darbeci subayların daha çabuk davranmalarına neden olmuştur.⁶⁶⁴

⁶⁶⁰ Vatan cephesi, 1957 seçimleri sonrasında dönemin siyasi koşullarının bir sonucu olarak Meclis'teki siyasi partilerin CHP'nin "*Güçbirliği*" adı altında bir araya gelmesine karşı, Ekim 1958 yılında DP Genel Başkanı ve Başbakan Adnan Menderes'in siyaset dışı kitleleri ve muhalefettekileri partisine çekmek amacıyla siyasi bir slogan olarak bu sözü söylemesiyle ortaya çıkmıştır. Yasemin Doğaner, "Vatan Cephesi", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, Mete Kaan Kaynar (Hazırlayan), İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 177.

⁶⁶¹ Bilal Tunç, "Türk Anayasa Tarihinde 1961 Anayasası'nın Yeri ve Önemi", *Karadeniz Araştırmaları, Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, XVII/ 67, s. 667.

⁶⁶² Cezmi Eraslan, "Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Durmuş Yalçın vd., AKDİTYK, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s. 574- 575.

⁶⁶³ Firuzan Hüsrev Tekin, *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi (1839- 1965)*, Ekin Basımevi, İstanbul, 1965, s. 93.

⁶⁶⁴ Süleyman İnan, "Demokrat Parti Dönemi (1950- 1960)", *Yakın Dönem Politik Tarihi*, Süleyman İnan Ercan Haytoğlu (edt.), Anı Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 121- 122.

4. 27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ

Çok partili hayata geçildikten sonra ordu içerisinde bazı gizli örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. Bu örgütlenmeler, DP politikalarına karşı meydana gelen memnuniyetsizlik nedeniyle güçlenmiş ve dayanışma haline dönüşmüştür. 1908 yılında Meşrutiyet'in ilanında, Millî Mücadele'de başarı elde edilmesinde, Cumhuriyet'in kurulmasında ve Atatürk inkılaplarının etkin hale gelmesinde ordunun rolü vardır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte üzerine aldığı sorumluluğu yerine getiren orduda, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce rejim hakkında bazı fikir farklılıkları ortaya çıkmıştır. Atatürk'ün ölümüyle İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı görevine gelmesinden sonra yeni bir dünya savaşı tehlikesi ortaya çıkmıştır. Bu durum ordunun rejim sorunu hakkındaki düşüncelerine ara vermesine neden olmuştur.⁶⁶⁵

İhtilalin ilk işareti 28 Nisan 1960 tarihinde İstanbul Üniversitesi önünde başlamıştır. Öğrenciler sabah vakti Atatürk heykeli önünde toplanmıştır. “*Kahrolsun Diktatörler*”, “*Hürriyet İsteriz*” diye bağırılmışlardır. Polis araya girmiş ve öğrenciler kordon altına alınmıştır. Alınan tedbirler neticesinde gençler dağılmayınca ateş açılmış ve bir öğrenci ölmüş, 40 kişi yaralanmıştır. Rektör Sıddık Sami Onar olaya müdahale etmeye kalkışınca o da hırpalanmıştır. Takviye için üniversiteye askerler gelmiştir. Öğrenciler “*Ordu ile beraberiz*” şeklinde sloganlar atmıştır. 28 Nisan “*Kanlı Perşembe*” olarak anılmıştır. 28 Nisan'dan bir sonraki gün aynı durum Ankara'da yaşanmıştır. Hukuk Fakültesi ve Mülkiye önünde gösteriler düzenlenmiştir. Tüm bu olayların sonucunda sıkı yönetim ilan edilmiş ve üniversiteler kapatılmıştır.⁶⁶⁶

Başbakan Adnan Menderes Eskişehir'de temel atma törenine gitmiştir. Başbakan törende iken yetkilerini Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'a devretmiştir. Erdelhun, Genelkurmay'ın sinema salonunda yüksek rütbeli komutanlarla bir toplantı yapmıştır. Komutanlara o gün için tüm yetkinin kendisinde olduğunu ifade etmiştir. Silahlı Kuvvetlerin hükümete karşı bir hareketin içinde

⁶⁶⁵ Mehmet Temel, Yasemin Doğaner, “27 Mayıs 1960 Darbesi”, s. 3.
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/27-mayis-1960-darbesi/?pdf=5463>.

⁶⁶⁶ Mehmet Ali Birand, Can Dünder, Bülent Çaplı, *Demirkırat/ Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Yayın Holding A.Ş., İstanbul, Ocak 1995, s. 164.

olmadığını anlatmıştır. Aynı vakitlerde İhtilal Komitesinin çekirdek kadrosu gece yarısı operasyonun düzeltmeleri ile uğraşmıştır.⁶⁶⁷

Alt rütbeli subaylar tarafından planlanan darbe, Menderes'in program değişikliği nedeniyle 27 Mayıs'ta gerçekleşmiştir. Alınan tedbirler sonucunda Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'na daha öncesinde darbeciler tayin edilmiştir. Menderes'in Eskişehir'de tutuklanması için önceden gereken tedbirler alınmıştır. İlk bildiriler “*Silahlı Kuvvetler*” adına yayınlanmış, daha sonra bu isim yerine “*Milli Birlik Komitesi*” kullanılmıştır.⁶⁶⁸

Adnan Menderes Hükümeti'ni yıkan subaylar, 27 Mayıs 1960 günü Ankara Radyosu'ndan saat 05.15'de bildirilerini okuyarak amaçlarını açıklamışlardır.⁶⁶⁹ 27 Mayıs 1960 günü Türk Silahlı Kuvvetleri, 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimlerle yönetime gelen DP Hükümeti'ni devirmiş ve yönetime el koymuştur. Türkiye'nin durumunun iyiye gitmediğini ve ülkede kardeş kavgasının başlamak üzere olduğunu ileri sürmüştür.⁶⁷⁰

27 Mayıs 1960'da Milli Birlik Komitesinin iktidara fiilen el koymasından sonra, 28 Mayıs günü aldığı bir kararla, “*Meclis'in feshedildiği, partilerin ve siyasi faaliyetlerinin tatil edildiği*” açıklanmıştır. Milli Birlik Komitesi'nin 1 sayılı kanunu ile TBMM'nin bütün hak ve yetkileri Milli Birlik Komitesine verilmiştir.⁶⁷¹ 27 Mayıs sonrası kurulan yeni askeri düzenin hukuki temellerini belirleyen geçici anayasa 27 madde olarak 12 Haziran'da tamamlanmıştır.⁶⁷² Hazırlanan bu geçici anayasayla darbe meşru bir temele oturtulmuştur. Böylece MBK, idari sorumluluklarının yanında Meclis'in yasama faaliyetini gerçekleştirecek bir kurum olarak düzenlenmiştir.⁶⁷³

Komite üyelerini belirlemek amacıyla sekiz kişilik bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon, seçeceği komite üyelerini bazı ölçülere göre belirlemiştir.

⁶⁶⁷ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *Demirkırat/ Bir Demokrasinin Doğuşu*, s. 180.

⁶⁶⁸ Ayfer Özçelik, “1960'dan Günümüze Türk Siyası Hayatı”, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Süleyman İnan- Ercan Haytoğlu (ed.), Anı Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 153.

⁶⁶⁹ Hikmet Özdemir, “1960- 1980 Dönemi”, *Türkler*, Cilt:17, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (edt.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 16.

⁶⁷⁰ Ali Dikici, “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Türk Polisi”, s. 13.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/675833>.

⁶⁷¹ Halit Kaya, Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961- 1965), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Doktora Tezi, Ankara, 2014, s. 13.

⁶⁷² *Resmî Gazete*, 14 Haziran 1960, s.1533- 1534.

⁶⁷³ *Milliyet*, 23 Temmuz 1960.

Bu ölçülerin başında subayların darbe sürecinde ortaya koyduğu rol etkili olmuştur. Ayrıca Komiteye üye seçerken subayların mensup oldukları kuvvet komutanlıkları göz önüne alınmıştır. Komisyon, çalışmalarının ardından komite üye sayısını mevcut adaylar üzerinden 38'e indirmiştir. MBK üyeleri 13 Haziran'da radyodan ilan edilmiştir. 24 Haziran tarihinde yemin etmiş ve Meclis binasında görevlerine başlamıştır.⁶⁷⁴

İhtilalden sonra İnönü, bütün örgütü bir telgrafla ikaz etmiştir. 20 Haziran 1960 tarihinde bütün kademelere ulaştırılmak üzere il ve ilçe başkanlıklarına bir bildiri göndermiştir. Gönderilen genelde İnönü, ihtilalin her bakımdan hazır olan toplumsal bir ortamda ortaya çıktığını ve meşru bir ihtilal hareketi olduğunu söylemiştir. Bunun ardından hareketin amacının en erken zamanda genel seçimleri yapmak olduğunu belirtmiştir. İnönü'nün bahsettiği bir diğer konu ise CHP ile ihtilal arasındaki ilişkidir. İnönü, "*CHP 27 Mayıs hareketinin ne başındadır ne içindedir*" demiştir. İnönü, bu söylemi ile CHP ile ihtilal idaresi arasında ilişki kurulma ihtimalini ortadan kaldırmak ya da ortaya çıkacak buna benzer yorumları önlemek istemiştir. Partililerden de aynı doğrultuda konuşmasını beklemiştir.⁶⁷⁵

27 Mayıs İhtilali ile Celal Bayar, Refik Koraltan ve Adnan Menderes başta olmak üzere DP'li bazı isimler tutuklanmıştır. Böylece on yıllık DP iktidarı dönemi bitmiştir. MBK' nin 13 numaralı bildirisinde Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında bir komisyonun anayasa hazırlayacağı açıklanmıştır. Siyasi faaliyetler bu süreçte yasaklanmıştır.⁶⁷⁶

İhtilal sonrasında CHP'nin ilk kurultayı 24 Haziran 1961 yılında gerçekleşmiştir. Bu kurultayda şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Kurultayda sosyal konular, seçim, ekonomik hal gibi sorunlar unutulmuştur. Kurultay, listeler savaşına sahne olmuştur Kurultayda yapılan seçimler sonucunda İnönü, yeniden genel başkan

⁶⁷⁴ Şerif Demir, "27 Mayıs Darbesinin Gölgesinde Milli Birlik Komitesi ile Silahlı Kuvvetler Birliği Arasındaki Güç ve İktidar Kavgası", s. 751. <https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2022/03/18-SerifDemir.pdf>.

⁶⁷⁵ Suna Kili, *1960- 1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, s. 136-138.

⁶⁷⁶ Melek Çolak, "27 Mayıs Sonrası Türkiye'de Partilileşme", *Türkler*, C. 17, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek Salim Koca (ed.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 85.

seçilmiş, İsmail Rüştü Aksal da genel sekreter olmuştur. Bu Kurultayda oluşturulan parti meclisi üyeleri isimleri arasında Şevket Raşit Hatipoğlu da yer almıştır.⁶⁷⁷

4.1. Anayasa Hazırlıkları ve 1961 Seçimleri

MBK üyeleri tarafından yeni anayasayı hazırlama görevi İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında profesörlerden oluşan bir heyete verilmiştir.⁶⁷⁸

Bilim komisyonunun 17 Ekim'de bitirdiği Anayasa taslağı MBK 'ya verilmiştir. Milli Birlik Komitesi yeni anayasayı oluşturmak için Kurucu Meclis yasasını kabul etmiştir.⁶⁷⁹ Kurucu Meclis, hazırladığı yasayı 21 Kasım 1960 tarihinde Cemal Gürsel'e sunmuştur. Cemal Gürsel ise kendisine sunulan bu tasarıyı Bakanlar Kuruluna inceletmiş ve reddetmiştir. Bunun üzerine anayasanın hazırlanması için bu kez Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi bünyesindeki öğretim üyelerinden oluşan bir komisyon kurulmuştur. Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu başkanlığındaki komisyon, Kurucu Meclisi MBK ve Temsilciler Meclisi olarak ikiye ayırmıştır. Temsilciler Meclisi, TBMM gibi ve MBK ise senato gibi çalışmasını öngörmüştür. Buna göre MBK 23 kişiden ve Temsilciler Meclisi de 273 kişiden oluşmuştur. DP dönemi görev alanlar Kurucu Mecliste görev alamayacak ifadesi eklenmiştir. Bakanlar Kurulu adına Ekrem Alican başkanlığında ikinci komisyon kurulmuştur. Ekrem Alican başkanlığındaki komisyonda Demokrat Partililere seçmen olma hakkı tanınmıştır. Bunun yanı sıra Cumhuriyet Halk Partisi'ne ayrılan kontenjanı 30'a ve Kurucu Meclis sayısını da 285'e düşürülmüştür. Bu iki komisyon tarafından ortaya atılan önerilerden 7 Aralık 1960 tarihinde Turhan Feyzioğlu'nun başkanlığındaki komisyonun kararı kabul edilmiştir.⁶⁸⁰

13 Aralık 1960'ta çıkarılan 157 sayılı kanun ile Kurucu Meclis ve beraberinde çıkarılan 158 sayılı Temsilciler Meclisi kanunuyla birlikte ihtilal sonrasında artık bir yasama meclisinin oluşumu sağlanmıştır. Kurucu Meclis kanunu toplam 44 maddeden oluşmuştur. İlk üç maddesi genel hükümleri içermektedir. Birinci maddede, Kurucu

⁶⁷⁷ Hikmet Bila, *CHP (1919- 1999)*, s. 188- 191.

⁶⁷⁸ Bilal Tunç, "Türk Anayasa Tarihinde 1961 Anayasası'nın Yeri ve Önemi", s. 669.

⁶⁷⁹ Cezmi Eraslan, "Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası", s. 578.

⁶⁸⁰ Bayram Akça, "Ekrem Alican (1916- 2000)", s. 4. <https://ataturkansklopedisi.gov.tr/bilgi/ekrem-alican-1916-2000/?pdf=5860>.

Meclisin MBK üyeleri ile Temsilciler Meclisi Kanunuyla seçilecek olan üyelerden oluştuğu ifade edilmiştir. Kanunda yeni anayasanın Kurucu Meclis tarafından onaylanarak referanduma götürülmesi de hükme bağlanmıştır.⁶⁸¹

Kurucu Meclis tasarısını MBK 7 Aralık'ta onaylamış ve 27 Mayıs'tan tasarının onaylandığı tarihe kadar yaklaşık altı ay geçmiştir. Bunu Temsilciler Meclisi üyelerinin belirlenmesi izlemiştir. Buna göre Meclis, CHP (45 kişi), CKMP (27 kişi), 67 ilin temsilcileri, barolar, basın, ticaret odası, sendikalar, üniversiteler, gençlik kuruluşları gibi çeşitli kuruluşların temsilcilerinden oluşmuştur. Temsilciler Meclisinin 272 üyesiyle birlikte MBK üyeleri, Kurucu Meclisi meydana getirmiştir. CHP, Temsilciler Meclisi için belirlediği ilk 35 kişi arasında Şevket Raşit Hatipoğlu da yer almıştır.⁶⁸²

Kurucu Meclis hakkındaki kanunun 12. maddesine uyarak en yaşlı üye sıfatıyla Yusuf Kemal Tengirşenk Temsilciler Meclisi'nin ilk toplantısını 6 Ocak 1961'de açmıştır. Toplantıya katılan üyelerin and içmeleri yapılmıştır. Şevket Raşit Hatipoğlu katıldığı toplantıda and içmiştir.⁶⁸³ Temsilciler Meclisi Dışişleri Komisyonu için yapılan seçime 216 üye katılmıştır. Dışişleri Komisyonuna seçilen milletvekilleri arasında 208 oy alan Şevket Raşit Hatipoğlu da vardır.⁶⁸⁴ İktisadi Devlet Teşekküllerinin yatırımlarını ve bünyesini inceleyerek hazırlayacakları raporu Kurucu Meclis Bütçe Komisyonuna sunmak üzere alt komisyon oluşturulmasına karar verilmiştir. Komisyon adayları arasında Şevket Raşit Hatipoğlu da vardır. Kurucu Meclis Bütçe Komisyonu Alt Komisyonu için yapılan seçime 177 üye katılmıştır. Şevket Raşit Hatipoğlu 177 üyenin oyunu almıştır.⁶⁸⁵

Bazı ülke parlamentosu Millet Meclisine davette bulunmuştur. Millet Meclisi üyeleri arasından belirlenen heyetler bu parlamentolardan bazılarını ziyaret etmişlerdir. Meclis'te grubu bulunan partilerin sandalye oranları heyetlerin

⁶⁸¹ Osman Tarım, 27 Mayıs'tan 12 Mart'a Adalet Partisi ve Türkiye, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2013, s. 30.

⁶⁸² Hakkı Uyar, *İki Darbe Arasında CHP (1960- 1971)*, s. 19.

⁶⁸³ *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, Birinci Birleşim, 6 Ocak 1961, s. 2.

⁶⁸⁴ *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, Sekizinci Birleşim, 23 Ocak 1961, s. 133.

⁶⁸⁵ *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, On Üçüncü Birleşim, 3 Şubat 1961, s. 183- 185.

kompozisyonlarına yansımıştır. Arnavutluk’u ziyaret etmek üzere seçilen milletvekili heyeti içerisinde Şevket Raşit Hatipoğlu da yer almıştır.⁶⁸⁶

Şevket Raşit Hatipoğlu, Meclis’te bütçe ve anayasa tasarısı görüşmelerinde söz alarak bu konularda kendi düşüncelerini dile getirmiştir.

Meclisin 20 Şubat 1961 tarihli oturumunda Şevket Raşit Hatipoğlu bütçe görüşmelerinde söz alarak bütçe konusunda değerlendirmelerde bulunmuştur. Hazırlanan bütçenin hem on yıllık mali ve iktisadi karışıklıklardan sonra yapılan bir bütçe olduğunu hem de ekonomiyi düzenleyebilecek bir bütçe olduğunu belirtmiştir. 1961 yılı bütçesinin tarihi bir belge olacak şekilde hazırlanmasını ümit ettiğini ancak hazırlanan bütçenin bu şekilde olmadığını eleştirel bir tavırla ifade etmiştir. Ülkenin iç ve dış borçlar tablosunun neden verilmediğini soran Hatipoğlu, bu borçlar hakkında ne düşünüldüğünün açıklanmadığını sözlerine eklemiştir. 1961 yılı bütçesinin bir tasarruf bütçesi olması gerektiğini savunmuştur ve hızlı verim sağlayacak bir üretim kampanyasını başlatması gerektiğine de vurgu yapmıştır. Ülkenin üretim kaynağının başında zirai üretim geldiğini ve bütün güç kullanılarak bu zirai üretimi canlandırmak gerektiğini buna bağlı olarak fazla ihracat yapmak zorunda olduğunu söylemiştir. Ancak mevcut olan tablonun tam tersi bir durumda olduğunu zirai üretimin duraklamaya doğru gittiğini belirtmiştir. Çiftçilerin ağır borç altında kaldığına, kredi bulma konusunda zorluklar yaşadığına ve çiftçilerin ağır şartlarda borçlu olduğuna değinmiştir.⁶⁸⁷

Şevket Raşit Hatipoğlu, Meclis’te anayasada devlete ait ormanlar ile ilgili görüşmelerde 131. madde için söz alarak düşüncelerini belirtmiştir. *“Madde 131: Devlet ormanların korunması ve ormanlık sahaların çoğaltılması için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Bütün ormanların gözetimi devlete aittir. Devlet ormanları, kanuna göre Devletçe yönetilir ve işletilir. Devlet ormanlarının mülkiyeti, yönetimi ve işletilmesi özel kişilere devrolunamaz. Bu ormanlar süre aşımıyla edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olmaz. Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez. Ormanlar içinde ve hemen yakınında oturan halkın kalkındırılması ve orman koruma bakımından gerekirse başka*

⁶⁸⁶ *Türk Parlamento Tarihi TBMM- XIII. Dönem (1965- 1969)*, Menderes Çınar, Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, Cilt:1, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No:147, s. 53.

⁶⁸⁷ *Kurucu Meclis Tutanak Dergisi*, İkinci Birleşim, 20 Şubat 1961, s. 74- 75.

yere yerleştirilmesi kanunla düzenlenir. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir ve bu yerlerde tarım yapılamaz. Orman suçları için genel af çıkarılamaz; ormanların tahribine yol açacak siyasi hiçbir propaganda yapılamaz.” Şevket Raşit Hatipoğlu bu madde üzerine yapılan görüşmelerde Meclis’in ormancılık alanındaki tutumu ve davaya gösterdiği ilginin kendisini yıllardan beri çektiği sıkıntının hafiflettiğini belirtmiştir. Çünkü Yüksek Meclis’in Anayasaya ormanı kurtarıcı ilkeler koyduğunu ve yeni Anayasaya bu madde içinde toplanan kurtarıcı ilkelerin girmiş olması ülkede ormana karşı duran eski anlayışın yıkılışının başlangıcı olacağını söylemiştir. Anayasada bu ilkeler yer aldıktan sonra Türkiye’de hasretini çektiği ilmi, teknik, ekonomik ve sosyal ormancılığı kurmak imkanları doğurduğunu bunun şerefının bu Meclise ait olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸⁸

Anayasa tasarısının komisyondan gelen 38. maddesinin Meclis görüşmelerinde Şevket Raşit Hatipoğlu söz alarak bu madde ile ilgili kendi düşüncelerini dile getirmiştir. “38. madde: Devlet ve kamu tüzel kişileri, kamu yararının gerektirdiği hallerde gerçek karşılıklarını peşin ödemek şartıyla özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların, kanunda gösterilen esas ve usullere göre tamamını veya bir kısmını edinmeye veya bunlar üzerinde idari irtifaklar kurmaya yetkilidir. Çiftçinin topraklandırılması, ormanların devletleştirilmesi, yeni orman yetiştirilmesi ve 128. Maddede sözü edilen Kalkınma Planı kanununda açıkça gösterilmek şartıyla büyük yatırımların ve iskân projelerinin gerçekleştirilmesi amacıyla kamulaştırılan arazi bedellerinin ödeme şekli kanunla gösterilir, ödeme süresi on yılı aşamaz. Geçimleri sadece kamulaştırılan araziye bağlı küçük çiftçilere ait arazinin bedelleri her halde peşin ödenir. Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüslerin tamamı veya bir kısmı, milli menfaatlerin gerektirdiği hallerde, karşılığı kanunda gösterilen şekilde ödenmek şartıyla devletleştirilebilir; ödeme süresi on yılı aşamaz. Devletleştirilecek teşebbüsler kanunla gösterilir.”⁶⁸⁹

Hatipoğlu, Anayasa’nın hedefleri arasında sağlam bir devlet yapısı ve sağlam bir toplumu ortaya koymak olduğuna vurgu yapmıştır. Anayasa’nın maddelerine bakıldığında bireylere birçok haklar tanındığını ve özel mülkiyete ait güzel maddelerin konduğunu, işçilere geniş haklar tanındığını sözlerine eklemiştir. “Bunlara karşın 20

⁶⁸⁸ Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Elli İkinci Birleşim, 24 Nisan 1961, s. 108.

⁶⁸⁹ Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Elli Üçüncü Birleşim, 25 Nisan 1961, s. 235.

milyon köylüye ve çiftçiye ne veriyoruz?” sorusunu yöneltmiştir. Hatipoğlu köylü için Anayasa’da bazı imkanlar hazırlanmazsa Anayasa’nın sosyal dengeyi sağlayamayacağını belirtmiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu o gün için ülkede 700 bin topraksız insan olduğunu ve böyle büyük bir mülksüz kitle toplumda var oldukça dengeli bir toplum yapısından bahsetmenin imkânsız olduğunu söylemiştir. Kendisinin belirttiği gerçeklerden memnun olmayan kişilerin olduğunu ancak topraksızların ve toprağı yetmeyenlerin davalarının peşini bırakmayacağını da sözlerine eklemiştir. Hazineye ait olan arazinin topraksızlara ve toprağı yetmeyenlere yeter derece olduğunu söyleyenlere Hatipoğlu’nun cevabı, bunun doğru olmadığını ve ülkenin her yerinde topraksız ve toprağı az olan köylü olduğunu ancak her yerde hazine arazinin olmadığını belirtmiştir. Büyük arazi sahiplerine düşman olmadığını, büyük arazi sahibi toprağını kendi işletmesi şartıyla iyi bir çiftçilik yapabilmek için devletin yardımına muhtaç olduğunu ve devletin de bunlara yardım edeceğini söylemiştir.⁶⁹⁰

Anayasa’da Cumhuriyetin nitelikleri arasında yer alan ikinci madde görüşmelerinde Şevket Raşit Hatipoğlu bu madde ile ilgili söz almıştır. Madde 2; *“Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal hukuk devletidir.”*⁶⁹¹ Daha önceki görüşmelerde ikinci maddede *“milli”* ve *“milliyetçilik”* kelimesinin metinde yer almadığı için komisyona iade edildiğini ancak daha sonra gelen metinde *“milli”* kelimesinin yer aldığını belirtmiştir. Milli ve milliyetçi olmaktan bazılarının korktuğunu ifade etmiştir. Hatipoğlu’na göre, Türk Devleti tamamıyla milliyetçilik temeli ilkesine göre kurulmuştur. Milliyetçilik ilkesi ısmarlama bir biliş değil, tarihi kaderin ortaya çıkardığı bir şuurdur diyerek, Türk milliyetçiliği anlayışının insaniyetçi bir anlayış olduğunu ve bu yüzden milliyetçilik ilkesinin Anayasaya konulmasını gerektiğini söylemiştir.⁶⁹²

İkinci madde Meclis’in 20 Mayıs 1961 yılı toplantısında yeniden görüşülmüştür. *“Madde 2: Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına dayanan, milliyetçi, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.”*⁶⁹³ Bu görüşmede Şevket Raşit Hatipoğlu da söz alarak düşüncelerini dile getirmiştir. Hatipoğlu konuşmasında

⁶⁹⁰ *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, Elli Dördüncü Birleşim, 26 Nisan 1961, s. 270- 272.

⁶⁹¹ *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, Elli Dördüncü Birleşim, 26 Nisan 1961, s. 288.

⁶⁹² *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, Elli Dördüncü Birleşim, 26 Nisan 1961, s. 296- 297.

⁶⁹³ *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, Yetmiş Beşinci Birleşim, 20 Mayıs 1961, s. 439.

Komisyonun Türk Milleti'nin Meclisi'nde Anayasa yapılırken ve yasada devletin karakteri belirtilirken milliyetçiliğe yer vermeden ve “*milli*” kelimesini koymadan Meclis'in huzuruna getirdiğini söylemiştir. Hatipoğlu'na göre Komisyon, Türk Devleti'nin karakterini milli ve milliyetçi tabirleri ile belirtmekten kaçınmıştır. Türk milliyetçiliğinin saldırgan milliyetçilikle ilişkisinin olmadığını Atatürk'ün bu ilkeye dayanarak inkılapları başardığını sözlerine eklemiştir. Türk milliyetçiliğinin komünizme karşı bir reaksiyon olduğunu ve Türk milliyetçiliğinde insanlığa karşı hiçbir kötü düşünce olmadığını, onun açık bir anlayış olduğunu belirtmiştir.⁶⁹⁴ Şevket Raşit Hatipoğlu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa tasarısının 2. maddesini kabul edenler arasında yer almıştır.⁶⁹⁵

Meclis'te yapılan anayasa ve bütçe görüşmelerinden sonra anayasanın halk oylamasına sunulması ve daha sonrasında yapılacak olan seçimlerin belirlenmesi süreci başlamıştır.

24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçim Kanunu ile parlamento iki meclisli bir şekilde kurulmuştur. Bu durum her iki meclis için tatbik edilecek seçim sistemi tartışmasını getirmiştir. Kurucu Meclis Seçim Komisyonu tarafından hazırlanan 304 sayılı yasa, seçim yolu ile seçilecek 150 senato üyesi için seçimlerin çoğunluk sistemi ile yapılmasını ön görmüştür. 304 sayılı yasadan bir gün sonra kabul edilen 306 sayılı 25 Mayıs 1961 tarihli yasa ile milletvekili seçimlerinin kurallarını belirleyen Milletvekili Seçim Kanunu'dur. Bu yasanın en önemli özelliği ilk kez seçimlerde nisbi temsil sistemi uygulamasını getiren yasa olmasıdır.⁶⁹⁶

Milli Birlik Komitesinin 20 Haziran 1961'de saat 14:30'da yaptığı toplantıda, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın halkoyuna sunulması tarihi, 9 Temmuz 1961 Pazar günü ve siyasi partilerin propaganda serbestliği başlangıç tarihi 22 Haziran 1961 olarak kabul edilmiştir. Bu amaçla illere gidecek gezi heyetleri belirlenmiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu Manisa iline gidecek heyet arasında yer almıştır.⁶⁹⁷

⁶⁹⁴ *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, Yetmiş Beşinci Birleşim, 20 Mayıs 1961, s. 447- 448.

⁶⁹⁵ *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, Yetmiş Beşinci Birleşim, 20 Mayıs 1961, s. 502.

⁶⁹⁶ Saim Sezen, *Seçim ve Demokrasi*, Gündoğan Yayınları, Ankara, Ekim 1994, s. 249- 250.

⁶⁹⁷ *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, Seksen İkinci Birleşim, 21 Haziran 1961, s. 127- 129.

9 Temmuz 1961 günü halkoylaması yapılmıştır. Yapılan oylamada anayasa yüzde 61,7 oranında “evet” oyu alarak kabul edilmiştir. 20 Temmuz 1961 tarihli Resmî Gazete ’de yayınlanmıştır.⁶⁹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa tasarısı Milli Birlik Komitesi 22 üyesi ile ve Temsilciler Meclisi 238 üyesinin kabul oyu ile onanmıştır.⁶⁹⁹

1961 Anayasası insan ve mülkiyet haklarının yanı sıra ekonomik ve sosyal programları da içermiştir.⁷⁰⁰ 1961 Anayasası’nın hedef ve amacı; sosyal haksızlıkları ve bu haksızlıkları meydana getiren nedenleri ortadan kaldırmak, adil bir sosyal ve ekonomik düzen kurmak, ekonomik faaliyetleri herkesin ihtiyaçlarına öncelik verecek yönlere götürmektir.⁷⁰¹ 1961 ve 1924 Anayasaları karşılaştırıldığında birtakım farklar vardır. Teşkilat- ı Esasiye Kanunu’nda Meclis tam bir otorite sahibi iken 1961 Anayasası’nda Meclis’in elindeki haklar diğer yetkili organlara aktarılmıştır.⁷⁰²

Anayasaya göre Türkiye’de Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu’ndan oluşan çift meclisli yeni bir dönem başlamıştır. Millet Meclisi dört yılda bir yapılan seçimle belirlenecek ve 450 kişiden oluşacaktı. Cumhuriyet Senatosu üyelerinin sayısı ise 150 olarak belirlenmiştir. MBK üyeleri ömürleri boyunca senatör olabileceklerdi. Aynı zamanda bu iki meclis Büyük Millet Meclisini meydana getirecekti. Cumhurbaşkanı Büyük Millet Meclisinin üçte iki çoğunluğu ile yedi yılda bir belirlenecekti. Başbakan, Cumhurbaşkanı tarafından atanacaktı. Anayasa’nın 111. maddesi ile Milli Güvenlik Kurulu oluşturulacak ve bu kurul Bakanlar, Genel Kurmay Başkanı ve Silahlı Kuvvetler temsilcilerinden meydana gelecekti. Bu kurulun oluşturulmasındaki amaç ise milli güvenliğe ilişkin konularda hükümete hem yardımcı olmak hem de tavsiye kararlarının alınmasıdır.⁷⁰³ Ayrıca Meclis’te alınan kararların Anayasa’ya uygunluğunu tespit edebilmek için “*Anayasa Mahkemesi*” oluşturulmuştur. Seçim yasasında önemli değişiklikler yapılmış ve nispi seçim sistemi getirilmiştir.⁷⁰⁴

⁶⁹⁸ <https://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm>.

⁶⁹⁹ *Kurucu Meclisi Tutanak Meclisi*, Cilt:2, On Beşinci Birleşim, 27 Mayıs 1961, s. 111.

⁷⁰⁰ Hikmet Özdemir, “1960- 1980 Dönemi”, s. 17.

⁷⁰¹ Güngör Turan, “Türk Anayasalarında Sosyal Hakların Gelişimi ve Yorumu”, *Türkler*, Cilt:17, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (edt.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 497.

⁷⁰² Seher Demirtaş, Kuruluş Aşamasında Adalet Partisi’nin Fikri Yapısı (1961- 1964), *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Mayıs 2000, s. 52- 53.

⁷⁰³ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 2017, s. 155- 156.

⁷⁰⁴ Işıl Tuna, “27 Mayıs’ın Gölgesinde Demokrasiye Dönüş: 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XX/40, Bahar 2020, s. 230- 231.

Dönemin İçişleri Bakanı Nasır Zeytinoğlu, 15 Ekim 1961’de yapılacak olan Cumhuriyet Senatosu ve Milletvekili seçimleri nedeniyle 23 Eylül’de valiliklere bir bildiri iletmiştir. Bu bildiri ile seçimler için propaganda süreci başlamıştır. Yüksek Seçim Kurulu tarafından, yapılacak seçimler için partiler tarafından belirlenen adaylar ile bağımsız adaylara ilişkin kesin liste, 30 Eylül’de Resmî Gazete ’de ilan edilmiştir.⁷⁰⁵ Şevket Raşit Hatipoğlu CHP Manisa Milletvekili adayı olmuştur.⁷⁰⁶

Seçimlere dört parti katılmıştır. Adalet Partisi (AP)⁷⁰⁷ ve Yeni Türkiye Partisi (YTP)⁷⁰⁸, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve CHP anayasaya göre “*siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları*” dır. CHP, Meclis’te 173 milletvekiliyle en büyük parti haline gelmiştir. Ancak AP ile arasındaki fark sadece 15 olduğu gibi, DP’nin devamı olan AP ve YTP milletvekillerinin sayısı 223’e ulaşmıştır.⁷⁰⁹

1961 seçimleri sonucunda partiler tek başına iktidar olmak için gerekli çoğunluğu sağlayamamıştır. CHP, milletvekili seçimlerinde birinci parti olmasına rağmen Cumhuriyet Senatosu üye seçimlerinde ikinci parti olmuştur. 27 Ekim 1957 seçimleri ile bir karşılaştırma yapıldığında CHP’nin oyları azalmıştır. Buna karşılık DP’nin mirasçısı olarak görülen partilerin oyları artmıştır. AP bu seçimlerde oyların

⁷⁰⁵ Halit Kaya, “Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961- 1965)”, s.63.

⁷⁰⁶ *Resmî Gazete*, 30 Eylül 1961, Sayı: 10920, s. 5274.

⁷⁰⁷ Adalet Partisi, 1961 yılında emekli genelkurmay başkanı Ragıp Gümüşpala tarafından kurulmuştur. Cemal Fedai, “Adalet Partisi’nin Birinci Dönemi: 1961- 1971”, *Muhafazakardüşünce*, Sayı:57, Yıl:16, Temmuz- Aralık 2019, s. 125. Gümüşpala 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine katılmamıştır. Darbeyi bastıracağı, DP’yi tekrardan yönetime getireceği söylentileri kamuoyunda yaygınlaştı. Dönemin Devlet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel tarafından Haziran 1960 yılında Ankara’ya çağırılan Gümüşpala, Genelkurmay Başkanlığı görevine getirilirken, Ağustos 1960’ta emekli edilmiştir. Mahmut Deniz Tansi, “Türk Modernleşme Tarihi Sürecinde Adalet Partisi Bağlamında Muhafazakâr Siyaset Arayışı”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt- Sayı: 14(3), Yıl:2021, s. 930. Partinin amaçları arasında Türk Milleti’nin devletin yükseltilmesi, bireyin ve ailenin hürriyet ve refaha kavuşturulması vardır. Adalet Partisi Program ve Tüzük (27, 28, 29 Kasım 1966 tarihlerinde yapılan AP Üçüncü Büyük Kongresi tarafından kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir.), s.3, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/4c9b26c1-4f8d-46d6-b60d-a0f464b5502f/content>.

⁷⁰⁸ Yeni Türkiye Partisi (YTP)’nin kuruluşu Türkiye’de çok partili yaşamın kesintiye uğradığı bir sürecin ardından gerçekleşmiştir. 13 Ocak 1961 günü ise siyasi partilere faaliyete geçme izni verilmiştir. YTP, 13 Şubat 1961 tarihinde yaklaşık olarak beş aylık bir hazırlık döneminden sonra kurulmuştur. 13 Şubat 1961 tarihinde Ekrem Alican, Raif Aybar ve İrfan Aksu Ankara Valisi İhsan Orgun’u ziyaret ederek kuruluş dilekçesini teslim etmiştir. Abdullah Kutalmış Yalçın, “Türk Siyasal Hayatında Yeni Türkiye Partisi (1961- 1973)”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 2021, 20 (4), s. 2016. Yeni Türkiye Partisi kurulduğu zaman Genel Başkan Ekrem Alican dahil olmak üzere lider kadrosu 1955- 1958 yılları arasında faaliyet gösteren Hürriyet Partisi’ne ve tabanı da 27 Mayıs ihtilali ile kapatılan Demokrat Parti mirasına dayanıyordu. Bayram Akça, “Ekrem Alican (1916- 2000)”, s. 5.

⁷⁰⁹ Hikmet Bila, *CHP (1919- 1999)*, s. 192- 193.

yüzde 35'ini alarak Senato'da birinci parti ve Meclis'te ikinci parti durumuna gelmiştir.⁷¹⁰

Nispi seçim sistemi kullanılarak yapılan Millet Meclisi seçiminde CHP'nin 173 milletvekili, AP'nin ise 158 milletvekili almıştır. Senato seçimi çoğunluk sistemine göre yapılmıştır. Çoğunluk sistemine göre yapılan Senato Seçimlerinde CHP'nin 36 senatörüne karşılık AP 71 senatör çıkarmayı başaramamıştır.⁷¹¹

4.2. İkinci İnönü Koalisyon Hükümeti'nin Kurulması

Türk demokrasi tarihinde koalisyon hükümetleri ile Türkiye ilk defa 1960 yılından sonra tanışmıştır. Bunun nedenlerinden biri askeri darbenin, halkın mevcut iki siyasi partiye olan güvenini sarsmasıdır. Bir diğer neden sistemde yer alan parti sayısının oldukça fazla olmasıdır. Bu nedenler seçmen dağılımının dengeli bir şekilde sandığa yansması şeklinde ifade edilmiştir.⁷¹²

27 Mayıs sonrasında 15 Ekim 1961'de yapılan ilk genel seçimlerde CHP, tek başına hükümeti kurabilecek bir başarı yakalayamadığı gibi DP'nin devamı olan partiler (AP, YTP, CKMP) rahatlıkla koalisyonla hükümeti kurabilecek sonuca ulaşmıştır.⁷¹³

26 Ekim'de MBK Başkanı Cemal Gürsel Cumhurbaşkanlığı'na seçilmiştir. Hükümetin kurulması için uğraşan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Senato ve Millet Meclisi Başkanlarıyla 7 Kasım'da bir toplantı yapmıştır. Daha sonra “*üçlü solüsyon*” adı verilen yeni bir teklifin partilere açıklanmasına karar vermiştir. Bu partiler arasında bir anlaşmazlığa sebebiyet vermiştir. Anlaşmazlık ortadan kaldırılamayınca 10 Kasım 1961 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, siyasi parti liderleri ile bir toplantı yapmıştır.⁷¹⁴

⁷¹⁰ Halit Kaya, “Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961- 1965)”, s.74.

⁷¹¹ Ferit Salim Sanlı, “Türk Sağındaki Politik Çatallaşmaya Adalet Partisi'nden Bakmak: 1961- 1967 Yılları Arası AP İçerisinde Yaşanan “Müfrit- Mutedil” Mücadelesi ve Bu Mücadelenin “Türkes Hareketi” İle Olan Münasebeti”, *CTAD*, Yıl: 13, Sayı:25, Bahar 2017, s. 10.

⁷¹² Salim Gökçen, “İki Darbe Arası Demokrasi (1960- 1980)” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 67, Güz: 2020, s. 247.

⁷¹³ Şerif Demir, “27 Mayıs Darbesinin Gölgesinde Milli Birlik Komitesi ile Silahlı Kuvvetler Birliği Arasındaki Güç ve İktidar Kavgası”, s. 762.

⁷¹⁴ Derya Şimşek, “Türk Siyasal Yaşamında İlk Koalisyon Hükümeti: CHP- AP Koalisyonu (1961- 1962)”, s. 2962.

Cumhurbaşkanı, 10 Kasım 1961’de en çok oyu alan partinin başkanı sıfatıyla İsmet İnönü’ye hükümeti kurma görevini vermiştir. İnönü, AP ile kısa sürede bir hükümet protokolü üzerinde anlaşmıştır. Türk Parlamento tarihinin ilk koalisyon hükümeti 20 Kasım 1961’de kurulmuştur.⁷¹⁵ CHP ve AP’den oluşan bir koalisyon hükümeti oluşturulmuştur.⁷¹⁶

Aslında 1961 seçimlerinden sonra CHP örgütü çoğunlukla muhalefette kalınmasını istemiştir. Genel merkeze gönderilen telgraflar “*milli koalisyon*” adıyla kurulacak hükümete dahil olunmaması özellikle AP ile koalisyona yanaşılmasını önermiştir. Örgütten gelen baskının artması sonrası parti meclisi 22 Ekim’de CHP şartlar dahilinde muhalefette kalma kararı almıştır. Hem dış koşullar ve hem de İnönü etkisi birleşince örgütün eğilimi geçersiz kalmıştır. Partilerin liderleri demokratik rejimin devam etmesi için çalışma noktasında anlaşmışlar ve komutanların önünde bu konuda bir tutanak imzalamışlardır. 20 Kasım 1961 günü 27 Mayıs sonrasının ilk bakanlar kurulu açıklanmıştır. İnönü 24 yıl sonra yeniden Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı olmuştur. Kurulan hükümet 1 Haziran 1962 yılına kadar iş başında kalmıştır.⁷¹⁷ Koalisyon hükümeti, İnönü’nün istifasına kadar üç ay iki gün gibi kısa süre devam etmiştir.⁷¹⁸

Hükümetin kurulmasıyla birlikte ülkede normalleşme sürecine girilmeye başlanmıştır. 28 Nisan 1960 tarihinde gerçekleşen öğrenci olayları ile Ankara ve İstanbul’da ilan edilen sıkıyönetim 19 ay sonra 30 Kasım 1961 tarihinde kaldırılmıştır.⁷¹⁹ Aynı gün hükümet programı Meclis’te görüşülmüş ve 2 Aralık’ta hükümet güvenoyu almıştır. Oylamaya toplam 351 milletvekili katılmıştır. 269 milletvekili hükümet lehine oy vermiştir. 4 milletvekili ret oyu verirken 78 milletvekili çekimser oy kullanmıştır.⁷²⁰

<https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/bunyaminkocaoglu/63858/%C5%9E%C4%B0M%C5%9E%K-Derya-T%C3%9CRK-S%C4%B0YASAL-YA%C5%9EAMINDA-%C4%B0LK-KOAL%C4%B0SYON-H%C3%9CK%C3%9BMET%C4%B0-CHP-AP-KOAL%C4%B0SYONU-1961-1962.pdf>.

⁷¹⁵ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönüm:1, Cilt:1, 20 Kasım 1961, s. 113.

⁷¹⁶ H. Basri Akgiray, “Koalisyonlar ve CHP”, *Cumhuriyet*, 50. Sayı, Sayı: 17710, 20 Kasım 1973, s. 2.

⁷¹⁷ Hikmet Bila, *CHP (1919- 1999)*, s. 193- 194.

⁷¹⁸ H. Basri Akgiray, “Koalisyonlar ve CHP”, *Cumhuriyet*, 50. Sayı, Sayı: 17710, 20 Kasım 1973, s. 2.

⁷¹⁹ Hakkı Uyar, *İki Darbe Arasında CHP (1960- 1971)*, Doğan Kitap, İstanbul, Eylül 2017, s. 71.

⁷²⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:1, 2 Aralık 1961, s. 179. Ayrıca bkz. *Cumhuriyet Dönemi Partiler- Seçimler Beyannameler (1923- 1980)*, Mete Kaan Kaynar, Nurettin Kalkan (edt.), TBMM Basımevi, Ankara 2022, s. 94.

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun bu dönemdeki faaliyetleri ile ilgili bir araştırma yapıldığında detay gibi görünen bir konuda verilen önergede adının bulunduğu görülmüştür. Afyon Karahisar Milletvekili Hasan Dinçer, Konya Milletvekili Ahmet Gürkan, Ankara Milletvekili Raif Aybar ve Manisa Milletvekili Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Millet Meclisinin 7 Mart 1962 Çarşamba gününden itibaren 26 Mart 1962 Pazartesi gününe kadar tatil yapmasına dair TBMM'ne önerge vermişlerdir. Verilen önergede şeker bayramı arifesinde olduğu için milletvekillerinin vatandaşlarla temaslarda bulunmalarının faydalı olacağı ve mart ayı vergi ayı olması sebebiyle milletvekillerinin şahsi işlerini görme durumu göz önüne alınarak Meclis'in tatil yapmasını, Meclis'in onayına sunulmasını teklif etmişlerdir. Yapılan oylamanın sonucunda önerge kabul edilmiş ve Meclis 26 Mart Pazartesi günü toplanmak üzere kapatılmıştır.⁷²¹

Meclisin yeniden açılması ile birlikte koalisyon ortağı iki parti arasındaki ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. İlişkileri bu noktaya getiren Askeri Af Kanunu, 30 Nisan 1962 tarihinde kabul edilmiştir. Af Kanunu, İnönü'nün Birinci Koalisyon Hükümeti'nin son icraatı olmuştur. Hükümet ömrünü tamamlamıştır. 30 Mayıs'ta af konusunda yapılan tartışmaları ve bir uzlaşmaya varılamamasını CHP, Meclis Grubu'na getirmiştir. İsmet İnönü Meclis Grubu'nun desteğini alarak istifa etmiştir. Böylece 201 gün süren Türkiye'de kurulan ilk Koalisyon Hükümeti sonlanmıştır.⁷²²

İnönü'nün istifa ettiği günlerde Meclis'in yapısında bir değişiklik yoktur. Bir yandan CHP diğer yandan DP oy tabanına sahip çıkma yarışındaki AP, YTP ve CKMP çoğunluğu vardır. Hükümeti kurmakla yeniden CHP Genel Başkanı İsmet İnönü 2 Haziran 1962 tarihinde görevlendirilmiştir. İnönü bu defa YTP ve CKMP ile hükümet kurma yoluna gitmiştir.⁷²³ İkinci İnönü Koalisyon Hükümeti'nin kurulmasında CHP Grup Başkan Vekilliği görevinde yer alan Şevket Raşit Hatipoğlu aktif bir rol oynamıştır.

CHP Grubu, Parti Meclisinde koalisyon hükümetine girip girmeme konusunu kararlaştırmak amacıyla toplanmıştır. İnönü grupta yaptığı konuşmada hükümeti kurma ve koalisyona girip girmeme yetkisinin grubun dahilinde olduğunu bununla

⁷²¹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:4, 6 Mart 1962, s. 112- 113.

⁷²² Hakkı Uyar, *İki Darbe Arasında CHP (1960- 1971)*, s. 83.

⁷²³ Suna Kili, *1960- 1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, s. 184- 185.

birlikte gruba ve grupta bulunan kişilere etkisinin olmasından çekindiğini belirtmiştir.⁷²⁴ İnönü kararını gruba bıraktığını bildirmiş ve ilk koalisyondan daha kuvvetli olduklarını söylemiştir. CHP koalisyona girmez ise çok daha rahat edeceğini, meclis grubu ve teşkilatı idare edenler olarak ağır sorumluluklar altında olduklarını belirtmiştir. İnönü sözlerinin devamında iyimser olmadığını ve ne sonuç alacağını bilmediğini ancak güçlüklerden, tehlikelerden korkmadığını da sözlerine eklemiştir.⁷²⁵

CHP Grubu 4 ve 5 Mayıs günleri yapmış olduğu toplantılarda ve Genel Başkan İnönü'nün konuşmasını dinledikten sonra Birinci Koalisyon Hükümeti'nin tecrübesi ile durumu incelemiştir. Bunun sonucunda bir karara bağlamıştır. Bu karar doğrultusunda CHP'nin Türkiye'nin kurulmasında ve demokratik rejimin ülke içerisinde yerleşmesinde büyük hizmetler başardığını ister muhalefette olsun ister iktidarda olsun millete hizmet etmenin şerefli bir görev olduğuna vurgu yapılmıştır. Önemli olanın partinin iktidarda ya da muhalefette olması değildir. Anayasaya dayanan demokratik düzeni iyi bir şekilde yürütmek, ülkenin ekonomik meselelerini halletmek, devamlı ve istikrarlı bir hükümetin kurulmasının araştırılması hususuna değinilmiştir. Sonuç olarak Parti Meclisi hükümet kurulması imkanlarının araştırılması yolunda gerekli temas ve girişimlerde bulunmak için İsmet İnönü'ye yetki vermiştir.⁷²⁶

İsmet İnönü verilen bu karardan sonra Cumhurbaşkanı Gürsel'e Başbakanlığı kabul ettiğini bildirdikten sonra temalarına başlamıştır.⁷²⁷ Başbakan İnönü, hükümet kurmak için CKMP Genel Başkan Vekili Hasan Dinçer, CHP Grup Başkan Vekilleri İbrahim Öktem ve Şevket Raşit Hatipoğlu ile görüşmüştür. Dinçer Başbakan'a CKMP'nin milli koalisyona taraftar olduğunu bildirmiştir. İnönü, Hasan Dinçer'den sonra CHP Grup Başkan Vekillerinden İbrahim Öktem ile Şevket Raşit Hatipoğlu'nu Başbakanlıkta kabul etmiştir. Koalisyon kurulması konusunda görüşlerini almıştır. Koalisyon ne zaman kurulur sorusuna Şevket Raşit Hatipoğlu; *“sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer”* cevabını vermiştir.⁷²⁸ İsmet İnönü YTP Genel Başkanı Ekrem

⁷²⁴ *Milliyet*, 4 Haziran 1962.

⁷²⁵ *Milliyet*, 5 Haziran 1962.

⁷²⁶ *Milliyet*, 6 Haziran 1962.

⁷²⁷ *Milliyet*, 7 Haziran 1962.

⁷²⁸ *Milliyet*, 8 Haziran 1962.

Alican ile görüşmüş, Alican İnönü'ye partisinin koalisyona katılmaya hazır olduğunu bildirmiştir.⁷²⁹

İsmet İnönü koalisyon hükümeti için çalışmalarını devam ettirirken CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal ile Aksal'ın evinde bir görüşme yapmıştır. İsmet İnönü daha sonra kendi evinde Büyük Millet Meclisi Başkanı Fuat Sirmen, Manisa Milletvekili Şevket Raşit Hatipoğlu, CHP Senato Grubu Başkan vekili Tahsin Banguoğlu ile görüşmüştür. Evden çıkışta gazetecilerin *“Koalisyonu ne vakit meydana getireceksiniz?”* sorusuna *“İki güne kadar her şey belli olur”* cevabını vermiştir.⁷³⁰

İsmet İnönü, hükümeti kurma gayretlerinde eski sorunlarla karşılaşmıştır. Bu sorunlar ekonomi üzerinde devletin kontrolü ne kadar olacaktı ve özel sektöre ne kadar özgürlük verilecekti şeklinde idi. Bir ilerleme kaydedemeyen İnönü, 18 Haziran'da gayretlerinden vazgeçmiştir.⁷³¹ Cumhurbaşkanı Gürsel, kabineyi kurma görevini üçüncü defa İsmet İnönü'ye vermiştir. Yeni kabinenin kurulmasında yaşadığı güçlüklerden dolayı İnönü'nün görevi bırakmak zorunda olduğunu kendisine bildirmesinden sonra yapmış olduğu temaslar sonucunda İsmet İnönü'nün hükümeti kurma görevini bırakma isteğini kabul etmediğini ve ülkenin kurtuluşu için İnönü'nün çabalarına devam etmesini kendisinden ısrarla rica ettiğini söylemiştir. Devam eden çalışmalar sonucunda her üç partinin de vatanperver bir anlayışla problemli konuların çözüldüğünü bildirmiştir.⁷³² Başbakanlık görevini kabul eden İsmet İnönü, temaslara başlamıştır. İnönü, YTP ve CKMP liderleriyle görüştüktan sonra gazetecilere verdiği açıklamada hükümeti kurmak için çalıştıklarını ve en kısa zamanda biteceğini belirtmiştir. Başbakanlıkta Grup Başkan Vekillerinden İbrahim Öktem ve Şevket Raşit Hatipoğlu ile görüşmeler yapmıştır.⁷³³ Koalisyona girecek partilerin liderleri ve üç partiden daha önce belirlenen beşer kişilik komisyon TBMM'de toplanarak koalisyonla ilgili çalışmalar yapmıştır. İktisadi, mali, hukuk ve protokol konularında hazırlanan rapor üzerinde görüşülmüştür. Hazırlanan bu rapor üzerinde herhangi bir

⁷²⁹ *Milliyet*, 9 Haziran 1962.

⁷³⁰ *Milliyet*, 11 Haziran 1962.

⁷³¹ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945- 1980)*, s. 219.

⁷³² *Milliyet*, 22 Haziran 1962.

⁷³³ *Milliyet*, 23 Haziran 1962.

anlaşmazlık çıkmamıştır. Liderler toplantısına katılan kişiler arasında Şevket Raşit Hatipoğlu da yer almıştır.⁷³⁴

AP'nin dışarıda kalmasıyla kabine, CHP, YTP ve CKMP tarafından kurulmuştur.⁷³⁵

Yapılan görüşmeler doğrultusunda bakanlıklar partiler arasında paylaşılmıştır. Buna göre CHP, Başbakan, Başbakan Yardımcılığı, Devlet, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri, Maliye, Milli Eğitim, Bayındırlık, Tekel, Çalışma, Sanayi bakanlıklarını almıştır.⁷³⁶ Koalisyonun esaslarını belirleyen protokol, TBMM Başbakanlık salonunda CHP Genel Başkanı İnönü, YTP Genel Başkanı Alican, CKMP Genel Başkan Vekili Dinçer ve Bağımsız Grup lideri Necmi Ökten tarafından imzalanmıştır.⁷³⁷ 25 gün süren siyasi krizden sonra İkinci Koalisyon Hükümeti kurulmuş, İsmet İnönü Çankaya Köşkü'ne giderek kabinenin listesini Cumhurbaşkanı Gürsel'e vermiştir. Kurulan hükümette Şevket Raşit Hatipoğlu, Millî Eğitim Bakanlığı görevine getirilmiştir. CHP'li bakanlar arasında dört yeni isim bulunmaktadır. Bunlardan Ferit Melen meclis dışından tayin edilmiştir. Diğerleri Manisa Milletvekili Şevket Raşit Hatipoğlu, Tekirdağ Milletvekili Orhan Öztrak ve Ankara Milletvekili İlyas Seçkin'dir.⁷³⁸

İkinci İnönü Koalisyon Hükümeti'nin ilk kabine toplantısında Şevket Raşit Hatipoğlu, *"Milletin beklediğini gerçekleştirmek istiyoruz. Muvaffak olursak kendimizi bahtiyar addedeceğiz"* demiştir.⁷³⁹ Dönemin yazılarında Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Millî Eğitim Bakanlığı görevine getirilmesi eleştiri konusu olmuştur. Hatipoğlu ile ilgili fanatik bir Anadolu milliyetçisi olarak ün saldığını, kendisine bazı arkadaşları ile birlikte Anadolucu dendiği yazılmıştır. Hissi hareket ettiği zaman zorluklarla karşılaştığına değinilmiş ve düşüncelerinde bir değişiklik olup olmadığının zamanla anlaşılabacağına vurgu yapılmıştır. Milli Eğitimin kendisinden fazla bir şey kazanmayacağı şeklinde eleştirel bir tutum sergilenmiştir.⁷⁴⁰

⁷³⁴ Vatan, 24 Haziran 1962.

⁷³⁵ Firuzan Hüsrev Tekin, *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi (1839- 1965)*, s. 116.

⁷³⁶ Milliyet, 24 Haziran 1962.

⁷³⁷ Milliyet, 25 Haziran 1962.

⁷³⁸ Milliyet, 26 Haziran 1962. Ayrıca bkz. Suna Kili, *1960- 1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, s. 184- 185.

⁷³⁹ Milliyet, 27 Haziran 1962. Ayrıca bkz. Vatan 27 Haziran 1962.

⁷⁴⁰ Vatan, 27 Haziran 1962.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 102. Maddesi gereğince hazırlanan Bakanlar Kurulu Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından Meclis'e sunulmuştur.⁷⁴¹ Meclis'te yapılan güven oylamasında Meclis oturumuna 397 milletvekili gelmiş ve oylamaya katılmıştır. Oylama sonunda Hükümet 259 oyla güvenoyu almıştır. Oylamada 134 oy aleyhte çıkmış ve dört milletvekili çekimser oy kullanmıştır.⁷⁴² Bakanlar Kurulu listesinde gönderilen bakanlıklara seçilen kişiler listeye eklenerek Meclis'e gönderilmiştir. Hazırlanan Bakanlar Kurulu listesinde Milli Eğitim Bakanı görevine Şevket Raşit Hatipoğlu getirilmiştir.⁷⁴³ Hükümet programı Başbakan İnönü tarafından Millet Meclisinde, Başbakan Yardımcısı Alican tarafından Cumhuriyet Senatosunda okunmuştur.⁷⁴⁴

4.3. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Millî Eğitim Bakanlığı Dönemi (1962-1963)

Şevket Raşit Hatipoğlu 1962 yılında kurulan İkinci İnönü Koalisyon Hükümeti'nde Milli Eğitim Bakanı olarak görev almıştır. 23 Haziran 1962 yılında bu göreve gelen Şevket Raşit Hatipoğlu, 8 Haziran 1963 yılına kadar görevini devam ettirmiştir.

4.3.1. 1962 Yılı Faaliyetleri

2 Temmuz 1962 yılında İkinci İnönü Koalisyon Hükümeti'nin hükümet programı açıklanmıştır. Bu programda Başbakan İsmet İnönü, eğitim alanında yapılması düşünülen hedefleri belirtmiştir. İnönü konuşmasında, her yaştaki vatandaşın eşit eğitim fırsatları içinde ve yeteneklerine göre iyi derecede yetiştirilmesine buna bağlı olarak vatandaşların ülkeye ve insanlığa verimli hale getirilmesinin hedeflerinden biri olduğunu söylemiştir. Bu şekilde yetişen bireylerin toplumun sosyal ve ekonomik kalkınma programlarında faydalanılan çeşitli nitelikte insan gücünün hazırlandığını ifade etmiştir. Dolayısıyla iyi bir insan yetiştirmenin ülkenin ekonomik ve sosyal anlamda gelişmesini sağlayacak ve hızlandıracak verimli bir yatırım olarak gördüklerini vurgulamıştır. Bazı konular dikkate alınarak eğitimin

⁷⁴¹ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:4, Toplantı:1, 26 Haziran 1962, s. 318- 319.

⁷⁴² *Vatan*, 8 Temmuz 1962.

⁷⁴³ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:6, 27 Haziran 1962, s. 132- 133.

⁷⁴⁴ *Milliyet*, 3 Temmuz 1962.

gelişmesi için uzun süreli plan yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bu konuların başında ise ilköğretimde 1970 yılına kadar ülkede bulunan ve okuma çağında olan tüm çocukların okula dahil edileceğini ifade etmiştir. İlkokuldan sonra öğrenimine devam edememiş çocuklar ve yetişkinler için okuma- yazma öğretimi ile birlikte tarım ve el sanatları alanında tamamlayıcı ve yetiştirici kurumların açılacağını sözlerine eklemiştir. Aynı zamanda öğretmen ihtiyaçlarının giderilmesi konusuna öncelik verileceğini sözlerine eklemiştir.⁷⁴⁵

Belirlenen hedefler yönünde faaliyetlere başlayan Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu göreve geldiğinde bu doğrultuda politika takip etmeye çalışmıştır. Özellikle ilk öğretim çağında bulunan çocukların eğitimi temel konular arasında yer almıştır.

1962 yılı Eylül ayında ilkokullar öğrenime başlamış ve ilköğretim haftasının başlaması, okulların açılışı sebebiyle Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu radyoda bir konuşma yapmıştır. Hatipoğlu konuşmasında sayısal verilere temas ederek, Türkiye’de 4.286.000 çocuk olduğunu bunlardan 3.135.000 kadarının ilkokula devam edebildiğini belirtmiştir. Bakan, Millî Eğitim Bakanlığı olarak okul çağında bulunan çocukların hepsinin okul içine dahil edilmedikçe endişelerinin geçmeyeceğini söylemiştir. Türk Milleti’nin ilköğretim davasının zor bir dava olduğunu ve bu davanın gerçekleştirilmesi işinin cesaretle ele alınması gerektiğini savunmuştur.⁷⁴⁶

Şevket Raşit Hatipoğlu ilköğretim okul sayıları hakkında da il merkez, kasaba ve köylerde bulunan okul sayıları ile ilgili bilgiler vermiştir. Cumhuriyet Senatosu Tunceli üyesi Mehmet Ali Demir ilk ve orta dereceli okullar hakkında Milli Eğitim Bakanına sorular yöneltmiştir ve Hatipoğlu bu sorulara dair 18 Aralık 1962 tarihli Meclis oturumunda açıklamalarda bulunmuştur. Milli Eğitim Bakanı 10 Aralık 1961 tarihindeki duruma göre, 1961- 1962 öğretim yılında il, ilçe ve köylerde birli, ikili, üçlü öğretim yapan okulların sayıları ile ilgili açıklama yapmıştır. Buna göre, il merkezlerinde birli okulların sayısı 258; ikili okulların sayısı 741 ve üçlü öğretim yapan ilkokulların sayısı ise 59 olduğunu belirterek toplam 1.058 ilkokul bulunduğunu

⁷⁴⁵ *Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (20 Kasım 1961- 27 Ekim 1965)*, İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz (Hazırlayan), Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2013, Cilt:3, s. 1496- 1497. Ayrıca bkz. *Hükümet Programları (1920- 1965)*, İsmail Arar (Derleyen), İstanbul: Burçak, 1968, Tipo Neşriyat ve Basımevi, İstanbul, s. 364- 365.

⁷⁴⁶ *Milliyet*, 17 Eylül 1962.

söylemiştir. Diğer şehir ve kasabalarda birli 807; ikili sayısı 1.317 ve üçlü sayısı 12 bunların toplamının ise 2.136 olduğunu belirtmiştir. Köylerde ise sadece birli öğretim yapan ilkokul bulunduğunu bunun sayısının ise 22.366 olduğunu ifade etmiştir. Bu sayısal verilere göre toplam okul sayılarını birli öğretim yapan ilkokulların sayısı toplamı 23.431; ikili öğretim yapan ilkokulların sayısı 2.058; üçlü öğretim yapan ilkokulların sayısı 71; toplam sayı ise 25.560'dır.⁷⁴⁷

Öğretmen yetiştirme işleri ile ilgili planların hazırlandığına dair açıklama yapan Bakan, o dönem için birkaç yıl sıkıntı çekileceğini ve daha sonra feraha kavuşulacağını ifade etmiştir.⁷⁴⁸ Öğretmen eksikliğini biraz olsun hafifletmek adına ilkokul öğretmenlerinin askerliklerini yedek astsubay olarak yapmaları için Milli Savunma ve Milli Eğitim Bakanlıkları bir kanun tasarısı hazırlamışlardır. Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu tasarı üzerinde çalışmaların bittiğini açıklamıştır. Hatipoğlu, tarım okullarının Tarım Bakanlığı'ndan alınarak Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanacağını belirtmiş, *"Köylü çocuklarını alıp, tarım okullarında yetiştireceğim. Bunlar tarım bölge okulları olacak. Mesela zeytin bölgesinde yaşayan köylülerin çocukları zeytincilik üzerine yetişecekler, hububat bölgesinde yaşayanlar da bu konuda tarım eğitimi göreceklidir"* demiştir. Milli Eğitim Bakanı öğretmen yokluğunu *"yürekler acısı"* olarak nitelendirmiş, halk tarafından yapılmış yetmişe yakın ortaokul olduğunu sözlerine eklemiştir. Bakan öğretmenlerin meslek içinde yetiştirilmeleri konusuna sözü getirmiş, o dönem için doğuda çalışan yetmiş tarih ve coğrafya öğretmenin batıya, batıda çalışan öğretmenlerin doğu illerine yurt gezisine çıkarıldıklarını bildirmiştir.⁷⁴⁹

Meclis'te Milli Eğitim Bakanı'na o dönemde liselerdeki öğretmen durumu hakkında soru sorulmuştur. Erzurum Milletvekili Ertuğrul Akça'nın resmi liselerin öğretmen durumları hakkında sorularına Bakan 17 Aralık 1962 tarihli Meclis oturumunda cevap vermiştir. Bakan açıklamasında, orta öğretime bağlı liselerin ikinci devre öğretmen sayısı 1.833, birinci ve ikinci devrelerinde ders okutan öğretmen sayısı toplamı 4.087 olduğunu söylemiştir. Öğretmen ihtiyacına da vurgu yapan Hatipoğlu, 1962- 1963 öğretim yılı için liselerin 1.433, ortaokulların ise 8.448, toplamda 9.881

⁷⁴⁷ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:7, Toplantı:2, 18 Aralık 1962, s. 371- 372.

⁷⁴⁸ *Milliyet*, 17 Eylül 1962.

⁷⁴⁹ *Milliyet*, 7 Ağustos 1962.

öğretmene ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Eğitim enstitüleri hakkında da bilgi veren Hatipoğlu, 1961- 1962 öğretim yılında eğitim enstitülerine girmek için müracaatta bulunan lise mezunu sayısı 924; 1962- 1963 öğretim yılında ise 2.400 olduğunu da sözlerine eklemiştir.⁷⁵⁰ Hatipoğlu ayrıca 1962 yılı için hiçbir lise mezununun açıkta kalmaması için çalışıldığını, yabancı ülkelerde disiplinli okuyacak bütün öğrencilere ilerleyen süreçte döviz verileceğini belirtmiştir.⁷⁵¹

Çorum Milletvekili Faruk Küreli'nin Çorum Lisesinde fen kolunun kapatılmasının düşünülüp düşünülmediğini Milli Eğitim Bakanına sormuştur. Ayrıca Çorum Lisesi öğretmen kadrosunda hangi branşlarda eksiklikler vardır ve Türkiye'de orta eğitim öğretmen ihtiyacı ne kadardır sorularına açıklık getirmek için Milli Eğitim Bakanı söz almıştır. Bakan, konuşmasına Millî Eğitim Bakanlığı'nın en çok ihtiyacı karşılamada sıkıntı çektiği alan ortaöğretimdir diyerek başlamıştır. Ortaöğretimde iki devreye ait olmak üzere 8.448 öğretmen, lise bölümünde 1.443 öğretmen toplamda öğretmen ihtiyacının 9.881 olduğunu sözlerine eklemiştir. Hatipoğlu, bu ihtiyacın şiddetini hafifletecek tedbirler alındığını ve alınmakta olunan tedbirlerin başında ilköğretimde tecrübe kazanmış öğretmenleri yetiştirmek amacıyla kurs almış olanları ortaokulların birinci ve ikinci sınıflarında görev verilmesi geldiğini söylemiştir. Yüksek tahsil görmüş olanları mahallelerdeki ortaokullarda ücretli öğretmen olarak görevlendirdiklerini ve üniversite mezunlarının öğretmen olarak çalıştırılmasını prensip olarak kabul ettiklerini belirtmiştir. Bakan alınan bu tedbirlerle şiddetli ihtiyacın hafifleyeceğini de sözlerine eklemiştir. Bakan konuşmasının devamında o dönem için toplamda 69 tane öğretmen okulu olduğunu ifade etmiştir.⁷⁵²

Kendisine 1950 yılından 1962 yılına kadar meslekten ayrılan öğretmenlerin sayısı sorulan Bakan buna açıklık getirmiştir. Bu sayıları sırasıyla belirten Hatipoğlu, ilköğretimde 350; ortaöğretimde 2.035; öğretmen okullarından 133; erkek teknik öğretimden 481; kız teknik öğretimden 780; ticaret okullarından 51 öğretmen olmak üzere toplam 3.830 öğretmen ayrılmıştır. Bunun ayrılış sebeplerinin de farklı farklı nedenlere bağlı olduğunu belirtmiştir.⁷⁵³ Bakan öğretmen sayıları hakkında da bilgi vermiştir. 1961- 1962 ve 1962- 1963 öğretim yıllarında orta öğretime bağlı okullarda

⁷⁵⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:10, 17 Aralık 1962, s. 183- 184.

⁷⁵¹ *Milliyet*, 7 Ağustos 1962.

⁷⁵² *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:6, 17 Eylül 1962, s. 543- 546.

⁷⁵³ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:5, 11 Ekim 1962, s. 402.

görev yapan öğretmen sayılarını ise şu şekilde olduğunu söylemiştir: 1961- 1962 öğretim yılında mevcut öğretmen sayısı 7.692, öğretmen ihtiyacı 7.072'dir. Bu sayı 1962- 1963 yılına geldiğinde artış göstermiştir. Buna göre, bu dönem mevcut öğretmen sayısı 8.011, öğretmen ihtiyacı ise 9.881'dir.⁷⁵⁴

Şevket Raşit Hatipoğlu göreve geldiği zamanlarda yedek subay öğretmen sorunu ile karşılaşmış ve bu konu Meclis'te tartışma konusu olmuştur. 97 sayılı kanun ile yedek subay öğretmen olarak çalışan kişilerden bir kısmı Milli Müdafaa Bakanlığının isteği üzerine eğitim merkezlerinde öğretmenlik görevini yapmak üzere görevlendirilmişlerdir. Bunları sayısı 1.004'dür. Bunun dışındaki öğretmenler kendi şehirlerinde, köylerindeki okullara görevlendirilmişlerdir. Bunların bir kısmı başöğretmenlik görevlerine tayin edilmek şartıyla ek görevden faydalanmışlardır. Eğitim öğretim görevleri devam ederken subaylık görevlerini de yapmışlardır. Fakat yedek subay öğretmen olarak eğitim merkezlerine tayin edilenler maaşlarını Millî Eğitim Bakanlıından almışlardır. Fakat yedek subay oldukları halde yedek subaylara kanunen tanınan haklardan faydalanamamışlardır. Göreve başladıkları tarihten itibaren terhis edildikleri tarihe kadar geçen sürede her öğretmene ayda 150 lira vermek şartıyla uğradıkları haksızlığı gidermek için hükümete kanun tasarısı getirilmiştir. Millet Meclisi Bütçe ve Milli Eğitim Komisyonlarından geçmiş ancak Cumhuriyet Senatosunun Bütçe komisyonunda reddedilmiştir. Millet Meclisi'nin metni olduğu gibi kabul edilmesi istenmiştir. Bu konu hakkında Meclis'te konuşan Şevket Raşit Hatipoğlu, Milli Eğitim bütçesinde yapılacak tasarruflarla bu 1.004 öğretmene konu olan ödemenin bulanabileceği yönünde değerlendirmede bulunmuştur. Milli Eğitim Bakanı olarak bunun öğretmenlerden esirgenmemesini temenni ettiğini de sözlerine eklemiştir.⁷⁵⁵

Türkiye Öğretmenler Derneği Milli Federasyonu bir kongre düzenlemiş ve kongrenin ikinci gününde delegeler, *"27 Mayıs'ta yalnız biz ortada kaldık"* demişlerdir. *"Biz cehalet savaşının Ulubatlı Hasanınız"* diyen öğretmen Kazım Kurul, köydeki öğretmenlerin sayı saymayı bilmeyen muhtarın emrinde olduğu süreçte dertlerinin dinmeyeceğini söylemiştir. Yapılan toplantıda idare heyetinin raporu üzerinde konuşulmuştur ve katılan delegelerin çoğunluğu politikacılardan şikayetçi

⁷⁵⁴ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem:1, Cilt:7, Toplantı:2, 18 Aralık 1962, s.372.

⁷⁵⁵ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem:1, Cilt:4, Toplantı:1, 6 Temmuz 1962, s. 452- 458.

olmuştur. Samsun Senatörü Fethi Tevetoğlu'na kızgınlığını dile getiren Niğde delegesi Hüseyin Erol, Federasyon Yönetim Kurulu'nun bir adamın Türk öğretmenine karşı yönelttiği saldırılara pasif kaldığını belirtmiştir. Fethi Tevetoğlu'nun köy öğretmenlerini komünistlikle suçlamasına ve bu suçlamaların cevapsız kalmasına tepki göstermiştir. Sözlerinin devamında Federasyon'un öğretmenlerin maruz kaldığı olaylarda seyirci kaldığını savunmuştur.⁷⁵⁶

AP Senatörü Ömer Lütfü Bozcalı'nın "*Öğretmenlerin komünist*" oldukları yolunda söylediği iddia edilen sözleri Öğretmenler Federasyonu kongresinin oturumunda tartışmalara sebep olmuştur ve yüzlerce öğretmen AP'li Senatörü kınamıştır. Oturumun açılmasından sonra Kayseri Öğretmenler Derneği'nden senatörün bu sözlerini belirten telgraf gelmiş ve kongre başkanı, Aydın Milli Eğitim Müdürü Hüseyin Atmaca tarafından okunmuştur. Millî Eğitim Bakanlığı Ömer Lütfü Bozcalı'nın sözlerinin gazetelere yanlış yansıtıldığını bildirmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı yayınladığı bildiride senatörün gazetelere aktarıldığı şekilde bütün öğretmenleri kastederek konuşmadığını tutulan zaptın orada bulunanların hepsi tarafından imza edilmediğinden de anlaşılabileceğine vurgu yapmıştır. Bu gibi iftiraların hiçbir temele dayanmadığını ve öğretmenlerin buna benzer hassasiyetlerinin yerinde olduğunu da belirtmiştir. Açıklamada öğretmenlerin vazifesine bağlı, milliyetçi, vatanperver oldukları da eklenmiştir.⁷⁵⁷

Türkiye Öğretmenler Federasyonu toplantısının dördüncü gününde öğretmenlerin bir kısmı politikacıları Atatürk'e şikâyet etmiştir. Bir öğretmen bazı politikacıların Atatürk'ün hatıralarını istismar ettiğini savunmuştur. Atatürk'ün ülkesine hizmet edenlerin komünist damgası vurulduğunu ifade etmiştir. Bu konuşma devam ederken bazı delegeler yerlerinden kalkarak "*şikayetçiyiz*" diyerek bağırıştır. Şevket Raşit Hatipoğlu eleştirilmiş ve "*Hatipoğlu, bizleri temsil edemez, istifa etsin*" diyerek bağırışlardır.⁷⁵⁸

⁷⁵⁶ *Milliyet*, 12 Temmuz 1962.

⁷⁵⁷ *Milliyet*, 13 Temmuz 1962.

⁷⁵⁸ *Milliyet*, 14 Temmuz 1962.

AP İzmir Senatörü Ömer Lütfü Bozcalı'nın konuşması Kayseri'de 1.500'e yakın öğretmenin sessiz yürüyüşü ile protesto edilmiştir. Burada da yine Milli Eğitim Bakanı istifaya çağırılmış ve ellerinde pankartlarla yürümüşlerdir.⁷⁵⁹

Yaşanan gelişmelerin ardından öğretmenler, sendika kurmaya karar vermiş ve kuruluş hazırlıklarına başlamışlardır. Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu Başkanı CHP Aydın Milletvekili Şükrü Koç bir basın toplantısı yapmış ve bazı konularda açıklamalarda bulunmuştur. Koç, öğretmenleri komünistlikle itham eden Ömer Lütfü Bozcalı hakkında konuşarak bu şahsın “İzmir’de gericî hareketlere başkanlık ettiğini” ileri sürmüştür.⁷⁶⁰

Türkiye Köy Öğretmenleri Federasyonu tarafından bir bildiri yayınlanmıştır. Yayınlanan bildiride; “*Türk öğretmenlerine yapılan saldırıların arkasında sömürücülerin ve gericilerin elleri vardır*” denilmiş ve öğretmenlerin Atatürk ilke ve inkılaplarını bıkmadan savunacakları hususunda karar alındığı yayınlanmıştır. Ayrıca öğretmenler bildiride aydınları ve yasa uygulayıcılarını kültür ve demokrasi düşmanı topluluğa karşı savaşa davet etmiştir. Öğretmenlerin bir sendika çatısı altında toplanmasından söz edilmiş ve Köy Öğretmenleri Federasyonu’nun Türkiye Öğretmenleri Federasyonu ile Konfederasyon halinde birleşmeyi kabul ettiği bildirilmiştir.⁷⁶¹

Bu dönemde sadece öğretmenler değil öğrenciler de grev yapmıştır. Jandarma Astsubay Okulu sınavlarına katılan öğrencilerden iki bin kadarı Ankara sokaklarında gösteri yapmışlar ve Başbakanlık ile Millî Eğitim Bakanlığı binalarına girmeye çalışmışlardır. Millî Eğitim Bakanlığı önünde “*okul isteriz*” diye bağırان öğrencilerden bir heyet, ilgililerle görüşmüş, kendilerine imkân bulunduğu takdirde okullara kabul edilecekleri bildirilmiştir. Bu cevapla tatmin olmayan öğrenciler Bakanlık kapısını zorlamışlar, konuşan bazı gençler Jandarma Astsubay Okulu’nun sınavlarında adam kayırdığından şikâyet etmişlerdir.⁷⁶²

Şevket Raşit Hatipoğlu göreve geldiğinde Meclis’te kendisine yöneltilen soruları cevaplamıştır. Bu sorulardan biri Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yaz

⁷⁵⁹ *Milliyet*, 15 Temmuz 1962.

⁷⁶⁰ *Milliyet*, 22 Temmuz 1962.

⁷⁶¹ *Milliyet*, 11 Eylül 1962.

⁷⁶² *Milliyet*, 28 Temmuz 1962.

aylarında öğrenciler için tasarlanan planların ne olduğudur. Cumhuriyet Senatosu Aydın üyesi İskender Cenap Ege'nin öğrencileri yaz aylarında açılacak kurslar, kamplar ve atölye çalışmaları ile ilgili neler düşünüldüğüne dair sözlü sorusu üzerine Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu açıklamalarda bulunmuştur. Öncelikle kurslar konusuna açıklık getiren Bakan, bu kursların okul idareleri tarafından ya da okul aile birliği tarafından düzenlendiğini belirtmiştir. Kamplar konusuna da açıklık getiren Hatipoğlu, Kızılay, İzci teşkilatları, okul idareleri ve okul aile birlikleri tarafından düzenlendiğini söylemiştir. Bakanlık tarafından “*Milli odalar*” adı ile İstanbul’da 500 öğrenci için bir kamp açılacağını ifade eden Hatipoğlu, kampların daha düzenli hale getirilmesi için çalışıldığını da sözlerine eklemiştir.⁷⁶³

Cumhuriyet Senatosu Afyonkarahisar üyesi Mustafa Yılmaz İnceoğlu Şevket Raşit Hatipoğlu’na imam hatip okullarının orta kısmının neden kaldırıldığı sorusunu yöneltmiştir. Bakan açıklamasında imam- hatip okullarının bünyesi, maliyeti, hizmeti, yaptığı fonksiyonlar bakımından incelendiğinde öğrencilerin ilkokuldan alınması uygun görüldüğünü belirtmiştir. Pozitif bilimlerin öğrencilere gereği gibi verilmesi, tarih şuurunun, vatan bilgisinin ve inkılap tarihinin iyice yerleştirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Din bilgileri yanında pozitif bilimlere ait kültürün kuvvetlendirilmesi kendilerine yeteri kadar bilginin verilmesi sağlandığı zaman ilkokullardan öğrenci alınmasında problem olmadığını savunmuştur. Bu faydaları sağlamak için bakanlık imam- hatip okullarına ilkokullardan öğrenci alınmasını benimsediğini ve bu konu ile ilgili incelemenin yapılacağını da belirtmiştir. Bakanlık olarak gözetilen politikanın pozitif dünya görüşüne ve ilim bilgisine sahip aydın din adamlarının yetiştirilmesi olduğunu söylemiştir.⁷⁶⁴

Bingöl Milletvekili Sıddık Aydar da imam- hatip okullarının orta kısmının kaldırılması kararına dair soru önergesi vermiş ve Şevket Raşit Hatipoğlu, Meclis’te bu soruya cevap vermiştir. Bakan imam- hatip okullarının nasıl öğrenci aldığına dair açıklama ile sözlerine başlamıştır. Buna göre, imam- hatip okulları ilkokullardan öğrenci aldığını dört yıl ortaokul eğitimini tamamladıktan sonra üç yılda lise eğitimi verdiğini ve bu yedi yıllık mesleki eğitimden sonra imam- hatipler yetiştirdiğini açıklamıştır. Hatipoğlu, bir dönem bunların ilk dört yıllık eğitimlerinin kalkması ve

⁷⁶³ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:4, Toplantı:1, 28 Haziran 1962, s. 337.

⁷⁶⁴ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:4, Toplantı:1, 4 Eylül 1962, s. 503- 504.

ortaokuldan öğrenci alınması düşünülmüş ve bu hususta komisyonlar kurulduğunu belirtmiştir. Komisyonlarda ise imam-hatiplerin yetiştirilmesinde ortaokuldan öğrenci alımının uygun görülmediğini ve Talim ve Terbiye 'de bu konu inceleme aşamasında iken kendisinin göreve başladığını söylemiştir. Konu hakkında kesin bir sonuca varabilmek için komisyon oluşturulduğunu ve bu komisyonun çalışmalara başladığını sözlerine eklemiştir.⁷⁶⁵

Meclis'in 11 Ekim 1962 tarihli oturumunda Cumhuriyet Senatosu Tunceli üyesi Mehmet Ali Demir'in korunmaya muhtaç çocukların yurt ve ödeneklerine dair sorusuna Şevket Raşit Hatipoğlu cevap vermiştir. Bakan korunmaya muhtaç çocukların sayısı hakkında bilgiler vermiştir. Buna göre korunmaya alınmış çocukların sayısı erkek olarak, 6.308; kız çocuklarını sayısı ise 837 ve toplam 7.145'dir. Korunma kararı alınmış ancak kurumlarda yer bulunamayan 3.231 çocuk sıra beklediğini sözlerine eklemiştir. Bütün ülkede koruma kurumlarının sayısı 62 yurttan ibaret olduğunu ve bu yurtlarının sayısının yeterli olmadığını dile getiren Bakan yeni yurtların açılmasında meselenin finansman olduğuna vurgu yapmıştır. Yurtların kurulması işletilmesine dair finansmanın üç kaynaktan geldiğini belirtmiştir. Bu kaynaklar, Bakanlık bütçesine konulan paralar, Sağlık Bakanlığı bütçesine konulan paralar, özel idare ve belediye bütçelerine konulan paralardır. Bu kanallardan gelen kaynakların yeterli olmadığına vurgu yapan Hatipoğlu, gelecek yıllarda hem bakım hem yetiştirme ve aynı zamanda meslek edinme mevzularında çalışmak kararında olduklarını belirtmiştir.⁷⁶⁶

Cumhuriyet Senatosu Elâzığ Üyesi Rasim Giray'ın son üç yıla ait okul inşaat ve ödeneklerine ait sözlü sorusuna Şevket Raşit Hatipoğlu 18 Aralık 1962 tarihli Meclis oturumunda açıklamalarda bulunmuştur. Bakan konuşmasında 1960, 1961 ve 1962 yıllarına ait illere gönderilen ödenekler hakkında sayısal veriler paylaşmıştır. Buna göre, 1960 yılında 100.000.000 lira; 1961 yılında 128.000.000 lira ve 1962 yılında ise 98.000.000 lira olduğunu belirtmiştir. Ortaöğretim için 1960 yılında Bayındırlık Bakanlığı bütçesindeki yapı bölümünden okul inşaatına harcanmak üzere 20.500.000 lira ayrılmış ve bu miktar ödenek ile o yıl içinde 38 yapı işi yürütülmüştür. 1961 yılında alınan 26.800.000 liralık yapı ödeneği yine o yıl yürütülmüş olan 31 yapı

⁷⁶⁵ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:6, 14 Eylül 1962, s. 496- 497.

⁷⁶⁶ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:5, 11 Ekim 1962, s. 397.

işi için Bayındırlık Bakanlığı tarafından dağıtılmıştır. 1962 yılında aynı bölümden 16.600.000 lira ödenek alınmış ve tamamı yürütülmekte olan 25 inşaatla dağıtılmıştır. Yardım ödenekleri hakkında da açıklamalarda bulunan Bakan, 1960 yılında alınan 5.000.0000 liralık yardım ödeneği okul, pansiyon binası ve okul binalarına kat çıkan 301 derneğe dağıtılmıştır. 1961 yılında alınan 5.500.000 liralık yardım ödeneği 249 derneğe dağıtılmıştır. 1962 yılında alınan 5.000.000 liralık yardım ödeneği ise 197 derneğe dağıtılmıştır.⁷⁶⁷

Bu dönemde üniversitelere yönelik de bazı politikalar ortaya konmuştur. Özellikle üniversite kontenjanlarının artırılması hususunda Milli Eğitim Bakanı'na istekler dile getirilmiştir. Çünkü üniversitelere 1962 yılında büyük talep olmuştur.

Şevket Raşit Hatipoğlu, üniversite ve yüksek okullara bütün imkanlar zorlanarak ancak 12- 13 bin öğrencinin alınabileceğini açıklamıştır. Bakan senatoda bir sözlü soruya verdiği cevapta geçen yıldan kalanların üniversite ve yüksek okullara girmek için talepte bulunacakların sayısının 15 bini bulacağını bildirmiştir. Yüksek öğrenim için yapılacak müracaatların karşılanabilmesi amacıyla Ankara Üniversitesinin bir kısım fakülteleri ile Ege Üniversitesinde gece derslerinin yer alacağını ve bütün üniversitelerin kontenjanları artırılacağını duyurmuştur. Bakanın açıklamasına göre kontenjanlardaki artış şu şekilde yapılacaktır: Ankara Üniversitesi 3.615; Orta Doğu Teknik Üniversitesi 400; Atatürk Üniversitesi 175; Ege Üniversitesi 355; İstanbul Üniversitesi 3.975, İstanbul Teknik Üniversitesi 375; Teknik Okullar 375; Eğitim Enstitüleri 637; İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi 600.⁷⁶⁸

3.975 öğrencinin alınacağı İstanbul Üniversitesine ilk hafta içinde yapılan müracaat alınacak öğrenci sayısının üç katına yaklaşmıştır. İstanbul Üniversitesinin Orman Fakültesi dışında Hukuk, İktisat, Fen, Edebiyat ve Tıp Fakültelerine alınacak 3.775 öğrenci yerine bir hafta için bu fakültelere 11.346 aday öğrenci kaydolmuştur. Aday kaydını yaptıran öğrencilerin fakülte ve dallara dağılışı şöyledir: 540 öğrenci alacak olan Fen Fakültesine 2.280 aday öğrenci kaydolmuştur. 500 öğrenci alacak olan İktisat Fakültesine 1400, kontenjanı 800 olan Hukuk Fakültesine 2.886, 250 kontenjanı olan Tıp Fakültesine 1.680, 125 kontenjanı olan Eczacı Okuluna 700, Diş

⁷⁶⁷ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:7, Toplantı:2, 18 Aralık 1962, s. 379- 380.

⁷⁶⁸ *Milliyet*, 28 Eylül 1962.

Hekimliği 60 kontenjana rağmen 400 öğrenci müracaat etmiştir. 1.500 kontenjanı olan Edebiyat Fakültesine kaydolun öğrenci 2 bini aşmıştır. Fen Fakültesinin dallarında durum şöyledir: 150 öğrenci alacak olan matematik bölümüne 250, kontenjanı 40 olan kimya lisanına 99, kontenjanı 60 olan kimya mühendise 979, 100 öğrenci alacak olan fizik dalına 184, 40 öğrenci alacak olan jeolojiye 256, 30 öğrenci alacak olan jeofizik'e 120, 30 öğrenci alacak olan botanik'e 187, 60 öğrenci alacak olan zooloji'ye 183, 30 öğrenci alacak olan astronomiye 22 öğrenci aday kaydını yaptırmıştır. 40 öğrencinin alınacağı yüksek denizcilik okulun bir hafta içinde aday kaydını yaptıranların sayısı 800'dür.⁷⁶⁹ İstanbul Üniversitesine yapılan müracaatlar artmış ve aday kaydı yaptıran öğrenci sayısı 20 bine yaklaşmıştır. Bu nedenle öğrenciler kontenjanların üst seviyeye çıkarılmasını Bakanlıktan istemişlerdir ve kontenjanların artırılması için 800 imzalı dilekçe hazırlamışlardır.⁷⁷⁰

Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, bazı fakültelerde yüksek okulların 1962 yılında çifte öğrenim yapacaklarını söylemiştir. Bakan üniversite ile yüksekokullara giremeyecek lise mezunlarının öğretmen yetiştirilmek üzere yeni açılacak okullara alınacaklarını ve böylece dört bin öğrenciye yer bulunacağını bildirmiştir. Üniversitelere giriş bakımından daha bir iki yıl krizin devam edeceğini açıklayan Bakan ilerleyen yıllarda Diyarbakır, Konya, Adana, Edirne'de yeni üniversiteler açılacağını o zaman sıkıntı kalmayacağını ifade etmiştir.⁷⁷¹ Plan karma komisyonunda konuşan Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, Zonguldak, Elâzığ ve İzmir'de yeni teknik okullar açılacağını söylemiş, üniversitelerde burs sayısının artırılacağını, öğrencilerin özellikle teknik okullara girmesini teşvik için burslar verileceğini açıklamıştır. Hedeflerinin 1972 yılında okul çağındaki çocukların okul içine tamamen alınması olduğunu ve köylü çocuklarının beş yıllık öğrenimden sonra iki veya üç yıl daha okutulacağını ifade etmiştir.⁷⁷²

Cumhuriyet Senatosu Maraş Üyesi Nedim Evliya'nın üniversite ve yüksek okullara devam imkânı bulamayanlarla o yıl liselerden mezun olacak öğrencilerin üniversitelere devam için ne gibi tedbirler alındığına dair sorusuna Milli Eğitim Bakanı cevap vermiştir. Bakan açıklamasında liselerden mezun olanların rakamsal verilerini

⁷⁶⁹ *Milliyet*, 23 Eylül 1962.

⁷⁷⁰ *Milliyet*, 26 Eylül 1962.

⁷⁷¹ *Milliyet*, 6 Ekim 1962.

⁷⁷² *Milliyet*, 26 Ekim 1962.

paylaşmıştır. Bir önceki yıl 7.275 erkek, 2.844 kız olmak üzere toplamda 10.119 öğrencinin mezun olduğunu belirtmiştir. 1961- 1962 ders yılında 8.240 erkek, 3.534 kız olmak üzere toplam 11.774 kişi mezun olduğunu söylemiştir. Bakan bu açıklamaları doğrultusunda liseden daha önceki dönemlerde mezun olanları da ekleneceğini ifade ederek üniversiteye girmeyi talep edeceklerin sayısının 15 bini bulacağını söylemiştir. Daha sonra konuşmasına üniversitelerin alabileceği öğrenci sayılarını vererek devam etmiştir. Kontenjanlar göz önüne alınarak bütün lise mezunlarının üniversiteye alınmalarının mümkün olmadığına vurgu yapmıştır.⁷⁷³

Bu dönemde üniversiteye giremeyen ve yürüyüş yapan lise mezunlarına Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu radyoda bir konuşma yaparak yürüyüş yapmamalarını, yürümekten bir fayda çıkmayacağını söylemiştir. Milli Eğitim Bakanı ile İçişleri Bakanı tüm öğrencilerin liderleri ile görüşmeler ve yürüyüş yapmamaları konusunda telkinlerde bulunmuşlardır. Bakan radyo konuşmasında 3.000’den fazla lise mezununun Milli Eğitim hizmetine alınarak yedi aylık bir kurstan geçirildikten sonra ortaokul öğretmeni yapılacağını da konuşmasında açıklamıştır. Lise mezunları yedi aylık kursta yatılı olarak okuyacaklar, yeme, içme Bakanlıkça karşılanacaktır. *“Orta öğretimde 10 bin öğretmen açığı olduğunu”* belirten Bakan, yeni alınacak 3.000 kişi ile ihtiyacın geniş ölçüde karşılanacağını bildirmiştir.⁷⁷⁴

Bu dönemde Şevket Raşit Hatipoğlu Millî Eğitim Bakanlığı görevinin yanı sıra Devlet Bakanlığı görevi de verilmiştir. Hıfzı Oğuz Bekata’nın İçişleri Bakanlığı’na getirilmesi ile boşalan Devlet Bakanlığı’na Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu getirilmiştir.⁷⁷⁵

UNESCO’nun 9 Kasım ve 12 Aralık 1962 tarihleri arasında Paris’te toplanacak olan XXII. Genel Konferansı’na Hükümeti temsilen, Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu’nun başkanlığında, delegasyon başkan vekili olarak UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yönetim Kurulu Başkanı Ord. Prof. Dr. Tevfik Sağlam ve delege olarak Ankara Üniversitesi Rektörü ve adı geçen Komisyon Yönetim Kurulu Başkan Vekili Ord. Prof. Dr. Suut Kemal Yetkin sözü edilen Üniversite Dil- Tarih ve Coğrafya

⁷⁷³ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:5, Toplantı:1, 27 Eylül 1962, s. 326- 327.

⁷⁷⁴ *Milliyet*, 22 Ekim 1962.

⁷⁷⁵ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem: 1, Cilt:5, 23 Ekim 1962, s. 535. Ayrıca bkz. *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:8, 18 Ekim 1962, s. 124.

Fakültesi profesörü ve UNESCO İcra Konseyi Üyesi Bedrettin Tuncel, UNESCO Türkiye Milli Komisyon Yönetim Kurulu üyesi Cenân Sahir Silan'ın gitmesine karar verilmiştir. Ayrıca müşavir olarak aynı Komisyon Genel Sekreteri Zeki Karabuda'dan müteşekkil bir heyet katılması; Millî Eğitim Bakanlığı'nın 16 Ekim 1962 tarihli ve 125 (453-20) 4311 sayılı yazısı üzerine Bakanlar Kurulunca 27 Ekim 1962 tarihinde kararlaştırmıştır.⁷⁷⁶

Bu dönemde 14 Aralık 1962 günü toplanan CHP XVI. Kurultayı, büyük bir gruplaşma mücadelesine sahne olmuştur. Başlıca üç grup vardır. Genel merkezçiler, Gülek- Erim taraftarları, üçüncü dünyacılar. Yapılan oylamada yeniden genel başkan İsmet İnönü seçilmiştir. Seçimler sonucunda genel merkezçilerin çoğunluğu aldığı parti meclis üyesi isimleri arasında Şevket Raşit Hatipoğlu da vardır.⁷⁷⁷ CHP Kurultayında Parti Meclisi üyeleri belirlenmiştir. Belirlenen üyeler arasında 10 yeni isim bulunmaktadır. Parti Meclisi üyesi olarak seçilen yeni üyeler arasında Şevket Raşit Hatipoğlu da vardır.⁷⁷⁸

4.3.2. 1963 Yılı Faaliyetleri

1963 yılı Meclis'te bütçe görüşmeleri ile başlamıştır. Şevket Raşit Hatipoğlu, Millî Eğitim Bakanlığı bütçesinin görüşmeleri sırasında durum değerlendirmesinde bulunmuştur. Yapılacak işlerin miktarına bakılacak olursa bütçenin az olduğunu ancak diğer bütçeler arasındaki toplamına bakıldığında “*Allah TBMM'den ve Türk Milletinden razı olsun*” demek gerektiğini belirtmiştir. Meclis tarafından bakanlığa verilen bütçenin yerinde kullanılması halinde hizmetlerin büyük olacağına da vurgu yapmıştır. Bakan sözlerinin devamına sayısal verilerle devam etmiştir. 1962- 1963 yılında okul dışında kalan çocukların sayısının 959.145 kişi olduğunu, bunun 889.420'si köyde, 70.725'inin şehirlerde bulunduğunu, her yıl okul çağına girenlerin toplamının ise 81.000 kişi olduğundan söz etmiştir. Konuşmasında okul sayıları hakkında da bilgi veren Bakan, köylerdeki okulların toplamının 24.055 şehir ve kasabalardaki okulların sayısının 26.556 olduğunu belirtmiştir.⁷⁷⁹

⁷⁷⁶ BCA, 030 18 01 167 50 15.

⁷⁷⁷ Hikmet Bila, *CHP (1919- 1999)*, Doğan Kitapçılık, s. 201- 203.

⁷⁷⁸ *Milliyet*, 18 Aralık 1962.

⁷⁷⁹ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:9, Toplantı:2, 3 Şubat 1963, s. 141.

Bütçe görüşmelerinde Şevket Raşit Hatipoğlu ilkokul, ortaokul ve lise kademelerindeki mevcut durum hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Öğretmen sayıları hakkında sayısal bilgiler veren Şevket Raşit Hatipoğlu ilköğretimde asıl öğretmen sayısının 57.238 kişi; yedek subay olarak o gün için 8.347 kişi; geçici öğretmen olarak 6.649 kişi, eğitmen olarak 2.674 kişi, vekil öğretmen olarak 1.360 kişi bulunduğunu, bunların toplamının 76.888 kişiyi bulduğunu söylemiştir. Her yıl yeni yapılan okullarla ihtiyacın giderek arttığına vurgu yapmıştır. Ortaokul kademesi hakkında da bilgi veren Bakan, ortaokul öğrencisinin 1962- 1963 ders yılı başında 336.767 artışın 16.729 olduğunu ifade etmiştir. Arkadan gelen nesiller ilkokulların miktarı arttıkça ortaokullara doğru artışın o oranda arttığını ve ortaokullarda öğretmen sayısı 6,041 asıl öğretmen olduğunu sözlerine eklemiştir. Liseler konusunda da açıklık getiren Bakan, liselerin sayısının 134 olduğunu, okuyan öğrenci sayısının 94.576 kişi olduğunu belirtmiştir. Liselerdeki öğretmenlerin sayısı 2.001’dir. Öğretmen okullarına da değinen Bakan, ilkokullar için 70 öğretmen okulu olduğunu, 1962- 1963 yılında 32.310 öğrencinin burada okuduğunu belirtmiştir.⁷⁸⁰

Bu dönemde ortaokul kademesinde bazı değişikliklerin yapılması düşünülmüştür. Millî Eğitim Bakanlığı Orta Öğretim Genel Müdürü Osman Ülkümen uygulanan sistemin yetersiz olduğunu ve bu yüzden değiştirileceğini söylemiştir. Talim Terbiye Dairesinin onaylamasından sonra yürürlüğe girmesi planlanan konular arasında ortaokul ve liselerde haftalık ders saatlerinin 32 saatten 35 saate çıkarılması vardır. Aynı zamanda öğrenci sayısı dondurulması da düşünülmüştür. Talep fazla olduğunda bir sınav açılması ve bu sınavı kazanamayan öğrencilerin teknik okullara aktarılması tasarlanmıştır. Bu dönemde ticaret, teknik ve tarım okullarının açılması da planlanan hedefler arasında yer almıştır.⁷⁸¹ Ancak Şevket Raşit Hatipoğlu’nun bakanlığı döneminde bu plan gerçekleştirilememiştir.

Millî Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, ülkenin bazı yerlerinde yaptığı konuşmalarda bakanlık işleri ile ilgili bilgi vermiştir. Hatipoğlu, iki yıl içinde Türkiye’de okula gitmemiş çocuk kalmayacağını açıklamıştır. Hedef olarak da 1965 yılını göstermiş ve 1965 yılında Türkiye’de bütün çocukların okula gideceğini söylemiştir. Aynı zamanda “1963 yılında 260 milyon liralık yatırım yapıldığını” ve

⁷⁸⁰ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:9, Toplantı:2, 3 Şubat 1963, s. 143- 146.

⁷⁸¹ *Milliyet*, 10 Mart 1963.

hükümetin eğitim konusunda özellikle doğu bölgesine geniş önem verdiğini belirtmiştir. Bundan sonraki planlarının arasında ilerleyen birkaç yıl içinde doğuda yatılı okullar açılması olduğunu sözlerine eklemiştir.⁷⁸² Öğretmenler için Doğu ve Güneydoğu Bölgesi'nde mecburi hizmet esasının konması düşünülmüştür. Bitlis Senatörü Cevdet Gebeloğlu' nun bir sorusunu senatoda cevaplayan Hatipoğlu, doğu bölgelerindeki okullarda mevcut olan başarısızlığın bu bölgeye öğretmen tayinindeki karşılaşılan güçlüklerden kaynaklandığını söylemiştir. Problemin çözümü için bakanlık olarak doğu bölgesine mecburi hizmet esasını koymayı düşündüklerini belirtmiştir. Bu durumun doğu ve güneydoğu okullarında başarının biraz daha artmasında etkili olacağını düşündüğünü ifade etmiştir.⁷⁸³

Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, beş yıllık kalkınma planının başarılı olamayacağı ve okulların köy yerine şehirde açılacağı hakkında çıkan dedikoduları cevaplamıştır. Bakan bu konuda okulların yüzde yetmişinin köylerde açılacağını ifade ederek, iki milyarı bulan Milli Eğitim bütçesinin 260 milyon lirası ilköğretim davasına ayrıldığını söylemiştir. Eğitim davasında doğu illerine önem verildiğini ve doğuda bölge yatılı okulların açılacağını bildirmiştir ve 90 bine yakın öğrenci devletin öğretim ve eğitim alanına alınacaktır demiştir. Bakan teknik ve mesleki öğretime de önem verildiğini ifade ederek orta ve yüksek teknik okullarının çoğaltılacağını Zonguldak, Elâzığ ve İzmir'de yüksek teknik okulların açılacağını, öğretmen sıkıntısını önlemek için bu yıl dört öğretmen okulu ile iki yüksek öğretmen okulunun hizmete gireceğini ve ticaret lisesi mezunlarının üniversiteye girmelerine çalışacağını söylemiştir.⁷⁸⁴

Şevket Raşit Hatipoğlu, 1963 yılında incelemelerde bulunmak amacıyla Milli Eğitim Bakanı olarak İzmir'e gitmiş ve burada eğitime dair açıklamalarda bulunmuştur. Meslek okullarına önem verileceğini belirten Bakan, büyük çapta bir milli eğitim seferberliği içinde olduklarını da söylemiştir. Bakan Bornova Lisesi'nin temel atma törenin de yaptığı konuşmada, *"Meslek okullarına büyük önem verilecektir. Bu konunun hayati bir önemi vardır"* demiştir. Hatipoğlu ayrıca her yıl 9- 10 bin öğretmen yetiştirilmesinin hedefleri arasında olduğunu da belirtmiştir. Dört

⁷⁸² *Milliyet*, 22 Nisan 1963.

⁷⁸³ *Tercüman*, 23 Ocak 1963.

⁷⁸⁴ *Sabah Postası*, 25 Nisan 1963.

yüzden fazla okulun öğretmensizlik yüzünden faaliyete geçemediğini söyleyen Bakan eskiden olduğu gibi öğretmen ve eğitim aracı sağlanmadan okul açılmayacağını ifade etmiştir. Daha önceki dönemlerde bu konu ile ilgili planlı ve programlı hareket edilseydi o gün için öğretmen krizinin yaşanmayacağına vurgu yapmıştır.⁷⁸⁵ Şevket Raşit Hatipoğlu İzmir'in bütün okullarını dolaşarak ihtiyaçları tespit etmiştir.⁷⁸⁶

Şevket Raşit Hatipoğlu TBMM bünyesindeki hem Millet Meclisinde hem de Cumhuriyet Senatosunda kendi bakanlığı ile ilgili konularda çeşitli soru ve sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Cumhuriyet Senatosunun bir oturumunda söz alan Afyon Üyesi Mustafa Yılmaz İnceoğlu'nun ortaokul ikinci sınıfa kadar gösterilen din derslerinin yeterli gelmediği, ortaokul üçüncü sınıfta ve lisede din derslerinin seçmeli ders olarak konulmasına dair sorusu üzerine Milli Eğitim Bakanı açıklama yapmıştır. Yedinci Milli Eğitim Şurasında bu konunun uzunca konuşulduğunu ve ortaokulların programı üzerine Millî Eğitim Bakanlığı tarafından tedbirler alınmasının kararlaştırıldığını ifade etmiştir. Ayrıca yedi bin öğretmene anket açıldığını ve ankette bu konunun da olduğunu söylemiştir. Gelen cevaplardan yüzde 53'ünün ortaokulların üçüncü sınıflarında din eğitimine ait dersin bulunmasını istemektedir. Liselerde ise din eğitimi adı altında moral bir dersin konulmasını talep ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca bazı illerde 200 kişiden oluşan bir komisyonda bu konunun konuşulduğunu ve bu komisyonda ortaokulların üçüncü sınıfında din eğitimi dersinin konmasına ve liselerde böyle bir öğretimin yapılmasına karar alınmadığını da sözlerine eklemiştir. Fakat liselerdeki öğrencilere manevi yapısını güçlendirmek için moral eğitimi adı altında hafta bir saat olmak üzere verilmesinin araştırması yapılacaktır demiştir.⁷⁸⁷

Cumhuriyet Senatosu Kastamonu Üyesi Nusret Tuna'nın 27 Mayıs'tan sonra inşası yarım kalan Yüksek İslam Enstitüsü'ne dair sözlü sorusuna Şevket Raşit Hatipoğlu 12 Şubat 1963 tarihli Meclis oturumunda cevap vermiştir. Nusret Tuna Kastamonu hayırseverler tarafından İmam- Hatip Okulu ve Yüksek İslam Enstitüsü olarak kullanılmak üzeri bir okulun inşasına başladığını ancak faaliyetin yarım kaldığını söylemiştir. Halk ile hükümetin el ele çalışmasının bir örneği olan bu okulun hizmete açılması hususunda hükümetin tedbirler alıp almadığı doğrultusunda sorular

⁷⁸⁵ *Sabah Postası*, 24 Nisan 1963.

⁷⁸⁶ *Sabah Postası*, 11 Mayıs 1963.

⁷⁸⁷ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:10, Toplantı:2, 2 Nisan 1963, s. 512.

yöneltmiştir. Bakan bu soruya verdiği cevapta, Kastamonu Valiliği 24 Nisan 1958 yılında bir yazı ile kurulan bir dernek tarafından Kastamonu’da bir imam- hatip okulu binası yaptırılmak istendiğini bildirerek bina için bir plan gönderilmesi yolunda bakanlığa müracaat edildiğini ve bakanlığın ise 15 Ekim 1958 yılında istenilen planı gönderdiğini belirtmiştir. Sözü geçen derneğe ayrıca 1960 yılı bütçesinden Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 20 bin liralık yardımda bulunulduğunu ifade etmiştir. Kastamonu Valiliği 29 Mayıs 1962 tarihli yazısı ile derneğin 135 bin liralık yardıma ihtiyaçları bulunduğunu bildirmiştir. Ancak bakanlığın bütçe imkansızlıkları nedeniyle yardımı karşılayamadığını söylemiştir. Yapılmakta olan binaya imam- hatip okulu olarak başlanılmıştır ve burada Yüksek İslam Enstitüsü açmak kadro ihtiyacının karşılanmasına bağlı olduğunu ifade etmiştir.⁷⁸⁸

Bu dönemde Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu bir bildiri yayınlamış ve Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu’nu ağır şekilde suçlamıştır. Öğretmenler ile Bakanın arasının iyice açılmasına sebep olan bildiride “*Millî Eğitim Bakanı öğretmenleri aldatıyor*” denilmiştir. Federasyona göre Bakanın “*sırası gelen her öğretmen terfi edecektir*” şeklindeki beyanı doğru değildir. Çünkü 1963 bütçesine konulan kadroların bir kısmı azaltılmıştır. Federasyon bildirisinde ayrıca 1963 yılında ilk, orta ve lise öğretmenlerinden on bin kişi sırası geldiği halde terfi için üst kadroya geçemeyeceği iddiasında bulunmuştur. Şevket Raşit Hatipoğlu’nun bu gerçeği öğretmenlerden sakladığı ileri sürülmüştür.⁷⁸⁹

Türkiye’nin bazı şehirlerinden gelen öğretmenler Ankara’da miting yapmışlardır. Önce Anıtkabir’i ziyaret eden öğretmenler daha sonra Tandoğan Meydanı’nda toplanmışlardır. Mitingin öğretmenlerin bazı sorun ve isteklerini sesli bir şekilde dile getirmek amacıyla yapıldığı söylenilmiştir. Yüksek Öğretmen Okulu Talebe Cemiyeti Başkanı Nizamettin Kaya bir basın toplantısı yaparak Türk öğretmenlerinin içinde bulunduğu durumu değerlendirmiş ve öğretmenlerin bir çıkmaz içinde kıvrandığını söylemiştir.⁷⁹⁰

⁷⁸⁸ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:10, Toplantı:2, 12 Şubat 1963, s. 26.

⁷⁸⁹ *Tercüman*, 14 Şubat 1963

⁷⁹⁰ *Tercüman*, 20 Şubat 1963.

1963 yılında eğitim alanında tartışılan konulardan birisi Köy Enstitüleri olmuştur. Köy Enstitülerinin tekrar açılıp açılmaması konusu hem Meclis'te hem de basında yerini almıştır.

Bütçe Karma Komisyonunda Milli Eğitim bütçesi görüşülmeye başlanmış ve toplantıda ilk konuşan eski Maliye Bakanı Şefik İnan Köy Enstitülerinin yeniden açılması gerektiğini söylemiştir. İnan, “*Öğretmenlik Tanrı sanatıdır*” diyerek, öğretmene toplumda eski itibarlı yerinin iade edilmesi gerektiğini ve devlet protokolünde en baş yerin öğretmene verilmesi gerektiğini savunmuştur.⁷⁹¹

Şevket Raşit Hatipoğlu Meclis'te bütçe görüşmelerinde Köy Enstitülerine değinmiştir. Köy Enstitülerinin Türkiye'de hizmet etmiş kurumlar olduğunu, başlangıç dönemlerinde eğitmen kursları kurulurken kuruluş talimnamesini hazırlayanlar arasında yer alan kişilerden biri olduğunu ifade etmiştir. Köy Enstitülerinin ilkelerini üç başlık altında toplamıştır. Enstitünün ilk ilkesi köy çocuklarından öğrenci almak ve köye öğretmen yetiştirmektir. İkinci ilkesi, köyün çevresinde bütün ekonomik işlere tanıdık köy öğretmeni yetiştirmek ve üçüncü ilkesi, kendisinin yapıcı ve pratik hayata alışkın olmasını sağlamaktır. Bakan, Köy Enstitüleri işletmelerinde yapıcılığa, marangozluğa ve çiftçiliğe önem verildiğini, öğretmenlik kadar bu alanlarda insan yetiştirmek yoluna gidildiğini söylemiştir. Bu durumun 1960'lı yılların şartlarına göre değerlendirildiğinde öğretim ve eğitim ilkeleri karşısında yanlış bir tutum olduğunu savunmuştur. Asıl amacın çiftçi yetiştirmek değil öğretmen yetiştirmek olduğunu belirtmiştir.⁷⁹²

Şevket Raşit Hatipoğlu 1940'lı yıllarda *Dönüm* dergisine yazdığı yazılarında Köy Enstitüleri ile ilgili düşüncelerini aktarmıştır. Hatipoğlu, “*Köy Enstitüleri Kanunu'nun*” köylü nesillerinin hayat için yetiştirilmesini amaç edinen ve buna ait imkanları sunan bir kanun olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'de köylü nesillerinin hayat için yetiştirilmesi girişiminin geciktiğine vurgu yapmıştır. Köy Enstitüleri girişimi kanunun yürürlüğe girdiği tarihten on beş yıl önce başlamış olsaydı köylü nesillerinin yetiştirilmesi işinde bir hayli ileriye gidilebileceğini savunmuştur. Hatipoğlu'na göre Köy Enstitüleri tek amaçlı bir girişim değildir çünkü bir taraftan

⁷⁹¹ *Milliyet*, 3 Ocak 1963.

⁷⁹² *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:9, Toplantı:2, 3 Şubat 1963, s. 141- 142.

köy okulları için köy öğretmeni yetiştirilirken diğer taraftan köyde bulunabilecek meslek adayları yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Köy Enstitüleri birden fazla amacı yerine getirmek için açıldığından basit bir kurum olmasının imkânsız hale getirdiğini yazmıştır. Köy Enstitüleri öğretmen, çiftçi, zanaatçı yetiştiren birden fazla şubesi olan bir kurum olduğunu ifade etmiştir. Birçok şubeyi içinde barındırdığı için şubeler arasında bir bütün oluşturma kolay olmadığını da belirtmiştir. Köy Enstitülerinin kuruluşlarında ve işletilişlerinde Türkiye'nin tarihi, toplumsal ve ekonomik şartların göz önünde bulundurma zorunluluğunun üzerinde durmuştur.⁷⁹³

Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu yaptığı basın toplantısında mevcut olan sistemin ihtiyacı karşıladığı için Köy Enstitüleri'nin tekrar açılmasına taraftar olmadığını belirtmiştir. Bakan konuşmasının devamında Köy Enstitülerinin ortaya çıkışının köye ait olacak öğretmeni yetiştirmek amacını taşıdığını ve buna bağlı olarak köy çocuğu alınacak, yetiştirilecek, köyde karşılanacak ekonomik ve sosyal olaylara bu kişiler yön verecek demiştir. Bu ortaya konulan sistemi kendi dönemi içinde eleştiren Hatipoğlu bir öğretmenin 20 lira aylıkla aynı köyde 20 yıl öğretmenlik yapacağını kendilerine verilen araziden nafaka alacağını belirtmiştir. Bir öğretmen gittiği köyün hem çiftçisi, demircisi, kömürçüsü olacağını ancak yirminci yüzyıla geldiğini, bu yüzyılda her şeyin uzmanlaştığını söylemiş ve *“böyle bir eğitim olur mu?”* sorusunu yöneltmiştir. Böyle bir istihdam sistemi isteniyorsa bunu kendisinin yapamayacağını çünkü öğretmen okullarının gerekli ihtiyaca cevap verdiğini açıklamıştır. Hedeflerinin teknik eğitime daha çok önem vermek olacağını söyleyen Bakan, teknik öğretimde kız çocuklarının yetiştirilmesine aynı derecede önem verdiklerine ve üretim, ekonomik alanlara kadınların katılımının teşvik edileceğine vurgu yapmıştır.⁷⁹⁴

CHP müşterek grup toplantısında Diyarbakır Milletvekili Şehmuz Aslan'ın Şevket Raşit Hatipoğlu'na İzmir'de yaptığı konuşmayı hatırlatarak *“Köy Enstitüleri'ni açıp açmamak sizin yetkiniz dahilinde midir?”* şeklinde bir soru sorması üzerine Milli Eğitim Bakanı İzmir konuşmasının basına kasıtlı olarak yanlış geçtiğini belirtmiş ve *“Köy Enstitüleri'ni dünya bir araya gelse açmayacağım”* şeklinde konuşmadığını söylemiştir. Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, bu konuda yaptığı

⁷⁹³ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Köy Enstitüleri”, *Dönüm*, Yıl:5, Sayı:8, Haziran 1940, s. 333-335.

⁷⁹⁴ *Milliyet*, 11 Mayıs 1963.

açıklamada İzmir konuşmasında ve başka konuşmalarında da Köy Enstitülerinin artık modası geçmiş bulunan işletme politikasına dönülmeyeceğini söylediğini, ilk öğretmen okullarında Köy Enstitülerini on yıldır ihmal edilen eğitim ve öğretim metotlarının yeniden uygulanmakta olduğunu belirtmiştir. Milli Eğitim Bakanı Köy Enstitü çıkışlı öğretmenleri savunmuş ve Milli Eğitim camiası içinde kötü iftiralara haklı çıkaracak kimse bulunmadığını söylemiştir.⁷⁹⁵

Meclis'te bu tartışmalar yaşanırken siyasette ise rüzgarlar daha sert esmeye başlamıştır. Bakanların istifaları peş peşe gelmiştir. Ulaştırma Bakanı Rıfat Öçten'den sonra Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu da istifa etmiştir. Hatipoğlu, Başbakanlığa gönderdiği istifa mektubunda *"Bugünkü şartlar altında Millî Eğitim Bakanlığı görevini yapamayacağını, hizmetine Parlamento'da devam edeceğini"* bildirmiştir. Hatipoğlu, Bakanlıktan çekilme arzusunu bir ay önce Başbakan'a açtığını açıklamıştır. İstifa mektubunu göndermesinden bir saat sonra Şevket Raşit Hatipoğlu, istifasının kabine krizi ile bir ilgisinin olmadığını, sağlığının yerinde olduğunu, o günkü şartlar içerisinde Millî Eğitim Bakanlığı görevini yerine getiremeyeceği kanaatine vardığını belirtmiştir. Hatipoğlu, İzmir'deki konuşmalarını sanki Köy Enstitülerine karşı olduğu şeklinde aksettirilmiş ve bunu bir hıyanet olarak değerlendirmiştir. Köy Enstitülerinde eleştirdiği hususun bu kurumlarda marangozluk, demircilik derslerinin gösterilmesi ve bunda da amacın köy gerçeklerine yabancı olmamalarını sağlamaktı demiştir. Onlara bu meslekleri öğretip hem demircilik hem de öğretmenlik yapmaları için öğretilmediğini de sözlerine eklemiştir.⁷⁹⁶

Millî Eğitim Bakanlığından istifa eden Şevket Raşit Hatipoğlu'nun istifasının kabulü ile Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar'ın Millî Eğitim Bakanlığına vekaleten tayininin Başbakanın teklifi üzere uygun görülmüştür.⁷⁹⁷

YTP'li Ulaştırma Bakanı Rıfat Öçten ile CHP'li Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu istifa etmesi üzerine kabinede yapılması düşünülen revizyon Başbakan İsmet İnönü tarafından ele alınmıştır.⁷⁹⁸

⁷⁹⁵ *Vatan*, 15 Mayıs 1963.

⁷⁹⁶ *Milliyet*, 9 Haziran 1963. Ayrıca bkz. *Vatan* 9 Haziran 1963.

⁷⁹⁷ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:11, Toplantı:2, 11 Haziran 1963, s. 473.

⁷⁹⁸ *Sabah Postası*, 10 Haziran 1963.

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun görevinden çekilmesinden sonra Millî Eğitim Bakanlığı için aday CHP Meclis Grup Başkan Vekillerinden İbrahim Öktem olmuştur. Öktem bu konuda kendisi ile konuşulduğunu söylemiştir.⁷⁹⁹ Millî Eğitim Bakanlığı'na CHP Bursa Milletvekili ve Meclis Grup Başkanvekili İbrahim Öktem getirilmiştir.⁸⁰⁰

5. ORTANIN SOLU TARTIŞMALARI VE CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NDE BÖLÜNME

1960 ihtilalinden sonra CHP'de siyasi anlamda bir değişiklik hız kazanmıştır. Türk politik hayatı 27 Mayıs 1960 yılında gerçekleşen ordu müdahalesi sonrasında karışıklık içinde kalmıştır. Bu dönemde DP'nin kapatılması sebebiyle sağda birden fazla parti mevcuttur. Solda ise CHP'nin yanında Türkiye İşçi Partisi vardır. Türkiye İşçi Partisi “Sol” bir parti olduğunu açıkça dile getirmiştir. Dünya siyasetinde sol akımların gittikçe kuvvetlenmesi, Amerika Birleşik Devletleri aleyhtarı bir ortamın doğması gibi etkenlerden dolayı CHP, klasik siyasi çizgisini gözden geçirmiştir.⁸⁰¹

Partide var olan görüşler, 1960 ihtilalinden sonra moda fikirlerle tekrar tanımlanmıştır. Partinin cumhuriyetçilik, demokrasi, planlı ekonomi, devletçi gelişme, sosyal adalet ve inkılapçılığa dayanan bir programı bulunmaktaydı. İnönü, bu programı çeşitli ideolojiler içinde yerini “ortanın solu” olarak tanımlamıştır.⁸⁰²

CHP'de her kurultaydan sonra partinin program ve politikasının genel hatlarını çizen bir bildiri yayınlanması alışılmış bir durumdur. Bu nedenle Ortanın Solu'nun ortaya çıkışında 9-11 Eylül 1957 yılında gerçekleştirilen XIII. Kurultaydan başlayarak, 1965 öncesindeki Kurultaylarda yayınlanan bildirilerin etkisi vardır. 24-27 Ağustos 1961 tarihleri arasında yapılan XV. Kurultay'da yayınlanan Temel Hedefler Beyannamesi ve 16-18 Ekim 1964 tarihleri arasında yapılan XVII. Kurultayda yayınlanan İleri Türkiye Ülküsü bu duruma katkı sağlayan iki belgedir. Bu belgeler Ortanın Solu temelini teşkil etmiştir.⁸⁰³

⁷⁹⁹ *Milliyet*, 10 Haziran 1963.

⁸⁰⁰ *Milliyet*, 11 Haziran 1963.

⁸⁰¹ Gürcan Bozkır, “Cumhuriyet Halk Partisi'nde Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:4, Sayı:11, 2005, s. 231- 232.

⁸⁰² Arsev Bektaş, *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961- 1980)*, Bağlam Yayıncılık, Ankara, Mayıs 1993, s. 27.

⁸⁰³ Gülsüm Tütüncü Esmer, *CHP: 1965- 1980 Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Yayınları*, Antalya, 2006, s. 62- 63.

1965 seçimlerine bir muhalefet partisi olarak girmiş olan CHP’de ideolojik yenilenme nisan ayı sonunda toplanan CHP PM’de kendini göstermiştir. CHP’nin 1950’lerin sonundan itibaren özgürlükçü bir demokrasiyi benimsediği, sosyal ve ekonomik konulara yöneldiği gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra 1961- 1965 arasında kurulan CHP’nin koalisyon hükümetlerinde emekten yana bir tutum sergilediği gerçektir. Ama CHP henüz kendini solda ya da ortanın solunda tanımlamamıştır.⁸⁰⁴

Seçim kampanyası sürecince İnönü ve diğer CHP sözcüleri ortanın solu söylemini devam ettirmiş ve buna karşılık AP’ liler ile birlikte diğer sağ partiler CHP’yi komünistleşmekle suçlamışlardır. Aynı zamanda CHP’yi aşırı solcu bir parti haline dönüştürmekle eleştirmiş ve “*ortanın solu Moskova yolu*” sloganıyla propaganda yapmışlardır.⁸⁰⁵

Ortanın solu deyimini CHP tarafından 1965 yazında kullanılmaya başlanmasına rağmen büyük bir tartışma başlatmıştır. Ortanın solu üzerine tartışmalar İnönü’nün bu deyimini partisini tanımlamak üzere 30 Nisan 1965’te kullanmasıyla başlamıştır. Seçim hazırlıklarının görüldüğü CHP Parti Meclisi toplantısında İnönü, görüşlerini açıklarken ortanın solu deyimini şu sözlerle kullanmıştır: “*Her şeye rağmen Halk Partisi, ortanın solunda durumunu muhafaza edecek ve bunu kimseye bırakmayacaktır.*”⁸⁰⁶

Ortanın solunun gündeme getirilmesi örgütlenmiş ya da bilinçli bir siyasal tercih olmamıştır. Seçim tartışmaları sürecinde gündeme gelmiş ve bunda iki faktör temel rol oynamıştır. Birincisi Türkiye İşçi Partisi ve Yön dergisi merkezli olarak solun yükselişi olmuştur. Ortanın solu söylemiyle CHP radikal seçmenlerin partiyi terk etmesini önlemeye çalışmıştır. İkinci etki ise sağdan gelmiştir. Sağ partililer özellikle AP, CHP’yi komünistlik ile suçlamıştır. CHP ortanın solunu, CHP’nin tarihi ve anayasayla eşitlemeye çalışmıştır. CHP’ye göre yeni hiçbir şey yoktur.⁸⁰⁷

Ortanın soluna seçimler sırasında ilk muhalefet sağ grubun liderliğindeki Edirne Senatörü Tahsin Banguoğlu’ndan gelmiştir. Banguoğlu, seçimler esnasında

⁸⁰⁴ Hakkı Uyar, *İki Darbe Arasında CHP (1960- 1971)*, s. 179.

⁸⁰⁵ Fikret Bila, *CHP Nasıl İktidar Olur?*, Doğan Kitap, Ekim 2020, s. 98.

⁸⁰⁶ Yunus Emre, *CHP Sosyal Demokrasi ve Sol Türkiye’de Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları (1960-1966)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 84- 86.

⁸⁰⁷ Yunus Emre, *CHP Sosyal Demokrasi ve Sol Türkiye’de Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları (1960-1966)*, s. 88- 89.

İnönü'ye açık mektup yazmıştır. Mektubunda partinin adı konmadan sosyalist doktrin partisi olduğunu söyleyerek, devlet kapitalizmi ve teknokrasiye doğru gidildiğine vurgu yapmıştır. Banguoğlu'nun sert eleştirileri partiden ihraç edilmesine neden olmuştur. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun da yer aldığı ve Banguoğlu'nun liderlik yaptığı gruptaki isimler bir süre bu mücadeleye devam etmişlerdir.⁸⁰⁸

10 Ekim 1965 milletvekili seçimleri 20 Şubat 1965 günlü Resmî Gazete 'de yayınlanarak yürürlüğe giren yeni düzenlemeye göre yapılmıştır. Bu seçim kanununa göre seçimler tek dereceli yapılacak, her il bir seçim çevresini oluşturacak ve Millet Meclisine seçilen toplam 450 milletvekili milli bakiye usulü nispi temsil sistemine göre belirlenecekti.⁸⁰⁹ Şevket Raşit Hatipoğlu bu dönem 306, 477, 533 ve 656 sayılı yasalar gereğince Yüksek Seçim Kurulu tarafından onaylanan seçim mazbatasına göre Manisa Milletvekili olarak seçilmiştir.

Ortanın solu sloganı ile sağlanmaya çalışılan yeni görüntüsüne rağmen CHP, 1965 seçimlerini kazanamamıştır. CHP, toplam oyların ancak yüzde 28,7'sini alabilmiştir. CHP'nin oyları yüzde sekizlik bir azalma göstermiştir. Seçimden sonra bütün günah, seçim öncesi ve seçim esnasında sürekli sözü edilen ve yeni tartışılan bir kavram olan “*ortanın solu*” na çıkarılmıştır. Tek başına iktidara gelen parti AP olmuştur.⁸¹⁰

10 Ekim 1965 seçimlerinin kaybedilmesi sonucu partide şiddetli bir “*ortanın solu*” düşmanlığı almış yürümüştür. Kimilerine göre seçimlerdeki yenilginin tek nedeni halkın karşısına ortanın solu sloganı ile çıkılmasıdır. Sağ partiler bu sloganı partinin aleyhine kullanmışlar, Marksist olmakla suçlayarak başarı kazanmışlardır. Bir kısım partililer ise çekingen bir tavırla, ortanın solunun halka iyi anlatılamadığını ve yanlış kullanmalara meydan verildiğini öne sürmüşlerdir. İnönü, 15 Kasım'da gençlere yaptığı konuşmada ortanın solunun aslında CHP'nin 40 yıllık programının doğal bir sonucu olduğunu ve ilkelerden de bir santim geriye dönmeyeceğini ifade

⁸⁰⁸ Gülsüm Tütüncü Esmer, *CHP: 1965- 1980 Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu*, s.86.

⁸⁰⁹ *Türk Parlamento Tarihi TBMM- XIII. Dönem (1965- 1969)*, Menderes Çınar, Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, Cilt:1, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No:147, s. 11.

⁸¹⁰ Arsev Bektaş, *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961- 1980)*, s. 28.

etmiştir. Tartışmaların gelişme eğilimi konusunda İnönü kesin ve kararlı bir tutum sergilemiştir.⁸¹¹

CHP, Kasım 1965'te Parti Meclisi toplantısı yapmıştır. Genel Başkan İsmet İnönü, Parti Meclisi toplantısında *“Memleket aşırı sola kaymaktadır. CHP, bunu önlemek için ortanın solu tedbirini almıştır”* demiştir. Parti Meclisinin iki oturum halinde devam eden toplantısında partinin seçimleri kaybedişi konusu görüşülmüştür. Konuşan üyelerin çoğunluğu Kurultaya gidilmesinin şart olduğunu belirtmişlerdir. Toplantıda kısa bir konuşma yapan İnönü, ortanın solu sloganının ülkenin geleceği için ortaya atıldığını ve ülkeyi aşırı uçlara götürecek hareketlere engel olacak olan tek politikanın ortanın solu olduğunu söylemiştir. Ayrıca konuşmasında kendisinin sonuna kadar ortanın solu inancında olduğunu belirtmiştir. Toplantıdan önce Genel Sekreter Kemal Satır konuşmuştur. Satır, seçimlerin kaybediliş sebeplerini açıklamıştır. Rakamlarla seçim sonuçlarını çözümleyen Satır, CHP'nin seçimi kaybedişini *“ortanın soluna”* bağlayanların haksızlık ettiklerini söylemiştir. Ortanın solu ve toprak reformu konularının seçimlere tesir ettiğini ancak bu tesirin söylendiği kadar olmadığını ve bu sloganların vatandaşa iyi anlatılmadığını bu nedenle seçim sonuçlarını etkilediğini ifade etmiştir.⁸¹²

CHP Parti Meclisinin 20 Kasım günkü toplantısında sabah ve öğleden sonra oturumlarında yine partinin seçimleri kaybetme sebepleri üzerinde durulmuştur. Seçimler hakkında bir rapor hazırlayan Manisa Milletvekili Muammer Erten CHP'nin reformist bir parti olduğunu, bu atılımcı niteliğinin CHP'ye seçimleri kaybettirdiğini belirtmiştir. Ortanın solu ve toprak reformu politikalarının ülkedeki toprak ağalarını ve zenginlerini ürkütmesinden dolayı seçimlerin kaybedildiği değerlendirmesini yapmıştır. Öğleden sonra yapılan toplantıda Şevket Raşit Hatipoğlu da konuşmuştur.⁸¹³

CHP Parti Meclisinin toplantısında seçim sonuçlarının incelenmesine ve ortanın solu tartışmalarına devam edilmiştir. İnönü, önceki gün toplantıda söylediklerinin basına yanlış yansıtıldığını *“Memleket aşırı sola kaymaktadır, CHP bunu önlemek için ortanın solu tedbirini almıştır”* şeklindeki sözlerinin yanlış

⁸¹¹ Hikmet Bila, *CHP (1919- 1999)*, s. 218- 219.

⁸¹² *Milliyet*, 20 Kasım 1965.

⁸¹³ *Milliyet*, 21 Kasım 1965.

yazıldığını belirtmiştir. İnönü sözlerinin devamında ortanın solunu savunmaya devam etmiştir. Konuşmasında bu yoldan ayrılmayacağını, gerçeği ifade ettiğini ve CHP programının kurulduğu günden beri böyle olduğuna vurgu yapmıştır. Daha sonra söz alan Turhan Feyzioğlu, parti fikirlerinin halka açık bir şekilde anlatılması gerektiğini ilkelerinden vazgeçilmeyeceğini ve Kurultayda kabul edilen Temel Hedefler Beyannamesi etrafında toplanılıp ileri Türkiye’yi inşa etmek amacıyla uğraşacaklarını söylemiştir.⁸¹⁴

CHP Parti Meclisinin 19 Kasım’da başlayan toplantısında 70 kadar üye konuşmuştur. İnönü, Parti Meclisinde yaptığı konuşmada ortanın solundan dönüşün mümkün olmadığını ve bunun devletçi ve halkçı olan bir partinin yolunun ifadesi olduğunu anlatmıştır. Ortanın solu İlk Hedefler Beyannamesi, İleri Türkiye Ülküsü’nü kapsadığını bu sebeple iyi anlatılmış ya da iyi anlatılmamış olsa da bu konudan dönüşün olmayacağını bildirmiştir.⁸¹⁵

CHP Meclisi on gün süren toplantılar sonunda yayınladığı bildiride “*Ortanın solundan vazgeçmediğini*” açıklamıştır. Bildirinin ortanın solu ile ilgili ikinci bölümünde Şevket Raşit Hatipoğlu, Fethi Çelikbaş, Sedat Çumralı ve Sırrı Atalay muhalefet şerhi koymuşlardır. CHP bildirisinde özetle şöyle denilmektedir: “*Seçimlerin sonuçlanması ile açılan yeni dönemde CHP muhalefet görevini, temel görüşlerine sadık ve demokratik rejime yürekten bağlı olarak yapacak ve bu yolda bütün teşkilatı ile tam bir birlik ve dayanışma içinde el ele vererek çalışmalarına devam edecektir. Aşırı sağdan aşırı sola kadar her türlü eğilimin çatıştığı bir ortamda, CHP programı, geçmiş faaliyeti ve reformcu tutumu ile ortanın solunda bir parti olarak seçimlere girmiştir.*”⁸¹⁶

CHP’li milletvekillerinden Nurettin Ardıçoğlu, Şevket Raşit Hatipoğlu, Sadık Kuflay ve Tahsin Banguoğlu Meclis kütüphanesinde bir toplantı yapmışlardır. Toplantıda konuştukları konu ortanın solu politikasıdır. Şevket Raşit Hatipoğlu ortak grup toplantısında ortanın solunu kabul etmediğini söylemiştir.⁸¹⁷

⁸¹⁴ *Milliyet*, 22 Kasım 1965.

⁸¹⁵ *Milliyet*, 27 Kasım 1965.

⁸¹⁶ *Milliyet*, 30 Kasım 1965.

⁸¹⁷ *Milliyet*, 16 Aralık 1965.

Genel Başkan İsmet İnönü, Parti Meclis Grubu'nda yaptığı konuşmasında, partisinin ülke idaresindeki muhafazakâr politika değil, yenilikçi politika takip ettiğini belirtmiştir. CHP'ye saldıranların Atatürk döneminde sustuklarını fakat çok partili hayata geçtikten sonra bütün ilerici vatandaşlara iftira kampanyası açtıklarını ve 1965 seçimlerinde bu silahtan istifade edildiğini söylemiştir. CHP'nin politikası konusunda yapılan görüşmelerde Şevket Raşit Hatipoğlu ortanın solu sloganını yermiş ve *“ortanın solu sosyalistlikse yokum. Reform varsa, devletçilik, halkçılık, laiklik varsa sonuna kadar beraberim”* demiştir.⁸¹⁸

Ortanın soluna karşı olanların sık sık toplantılar yaptığı, Kemal Satır'a ve İnönü'ye uyarılar verdiği günlerde, Bülent Ecevit yoğun bir propaganda kampanyası içindedir. Adeta bir genel sekreter gibi kongrelere katılmış, mesajlar göndermiş ve ortanın solunu savunmuştur. 9- 12 Ağustos 1966 tarihlerinde toplanan parti meclisinin yayımladığı bildiride *“ortanın solu”* deyimine yer verilince Feyzioğlu ve arkadaşları itiraz etmişlerdir. Bildirinin aleyhinde oy kullananlar arasında Şevket Raşit Hatipoğlu da vardır.⁸¹⁹

Partideki sağ kanadın örgütlenme ve muhtıra verme çabaları devam ederken, Ecevit de ortanın soluna sahip çıkmayı sürdürmüştür. Bu amaçla yurt gezisine de çıkmıştır. Parti içi çekişme devam ederken PM, kurultayın 18 Ekim'de toplanması kararını almıştır. Kurultay kararının alındığı PM toplantısı tartışmalı geçmiştir. Ortanın solu fikrini savunanlar grubunun lideri Ecevit, ortanın sağı olarak nitelenen grubun liderliğini ise Turhan Feyzioğlu yapmıştır. Ecevit, CHP'nin daima Ortanın Solu'nda yer aldığını belirtmiş, partililerin bu kelimedden korkmamalarını istemiştir. Ortanın sağındakiler ise kendilerinin de ortanın solunu benimsediklerini ancak sol kelimesinin halka ters geldiğini, seçim kaybettiren bu kelimedden vazgeçilmesini ve sadece hareketlerle ortanın solunda yer alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Özetle ortanın sağındakiler ortanın solu deyimini ortadan kaldırmak istemiştir.⁸²⁰

CHP'nin XVIII. Kurultayı 18 Ekim 1966 tarihinde Ankara'da Büyük Sinema'da toplanmıştır. Ortanın solu tartışmaları sonrası toplanan ilk kurultay olduğu için ayrı bir öneme sahiptir. Kurultay'a katılan delege sayısı 1.413 idi. Kurultay divan

⁸¹⁸ *Milliyet*, 17 Aralık 1965.

⁸¹⁹ Hikmet Bila, *CHP (1919- 1999)*, s. 222.

⁸²⁰ Hakkı Uyar, *İki Darbe Arasında CHP (1960- 1971)*, s. 217.

başkanlığı için ortanın solu grubu ile 75'ler olarak bilinen grubun yarışması beklenmiştir. Kurultayda en büyük rekabetin PM seçimlerinde yaşanacağı tahmin edilmiştir. Senatör ve milletvekillerinden oluşan ve CHP Meclis Grubu'nda ciddi bir ağırlığı olan 75'ler hareketi kurultay öncesinde kendi aralarında toplanmışlardır. 75'ler toplantısına Şevket Raşit Hatipoğlu da katılmıştır.⁸²¹ Dört gün süren Kurultay'ın sonunda İsmet İnönü Genel Başkan seçilmiştir. Bu Kurultayda İsmet İnönü'ye rakip olarak Adana Milletvekili Kasım Gülek çıkmıştır. Kasım Gülek 290 oy almıştır. İnönü'ye 230 karşı oyun çıkması kamuoyunu yakından ilgilendirmiştir.⁸²² XVIII. Kurultaydan sonra “*Ortanın Solu*” görüşü başarılı bir şekil almıştır. Partinin resmî ideolojisi olarak benimsenmiş ve yükselişe geçmiştir.⁸²³

1966 senato seçimlerinden sonra CHP içerisinde “*Sekizler Hareketi*” olarak adlandırılan bir grup ortaya çıkmıştır. Grubun liderliğini Turhan Feyzioğlu yapmıştır. Sekizler Hareketi'nin ilk muhalefeti XVIII. Kurultay'da başlamıştır. Millet Meclisi Grup Başkan Vekili Turhan Feyzioğlu, Muğla Milletvekili Turan Şahin, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Balıkesir Milletvekili Süreyya Koç, Tekirdağ Milletvekili Orhan Öztrak, Ankara Milletvekili Emin Paksüt, Cumhuriyet Senatosu Grup Başkan Vekilleri Van Senatörü Fehmi Alparslan ve Artvin Senatörü Ferit Melen gibi isimlerin başını çektiği hareket, ılımlı muhafazakarlığı, liberal sağcılığa dönük orta demokrasi çizgisine yakın bir politik görüşü savunmuştur. Sekizler Hareketi, XVIII. Kurultayda ortanın soluna karşı açık bir şekilde muhalefet olduklarını göstermişlerdir. Ancak bu kurultayda istediklerini alamamışlardır. Kurultayın sonunda yayınlanmış olan bildiriye “*CHP Sosyalist değildir, olmayacaktır*” ifadesini yazdırmışlardır. Sekizler Hareketi, XVIII. Kurultay sonrasında mücadelelerine devam etmiştir. Fakat bu mücadeleden bir sonuç alamamışlardır.⁸²⁴

Genel Başkan, Genel Sekreter, grup başkanvekilleri arasında tartışmalar karşılıklı bildiriler şeklinde devam etmiştir. CHP ortak grubu ile MYK'nın ortak toplantı yapmaları teklifi İsmet İnönü tarafından kabul edilmemiştir. Bunun üzerine

⁸²¹ Hakkı Uyar, *İki Darbe Arasında CHP (1960- 1971)*, s. 228- 229.

⁸²² Gürkan Bozkır, “Cumhuriyet Halk Partisi'nde Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi”, s.238.

⁸²³ Altuğ Koç, *CHP'de 'Ortanın Solu' Söylemi ve 1965 Seçimleri*, Dezanj Yayınları, İstanbul, 2014, s. 186.

⁸²⁴ Tunay Şendal, “Cumhuriyet Halk Partisinde Ortanın Solu ile Başlayan Siyasal Metamorfoza Karşı İç ve Dış Muhalefet”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt:6, Sayı:2, Haziran 2020, s. 288- 289.

27 Ocak 1967 tarihinde CHP Ortak Grubu Genel Kurulu Sekizler tarafından olağanüstü toplantıya davet edilmiştir. Ortak kurulda Turhan Feyzioğlu ve Bülent Ecevit konuşmuştur. Bu konuşmaların ardından kürsüye gelen İsmet İnönü, Bülent Ecevit'e destek veren bir konuşma yapmıştır. Buna ilaveten grup yönetim kurulları için güven oylamasının sonraya bırakılmasını istemiştir. Güven oyu vermenin MYK çalışmalarını reddetmek olduğunu da bildirmiştir. 185 kişilik gruptan 88 kişinin oylamaya katıldığı, bunlardan 84 kişinin yönetim kurullarına güven oyu verdiği, 3 kişinin çekimser kaldığı bir kişinin de boş oy kullandığı görülmüştür. Grup yönetim kurullarına oy veren CHP grup üyeleri arasında Şevket Raşit Hatipoğlu da vardır.⁸²⁵

Feyzioğlu ve arkadaşlarının gezileri ve çalışmaları devam etmiştir. Gezi çalışmalarının yanı sıra basına verilen yazı ve demeçlerle düşüncelerini belirtmekten geri durmamışlardır. Başta Feyzioğlu olmak üzere Sekizler'in önde gelenleri değişik yazı ve makalelerle bilhassa CHP'nin sosyalist olmadığı mevzusunu işlemişlerdir. Turhan Feyzioğlu ve arkadaşları CHP içinde kendilerini destekleyen parlamento üyeleriyle toplantılar düzenlemiş ve kurultay öncesi parlamento grubuna hakim olduklarını göstermeye çalışmışlardır. Bu toplantılardan "*Bulvar Palas*" toplantısından sonra yayınlanan bildiride "*CHP'yi sosyalist bir maceranın vasıtası haline getirmek için girişilen gayretlere karşıyız.*" şeklinde bir tavır ortaya konulmuştur. Bulvar Palas toplantısına katılan milletvekilleri arasında Şevket Raşit Hatipoğlu da vardır.⁸²⁶

CHP IV. Olağanüstü Kurultayı 28 Nisan 1967 günü toplanmıştır. Selim Sırrı Tarcan Spor Salonu'nda yapılan kurultayda, kurultay başkanının seçimine geçilmiştir. Kurultay başkanlığı için iki aday çıkmıştır. Ortanın soluna karşı olanların adayı Şevket Raşit Hatipoğlu ve ortanın solu ekibinin adayı İzmir İl Başkanı Talat Orhon olmuştur. Ortanın solu ekibinin adayı Talat Orhon kurultay başkanlığı seçimini kazanarak kurultay başkanı seçilmiştir.⁸²⁷

⁸²⁵ Gürçan Bozkır, Türk Siyasal Hayatında Güven Partisi- Milli Güven Partisi- Cumhuriyetçi Güven Partisi (1967- 1980), *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Doktora Tezi, İzmir, 1996, s. 47.

⁸²⁶ Gürçan Bozkır, "Türk Siyasal Hayatında Güven Partisi- Milli Güven Partisi- Cumhuriyetçi Güven Partisi (1967- 1980)", s. 54.

⁸²⁷ Gürçan Bozkır, "Türk Siyasal Hayatında Güven Partisi- Milli Güven Partisi- Cumhuriyetçi Güven Partisi (1967- 1980)", s. 56.

28 Nisan 1967’de toplanan IV. Olağanüstü Kurultayında konuşan İsmet İnönü “*Ortanın Solu*” tanımını yapmıştır. İnönü, ortanın solunun ileri bir hamle ve ileri bir fikir hareketi olduğunu söyleyerek, halkçılığı, devletçiliği dönemin ihtiyaçlarına ve programın gerekliliklerine göre kısa bir şekilde anlatabilen tariftir ifadelerini kullanmıştır. Bu tanımları her partinin anlatmaya ve değerlendirmeye yetkili olduğunu açıklamıştır. CHP’nin sağın karşısında olduğunu ve aşırı sola da karşı olduğunu belirtmiştir.⁸²⁸

Sekizler meselesi nedeniyle ortaya çıkan anlaşmazlığı görüşmek üzere toplanan Kurultay’da ayrıca Genel Merkez- Meclis Ortak Grubu arasında yaşanan anlaşmazlığa çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Kurultay delegelerine büyük ölçüde ortanın solu bir başka deyişle Genel Merkez ekibi egemen olmuştur. Bu nedenle 8’lerin aleyhine bir karar çıkması şaşırtıcı olmamıştır. İnönü’nün Kurultay açış konuşmasında sekizlere yönelik getirdiği eleştiriler, delegelerce alkışlanmış ve sekizler yuhalanmıştır. Tüzük komisyonu da sekizleri ihracını kolaylaştıracak tüzük değişikliğini İnönü’nün desteği doğrultusunda kabul etmiştir. Kurultayda yapılan değişikliklerin ardından 33 milletvekili ve 15 senatör CHP’den istifa etmiştir. İstifa eden 48 milletvekili ve senatörün ardından CHP’nin parlamentoda 32 senatör ve 102 milletvekili kalmıştır. İstifa eden milletvekilleri arasında Şevket Raşit Hatipoğlu da vardır.⁸²⁹

5.1. Güven Partisi’nin Kuruluşu ve Parti Programı

Güven Partisi, 1967 yılında siyasal alana dahil olan bir partidir.⁸³⁰ 12 Mayıs 1967 yılında Turhan Feyzioğlu’nun başkanlığında Orhan Öztrak ve Ferit Melen gibi CHP’nin sola kayması sonucu bu duruma itiraz edenler tarafından kurulmuştur.⁸³¹

Yeni partinin kuruluş çalışmaları başlamıştır. Bu kuruluş çalışmaları içerisinde öncelikli olarak partinin ismi konusundaki farklı arayışlar gündeme gelmiştir. Turhan Feyzioğlu ve arkadaşlarının istifa etmelerinden önce “*Kemalist Halk Partisi*” ismi gündeme getirilen ilk teklif olmuştur. Bu teklif dışında “*Merkez Partisi*”, “*Milliyetçi*

⁸²⁸ İnönü *Ortanın Solu’nu Anlatıyor, CHP Nedir, Ne Değildir?*, Ulusal Basımevi, Ankara, 1967, s.9-10.

⁸²⁹ Hakkı Uyar, *İki Darbe Arasında CHP (1960- 1971)*, s. 266- 267.

⁸³⁰ Selcen Altınbaş, *Türkiye’de Siyasal Parti Tipolojileri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi*, İstanbul, 2020, s. 115.

⁸³¹ M. Serhan Yücel, *Türkiye’nin Siyasal Partileri (1859- 2005)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006, s. 42.

Merkez Partisi”, “*Milli Kurtuluş Partisi*”, “*Güç Partisi*”, “*Demokrat Türkiye*” gibi öneriler yapılmıştır. Partinin isminde geçen “*Milli*”, “*Milliyetçi*”, “*Demokrat*” kelimeleri sağı çağrıştırdığından uygun bulunmamıştır. Görüşmeler sonrası oylama yapılmıştır. Oylamanın sonucunda partinin adının “*Güven*” olması kabul edilmiştir. Güven Partisi’ne CHP’den istifa etmiş 52 senatör ve milletvekillerinden 45’i kurucu üye olarak katılmıştır. Kurucu üye olarak katılan, CHP’den istifa eden milletvekilleri arasında Şevket Raşit Hatipoğlu da yer almıştır.⁸³²

Güven Partisi, altı kısımdan oluşan bir parti programı yayınlamıştır. “*Temel Görüşler*” olarak adlandırılan birinci kısmında, partinin tarih boyunca büyük devletler kuran Türk Milleti’nin bağımsız yaşamasını ve ülkenin bütünlüğünün sağlanmasını en temel hedefleri arasında yer aldığı belirtilmiştir. Partinin aynı zamanda dünya milletleri ailesinin içinde aynı haklara sahip bir üyesi olarak, Türk Milleti’nin güven ve rahat içinde olmasını istediği ifade edilmiştir. Aynı zamanda partinin demokratik sistemin tüm teminat ve kurumları ile beraber kurulmasını sağlamış olan Anayasa’nın temel ilke ve görüşlerine inançla bağlı olduğu vurgulanmıştır. Partinin demokratik rejim içinde, Türkiye’nin önüne çıkan tüm davaların çıkış yoluna ulaştırılabileceği inancında olduğuna vurgu yapılmıştır. İkinci kısım “*Siyasi Konular*”, üçüncü kısımda “*Milli Güvenlik ve Dış Politika*”, dördüncü kısımda “*İktisadi Konular*”, beşinci kısımda “*Sosyal Konular*”, altıncı kısımda ise “*Adalet ve İdare*” başlıklı konular hakkında değerlendirmelerde bulunulmuş ve amaçlar belirlenmiştir. Program 12 Mayıs 1967 yılında kuruluş bildirisinin İçişleri Bakanlığı’na verilip, partinin kurulması ile birlikte yürürlüğe girmiştir.⁸³³

Güven Partisi 1969 yılında Seçim Beyannamesi yayınlamıştır. Seçim Beyannamesi’nde Güven Partisi’nin Türk Milleti’nin karşısına, ona borçlu olduğu görevini yapmak azmi ile çıktığını belirtmiştir. Aynı zamanda Güven Partisi’ni doğuran sebeplere de vurgu yapılmıştır. Buna göre, Türkiye için tehdit olan risklere, aşırı akımlara karşı milletin direnme azminden ve Türk Milleti’nin bağımsız ve hür millet olarak barış ve huzur içinde yaşama isteğinden doğduğu ifade edilmiştir. Beyannamede mevcut olan iktidara ve muhalefete eleştiriler de yapılmıştır. Türkiye’de

⁸³² Gürcan Bozkır, “Türk Siyasal Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi, *ÇTTAD*, VI/ 15, Güz:2007, s. 279.

⁸³³ *Güven Partisi Programı*, s. 3- 70. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/9cfbf8a3-b7ee-46aa-807c-62d3e234c8fd>.

ülkenin iktisadi ve toplumsal problemlerini çözüme kavuşturacak güce sahip olmayan bir iktidar ve düzeni ortadan kaldırma arzusuna kapılmış solcu bir muhalefet olduğu, iktidarın geçim sıkıntısı içindeki yurttaşların üzüntülerine seyirci kaldığı, solcu muhalefetin ise dertleri sömürmeye ve kışkırtmalarla kanun dışı hareketleri körüklediği açıklanmıştır. Daha sonra Güven Partisi'nin temel görüşleri sıralanmıştır. Buna göre, Güven Partisi seçkin devlet adamları kadrosu ile fikir ve program partisidir. Belirlediği program hürriyetçi, milliyetçi ve ıslahatçı temellere dayanmaktadır. Partinin anayasa görüşü ile ilgili bilgiler de veren seçim beyannamesinde, partinin demokratik rejimin bütün teminat kurumlarıyla birlikte kurulmasını sağlamış olan Anayasa'nın temel prensiplerine bağlı olduğu belirtilmiştir. Birçok ülkenin kabul etmiş olduğu Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesinde, temel hak ve hürriyetlerin bu hürriyetleri yok etmek için basamak yapılamayacağını ifade eden önemli bir madde vardır. Güven Partisi, Türk Anayasasına böyle bir maddenin koyulmasını zorunlu görmektedir.⁸³⁴

5.2. Şevket Raşit Hatipoğlu ve Güven Partisi

Partinin kuruluşu, Güven Partisi'nin açılma dilekçesi, parti programı ve tüzüğünün İçişleri Bakanlığı'na götürülmesi ile tamamlanmıştır. İçişleri Bakanlığı'na resmi başvuru yapma görevi Muammer Obuz, Mehmet Pırılı, Necip Seyhan, Bahri Yazır, Mustafa Uyar, Himmet Erdoğan ve Arif Ertunga'dan oluşan bir heyete verilmiş bu heyet 12 Mayıs 1967 saat 17.00'de İçişleri Bakanı Faruk Sükan'ı ziyaret ederek resmi başvuruyu yapmıştır. Güven Partisi'ne CHP'den istifa etmiş 52 senatör ve milletvekillerinden 45'i kurucu üye olarak katılmıştır. Partiye kurucu olarak giren milletvekilleri arasında Şevket Raşit Hatipoğlu da vardır.⁸³⁵

Güven Partisi 12 Mayıs 1967 tarihinde kurulduktan sonra örgütlenme çalışmalarına hız vermiş ve ülke çapında bir örgütlenme girişiminde bulunmuştur. Güven Partisi örgütlenme çalışmalarını yoğunlaştırıp ülke genelinde örgütlenince, kuruluşundan hemen hemen bir yıl sonra ilk büyük kongresini gerçekleştirme kararını almıştır. Güven Partisi I. Büyük Kongresi 1 Mart 1968 saat 10.00'da Ankara Büyük

⁸³⁴ *Güven Partisi Seçim Beyannamesi*, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1969, s. 1- 12.

⁸³⁵ Gürkan Bozkır, "Türk Siyasal Hayatında Güven Partisi- Milli Güven Partisi- Cumhuriyetçi Güven Partisi (1967- 1980)", s. 64.

Sinema 'da çalışmalara başlamıştır. Atatürk ve Millî Mücadele şehitleri için saygı duruşu ve ardından İstiklal Marşı'nın söylenmesiyle açılan kongreye başkan olarak Manisa Milletvekili şevket Raşit Hatipoğlu seçilmiştir.⁸³⁶

Güven Partisi'nin Birinci Büyük Kongresi 1 Mart 1968 saat 10.00'da Ankara Büyük Sinema 'da gerçekleşti. Partinin bu ilk kongresinde kongreye başkan olarak Manisa Milletvekili şevket Raşit Hatipoğlu seçilmiştir. Kongrede seçimler sonucunda genel başkanlığa tek aday olarak katılan Turhan Feyzioğlu 684 delegenin 680'inin oyuyla yeniden genel başkanlığa seçilmiştir.⁸³⁷

12 Ekim 1969 genel seçimlere Güven Partisi katılmıştır. Parti 597.818 oy almıştır. Yüzde 6,6'dır. 15 Milletvekili kazanmıştır. Güven Partisi milletvekiliyken seçime girip kazanamayanlar arasında şevket Raşit Hatipoğlu da vardır.⁸³⁸

1969 seçimlerinde yüzde 6,6 oyla 15 milletvekilliği kazanan parti, 17 Ocak 1971 tarihinde isim değiştirerek Milli Güven Partisi adını almıştır.⁸³⁹

⁸³⁶ Gürcan Bozkır, "Türk Siyasal Hayatında Güven Partisi- Milli Güven Partisi- Cumhuriyetçi Güven Partisi (1967- 1980)", s. 83.

⁸³⁷ Gürcan Bozkır, "Türk Siyasal Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi", s. 283.

⁸³⁸ Gürcan Bozkır, "Türk Siyasal Hayatında Güven Partisi- Milli Güven Partisi- Cumhuriyetçi Güven Partisi (1967- 1980)", s. 95- 96.

⁸³⁹ M. Serhan Yücel, *Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859- 2005)*, s. 42.

SONUÇ

Biyografi çalışmaları tarih yazımında önemli bir yer tutar. Üzerinde çalışılan bir olay ya da olgu değil, doğrudan insandır. Daha açık bir deyişle araştırmacının gerçek manada öznesi insandır. Bu yönüyle zaten ihtiyatlı bir üslup kullanılması gereken tarih disiplini açısından biyografi çalışmaları daha da özenli bir araştırmayı, üslubu ve dili zorunlu kılmaktadır. Biyografi çalışmalarındaki önemli handikaplardan biri de araştırmacının sempati ve antipati çemberi arasında sıkışması ve gelgitler yaşamasıdır. Özellikle araştırılan kişinin önemi arttıkça söz konusu durum daha da belirgin hale gelmektedir.

Bu çalışmada ele alınan Şevket Raşit Hatipoğlu, Cumhuriyet tarihi açısından birinci halka kurucuları arasında yer almamış, genel olarak da kurtuluş ve kuruluşun kahramanları arasında sayılmamıştır. Bu durum Hatipoğlu ile ilgili bu çalışmanın güçlü tarafını teşkil etmiştir. Çalışmanın merkezinde olan Şevket Raşit Hatipoğlu, Türkiye’deki gelişmelerin, olay ve olguların merkezine konumlandırılmamıştır.

Şevket Raşit Hatipoğlu, ailesinin üçüncü çocuğu olarak Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde dünyaya gelmiştir. Doğduğu dönem, Osmanlı Devleti’nin birçok sorunla uğraştığı ve içinde bulunduğu bu sıkıntılı durumdan yararlanmak isteyen devletlerle mücadele ettiği bir süreci kapsamıştır. Böylesine sıkıntılı bir süreçte eğitim görmüş ve geç de olsa eğitimini tamamlamıştır. Başarılı bir öğrenci olması sebebiyle yurtdışı eğitimine de giderek orada da başarılarını devam ettirmiştir.

Şevket Raşit Hatipoğlu, Türkiye’ye döndükten sonra Ankara Yüksek Ziraat Okulu’nda öğretim üyesi olarak işe başlamış ve akademik çalışmalarına devam etmiştir. Alanı ile ilgili kitaplarının yanında dönemin bazı dergilerinde yazılar kaleme almıştır. Ele aldığı konular arasında Türkiye’nin tarımsal yapısı ve tarımsal yapısında var olan problemler, problemlerin çözümüne dair fikirleri yer almıştır.

Bu arada akademik hayatının yanı sıra siyasi faaliyetlerde de bulunmuştur. Yetişmiş insanın azlığı, onun ülke sorunları ile doğrudan ilgilenmesinin yolunu açmış ve siyaset dünyasının bir parçası olmuştur. Hatta her geçen gün siyasetçi kimliği akademisyenliğine göre daha da gelişecektir. Siyasi hayata başlaması 1941 yılındaki ara seçimlerle somutlaşmıştır. Bu seçimlerde Afyonkarahisar Milletvekili seçilmiş ve

Meclis'te yerini almıştır. Meclis'e gelmesinden çok kısa süre sonra, Şükrü Saraçoğlu Hükümeti'ndeki Tarım Bakanlığı görevi kendisine verilmiştir. Tarım Bakanlığı görevine geldiği süreç aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı bir süreci de kapsamaktadır. Bu nedenle olağanüstü şartlarda görevini yerine getirme gayreti içerisinde olmuştur.

İkinci Dünya savaşı yıllarında Türkiye ekonomisi tarıma dayalı bir ekonomi modelinde idi. Ekonomik yapının temel taşı ise köylü oluşturmıştır. O yüzden tarımsal üretim ve tarımsal alandan elde edilen vergiler köylüye yansımıştır. Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı öncesinde tarımsal üretim ile ilgili sıkıntılar devam etmiş ve bu sıkıntılar İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan olağanüstü şartlardan dolayı daha da artmıştır. Hatipoğlu, okulda hoca, ülkede fikir adamı olarak dersleri ve eserleri ile ziraatın gelişmesine geniş ölçüde katkı sağlamıştır. Türkiye tarımı hakkındaki fikirlerini yine Türkiye'de yapmış olduğu incelemelerle devam ettirmiştir. Tarım Bakanlığı görevinin başına geçtiğinde almış olduğu tedbirlerle karşılaşılan zorlukların üstesinden gelmeye çalışmıştır.

Şevket Raşit Hatipoğlu önce Türkiye'nin ziraat yapısını tabii ve iktisadi şartlarına uygun olarak tamamlamak üzere işe başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'de tarla ziraatı geniş yer kaplarken bağ- bahçe ziraatı, hayvancılık gelişmemiştir. Tarla ziraatında ise büyük oranda hububat yer almıştır. Hatipoğlu, Türkiye ziraatının bulunduğu bu gerçeğin üzerinde durmuş ve ziraat bünyesini tamamlayacak tedbirler planlamıştır. Tarımsal ürünleri çeşitlendirme, bağ- bahçe ziraatını artırma gibi geniş bir programla işe başlamıştır. Kendi kendine yeten ziraat politikası ile hareket etmiş, Türkiye'de üretimi yapılabilecek ürünlerin yetiştirilmesi üzerinde durmuştur. Özellikle çay konusunda Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Tarım Bakanlığı döneminde gelişmeler yaşanmıştır. Bizzat Doğu Karadeniz Bölgesi'nde incelemelerde bulunan Hatipoğlu, çayın üretiminin bu bölgede yaygınlaşması için çalışmıştır.

Şevket Raşit Hatipoğlu, Tarım Bakanlığı görevinde iken üzerinde durduğu ana konulardan biri çiftçinin topraklandırılması olmuştur. Çiftiyi topraklandırma problemini ülkenin mevcut şartlarına göre bir düzende gerçekleştirmek için çalışmıştır. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun dört yıl süren Tarım Bakanlığında devlet adamı ve iş adamı olarak ortaya çıkan iki özelliği ön planda olmuştur. İlk olarak Şevket

Raşit Hatipoğlu devlet işlerinin devamlılığı işlerini benimsemiştir. Bunu merkeze almıştır. Kendisinden önce yapılmış olan hizmetleri takdirle anmıştır. Bu durum olumlu bir havanın yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bir diğeri ise meslekte uzman olmuş kişilerin bilgisine başvurarak onların görüşlerine değer vermesidir.

Elde etmiş olduğu bilgi birikimine bağlı olarak en önemli faaliyetlerinden bir tanesi 1945 yılında kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu olmuştur. Tarım alanında yapılan önemli bir reform olma niteliği de gösteren kanun Meclis'te çok fazla tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Bu tartışmalar önce Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde bölünmelere ardından CHP'den istifa eden milletvekillerinin Demokrat Parti çatısı altında toplanmalarına neden olmuştur. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Meclis tarafından kabul edilmesi ve sonucu itibarıyla yeni bir partinin kurulması Türkiye'de çok partili sisteme geçmede etki eden unsurlardan birini oluşturmaktadır.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimler pek çok alanda olduğu gibi, Şevket Raşit Hatipoğlu'nun hayatında da bir dönüm noktası teşkil etmiştir. 1941 yılındaki ara seçimlerden sonra Afyonkarahisar, 1943 ve 1946 seçimlerinde Manisa Milletvekili olarak parlamentoda yer alan Şevket Raşit Hatipoğlu, 1950'den sonra yaklaşık 10 yıl TBMM'nin çatısından uzak kalmıştır. Ama siyasete başka mecralarda devam etmiştir.

27 Mayıs 1960'da gerçekleştirilen askeri darbe, 10 yıllık Demokrat Parti iktidarına son verdiği gibi, Türkiye'deki bütün siyasi aktörlerin konumunu derinden etkilemiştir. Siyaset dünyasının alt üst olduğu bu darbe sonrasındaki yıllarda Şevket Raşit Hatipoğlu bir kez daha parlamentoya girmiştir. 1961 ve 1965 seçimlerinde yine Cumhuriyet Halk Partisi'nden Manisa Milletvekili seçilmiş ve ara verdiği siyasi faaliyetlerine devam etme imkanına kavuşmuştur.

Bu arada 1962 yılında kurulan İkinci İnönü Koalisyon Hükümeti döneminde de bir yıl Millî Eğitim Bakanlığı görevine gelerek bu alanda da faaliyetler gerçekleştirmiştir. 1960 askeri darbesinden sonra kurulan ikinci hükümette görev alması Şevket Raşit Hatipoğlu'nun yine olağanüstü bir durumda bakanlık görevine geldiğinin de bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Şevket Raşit Hatipoğlu, Cumhuriyet Halk Partisi içindeki ortanın solu tartışmalarının da bir parçası olmuş ve parti yönetimiyle ters düşmüştür. Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa ederek 1967 yılında kurulan Güven Partisi'ne katılmıştır. Bu durum Şevket Raşit Hatipoğlu'nun İsmet İnönü'nün yakın çevresinden uzaklaştığı bir gelişme olmuştur.

Güven Partisi 12 Ekim 1969 yılında yapılan genel seçimlere katılmıştır ve bu seçim Güven Partisi'nin katıldığı ilk seçim olmuştur. Bu seçimlerden 15 milletvekili kazanarak çıkmıştır. Ancak Şevket Raşit Hatipoğlu aday olmasına rağmen seçilememiştir. Bundan sonra siyasi hayatına da son noktayı koymuştur. 1973 yılında ise Ankara'da hayatını kaybetmiştir.

Şevket Raşit Hatipoğlu'nun hayatı kronolojik düzlemde kısaca anlatılacak olursa onun Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid'in mutlak iktidarı döneminde dünyaya geldiği; İkinci Meşrutiyet yıllarında öğrenim görerek kendisini yetiştirdiği; Birinci Dünya Savaşı'na subay olarak katıldığı; Milli Mücadele yıllarında İstanbul'da eğitimine devam ettiği; Cumhuriyetin ilk yıllarında akademik dünyanın bir parçası olduğu; Tek Partili dönemde siyasete atılıp milletvekili seçildiği; Demokrat Parti'nin iktidar yıllarında parlamentodan uzak kaldığı; 27 Mayıs askeri darbesi sonrasında milletvekili olarak yeniden TBMM'ye döndüğü; 1967 yılında da CHP'den istifa ederek siyasi bir risk aldığı söylenebilir. Bu arada Tarım Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı yaparak da zaman zaman öne çıktığı da bu yaşam öyküsüne eklenebilir.

Bütün bunların ötesinde Şevket Raşit Hatipoğlu denildiğinde asıl olarak bir siyasetçiden çok bürokrat kimliğiyle hareket edip, çay başta olmak üzere, Türkiye'nin tarım alanındaki bazı tarihsel adımlarında yer almış olduğu da akla gelmektedir.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

6. Dönem Hal Tercümesi,
https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d06/HT_1017_1_6.pdf.
 7. Dönem Seçim Mazbatası,
https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d07/SM_1017_1_7.pdf.
 8. Dönem Seçim Mazbatası,
https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d08/SM_1017_1_8.pdf.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 030.18.01.02.95.56.18.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 030.18.1.2/ 85.102.8.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 490.1.0.0/384.1626.5.
- BCA, 030. 18. 01. 167. 50. 15.
- BCA, 030.18.01.02.101.6.19.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem: 1, Cilt:5, 23 Ekim 1962.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:10, Toplantı:2, 12 Şubat 1963.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:10, Toplantı:2, 2 Nisan 1963.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:11, Toplantı:2, 11 Haziran 1963.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:11, Toplantı:2, 11 Haziran 1963.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:4, Toplantı:1, 26 Haziran 1962.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:4, Toplantı:1, 28 Haziran 1962.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:4, Toplantı:1, 6 Temmuz 1962.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:4, Toplantı:1, 4 Eylül 1962.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:5, 11 Ekim 1962.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem:1, Cilt:5, Toplantı:1, 27 Eylül 1962.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem:1, Cilt:7, Toplantı:2, 18 Aralık 1962.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem:1, Cilt:9, Toplantı:2, 3 Şubat 1963.

Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, İkinci Birleşim, 20 Şubat 1961.

Kurucu Meclis, Tutanak Dergisi, Yedinci Birleşim, 26 Şubat 1961.

Kurucu Meclisi Tutanak Meclisi, Cilt:2, On Beşinci Birleşim, 27 Mayıs 1961.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:1, Cilt:1, 2 Aralık 1961.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:1, Cilt:1, 20 Kasım 1961.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:1, Cilt:10, 17 Aralık 1962.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:1, Cilt:4, 6 Mart 1962.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:1, Cilt:6, 14 Eylül 1962.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:1, Cilt:6, 17 Eylül 1962.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:1, Cilt:6, 27 Haziran 1962.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:1, Cilt:8, 18 Ekim 1962.

T.C. Resmî Gazete, S.7438, 21 Şubat 1950.

T.C. Resmî Gazete, S.7438, 21 Şubat 1950.

T.C. Resmî Gazete, Sayı: 10525, 14 Haziran 1960.

T.C. Resmî Gazete, Sayı: 10920, 30 Eylül 1961.

T.C. Resmî Gazete, Sayı: 6032, 15 Haziran 1945.

T.C. Resmî Gazete, Sayı: 7469, 29 Mart 1950.

T.C. Resmî Gazete, Sayı: 7469, 29 Mart 1950.

T.C. Resmî Gazete, Sayı: 8615, 23 Ocak 1954.

TBMM TD, Dönem:7, Cilt: 28, 4 Haziran 1945.

TBMM TD, Dönem:7, Cilt:17, 14 Mayıs 1945.

TBMM TD, Dönem:7, Cilt:17, 16 Mayıs 1945.

TBMM TD, Dönem:7, Cilt:17, 18 Mayıs 1945.

TBMM TD, Dönem:7, Cilt:18, 15 Haziran 1945.

TBMM TD, Dönem:7, Cilt:19, 15 Ağustos 1945.

TBMM TD, Dönem:7, Cilt:19, 6 Temmuz 1945.

TBMM TD, Dönem:7, Cilt:19, 9 Temmuz 1945.

TBMM TD, Dönem:7, Cilt:20, 1 Kasım 1945.

TBMM TD, Dönem:7, Cilt:25, 24 Mart 1950.

TBMM TD, Dönem:8, Cilt: 25, 10 Mart 1950.

TBMM TD, Dönem:8, Cilt: 25, 13 Mart 1950.

TBMM TD, Dönem:9, Cilt:1, 22 Mayıs 1950.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:3, İctimai:3, Cilt:13, 1 Kasım 1929.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:5, İctimai:2, Cilt: 13, 1 Kasım 1936.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:5, İctimai:3, Cilt:20, 1 Kasım 1937.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:7, Cilt:11, 19 Haziran 1944.

TBMM, Zabıt Ceridesi, Devre:6, Cilt:5, İctimai:1, 15 Ocak 1940.

TBMM, Zabıt Ceridesi, Dönem: 4, Cilt:27, 5 Ağustos 1942.

TBMM, Zabıt Ceridesi, Dönem: 4, Cilt:28, 11 Kasım 1942.

TBMM, Zabıt Ceridesi, Dönem: 6, Cilt:30, 15 Ocak 1943.

TBMM, Zabıt Ceridesi, Dönem: 7, Cilt:1, 8 Mart 1943.

TBMM, Zabıt Ceridesi, Dönem: 7, Cilt:10, 8 Mayıs 1944.

TBMM, Zabıt Ceridesi, Dönem: 7, Cilt:2, 17 Mayıs 1943.

TBMM, Zabıt Ceridesi, Dönem:7, Cilt:1, 15 Mart 1943.

TBMM, Zabıt Ceridesi, Dönem:7, Cilt:1, 17 Mart 1943.

TBMM, Zabıt Ceridesi, Dönem:7, Cilt:10, 29 Mayıs 1944.

TBMM, Zabıt Ceridesi, Dönem:7, Cilt:14, 1 Kasım 1944.

TBMM, Zabıt Ceridesi, Dönem:7, Cilt:2, 27 Mayıs 1943.

TBMM, Zabıt Ceridesi, Dönem:7, Cilt:7, 3 Ocak 1944.

TBMM, Zabıt Ceridesi, Dönem:7, Cilt:9, 19 Nisan 1944.

Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Birinci Birleşim, 6 Ocak 1961.
Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Elli Dördüncü Birleşim, 26 Nisan 1961.
Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Elli İkinci Birleşim, 24 Nisan 1961.
Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Elli Üçüncü Birleşim, 25 Nisan 1961.
Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, On Üçüncü Birleşim, 3 Şubat 1961.
Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Sekizinci Birleşim, 23 Ocak 1961.
Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Seksen İkinci Birleşim, 21 Haziran 1961.
Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Yetmiş Beşinci Birleşim, 20 Mayıs 1961.

Sürelî Yayınlar

Akşam (1941- 1942- 1945- 1946- 1950- 1954)
Anadolu (1946- 1950)
Bayrak (1972)
Bugün (1942)
Cumhuriyet (1942- 1943- 1945- 1946- 1950-1973)
Dönüm (1932- 1933- 1934- 1935-1936- 1939- 1940)
Hürriyet (1973)
İktisadi Yürüyüş (1944- 1946)
Milliyet (1954- 1960- 1962- 1963- 1965- 1973)
Sabah Postası (1954- 1963)
Son Havadis (1973)
Son Posta (1945)
Tasvir-i Efkâr (1942- 1943-1944)
Tercüman (1963- 1973)
Türk Ekonomisi (1943)
Ulus (1942- 1944- 1945- 1946- 1949- 1950)

Ülkü (1941- 1942- 1943)

Vakit (1945)

Vatan (1943- 1945- 1946- 1954- 1962- 1963- 1973)

Ziraat Dergisi (1942- 1943- 1965)

Ziraat Gazetesi (1934)

Kitaplar

Açıl, Fethi, *Türkiye Çay İşletmeleri*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1957.

Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945- 1980)*, Ahmet Feti (çev.), Hil Yayın, Nisan 2015.

Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Yavuz Alagon (çev.), Kaynak Yayınları, Ankara, Ekim 2017.

Akandere, Osman -Semiz, Yaşar, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Eğitim Kitabevi, Konya, Eylül 2016.

Akandere, Osman, *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938- 1945)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Akman, Arif, *Türkiye'de Ziraat Yüksek Öğretim Reformunun Anatomisi*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları:739, Ankara, 1978.

Aksoy, Suat, *Toprak Reformunun Hukuki Esasları*, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1964.

Aksoy, Suat, *100 Soruda Türkiye'de Toprak Meselesi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, Ocak 1969.

Aksoy, Suat, *Tarım Hukuku*, Ankara Basımevi ve Ciltevi, Ankara, 1970.

Aktar, Ayhan, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Albayrak, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946- 1960)*, Phoenix Yayınları, 2004.

Arcayürek, Cüneyt, *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-2 Yeni İktidar Yeni Dönem 1951- 1954*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

Arer, Rahmi, *Türkiye'de Çaycılık ve Turistik, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Rize*, Çoker Matbaası, İstanbul, 1969.

- Arık, Remzi Oğuz, *Siyasi Yazışmalar ve Türkiye Köylü Partisi*, Ezel Erverdi, M. İhsan Kara (Hazırlayan), Dergâh Yayınları, İstanbul, Ekim 2017.
- Avcıoğlu, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni Dün Bugün Yarın*, Kırmızıkeci Yayınevi, İstanbul, Aralık 2017.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, Cilt:2, Remzi Kitabevi, İstanbul, Aralık 2018.
- Aysu, Abdullah, *Türkiye'de Tarım Politikaları*, Özgün Yayınları, İstanbul, 2001.
- Başar, Ahmet Hamdi, *Davalarımız*, Arkadaş Basımevi, İstanbul, 1943.
- Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Temuçin Faik Ertan (edt.), Siyasal Kitabevi, Ankara, Ağustos 2018.
- Bektaş, Arsev, *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980)*, Bağlam Yayıncılık, Ankara, Mayıs 1993.
- Bila, Fikret, *CHP Nasıl İktidar Olur?*, Doğan Kitap, Ekim 2020.
- Bila, Hikmet, *CHP Tarihi (1919- 1999)*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, Temmuz 1999.
- Birand, Mehmet Ali -Dündar, Can -Çaplı, Bülent, *Demirkırat/ Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Yayın Holding A.Ş., İstanbul, Ocak 1995.
- Boratav, Korkut, *Türkiye'de Devletçilik*, İmge Kitabevi, Ankara, Şubat 2006.
- Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi (1908- 2015)*, İmge Kitabevi, Ankara, Haziran 2018.
- Burçak, Rıfkı Salim, *On Yılın Anıları (1950- 1960)*, Nurol Matbaacılık, Ankara, Ocak 1998.
- Caine, Barbara, *Biyografi ve Tarih*, Müge Sözen (çev.), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, Ocak 2019.
- C.H.P. Genel Başkan Vekili Şükrü Saraçoğlu'nun Hükümetin İç ve Dış Politikasını İzah Eden Nutukları*, Ulusal Matbaa, Ankara, 1942.
- CHP'de Islahat Yapılması İçin Teklif*, Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A.O.- Yeni Matbaa, Ankara, 1950.
- Cin, Halil, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Yenigün Matbaası, Ankara, 1978.
- Coşar, Nevin, *Kriz, Savaş ve Bütçe Politikası (1926- 1950)*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Cumhuriyet Dönemi Partiler- Seçimler Beyannameler (1923- 1980)*, Mete Kaan Kaynar, Nurettin Kalkan (edt.), TBMM Basımevi, Ankara 2022.

- Çağlar, Yücel, *Türkiye Ormancılık Tarihi*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, Şubat, 2012.
- Çalgüner, Cemil. *Türkiye'de Hububat Ekonomisi*, Yeni Matbaa, Ankara, 1954.
- Çalgüner, Cemil, *Milli Ekonomide Ziraatın Yeri ve Roller*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1960.
- Çavdar, Tefik, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900- 1960)*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, Eylül 2003.
- Çavdar, Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839- 1950)*, İmge Kitapevi, Ankara, Mart 2004.
- Çayın 90. Yılı, Kesişim Yayıncılık ve Tasarım Hizmetleri, İstanbul, 2014.
- Çınar, Metin, *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Çiftçi, Cemalettin Yaşar, *Kuruluşunun 75. Yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü (1933-1948)*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Yayın No: 1496, Ankara, 2008.
- Demirel, Ahmet, *Tek Partinin Yükselişi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.
- Deringil, Selim, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Temmuz 1994.
- Devlet Üretme Çiftlikleri Umum Müdürlüğü*, Hamdi Tuncer (Hazırlayan), Ziraat Vekaleti, Ankara, 1957.
- Duman, Mustafa, *Çay Kitabı*, Bayrak Matbaası, İstanbul, Mayıs 2005.
- Emre, Yunus, *CHP Sosyal Demokrasi ve Sol Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları (1960- 1966)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Eraktan, Gülcan, *Tarım Politikası I*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: 1163, Ankara, 1989.
- Ercan, Recai -Ekşi, Aziz, *Türkiye'de Gıda Sanayinin Gelişimi ve Başlıca Sorunları, Ata'nın Anısına Doğumunun 100. Yılında Tarım Semineri, Atatürk ve Tarım Haftası*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ankara, 12- 16 Ekim 1988.
- Erden, Mustafa, *Çay*, Maya Matbaacılık, Ankara, 1984.
- Eroğlu, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul, Ağustos 2019.
- Goloğlu, Mahmut, *Demokrasiye Geçiş (1946- 1950)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Kasım 1982.
- Goloğlu, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi III Milli Şef Dönemi (1939- 1945)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

- Görücü, Çağdaş, *Demokrat Parti İktidarında CHP: İdeolojik ve Örgütsel Arayışlar (1950- 1960)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ağustos 2019.
- Gülcan, Yılmaz, *Cumhuriyet Halk Partisi (1923- 1946)*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, Mart 2001.
- Güven Partisi Seçim Beyannamesi*, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1969.
- Hatipoğlu, Gündüz, *Şevket Raşit Hatipoğlu Vatana Adanmış Bir Ömür*, Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, İstanbul, Haziran 2021.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, *Dış Ticaretimizde Ziraatın Payı*, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Rektörlüğü, Ankara, 1936.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, *Türkiye’de Zirai Buhran*, Yüksek Ziraat Enstitüsü, Ankara, 1936.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, *Nazari İktisat*, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, Ankara, 1938.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, *Türkiye’de Çay İktisadiyatı*, T.C. Ziraat Vekaleti Yayını, Ankara, 1939.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, *Ziraat Aleminde Vakıalar ve Düşünceler*, Zerbamat, Ankara, 1939.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, *Ormancılıktan Vakıalar ve Düşünceler*, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, Ankara, 1965.
- Hükümet Programları (1920- 1965)*, İsmail Arar (Derleyen), Tipo Neşriyat ve Basımevi, İstanbul, 1968.
- Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (20 Kasım 1961- 27 Ekim 1965)*, Cilt:3, İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz (Hazırlayan), Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ankara, 2013.
- İnönü Ortanın Solu’nu Anlatıyor, CHP Nedir, Ne Değildir?*, Ulusal Basımevi, Ankara, 1967.
- İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları (1920- 1973)*, İkinci Cilt (1939- 1960), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1993.
- Karaömerlioğlu, Asım, *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- Karpat, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.
- Kazgan, Gülten, *Tarım ve Gelişme*, İstanbul Bilgi Yayınları, İstanbul, Mayıs 2013.

- Kili, Suna, *1960- 1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları Çağlayan Basımevi, İstanbul, 1976.
- Kinez, Mevlüt, *Çay Ziraatı*, Tarım Bakanlığı, Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü Yayınları: D- 110, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1967.
- Koç, Altuğ, *CHP’de ‘Ortanın Solu’ Söylemi ve 1965 Seçimleri*, Dezanj Yayınları, İstanbul, 2014.
- Koçak, Cemil, *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945- 1950)*, Cilt: 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- Koçak, Cemil, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938- 1945)*, Cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- Mağden, Ragıp Ziya, *Zirai Kombinalar*, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara,1949.
- Öğretim Müesseseleri, *Ziraat Vekaleti Tanıtıcı Neşriyat Serisi*, Güven Matbaası, Ankara,1960.
- Özçelik, Ahmet, *Tarımın Türk Kültürüne Etkisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 46, Ankara,1990.
- Özçelik, Ahmet, *Tarım Tarihi ve Deontolojisi*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Yayın No: 458, Ankara, 2015.
- Özer, İlbeyi, *Demokrat Parti Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat*, İskenderiye Kitap, İstanbul, 2015.
- Özgür, Özlem, *100 Soruda Sanayileşme ve Türkiye*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, Mart 1976.
- Özyurt, Hasan, *Çay Ekonomisi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi, Trabzon, 1987.
- Reimertz, Stephan, *Çayın Kültür Tarihi*, Mustafa Tüzel (çev.), Ankara, Temmuz 1999.
- Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması*, TÜSİAD, Kasım 2001.
- Semiz, Yaşar -Toplu, Güngör, *Atatürk İlkeleri, Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Palet Yayınları, Konya, Eylül 2021.
- Sezen, Saim, *Seçim ve Demokrasi*, Gündoğan Yayınları, Ankara, Ekim 1994.
- Silier, Oya, *Türkiye’de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923- 1938)*, Gözlem Matbaacılık, İstanbul, Mayıs 1981.

- Susanto, Widy Novantyo, *Unaccompanied Childeren: UNRRA And Displaced Childeren In The United States' Zone Of Occupied Germany (1945- 1947)*, The Department of History İhsan Doğramacı Bilkent University, Ankara, August 2018.
- Şeyhanlıoğlu, Hüseyin, *Türkiye'nin Siyasal Hayatında Demokrat Parti*, Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, İstanbul, Kasım 2020.
- Tekeli, İlhan, -İlkin, Selim., *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Cilt:1, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Ocak 2009.
- Tekeli, İlhan -İlkin, Selim, *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, Cilt:2, İletişim Yayınları, Ankara.
- Tekeli, İlhan -İlkin, Selim, *Savaşın İçinden Geleceğine Yönelen İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, Tanıl Bora (Editör), Cilt:3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Tekin, Firuzan Hüsrev, *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi (1839- 1965)*, Ekin Basımevi, İstanbul, 1965.
- Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944- 1973, Tek Partiden Çok Partiye 1944- 1950*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, Eylül 1990.
- Toprak Reformu ve Türkiye*, Sevgi Korkut (Hazırlayan), TBMM Kütüphane-Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Yayını No: 8, TBMM Basımevi, Ankara, 1984.
- Toprak, Zafer, *Türkiye'de Milli İktisat (1908- 1918)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.
- Tuna, Serkan, *Tek Parti İktidarında Toprak Bayramı Kutlamaları ve Toprak Reformu (1945- 1949)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017.
- Turan, Mustafa vd., *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Gazi Kitabevi, Ankara, Eylül 2006.
- Türk Parlamento Tarihi TBMM- XIII. Dönem (1965- 1969)*, Menderes Çınar, Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, Cilt:1, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No:147.
- Türk Parlamento Tarihi, TBMM VI. Dönem (3 Nisan 1939- 15 Ocak 1943)*, V. Cilt, VI. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri, Ş. Şenal Günay, Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu.
- Tütüncü Esmer, Gülsüm, *CHP: 1965- 1980 Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Yayınları*, Antalya, 2006.
- Uludağ, İlhan -Arıcan, Erişah, *Türkiye Ekonomisi*, Der Yayınları, İstanbul, 2003.

- Unat, Kadri, *Durmayalım Düşeriz! İktidardan Muhalefete CHP'nin Seçim Propagandaları*, Siyasal Kitabevi, Ankara, Aralık 2016.
- Uran, Hilmi, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1980- 1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Eylül 2017.
- Uyar, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Matbaacılık, İstanbul, 2012.
- Uyar, Hakkı, *Demokrat Parti İktidarında CHP (1950- 1960)*, Doğan Kitap, Eylül 2017.
- Uyar, Hakkı, *İki Darbe Arasında CHP (1960- 1971)*, Doğan Kitap, İstanbul, Eylül 2017.
- Weniger, Christiansen, *Türkiye Ziraat Siyasetinin Esas Meseleleri Hakkında Düşünceler*, Vamık Tayş (trc.), T.C. Ziraat Vekâleti Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Ankara, 1938.
- Yaşar, Selman, *1933 Üniversite Reformu Sürecinde Ankara'da Görevli Alman Uzmanlar ve Yaptıkları Çalışmalar*, İKSAD Publishing House, Ankara, 2021.
- Yücel, M. Serhan, *Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859- 2005)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.
- Zihnioğlu, Asım, *Bir Yeşilin Peşinde*, Başak Matbaacılık, Ankara, Haziran 2003.
- Zincirci, Öncel, *Türkiye'de Tarım Teşkilatının Tarihçesi*, Ankara: 1994.
- Ziraat Kanunları*, Ziraat Vekaleti Neşriyatı, Ankara, 1940.
- Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Makaleler

- Abadan, Yavuz, "Toprak Anayasası", *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1945.
- Abalıoğlu, Yunus Nadi, "Yeni Saraçoğlu Hükümeti", *Cumhuriyet*, 11 Mart 1943.
- Akandere, Osman, "1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerine İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar I", *A.A.M.D.*, C.XXV, S.75, Kasım 2009, ss. 447- 463.
- Akgiray, H. Basri, "Koalisyonlar ve CHP", *Cumhuriyet*, 50. Sayı, Sayı: 17710, 20 Kasım 1973.
- Akın, Veysi, "Lozan Barış Antlaşması", *Türkler*, Hasan Celal Güzel vd. (edt.), C.16., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 306- 318.

- Akkor, Mahmut, “Çanakkale Cephesi’nden Mısır’a Götürülen Türk Esirleri”. *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches*. Prof. Dr. Azmi Özcan Öğrencileri Özel Sayısı/ Special Issue in Honour of Prof. Dr. Azmi Özcan By His Students, Sayı:2, 2018, ss. 1-38.
- Akman, Şefik Taylan -İnci, Solak Akman, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Hububat Üretiminin Vergilendirilmesi”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 2011, ss. 73-91.
- Aksakal, Erdi, “1980 Öncesi Milliyetçilik Müzaheretleri Örneği; Bayrak Dergisi”, *Belgi Dergisi*, Cilt:2, Sayı:19, Kış, 2020/I, ss.1926- 1947.
- Aktan, Reşat, “Rize Çayı”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:5, Sayı:115, Yıl:5, Birinciteşrin 1944, ss. 10-11.
- Alşan, Songül, “Rize’de Ziraat, Balıkçılık ve Hayvancılık”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 27, Güz 2019, ss. 184-204.
- Altın, Cemil, “Türkiye’de Çay Üretimi ve Tüketimi”, *Dünyada ve Türkiye’de Çay Üretim ve Tüketimi (Seminer)*, Bayrak Matbaacılık, İstanbul, 1986, ss. 141-187.
- Arı, Kemal, “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye’nin PTT Alanında Yatırımları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Journal of Modern Turkish History Studies*, Cilt: XIII, Sayı: 27, 2013/Güz, ss.167- 184.
- Ateş, Toktamış, “Lozan Beklentileri”, *Türkler*, Hasan Celal Güzel vd. (edt.), C.16. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 319- 323.
- Avşar, B. Zakir -Kaya, Elif Emre, “Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:13, Sayı:2, 2012, ss. 113- 132.
- Aydemir, Sefa Salih, “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine Giden Süreçte Üniversite’nin Etkisi”, *IJOEEC (International Journal Of Eurasian Education And Culture)*, Sayı:1, Yıl: 2016, ss. 9- 22.
- Aydın, Mehmet Korkud, “CHP’de Parti İçi Muhalefetin İlk Örneği: Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ve TBMM’de Yaşanan Tartışmalar”, *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:41, 2018, ss. 359- 389.
- Aydın, Mehmet Korkud, “Milli Korunma Kanunu’nun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 1, Ocak 2019, ss. 413- 428.
- Aydın, Mehmet Korkud, “Savaş Yıllarının Olağanüstü Bir Uygulaması: Toprak Mahsulleri Vergisinin Hayata Geçirilmesi”, *Turkish Studies, Inretnational Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 12/26, ss. 1-20.

- Aysal, Necdet, “Atatürk Dönemi Türk Devrimi”, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Temuçin Faik Ertan (edt.), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2018, ss. 181- 207.
- Baban, Cihad. “Toprak Davamız”, *Cumhuriyet*, 1 Mart 1945.
- Baban, Cihad. “Toprak Davamıza Hâkim Fikirlerin Esasları”, *Cumhuriyet*, 9 Mart 1945.
- Baban, Cihad, “Toprak Kanunu Üzerinde Düşünceler”, *Cumhuriyet*, 7 Mart 1945.
- Balcı, Meral, “Demokrat Parti’yi İktidara Taşıyan Seçim Sistemi”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Enstitüsü Dergisi*, Cilt:17, Sayı:2, ss. 691- 700.
- Başer, Kadir, “1923- 1950 Yılları Arasındaki Türkiye’de Toprak Dağılımı ve Toprak Reformu Politikasının Sonuçları”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:38, Ekim 2013, ss.203- 216.
- Benhür, Çağatay, “14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP’nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları”, *Selçuk Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Sayı:17, 2017, ss. 61- 75.
- Bozkır, Gürcan, “Cumhuriyet Halk Partisi’nde Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:4, Sayı:11, 2005, ss. 231- 248.
- Bozkır, Gürcan, “Türk Siyasal Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi”, *ÇTTAD*, VI/ 15, 2007/Güz, ss. 275- 308.
- Bulut, Sefa, “Yaşam Öyküsü Araştırması”, *International Journal of Human Sciences*, Volume:1, Issue:1, Year:2014, ss. 880- 895.
- Cavid, Selim, “Türkiye: Zirai Donatım Kurumu”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl:5, Cilt: 5, Sayı:109, 3 Temmuz 1944, s.1.
- Civelek, Ahmet Yavuz, “Fikri ve Fiiliyle Geleceğimizi Örgüleyen Bir Önder Şevket Raşit Hatipoğlu”, *Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dergisi*, Sayı:136, Kasım-Aralık 2000, ss.52- 57.
- Coşar, Hüseyin Sami, “Hükümetimizin Yeni Kararları”, *Ulus*, 21 Temmuz 1942.
- Çakmur, Enver, “Rize Çaycılığı Üzerindeki Tetkiklerim”, *Ziraat Dergisi*, Yıl: IV, Sayı:43, Ağustos 1943, ss. 16-23.
- Çamuroğlu, Gülден, “Türkiye’nin Toprak Reformu ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabası”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIII., Sayı: 1-2, 2009, ss. 161- 178.

- Çaylak, Adem -Nişancı, Şükrü, “Türkiye’de Çok Partili Siyasal Sürece Giriş: Demokrasiye Geçiş mi Siyasal Rejimin Restorasyonu mu?”, *Türkiye’nin Politik Tarihi*, Savaş Yayınevi, Nisan 2009, ss. 303- 331.
- Çelebican, Gürkan, “İktisadi Açıdan Toprak Reformu”, *Türkiye’de Toprak Reformu Semineri (6- 8 Haziran 1968)*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968, ss. 7- 50.
- Çelik, Yakup, “Biyografi Yazma Geleneği ve Cumhuriyet Sonrasında Biyografi Sözlükleri”, *Bilig Journal of Social Sciences in Turkish World*, Sayı:102, Bahar 2022, ss.1-25.
- Çevik, Abidin, “Türkiye’de Siyasi Partiler Arası Rekabette Din ve Devlet İlişkilerine Dair Tartışmalar: Millet Partisi Örneği”, *İnsan&İnsan*, Sayı: 34, Yıl: 9, Güz 2022, ss. 29-43.
- Çevik, Zeki, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Toprak Reformu ve Uygulamaları”, *Türkler*, Hasan Celal Güzel vd. (edt.), Cilt:17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 677- 686.
- “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu”, *Ziraat Dergisi*, Sayı: 65- 66, Yıl:6, Haziran-Temmuz 1945, ss. 1-2.
- Çolak, Filiz, “Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti”, *Türkler*, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek Salim Koca (edt.), Cilt:16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 774- 782.
- Çolak, Melek, “27 Mayıs Sonrası Türkiye’de Partilileşme”, *Türkler*, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek Salim Koca (edt.), Cilt:17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 85-89.
- Çölaşan, E. Umran, “Şevket Raşit Hatipoğlu”, *Cumhuriyet*, 50. Yıl, Sayı: 17707, 17 Kasım 1973.
- Demirel, Muammer -Doğanay Kaya, Fatma, “Osmanlı’da Ziraat Eğitimi: Halkalı Ziraat Mektebi”, *Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:21, Yıl:12, Şubat 2011, ss. 183- 199.
- “Devlet Çiftlikleri”, *Çiftçi*, Sayı:8, Yıl:1, Mayıs 1946, ss. 27.
- “Devlet Çiftlikleri”, *Ziraat Dergisi*, Sayı:43, Yıl:4, Ağustos 1943, ss. 1-3.
- “Devlet Çiftlikleri”, *Ziraat Dergisi*, Sayı:46, Yıl:4, İkinciteşrin 1943, ss. 12- 18.
- Doğan, İlker, “Türkiye’de Biyografi Geleneği (Prof. Dr. Ali Birinci)”, *Yedikata*, Kasım, 2016, ss. 48- 53.
- Doğaner, Yasemin, “Vatan Cephesi”, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, Mete Kaan Kaynar (Hazırlayan), İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 177- 191.

- Ekinci, Necdet, “İnönü Dönemi ve İkinci Dünya Savaşı Yılları”, *Türkler*, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek Salim Koca (edt.), Cilt:16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 703- 735.
- Er, Celal, “Büyük İdealist Abide Şahsiyet Şevket Raşit Hatipoğlu”, *Türk Yurdu*, Cilt:31, Sayı:281, Ocak 2011, ss.161-168.
- Eraslan, Cezmi, “Atatürk’ten Sonra Türkiye’nin İç Politikası”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Durmuş Yalçın vd., AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, ss. 519- 632.
- Erdem, Yavuz, “Milli Korunma Kanunu ve Toprak Mahsulleri Kanunu Tartışmaları: Erzincan Uygulamaları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:12, Haziran 2005, ss.161- 180.
- Ergin, Vahdettin, “II. Dünya Savaşı ve Türkiye”. *İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası*, Yayına Hazırlayan: Nesrin Sariahmetoğlu, İlyas Kemaloğlu, Türk Dünya Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, No: 17, İstanbul, 2016, ss. 247-258.
- Erim, Nihat, “Başbakan İnönü’nün Nutku”, *Ulus*, 1 Temmuz 1950.
- Erkun, Vecdet, “Tarım Öğretimi”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:7, Sayı:147, 7 Şubat 1946, ss. 9,17.
- Erkun, Vecdet, “İstihsal Vasıtaları”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl: 7, Cilt:7, Sayı:157, 3 Temmuz 1946, ss. 7,23.
- Erkun, Vecdet, “Tarım Aletlerinin Tamiri İçin”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl:7, Cilt:7, Sayı:164, 19 Ekim 1946, ss.12.
- Erkun, Vecdet, “Türkiye’de Tarım Aletleri ve Tamir Meseleleri”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:7, Sayı:164, Yıl:7, 19 Ekim 1946, ss.8.
- Eşiyok, B. Ali, “Türkiye’de Başarısız Kalmış Bir Reform Girişimi: 1945 Tarihli Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Günümüze Uzanan Süreç”, *Memleket Siyaset Yönetim*, Cilt:8, Sayı: 19-20, 2013, ss. 176- 232.
- Evsile, Mehmet, “Cumhuriyet Döneminde Ziraat ve Hayvancılık Alanında Meydana Gelen Gelişmeler”, *Kesit Akademi Dergisi*, Sayı:14, Yıl:4, Haziran 2018, ss. 1-30.
- Eyüpoğlu, Cemal R, “Toprak Kanunu Tasarımız ve Toprak Meselelerimiz”, *Türk Ekonomisi*, Sayı:23, Mayıs 1945, ss. 283- 285.
- Fedai, Cemal, “Adalet Partisi’nin Birinci Dönemi: 1961- 1971”, *Muhafazakardüşünce*, Sayı:57, Yıl:16, Temmuz- Aralık 2019, ss.123- 150.

- Gökçen, Salim, “İki Darbe Arası Demokrasi (1960- 1980)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 67, Güz: 2020, ss. 241-264.
- Göre, Ergun, “Şevket Raşit Hatipoğlu”, *Tercüman*, Sayı: 4370, Yıl:13, 16 Kasım 1973.
- Güler, Çağfer, “Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte (1945- 1960) Serbest Fırka Deneyiminin İzleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:34, Sayı:57, 2015, ss. 291- 316.
- Günay, Necla, “XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti’nin Göçmenlerin Tarım Sektörüne Kazandırılması İçin Yaptığı Çalışmalar”, *Türkiye’de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri 12- 14 Nisan 2018 Şanlıurfa*, Arzu Güvenç Saygın, Murat Saygın (Yayına Hazırlayan), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2019, ss. 393- 408.
- Güngör, Süleyman, “14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP’de Bunalım”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 21, Mayıs 2010, ss.193- 208.
- Güriz, Adnan, “Modern Mülkiyet Kavramı ve Toprak Reformu”, *Türkiye’de Toprak Reformu Semineri (6- 8 Haziran 1968)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968, ss. 69-120.
- (Hatipoğlu), Şevket Raşit, “Cemiyetin Yıllık Umumi Toplantısından Sonra”, *Ziraat Gazetesi*, Sayı:4, Yıl:5, Nisan 1934, ss. 97- 99.
- (Hatipoğlu), Şevket Raşit, “Çeşitli Ziraat”, *Ziraat Dergisi*, Sayı:8, Yıl:5, Ağustos 1934, ss. 231- 234.
- (Hatipoğlu), Şevket Raşit, “Kendimize Yeten Ziraat”, *Ziraat Gazetesi*, Sayı:9, Yıl:5, Eylül 1934, ss. 263- 266.
- (Hatipoğlu), Şevket Raşit, “Ziraat Mektepleri Mezunları Cemiyeti ve Taşra Teşkilatı”. *Ziraat Gazetesi*, Sayı:1, Yıl:5, Birincikanun 1934, ss. 891- 892.
- (Hatipoğlu), Şevket Raşit, “Mecmuamız”, *Ziraat Gazetesi*, Sayı:1, Yıl:5, Birincikanun 1934, ss. 892- 894.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Türkiye’de Arazi Meselesi”, *Dönüm*, Sayı:38, Şubat 1936, ss. 51-55.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Türkiye’de Arazi Mülkiyeti”, *Dönüm*, Sayı:39, Mart 1936, ss. 99-104.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Türkiye’de Arazi İşletmesi Meselesi”, *Dönüm*, Sayı:40, Nisan 1936, ss. 147-150.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Ziraatımızda İşletme Şekilleri”, *Dönüm*, Sayı:41, Mayıs 1936, ss. 195- 199.

- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Ziraatımızda Ortakçılıkla İşletme”, *Dönüm*, Sayı:43, Temmuz 1936, ss. 275- 279.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Çiftlik Köyleri”, *Dönüm*, Sayı:44, Ağustos 1936, ss. 317-321.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Ziraatımızda Teknik Vasıtalar Meselesi”, *Dönüm*, Yıl:5, Sayı:1, I. Teşrin 1939, ss. 5-8.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Memleketimizde Ziraat Usulleri Meselesi”, *Dönüm*, Yıl:5, Sayı:2, Birincikanun 1939, ss. 52-55.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Ziraatımızda Bilgi Meselesi”, *Dönüm*, Sayı:4, Yıl:5, Şubat 1940, ss. 139- 144.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Zirai İstihsalimizde Kemiye Meselesi”, *Dönüm*, Sayı:5, Yıl:5, Mart 1940, ss. 189- 194.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Köy Enstitüleri”, *Dönüm*, Sayı:8, Yıl:5, Haziran 1940, ss. 333- 335.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Türkiye’de Ziraat ve Endüstri Münasebetleri”, *Ülkü*, Cilt:1, Sayı:2, 16 Ekim 1941, ss. 6-7.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Endüstrinin Kuruluşunda Ziraat”, *Ülkü*, Cilt:1, Sayı:1, 1 Kasım 1941, ss. 5-7.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Yerli Malı ve Tasarruf Haftası”, *Ülkü*, Cilt:1, Sayı:7, 1 İkincikanun 1942, ss. 1-2.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Ziraat: Kuvvet Kaynağı”, *Ülkü* 1, Cilt:1, Sayı:8, 16 Ocak 1942, ss. 4-6.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “İstihsal Davamız”, *Ülkü*, Cilt:1, Sayı:12, 16 Mart 1942.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Ziraat: Yiyecek Maddeler Kaynağı”, *Ülkü*, Cilt:2, Sayı:14, 16 Nisan 1942, ss. 2-3.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Nüfus Davamızın Gerçekleri ve Meseleleri”, *Ülkü*, Cilt:2, Sayı:15, 1 Mayıs 1942, ss. 2-3.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Milli İktisatlarda Bütünlük ve Denklik”, *Ülkü*, Cilt:2, Sayı:17, 1 Haziran 1942, ss. 2-3.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Milli İktisadımızda Bütünlük”, *Ülkü*, Cilt:2, Sayı:18, 16 Haziran 1942, ss. 2-5.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Bu Harbin Gerçeklerinden”, *Ülkü*, Cilt:2, Sayı:19, 1 Temmuz 1942, ss. 2-3.

- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Zirai Üretimden Yana”, *Bayrak*, Sayı:7, Yıl:19, Ocak 1972, ss. 5-7.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Türkiye’de Zirai Üretim Meseleleri”, *Bayrak*, Sayı:8, Yıl:19, Şubat 1972, ss. 26-28.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Zirai Üretimin Çeşitlendirilmesi”, *Bayrak*, Sayı:9, Yıl:19, Mart 1972, ss. 9-16.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Türkiye’de Zirai Öğretimin Durumu”, *Bayrak*, Sayı:10, Yıl:19, Nisan 1972, ss.17-19.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Türkiye’de Uygulanan Ziraat Sistemi”, *Bayrak*, Sayı:11, Yıl:19, Mayıs 1972, ss.14-19.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Zirai Üretimin Artırılması Meselesi”, *Bayrak*, Sayı:12, Yıl:19, Haziran 1972, ss. 10-12.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Zirai Üretimin Artırılması İmkânları”, *Bayrak*, Sayı:13, Yıl:19, Temmuz 1972, ss. 8-12.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Zirai Ürünlerimizin Kalitesi”, *Bayrak*, Sayı:14, Yıl:19, Ağustos 1972, ss.13-14.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Zirai Üretim Politikası”, *Bayrak*, Sayı:15, Yıl:19, Eylül 1972, ss. 7-9.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Zirai Ürünlerimizin Islahı”, *Bayrak*, Sayı:16, Yıl:19, Ekim 1972, ss. 5-7.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Zirai Ürünlerimizin Islahı Politikası”, *Bayrak*, Sayı:17, Yıl:19, Kasım 1972, ss. 9-11.
- Haytoğlu, Ercan, “Milli Kalkınma Partisi Kurucusu Nuri Demirağ’ın Hayatı ve Projeleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, 1992, ss. 257- 264.
- Haytoğlu, Ercan, “Türkiye’de Demokratikleşme Süreci ve 1945’te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908- 1945)”, *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:3, 1997, ss. 46-54.
- Haytoğlu, Ercan, “İnönü Döneminde Türkiye’de Siyasal Yaşam (1938- 1950)”, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu (edt.), Anı Yayıncılık, Ankara, 2007, ss. 77- 115.
- Işıkan, Mustafa -Eraç, Ahmet- Er, Celal, “Cumhuriyet Dönemi’ndeki Tarımsal Gelişmede Endüstri ve Yem Bitkileri ile Çayır ve Mer’anın Yeri”, *Ata’nın Anısına Doğumunun 100. Yılında Tarım Semineri*, Atatürk ve Tarım Haftası, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi 12- 16 Ekim 1981, s.s. 157- 174.

- İdem, Tekin, “Seçim Kanunları Uygulamaları Üzerinden 1946 ve 1950 Seçimlerine Bakış”, *Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:12, Sayı:3, Eylül 2022, ss.1372- 1389.
- İnan Emek, Canan, “Türkiye’de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:3, Ocak- Haziran 2016, ss.10- 33.
- İnan Emek, Canan, “Türkiye’de İskân Siyaseti: İskâna Yönelik Örgütsel Yapı Üzerinden Bir İnceleme”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:12, Sayı:22, 2014, ss. 82- 102.
- İnan, Süleyman, “Demokrat Parti Dönemi (1950- 1960)”, *Yakın Dönem Politik Tarihi*, Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu (edt.), Anı Yayıncılık, Ankara, 2007, ss. 117- 145.
- İnan, Süleyman, “Toprak Reformunun Çok Tartışılan Maddesi: 17. Madde”, *Journal of Historical Studies*, Cilt:3, 2005.
- İnce, Erdal, “Köylüyü Topraklandırma Kanunun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:5, Sayı:13, Güz/2006, ss. 59- 78.
- İnci, İbrahim, “1923- 1960 Döneminde Türkiye’de Tarım Faaliyetleri Üzerinden Alınan Vergiler”, *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, 2009/1, ss.109-130.
- İnci, İbrahim, “Atatürk Dönemi Türkiye’inde Toprak Mülkiyet Dağılımı ile İlgili Bazı Düzenlemeler”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:44, 2010, ss. 342- 359.
- İnci, İbrahim, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Varlık Vergisi Uygulaması”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2, 2012, ss. 272- 290.
- Kabaklı, Ahmet, “Kaybettiğimiz Büyük İnsan”, *Tercüman*, Yıl:13, Sayı: 4377, 23 Kasım 1973.
- Kadioğlu, Sevtap, “Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Mecmuası Üzerine Bir İnceleme”. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt: 4, Sayı:1, 2002, ss. 99- 118.
- Kağan, Oğuz, “İktidar Muhalefet İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti’nin Birinci Kongresi”, *Akademik Hassasiyetler*, Cilt: 8, Sayı: 15, 2021, ss. 165- 187.
- Karaboğa, Durmuş Volkan, “Klasik Dönemde Osmanlı Devleti’nde Tarıma Etki Eden Faktörler ve Bu Faktörlerin Ortaya Çıkardığı Sonuçlar”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume: 5, Issue: 6, December 2012, ss. 313- 327.

- Karabulut, Kerem, “11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisine Bir Bakış”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:27, Erzurum 2005, ss. 325- 339.
- Karacagil, Ö. Kürşad, “II. Wilhelm’in Osmanlı İmparatorluğu Ziyareti ve Mihmandarı Mehmed Şakir Paşa’nın Günlüğü (1898)”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: 24, Sayı:2, Güz, 2014, ss. 73- 111.
- Karadeniz, Yeşim, “Çok Partili Siyasal Hayatın Dönüm Noktası: 1950 Seçimleri”. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:8, Cilt:8, Sayı:16, Güz 2018, ss. 637- 648.
- Karakaş, Ömer, “1946 Milletvekili Genel Seçimleri: Manisa Örneği”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:29, Sayı: 86, ss.103- 134.
- Karataş, İsmail, “Nihat Erim’in Demokrat Parti İktidarının Bazı Faaliyetlerine Yönelik Muhalefeti (1950- 1954)”, *History Studies*, 13/3, ss. 901- 926.
- Kaştan, Yüksel, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP’nin Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler (1938- 1950)”, *A.K.Ü. Sosyal Bilimsel Dergisi*, Vol:8, Issue:1, 2006, ss. 123- 140.
- Kaya, Yakup, “1957 Seçimlerinin Türk Siyasi Yaşamına Yansımaları”, *Tarihin Peşinde*, Sayı:20, Yıl:2010, ss. 585- 600.
- Kaya, Yakup, “Türk Siyasal Yaşamında 1954 Genel Seçimleri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt:7, Sayı:3, 2018, ss. 2276- 2291.
- Kayıran, Mehmet -Metintaş, Mustafa Yahya, “1945 Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ve Uygulaması”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:19, Sonbahar 2018, ss. 647- 666.
- Kayıran, Mehmet -Saygın, Selami, “İzmir İktisat Kongresi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, Cilt:2, Sayı:5, 2019, ss. 27- 70.
- Kılıç, Murat, “CHP’de Akamete Uğramış Reform Teşebbüsü: 1954 İslahat Komisyonu”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:22, Sayı:4, Yıl:2021, ss. 1373- 1402.
- Kırmızı, Abdülhamit, “Biyografi”, *Tarih İçin Metodoloji*, Ahmet Şimşek (edt.), Pegem Akademi, Ankara, 2015, ss.203- 210.
- Koç, Kemalettin, “Rumeli Müfettişliğinin Selanik Kazasında Ziraat Gelirini Artırma Faaliyetleri (R. 1321/ M. 1905- 1906)”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:2 Cilt:12, Haziran 2022, ss. 969- 986.
- Koç, Yunus, “Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlarına Giden Yol Ya Da İki Belgeye Tek Yorum”, *Bilgi*, Sayı:35, Güz/2005, ss.229- 245.

- Kuyucak, Hazım Atıf, “Türkiye Ziraat Kurumu”, *Ziraat Dergisi*, Sayı:37, Yıl:4, Şubat 1943, ss. 7-10.
- Kuyucak, Hazım Atıf, “Zirai Donatım Kurumu”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:5, Sayı:111, Yıl:5, 1 Ağustos 1944, ss. 4,21.
- Limoncuoğlu, Alihan, “Türkiye’de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948)”. *Akademik Hassasiyetler*, Cilt:5, Sayı:10, 2018, ss.145- 155.
- Nadi, Nadir, “17. Maddenin Kopardığı Fırtına”, *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1945.
- Nadi, Yunus, “İkinci Meselemiz İstihsalı Artırmak”, *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1942.
- Nadi, Yunus, “Ziraatı Teşvik, Biz Çok Güzel Neticelere Varmak İçin”, *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1942.
- Nizami, Cevat, “Toprak Kanunu”, *Akşam*, 1 Şubat 1945.
- Osman, Bülent, “Teknik Ziraat ve Teknik Bahçıvanlık Okulları”, *Türk Ekonomisi*, Sayı:2, Yıl:1, 15 Ağustos 1943, s. 66.
- Osman, Feridun, “Ekim Vaziyetimiz ve Mahsul Fiyatları”, *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1942.
- Öksüz, Muharrem, “Çaya Gönül Verenler”, *Çaykur Dergisi*, Sayı:8, 1987.
- Özçelik, Ayfer, “1960’dan Günümüze Türk Siyası Hayatı”, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Süleyman İnan- Ercan Haytoğlu (edt.), Anı Yayıncılık, Ankara, 2007, ss. 147- 189.
- Özçelik, Ahmet, “Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Düzeni”, *Kooperatifçilik*, Sayı:99, Ocak- Şubat- Mart 1993, ss. 46- 57.
- Özdemir, Hikmet, “1960- 1980 Dönemi”, *Türkler*, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek Salim Koca (edt.), Cilt:17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss.15- 47.
- Özden, Sezgin, “Ormancılık Tarihinde Ali Kemal Yiğitoğlu”, *Orman ve Av*, Sayı:6, Kasım- Aralık 2013, s.10.
- Özdurğun, Yunus, Türk Siyasi Hayatında 1957 Seçimleri: Beyanatlar ve Tartışmalar, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 51, Yıl: 2021, ss. 465- 480.
- Özenç, Berke, “Türkiye’nin Demokratikleşme Sürecinde Bir Dönüm Noktası Olarak 1946 Seçimleri”, *Türk- Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1. 2019, ss. 71- 92.
- Özkök, Abdi, “Teknik Tarım ve Bahçıvanlık Okulları”, *Ziraat Dergisi*, Sayı:253, Temmuz 1965, ss. 13- 18.

- Özlü, Hüsnü, “Arşiv Belgelerine Göre İkinci Dünya Savaşı’nda İzmir ve Trakya’nın Savunmasına Yönelik Türk- İngiliz Heyetlerinin Görüşmeleri ve Alınan Önlemler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:10, Sayı:23, Güz/2011, ss. 73- 91.
- Pınar, Mehmet -Karapınar Özlem, “Türkiye’de Köylü Partisi’nin Ağrı Teşkilatlanması (1952- 1958)”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:26, Yıl:10, Nisan 2021, ss. 348- 368.
- Pişkin, Çağrı -Altuncuoğlu, Neslihan, “Demokrat Parti’nin Son Döneminde Türkiye’nin İç Güvenliğine Etki Eden Olaylar ve Türk Polis Teşkilatı (1957- 1960)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXIII, Sayı:46, Bahar 2023, ss.425- 457.
- Safa, Peyami, “Yeni Hükümetin Programı”, *Tasvir-i Efkâr*, 6 Ağustos 1942.
- Safa, Peyami, “Niçin mi Halk Partisi?”, *Ulus*, 8 Mayıs 1950.
- Saka, Remzi, “Prof. Şevket Raşit Hatipoğlu”, *Karınca*, Sayı: 452, Yıl:41, Ağustos 1974, ss. 6-7.
- Saklı, Ali Rıza, “Cumhuriyetle Yaşıt Bir Ürün: Rize Çayının Tarihçesi”, *Cumhuriyet Döneminde Rize – I (1923- 1950)*, Zehra Aslan, Mustafa Arıkan (Editör), Ofset Basım Matbaacılık, Ankara, 2018, ss. 242- 297.
- Saklı, Ali Rıza, “Türk Çayı Sektöründe Yasal Gelişim ve 1984 Serbestleştirilmesi”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:14, Sayı:2, Ağustos 2019, ss. 511- 534.
- Sanlı Ferit Salim, “Türk Sağındaki Politik Çatallaşmaya Adalet Partisi’nden Bakmak: 1961- 1967 Yılları Arası AP İçerisinde Yaşanan “Müfrit- Mutedil” Mücadelesi ve Bu Mücadelenin “Türkeş Hareketi” İle Olan Münasebeti”, *CTAD*, Sayı:25, Yıl: 13, Bahar 2017, ss. 4- 49.
- Sarı, Muhammed, “Atatürk Dönemi’nin İskân Politikasında İç İskana Yönelik Çalışmalar”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:14, Yıl:7, Güz 2011, ss. 87- 113.
- Seçkin Güvercin, Gökçe, “Biyografik Araştırmalar ve Biyografik Anlatı Görüşmesi”, F.N. Seggie ve Y. Bayyurt (edt.), *Niteliksel Araştırma Yöntemleri*, An Yayıncılık, İstanbul, 2015, ss. 172- 184.
- Sönmez, Şinasi, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Hükümetlerinin Temel Gıda Maddelerinin Temini Konusunda Aldığı Tedbirler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:47, Bahar 2011, ss. 599- 629.
- Suiçmez, Mehmet, “1954 Seçimlerinde Siyasi Partilerin Söylemlerinin Gazete Üzerinden İncelenmesi”, *Erciyes İletişim Dergisi*, Cilt:10, Sayı:10, Ocak 2023, ss.223- 253.

- Şahin, Enis -Tunç, Bilal, “Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP- CHP Siyasi Mücadelesi (1945- 1947)”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2 2015, ss. 31- 69.
- Şakacı, Bilge Kağan, “Türkiye’nin Göç ve İskân Politikaları: 1934 Tarihli 2510 Sayılı İskân Kanunu İncelemesi”, *Kamu Yönetimi Politikaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:3, 2020, ss. 36- 57.
- Şendal, Tunay, “Cumhuriyet Halk Partisinde Ortanın Solu ile Başlayan Siyasal Metamorfoza Karşı İç ve Dış Muhalefet”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt:6, Sayı:2, Haziran 2020, ss. 281- 302.
- Şenocak, Cemalettin, “Türkiye’de Zirai Yayım ve Öğretim”, *Ziraat Dergisi*, Sayı:28, Ocak 1965, ss. 13- 19.
- Tansi, Mahmut Deniz, “Türk Modernleşme Tarihi Sürecinde Adalet Partisi Bağlamında Muhafazakâr Siyaset Arayışı”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:3, Sayı:14, 2021, ss. 924- 937.
- Tarıman, Celal, “Çaycılığımız”, *Çiftçi*, Cilt:2, Sayı:16, Ocak 1947, ss.3-4.
- Tataç, Ziya, “Olaylara Bakış”, *Türk Ekonomisi*, Sayı:1, Yıl:1, 1 Temmuz 1943, ss. 211- 212.
- “Tarım İşlerimiz ve Gazeteciler Toplantısı”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:7, Sayı:149, Yıl:7, 8 Mart 1946, ss. 9-11.
- Tekeli, Esat, “Zirai Donatım Kurumu”, *Ulus*, 27 Ocak 1944.
- Tekeli, Esat, “Zirai Donatım, Zirai Kredi”, *Ulus*, 4 Haziran 1944.
- Tekeli, Esat, “Zirai Reforma Doğru Toprak Kanunu Tasarısı Dolayısıyla”, *Ziraat Dergisi*, Sayı:60, Ocak 1945.
- Tekeli, İlhan -İlkin, Selim. “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)”, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*, Derleyenler: Şevket Pamuk, Zafer Toprak. Yurt Yayınları, Ankara, 1988, ss. 37- 90.
- Tekeli, Sait Tahsin -Gökçe, Kemal, “Rize Çayları Üzerine Tetkik Araştırmalar II”. *Ziraat Dergisi*, Sayı:35, Yıl:3, Birincikanun 1942, ss. 7- 15.
- “Teknik Ziraat Bahçıvanlık Okulları”, *Ziraat Dergisi*, Sayı:43, Yıl:4, Ağustos 1943, ss.36.
- Temel, Mehmet, “Atatürk Dönemi Hayvancılık Politikası”. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:24, Bahar 2010, ss. 201- 234.
- Tercüman, Çilem, “Ülkü Mecmuası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt:4, Sayı:7, 2006, ss. 563- 580.

- “Ticaret ve Ziraat Vekillerimiz Dr. Behçet Uz, Şevket Raşit Hatipoğlu”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:6, Sayı:63, Yıl:3, 17 Temmuz 1942, ss. 4,19.
- “Toprak Kanun Tasarısı”, *Ziraat Dergisi*, Sayı:60, Ocak 1945, ss. 1-2.
- Toprak, Zafer, “Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler (1900- 1950)”, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*, Derleyenler: Şevket Pamuk, Zafer Toprak, Yurt Yayınları, Ankara, 1988, ss.19- 36.
- Topuz, Hüseyin, “Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari İlimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:157, Yıl:7, 2007, ss. 367- 380.
- Tuna, Işıl, “27 Mayıs’ın Gölgesinde Demokrasiye Dönüş: 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XX/40, 2020/Bahar, ss. 227-251.
- Tunç, Bilal, “Türk Anayasa Tarihinde 1961 Anayasası’nın Yeri ve Önemi”, *Karadeniz Araştırmaları, Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, XVII/ 67, ss.657- 692.
- Turan, Güngör, “Türk Anayasalarında Sosyal Hakların Gelişimi ve Yorumu”, *Türkler*, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek Salim Koca (edt.), Cilt:17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 494- 507.
- Turp, Muharrem, “Türkiye’nin Demokratikleşme Sürecinde Mihenk Taşı ‘Basında 1950 Seçimleri’”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII/37, Güz 2018, ss. 677- 714.
- Türkdoğan, Orhan, “Sosyal Hareketler Olarak Celali Ayaklanmaları”, *Belleten*, Cilt:60, Sayı:228, Ağustos 1996, ss. 421- 442.
- “Türkiye Zirai Donatım Kurumunun: Adapazarı Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikası”. *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:5, Sayı:114, Yıl:5, 16 Eylül 1944, ss. 12- 13.
- Tüzün Süleyman, “İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı Dönemi Türk Dış Politikası (1938- 1950)”, *Yakın Dönem Politik Tarihi*, Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu (Edt.), Anı Yayıncılık, Ankara, 2007, ss. 235- 268.
- Ulusoy, Ahmet -Yılmaz, Hikmet, “Özelleştirme ve Türkiye’de Çay Sektörü ve Çaykur Üzerine Bir Değerlendirme”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:17, Sayı:3, Ankara, 2017, ss.1-21.
- Utkugün, Ceren -Ortak, Şaban, “Ekim Seferberliği Kapsamında 1942 Yılında İstanbul ve Ankara’da Bahçe Ziraatı Uygulamaları”, *Cumhuriyet Araştırmaları Dergisi*, Sayı:29, Yıl:15, Bahar 2019, ss.373- 404.
- Uyar, Hakkı, “Türk Demokrasi Tarihinin En Önemli Seçimi: 1950 Seçimleri”, *Demokrasi Platformu Dergisi*, Cilt:12, Sayı:38, 2023, ss. 52- 85.

- Uzun, Hakan, “Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1946 Olağanüstü Kurultayı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIII/26, Bahar 2013, ss. 139- 161.
- Ünlü, Aslıhan, “Değişen Tarih ve Metin Anlayışı İçinde Biyografik Dram-I: Kuramsal Bir Çerçeve,” *Yedi DEÜ GSF Dergisi*, Sayı:5, 2011, ss. 9-17.
- Üzümeri, Ekrem, “Cumhuriyetin 21. Yılı Ziraatımızın Hamle Yılı Olmuştur”. *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:5, Sayı:117, Yıl:5, 1 İkinciteşrin 1944, ss. 12,21.
- Yalçın, Abdullah Kutalmış, “Türk Siyasal Hayatında Yeni Türkiye Partisi (1961-1973), *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20, (4), 2021, ss. 2012- 2041.
- Yalçın, Osman, “Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması”, *Avrasya İncelemeler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 2012, ss. 313- 354.
- Yalman, A. Emin, “Yeni Ziraat Vekili Dr. Şevket Raşit Hatipoğlu”, *Köye Doğru*, Cilt:3, Sayı:52, 1942, ss. 22-23.
- Yavuz, Erdem, “Milli Korunma Kanunu ve Toprak Mahsulleri Kanunu Tartışmaları: Erzincan Uygulamaları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:12, Yıl:3, Haziran 2005, ss. 161- 180.
- Yazıcıoğlu, Turgut, “Memleketimizde Ziraat Öğretiminin Tarihçesi ve Bugünkü Zirai Öğretim Kurumlarımız”, *Ziraat Dergisi*, Sayı:176- 177, Yıl: XIX, Aralık-Ocak 1959, ss. 3-7.
- Yazman, Aslan Tufan, “Ziraat Vekilimiz Hatipoğlu’nun Fikirleri”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:6, Sayı 65, Yıl:3, 16 Ağustos 1942, ss. 8.
- Yazman, Aslan Tufan. “Cumhuriyetin 21 inci Yılı”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:5 Sayı:117, Yıl:5, 1 İkinciteşrin 1944, ss. 1- 4.
- Yazman, Aslan Tufan, “Hükümetimizin Buğday Politikası”, *İktisadi Yürüyüş*, Sayı:106, 16 Mayıs 1944, ss.1.
- Yazman, Aslan Tufan, “Toprak Kanunun Adaletle Tatbiki Meselesi”, *İktisadi Yürüyüş*, Sayı:157, Yıl:7, 3 Temmuz 1946, ss. 1.
- Yıldız, Özgür, “Halkalı Ziraat Mektebi’nin Tarihçesi”. *Jhe Journal of Academic Social Science Stuties, International Journal of Social Science*, Sayı:5, 2012, ss. 293- 306.
- Yılmaz, Ensar, “1954 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri Siyasi Sonuçları”, *e- Journal of New World Sciences Academy*, Volume: 5, Number: 4, 2010, ss.541- 551.
- Yılmaz, Ensar, “1946 Seçimlerinde Öne Çıkan Bazı Hususlar”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 2010, ss. 177- 188.

Yurtoğlu, Nadir, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Çay Yetiştiriciliği ve Çay Politikaları (1923- 1960)”, *History Studies, International Journal of History*, Volume:10, Issue:8,

Novamner 2018, ss. 209- 232.

Nadir Yurtoğlu, “Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Türkiye’de Orman ve Ormancılık Politikası (1946- 1950)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 42, 2022, ss. 231- 263.

“Ziraat Vekili Diyor Ki”, *Ülkü*, Cilt:4, Sayı:47, 1 Eylül 1943, ss.4.

“Zirai Donatım Kurumu”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt:7, Sayı:158, 18 Temmuz 1946, ss. 4- 21.

“Zirai Kombinalar Çalışmaları”, *Ziraat Dergisi*, Sayı:61- 62, Yıl: VI, Şubat- Mart 1945, ss. 43- 47.

Tezler

Akkor Mahmut, “I. Dünya Savaşı’nda Anadolu’daki İngiliz Esirleri ve Esir Kampları”, *Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi)*, Sakarya, 2013.

Albayrak Mustafa, “Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946- 1960)” *Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Doktora Tezi)*, Ankara, 1992.

Altınbaş Selcen, “Türkiye’de Siyasal Parti Tipolojileri”, *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi)*, İstanbul, 2020.

Arslankaya Sultan, “Muhalefet- İktidar Çatışmasından Yeni Anayasa Sürecine İsmet İnönü (1950- 1961)”, *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, Kırşehir, 2019.

Atakul Fatma Alev, “Türkiye’de Demokrat Parti Dönemi’nde Genel Seçimler (1950- 1954- 1957)”, *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul, 2007.

Ayaz Hüseyin, “Türkiye Ormancılığında 4785 Sayılı Yasama Uygulanması ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma (Doğu Karadeniz Bölgesi Örneği)”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü*, Trabzon, 2004.

Bakoğlu Aynur, “Türk Basınında 1950- 1954 Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi’nin Demokrasi Konusundaki Muhalefeti”, *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul, 2000.

- Bozkır Gürcan, “Türk Siyasal Hayatında Güven Partisi- Milli Güven Partisi- Cumhuriyetçi Güven Partisi (1967- 1980)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Doktora Tezi)*, İzmir, 1996.
- Çimen Kemal, “Türkiye’de Çay Yetiştiriciliği ve Çay Sanayi”, *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul, 2014.
- Demirtaş Seher, “Kuruluş Aşamasında Adalet Partisi’nin Fikri Yapısı (1961- 1964)”, *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul, 2000.
- Dikilitaş Osman Sait, “Demokrat Parti Hükümetlerinin Sosyo- Ekonomik Alandaki İcraatları (1950- 1960)”, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi)*, Konya, 2013.
- Dirimeşe Nesrin, “I. Dünya Savaşı’nda İngilizlere Esir Düşen Türkler ve İngiliz Esaretindeki Türk Esir Kampları”, *Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, Kars, 2019.
- Ercan Zühal, “Demokrat Parti ile İlgili Bibliyografya Çalışması (1945- 1961)”, *Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, Gaziantep, 2013.
- Eşli Filiz, “Türk Demokrasisinin Gelişim Sürecinde 1954 Genel Seçimleri”, *Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, Kırıkkale, 2010.
- Gazioğlu İbrahim, “1946- 1954 Yılları Arasında Türkiye’de Demokratikleşme Adımları ve CHP’nin Tavrı”, *Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, Sakarya, 2021.
- Genç Fatma, “Türkiye’de Çay Üretimi ve Değişen Sosyal İlişkiler”, *Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul, 2010.
- Günay Büşra, “Türk Siyasi Hayatında Şevket Raşit Hatipoğlu”, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, İzmir 2021.
- Karakılıç Cem, “Türk Siyasal Hayatında Muhalefet (1945- 1950)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Doktora Tezi)*, Ankara, 2015.
- Kaya Halit, “Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961- 1965)”, *Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Doktora Tezi)*, Ankara, 2014.
- Kayıkçıoğlu Halil İbrahim, “Türkiye’nin Çay Politikası ve Çay Tekelinin Kaldırılmasından Sonraki Gelişmeler”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, Trabzon, 1991.
- Kayıran Mehmet, “Türk Tarımında Modernleşme Çabaları (1923- 1950)”, *Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Doktora Tezi)*, Ankara, 1995.

Keskin Arife Sema, “Türkiye’de Çay Politikası”, *Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara, 1989.

Kılıç Cemil, “Demokrat Parti’nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri”, *Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul, 1995.

Olgaç Halit, “Türkiye’de 1946 Seçimlerinde İzlenen Stratejiler ve Seçim Sonuçları”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, Samsun, 2006.

Önçirak Muhammet, “Çay Sektörü ve Türkiye Ekonomisi”, *Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, Bursa, 2019.

Sevilen Sercan, “14 Mayıs 1950 Seçiminin Konya Basınına Yansıması”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, Konya, 2021.

Tarım Osman, “27 Mayıs’tan 12 Mart’a Adalet Partisi ve Türkiye”, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, Konya, 2013.

Toklu Nuh, “Türkiye’de Toprak Reformu Politikalarının Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, Konya 2010.

Tufanoğlu Ece, “Türkiye’de Çay Üretimi, Tüketimi ve Sorunları”, *Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, Giresun Üniversitesi, Giresun 2017.

Tüfekçi Vedat, “Birinci Dünya Savaşı’nda İngilizlere Esir Düşen Türk Askerleri”, *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi)*, İstanbul, 2019.

Üstüner Birben, “Türkiye’de 1937 Yılından Sonra Ormancılık Mevzuatında Yaşanan Gelişmeler ve Toplumsal Yaşamla Etkileşimler”, *Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara, 2006.

Yılmaz Zeliha, “Siyasi Açidan I. ve II. Menderes Hükümetleri (1950- 1954)”, *Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara, 2007.

İnternet

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/4c9b26c1-4f8d-46d6-b60d-a0f464b5502f/content>. (01 Kasım 2022).

<https://www.aliaga.bel.tr/aliaga/idari-ve-sosyal-durum>. (12 Nisan 2021).

<https://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm>. (4 Temmuz 2023).

<http://biriz.biz/cay/turkcay.htm>. (6 Haziran 2022).

<https://www.caykur.gov.tr/Pages/Kurumsal/KurumHakkinda.aspx?ItemId=20&ItemId2=26&ItemType=Detail>. (23 Haziran 2022).

<https://islamansiklopedisi.org.tr/iskenderiye#2-osmanli-donemi>. (01 Ocak 2021).

<http://www.manisa.gov.tr/kirkagac>. (15 Mart 2020).

<https://sozluk.gov.tr>. (16 Ocak 2024).

<http://www.turkmacar.org.tr/prof-dr-fethi-vecdet-erkun/>. (4 Mayıs 2021).

<http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>. (27 Mart 2022).

A. Haluk Ülman, Seçim Sistemimiz ve Başlıca Siyasi Partilerimiz, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/37732>. (19 Şubat 2023).

A. Haluk Ülman, 21 Şubat 1950 Tarih ve 5545 Sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun Geçirdiği Hazırlık Safhaları, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/37747>. (26 Şubat 2022).

Ahmet Vurgun, II. Abdülhamit Döneminde Zirai Eğitim Hamlesi: Hüdavendigar Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi ve Numune Çiftliği (1891- 1909), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1932524>. (04 Haziran 2021).

Ali Çakırbaş, Demokrat Parti'nin Milletvekili Seçimlerinde Kullandığı Propaganda Çalışmaları ve Propaganda Araçları, <https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2022/04/02-AliCakirbas.pdf>. (13 Temmuz 2022).

Ali Dikici, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Türk Polisi, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/675833>. (23 Aralık 2023).

Ali Rıza Saklı, Cumhuriyetle Yaşıt Bir Ürün: Rize Çayının Tarihçesi, https://www.academia.edu/37717311/Cumhuriyet_le_Yaşıt_Bir_Ürün_Rize_Çayının_Tarihçesi. (5 Ağustos 2022).

Aslıhan Baldan, Doğuş Baldan, İzmir İli Menemen İlçesi, Türkeli ve Hatundere Mahalleleri, Sanayi Alanı Amaçlı Nazım İmar Planı Çalışması, Plan Açıklama Raporu, https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/NazimImarPlani/2576_17705.pdf. (10 Mart 2021).

Bayram Akça, Ekrem Alican (1916- 2000), <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ekrem-alican-1916-2000/?pdf=5860> (01 Ağustos 2023).

Bedia Demiriş, İskenderiye ve Mouseion, <https://docplayer.biz.tr/32054265-Iskenderiye-ve-mouseion.html>. (10 Ekim 2021).

Cemal Aygen, Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/37476>. (25 Ocak 2022).

Çay Değerlendirme Raporu, <https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/Belgeler/MİLLÎ%20TARIM/Ürün%20Masaları%20Ürün%20Değerlendirme%20Raporları%20yayımlandı/Çay%20Değerlendirme%20Raporu.pdf>. (18 Haziran 2022).

Derya Şimşek, Türk Siyasal Yaşamında İlk Koalisyon Hükümeti: CHP- AP Koalisyonu (1961- 1962),

<https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/bunyaminkocaoglu/63858/%C5%9E%C4%B0M%C5%9EEK-Derya-T%C3%9CRK-S%C4%B0YASAL-YA%C5%9EAMINDA-%C4%B0LK-KOAL%C4%B0SYON-H%C3%9CK%C3%9BMET%C4%B0-CHP-AP-KOAL%C4%B0SYONU-1961-1962.pdf> . (15 Ocak 2024).

Erol Yüksel, Millet Partisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/millet-partisi-1948-1981/?pdf=5186>. (12 Nisan 2023).

Feridun Ergin, Türkiye Harp Meselesi (1939- 1942), <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifm/issue/858/9532>. (04 Kasım 2022).

Fritz Neumark, Türkiye’de Harp Sonrası Maliye Meseleleri, Beynelmilel Maliye Enstitüsü’nün La Haye Kongresi’ne (Eylül 1947) Sunulan Tebliğ, Çev. Turgut İhsan Tükel, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifm/issue/816/8887>. (05 Mayıs 2022).

Gül Tuba Taşpınar, Türk Siyasi Tarihinde Hürriyet Partisi’nin Yeri, <http://cdn.istanbul.edu.tr/statics/ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2013/03/ydta-08-dagci.pdf>. (19 Ağustos 2022).

Güven Partisi Programı, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/9cfbf8a3-b7ee-46aa-807c-62d3e234c8fd>. (23 Ocak 2023).

H. Cevahir Kayam, Bir Dönüm Politikası, https://www.academia.edu/84601987/Bir_Dönüm_Politika?uc-g-sw=41170255. (7 Haziran 2022).

İrfan Bülbül, İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye’de Sosyal Hayata Olumsuz Etkileri, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuydta/issue/947/10679>. (16 Şubat 2022)

İsmail Özer, Bir Taarruz, Üç Ricat: Sina- Filistin Cephesi Bozgunu ve Mustafa Kemal Paşa, https://www.researchgate.net/publication/342420032_Bir-Taarruz-Uc-Ricat-Sina-Filistin-Cephesi-Bozgunu-ve-Mustafa-Kemal-Pasa. (5 Ocak 2021).

İlhan Tekeli, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunun Çıkarılması, https://www.academia.edu/28278010/ÇİFTÇİYİ_TOPRAKLANDIRMA_KANUNUNUN_ÇIKARILMASI. (02 Kasım 2021).

- İlhan Tekeli, Bireyin Yaşamı Nasıl Tarih Oluyor?
https://www.academia.edu/28692224/Bireyin_Yasami_Nasil_Tarih_Oluyor_Biyografi_?rhid=28022044229&swp=rr-rw-wc-90747934. (2 Ocak 2024)
- Kamuran Ardiç, Atatürk'ün Tarım ve Orman Sevgisi ve Tarım Alanındaki Gelişmeler,
<https://belleten.gov.tr/tam-metin-pdf/1953/tur>. (12 Nisan 2022)
- Kenan Olgun, Türkiye'de Cumhuriyet'in İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/676405>. (09 Haziran 2022).
- Kubilay Türkyılmaz, Türkiye'de Çaylık Alanların ve Üretici Sayılarının İstatistiksel Analizi, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü Atatürk Çay ve Bahçe Kùltürleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Rize, 2015, https://www.caykur.gov.tr/CMS/Design/Sources/UnitePCKYSDokumanlari/76_75.pdf. (14 Nisan 2022).
- Leyla Kırkpınar, Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi, https://ataturkilkeleri.deu.edu.tr/pdf/dergi9-10sayi/c3_s9_leyla_kirkpinar.pdf. (16 Şubat 2022).
- M. Asım Karaömerlioğlu, Bir Tepeden Reform Denemesi: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Hikâyesi", www.birikimdergisi.com. (17 Mart 2022).
- Mehmet Selik, Petrol Kanunu ve Alınan Neticeler, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/37510>. (09 Kasım 2022)
- Mehmet Kayıran, Mustafa Yahya Metintaş, 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulanması, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/604410>. (04 Temmuz 2022)
- Mehmet Temel, Yasemin Doğaner, 27 Mayıs 1960 Darbesi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/27-mayis-1960-darbesi/?pdf=5463>. (02 Ocak 2024).
- Mustafa Akdağ, Celali İsyânlarının Başlaması, <http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/2692>. (5 Mart 2021)
- Okan Ceylan, Türkiye Zirai Donatım Kurumu (1943- 1998), <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-zirai-donatim-kurumu-1943-1998/?pdf=5507>. (20 Mayıs 2022).
- Orhan Özacun, Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuydta/issue/954/10751>. (30 Temmuz 2023).
- Osman Okyar, Bir İktisadi Siyaset Peşinde, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifm/issue/816/8888>. (18 Mart 2022).

Osman Akandere, Dörtlü Takrir, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/dortlu-takrir/?pdf=6106>. (6 Haziran 2022).

Osman Akandere, “1946 Seçimleri ve Sonuçları Üzerine İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar II”, <https://atamdergi.gov.tr/tam-metin-pdf/109/tur>. (13 Nisan 2022)

Petrol Kanunu,
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc036/kanuntbmmc036/kanuntbmmc03606326.pdf. (8 Nisan 2023).

Selman Yaşar, Atatürk’ün Üniversite Reformu Sürecinde Kütüphanelerin Kuruluş ve Gelişmesinde Alman Bilim Adamları,
<http://earsiv.batman.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12402/2024>. (19 Ekim 2021).

Selman Yaşar, Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün Kuruluşu ve Alman Bilim Adamlarının Çalışması, <http://earsiv.batman.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12402/3527>. (01 Mart 2021).

Selman Yaşar, Prof. Dr. Friedrich Falke’nin Türk Ziraat ve Bilim Hayatına Katkısı, <https://docplayer.biz.tr/106668314-Prof-dr-friedrich-falke-nin-turk-ziraat-ve-bilim-hayatina-katkilari.html>. (20 Ocak 2020).

Sema Gün, Türkiye’de Toprak Reformu,
https://www.researchgate.net/publication/280386138_TURKIYEDE_TOPRAK_REFORMU. (15 Nisan 2021).

Sevtap Kadioğlu, Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi,
<https://istanbultarihi.ist/assets/uploads/pdf/halkali-ziraat-mekteb-i-alisi-340.pdf>. (19 Mayıs 2021)

Sevtap Kadioğlu, Osmanlı Döneminde Türkiye’de Ziraat Okulları Üzerine Notlar,
<https://docplayer.biz.tr/5814487-Osmanli-doneminde-turkiye-de-ziraat-okullari-uzerine-notlar.html>. (23 Aralık 2021).

Sinan Yıldırım, 1950 Seçimleri ve Propaganda,
<http://cdn.istanbul.edu.tr/statics/ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2013/03/ydta-06-yildirim.pdf>. (20 Nisan 2022).

Şerif Demir, 27 Mayıs Darbesinin Gölgesinde Milli Birlik Komitesi ile Silahlı Kuvvetler Birliği Arasındaki Güç ve İktidar Kavgası,
<https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2022/03/18-SerifDemir.pdf>. (19 Kasım 2023).

Teoman Özgür, Cumaali Bozpınar, Osmanlı İmparatorluğu’nda Celali İsyanları: Chayanovyan Bakış Açısıyla Bir Değerlendirme,
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1537550>. (12 Haziran 2021).

Temuçin Faik Ertan, 80 Yıllık Ömürde, 72 Yıllık Cumhuriyet Tanıklığı: ‘Mehmet Ali Eke’,https://www.academia.edu/6477316/80_YILLIK_ÖMÜRDE_72_YILLIK_CUMHURİYET_TANIKLIĞI_MEHMET_ALİ_EKE. (15 Eylül 2022).

Umut Karabulut, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu (18 Ocak 1954),<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/yabanci-sermayeyi-tesvik-kanunu-18-ocak-1954/?pdf=6221>. (05 Şubat 2023).

Umut Karabulut, Petrol Kanunu (7 Mart 1954),<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/petrol-kanunu-7-mart-1954/?pdf=6549>. (01 Ocak 2023)

Yaşar Özüçetin, Demokrasiye Geçiş, Demokrat Parti’nin Kuruluşu,https://www.academia.edu/31070520/Demokrasiye_Geçiş_Demokrat_Partini_n_Kuruluşu. (25 Şubat 2022).

Yusuf Ziya Keskin, Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları,<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/68497>. (16 Nisan 2022).

Yüksel Kaştan, Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP’nin Yönetim Anlayışında Gelişmeler (1938- 1950),<https://sbd.aku.edu.tr/VIII1/ykastas.pdf>. (30 Ağustos 2022).

EKLER

Tablo 1. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Ülkü Dergisi'nde yer alan yazıları.

Makaleler (Ülkü Dergisi):	
1	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Endüstrinin Kuruluşunda Ziraat”, <i>Ülkü</i> , Cilt:1, Sayı:3, 1 Kasım 1941.
2	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Yerli Malı ve Tasarruf Haftası”, <i>Ülkü</i> , Cilt:1, Sayı:7, 1 İkincikanun 1942.
3	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraat: Kuvvet Kaynağı”, <i>Ülkü</i> , Cilt:1, Sayı:8, 16 Ocak 1942.
4	Şevket Raşit Hatipoğlu, Ziraat: Yiyecek Maddeler Kaynağı”, <i>Ülkü</i> , Cilt:2, Sayı:14, 16 Nisan 1942.
5	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Nüfus Davamızın Gerçekleri ve Meseleleri”, <i>Ülkü</i> , Cilt: 2, Sayı:15, 1 Mayıs 1942.
6	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Milli İktisatlarda Bütünlük ve Denklik”, <i>Ülkü</i> , Cilt:2, Sayı:17, 1 Haziran 1942.
7	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Milli İktisadımızda Bütünlük”, <i>Ülkü</i> , Cilt:2, Sayı:18, 16 Haziran 1942.
8	Şevket Şevket Raşit Hatipoğlu, “Türkiye’de Ziraat ve Endüstri Münasebetleri”, <i>Ülkü</i> , Cilt:1, Sayı:2, 16 Ekim 1942.
9	Raşit Hatipoğlu, “Bu Harbin Gerçeklerinden”, <i>Ülkü</i> , Cilt:2, Sayı: 19, 1 Temmuz 1942.
10	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraat İşlerimiz ve Toprak Davamız”, <i>Ülkü</i> , Cilt:1, Sayı:4, 16 İkinciteşrin 1941.
11	Şevket Raşit Hatipoğlu, “İstihsal Davamız”, <i>Ülkü</i> , Cilt:1, Sayı:12, 16 Mart 1942.

Tablo 2. Şevket Raşit Hatipoğlu’nun Bayrak Dergisi’ndeki yazıları.

Makaleler (Bayrak Dergisi):	
1	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Zirai Üretimden Yana”, <i>Bayrak</i> , Sayı :7, Yıl :19, Ocak 1972.
2	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Türkiye’de Zirai Üretim Meseleleri”, <i>Bayrak</i> , Sayı:8, Yıl: 19, Şubat 1972.
3	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Zirai Ürünlerimizin Çeşitlendirilmesi”, <i>Bayrak</i> , Sayı:9, Yıl:19, Mart 1972.
4	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Türkiye’de Zirai Üretimin Durumu”, <i>Bayrak</i> , Sayı:10, Yıl:19, Nisan 1972.
5	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Türkiye’de Uygulanan Ziraat Sistemi”, <i>Bayrak</i> , Sayı:11, Yıl:19, Mayıs 1972.
6	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Zirai Üretimin Artırılması Meselesi”, <i>Bayrak</i> , Sayı:12, Yıl:19, Haziran 1972.
7	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Zirai Üretimin Artırılması İmkânları”, <i>Bayrak</i> , Sayı:13, Yıl:19, Temmuz 1972.
8	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Zirai Ürünlerimizin Kalitesi”, <i>Bayrak</i> , Sayı:14, Yıl:19, Ağustos 1972.
9	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Zirai Üretim Politikası”, <i>Bayrak</i> , Sayı:15, Yıl:19, Eylül 1972.
10	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Zirai Ürünlerimizin Islahı”, <i>Bayrak</i> , Sayı:16, Yıl:19, Ekim 1972.
11	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Zirai Ürünlerimizin Islahı Politikası”, <i>Bayrak</i> , Sayı:17, Yıl:19, Kasım 1972.

Tablo 3. Şevket Raşit Hatipoğlu’nun Dönüm Dergisi’ndeki yazıları.

Makaleler (Dönüm Dergisi):	
1	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Bizde Ziraat Telakkisi”, <i>Dönüm</i> , Sayı:2, Temmuz 1932.
2	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Türkiye’de Ziraat Bünyesi”, <i>Dönüm</i> , Sayı:2, Temmuz 1932.
3	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Bizde Ziraat ve İlim”, <i>Dönüm</i> , Sayı:3, Ağustos 1932.
4	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Türkiye’de Ziraat ve Münakalat”, <i>Dönüm</i> , Sayı:3, Ağustos 1932.
5	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraat ve Şahsiyet”, <i>Dönüm</i> , Sayı:4, Eylül 1932.
6	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “I. Ziraat ve Sanatları”, <i>Dönüm</i> , Sayı:4, Eylül 1932.
7	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Kastamonu”, <i>Dönüm</i> , Sayı:4, Eylül 1932.
8	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Türkiye’de Ziraat Sanatları ve Endüstri”, <i>Dönüm</i> , Sayı:5, Teşrinievvel 1932.
9	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Kastamonu”, <i>Dönüm</i> , Sayı:5, Teşrinievvel 1932.
10	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Makine Maşatlığı”, <i>Dönüm</i> , Sayı:5, Teşrinievvel 1932.
11	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraatta Teftiş ve Müfettiş”, <i>Dönüm</i> , Sayı:6, Kanunuevvel 1932.
12	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Hayvancılık”, <i>Dönüm</i> , Sayı:7, Kanunusani 1933.
13	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “İlim Adamı- İdare Adamı”, <i>Dönüm</i> , Sayı:7, Kanunusani 1933.
14	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraat ve Teknik”, <i>Dönüm</i> , Sayı:8, Şubat 1933.
15	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Şeker Sanayinin Kurulma Mahalleri”, <i>Dönüm</i> , Sayı:8, Şubat 1933.
16	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraat Memuru”, <i>Dönüm</i> , Sayı:8, Şubat 1933.
17	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Türkiye’de Ziraat ve İş”, <i>Dönüm</i> , Sayı:9, Mart 1933.
18	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Hayvancılık”, <i>Dönüm</i> , Sayı:9, Mart 1933.
19	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraat Odaları”, <i>Dönüm</i> , Sayı:9, Mart 1933.

20	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Böyük Sermaye Temekkülleri Mi Yoksa Böyük Sermaye Terakümleri Mi?”, <i>Dönüm</i> , Sayı:10, Nisan 1933.
21	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraat Odaları”, <i>Dönüm</i> , Sayı:10, Nisan 1933.
22	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Kader Beraberliği”, <i>Dönüm</i> , Sayı:11, Mayıs 1933.
23	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraat ve İstatik”, <i>Dönüm</i> , Sayı:11, Mayıs 1933.
24	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Zümre Taassupları”, <i>Dönüm</i> , Sayı:12, Haziran 1933.
25	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “İdare Kombinezonları”, <i>Dönüm</i> , Sayı:12, Haziran 1933.
26	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “İkinci Yıla Girerken”, <i>Dönüm</i> , Sayı:13, Temmuz 1933.
27	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “İkinci Yılda”, <i>Dönüm</i> , Sayı:14, Ağustos 1933.
28	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “On Yılda Türkiye Ziraatı”, <i>Dönüm</i> , Sayı:16, Teşrinievvel 1933.
29	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraatçılar ve Ziraat İşleri”, <i>Dönüm</i> , Sayı:16, Teşrinievvel 1933.
30	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraat Mahsullerimiz ve İç Pazar”, <i>Dönüm</i> , Sayı:17, Teşrinisani 1933.
31	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Muallim Kitapları”, <i>Dönüm</i> , Sayı:17, Teşrinisani 1933.
32	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Amatör Ziraatçı”, <i>Dönüm</i> , Sayı:17, Teşrinisani 1933.
33	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraat Mahsullerinin İşlenmesi”, <i>Dönüm</i> , Sayı:18, Birincikanun 1933.
34	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Yeni Türkiye”, <i>Dönüm</i> , Sayı:18, Birincikanun 1933.
35	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraatçı ve Mesuliyet Duygusu”, <i>Dönüm</i> , Sayı:18, Birincikanun 1933.
36	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Türkiye’de Ziraat Maarifi”, <i>Dönüm</i> , Sayı:19, İkincikanun 1934.
37	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Üç Kusur”, <i>Dönüm</i> , Sayı:19, İkincikanun 1934.

38	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Türkiye’de Ziraatçının Yetiştirilmesi”, <i>Dönüm</i> , Sayı:20, Şubat 1934.
39	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraat ve Ölçüsüzlük”, <i>Dönüm</i> , Sayı:20, Şubat 1934.
40	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Çiftçi Kalabalığının Yetiştirilmesi ve Ordu”, <i>Dönüm</i> , Sayı:21, Mart 1934.
41	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraat ve Kıymet Hükümleri”, <i>Dönüm</i> , Sayı:21, Mart 1934.
42	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ordu Çiftlikleri”, <i>Dönüm</i> , Sayı:22, Nisan 1934.
43	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraat ve İş Ahlakı”, <i>Dönüm</i> , Sayı:22, Nisan 1934.
44	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Türkiye’de Buğday Meselesi”, <i>Dönüm</i> , Sayı:23, Mayıs 1934.
45	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Tarama Dergisi”, <i>Dönüm</i> , Sayı:23, Mayıs 1934.
46	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ağaçlama Oyunları”, <i>Dönüm</i> , Sayı:23, Mayıs 1934.
47	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Koyu Çiftçilik, Duru Çiftçilik”, <i>Dönüm</i> , Sayı:24, Haziran 1934.
48	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Çeltik Ziraatı”, <i>Dönüm</i> , Sayı:24, Haziran 1934.
49	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Münevver Ziraatçının Kökleşmesi”, <i>Dönüm</i> , Sayı:24, Haziran 1934.
50	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “İki Yıl Sonra”, <i>Dönüm</i> , Sayı:25, Temmuz 1934.
51	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Türkiye’de Buğday İstihsalatı I”, <i>Dönüm</i> , Sayı:25, Temmuz 1934.
52	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Türkiye’de Devlet Çiftlikleri”, <i>Dönüm</i> , Sayı:26, Ağustos 1934.
53	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Zirai Rapor”, <i>Dönüm</i> , Sayı:26, Ağustos 1934.
54	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Köylümüzün Aklı Nerede”, <i>Dönüm</i> , Sayı:26, Ağustos 1934.
55	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Öğretme Çiftlikleri”, <i>Dönüm</i> , Sayı:27, Eylül 1934.
56	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Türkiye’de Buğday İstihsalatı II”, <i>Dönüm</i> , Sayı:27, Eylül 1934.

57	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Karıncı ve Hamle”, <i>Dönüm</i> , Sayı:27, Eylül 1934.
58	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraatımızda İhtisas”, <i>Dönüm</i> , Sayı:28, Birinciteşrin 1934.
59	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Türkiye’de Buğday İstihsaline Tesir Eden Sebepler III”, <i>Dönüm</i> , Sayı:28, Birinciteşrin 1934.
60	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraatımızda Teknik İhtisas”, <i>Dönüm</i> , Sayı:29, İkinciteşrin 1934.
61	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraatımızın Üç Meselesi”, <i>Dönüm</i> , Sayı:29, İkinciteşrin 1934.
62	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Hususi İdarelerde Ziraat”, <i>Dönüm</i> , Sayı:30, Birincikanun 1934.
63	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Türkiye’de Su Politikası”, <i>Dönüm</i> , Sayı:31, İkincikanun 1935.
64	Şevket Raşit Hatipoğlu, Emin Arif, “Kayseri”, <i>Dönüm</i> , Sayı:31, İkincikanun, 1935.
65	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Meşelerin Cenaze Alayı”, <i>Dönüm</i> , Sayı:31, İkincikanun 1935.
66	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Türkiye’de Sulama İşi”, <i>Dönüm</i> , Sayı :32, Şubat 1935.
67	Şevket Raşit Hatipoğlu, Emin Arif, “Kayseri”, <i>Dönüm</i> , Sayı: 32, Şubat 1935.
68	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Görünüş ve Gösteriş”, <i>Dönüm</i> , Sayı:32, Şubat 1935.
69	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Konya Sulama İşi”, <i>Dönüm</i> , Sayı: 33, Mart 1935.
70	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Maliyet Fiyatı”, <i>Dönüm</i> , Sayı:33, Mart 1935.
71	Şevket Raşit Hatipoğlu, Emin Arif, “Kayseri”, <i>Dönüm</i> , Sayı: 33, Mart 1935.
72	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Konya Sulama İşi: II. Su Tekniği”, <i>Dönüm</i> , Sayı: 34, Nisan 1935.
73	Şevket Raşit Hatipoğlu, Emin Arif, “Kayseri”, <i>Dönüm</i> , Sayı: 34, Nisan 1935.
74	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ön ve Son”, <i>Dönüm</i> , Sayı:34, Nisan 1935.
75	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Konya Sulama İşi: III Sulama Tekniği”, <i>Dönüm</i> , Sayı:35, Mayıs 1935.
76	Şevket Raşit Hatipoğlu, Emin Arif, “Kayseri”, <i>Dönüm</i> , Sayı:35, Mayıs 1935.

77	Şevket Raşit Hatipoğlu, “İstandartlaştırma”, <i>Dönüm</i> , Sayı:35, Mayıs 1935.
78	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Konya Sulama İş: IV Sulama Tekniği”, <i>Dönüm</i> , Sayı:36, Haziran 1935.
79	Şevket Raşit Hatipoğlu, Emin Arif, “Kayseri”, <i>Dönüm</i> , Sayı:36, Haziran 1935.
80	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Kuraklık ve Kıtık”, <i>Dönüm</i> , Sayı:36, Haziran 1935.
81	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Dördüncü Yıla Başlarken”, <i>Dönüm</i> , Sayı:37, Kânunusani 1936.
82	Şevket Raşit Hatipoğlu, Emin Arif, “Kayseri”, <i>Dönüm</i> , Sayı:37, Kânunusani 1936.
83	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Türkiye’de Arazi Meselesi”, <i>Dönüm</i> , Sayı:38, Şubat 1936.
84	Şevket Raşit Hatipoğlu, Emin Arif, “Kayseri”, <i>Dönüm</i> , Sayı:38, Şubat 1936.
85	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Köylü ve İçki”, <i>Dönüm</i> , Sayı:38, Şubat 1936.
86	Şevket Raşit Hatipoğlu, Emin Arif, “Kayseri”, <i>Dönüm</i> , Sayı:39, Mart 1936.
87	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Türkiye’de Arazi Mülkiyeti”, <i>Dönüm</i> , Sayı:39, Mart 1936.
88	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Köylü ve Kumar”, <i>Dönüm</i> , Sayı:39, Mart 1936.
89	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Türkiye’de Arazi İşletmesi Meselesi”, <i>Dönüm</i> , Sayı:40, Nisan 1936.
90	Şevket Raşit Hatipoğlu, Emin Arif, “Kayseri”, <i>Dönüm</i> , Sayı:40, Nisan 1936.
91	Şevket Raşit Hatipoğlu, “İhtisas Taassubu”, <i>Dönüm</i> , Sayı:40, Nisan 1936.
92	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraatımızda İşletme Şekilleri”, <i>Dönüm</i> , Sayı:41, Mayıs 1936.
93	Şevket Raşit Hatipoğlu, Emin Arif, “Kayseri”, <i>Dönüm</i> , Sayı:41, Mayıs 1936.
94	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Veresiye Alışveriş”, <i>Dönüm</i> , Sayı:41, Mayıs 1936.
95	Şevket Raşit Hatipoğlu, Emin Arif, “Kayseri”, <i>Dönüm</i> , Sayı:42, Haziran 1936.
96	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraatımızda Kâhyalar İdaresi”, <i>Dönüm</i> , Sayı:42, Haziran 1936.

97	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Murabaha ve Köylü”, <i>Dönüm</i> , Sayı:42, Haziran 1936.
98	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraatımızda Ortakçılıkla İşletme”, <i>Dönüm</i> , Sayı:43, Temmuz 1936.
99	Şevket Raşit Hatipoğlu, Emin Arif, “Kayseri”, <i>Dönüm</i> , Sayı:43, Temmuz 1936.
100	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Pazarlık”, <i>Dönüm</i> , Sayı:43, Temmuz 1936
101	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Çiftlik Köyleri”, <i>Dönüm</i> , Sayı:44, Ağustos 1936.
102	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraatımızda Teknik Vasıtalar Meselesi”, <i>Dönüm</i> , Sayı:1, Yıl:5 Birinciteşrin 1939.
103	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Memleketimizde Ziraat Usulleri Meselesi”, <i>Dönüm</i> , Sayı:2, Yıl:5, Birincikanun 1939.
104	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Yerli Malı Davası”, <i>Dönüm</i> , Sayı:3, Yıl:5, İkincikanun 1940.
105	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraatımızda Bilgi Meselesi”, <i>Dönüm</i> , Sayı: 4, Yıl:5, Şubat 1940.
106	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Zirai İstihsalimizde Kemiyet Meselesi”, <i>Dönüm</i> , Sayı:5, Yıl:5, Mart 1940.
107	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Köy Enstitüleri”, <i>Dönüm</i> , Sayı:8, Yıl:5, Haziran 1940.
108	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Hayvancılığımızda İstihsal Politikası”, <i>Dönüm</i> , Sayı:9, Yıl:5, Temmuz 1940.

Tablo 4. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Türk Yurdu Dergisi'ndeki yazıları,

Makaleler (Türk Yurdu Dergisi):	
1	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Orman Karakteristikleri”, <i>Türk Yurdu</i> , Cilt: 1, Sayı: 1(271), 1959.
2	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Turizm ve Orman”, <i>Türk Yurdu</i> , 49. Yıl, Sayı:275, Temmuz 1959
3	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Bu Vatanın Orman Derdini Kimler Benimsemelidir?” <i>Türk Yurdu</i> , Cilt: 2, Sayı: 287, 1960.
4	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Memleket Hizmetinde Yer Seçmeler”, <i>Türk Yurdu</i> , 280. Sayı, Ocak 1960.
5	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Bela Kaza Çıkını Orman”, <i>Türk Yurdu</i> , Cilt: 6, Sayı: 288, 1960.
6	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Memleket Hizmetinde Yer Seçmeler”, <i>Türk Yurdu</i> , 280. Sayı, Ankara, Ocak 1960.
7	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Milli İktisat Anlayışımız”, <i>Türk Yurdu</i> , 1, 283. Sayı, Nisan 1960.
8	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Milli İktisadın Tabii Şartları ve Temelleri”, <i>Türk Yurdu</i> , 2, 284. Sayı, Mayıs 1960.
9	Şevket Raşit Hatipoğlu, “İnsan ve Tabiat Münasebetleri”, <i>Türk Yurdu</i> , 3, 285. Sayı, Haziran 1960.
10	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Güzel ve Güzellik Kaynağı Orman”, <i>Türk Yurdu</i> , 4, 50. Yıl, 286. Sayı, Temmuz 1960.
11	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Güzel ve Yeşil Türkiye”, <i>Türk Yurdu</i> , 4, 50. Yıl, Sayı 286, Temmuz 1960.
12	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Türkiye’de İnsan ve Tabiat Münasebetleri”, <i>Türk Yurdu</i> , 50. Yıl, 290. Sayı, Kasım 1960.
13	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Gerçeklere Aykırı İddialara Karşı”, <i>Türk Yurdu</i> , 9, 50. Yıl, 291. Sayı, Aralık 1960.
14	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Merhum Reşat Şemsettin Sirer”, <i>Türk Yurdu</i> , 51. Yıl, 301. Sayı, Aralık 1963.

Tablo 5. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Ziraat Gazetesi Dergisi'ne yazıları,

Makaleler (Ziraat Gazetesi Dergisi):	
1	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Münevver Ziraatçılar ve Türkiye Ziraatı”, <i>Ziraat Gazetesi</i> , Sayı:1, Yıl:5, Birincikanun 1934.
2	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraat Mektepleri Mezunları Cemiyeti ve Taşra Teşkilatı”, <i>Ziraat Gazetesi</i> , Sayı:1, Yıl:5, Birincikanun 1934.
3	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Mecmuamız”, <i>Ziraat Gazetesi</i> , Sayı:1, Yıl:5, Birincikanun 1934.
4	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraat Mektepleri Mezunları Yurdu”, <i>Ziraat Gazetesi</i> , Sayı:2, Yıl:5, Şubat 1934.
5	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraat Mektebi Mezunlarının Mekteple Münasebetleri”, <i>Ziraat Gazetesi</i> , Sayı:2, Yıl:5, Şubat 1934.
6	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Cemiyetimiz ve Vazifemiz”, <i>Ziraat Gazetesi</i> , Sayı:3, Yıl:5, Mart 1934.
7	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Cemiyetimiz Azalarının Yıllıkları”, <i>Ziraat Gazetesi</i> , Sayı:3, Yıl:5, Mart 1934.
8	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Cemiyetimizin Yıllık Umumi Toplantısından Sonra”, <i>Ziraat Gazetesi</i> , Sayı:4, Yıl:5, Nisan 1934.
9	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraat Mektepleri Mezunları Cemiyetin Yıllık Umumi Toplantısı”, <i>Ziraat Gazetesi</i> , Sayı:4, Yıl:5, Nisan 1934.
10	Şevket Raşit (Hatipoğlu), Ziraat Mektepleri Mezunları Cemiyetinin Heyetlerine Seçilenler”, <i>Ziraat Gazetesi</i> , Sayı:4, Yıl:5, Nisan 1934.
11	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraat Mektepleri Mezunları Cemiyetinin Aza Yıllıkları ve Ziraat Gazetesinin Abone Bedelleri”, <i>Ziraat Gazetesi</i> , Sayı:4, Yıl:5, Nisan 1934.
12	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Dördüncü İş Yılında”, <i>Ziraat Gazetesi</i> , Sayı:4, Yıl:5, Nisan 1934.
13	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Mecmuamız”, <i>Ziraat Gazetesi</i> , Sayı:6, Yıl:5, Haziran 1934.
14	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraat Gazetesinin Yazıları”, <i>Ziraat Gazetesi</i> , Sayı:6, Yıl:5, Haziran 1934.

15	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Ziraat Mektepleri Mezunları Cemiyetinin Aza Sicilleri”, <i>Ziraat Gazetesi</i> , Sayı:6, Yıl:5, Haziran 1934.
16	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Hububat Siloları ve Ambarlar”, <i>Ziraat Gazetesi</i> , Sayı:6, Yıl:5, Haziran 1934.
17	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Çeşitli Ziraat”, <i>Ziraat Gazetesi</i> , Sayı:8, Yıl:5, Ağustos 1934.
18	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Kendimize Yeten Ziraat”, <i>Ziraat Gazetesi</i> , Sayı:9, Yıl:5, Eylül 1934.
19	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Cihan Pazarında Tutunabilen Ziraat”, <i>Ziraat Gazetesi</i> , Sayı: 10, Yıl: 5, İlkteşrin 1934.
20	Şevket Raşit (Hatipoğlu), “Biz de Çiftçilik Bilgisi”, <i>Ziraat Gazetesi</i> , Sayı: 11, Yıl:5, İkinciteşrin 1934.

Tablo 6. Şevket Raşit Hatipoğlu’nun İktisadi Yürüyüş Dergisi’ne yazıları,

Makaleler (İktisadi Yürüyüş Dergisi):	
1	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Bizim Ormancılığımız”, <i>İktisadi Yürüyüş</i> , Cilt: 6, (117. Sayının İlavesi), Yıl:6, 10.01.1945.
2	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Bizim Hayvancılığımız”, <i>İktisadi Yürüyüş</i> , Cilt: 7, Yıl:7, Ocak 1946.

Tablo 7. Şevket Raşit Hatipoğlu’nun Ülkemiz Dergisi’ne yazıları,

Makaleler (Ülkemiz Dergisi):	
1	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ormanlarımızın Korunmasındaki Zorluklar”, <i>Ülkemiz</i> , Sayı: 60, Yıl: 5, Mayıs, 1971.
2	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Yine Derdimiz Orman”, <i>Ülkemiz</i> , Sayı:62, Yıl:5, Temmuz 1972.

Tablo 8. Şevket Raşit Hatipoğlu’nun Ziraat Dünyası Dergisi’ne yazdığı yazı,

Makaleler (Ziraat Dünyası Dergisi):	
1	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraatımızın Ana Gerçekleri”, <i>Ziraat Dünyası</i> , Sayı:107- 108, Yıl: 9, Aralık- Ocak.

Tablo 9. Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Çığır Dergisi'ne yazdığı yazı,

Makaleler (Çığır Dergisi):	
1	Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraat İşlerimizin Karaktersizliği”, <i>Çığır</i> , Cilt:12, Sayı:120, Sene:10, Son teşrin 1942.



Kaynak: *İktisadi Yürüyüş*, Sayı:63, 17 Temmuz 1942.



Kaynak: *Karınca*, Sayı:98, Yıl: 11, Şubat 1945.



Kaynak: *Çiftçi ve Köy Dünyası*, Sayı:4, Nisan 1985.



Kaynak: “Bir Bakan Daha İstifa Etti”, *Milliyet*, 9 Haziran 1963.



Kaynak: *Ziraat Mühendisliği*, Sayı:67, Ocak 1972.



Kaynak: Ziraat Mühendisliği, Sayı:68, Şubat 1972.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı : Şefika ÖZMEN

Eğitim Durumu

Lise : 1996- 2000 Ankara Keçiören Rauf Denktaş Lisesi.

Lisans : 2001- 2005 Süleyman Demirel Üniversitesi Fen- Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü.

Yüksek Lisans : 2006- 2009 Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Tarih / Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı.

Yabancı Dil Düzeyi

1. İngilizce (Orta Düzey).

İş Deneyimi

2005- 2006 Millî Eğitim Bakanlığı (Ek- Ders ücretli öğretmenlik).

2010- Selçuk Üniversitesi Iğın Meslek Yüksekokulu (Öğretim Görevlisi).